

~~SECRET~~
A (C) 31286

181.4803
A.P.S.

ఓం

శ్రీ గణేశాయ నమః

ఆర్ష విజ్ఞాన సర్వస్వము

ప్రథమగుచ్ఛము

1. ధర్మ కాండము

ఉపోద్ఘాతము

శ్లో॥ ౧ నారాయణః పరోఽవ్యక్తా దండమవ్యక్తనంభవం
అండస్యాంత స్త్విమేలోకాః సప్తద్వీపాచమేదిన్॥ గీ, త. భా ౧ పే.

తా:- నారాయణశబ్దచ్ఛబ్దచ్యుతైన పరమేశ్వరు డవ్యక్తమునకంటెను పరుడు. అతని వలన బుట్టిన మాయ (అవ్యక్తము)చే అండము (బ్రహ్మాండము) బుట్టినది. ఆ యండమధ్యమునందీ లోకములును, సప్త ద్వీపయుత పృథివీ మొదలగునవి గల్పించబడినవి.

1. ఈ కనుపించు సృష్టి నామరూప వికారమాత్రమే కావున, మిథ్య యగుటచే జగదుత్పత్తి స్థితిలయాదుల నిరూపించుటలో శ్రుతికి పరమ తాత్పర్యములేదు. మరియు సృష్టిక్రమమును దెలిసికొనినగాని ఆత్యంతిక ఫలమైన మోక్షము లభించనందున ప్రయోజనము లేదు.

ఎవరి వలన నీ జగత్తునకు సృష్టి స్థితిలయాదులు గలుగుచున్నవో యట్టి బ్రహ్మను (ఐత్మను) దెలిసికొనిననే మోక్షఫల మాత్యంతికమైనది లభించునని సర్వవేదాంతములు బలుకుచున్నవి.

2. ప్రత్యక్షమున గనుపించు త్రివిధ తాపములతో సంతప్తులగుటవలన విసుగుజెందుచు, వైరాగ్యము గల్గిన ముముక్షు జనులకును, ఆభాస మాత్రమే యనదగు వ్యావహారిక సంసార సత్యత్వవాదులైన వారికిని,

మనమున్న మాధికారులను ఉపకరించునని పరిణామవాదమును చెలిపి నది. అరగా సద్భావోపాప వాదన్యాయమున శ్రుతి, సృష్టి క్రమమును, కట్టించి చెప్పినది. ఈ సందర్భమునం దేది (అత్మ) చెలిసిన నంతయు చెలియ నకును కానక పోల్చుకు అంగిరసుడను గురువు-“తస్మై సహోవాచ” అనినతో బలికెను.

శ్రుతి॥ ౧ “ద్వేవిద్యేవేదితవ్య ఇతిహస్త యద్భ్రహ్మవిదో

పదంతి పరాచై వాఽ పరాచ”

ము. ప్ర. ఖ. 4

తా. రెండువిద్యలు చెలియదగినవి. అందొకటి పరవిద్య, రెండవది అపరవిద్య అనుచుబ్రహ్మవాదులు జెప్పచున్నారు.

శ్రుతి॥ ౨ “తత్రాఽపరాముగ్వేదోయజుర్వేదః సామ
వేదో ధర్మవేదః శిక్షకల్పో వ్యాకరణం
విరుత్తం చందోజ్యోతిషమితి.”

తా. అపరవిద్య యనదగునవి బుగ్వేదాది వేదచతుష్టయములు వానియంగములవి. శిక్షాదికల్పాంతములారు.

శ్రుతి॥ ౩ “అఽపరాయయాతదక్షరమధిగమ్యతే యత్తద్రదేశ్యమగ్రాహ్య
మగ్రోత్ర మవర్త మచక్షః శ్రోత్రం తదపాణిపాదం నిత్యం విభుం
సర్పగతం మనూక్తం తదవ్యయం యద్భూత యోనింపరిపశ్యంతిధీరాః”

తా. ఏ విద్యచే నిర్దేశింపకకృముగాని అక్షరజ్ఞానము గలుగునో యది పరవిద్యయగుననుచు జెప్పెను.

౩- తై జెప్పినట్టి యధికారులను గురించియే శ్రుతిపరిణామవాద మునుఅద్భావోపాప వాదన్యాయమున కల్పితసృష్టి నిర్వచనము జేసినది. ఉభయవిధవిద్యలలో ముందు అపరవిద్యను జెప్పి తరువాతనే పరవిద్యాబోధ గలుగజేసినది. ఇట్లు తెలుపకుండినచో క్రమభంగమైన యెవల చెలియదగిన విషయ మక్షరమునకంటెను వేరొకటేదైన గల దనుకొందురు. కావున ప్రథమముననే పరిణామరూపమును చెలుపు అపర

విద్యను (వేదవిద్యలను) అనగ సృష్టిక్రమమును జెప్పి, యనంతరము తదప వాదరూపమైన పరవిద్య దెలిపినచో అక్షరమునకంటెను దెలియదగినది వేరొకటి యుండదను నిశ్చయము గలుగునని తాత్పర్యము.

4. నామరూప వికారమాత్రమైన జగత్తునకు పూర్వము సదాత్మ యొకటే గలదు, అక్షర పరబ్రహ్మయనబడు ఆ సదాత్మయే జగత్సృజన (నామరూప వికార మాత్ర బహుభవనమునకు) సంకల్పించి ఈ త్షణపూర్వకమున ఆకాశాది క్రమేణసమస్తమును గల్పించినది. ఆ సదాత్మయే తాను సృజించిన సృష్టియందు రాశిద్వయ కల్పనజేసి; ఆకాశ వాయువుల నమూర్త రాశిగను తేజోబన్నములను (ప్రథివ్యాపస్తేజస్సులను) మూర్తరాశిగను ఆం దొక్కొక్కటి త్రివృత్తివృత్తుక్రమగునట్లుజేసి (అమూర్తములగు ఆకాశ వాయువులతో జేరిన పంచీకృత మగునట్లుజేసి) స్థూల, సూక్ష్మ కారణ శరీరముల కల్పనజేసినది. అదే విధమున ఆత్మేక్షణద్వారా-జ్ఞానేంద్రియ, ర్శరేంద్రియ ప్రాణాదిపంచక, మనసాది అంతఃకరణ చతుష్టయములు యథాక్రమమున కల్పించబడెను.

5. ఆ పరబ్రహ్మయే నారాయణ శబ్ద వాచ్యుడు. అతడే మాయా శక్తియుతుడు; కావున మాయా శబలితబ్రహ్మ పరమేశ్వరుడిత్యాది నామ ములతో బలుకబడుచున్నాడు.

6. మూర్త రాశిలో జలబహుళ్యము గనుపించుచున్నందున కొన్ని శ్రుతులందు జల సృష్టియని జెప్పబడినది.

శ్రు॥ ౪ “స ఇమాన్లోకాన సృజత, అంభోమరీచిర్భర
మాపో అదోంభః పరేణదివం ద్యౌఃప్రతిష్ఠాంతరిక్షం
ప్రథివీ మరోయా అధస్తాత్తా ఆపః”

ఐ. ప్ర-1 ఖ-1

తా॥ సదాత్మయే లోక సృజనజేసినది. (సూర్యుని కిరణములం దుండుదశముచే గలుగు మేఘమండలముపై నగల) 1 ద్యులోకము 2 అంత రిక్ష లోకము 3 ప్రథివీ దానికి క్రింద నుదకము క్రిమేణ కల్పించినది.

శ్లో॥ ౫ “స ఈక్షలే ఇమాన్లోకాన్లోక పాలాన్న సృజాఇతి
సోఽ అచ్చుః పవ పురుషంసముధృత్యాఽ మూర్ఛయత్”

ఐ. పర్వ 1- 4-1-

తా సదాత్మయే ఈక్షణ పూర్వకమున లోకములను లోకపాలు
కను స్కంధిం సంకల్పించి జలమునుండియే పురుష సృష్టిని గావించెను. ఆ
సేటి పూర్వముతోడనే పురుషావయవ సంయోగమును జేసి పురుషుని వర్ధింప
జేసెను.

తత్త్వం తల్లం తదనమను వ్యుత్పర్థ్య మా జలమునకుగోడు. గావున
అచ్చుః జెప్పట విరోధము గాజాలదని శ్రుతి ప్రమాణము గలదు.

శ్లో॥ ౬ “తద్దలా నితిశాంత ఉపాసీత”

భా. 3-4-1

శ్లో॥ ౭ అహోనరా ఇతిహోక్తా ఆహోవై నరనూనవః
అయనా తస్మతః పూర్వంలేన నారాయణ స్మృతః

గీత అనందగరివ్యాఖ్య పుట-1

తా అచ్చు (నీరు) నారములనబడును. జలములే నరములను
(చరాచరములను) బుట్టించును. వానికి లయస్థానము (అయనము)
అప్పులేయగును. సృష్టికి పూర్వము అప్పులే కల్పించబడుటచే గాని అప్పు
లంతకయనించుటచే గాని వానియందే యాత్మ అంతర్యామి రూపమున
నుండుటచేగాని అచ్చ నారాయణుడనబడును.

చరాచరములైన శరీరములం దెల్లప్పుడు అంతర్బహిర్యావనచే
నిన్నిహితుడును ఆధిష్ఠానుడగుచు సదాత్మయే ప్రీతిబింబ రూపమున బ్రేవే
శించు నారాయణ శబ్దము గలిగినది. అతనికి మాయా సంసర్గములేనందున
అదృశ్యముచే వుండును నామము గలదు. ఇట్లతనికి మాయా సంబంధము
కల్పితము. అవ్యక్తమునకు మాయాది శబ్దములు. పర్యాయ వదనులు.
(వాచకములు) గాన ఆ మాయాశబ్దలిత బ్రహ్మకు నారాయణాది నామ
ములు వాచ్యార్థములనుటకు నుపపత్తి గలదు.

7. ఆ నారాయణునిచే మాయవలన అండము (బ్రహ్మాండము) కల్పించబడినది. అందే ఈ కనుపించు చతుర్దశ భువనములు సప్తద్వీపయుత పృథివీ జనించినవనుటవై జెప్పినట్లు యుక్తియుక్తము.

8. ఆ పరమేశ్వర కల్పితాండము దేవమానముచే నొక దివ్యసంవత్సర పరిమితియైన కృమమున బగిలి యందుండిన సమష్టి శరీరాత్మకుడైన విరాడ్పురుషుడావిర్భవించెను. ఆ పురుషుని నాభికమలమునుండి కార్యబ్రహ్మ యగు చతుర్ముఖ బ్రహ్మాయుదయించెను. తపస్సు జేయుమనుచు అతనికి శబ్దము వినిపించగ నతడట్లే జేసిన పరమేశ్వరానుగ్రహముచే వేదము లివ్వ బడినవి. ఇట్లా కార్యబ్రహ్మకు వైదికవిజ్ఞానమయవైన సనాతన ధర్మజ్ఞానము గలిగినది.

9. అతడా వైదిక సప్తవ్యజ్ఞానముచే ఈ భూరాది సత్యలోక పర్యంతంబగు (1- భూర్భువస్సవర్మ హర్షన స్తపస్సత్యలోకములను) సప్తోర్వ్య లోకములగు ఆ తలాదిపాతాలాంతంబగును (1- ఆ తల 2 వితల 3 సుతల 4 తలాతల 5 మహతల 6 రసాతల 7 పాతాలములను) సప్తాధోలోకము లను ఇట్లు చతుర్దశభువనములను సృజించినాడనుకథ పురాణములందుగాన వచ్చును. (ఇదేష్ఠాలసృష్టి)

10. కార్యబ్రహ్మచే సృజించబడిన శరీరము లాయాలోకములకు యోగ్యములగునట్లు విసృజించబడెను. గాని యవి జడములగుటచే కదలక యుండెను ఆ సృజించిన శరీరములందాత్మ (నారాయణుడు) జీవరూపమున మూర్ధస్థానమున గల రంధ్రముద్వారా ప్రవేశించెనని శృతి ప్రమాణము గలదు.

శ్రుతి॥ ౭ “తత్రస్పష్టైవతదేవమ ప్రావిశత్” తై - అ ౬ మ ౪

తా॥ ఆసదాత్మయై సృజించి, యదియై వానియందు ప్రవేశించినది.

శ్రుతి॥ ౮ “అనేనజీవేనాత్మాను ప్రవిశ్యానామయాపే వ్యాకరవాణి”

తా॥ సదాత్మేక్షణ పూర్వకమున తెజోబిన్నముల నాకాశాదిక్రమేణ సృజించి వానియందు జీవాత్మభావమున బ్రవేశించి వేరు వేరు నామరూపముల నేర్పరచెదనను కొనెను.

11. పైవిధమున సృజింపబడిన చరాచర ప్రాణి శరీరములందాత్మజీవరూపమున బ్రవేశింపగా నవి సప్రాణులగుటచే నీ సంసారచక్రము పూర్వకల్పానుసారమునను నడుచుచున్నది.

12. చరాచర శరీరములందు క్రమమున సుత్తరోత్తరములు త్రుప్తములైన శరీరములు, మనుష్య శరీరములు వానిలో పురుష శరీరముత్తమమైనది.

శ్లో॥ ౩ సృష్ట్యాపురాణీ వివిధాన్యజయాత్మకక్త్యా
వృక్షేన్సరీసృప పశూన్థగదంశమత్స్యాన్
తై సైరతుష్టహృదయః పురుషంవిధాయ
బ్రహ్మవలోక ధిషణంముదమాపదేవః మ హా భా ర త ము

తా॥ పరమేశ్వరుడు ఆత్మశక్తిచే వృక్షాదిపురుషాంత శరీరములను సృజించి, తానేజీవరూపమున వానియందు బ్రవేశించి, తానాశరీరములందసంశుష్టుడగుటచే మనుష్యశరీరములలో పురుషశరీరమును సృజించి యామనుష్యుడే తనయాత్మ (బ్రహ్మ)ను దెలిసికొను సమర్థుడగుననుచు ముదమొందెను. సమస్తప్రాణులందు మనుష్యశరీరమే యతిదుర్లభమైనదందురు. మనుష్యులందు వర్ణాశ్రమాచార రూపధర్మార్జునజేయుటయందు నానుగుణ్యంబులైన శరీరము లుత్తరోత్తరము లుత్తమోత్తమములగును. జన్మాంతరకృతజ్ఞాన కర్మాతిశయమున బ్రాహ్మణ శరీరముగలిగియు, నాత్మవివేకము గలుగకుండగనే మరణించిన కృపణుడనబడును.

శ్లోతి॥ ౯ “యోవాఏతదక్షరంగార్గ్య విదిత్వాస్మాల్లో
కాత్మైతిసకృపణోఽథయ ఏతదక్షరంగార్గీవిది
త్వాస్మాల్లోకా త్రైతిసబ్రాహ్మణః”

తా॥ ఓగార్గి! ఎవరీయక్షరమును (బ్రహ్మ- ఆత్మను) తెలిసికొనకయే ఈ లోకమునుండి మరణించివెళ్ళుదురో వారు కృపణులు (దీనులు) ఏతద్విరుద్ధముగ నెవరీయక్షరమును దెలిసికొని మరణించి వెళ్ళుదురో వారె బ్రాహ్మణులగుదురు.

శ్లో ౧౦ “ఇహచేదవేదీ దధనశ్శమస్తినచేదిహా
వేదీన్యహతీవినష్టి భూతెషుభూతెషు
విచిత్త్యదీరాః ప్రేత్యాస్మాల్లోకాదమృతాభవంతి” కెనోపనిషద్

తా॥ ఈ మనుష్య జన్మయందె చెప్పిన లక్షణములుగల యాత్మను దెలిసికొనినచో నదియే పరమార్థ సత్యమగును. అనగా కర్మ జ్ఞానాధిక్యత మైన మనుష్య శరీరము లభించినందులకు సార్థక్యమగును. ఏ తద్విరుద్ధముగ నట్లు దెలిసికొనకయే మరణించినచో ప్రబంధ విచ్ఛేదములేని యనేక జన్మ మరణ రూప సంసార ప్రవాహపతితు డగును. కావున సంసారగతిని దాని గుణదోషముల నెఱింగి యాత్మైకత్వ విజ్ఞానముచే నవిద్యాబీజనాశము జేసి, సమస్త శరీరములందు తానేగలననుచు, యే పా్రిణికిని, హింస గావించి, సర్వసముద్రై, తాను జీవన్ముక్తి పదమునొంది, మరణించగ, విదేహ కై వల్యమును జెందుననుటలో సంశయము లేదు.

11. పదునాల్గు లోకములయందు సప్తద్వీపయుత పృథివి భూలోక మనబడును. ఆ ద్వీపములయందు నాభివలె మధ్యగ నేర్పడినది జంబూ ద్వీపమొకటి. అందు నవఖండము లేర్పడినవి. వానిలో నొకటి భరత ఖండము.

సంక్షిప్త భూగోళము

12. భూగోళ వర్ణనము విరాడ్పురుషుని స్థూలదేహ నామముతో శ్రీమద్భాగవత పంచమస్కంధ షోడశాధ్యాయమునందు శ్రీ శుకమహా ఋషిచే వర్ణింపబడెను. అద్దానినే సంగ్రహించి వ్రాయబడుచున్నది. అండమధ్యనగల పదునాల్గు లోకములందీ భూగోళము మనుష్య శరీరము

దలి నాభినిబోలి మధ్యగానున్నది. భూలోకమునందే సప్త ద్వీపములు సప్త సముద్రములు గలవని పురాణములయందు విఖ్యాతిగలదు.

13. ఈ లోక సమూహము ఆ విరాడ్పురుషుని స్థూలదేహము. అనగా అండమధ్యమునందే విరాడ్పురుషుడుదయించుటచే నీ లోకము లన్నియు నండమధ్యమునందే గలవు. ఇందుదాహరణ భాగవతమునందు ద్విదశ నిష్పావాదిధాన్యశీజము లార్ద్రములగునప్పుడు ద్విదశములంటుపీడగ వేరగునట్లు రెండుగానండ కటాహములు వేరై యూర్ధ్వాధోండాద్ధములై నవి. ఆ రెండండ కటాహార్దముల మధ్య నీ పదునాలుగు లోకములు జేరినవని జెప్పబడెను. అట్లే తెలియుటకు మనుష్య శరీరము (పిండాడము) విరాడ్పురుషుని (బ్రహ్మాండము)నకు ప్రతిబింబమగును. ఎట్లొక మనుష్యుని పెద్ద చిత్రీపటము (పెద్దఘోటో) అతని చిన్న చిత్రీపటము (కారత్నైజు ఘోటో) లొకటియే యనబడునో యట్లే యనవచ్చును.

14. మనుష్యుని స్థూల శరీరమునందు పార్థివ భాగము హెచ్చుండు నట్లు విరాడ్పురుషునికి నాభివలె నేర్పడిన భూలోక శరీరమునందు పృథివీ తత్వము హెచ్చుగా నుండును. మనుష్య శరీరమునందితర భూతాంశము లుండునట్లు భువరాది పై లోకములందు వాని వానికి జెప్పిన పృథ్వీతర భూతభాగములు హెచ్చుగా నుండుటతో నవే ఆయాలోకములకు తగు స్థూల శరీరము లనబడును. గాని వానియందు పార్థివ భాగము లేదనుటకు వీలులేదు.

15. భువరాది లోకములు అనేక లక్షల యోజనోన్నతములతో నొక దానిపై నొకటి యుండుటచే మనుష్యుల దృష్టికి అగోచరములగుచున్నవి. ఇందులకు దాహరణముగా మనుష్య శరీరము నందలి షడ్చక్రములెట్లొక దానిపై నొకటిగలవో యట్లే భువరాదిలోకములుండుననవచ్చును. యోగ శాస్త్ర ప్రమాణముచే మూలాధారాది చక్రములు శరీరము లోపలనే యుండునని దెలియుచున్నది. ఆ చక్రములయందు యోగులు తమ యభ్యాస బలమున ప్రాణాయామ సాధనచే జేరుచు మరల వచ్చుచుందురని

ప్రమాణములు గలవు. అట్లే విరాడ్పురుషుని బ్రహ్మాండ శరీరాత్మక భువరాది లోకముల జేరవచ్చును.

16. అధోలోక సప్తకము బిలరూపములు (భూచ్చిద్రములు) వాని యందు జేరుటకు మార్గదర్శకులు లేమిచే మన కాయా మార్గములిప్పుడు దెలియబడనందున జేరశక్యము గాజాలకున్నది. మన కగోచరమగుటతోడనే యవి లేనివి గాజాలవు. యెన్నియో విషయములిప్పుడు మన కగోచరములు. పరకాయ ప్రవేశాది విద్యలే వానికి నుదాహరణములుగాని వాని యుపలబ్ధియధార్థమన మనకగుటలేదు. బహుకాలమైనందున నిప్పుడట్టి విద్యలు లుప్తములై నవి గాని యభావములై నవి గాజాలవు. “సకాలేనే హమహతా యోగోనప్తః షరంతపః” “సపచాయం మయాతేద్య యోగః ప్రోక్తః పురాతనః” అను భగవద్గీతా ప్రమాణముదాహరణము.

17. అణి మాది యోగసిద్ధిలేనందునను, మార్గదర్శకులైన విజ్ఞులేనందునను ఆయా లోకములం దిప్పుడు మనము జేరుటకు వీలుగలుగకున్నది. నేటి కాలమునందలి వైజ్ఞానికులు పైలోకములను జేరుటకు యంత్ర సహాయమున ప్రయత్నము జేయుచుండుట యందరికిని విదితము. పైలోకముల స్థూల శరీరములు పార్థివ భాగాధిక్యములైనవి గాకున్నను, వానిని జేరుటకై వైజ్ఞానికులు ప్రయత్నించుచున్నారు. ప్రకృతి విజయమునందు వారెంత వరకు సఫలీకృతులగుదురో భావికాలము నిర్ణయించును.

18. పురాణములందు మూడులోకములే గలవని మఱియొక పక్షము గలదు. ఈ పక్షమునందు నాభిగాబోల్చినదే భూలోకమగును. అతలాది పాతాళ పర్యంతము మనుష్య శరీరమందలి మూలాధారచక్రముతో బోల్పవచ్చును. భువరాది సత్యలోకములను అనాహతాది సహస్రార చక్రములతో బోల్పవచ్చును. భూలోకమును మధ్యలోకము మణిపూరకముతో బోలును.

19. నాభిగా నేర్పడిన భూలోకమే విస్తీర్ణమునందు ఏబది కోట్ల యోజనములని జెప్పిరి. అందేసప్త ద్వీపములు, సప్త సముద్రములు, గలవు. సప్త ద్వీపములమధ్యనాభివలెనున్నది జంబూద్వీపము. అది విస్తీర్ణమున

లక్షయోజనములుండును. జంబూద్వీపవలయమునకు జుట్టియున్నది లవణ సముద్రము జంబూద్వీపన సంఖ్యకు నదిరుట్టింపు సంఖ్యగానుండును. (రెండలక్షల యోజనములుండు నందురు) లవణ సముద్రమున కావలప్లక్షాది ద్వీపములును వాని వానికి రెట్టింపు సంఖ్యలతో సముద్రములును, ఉండు నని జెప్పబడినవి. ఈ విధమున భూవలయముల కావల సముద్రములు, సముద్రములకావల భూవలయములు (ద్వీపములు) వాని వాని రెట్టింపు సంఖ్యలతోనుండును. ద్వీపములపేర్లు క్రమమున 1 జంబు, 2 ప్లక్ష, 3 శాల్మలీ, 4 కుశ, 5 క్రౌంచ 6 శాఖ 7 పుష్కరములు- సముద్రముల నామములు క్రమమున 1 లవణ, 2 ఇతు, 3 సురా 4 సర్పి (ఘృతము), 5 వయః, 6 దధి, 7 శుద్ధోదకములు. జంబూద్వీపమునందును ఇతర ద్వీపములందును తొమ్మిదేసి ఖండము లేర్పడినవి. జంబూద్వీపము నందలినవ ఖండములు (వర్షములు) ఉత్తరమునుండి, క్రమమున 1 కురు, 2 హిరణ్మయ 3 రమణకములు జంబూద్వీపమధ్యనిలావృతవర్షము దీనికి పూర్వమునందు భద్రాశ్వావర్షము పశ్చిమమునందు కేతుమాలవర్షము ఇలా వృతమునకు దక్షిణమునందు క్రమమున 1 హరివర్ష 2 కింపురుష 3 భారత వర్షములుగలవు. ఇతర ద్వీపములందు పర్వ విభాగములిట్లేగలవు. వానియందు కులపర్వత మహానదులును గలవు. జంబూద్వీపమునందలి కుల పర్వతముల వివర మేమనగా ఇలా వృతవర్ష మధ్యన మేరుపర్వతరాజము పాతాళము నుండి పైకి లక్షయోజనోన్నతమునగలదు. దానిచే ఇలావృతవర్షము పూర్వ పశ్చిమేలా వృతములుగాభాగించబడినవి. మేరుపర్వతమునకు నలుదిశలందు విశాలమైన యెత్తుగల నాల్గు పర్వతములు గలవు. మేరువునకు పూర్వము నందు మందరము, దక్షిణమున మేరుమందరము పశ్చిమమున సుపార్శ్వము ఉత్తరమున కుముదమలను నామములతో పర్వతములు గలవు మేరు పర్వతమునకు ఉత్తరమునందున్న కురు వర్ష సీమా పర్వతములు శ్వేత శతశృంగములనెఱి రెండు పర్వతములుగలవు. వాని యెత్తు చాల హెచ్చుగ నుండునని చెప్పిరి. వాని యెత్తు భాగములందే గమణకహిరణ్మయ వర్ష ములుగలవు. ఆ సీమాపర్వతములకు ఉత్తరమునందుండు నిమ్న ప్రదేశము

కురువర్ష మనబడును. దాని నిప్పుడు సాయ్యరాజే, మంగోల్కా, ఉత్తర
 చైనాది నామములతో వ్యవహరింతురు. మేరువునకు పూర్వమునందున్న
 ధర్మాశ్వ వర్షమునకు సీమా పర్వతమైనది గంధమాచన పర్వతము దాని శిఖ
 రాగ్రి సమప్రదేశమునందు ధర్మాశ్వ వర్షము గలదు. గంధమాచన పర్వత
 మునకు తూర్పుననున్న నిప్పు ప్రదేశములను ఇప్పుడు క్షాత్రా, బాన్
 మొదలగు ప్రదేశములని వ్యవహరించుచున్నారు. మేరువునకు పశ్చిమ
 భాగమునందలి సీమా పర్వతము మూర్ఖవంశ మనబడును. దాని పర్వ
 ప్రదేశమున కేనుమల వర్షముగలదు. దానికి పశ్చిమమునందున్న నిప్పు
 ప్రదేశముల నిప్పుడు ఇరోపా ఖండమనియు అమేరికా ఖండమని వాని
 మధ్యనున్న ద్వీపములన్నియు గలిపి చెప్పుచుచున్నవి. మేరువు, ఇరాన్ పర్వత
 వర్షములకు దక్షిణమునందుగల మేరుమందర, నిషధ పర్వతములు పుష్క
 ప్రదేశములందు ఉత్తరమునుండి దక్షిణమునకు క్రిమముగా వారి, శింఖ
 రుష వర్షములుగలవు. వానికి దక్షిణ సీమాపర్వతమును హిమాలయ పర్వ
 తమని యందురు. హిమాలయమునకు దక్షిణమునగల భూభాగముల
 నిప్పుడు భారతమనియు, మధ్యపాష్యా మొదలుకొని ఆఫ్రికాఖండము వరకు
 గల వానిని, దక్షిణ మహాసముద్రమునందు ద్వీపములైన ఆస్ట్రేలియా
 మొదలగు నామములతో చెప్పుచున్నారు. ఇట్లు ఇరాన్ ద్వీపమునందే
 ప్రైటెప్పిన ఇప్పటి దేశములన్నియు అంతర్గతములనెవచ్చును. గాన ఇరాన్
 ద్వీపమునకు చుట్టును అహరా సముద్రము గలదని పురాణములందు చెప్పి
 నది సత్యమగును. దీనినే భూలోకమంతయగు ననుటగాని సప్త ద్వీపములు
 లేవనిగాని ఇప్పటి కాలమునందు ఉపలబ్ధమైన ఖండములే సప్త ద్వీపము
 లనుటగాని యొప్పుదు. ద్వీప సముద్రాదుల పరిమాణము పూర్వవైదిక
 కాలమునందేర్పరుచబడినవి. బహుకాలము జరిగినందునగాని, భూసముద్ర
 ముల పరస్పరాఘాతములవలనగాని, అంటా ద్వీపాకార పరిమాణములందు
 భేదము గలుగవచ్చును. సముద్రాఘాతములచే నేర్పడిన ఖండములనిప్పుడు
 ఆఫ్రికా, అమెరికా, ఇంగ్లాండ్ త్యాది నామములతో వ్యవహరింతురు.

సగర కుమారులు కారణాంతరముచే భూమిని ద్రవ్వినందున భారత సమీపము నందనేక ద్వీప, ద్వీపకల్పము లేర్పడినవి. ఇప్పటి కాలమునందు ఆంగ్లేయులు, ఏష్యా, ఆఫ్రికా ఖండములకంటియున్న భూభాగమును సూర్యజు వద్ద త్రవ్వి మహ్యధరాసముద్రమును ఎఱ్ఱ సముద్రముతో గలిపినది యెల్లరకు విదితము కావున ఇప్పుడు చూపించబడు భూగోళమంతయు జంబూద్వీపమగు నేగాని సప్త ద్వీయుత భూలోకము (భూగోళము) గాజాలదు.

20. ఇప్పుడు మనముండు భారతఖండమున దప్ప తక్కిన వర్ష ద్వీపాదులందు వర్ణాశ్రమాచార రూప ధర్మములు గానుపింపవు. శీతవాతాతపాది వై సర్గికానుకూల్యముండుటచే కర్మాచరణ యోగ్యమైనందున భారత వర్షమే కర్మభూమి, పుణ్యభూమియని జెప్పబడుచున్నది. ఇచ్చట నివసించు వారలకే వర్ణాశ్రమాచార రూపధర్మ భేదము కార్యబ్రహ్మ యేర్పరచినందున నిచ్చట నివాసము జేయువారలకే కర్మాధికార మేర్పడినది. సనాతన ధర్మమైన వైదిక విజ్ఞానము ఇచ్చట నివసించువారల కతడు మహద్వల ద్వారా బోధించెను. కావున నా ధర్మములను ఆచరించగోరువారు వేదముల దెలిసికొనుట కిచ్చయించుట సహజము. వేదములందు ధర్మార్థ కామ మోక్షములను చతుర్విధ పురుషార్థములుగలవని జెప్పబడుటతో యా ఫలములను ప్రతివారలు గోరుచున్నారు.

పురుషార్థ నిరూపణము

21. పురుషార్థముల స్వరూపము కార్యలింగకానుమానముచే కారణము దెలియబడినట్లు వాని కార్యములతోడనే అవి దెలియబడును.

శ్లో॥ 4 అర్థశ్చమూలం నికృతి త్తమాచ కామస్య రూపం వయోవపుశ్చ
ధర్మస్య యాగాది దయాదమశ్చ

మోక్షశ్చ సర్వోపదమః క్రియాభ్యః

సంక్షేప ఆ 3 శ్లో 365

తా॥ నికృతి తమములు, రెండును అర్థార్థన సాధనములు. కామకారణములు వయస్సు సౌందర్యములగును. ధర్మసాధనములు యజ్ఞములు,

దయా దమములు, ఇంద్రియ నిగ్రహోదులు. సర్వకర్మల పరిత్యాగము (వైరాగ్యము) మోక్షసాధనమని చెప్పబడినది.

22. ఈ శ్లోకమునందు పురుషార్థముల క్రమ వివక్షతము లేనందున సాంప్రదాయానుగుణ్య పాప్తమగు ధర్మమే మొదటి పురుషార్థమనదగినది. ధర్మాచరణవలననే తక్కిన పురుషార్థములు లభించుటతో ధర్మమే ప్రథమ పురుషార్థమనుట మొప్పుచున్నది. ధాన్యభీజములందెట్లు అంకురాది పుష్ప ఫలములుండునో అట్లే ధర్మభీజమునం దితర పురుషార్థములు గలవు. మరియు బీజరూపుడగు పురుషునందెట్లు సత్తారూపమున భార్యా పుత్రాదులు గలరో అట్లే యర్థకామములు రెండును సత్తారూపమున ధర్మ బీజమునందు గలవు. ధర్మ సాధనములు (కార్యములు) యజ్ఞాది కర్మల ఇంద్రియ నిగ్రహోంతము. వైవాని నాచరింపగ ధర్మార్జన యగుటతో నవియే కార్యకారణముల కనన్యత్వన్యాయమున ధర్మములనబడును. వాని నాచరించు పురుషుని ధర్మాత్ముడందురు. కావున పురుషుడే బీజము బీజావాపన జేయునట్టి వానిని పురుషుడనిన ధర్మమనిన నొకేయర్థమగును. పురుషునిచే గోరబడినందున పదార్థములను పురుషార్థములని బలుకుచున్నారు.

23. రెండవ పురుషార్థము అర్థము. నికృతి, ఊమలు రెండును ఆపురుషార్థమునకు సాధనములుగా జెప్పబడనవి. నికృత్యర్థము ఉద్యోగమునకు జెల్లుచున్నది. ఉద్యోగము జేసిననే యర్థము లభించును గాని ఉద్యోగము లేని వారి కేసంపదలుండవని సాధారణముగ నందరికిని దెలియుచున్నది.

శ్లో॥ 5 ఉద్యోగినం పురుషసింహ ముపైతిలక్ష్మీః ।

దై వేనదేయమితి కా పురుషావదంతి ।

దై వనిహత్య కురుపౌరుష మాత్మకక్త్యా ।

యత్నే కృతే యదినసిద్యతికోశ్రద్దోషః ॥

అనెడి ప్రమాణము గలదు.

1. నికృతికి రెండవ యర్థము మాయ. విశేష ధనపాప్తికై ఇతరుల వంచించుటకుగాను మోసము (మాయ) జేయుట కనుపించుచున్నది. ఉదాహరణముగా జూదము మొదలగువానిని జెప్పవచ్చును. అమాయకులైన ధర్మాచరణులు శ్రీమంతులుగా గనుపించుటరుదు. కావున నికృతి (మాయ) ధనార్జన సాధన మగును.

2. అర్థమునకు రెండవ సాధనము ఊమయని పై శ్లోకమునందు గలదు. ఊమాగుణము ధనరక్షణార్థమునకు నుపయోగపడును. ఉపార్జించిన ధనము రక్షణ జేసిననే యుండగలదు. గాన ఊమను అర్థకారణమనుట జెల్లును. యోగ ఊమములు రెండును ధనార్జన కారణములగునని యనేకచోట్ల జెప్పబడినది. యోగ ఊమార్థములనిచ్చు నికృతి, ఊమల రెంటికి గూడ లక్షణయా “భార్య” యను నర్థము చెప్పవచ్చును. నికృతిని మాయార్థమన “స్త్రీ” యని చెప్పవచ్చును. ఊమాగుణము స్త్రీయందుగలదు. గాన యోగ ఊమార్థములై నికృతిఊమలు మాయతో పురుషుడుపార్జించిన ధనమును స్త్రీ రక్షణజేయును. లక్ష్మీ మా మాయా మొదలగునవి పర్యాయనామములు గావున స్త్రీని (భార్యను) గృహలక్ష్మీ యనుట ఉచితమే యగును.

పద్య॥ ౧ పురికిని ప్రాణము కోమటి । పరికిని బ్రాణంబు నీరు వసుమతిలోనన్ ।
కరికిని ప్రాణము తొండము । సిరికిని బ్రాణంబు మగువ సిద్ధము సుమతీ॥

పై కారణములచే రెండవ పురుషార్థమైన అర్థమును భార్యయని నిలక్షణచే జెప్పట యొప్పును.

24. కామ కారణములు వయస్సు, సౌందర్యములని చెప్పబడినవి. బాలుడప్రరూఢేంద్రియుడు గాన వానికి కామ వికారోత్పత్తియే గలుగ జాలదు. వృద్ధునికి కామ వికారముండిననుగాని ఇంద్రియ పాటవములేమిచే కామోపభోగమును జేయజాలడు. యౌవనమునందే ప్రజనన సామర్థ్యముండును. గావున వయోధర్మమునే కామ కారణమనుట యొప్పునది. వపుశ్చబ్ధార్థమున స్త్రీ పురుషులకు గల అంగసహజ సౌందర్యము జేర్పొన బడినది. ఇట్లు శరీరసహజ సౌందర్యముగూడ కామకారణమనుట జెల్లును.

శ్లో॥ 6 నకేచన జగద్భావాస్తత్స్వజ్ఞం రంజయత్వమ్ ।
నాగరం నగరీకాగతం కుగ్రామ లలనాయథా ॥

తా॥ నగరవాసియు నవనాగరికుడైన సుందరపురుషుని యెట్లు కుగ్రామ వాసిని, నవనాగరికతలేని (అంగసౌందర్యములేని) స్త్రీ రంజింపజాలదో యట్లే జగద్వికార జాతములు తత్వవిదునికి హర్షజనకములు గాజాలవు.

2. సంతోషము (హర్షము) గలిగిననే రాగము (అనురాగము) గలుగును. రాగము రంజనార్థమున పురుషునకు హర్షదాయకమగు కామకారణము. గాన ఇష్ట ధనప్రాప్తియేగాని అణిమూ దైశ్యశ్రవ్య ప్రాప్తులు గాని చెప్పబడినవి. ధనమనిన ప్రియురాలి కర్థమగునని పైన వ్రాయబడినది. ఇట్లు ఇష్టధనమనిన ఇష్టమైన స్త్రీ (భార్య) యనినను ఏకార్థమనవచ్చును. ఈ విధమున కామోత్పత్తి కారణము ప్రియురాలగు సుందరీలాభము పై శ్లోకోదాహరణ మిచ్చట కామమునకు ఉదాహరణగా హర్షపేతువుగ నున్నది. కావున జెప్పవలెనది. ఇట్లు స్త్రీ పురుషులకుగల అంగ సహజ సౌందర్యాదులు కామకారణములగుననుట యొప్పుచున్నది.

3. మూడవ పురుషార్థమైన కామమునకు గౌణార్థముచే సంతానమనియు నర్థము జెప్పవచ్చును. భార్యా సంయోగము కేవలరత్నర్థమున కనియే జెప్పరాదు.

శ్లో॥ 7 యద్భ్రాణభక్షో విహితస్సురాయా ।

స్తథాపశోరాలభనంనహింసా ।

ఏవం వ్యవాయ ప్రిజయానరత్నా ।

ఇమం విశుద్ధంనవి దుఃస్వధర్మం ।

భా. స॥ అ శ్లో 3

తా. సౌత్రామణీష్టియందు కల్లు వాసన జూచుట మాత్రమేగాని త్రాగుటకర్థముగాదు. యజ్ఞాదులందు పశువుల జంపుట హింసగాజాలదు. ఇదే విధమున భార్యా సంయోగము. (మైథునము) సంతానార్థమగును. గాని ఇట్టి పరిశుద్ధమైన తమ ధర్మమెఱుంగ జాలకున్నారు.

శ్లో॥ 8 అగ్నిహోత్రఫలావేదాః । వృత్తశీలఫలంకుశ్రతం ।

రతిపుత్రఫలానారీ । ధత్తభుక్తఫలంధనం ।

తా. అగ్నిహోత్రాది ధర్మములాచరించుచే వేదాధ్యయనమునకు ఫలము. వేదాంత శ్శ్రవణాదులకు ఫలము తచ్చీలియగుచు వర్తించుట. మరియు భార్యా సంయోగమునకు ఫలము రతియొనర్చుట, పుత్రసంతానమును ఒడయుటకే జెప్పనైనది. త్యాగభోగములు జేయుచే ధనము గలుగుటకు ఫలములగును.

ఉక్తి ౧౧ “ప్రజాతి రమృతమానంద ఇత్యువశ్చే”

తై. భృ. వ. 10 మ. 12

తా. తైత్తిరీయభృగువల్లియందలి ఆధిదైవికోపాసనలను, బ్రహ్మ దృష్టిచే వృష్ట్యాదులందు తృప్త్యాదుల నుపాసించునప్పుడు ప్రజ (సంతానము) అనగా పుత్రునందు బ్రహ్మయమృత రూపమున నుండుననుచు దెలిసికొని యుపాసనజేయనగును. ఉపస్త (స్త్రీ చిహ్నము) యందు బ్రహ్మ ఆనందరూపమున గలడని దెలిసికొని యుపాసించవలయునని గలదు. ఇట్లు కార్యకారణముల కనన్యత్వముండుటతో తన కామమే కార్యరూపమైన సంతానము గావున కామమునే పుత్రుడనుట యొప్పుచున్నది.

ఉక్తి॥ ౧౨ అంగదంగాత్సంభవసి హృదయాదభిజాయతే

ఆత్మైవై పుత్రీనామాసిత్వం జీవశరదాంశతం

తా॥ నా సర్వాంగ సారము (రసము) అనగా వీర్యము (శుక్లము) చే నీవు జనించితివి. నా హృదయమువలన (కామముచే) నీవు బుట్టితివి. నిశ్చయముగ నాయాత్మయే పుత్రీరూపమున నీవే యగుచున్నావు గాన నీవు శత సంవత్సరములు జీవింపుము. మరియు ఐతరేయోపనిషదందు తానే భార్యయందు పుత్రీరూపమున బుట్టుట వలన తన రెండోజన్మ పుత్తుడగునని చెప్పనైనది. గావుననే భార్యకు జాయా శబ్దము పర్యాయ వాచకము గలదు. వై కారణముల వలన కామమనిన సంతానమనిన నొకే యర్థమగుట సిద్ధము. 4 ఆవరణ విశేషశక్తులుగల మాయచే (అజ్ఞానముచే) పురుడు కర్త, భోక్త యనబడుచున్నాడేగాని వాస్తవమున వాడసంగుడే యనబడును. తీర్థగములను (ధర్మార్థ కామములను) ప్రతి దినమనుభవించుచు తానెప్పుడు విరక్తుడగునో యప్పుడు వానిని నిరసించి తప్పించు

కొనుటకు ప్రయత్నము జేయును. దీనినే మోక్షేచ్ఛయందురు. తన ఇచ్ఛాను సారముగ శ్రీవణాదులచే దుఃఖముల నాత్యంతిక వినాశ మొనర్చుటయందు సమర్థుడైన నిర్విశేషానందరూపమైన మోక్షముఁ బొందును. చతుర్విధపురుషార్థములలో ధర్మమే ప్రధానమైనందున నీ విచారము ధర్మమునుండి ప్రారంభింపబడుచున్నది. ధర్మమునకు వేదమే మూలకారణము. ఆవైదిక ధర్మము సంస్కార ప్రధానమైనది. ద్విజులకు ఉపనయన సంస్కారము జరుగకున్నయెడల వేదాధ్యయనాధికారముండదు. అట్టి సంస్కారములు నలుబది యెనిమిది గలవు. అవి గర్భాధానము మొదలు కొని చెప్పినట్లు జేయదగినవి. వానిని శాస్త్రీయముగ నాచరింపుటే ధర్మము. కావున తల్లిగర్భాధానమునుండియే పుత్రుని సంస్కారము లారంభమగుచున్నవి. పితృ పుత్రాదులకు కార్యకారణభావ సంబంధ మున్నందునను, తండ్రి అధ్యయన మొనరించిన వాడైనందునను, దల్లి గర్భాధానాది సంస్కారములను పుత్ర ప్రాప్తినిధి న్యాయమున తండ్రి ఆచరించుట యొప్పుచున్నది. చతుర్విధ పురుషార్థములందలి మొదటి మూడింటిని తీర్వగలుగుదురు.

తీర్వగలుగుములు

25. ధర్మార్థకామములు పరస్పరాత్యంతవిరుద్ధ స్వభావములు గలవి. వాని నొక పురుషుడనుష్ఠింపలేడు. కావున నవి పురుషార్థములేగాజాలవు. ఎట్లనగా.

1. కేవలధర్మాసక్తి యుండినచో అర్థకామములు సిద్ధించనేరవు.
2. అర్థారనాసక్తియే యుండిన ధర్మకామముల నడువలేడు. కేవల కామియైన ధర్మార్థములు నశించునుగాన తీర్వగలుగుకాంక్షయే కుదురదని కొందరు శంకింతురు. ఇట్టి శంకగలుగుట సత్యమే ! పూర్వమే ఇట్టి శంక జేయబడినది.

శ్లో॥ 9 ధర్మశ్చార్థశ్చ కామశ్చ పరస్పర విరోధినః ।

ఏషాం నిత్య విరుద్ధానాం కథమేకత్ర సంగమః ॥

మహాభార. అ.

తా॥ త్రివర్గములైన ధర్మార్థ కామములు పరస్పర విరోధములు గలవి. ఆ నిత్య విరుద్ధములైనవి యొకచోట నుండుటెట్లు ? దీనికి సమాధానము :-

శ్లో॥ 10 యదాధర్మ స్వభార్యాచ పరస్పర వశానుగా ।

తదా ధర్మార్థ కామానాం త్రయాణామపి సంగమః ॥

తా॥ ఎప్పుడు భార్య ధర్మమున కనుకూలురాలగునో అప్పుడే ధర్మార్థ కామములకే కృత సంగమమగునని యతుడడిగిన పృళ్ళకు ధర్మరాజు పై విధముగ సమాధానమొసంగెను. అదియె ఇచ్చట సమాధానమగును. 28. ధర్మమను పురుషునికి అర్థమను భార్య పరస్పరానుకూలముగ నుండేనేని కామమను సంతానము సిద్ధించును. భార్యయందే తన కామమును పూర్తి జేసికొను పురుషుడు స్వధర్మాచరణమున మన్మథుని గెలుచును. స్వభార్య యందలి కామము అధర్మము గాజాలదు. “ధర్మా విరుద్ధో భూతేషు కామోస్మి భరతర్షభ ॥ “ గీత ”. ఇట్లు శ్రీకృష్ణు డర్జునుని గురించి గీత యందుపదేశించెను. అర్థమనిన లక్ష్మియేగాన కాముడు (మన్మథుడు) లక్ష్మి పుత్రుడగుటచే అతనిని స్వాధీనపరుచుకొనినయెడల తల్లియగులక్ష్మి పుత్ర ప్రియమచే పురుషుని ఇంటిలో నివసించును. ధర్మార్థ కామములేకత్ర యుండునని భావము.

శ్లోతి॥ ౧౩ “అపః స్పృశంతు స్నిగ్ధాని చిక్లీతవనమేగృహే ।

నివదేపీం మాతరం శ్రియం దానయమేకులే”

లక్ష్మీనూక్తి ఋ 12

తా॥ అప్పుడారా మీరు స్నిగ్ధమును (స్నేహమును) అనగా ప్రేమను లేదా హర్షమును (ఆనందమును) నాకు గలిగింపుడు. ఓయి మనోజా (కామా) నీవు నా యింటనుండుము (ధర్మమునందు నివసించుము) అనగా స్వభార్యయందే నాకు కామము జవించుగాత ! నీ స్వమాతయగు లక్ష్మిని

(భార్యను లేక అర్థమును) నా కులమునందు (ఇంటియందు) నివసింప జేయుము.

2 లేగను గట్టియుంచిన యింటకెట్లు దానిపై వాత్స్యతగల యావు తనంతటతానే వచ్చియుండునో యట్లే మన్మథుడు వశుడైనట్టి యాస్వధర్మా చరణుడగు పురుషునింటికి కామ మాతయగు లక్ష్మి (అర్థము) జేరును. మరియు ననుకూలముగ నివసించి యుండును. ఈ విధముగ శ్రీవర్గములను పురుషార్థము లనజెల్లును.

27. బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్చివ్రతయసిష్ఠుడై—శ్రీవర్గముల ననుభవించియు యనుభవింపకయే గాని విరక్తి గలిగినచో సన్యసింపవచ్చును. కావున మోక్షము నాలుగవ పురుషార్థము.

ధర్మ శబ్దార్థము

28. ధాఙ్ఘీ = ధారణ పోషణార్థములనిచ్చు ధాతువగాన ధాత్వర్థముచే ధరించు, పోషించునవి ధర్మములనబడును. లక్ష్యార్థమున పరబ్రహ్మను, వాచ్యార్థమున కార్యబ్రహ్మను (వేదమును) తెలియజేయుచున్నవి. ఎట్లన “వేదో ధర్మమూల”మృదు గౌతమ ధర్మసూత్రములందాదిమ సూత్రము గలదు. వేదముఅనుటతో వాచ్యార్థమున వేదపురుషుడు (వాఙ్మయబ్రహ్మ) అతడే లక్ష్యార్థమున పరబ్రహ్మయని చెప్పబడుచున్నది. “శాస్త్రయోని త్వాత్” అనెడి బ్రహ్మసూత్రమున—ఋగ్వేదాది వేద చతుష్టయమునకు కారణము పరబ్రహ్మయని సిద్ధాంతీకరించబడినది. అనగాధర్మము పరబ్రహ్మ స్వరూపము అతనిచే గలిగిన వేదములు ధర్మోపదేశమును గావించుటచే వానికి వాఙ్మయబ్రహ్మ—కార్యబ్రహ్మయని వాచక వాచ్యార్థములనుట సమకూరును. వేదములందే కర్తవ్యాకర్తవ్య, సకల ధర్మములుపదేశింపబడి నందున నవి ధర్మములనబడును. పరబ్రహ్మ నిత్యుడు, సనాతనుడును. అతనిని బోధించు వేదములు సనాతములు, సత్యములు. సత్యజ్ఞాది షట్ప్రమాణములలో శబ్దమొక ప్రమాణము. తార్కికుల మతమున హితమును

బోధించు ఆత్మ వాక్యము ప్రమాణము. అట్లే శృతులును, శ్రోతృహితై పిణులగుటచే ఆత్మవాక్యములే కావున వానిని శబ్దప్రమాణము అనుట నిర్దిష్టవాదము.

29. కేవలాత్మ వాక్యములు పురుష మతి జన్యంబులగుటచే నవి పౌరుషేయములగుటచుగాని వేదములు అట్లాకానొక బుద్ధిమంతుడగు మహా పురుషునికే జెప్పబడియుండ వచ్చుననుట కేప్రమాణోపలబ్ధిలేనందున నవి పౌరుషేయములు గాజాలవు. ఒకవేళ వాక్యత్వావిశేషమున వేదవాక్య ములగుటను వాక్యములేగావున కావ్యాచి వాక్యతుల్యములైనందున పౌరుషేయములని అనిత్యములని యనుమాన ప్రమాణమున శంకించినచో ఆ ప్రమాణములకు సత్ప్రతి పక్షరూప ప్రతిబంధకముగలదు. మరియు “యస్మిన్మహాకమేవం ఋగ్వేదోయజుర్వేద స్సామవేద” మను ప్రబల శ్లోతి ప్రమాణము గలదు. ఇట్టి శ్లోత్యనుపలబ్ధి రూపములైన రెండు ప్రమాణములన్నందున కేవలానుమాన ప్రమాణముచే వేదములకు పౌరుషేయత్వానిత్యత్వములు సిద్ధింప నేరవు. పౌరుషేయ వాక్యములు పురుష కర్తృత్వముచు దెలియజేయునట్లు వేదములును పరబ్రహ్మ కారణమాత్మకర్తృత్వమును దెలియ జేయును. కావున వేదములు అపౌరుషేయములు.

పురుష శబ్దార్థము

30. “పురితయచాద్వాపూర్ణాద్వాపురుషః” ఈ నిర్వచనముచే లక్ష్యార్థమున పరబ్రహ్మ యని స్పష్టమగుచున్నది. పురుష శబ్దమునకు ఇతరార్థములనిచ్చు వాక్యమిట్లుగలదు:— “శరీరపురుషోఽఛందః పురుషో వేద పురుషో మహాపురుష ఇతి” ఈ వాక్యమునందలి పురుషశబ్దమున కనే కాన్దములు దెలియవచ్చుచున్నవి.

ఉపాహరణగా శరీర మనగ స్థూల సూక్ష్మకారణ శరీరత్రయములైనందున వానియందు పురుషశబ్దమును ప్రయోగింపుట మిథ్యార్థ మనబడును. ఛందస్సున కాన్దార్థముగలదు. అహోదము (హర్షము) మనోవికారమైన వ్యర్థియే ఛందస్సుగాన మనస్సని భావమేర్పడును. మనోవృత్తిపాఠము

నందేల యమగుటతో వృత్తివృత్తి మతయోరభేద మను న్యాయమున మనః పాణిములు రెండును సూక్ష్మ శరీర ధర్మములు స్థూలశరీరమన్న మయకోశమగునట్లు అవియు కోశధర్మములే యగును. కావున శరీర, చందస్సులకు పురుష శబ్దార్థములు, మిథ్యార్థములు. విత్ జ్ఞానేయను ధాత్వర్థమున సమష్టి బుధ్యాత్మకుడైన కార్యబ్రహ్మను వేద పురుషుడు, వాఙ్మయ బ్రహ్మయని జెప్పుదురు. అతడే విజ్ఞానమయకోశాభిమానిగాన వేదపురుషుడనబడును. అతనికి “వేదము”, ప్రథమశరీరి, కార్యబ్రహ్మ, సమష్టి బుధ్యాత్మకుడు, ఇత్యాది నామములు గలవు.

శ్లో॥ 11 సవైశరీరీ ప్రథమః సవైపురుషఉచ్యతే ।
ఆదికర్తా సభూతానాం బ్రహ్మగోసమవర్తత ॥

తా॥ మహచ్ఛబ్దమునవచ్చినన్నాక్షుద్రార్థములనిచ్చును. అట్టిదే యానంద మునగల మహాత్మ్యము. అదేయానందమయ కోశమునకు గలదు. విజ్ఞానమయానందమయకోశామాభినులిద్దరు, క్రమమున, కర్తృత్వ బోక్తృత్వాద్యభిమానులై నందున జీవులే. వారికి క్రమమున వేదపురుష మహా పురుష నామములు గలిగినవి. “మయత్” వికారార్థమైనందున ఆనంద మయకోశమునకు ప్రీయశిరత్వాదులు ఉపన్యసించియున్నందున ఆనంద మయుడు జీవుడే యనబడును. బోధాయనులు “మయత్” ధాతువునకు పాణిచ్యుర్థముచే ఆనందమయుడు ముఖ్యబ్రహ్మయగునని చెప్పిరి. కాని శ్రీశంకరభగవత్పాదులు ఆనందాధి కరణమునందు ద్వితీయవర్ణ కాంత రమున “బ్రహ్మపుచ్చంప్రతిష్ఠే”త్యాది శ్రుతిబలముచే ముఖ్యబ్రహ్మ ఆనందమయుడు గాజాలడు. పుచ్చాగ్రమునందు ప్రతిష్ఠింపబడిన వాడే శుద్ధపరబ్రహ్మయగునని చెప్పిరి. ఇచ్చట పుచ్చశబ్ద చూధారార్థమగును గాని యవయవార్థ మిచ్చటలేదు, బ్రహ్మ రస మహిమయందు ఆధారాధిష్ఠానమునగలడు. కావున పురుషశబ్దమునకు లక్ష్యార్థము పరబ్రహ్మయని తాత్పర్యము. ప్రమాణములుగలవు:-

శ్లో॥ 12 తమః ప్రథాన క్షేత్రాణాం చిత్ప్రధాన చిదాత్మనాం
పరః కారణతామేతి భావనా జ్ఞాన కర్మభిః ॥

తా॥ తమోగణ జన్మంబులైన శరీరత్రయముఁకును, చిద్బింబులకును, పరబ్రహ్మయే కారణమని జ్ఞానకర్మలచే దెలియుచున్నది.

శ్లో॥ 18 అన్న ప్రాణ మనోమయైః పరిబోధ పరమానందైః
 రిరః పక్షయగ్న్ । పుచ్చాత్మ ప్రకటైర్మహోపని
 షదావాక్యైః ప్రసిద్ధీ కృతైర్వత్ । కోశైః పంచభిరేవమేవ
 భవతీమేతత్ప్రసాదాత్మి జ్యోతిః ప్రజ్వలదుజ్వలా
 త్మవపలాందోషేన సబ్రహ్మవిత్ ॥

తా॥ అన్నమయ, ప్రాణమయ, మనోమయ, విజ్ఞానమయానందమయ కోశములకు రిరః పక్షాదులు జెప్పబడినందున నవి ముఖ్యాత్మలు గానేరవని మహోపనిషత్తున గలదు. పుచ్చాగ్రమునందుగల దానినే ముఖ్యాత్మయగు నని జెప్పినది. ఈ విధముననుండినను పంచకోశములయందాయా రూపమున పరమాత్మే గలదు. ఇట్లు గూఢమున వర్తించుచు స్వయం ప్రకాశరూపమున ఆ యాత్మల కాత్మయై వర్తించునట్టి ఉత్తమజ్యోతి స్వరూపాత్మ నెవరు దెలిసికొనెదరో వారే పరబ్రహ్మవే తలగుదురు.

పై యుపన్యాస రీత్యా విజ్ఞానమయ కోశాభిమాని వేదపురుషుడని, అనందమయ కోశాభిమాని అంతర్యామి మహాపురుషుడని, పుచ్చాగ్రమందు గలవాడు పరమపురుషుడని తాత్పర్యము.

31. వేదము : పౌరుషేయములని సిద్ధించినను అవి సర్వజ్ఞుడైన ఈశ్వరునిచే జనించజూపు. వాని నీశ్వరబుద్ధిపూర్వక జన్మంబులందురా? లేక అబుద్ధిపూర్వక జన్మంబులుగుచుందురా? బుద్ధిపూర్వక జన్మపక్షము నంగీకరించగ నస్మదాదిపురుషప్రయత్నరూప బుద్ధిపూర్వకజన్మంబులైన కావ్యాధి గ్రంథములచే నీశ్వరములఁబడును. రెడపక్షమునగుదు మత్తోన్మత్త ప్రళాపిత తుల్యములగుచు నవి, యదార్థమును దెలియజేయజాలనందున విజ్ఞానమును గలిగించలేవు. మరియు నీశ్వరుడు సర్వజ్ఞుత లేనివాడగునని ఉభయ విభదోష ప్రకర్షన జేయుచు శంకించెదరు. కానియది సిద్ధించనేరదు.

1. పురుషప్రయత్నరూప ప్రమాణాంతర, సాధన సాపేక్షగల బుద్ధి పూర్వక జన్మంబులైనవి అస్మదాది వినిర్మిత కావ్యాదులగునుగాని, వేదము

లట్లు ఈశ్వరుని ప్రయత్నరూప, ప్రమాణాంతర సాధనములగు సాపేక్ష జన్యంబులు గాజాలవు. అతనికి ప్రమాణాంతర సాధన సాపేక్షత లేదు. సర్వజ్ఞుడగు నీశ్వర నిశ్వాసరూపముగ ననాయాసజన్యంబు లైనవి వేదములు. ఇందు “యస్యనిశ్వసితమేవంబుగ్నై” దేత్వాది శ్రుతిలే ప్రమాణములు. ఈశ్వరప్రయత్నరూప సాధనాంతర నిరపేక్షతను జాటుచున్నవి మరియు శబ్దార్థములకు నిత్య సంబంధము గలదు. వేదార్థమే పరబ్రహ్మ. అతడు నిత్యుడు, తదర్థః ప్రతిపాదక వాచకము లైనందున వేదములు నిత్యములు. శబ్దార్థములకు నిత్యసంబంధము గలదని కాశిదాస మహాకవి నుడివెను.

శ్లో॥ 14 వాగర్థావివసంస్పృశౌ వాగర్థః ప్రీతిపత్రయే ।

జగతః పితరౌవందే పార్వతీ పరమేశ్వరౌ ॥

రఘువంశం

తా॥ వాక్యార్థము గోచరించుటకుగాను శబ్దార్థములు పరస్పరైకమైనట్లు ఏక శరీరులైన, ప్రపంచమునకు తలదండ్రిలైన, పార్వతీ పరమేశ్వరులకు సమస్కరించెదను.

32. వేదవాక్యములు విమర్శరూపములు (వాచకములు) జ్ఞానమే, ప్రకాశరూపమనగ శబ్దార్థము. కావున వేదములు విమర్శరూపము లవి లేకుండినచో ప్రకాశాత్మకమైన తదర్థ జ్ఞానము గోచరించదు. ప్రకాశమైన శబ్దార్థము గోచరింపకుండినచో దేనిని గురించి విమర్శరూపకములైన వాచకములు జెప్పబడును? ఇట్లు విమర్శ విస్ఫూర్తియగుటకు ప్రకాశరూప ఆర్థ సాపేక్షగలదు. ప్రకాశరూపమైన జ్ఞానమునకు విమర్శరూప శబ్దసాపేక్షగలదు. దీనికి ప్రమాణము :—

శ్లో॥ 15 వాచకేన విమర్శేన వినాకింవా ప్రకాశతే ।

వాచ్యేనాపి ప్రకాశేన వినాకింవా విమృశ్యతే ।

తస్మాద్విమర్శ విస్ఫూర్తౌ ప్రకాశం సమపేక్షతే ।

ప్రకాశాత్మనో జ్ఞానే విమర్శం సమపేక్షతే ॥

లలిత బా. పె. 122

తా॥ శబ్దార్థములకు నిత్యసంబంధము గలదని తాత్పర్యము. ఒకవేళ వర్ణములు, ఉత్పత్తిస్థానములనుండి వెలువడుటవలన యుత్పన్న ప్రధ్వంసము

లగుటతో అనిత్యము లెట్లనబడునో, యట్లే వేద వాక్యములు గూడను వర్ణ రూపములగునందున ననిత్యములుగా వచ్చుననినయెడల, వర్ణములనిత్యములై నను, వానికి ఆకృతి నిత్యత్వము గలదు. గవాదివృక్తు లనిత్యములై నను గోత్వజాతికెట్లు నిత్యత్వముండునో, యట్లే వర్ణములకు ఆకృతి నిత్యత్వముండును. కావుననే మహాప్రళయాలందు సహితము వేదములొకృతి నిత్యత్వముగనుండి పునః సృష్టికాలమేర్పడినప్పుడు పరబ్రహ్మ నిశ్వాసరూపమున ననాయాసముగానే మరల సృక్తమగుచుండును. వై కారణముల వలన వేదములు నిత్యములై నిత్య పరబ్రహ్మ ప్రతిపాదనయందు ప్రమాణము లగుచున్నవి. దీనిచే ఈశ్వరాబుద్ధిపూర్వక జన్యములు వేదములగునను ద్వితీయ శంక నిరాకరించబడినది. అనగా ఈశ్వరుని సృష్టవ్య జ్ఞానముచే (బుద్ధిపూర్వకమున) వేదములు జనించెనని యొప్పినందున మత్తోన్మత్త ప్రలాపిత తుల్యములు వేదములుగానేరవు. సర్వజ్ఞుడైన ఈశ్వరునితపస్సుచే (జ్ఞానముచే) అనాయాసముగా యతని నిశ్వాసరూపమున వేదములుజనించె ననుటకు మరొక శృతి జెప్పిన ప్రమాణము గలదు.

శృతి॥ ౧౪ “సతతస్తప్తా ఇదగ్ం సర్వమ సృజత”

“యస్య జ్ఞానమయం తపః”

తై. ఆనందవల్లి.

ఒకవేళ వేదమునకు నిత్యత్వము పరబ్రహ్మకు నిత్యత్వము నొప్పినందున అద్వైత సిద్ధాంతమునకు హానిగలిగించునట్టి సద్వితీయత్వ మేర్పడుననినచో సిద్ధాంత మతమునందు కేవల పరబ్రహ్మ కారణరహితుడనుచు యొప్పబడి నాడెగాని వేదములనట్లు కారణ రహితములని యొప్పుకొనబడలేదు. ఇంతియేగాక విపరబ్రహ్మ కారణ జన్యంబులని వైన జెప్పబడినది. కావున వేదములు పరబ్రహ్మ కారణజన్యంబులై నను ఆకృతి నిత్యత్వమున నవి పర బ్రహ్మయందు నిత్యముగ నుండవచ్చును.

శృతి॥ ౧౫ “సకారణాదిపాది పోనకశ్చిజ్జవితానిచాదిపః” శ్వేత్వా .

తా॥ సర్వమునకు కారణమగు పరబ్రహ్మకు ఏకారణములేదని శ్రుతియే ప్రమాణము “యస్యైశ్వరిత మేవం ఋగ్వేద” ఇత్యాదులే వేదములు ఈశ్వర కర్తృజన్యంబులని చెప్పచున్నవి, కావున పరబ్రహ్మ అద్వితీయుడు.

ఫి. సత్యజ్ఞానాంతాదులు స్వరూపలక్షణములైనను ఆత్మయందు
అబాధితనిత్యత్వముననున్నట్లు వేదములు పరమాత్మయందు, ఆకృతి నిత్య
త్వముననుండును. పునఃసృష్టికాలమేర్పడినప్పుడు ఈశ్వరుని సంకల్పమాత్ర
తఃస్సచే అనాయాసముగనే నిశ్వాసరూపమున మరల చతుర్ముఖబ్రహ్మకు
వ్యక్తమగును. అతడు మహర్షులకును, మన్వాదులకును ఉపదేశించును.
వారు లోకులకు నుపదేశింతురు. వైయపన్యాసరీత్యా వేదములు అపౌరు
షేయములు నిత్యములు స్వతః ప్రమాణములని సిద్ధాంతము. దీనిచే వీరేశ
లింగం పంతులుగారి విరచిత ఈశ్వరదత్తమును గ్రంథమునందలి విరుద్ధో
పన్యాసము పరాస్తము.

వేదశబ్దార్థము

41. వేద సత్తాయాం, విత్ = జ్ఞానే అను రెండర్థములు వేదశబ్దమునకు
ధాత్యర్థములు ఈ రెండును లక్ష్యార్థమున పరబ్రహ్మను దెలుపును. 1 సత్త
యనగ నది త్రికాలాబాధిత నిత్యసన్మాత్రమునందే ముఖ్యార్థము 2. జ్ఞాన
పదము వత్స్వంతరమునందు భేదమునొందక త్రికాలాబాధితమగుచు, త్రివిధ
పరిచ్ఛేద రహితమైన భావపదార్థమునందు ముఖ్యార్థ మిచ్చుచున్నది. ఇట్లు
సత్, జ్ఞానములు రెండును లక్ష్యార్థముచే పరబ్రహ్మను దెలియజేయు
చున్నవి. ఒకవేళ జ్ఞాయతే = స్ఫోర్యతేయనుధాత్యర్థమును జ్ఞాన శబ్దము
నకు జెప్పవచ్చునుగదా ఏదోషము లక్ష్యార్థమునందగునని శంకించినచో
క్రియకర్తృధీనమైనందునకర్తయక్రియను జేయవచ్చును, జేయకపో
వచ్చును. దానిని వేరు విధమున జేయవచ్చును. గాని వస్తుజ్ఞానముక్రియ
వలె జ్ఞాత్ర ధీనము గాజాలదు. జ్ఞాతకది దెలిసినను దెలియక బోయినను
నది వేరువిధమున దెలిసినను వస్తుజ్ఞానము వస్తువునందే నియమముగ
నుండును.

ఉదాహరణ: స్థాణువు (మొట్ట) జ్ఞాతకు దెలిసిననుదెలియకున్నను అది
స్థాణువేయై యుండును. స్థాణువును పురుషుడగునని తెలిసికున్నచో నది
యదార్థజ్ఞానము గాజాలదు. కావున జ్ఞానము క్రియ గాజాలదు. జ్ఞాతృ

జ్ఞానముచే జ్ఞాతకెట్లు దెలియబడుచుండును? అదే జ్ఞానముచే దెలియబడు నన్న చోకర్తృకర్మ విరోధమును దోషము సంభవించును. మఱియొక జ్ఞానముచే తెలియుననిన ఆ జ్ఞాతృజ్ఞానమును దెలియుటకు మఱియొక జ్ఞానము దానికి పేరొకటి గావలసివచ్చిన అనవస్థా దోష మేర్పడును. ఇదే

విధముగ. జ్ఞేయముజ్ఞాన సాధనచే దెలియబడుననినచో జ్ఞాతృజ్ఞానమున కంటెను జ్ఞేయ మల్పమనబడును. అప్పుడు “యదల్పంతస్మర్త్యం” యను శ్రుతికి విరోధముగాన ఆత్మ (జ్ఞేయము) క్రియార్థమునిచ్చు జ్ఞానముచే దెలియ బడదు. ఇందు ప్రమాణము.

శ్రుతి॥ ౧౬ “యది మన్యసేసు వేదేతి దహరమేవాపి నూనం త్వంవేత్త బ్రహ్మణో
రూపం యదస్యత్వం యదస్వదే వేష్వథను మీమాగ్స్యం మేవమన్యే
విదితం”.

కె. ఖ. 2 ము.

తా॥ గురువు శిష్యబుద్ధి చాలనార్థము ప్రశ్నించగ, శిష్యుడు గురువులు బోధించిన, బ్రహ్మనాచే దెలియబడినాడని జెప్పెను. అందులకై శిష్యు నితో పై మంత్రమునందు గురువు నుడివినట్లు శ్రుతి స్వయముగ నిట్లు జెప్పినది. ఒకవేళ నీవు బ్రహ్మ (జ్ఞేయము) నాచే దెలియబడినాడంటి వేని! అప్పుడా విషయము నీచే దెలియబడలేదందును. నే దెలిసికొంటిననిన బ్రహ్మ నీచేనెట్లు దెలియబడజాలడో యల్ల దేవతలకు సహితము తమచే దెలియబడినదనిన యెడల సంశయమే గలదందును.

ఇట్లుండబట్టియే తైత్తి రీయానందవల్ల యందు “యతోవాచో నివర్తంతే
అప్రాప్య మనసానహ” యనుచు జెప్పి శ్రుతిజ్ఞేయము (బ్రహ్మ) మన సాదీంద్రియముల కగోచరమని నిషేధించినది.

శ్లో॥ 16 జ్ఞేయంయత్తత్ర వక్ష్యమి యద్వాత్వామృత మక్షుతే.

అనాది మత్స. రంబ్రహ్మనసత్తన్నా సదుచ్యతే గే. అ. 13 శ్లో 12

తా॥ ఆత్మసదస్యి లక్షణ మైనదని యర్థము.

34. సదసచ్ఛబ్దములను సాపేక్షిత సత్యత్వనామరూపాది వస్తువులను గురించి ప్రయోగింతురు. అనామరూపాదులు వికారములై నందున, నన్యతము లై నందున, బ్రహ్మవానిచే జ్ఞేయముగాదు. సన్మాతృగ్రహణ వృత్తిజ్ఞానమునందు విజ్ఞప్తుడగునేగాని క్రియార్థమునిచ్చు జ్ఞానముచే దెలియబడడని యర్థము.

శ్లో॥ ౧౬ చుస్వామతం మతంతస్య । మతంయస్యనవేదనః ।

అవిజ్ఞాతం విజ్ఞానతాం విజ్ఞాత మవిజ్ఞానతాం.

తా॥ యెవరి అమతం (జ్ఞానమనిశ్చితమో) యతని జ్ఞానమే నిశ్చితమైనది. దీనికి విరుద్ధముగ నెవరి మతం (జ్ఞానము) నిశ్చితమో యతనికి దెలియలేదు. అనగా జ్ఞేయము దెలియబడినదన్న వారలకు దెలియలేదు. జ్ఞేయము దెలియబడనిదని తెలిసిన వారలకు దెలియునని తాత్పర్యము. ఇదే నిశ్చయార్థమైనచో బ్రహ్మ విదునకును, గోపాలునకును (అజ్ఞానికిని) ఎట్టి భేదముండదను శంకగలుగును. కాని శ్రుత్యార్థమన్యత మగుననియు జెప్పరాదు. శ్లో॥ సప్రమాణ్యకమైనందున విశేషము గలదు. ఎట్లనగా! ఇమకారుడు (విలువిద్యాభ్యాసీ) లక్ష్య వేధజేయదలచినప్పుడెట్లు అతనికి తన లక్ష్యేతరము గనుపించదో అప్పుడేవాడు లక్ష్యవేధ జేయజాలును. లక్ష్యేతరము గనుపించె నేని లక్ష్యము వీడినందున లక్ష్యవేధ జేయజాలడు. అదే విధమున బ్రహ్మవిదునికి లక్ష్య బ్రహ్మ కారాకారిత జ్ఞానము దప్ప బ్రహ్మేతరమైన నామరూపాది వికార జాతజ్ఞానము లేనిదైనచో అతని “మతం” (జ్ఞానము) సమ్యజ్ఞానమగును. దీనికి విరుద్ధముగ నెవరికి లక్ష్యేతరమైన నామరూపాది వికార జాతజ్ఞానముచే బ్రహ్మజ్ఞేయమని నిశ్చయమైనదో వారికి లక్ష్యబ్రహ్మ దెలియలేదని తాత్పర్యము. అనగా బ్రహ్మ హేయోపాదేయవర్జితమని యర్థము ఇందు.

శ్లో॥ ౧౭ “తత్కేనకంపశ్యేత్” “విజ్ఞాతారంవారేకేన

విజానీయాత్”బృ.

అ. 2. ఖృ 4.14 ఇత్యాదులు ప్రమాణములు.

తా॥ ఎవరి నిశ్చయమందు అత్యైతరములేదో యంతయు ఆత్మగాయగు పడుచున్నదో వారలు అప్పుడు దేనితో దేనిని జూతురు ? దేనిని దెలిసి కొనెదరు ? సర్వమును దెలిసికొను దానిని తానెట్లు దెలిసికొన గలడు ? దైతజ్ఞానమునందే యొకడు మరొక దానిని (తనకంటెను వేరగు దానిని) దెలిసికొనగలడేగాని, జ్ఞాత (తనే) సమస్తమును దెలిసికొనువాడగుటచే అతకు (జ్ఞాతజ్ఞానమునకు) జ్ఞానాంతర సాపేక్ష లేనందున ఆత్మ (బ్రహ్మ) సాక్షాత్సాంతర సాపేక్ష రహితుడని యర్థము గాన తాను (ఆత్మ) స్వయంప్రకాశ మాన స్వభావుడని సిద్ధము.

35. ఆత్మ విక్రియముగానందుననే క్రియార్థమునిచ్చు జ్ఞానము నిరర్థక మగుచున్నది. “అవి కార్యోయముచ్యుతే” గీత ప్రమాణము కావున క్రియార్థమునిచ్చు జ్ఞానముచే అద్వితీయాత్మ దెలియజాలదు. ఇట్లుండ బట్టియే నిత్యవిజ్ఞప్తి స్వభావుడు, స్వయం ప్రకాశమానుడైనందున, ఆత్మ యందు రూఢ్యర్థమునిచ్చు జ్ఞప్తిజ్ఞానముపపన్నమగునేగాని యది క్రియార్థ మనిగాని విధిశేషమనిగాని, నియోగమగుననిగాని, జెప్పశక్యము గాజాలదు. పై యుపన్యాసానుసారమున వేదమనగ లక్ష్యార్థముచే పరబ్రహ్మ యనియు, వాచ్యార్థమున కార్యబ్రహ్మయని (వాఙ్మయ బ్రహ్మయని) యర్థము. లక్షణయాబులుగాది మంత్రముల ననవచ్చును. అనగా చతుర్వేద ములకు సహితము వేదశబ్దము ప్రయోగించబడుచున్నది.

36. మహామాయయైన నా శబలిత బ్రహ్మయే సకల చరాచరములకు బీజమని భగవద్గీత చెప్పుచున్నది.

శ్లో॥ 17 మమయోనిర్మహాద్రుహ్మ । తస్మిన్గర్భందధామ్యహం.

సంభవ స్సర్వభూతానాం । తతోభవతిభారత. గీ. అ, 14 శ్లో. 13.

తా॥ అర్జునా! త్రిగుణాత్మికయైన నాయాత్మ శక్తియే మాయ. అట్టి మాయవలన బుట్టిన ఉపాదాన కారణమగు మహాద్రూప బ్రహ్మయందు నేను గర్భముచు ధరింతును. ఆ మహామాయయైన శబలిత బ్రహ్మయే సమస్తమునకు కారణము. అతడే సర్వజ్ఞుడు, సర్వశక్తియుతుడు, “సర్వకర్మ

స్వర్వకామః, సర్వరసః, సర్వగంధః" ఇత్యాదిశృతుల తనిని బొగడుచున్నవి. అతడే తన నిశ్వాసరూపమున వేదములను సృజించినాడు. వేదకర్తృత్వ మతనికి యున్నందున సర్వజ్ఞత్వము సిద్ధించినది.

37. వేదము సగ్ంహిత బ్రాహ్మణమును చుద్వివిధము. సగ్ంహిత మంత్ర రూపము మంత్రములందు ద్రవ్యమునుగాని, దేవతనుగాని లేక ఉభయ ములుగాని జేర్కొనబడును. క్రియార్థముచే వేదమామూయము. అందు వర్ణాశ్రమాచార రూపధర్మోపదేశములు గలవు. ఆ సనాతన ధర్మములందు యజ్ఞదాన తపస్సులు ముఖ్య ధర్మములు. వాని యాచరణ వలన చిత్త శుద్ధి గలుగగ క్రమేణ జ్ఞానోత్పత్తి ద్వారా మోక్షము నొందును. వేదమునందు కర్మలకు ప్రత్యేక ఫలములు గలవు. కర్మలకు ప్రత్యేకఫలములు విధించుట వానియందు కర్తకు రుచి బుట్టించుటకని దెలియుచున్నది. భోగ లోలుపులు సకామనయా జేసిన నవి స్వర్గాది ఫలములనిచ్చును. గాని అవి యనిత్యము లైనందున ఉపభోగముచే టయించి మరల జనించుటకు కారణమగును కావున.

భోగలోలుపులై సకామనగనైన వైదిక ధర్మాచరణ జేసేరేని వారికి కాలాంతరమున క్రమేణ భోగములందు విరక్తి గలుగగలదు. పరమేశ్వరుడు కార్యబ్రహ్మ ద్వారా ప్రజలకు సనాతన ధర్మోపదేశమును జేయుటకు వేదములను తన నిశ్వాసరూపమున జనింపజేసి యతనికిచ్చెను.

శృతి॥ ౧౮ "యోబ్రహ్మణం విదధాతిపూర్వం । యోవై
వేదాంశ్చప్రహిణోతితస్మై । తగ్ంహోదేవమాత్మ
బుద్ధిః ప్రకాశకః ముముక్షుర్వై శ్వరణమహంప్రపద్యే"

తా॥ కార్యబ్రహ్మ నెప్పుడు ప్రథమ శరీరిగా బుట్టించెనో ఎప్పుడతని కొఱకై వేదములను సృజించెనో ఆయాత్మ బుద్ధి ప్రకాశకుడై నట్టి దేవుని నేను శరణు వేడెదను.

38. కార్యబ్రహ్మ పరమేశ్వరాను గ్రహమున వేదములను బడసి వైదిక జ్ఞానమున పూర్వకల్పము నందున్న కర్మానుశాయులగు ప్రాణులను వాని కర్మ సాపేక్షచే ఈ కల్పమునందు యోగ్యతాను గుణ్యముగ సృజించెను.

శ్లో॥ ౧౯. “ధాతాయథా పూర్వమకల్పయ ద్దీవంచపృ
థివీంచాంత రిక్షమథోన్నవః” ఋగ్ సంహిత.

తా॥ కర్మఫలవిధాత (కార్యబ్రహ్మ) పూర్వకల్పమునందున్న ప్రకారముగా ద్యులోకము, పృథివి, అంతరిక్షము, స్వర్గము మొదలగు వానిని సృజించెను.

శ్లో॥ 18. యథఋతులింగాని నానారూపాణి పర్యయే ।
దృశ్యంతేతాని తాన్యేవయథా భావయుగాదిషు,

తా॥ వివిధ ఋతువులు, భావములు ముందెట్లుండెనో అదే విధముగ ప్రతి సంవత్సరమట్టి ఋతువులు, అట్టి భావములే గోచరించుచున్నవి. కావున అదేవిధముగ యుగాదులందును కల్పాదులందును అట్టి భావములే మరల గోచరించును.

39. కల్పాది యుగాదులందు తాను సృజింపబోవు పదార్థములను కార్యబ్రహ్మ స్మరించుచు వైదిక జ్ఞానమున సృజించును.

శ్లో॥ ౨౦. “ఏత ఇతివైః ప్రజాపతిర్దే వాన సృజతాఽనుగ్రమితి
మనుష్యాన్నిందమితి పితౄన్తిరః పవిత్రమితిగ్రహః
నాశ్వ ఇతిస్తోత్రం విశ్వానితి శత్రుమభిసౌ భగేత్యన్యః
ప్రజాః” తై. ఆరణ్యకం

తా॥ ఎతచ్ఛబ్దము నుచ్చరించుచు ప్రజాపతి పరోక్ష ప్రియులగు దేవతలను సృజించెను. అనుపదమునకు రుధిరార్థము ప్రాణార్థమును గలవు. కాని యిచ్చట లక్షణచే స్థూలదేహమును అర్థమగును. అందు రమించునట్టి మనుష్యులను అనుగ్రమించుచు సృజించెను. ఇందు శబ్దముచే లక్షణయా చంద్ర స్థానమని యర్థము అచ్చటికి కర్మఫల భోగార్థమువెళ్ళు పితరులను సృజించెను. “తిరః పవిత్ర” శబ్దముల నుచ్చరించుచు గ్రహములను సృజించెను. ఋచోశ్చవతాం గీతి రూపస్తోతాన్ (ఋజ్ముంత్రములే సామమంత్రము లందు వినియోగమొందును) కావున ఆశ్వశబ్దోచ్ఛారణ జేయుచు

ఋగాది మంత్రములను సృజించెను. విశ్వశబ్దము శస్త్రములందు ప్రయోగించెదురు కావున స్తోత్రానింతరము శస్త్రం (ఒక విధముగు ఋజ్ఞంత్రము) ప్రయోగముగుటచే యాశబ్దోచ్ఛారణతో శస్త్రములను ప్రజారక్షణార్థము సృజించెను. అభిసౌభగ శబ్దమునకు వ్యాప్తి వస్తువాచ్యార్థము. అట్టి అభిసౌభగశబ్దమును బలుకుచు ఇతర చరాచరము నంతయు సృజించెను. శబ్దపూర్వకమైన సృష్టియనుచు శృత్యర్థమును స్మృతి బలపరిచినది.

శ్లో॥ 19. అనాదినిధనానిత్యా । వాగ్తృష్టా స్వయంభువా ।
ఆదావేదమయా దివ్యాయతః సర్వాః పృవృత్తయః

శ్లో॥ 20. నామరూపంచభూతానాం కర్మణాంచ పృవర్తనం ।
వేదశబ్దేభ్య ఏవాదా । నిర్మమేన మహేశ్వరః

శ్లో॥ 21. సర్వేషాంతు సనామాని । కర్మాణిచ వృథాకృతక ।
వేదశబ్దేభ్య ఏవాదా । పృథకస్సంస్థాశ్చనిర్మమే

39. యథాక్రిమమున పదునాలుగు లోకములు తత్త్వలోక నివాసులైన చరాచర ప్రాణులను వారల కవసరముగు యోగ్యమైన భోగ పదార్థములు తత్త్వలోక మర్బాదలు. (ధర్మములు) వాని రక్షణార్థము లోకపాలురను వారి యధికారములు దృష్టశృతమైన సమస్త వస్తుజాతమునంతయు శబ్దపూర్వకముగనే సృజించి, వారికి ప్రేయశ్చేయస్సాధనంబులైన శాస్త్రములను బోధించి, యవి దెలిసికొనుటకు వారికి విజ్ఞానస్వాతంత్ర్యాదుల గల్పించెను. ఆ వైదిక విజ్ఞానమును దెలుపు నొక వేదమును నాలుగు భాగములుగ విభజించి తన నాలుగు ముఖములతో వచించెనందురు. అవి. 1. ఋగ్వేదము, 2. యజుర్వేదము, 3. సామవేదము, 4. అథర్వణ వేదము. కాని యజ్ఞ కర్మలందుపయుక్తమగునవి ఋగ్యజుస్సామములు మూడు మాత్రమే. అథర్వణ వేదము యాగములం దనుపయుక్తమగు చున్నను శాంతి షోఢికాభిచారి కాది కర్మలందుప్రయోగపడుచున్నది. చతుర్వేదములకు ఉపవేదములు నాలుగుగలవు.

1. ఋశ్వేదమునకు 4 పవేదము ఆయుర్వేదము.
2. యజుర్వేదము ,, ,, ,, ధనుర్వేదము.
3. సామవేదము ,, ,, ,, గాంధర్వవేదము.
4. అశ్వవిద్య వేదము ,, ,, ,, అర్థవేదము (అర్థశాస్త్రము.)

4. బ్రాహ్మణభాగమెనిమిది విధములు.

1. ఇతిహాసములు, 2. పురాణములు, 3. విద్యలు, 4. ఉపనిషత్తులు,
5. శ్లోకములు, 6. సూత్రములు 7. అనువాదములు
8. వ్యాఖ్యానములు.

బ్రాహ్మణశ్లోకములు 1. భృగుర్వైతానుజీత్యాదు లితిహాసములు.

2. యతోవా ఇమాని భూతాని జాయంతేత్యాదులు. సర్గ ప్రతి సర్గాదు లనుకొని పునః పురాణములు.

3. యవమేతా మహాసగ్గోహితావ్యాఖ్యాతా వేదేత్యాదులు ఉపాస్య స్వరూపమును జెప్పినందున విద్యలు.

4. ఏషరహస్యోపనిషదిత్యాదులు ఉపనిషత్తులు.

5. తదప్యేషశ్లోకేత్యాదులు శ్లోకములు.

6. బ్రహ్మవిదాషోన్మితీ పరమిత్యాదులు సూత్రములు.

7. సర్వజ్ఞానమనంతం బ్రహ్మేత్యాదులను వ్యాఖ్యానములు.

8. తస్మాద్వా ఏతస్మాత్త్రయః అకాశస్సంభూతేత్యాదులు వ్యాఖ్యానములు.

అభ్యయన ప్రవచన సౌకర్యార్థము నేదమునకు పద, క్రమ, జట, ఘన, ఇత్యాది సంధికల్పన జేయబడినది. వేదార్థజ్ఞానము యథార్థముగ దెలియుటకు పడంగమల నేర్పఱచిరి.

1 శిక్ష, 2 వ్యాకరణము, 3 నిరుక్తము, 4 చందస్సు, 5 జ్యోతిషము, 6. కల్పము.

1 పురాణము, 2. న్యాయశాస్త్రము, 3. మీమాంసాశాస్త్రము, (పూర్వోత్తరములు) 4. ధర్మశాస్త్రము ఇట్లు వేద వేదాంగములు గలసి పదునాలుగు విద్యలగును. ఉప వేదములను వేరుగ జెప్పినప్పుడు విద్యల సంఖ్య పదునెనిమిది యగును. ఉప వేదములు వేదములందంతర్భూతము లన్నప్పుడు విద్యల సంఖ్య పదునాలుగే. ఇట్టి చతుర్దశ విద్యలు సనాతన ధర్మమును బోధించును. సనాతన ధర్మము నాచరించుట చాల సులభము. “స్వల్పమవ్యవ్యసర్మస్యత్రాయతే మహతోభయాత్” అని గీతా వచనము.

చతుర్దశ విద్యలు

శ్లో॥ 22. పురాణ న్యాయ మీమాంసా ధర్మశాస్త్రాంగముశ్చైతాః
వేదాః । స్థానానివిద్యానాం ధర్మస్యచగతుర్దశ.

శ్లో॥ 23. అంగాని వేదాశ్చత్వారో మీమాంసా న్యాయవిస్తరః ।
పురాణం ధర్మశాస్త్రంచ విద్యాహ్యేతాశ్చతుర్దశ.

శ్లో॥ 24. ఏతత్సత్యమితశ్చాన్యత్పా ఖండం బుద్ధి కల్పితం ।
దైత్యానాం మోహనార్థాయమహామోహేన నిర్మితం ।
పాశభేనతు వేదార్థః పాఖండాస్తస్యఖండకాః

తా॥ వేదార్థము పావనమైనందున “పా” శబ్దముచే బలుకబడుచున్నది.
దానిని ఖండించువారు పాఖండులు.

శ్లో॥ 25. అష్టాదశపురాణాని వ్యాసేన కథితానితు ।
అన్యాయ్యవ పురాణానితచ్ఛిష్యైర్వ్యాకృతానితు
యుగేయుగేతు సర్వేషాంకర్తావై ధర్మశాస్త్రవిత్

శ్లో॥ 26. ఏవంపైతామహం ధర్మంమసుర్వ్యాపాదయః పరం ।
స్థాపయంతి మమాదేశాద్యాపదా భూతసంప్లవం

శ్లో॥ 27. ఆభూత సంప్లవం నామ అమృతర్వంహిభాష్యతే ।
త్రైలోక్యస్థితీకాలో యమపుర్రూప ఉచ్యతే.

తా॥ మహ్నాదిస్మృతులందు చతుర్థశ విద్యల వివరము గలదు. వేద వేదాంగములు గలిపిన పది. పురాణములన్నియు నొకటి న్యాయ శాస్త్రము రెండు మీమాంసా శాస్త్రము మూడు ధర్మశాస్త్రము నాల్గు మొత్తము కలిపిన విద్యలసంఖ్య పదునాలుగు. ఇది యేసత్యము. దీనికి విచిత్రమైనది యన్యతము. వేదాధ్యమమృతము. దానిని ఖండించువారు పాఖండులు. ఇది పితామహుని సంబంధమైన ధర్మము. నా (బ్రహ్మ) ఆత్మచే మనువు వ్యాసాదులు యుగయుగమున ఈ వైదిక సనాతన ధర్మమును స్థాపించును. అ భూత సంప్లవము (ప్రకృతి ప్రలయము) ఆపేషి కామృతమగుచును. ప్రస్తుతపు ముల్లోకములస్థితి కాలము అపునర్భారము (మరల మరల జావనది). అనగా ప్రళయ కాలము వరకుండు స్థితికాలము నిత్యమని, భూతప్రళయమును (ప్రకృతి ప్రలయమును) అమృతమనియు జెప్పబడినది. ఈళ్లరేచ్చచేపురః సృష్టి కావచ్చును.

వేదసంఖ్యా విచారము

త్రికాలాబాధితమై, నిత్యమై, అద్వితీయమైన చేతన బ్రహ్మతత్వ మొక్కటియే పారమార్థికమైనది. అట్టి పరబ్రహ్మ తత్వమును ప్రతిపాదించి సందున వేదముగూడ నొక్కటే. సంఖ్యయందు ద్విత్వాదు లనత్యములైన విధముగ నామరూపాత్మకమైన సకల జగత్తు కేవల వాచారంభణ మాత్రము గావున అసత్యము. సదాత్మ వేదమునందు నాచ్ఛాదిత్యమై యున్నందుననేగాని, అట్టి పరబ్రహ్మయొక్క యాహ్లాదమున నిశ్వాస రూపముగ వ్యక్తమైనందుననేగాని నిత్యమైన వేదము నొక్కటియే యన వచ్చును.

శ్లో॥ 30. ఏందాసి నామద్విపదాం పరిష్ట స్వచ్ఛందయోగేన

భవంతితత్ర ఛందోవిదస్తే సవతానధీత్యాగతా

హిమేష్వస్యన వేదమార్యః.

స. జా. అ. 2 శ్లో. 41.

తా. మనుష్యులలో శ్రేష్ఠుడవైనసోధ్యతరాష్ట్ర మహాగాజా! స్వేచ్ఛా యోగముచే వేదము సదాత్మయందున్నది. వేదవిదులు వేదములనభ్య

సించి వేద్యమగు నామరూప వికారాత్మకమైన ప్రపంచమునే దెలిసికొనెదరుగాని “వేదం” అనగా ఆత్మను దెలిసికొనలేరు.

శ్లో॥ 31. యోవేద వేదాన్వచ వేదవేద్యం । నతం విదుర్వేద విదో
నవేదాః । తథాపి వేదేనవిదంతి వేదంయే బ్రాహ్మణా
వేదవిదోభవంతి.

స. జా. అ. 2. శ్లో 43.

తా॥ వేదాధ్యయనముచే వేద్యమైన ప్రపంచమే దెలియబడునుగాని, తం (ఆత్మను) వేదములుగాని, వేదవిదులుగాని దెలిసికొనలేరు. అదియే సత్యమైనను వేదాధ్యయనముచేత (లక్ష్యాక్షముచేత) “వేదం” (ఆత్మను) వేదవిల్లెదున బ్రాహ్మణులు (బ్రాహ్మణత్వముగలవారు) జ్ఞప్తి మాత్రమని (ఆత్మయని) దెలిసికొనెదరు.

శ్లో॥ 32. కోహ్యేవ మంతరాత్మానం బ్రాహ్మణోమంతుమర్హతి
నిర్లింగమచలంకుద్ధం సర్వద్వంద్వ వివర్జితం॥ స. జ్ఞ. అ. 1. శ్లో 32.

తా॥ లింగరహితము, ద్వైతవర్జితము, (అద్వితీయము) పరిశుద్ధమునైన తన యంతరాత్మను ఏ బ్రాహ్మణుడును (బ్రాహ్మణత్వముగలవాడును) మననము జేయజాలడు.

శ్లో॥ ౨౨. “యన్మనసానమనుతే । యేనాహర్మణోమతం ।

తదేవ బ్రహ్మత్వం విద్ధినేదం యదిదముపానతే ॥ కె. ఖ. 1-మ. 5

తా॥ దేనిని మనస్సు మననముజేయజాలదో ఎవరిచే మనస్సునకు మనన మేర్పడుచున్నదో అదియే పరబ్రహ్మయని నీవు తెలిసికొనుము. దేనిని నీ వుపాసించుచుంటివో అది (పరబ్రహ్మ) గాజాలదు.

41. మన సాదీంద్రియములు నామరూప వికారములనే గ్రహించజాలును. కాని జ్ఞాతను (ఆత్మను) గ్రహించ జాలవు. “యతోవాచో నివర్తంతే అప్రాప్య మనసాసహ” అనుచు శ్రుతి ప్రమాణము గలదు. శమదమాది గుణములుగల శ్రోత్రియునకే బ్రాహ్మణత్వముండును. అట్టి బ్రాహ్మణత్వముగలవాడు ఆత్మను మననమునకు విషయము గానిదిని యెఱుంగును.

శ్లో॥ 33. జన్మనా బ్రాహ్మణోజ్ఞేయః సంస్కారైర్విజ్ఞ ఉచ్యతే
విద్యయా యాతి విప్రత్వంతిభిః శ్రోత్రియ ఉచ్యతే. ల. స. భా. శ్లో 20

తా॥ బ్రాహ్మణ వర్ణమునందు జన్మించిననే బ్రాహ్మణుడగును. ఉప
నయన సంస్కారముచే ద్విజుడగును. వేదాధ్యయనము జేసినచో విప్రు
డగును. పైమూడు విశేషణములుగలవాడే శ్రోత్రియుడగును. పై జెప్పి
నట్లెవ్వరికి శ్రోత్రియ బ్రాహ్మణత్వముగలదో వారికే ఆత్మజ్ఞానము
గలుగును. ఇతరులు బ్రాహ్మణవర్ణమునందు జన్మించినందున బ్రాహ్మణు
లనబడుదురు.

శ్లో॥ 34. చాతుర్వర్ణ్యం మయా సృష్టం గుణకర్మ విభాగః ।

తస్య కర్తారమపి మాం విధ్య కర్తారమవ్యయం. గీ. అ. 4-శ్లో. 13.

తా॥ నాలుగు వర్ణములు, త్రిగుణాత్మికమైన ప్రకృత్యనురూపమైన గుణ
ముల, కర్మల విభాగముగ నాచే సృజింపబడినవి. వానికి నేనేకర్తనైనను
వాస్తవముగ, నేను (అవికారియగు ఆత్మ) కర్తనుగానని తెలిసికొనుము.

శ్లో॥ 35. సపాణిపాదచపలో ననేత్రచపలోభవేత్.

సచవాగం చపః ఇతి శిష్టస్య గోచరం

పారంపర్యాగతో హేష్యా వేదస్సం పరిబ్రుంహణం

తేషాం బ్రాహ్మణోజ్ఞేయాశ్చ తః పరితక్షహేతవః ల. స. భా. పే. 108

తా॥ పాణిపాద చాపల్యనిషేధముచే దుష్పరి గ్రహణములు, అగమ్య
గమనములు సిద్ధింపబడినవి. నేత్ర చాపల్య నిషేధముచే పరస్మైలను
మాత్రభావముగ బాడవలయునని యర్థము. అసత్యము బలుకుకుండుటయే
చాక్రావల్య నిషేధము. అంగచాపల్య నిషేధముచే ధర్మకార్యములనే
చేయుమని యర్థము. కావున ఇంద్రియాది చాపల్యములేని వారినే శిష్టు
లందురు. గురుసంప్రదాయ వేత్తలగువారి వద్ద ఉపసంగ్రహణాది నియ
మములతో ఆయుర్తరుగ అభ్యయనము జేసిన వారికి వేదప్రతిపాద్య
ప్రమా సాక్షాత్కారము గలుగును. కేవలాధ్యయన పరులైన బ్రాహ్మణు
లకు నిహితము యథాప్రమా సాక్షాత్కారము గలుగదని సనత్కుమారు
డనెను.

శ్లో॥ 36. నవేదానాంవేదితా కశ్చిదస్తి వేదేనవేదంన విదుర్నవేద్యం ।

యోవేదవేదం సచవేదవేద్యం । యో

వేదవేద్యం నసవేదసత్యం ।

స. జా. అ. 2. శ్లో 41.

తా॥ వేదములకే వేత్సత్వము లేదు అనగా శృతులకు బ్రహ్మ చెలియబడ నందున విధిముఖమున బ్రహ్మ ప్రతిపాదన జేయలేక, నిషేధముఖమున బ్రహ్మ ప్రతిపాదన జేసినవి. కావున స్వాధ్యాయముచే వేదం (బ్రహ్మను) గాని వేద్యం (ప్రపంచమునుగాని) చెలియలేరు. ఎవ్వరు అర్థావబోధ పర్యంత మధ్యయనముజేసిరో వారికే “వేద్యం” (ప్రపంచ జ్ఞానము) చెలియును. ఎవ్వరికి నామరూప వికారజాతమగు ప్రపంచ జ్ఞానము గలదో నారికి “సత్యం” (సదాత్మ-బ్రహ్మ) తెలియదని తాత్పర్యము.

శ్లో॥ 37. ఏకవేదస్వచా జ్ఞానే వేదాస్తే బహువోభవన్ ।

సత్యస్యైకస్య రాజేంద్రసత్యే కశ్చిదవస్థితః స. జా. అ. 2. శ్లో 37.

తా॥ వేద మొక్కచే గలదు. అట్టి వేదజ్ఞానములేని వారలకేకవేదములు బహుగా నేర్పడినవి. ఓయీధృతరాష్ట్ర మహారాజా! సత్యమొక్కచే యుండునుగాని యట్టి సత్యమునందొకానొకడె నిష్టగల వాడగును.

శ్లో॥ 38. సత్యాత్ప్రచ్యవసూనానాం సంకల్పా విధతాభవన్ ।

తతఃకర్మ పృతాయేత సత్యస్యానవధారణాత్. స. జా. అ. 2. శ్లో 38.

తా॥ అద్వితీయ, సత్య, సదాత్మనుండి చ్యుతులగు వారల యొక్క సంకల్పము లన్యతములగుచున్నవి. సత్యాత్మావధారణమందు (నిత్య విజ్ఞప్తి స్వరూపమైన ఆత్మ జ్ఞానమునందు) అసమర్థులగుటచే కర్మల విస్తరింపజేసిరి.

శ్లో॥ 39. యఏవం వేద తత్సత్యం ప్రాజ్ఞోభవతినిత్యదా ।

దానమధ్యయనం యజ్ఞోలోభాదేవ ప్రవర్తతే. స. జా. అ. 2. శ్లో 38.

తా॥ ఎవరు పై జెప్పిన లక్షణములుగల సదాత్మను చెలిసికొనెదరో వారి జ్ఞానమే సత్యమైనది. వారెల్లప్పుడు ప్రాజ్ఞులనబడుదురు. యజ్ఞదాన తపస్సులు లోభముగల వారలే చేయుదురు.

శ్లో॥ 40. కర్మాదయే కర్మఫలానురాగాస్తత్రానుయాంతి
సతతం తిష్ఠుత్యం । సదర్శయోగానవగమాత్పు
మద్రాత్ప్రవర్తతే భోగయోగేనదేహి ।

స. జా. అ. 1-9.

తా॥ కర్మాదంభములచే కర్మఫలానురాగులైనందున తత్రా (స్వర్గమును గురించి) వెళ్ళుదురు. కాని వారు మృత్యువును (జనన మరణములను) అతిక్రమించలేదు. సదాత్మ యాదార్థ్య జ్ఞానము లేనందున భోగాపేక్షచే కర్మలందు ప్రవర్తించుదురు.

41. ధృతరాష్ట్ర మహారాజు సనత్కుమారుని గురించి వేదము లెని యుచి ప్రశ్నించగ నతడు వేదమొక్కటియే గలదు. అట్టి ఏకవేద విజ్ఞా నముల వారలకే బ్రాహ్మణత్వముండును. ఇతరులకువై తెప్పిన వేదము లున్నట్టిగాని, అన్నియుగాని, లేక వేదములందలియొక్క ఋక్సై నగాని అమృతోనైనను, తద్రహితముగనైన సద్యయనము జేసిన వారిని బ్రాహ్మణులందుర నెను.

శ్లో॥ 41. ఆహవైస నభాగ్రేభ్యః పరమంతప్యతేతపః ।

యస్త్వగపి ద్విజోధీతే స్వాధ్యాయంశక్తితో న్వహం. మనుస్మృతి

తా॥ ఏ బ్రాహ్మణుడు వేదమునందలి యొక్క ఋక్సై న ప్రతిని త్యము తర శక్తితో అధ్యయనము జేయునో వాడు ఆనఖ పర్యంతము సుత్రమమైన తపస్సు జేసినవాడే యగును.

వేదకేదాంగములను, పురాణేతిహాసములతో సహా అర్థయుక్తముగగాని తద్రహితముగగాని అధ్యయనము జేసిన వానిని బహుపాతియని, లేక బహువాగ్రాహ్యుడని చెప్పుదుర నెను.

శ్లో॥ 42. విద్యాభ్యసం సతతంతు బహువాగితి బ్రాహ్మణం ।

యపిసత్యాన్నా నైతిసజ్జేయో బ్రాహ్మణస్త్యయా. స. జా. అ. 2 శ్లో 40.

తా॥ ఏ బ్రాహ్మణుడు సదాత్మ (సత్యము) నుండి ప్రచలితుడుగాడో వానికే బ్రాహ్మణత్వముగలదని తెలిసికొనుము. ఇతరులను వాచాలురని చెప్పి య బ్రాహ్మణులని, నీవు తెలిసికొనుము.

శ్లో॥ 43. త్రైగుణ్యవిషయా వేదాః నిస్త్రైగుణ్యోభవార్జనః ।

నిర్ద్వంద్వో నిత్యస్వసత్యస్థోనిర్లోగ క్షేమఆత్మవాన్ గీ. త. అ. 2 శ్లో 45

తా॥ త్రిగుణాత్మికమైన ప్రకృతి విషయములను (కర్మలను) వేదములు జెప్పును. నీవు త్రిగుణాతీతుడవుగమ్ము. అద్వితీయ, నిత్య, సత్యాత్మ నిష్టుడవై యోగక్షేమముల నొదిలి ఆత్మమాత్ర స్వరూపుడవై యుండు మనుచు శ్రీకృష్ణ భగవాను డర్జునునితో జెప్పెను.

శ్లో॥ 44. యామిమాంపుష్పితాంవా చంప్రవదన్తి విపశ్చితః ।

వేదవాదరతాఃపార్థ । నాన్యదస్తీతి వాదినః గీ. అ. 2 శ్లో 48.

తా॥ ఓయీ పార్థా, వేదవాదములను (అర్థవాదములను) జెప్పు పండితులు వేదోక్త ధర్మములకంటెను (కర్మలకంటెను) వేరైనదేదియు (ఆత్మ) లేదని వాదింతురు. వారి వాదము వికసించిన పుష్పముల (వాసనచే పైకి శోభాయమానములైన కర్మఫలముల) వంటివనబడును. అనగా ఆత్మంతిక మోక్షఫలమువారి కగుపడుటలేదని తాత్పర్యము.

43. పై కారణముల వలన సదాత్మ నిత్య సత్యస్వరూపమగునట్టిది ఒకటే కలదు. తత్ప్రతి పాదకమైన వేదము యదార్థముగ నొకటే కలదు. కాని సదాత్మనుండి ప్రచలితులగు భోగలోలుపులైన బ్రాహ్మణులను గురించి యా యొకే వేదము నాలుగువిభాగములుగ జెప్పబడినది. ఇతి హాస పురాణాదుల గలిపిన అయిదు వైదములనబడుచున్నవి. కృతయుగాది సూర్యకాలములందు బ్రహ్మచర్య సత్యశమదమాది సాధనసంపత్తి గలిగి, గురుకులవాసమున, సాంగ వేదాధ్యయనము గావించెడివారు. అందువలన వారికి ఆత్మసాక్షాత్కారము గలుగుచుండెను. నేడు దేశకాల పరిస్థితుల వ్యత్యాసమున, బ్రహ్మచర్యాదులు, గురుకులవాసము మున్నగు నవి లుప్తములైనందున విషయాసక్తచిత్తులై బ్రాహ్మణులు, వేదవేదాంగముల నధ్యయనముజేసియు, సదాత్మను సాక్షాత్కరింప జాలకున్నారు. కావున పదునాలుగు విద్యలందనమర్దులైరి. సర్వజ్ఞులగు వ్యాసభగవాను లీసంగతిగుర్తెఱింగి, రాబోవు కలియుగమునందుండు బ్రాహ్మణులపై

దయగలవారలగుటతో తమ శిష్యులందొకొకరి కొక్క వేదముపదేశించి శాఖాభేదములోనరెన్ను. కలియుగమునందలి బ్రాహ్మణులు స్వశాఖాధ్యయన మాత్రమున తరించెదరని వారి యాశయము. కాని క్రమేణ యది యులు క్షమై వేదవాఙ్మయము తీచించుచు, సనాతన ధర్మము నామ మాత్రావైష్ణవగు చున్నది. కావున సనాతన ధర్మము నందాస్తిక్య బుద్ధిగల వారలందరు సాధ్యమైనంత వరకు శక్తితో సహాయపడుచు సనాతన ధర్మమూలములైన చతుర్దశ విద్యలను శ్రవణ పఠనాదులుజేసిగాని, తాముజేయజాలకున్న జేయువారలకు ధనాదులతో నుపకరించియేకాని, తమ కర్తవ్యమును నిర్వహించినచో సనాతన ధర్మము పునరుదరణ కాగలదు. అప్పుడే చతుర్దశవిద్యలు తమ సంపూర్ణ కళలతో ప్రకాశింపగలవు.

1. ఋగ్వేదము

కుంఠి॥ ౨౧. “ఓం ఆగ్నిమీశే పురోహితం । యజ్ఞస్యదేవమృత్విజం । హోతారం రత్నధాతమం” ఈ మంత్రముతో ఋగ్వేదారంభము. ఇట్టి వేయనక మంత్రములతో నుండునది ఋగ్వేదము.

44. ఒక పాదమునందు నియతాక్షరములుండు (మితముగనుండు) ఛందస్సు ఋగ్వేదము. వైసదహరించిన మంత్రములో నొక పాదమునందెనిమిది అక్షరములుగలవు. ఋగ్వేదము హ్రస్వ స్వరముతో జెప్పవలయును. వ్యాసుడు ఋగ్వేదము వైలుడను శిష్యునకు ఉపదేశించెను. ఇట్లు వేదశాఖాభేదము లేర్పడినవి. వైలుడు, తన శిష్యులకు ఉపదేశించగ వారివారి నామములతో అవాంతర శాఖాభేదము లేర్పడినవి. వ్యాసుడు జెప్పిన చరణ మ్యాహమను గ్రంథమునందు వేద శాఖావిభాగముల విస్తారము గలదు. ఆ వివరమునందు ఋగ్వేదమునందెనిమిది స్థానములు గలవు.

“ఋగ్వేదశ్శాస్త్రే స్థానానిభవంతి” 1. చర్వాశ్రావకః, 2. చర్చకశ్రవదేయః 3. పారః 4. క్రమపారః 5. పారః క్రమరథః 6. పారః క్రమశతః 7. క్రమశతః 8. “కృనుదండశ్చేతి” దండయందు అవాంతర

భేదము నిర్గుణి । నిర్గుణియందైదు భేదములు గలవు. 1 అశ్వలాయనః 2. శాంఖ్యాయనః 3. శాకలః 4. బాష్కలః 5. మండూకః ఇట్లు శిష్యులనామములతో శాఖాభేదములు గలిగినవి.

45. ఋగ్వేదమునకు స్వరూప మున్నట్లు కల్పన. అట్టి స్వరూపములుగల ఋగ్వేదమునకు అత్రిగోత్రము, బ్రహ్మ దేవత, గాయత్రీ ఛందస్సు, రక్త వర్ణము, పద్మపత్రములవంటి నేత్రములు, విపుల గీర్వాణము, కంబుకంఠము, కుంచిత కేశశృంగము, రెండ రత్నల ప్రమాణ దీప్తాకారము, ధ్యానార్థమునకుగాను కల్పించినది. మోచేతినుండి చిటికెన వ్రేలుదనుకగు మూరను అరత్నియందురు. ఉదాత్తాదిస్వర వర్ణోచ్ఛారణ విజ్ఞానము గురు ముఖాధ్యయనముతో గలుగును. నియమ స్వాధ్యాయము జేయుట తపస్సగును. ఆతపస్సు ఫలభూతమగుచు ప్రత్యక్షాధి ఫలముల నిచ్చును. “స్వాధ్యాయాభ్యాసనం చైవవాఙ్మయంతపః ఉచ్యతే” అను గీతాప్రమాణముగలదు. యజ్ఞకర్మలందీ వేదము నభ్యసించిన వారు ఆహుత్రము (హోతకర్మ) జేయుదురు. వారు హోతలనబడుదురు. హోత ఇడా భక్షణయందు ప్రథమాధికారియగును. (ఇడాభక్షణ యనగ ప్రతిపత్తికర్మ) హోతవషట్కారము (పేర్ష) జెప్పినప్పుడే ఆహుతులన్నితో హోమము జేయుదురు. ఋజ్మంత్రములే సామవేదమంత్రములం దుచసంహారమైనవి. ఈ శాఖయందైతరేయో పనిషత్తు ముఖ్యమైనది. దానిలో ఆత్మవిద్య, ఉపాసనలు జెప్పినవి. ఋగ్వేదము కార్యబ్రహ్మయొక్క పూర్వ ముఖమునండి ప్రథమోత్పన్నమైనందున ప్రథమము. కావుననే ఋగ్శాఖాధ్యాయములు అగ్రపూజకర్షులు.

2. ఋజుర్వేదము

శ్లో॥ ౨౨. “ఓం ఇషేత్వోరేత్వావాయస్తో పాయవస్థః । దేవోపస్సవితా ।
పార్వయతు శ్రేష్ఠతమాయకర్మణే” ఇత్యాది మంత్రములు

యజుర్వేదము.

46. యజురమితమ (ఆనియతాక్షర సారబద్ధి ఛందస్సు యజుర్వేదము).
యజు—పూజాయామనుధాత్వర్థమున అగ్నిపూజ హోమము. హోమము

యజుర్మంతములతోనగును. యజుర్మంతములకు, ఉభయవిలక్షణమని యర్థము. వైశంపాయనుడు వ్యాసముఖమున యజుర్వేదాధ్యయనము జేసెను. అతనితో యజుశ్శాఖాభేదమేర్పడినది. అతడు తన శిష్యులకు జెప్పగ వారివారి నామములతో అవాంతర భేదములేర్పడినవి. యజుర్వేదమందు శుక్లకృష్ణమును రెండు భేదములుగలవు. కార్యాంతరముచే పూర్వకాలమందొక సభ మేరుపర్వత శిఖరముపై జరుగునట్లేర్పాటు జేయవలెనది. అందు మహాబుష్పలందరు పిచ్చేయుటకు సమయము జేసుకొనిరి. ఆనాటి సభకురాని వారలకు బ్రహ్మ హత్యాదోషము గలుగుననుచు వారి సమయమునందేర్పడినది. దైవవశమున వైశంపాయనుడు దప్ప మహాబుష్పలందరానాడు సభకు వెళ్ళిరి. కాని సమయ ప్రకారము వైశంపాయనుడు వెళ్ళనందున అతనికి బ్రహ్మహత్యాదోషము ఘటించినది. (ఆనాటి రాత్రి) యతని మేనల్లుడు (శిశువు) క్రింద నేలపై నిద్రించుచుండగ వైశంపాయనుని కాలు పొరపాటుచే శిశుపైబడినందున శిశు మరణించెను.) ఉదయము వైశంపాయనుడు మేనల్లుణి మరణముచే తనకు సమయాను సారముగ బ్రహ్మత్య ఘటించినదని తెలిసికొని తన శిష్యులకు బ్రహ్మత్యా పరిహారార్థము “బ్రహ్మ హాద్వాదశ వార్షికంచ రేత్” అను ప్రమాణముగ తనకు బదులు కృత్రాది ప్రాయశ్చిత్తములను జేయుమని ఆజ్ఞాపించెను. శిష్యులందరిలో యాజవల్క్యులు లేసి నేనొకడనే తమ బ్రహ్మహత్యా పరిహారార్థము పాయశ్చిత్త మొనరించెదను. అప్పులైన ఇతర శిష్యులనేలజేయు మేనదరనగ వైశంపాయనుడు కోర్కె ముతో నాయాజ్ఞాల్లంఘనజేసి, గర్వముచే, నితర బ్రాహ్మణునింద జేసి నాడవు కావుననే జెప్పిన వేదమును విడువుమనెను. అప్పుడు యాజ్ఞవల్క్యుడు తాను అధ్యయనము జేసిన యాజుషములను, వమనముతోడ వెడలించి భూమిపై బడవేసెను. యాజవల్క్యుడు విద్యార్థియగుటచే

సూర్యుని యుపాసించి మరల యజుర్వేదాధ్యయనమును జేసినాడు. సూర్యుని వలన వచ్చిన వేధమునకు శుక్ల యజుర్వేద నామము గలిగినది. యాజువల్క్కుడు విడిచిన వమనయుక్త యాజుషములను వ్యాసభగవానుడు తిత్తిరి పక్షిచే గ్రహింపజేసెను. ఈ విధమున యజుర్వేదమందు తైత్తిరియ శాఖవేరుగ నేర్పడినది. కృష్ణద్వైపాయనుల వలన వైశంపాయనులు, వేదము అధ్యయనము జేసినందున యజుర్వేద నామముగలిగినది. ఇట్లు భయనామములతో యజుర్వేదము విభాగితమైనది. ఋగ్వేదమునకు వలెనీ వేదమునకు రూపముజెప్పబడినది. ఈ వేదమునకు భారద్వాజ సగోత్రము, తిష్ఠిబృందస్సు, కుశమధ్యనునికీ, గ్రీవముకపాలము స్థూలము, కాంచన వర్ణము, అతసీ పుష్ప సదృశ నేత్ర ములు, శరీరకాంతి తామ్రమనఁజిత్తుని వరమువంటి రూపము ఐదరత్నుల దీర్ఘమగు శరీరము, ధ్యానయోగ్యముగ నుండును. యజుశ్శాఖయందేను బదియారు భేదములు గలిగినవి. వానిలోని కొన్ని సంగ్రహమగును. 1. చరక 2. ఆహురక 3. నానాకథ 4. ప్రాచ్యకథ 5. కపిష్ఠలకథ 6. ఆరాయణీయ 7. వార్తాంతవేయ 8. శ్వేత 9. శ్వేతతర 10. మైత్ర. ఈ పది శాఖలు ముఖ్యమైనవి. మైత్రీశాఖయందు భేదములు గలవవి:- 1. మానవ 2. దుందుభి 3. మికేయా 4. వారాహ 5. హరిద్ర వేయ 6. శ్యామ 7. శ్యామాయణీయ. 2. వాజసనీయశాఖయందు (శుక్ల యజుర్వేదమందు) పదునెనిమిది భేదములుగలవు. 1. జాజాల 2. బోధాయన 3. కణవ 4. మాధ్యందిన 5. శ్యాపీయ 6. స్తాపాయణీయ 6. కాపాలః 7. పౌండ్ర 8. వత్స 9. అవటిక 10. ఉన్నత 11. పరమావటిక 12. పారాశల్య 13 వై ధేయ 14. వై నేయ 15. ఔఘేయ 16. గాలవ 17. వైజవ 18. కాట్యాయనీయ. తైత్తిరియ శాఖయందు రెండు భేదములుగలవు. 1. ఔఖ్య 2. కాండికేయ కాండికేయమునం దవాంతర భేదములుగలవు. 1. ఆపస్తంబ 2. బోధాయన 3. సత్యాపాథ 4. హిరణ్యకేశి 5. ఔఘేయ. యజుర్వేదమునందు దాత్రాది స్వరవర్ణోచ్ఛారణ గురుముఖాధ్యయనిముతో చెలియును. నియమ

స్వాధ్యాయము జేయగ వ్రత్యజాది ఫలములు గలుగును. వేదములందు యజుర్వేదము శిరస్సువలె ప్రధానమైనది. యజుర్మంత్రములతోడనే యవధానము తియ్యబడుటతో (హోమములు జేయబడుటతో) ప్రాథాన్యము వహించినది. ఇదే వేదమంత్రములతో ఆధ్వర్యమును చేయుదురు. యజమానునికి బదులు హోమములు జేయువారిని (ప్రతినిధిని) ఆధ్వర్యులందురు. కృష్ణశక్ల యజుశ్శాఖలందు క్రమమున తైత్తిరీయ బృహదారణ్యకములు ఉపనిషత్తులు ముఖ్యములైనవి. వానిలో బ్రహ్మవిద్య, ఉపాసనలనేకములు గలవు.

3. సామవేదము.

శ్లో॥ ౨౩ “ఓం ఆగ్న ఆయాహివీతయే । పృథానోహవ్యదాతయే ।
విహోతాసత్సిబద్ధిషి ।” ఇత్యాది సామమంత్రములు సామవేదము.

47. స+అమ=సామమని ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందు నిర్వచనముగలదు. స=వాక్. అమ్=ప్రాణముగలిసి సామము వాక్ప్రాణ మిధునమే ఋగ్సామ మిధునము ఇట్లు ఋజుమంత్రములు సామమంత్రములందుప సంహారమైనవి. సమమే సామమగును. సమశ్యమున్ననే నిర్దోషియగును, సమము పరమేశ్వరుడు. “సమంసర్వేషు భూతేషుత్విష్టంతం పరమేశ్వరం” గీత సామోపాసనలందు సమసామోపాసన గొప్పది. సామవేదము గీతి ప్రాధాన్యమైనది. ప్రాణము, స్వరము, తుల్యములు-ప్రాణమములు, స్వరములు, సప్తసంఖ్యాకముల వియ్యుకే స్వభావము గలవి. సూర్యుడు వ్రత్యాస్వరమనబడుటచే ప్రతిదినము, మరల తిరిగి వచుచున్నాడు. కాని ప్రాణ, స్వరములు పోయిన మరల తిరిగిరావు. సామవేదమును జైమిని మహర్షి, వ్యాసులవద్ద అధ్యయనము జేసెను, కావున సామశాఖ యేర్పడినది. జైమిని తన శిష్యులకు ఉపదేశించి వారివారి నామములతో శాఖాభేదముల వాంతరము లనేకములు కల్పించిరి. ఉపాసనార్థమీ వేదమునకు పైరెండు వేదములకువలె రూపకల్పన జెప్పనైనది. సామ వేదమునకు కస్యప ఋషి, కాశ్యప గోత్రము, రుద్రుడధిదైవత, జగతి

చందస్సు, స్రజ్జాలికలు ధరించును, శుభ్రవస్త్రధారణ జేయును, శాంతియుత మనస్సుగలది, ఇందియనిగ్రహము గలది, శమీదండధారణ జేయునది. కాంచన వర్ణనయనములు శుభ్రమైనవి, సూర్యుని కిరణములను బోలి యుండునది. ఆరు అరత్నుల పొడుగగు దీర్ఘ శరీరముగలదు. సామవేద శాఖయందు సహస్రభేదములు గలవు. వానిలో 1. ఆసురాయణి 2. వార్తాంతేయ 3. పాంజల 4. ఋగ్వర్ణభిదా 5. పాచీన యోగ్యజ్ఞానః 6. రాణాయణీయ మనునవి ముఖ్య సామశాఖలు. రాణాయణీయ శాఖ యందెనిమిదవంతర భేదములు గలవు. 1. సాంఖ్యాయనీయ (సాత్వల) 2. శాత్యాయనీయ 3. ముదల 4. భుల్వల 5. మహాభుల్వల 6. లాంగల 7. కౌత్లమ (జైమినీయ) 8. గౌతమ. సామచేదోపనిషత్తులుకేన, ఛాందోగ్యములు వానియందు బ్రహ్మతత్వోపదేశము ఉపాసనలు గలవు. స్వరపర్ణాదిజ్ఞానమున గురుముఖాధ్యయనము నియమ స్వాధ్యాయముగ చేసినచో ప్రత్యక్షాది ఫలములు గలుగును. యజ్ఞకర్మలందీ పేదముతో ఔద్గాత్రము జేయుదురు. స్వరపర్ణాది వృత్తాసము జేయని దేవతా జ్ఞానముగల ఉద్గాత తనకుగాని యజమానికిగాని ఇష్టఫల పొందినచేకూర్చును.

4. అథర్వణ వేదము

శ్లోతి॥ ౨౪ “ఓం శన్నోదేవీరభీష్టయ, ఆపోభవంతు పీతయే ।

శంయోరభి శ్రవంతుసః” ఇత్యాది మంత్రములు అథర్వణ వేదము.

46. అథర్వణము ఋషినామ మివేదమునకు గలిగినది. కార్యబ్రహ్మ జ్యేష్ఠ పుత్రుడైన అథర్వణుడు, తండ్రియగునతని వలన ఈ వేదము నభ్యసించినట్లు ముండకొపనిషత్తు నందీకథ గలదు.

శ్లోతి॥ ౨౫ బ్రహ్మదేవానాం ప్రథమస్సంబభావ । విశ్వస్యక
ర్తా భువనస్యగోప్తా । సబ్రిహ్మవిద్యాంసర్వవిద్యా
ప్రతిష్ఠాం అథర్వాయ జ్యేష్ఠ పుత్రాయపాహా॥

ము. ఖ. 1. మ. 1.

తా॥ కార్యబ్రహ్మ దేవతలకంటెను మొదట జనించినాడు. అతడు విశ్వమున కంతటికి కర్త అతడే విశ్వమును పాలించువాడు. అతడు సర్వ విద్యలందు ప్రతిష్ఠితమైన (ఉత్తమమైన) బ్రహ్మ విద్యను (వేద విద్యను) తన జ్యేష్ఠ పుత్రుడగు అథర్వునకు నుపదేశించెను.

శ్లో॥ ౨౬ “అథర్వణేయాం ప్రవేదబ్రహ్మః । అథర్వాతాం
పురోవాచాంగిరే బ్రహ్మవిద్యాం । సఖారద్వాజాయ
సత్యవహాయపాహిః । భారద్వాజోంగిరసే పరావరాం”

తా॥ అథర్వునికి ఏ బ్రహ్మవిద్యను కార్యబ్రహ్మ యుపదేశించెనో దానినే యథర్వుడు అంగిరునకు నుపదేశించెను. అంగిరుడు భారద్వాజ గోతుడైన సత్యవహుడను వానికి జెప్పెను. భారద్వాజుడంగిరునకు నదే పరావర విద్యను (వేద విద్యను) ఉపదేశించెను.

49. సగ్ంహిత, బ్రాహ్మణము, అరుణము, ఉపనిషత్తులు గలిపిననే కృత్స్న వేదమగును. కావున బ్రహ్మవిద్యయనగ పరాపర విద్యలని యర్థము. ముఖ్యముగా అథర్వుడు ఋగ్వేదాస్సామములందలిఖలి భాగము సభ్యసించి నందున దానికే అథర్వణ వేదమను పేరుగలిగినది.

శ్లో॥ 46. పరాపర విభాగేనవేదార్థో ద్వివిధస్మృతః ।
వేదార్థస్తు పరస్సాక్షాత్పరాత్పరతరంపరం ।
అపరోధర్మసంజ్ఞాస్యాత్పర ప్రిప్తిసాధనం

లలిత టా. పు. 160. శ్లో. 201.

తా॥ పరమని అపరమని వేదార్థము రెండు విధములు. వానిలో పర శబ్దార్థము నేరుగా పరమున కంటెను పరతరమైన పరబ్రహ్మ. రెండవది అపరమదిపర బ్రహ్మపాప్తి సాధనమైనధర్మ సంజ్ఞగలది.

50. అథర్వణ వేదమును వ్యాసుడు సుమంతుడను శిష్యునకు నుపదేశించెను. అతడు తన శిష్యులకు నుపదేశించగ వారి వలన నవాంతర శాఖాభేదము లేర్పడెను. ఈ వేదమునుండియే మంత్రశాస్త్ర మేర్పడినది. అథర్వణ వేదశాఖలో తొమ్మిది భేదములు గలవు. 1. ప్రైప్వలం 2. దాంతం

3. ప్రదాంతం 4. స్తాతా 5. మౌతా 6. బ్రహ్మదా 7. యశదా
8. శానకీ 9. దేవదర్శి. (చర్వణ విద్య). ఋగ్వేదాదులకువలె అథర్వణ వేదమునకును ఉపాసనార్థము స్వరూప కల్పన మిట్లు గలదు. బైజానిక సగోత్రము, ఇంద్రుడధిదైవత, విశ్వసృజమగు సాధ్యకర్మ. అనుష్టుబ్బందస్సు, క్రూరమగు తీక్షణచండకృష్ణ వర్ణము, కామరూపము, తుద్రీకర్మ, స్వదార యను నామము. ఇందు పంచకల్పములివి;— 1. కల్పము. విధాన కల్పము 2. విధివిధాన కల్పము 4. సగోహిత 5. శాంతికల్పము. అథర్వణ వేదాంతర్గమలైన ముండక, ప్రశ్నోపనిషత్తులందు ఆత్మవిద్య ఉపాసనలు చెప్పబడినవి. స్వరవర్ణోచ్ఛారణ గురుముఖమున దెలిసికొని నియమస్వాధ్యాయము జేసినచో ప్రత్యక్షాది ఫలములు గలుగును.

1. ఆయుర్వేదము (ఉప వేదము)

51. ఆయుశ్శబ్దమిచ్చట ప్రాణార్థము. ప్రాణము శరీరము లోపలనే గలదు. కావున వాని విజ్ఞాన మాయుర్వేదము. “శరీర మాద్యం ఖలుధర్మ సాధనం” ధర్మసాధనము శరీరముచేనగు నందున శరీర రక్షణ ధర్మము. శరీర స్వాస్థ్యమున్ననే ధర్మమార్జింపవచ్చునే. గాని అన్యథాధర్మార్జన జేయజాలదు. నామసారూప్యమున్నందున ఋగ్వేదమునకు, ఆయుర్వేద ముపవేదమనవచ్చును. బుక్కునందు అక్షరములు మితములు రుగ్ రోగార్థము గలది. ధర్మసాధనమైన శరీరము మితాహార విహారములు లేనప్పుడు రోగములుత్పత్తి యగుటతో శరీరమునందు వ్యాధులుత్పత్తి యగుటచే ధర్మాచరణ చేయజాలదు. ఇట్లు బుక్, రుగ్ రెంటికిని నామ స్వారూప్యమున్నది. కావున ఆయుర్వేదము ఋగ్వేదమునకు ఉప వేద మనిరి. ఆయుర్వేదమునే వైద్యశాస్త్రమని బలుకుదురు. వైద్య శాస్త్రము ఎనిమిది అధ్యాయములందు విభజింపబడినది. 1. సూత్రము 2. శారీరము 3. ఐంద్రియము 4. చికిత్స 5. నిధానము 6. విమానము 7. కల్పము 8. సిద్ధి. అనేక ఋషులచే వైద్యశాస్త్రములు చెప్పబడినవి.

బ్రహ్మ, ప్రజాపతి, అశ్వి, ధన్వంతరి, ఇంద్రుడు, భరద్వాజుడు: అత్తి, అన్నదేవుడు, పతంజలి మున్నగువారలు వైద్యశాస్త్రప్రదేశతలు.

52. ఆదికాలమందు ప్రజాపతి చతుర్వేదముల నవలోకించి ఆయుర్వేద మును సృజించి ఆదిత్యునికిచ్చెను. అతడు ఆయుర్వేద సగంహిత స్వతంత్రముగ నేర్పరిచెను. ఆదిత్యుడు తనశిష్యులకు నుపదేశింపగ వారు దేరు దేరు వైద్య గ్రంథముల రచించిరి. వారిలో ధన్వంతరి, కాశీరాజు, దివోదాసుడు, అశ్వినీ కుమారులు, నకులుడు, సహదేవుడు, యముడు, చవనఋషి, జనకుడు, బుధుడు, జాబాలి, జాజిలి, వైలుడు, కరంధుడు, అగస్త్యఋషి మున్నగు వేద వేదాంగ పారంగతులు రోగ నాశకులనబడుదురు. వారిలో ధన్వంతరి ప్రథమమున చికిత్సాతత్వ జ్ఞానము వైద్యగ్రంథమును, దివోదాసుడు చికిత్సా దర్పణమును, కాశీరాజు దివ్యచికిత్సా కౌముది, అశ్వినీకుమారులు చికిత్సా సారతంత్రము, నకులుడు వైద్య సర్వస్వము, సహదేవుడు వ్యాధిగ్రంథి విమర్దనము, యముడు జ్ఞానార్ణవము, చవనఋషి జీవదానతంత్రసారము, జనకుడు వైద్యసందేహ భంజనము, బుధుడు సర్వసారము, జాబాలి తంత్రసారము, జాజిలి వేదాంగ సారము, వైలుడు నిధాన తంత్రము. కరంధుడు స్వర ధర తంత్రము, అగస్త్యుడు ద్వైధ నిర్ణయము, ఇట్లందరు వైద్యగ్రంథము లను వ్రాసిరి. వానిలో రోగ వివరము వాని వినాశోపాయములు మరియు కర పౌష్టిక విషయాదులు పలువిధముల జెప్పబడినవి. ఆయుర్వేద మహా సముద్రమును జ్ఞానమును కష్టముతో జిలికి వైజెప్పిన ప్రసిద్ధ విషయ నవనీకము దీయబడినది. దానికి భాస్కరసగం హిత ముదాహరణము. దానిని దెలిసికొనగ సంపూర్ణాయుర్వేద విజ్ఞానము లెరుగవలెను. ఆయుర్వేద విజ్ఞానముచే రోగములను దెలిసికొని రోగుల కుష్ణాదులను చూచుచే వైద్యుని ధర్మము. వైద్యుడు ఆయువునకు కర్త గాబాడు నాక అతడు వైద్య శాస్త్రమును బాగుగా నెఱింగినవాడై యాయువువై యుండవలెను. అప్పుడే రోగికి ఆరోగ్యమునందు నమ్మక

మేర్పడును. సమస్తరోగములకు జర్వమే మూలము (కారణము) దాని నాపుట చాలా కష్టము జ్వరమును శివభక్తునిగను, యోగిగను బలుకుదురు. దాని స్వభావము కూరము. దానికి మూడు కాళ్ళు మూడు తలలు, అరు హస్తములు, తొమ్మిది నేత్రములు గలవు. ఆ భయంకర జ్వరమును కాలుడని, యముడని, అంతకుడని చెప్పుచున్నారు. వాని వలనే అది వినాశకారి. జ్వరమునకు భస్మము అస్త్రము, రుద్రుడధిదేవత. జ్వర కారణము అజీర్ణము (మందాగ్నిః) అట్టి మందాగ్ని కార్యములు. 1. వాతము 2. పిత్తము 3. కఫము, ఈ మూడు కారణములతో జ్వరము జనించును. ఇదిగాక త్రిదోషమును మఱియొక జ్వరము గలదు. పాండుః కామల (కామిళ్ళ రోగము) కుష్టు, శోధ (శోభ) స్లిహము, శూల, జ్వరము, అతిసారము. సంగ్రహణి (రక్తవిరోచనములు) దగ్గు, వ్రణములు (పుండ్లు) హలీ మకము, మూత్రకృచ్ఛము, రక్తవికారములు లేక రక్తదోషములతో నుత్పన్నమగు గుఱ్ఱము, విషమ మేహ రోగములు, కబ్బిరోగము, గోద, గలగండము, భ్రమరి (అపస్మారము) సన్నిపాతము, విషూచిక (గత్తరి) మొదలగు ననేకవిధములైన దారుణ రోగము లుండును. ఇట్టి యగువదినాల్గు రోగములు మృత్యుకన్యా కుమారులనబడుదురు. జర (ముదిమి) మృత్యువు బిడ్డ యనవచ్చును. జర తన తమ్ముతో భూమండమునందు సంచరించుచుండును. గాని యెవరు రోగోత్పత్తి కారణముల నెఱింగి, వాని నివారణోపాయముల జేసికొనుచు నియమాదులతో వర్తింతురో వారిని జూచి రోగములు గరుడునికి వెఱచి సర్పములు పారిపోయినట్లు పారిపోవును.

53. పృథివీనము సేత్రములను జలముతో పరిశుభ్ర పరుచుచు వ్యాయామము జేయుచు అరికాళ్ళకు తైలమురాచుకొనుచు, చెవులలో నూనె వేసికొనుచు మాడపై తిలతైలముతో మర్దన నిత్యము మరువక జేసికొనుచు, వర్తింతురో వారిని ముదిమియంటుడు.

2. పశుంతర్జపునందు ప్రయాణములు (యాత్రలు) జేయుట, స్వల్ప మాత్రాగ్ని సేవించుట, నూతన వయస్కుయగు స్త్రీతో సంభోగించుట, యలవాటుగలవారి దరిజేరదు.

3. గ్రీష్మర్తుపునందు తటాకములందేగాని చిన్న చెరువులందేగాని చల్ల నీళ్ళతో స్నానము, శ్రీచందనలేపన చల్లని గాలిసేవనము నలవాటుగల వారిని ముదిమి యంటదు.

4. వర్షర్తుపునందు ఉష్ణోదక స్నానము జేయుట, వర్షజల సేవనజేయ కునికి, సమయమందే మితభోజనము జేయుట గల వారిని జరయంటదు.

5. శరదృతువులందు ఎండలో నుండక శరత్కాలపు తెండలో ప్రియాణించకునికి, బావినిళ్ళతో స్నానము జేయుట, యలవాటుగల వారలను జరయంటదు.

6. హేమంతర్తుపునందు పాిత్రకాలమందే చల్లనీళ్ళతో స్నానము జేయుట, సమయానుకూలముగ అవసరమగునంత అగ్ని సేవించుట, తాత్కాలికపాకసిద్ధాన్నములదినుట, యలవాటు గలవారిని జరయంటదు.

7. శిశిరర్తుపునందు వెచ్చని బట్టలు దొడుగుట, ప్రజ్వలితాగ్ని సేవ, నూతనవస్త్రాన్నముల సుష్ణతయుండగనే దినుట, ఉష్ణోదక స్నానము జేయుట యలవాటుగల వారిని జరయంటదు. మరియు వెంటనే సిద్ధమైన (అప్పుడు వండిన) పదార్థములను దినుట, పాలు, పాయసము సేవించుట సమయానుకూలముగ తరుణి స్త్రీతో సంగమించుట, యలవాటుగల వారిని జరయంటదు.

8. ఆశ్వియున్నప్పుడే రుచికర పదార్థములనుదినుట, దప్పియగునప్పుడే చల్లని మంచినీరు త్రాగుట, నిత్యము తాంబూల చర్వణజేయుట యలవాటుగల వారిని జరయంటదు.

9. ప్రతిదివసమందు పెరుగు, నూతన వెన్న, గుడము (జెల్లము) దినుట, ఇందియ నిగ్రహము యలవాటుగల వారికి జరయంటదు.

9. జెప్పిన యుపాయములకు వివరీతముగ నెవ్వరు నడచుకొందురో, మాంసమును సేవించినను, వృద్ధ స్త్రీతో సంగమించినను, ఉదయించు సూర్యరశ్మి సేవించినను, అయిదు దినముల క్రిందటిదధి (పెరుగు) తాగినను, వారిపై జర తన సోదరులతో నాకృమించును.

10. రాత్రి దధిభోజనముజేసిన, వేశ్య (కులట) తో సంగమించిన, రజస్వలతో సంగమించిన, విధవ, జారిణి, శూద్రాతో సంగమించిన, పురోహితుని భార్యతోగూడిన, ఋతుహీనమైన స్త్రీతో సంభోగించిన, పై జెప్పిన వారి యన్నముల దినిన, గొప్ప పాపము గలుగును. పాపము లంటిననే జర (ముదిమి) వచ్చును. రోగములకును పాపములకును అవి నాభావ సంబంధము గలదు. పాపములే రోగరూపమున మనుష్యుల నాశ్రయించును పాపములే జరకుగాని, విఘ్నములగాని మూలకాణరము లగుచున్నవి. పాపములతో జర, దైన్యము, దుఃఖము, భయము, శోకము లుత్పత్తియగును. కావున మన భారతమందలి సత్పురుషులు భయాతురులై పాపము లాచరించరు.

శ్లో॥ 47. పాపేనజాయతే వ్యాధిః పాపేనజాయతేజరా ।
పాపేనజాయతేదైన్యం దుఃఖశోకాభయంకరః

శ్లో॥ 48. తస్మాత్పాపంమహావైరం దోష బీజమమగలం ।
భారతే సతతం సంతోనాచరంతి భయాతురః

తా॥ పాపములు వైరములను, దోషములనుత్పన్నము జేయునుగాన నవి, యమంగళకరములు. ఎవరు వర్ణాశ్రమాచార రూప సనాతన ధర్మ పరాయణులొ నిత్యము హరినామ సంకీర్తన జేయుదురో, తపోపవాసము లందు రుచిగల వారలొ, మంత్రజపాదులు, గురుదేవతారాధనలు, భక్తితో జేయుదురో, పుణ్యనదీ తీర్థస్నానాదుల జేయుదురో, వారిని జూచి పాపములు సర్పములు గరుడునికి వెరచినట్లు భయముచే పారిపోవును.

శ్లో॥ 49. పూర్వజన్మకృతం పాపం వ్యాధిరూపేణపీడ్యతే ।
తచ్ఛాంతిరౌష దైర్ఘ్యైర్జ పహోమసురార్చనైః

తా॥ పూర్వజన్మాదులందు జేసిన పాపములే వర్తమాన దేహములో వ్యాధి రూపమున జనించును. అవి కేవలోపభోగముననే నశించునవైనను, యవి జ్ఞాపధ సేవ, దాన, జప, హోమాదులు, దేవతాపూజలు, జేయగ నుపశమించును.

54. జ్వరకారణములైన కఫ వాత పిత్తములు దేహధారులందెట్లు ప్రవేశించునో, ఎట్లు బోవునో వాని వివిధకారణముల సంగ్రహమిట్లు. —

1. దేహధారులకు నాకలి పెచ్చెచ్చినందున నెప్పుడు వైశ్వాన రాగ్ని ప్రజ్వరిల్లినో ఆసమయమునందు బ్రాణుల కాహారము లభించకుండినచో దేహమధ్యమందలి మణిపూరక చక్రమున (నాభియందు) పిత్తప్రకోప నగును. అప్పుడు ముంజు (త్రాటిపండ్లు) గాని, రేగుపండ్లుగాని దిని వెంటనే నీరు దాగినచో మరణింతురు.

2. దైవోపహతులగుచు శరద్రుతువునందు వేడి నీరు నెవరు ద్రాగుదురో, భాద్రపదమాసమునందు ఉష్ణ పదార్థముల నెవరుదినెదరో వారికి పితృధిక్యత గలుగును. పితృధిక్యమైనప్పుడు ధన్యాలు నూరి చల్లని మంచి నీరుతో శర్కర మిశ్రిమును జేసి దాగిన పిత్తవ్యశమన యగును.

3. శనగలు, శనగపిండి పదార్థములు. అవుపాలు, పాలపదార్థములు. తక్కిమిశ్రములేని తియ్యని పెరుగు, పండిన మారేడుపండ్లు, త్రాటిపండ్లు చెర్కురసము. వానితోనగు పదార్థములు అల్లము, పెసరుకట్టు శర్కర మిశ్రితమైన తిలచూర్ణము సేవించిన పిత్తవ్యశమనమగును. మరియు బలము పుష్టియు గలుగును.

4. కఫవృద్ధి దాని శమనో పాయములు.

1. భోజనోత్తరము వెంటనే స్నానము జేయుట, దప్పిలేనప్పుడు నీరు ద్రాగుట, శరీరమందంతట తైలమర్దన గావించుటకొనుట, స్నిగ్ధ తైలము, ఉసిరికన్నీర్ది ద్రవము సేవించుట, పర్యుషితాన్నము దినుట (దాచిన యన్నము దినుట) చల్లదాగింపుట, అరటిపండ్లు, దధి, వర్ష జలము,

శర్కర నీరు, అత్యంతస్నిగ్ధ తైలపానము, నారికేళనీరు ద్రాగుట, తైలాభ్యంగనము లేకయె పరియుషిత నీటితో స్నానము, తద్బాజఫలముదినన, పండు దోసకాయదినిన, వీని సేవచే కఫవృద్ధియగును.

వేడినీటి యావిరి బట్టించుకొని చమట శరీరమందు గలిగించుకొనగ, వేగించిన భంగు సేవించిన, వండినతైలము భోజనమందుపయోగించు కొనిన, పాదచారము జేయుట, (తిరుగుట) ఎండిన కర్జూర ఫలములు, బదామ మున్నగునవి తినుట, పక్షమైన హైరకము దినుట, పచ్చి పిండారకము సేవించుట (పెన్నర్జూర్) అరటిపండ్లు దినుట, జేసవారి (ఒక విధమైన కండ) దినుట, సింధువార్ (నిర్దుండి) దినుట, ఉపవాసముజేయుట, నీరుత్రాగకునికి, నేయితో గలిసిన రోచన చూర్ణము, పొడి శర్కర ఘృత మిశ్రముగ దినుట, మిరియాలు, యెండిన అల్లము (శొంత) జీవకము, మధు, నీని సేవించిన తత్కాలమే కఫము దూరమగును.

5. వాతప్రకోపన కారణములు వాని శమనోపాయములు.

1. భోజనోత్తరము వెంటనే కాలినడక ప్రయాణము జేయుట, ఉరుకుట, (పరుగెత్తుట) అగ్నికాగుట, నిరంతరము దిరుగుట, మైథునము, వృద్ధ స్త్రీ సంభోగము, మనస్సంతాపమునొందుట, అత్యంత కఠిన పదార్థముల సేవించుట, ఉపవాసములు జేయుట, కలహించుట, ఇతరులద్వేషించుట, నిష్ఠురములు బలుకుట భయశోకములచే పరి భూతుడగుటచే వాత ప్రకోపన యగును. నిమ్మపండ్ల రసముతో షర్బత్, నారికేళ రసము, నూతన తక్రం (కవ్వముక్రింది చల్ల), ఉత్తమ పదార్థములు (పూరి చకోరీ మొదలగునవి) అప్పుడుసిద్ధమైనవి దినుట, బట్టె పెరుగు (దధి) తియ్యనిది శర్కర మిశ్రముగదినుట, రాత్రివండిన అన్నము, యవాగు, చల్లనీరు ద్రాగుట. తిలతైలము వండినది, కొబ్బరి, త్రాటి పండ్లు, ఖర్జూర పండ్లు, ఉసిరి కాయలతో సిద్ధమైన ఊష్ణ పదార్థములు, వేడినీరు చలినీరు కలిపి స్నానము జేయుట. శ్రీచందనద్రవము,

కమలపత్రశయ్య, స్నిగ్ధసవంతమైన వ్యంజనాదుల భుజించుటచే వాత శమనమగును.

2. వాతః ప్రకోపన త్రివిధముగనుండును. 1. శరీరక్షేళముచే జనించు నవి. 2. మానసిక సంతాప జనితములు 3. కామజనితములు.

55. మధ్యకాలమునందు చరకునిచే చరకసంగ్రహిత (వైద్య గ్రంథము) శుశ్రీతునిచే శుశ్రుతము జెప్పబడినవి; వాగ్భటీయము భసవరాజీయము మున్నగు వైద్యగ్రంథములు గలవు. ఆధునికులచే నిప్పటివఱకునేక భాషలలో వైద్యగ్రంథములు వ్రాయబడుచున్నవి. శాస్త్ర పరిశోధనలు జేయబడినవీనమైన చికిత్సా విధానము లేర్పడుచున్నవి. వైద్య సౌకర్యములు ప్రతి గ్రామమున గలుగజేయబడుచున్నవి. కాని సూతన విధములైన యనేకవిధ రోగోత్పత్తి యధికమగుచున్నది. ఇప్పటి నవీన పరిశోధకులైన వైద్యులు రోగకారణములను దేహమందలి కఫవాత పిత্তాదులనే యనుచుండురు. కాని రోగములు జన్మాంతర కర్మ ఫలములని యొప్పుకొనరు. ఇదేవిధమున కొందరు రోగోత్పత్తి కారణములు కేవల దైవికములని జెప్పుదురు. కాని తమ ఇహజన్మ పూర్వజన్మాంతర కృత దుష్కర్మల (పాపముల) ఫలితములనుచు దెలియజాలరు. ఇట్లు చెప్పువారు తాము జేయు పాపముల నన్యతాదులచే గప్పియంచుకొని పాపఫలానుభవముల దప్పించుకొన్నందున కృతార్థులైనట్లు భావించెదరు, కాని న్యాయ శిక్షను బడయుటకు తన తప్పుల వెల్లడించి ప్రాయశ్చిత్తముల గైకొనరు. ప్రతివారు పరమేశ్వరుడు గలదని నామమాత్రమున కొప్పుకొనెదరుగాని, అతడు న్యాయమూర్తియని. యపరాధములను శిక్షించునని దెలియజాలకున్నారు. పరమేశ్వరుడు దుర్మార్గుల శిక్షించనచో జగన్మర్యాదకే భంగము గలుగును. బ్రహ్మాది స్తంభపర్యంత ప్రాణులను పరమేశ్వరుడు శాసించుచున్నాడు. “భీషాస్మాద్వాతః పఞ్చతి” ఇత్యాది శ్లోకులు ప్రామాణ్యములు దుర్మార్గులకీ లోకమునందు ప్రాయశ్చిత్తములు జరుగకున్నను పరలోకమందు ప్రాయశ్చిత్తములు జరుగుట సత్యము.

శ్లో॥ ౨౭ “నసాంపరాయః ప్రతిభాతిబాలం ప్రమాద్యంతం
విత్తమో హేనమాధం । అయంలోకొన్నాస్తి పరశ్చి
మానీపునః పునర్వశమాపద్యతేమే”

తా॥ నచికేతును గురించి యముడుః జెప్పిన వాక్యము. ధనాద్యభి
మానమత్తుడై దుష్కర్మలాచరించు జాలునికి (మూర్ఖునికి) పరలోకము
గనుపించదు. వాడు కనుపించునట్టి దీలోకమునే సత్యమనుకొనును.
ఆ మూర్ఖుడు మరల మరల నావశమే యగుచున్నాడు (పుట్టుచు నశించు
చుండును) కావున పాపాచారి పరలోకమునందు శిక్షలనుభవించి మరల
మనుష్యలోకమునందు శేషకర్మచే బుట్టును. శేషకర్మ పాపసంయుక్త
మైనందున వర్తమాన దేహము వివిధ రోగయతముగనుత్పన్నమగును.
““ధర్మేణ పాపమనుదతే” అనిగలదు. గాన ధర్మాచరణచే పాపపరిహార
మగును. కావున ధర్మానుష్ఠానము జేయగోరువారికి దేశకాలాదివై
పరీత్యమున, ఆధ్యాత్మికాదితా పత్రయములవలన, వాతపితృ శ్లేష్మాదుల
యుల్బణమున, శారీరిక మానసిక రుగ్మత గలిగిన యెడల ధర్మానుష్ఠాన
ముల చేయజాలరని, వారికి భవిష్యత్తునందు కలుగబోవు రోగముల
నివారణను బోధించుటకై ఈ ఆయుర్వేద శాస్త్రమేర్పడినది. ఈ వైద్య
శాస్త్రములో రోగ నిరూపణ, తత్సాధన, ఔషధములు, వానిప్రయోగ
విధి, ఔషధముల సిద్ధముజేయు పద్ధతి, వాని సాధనలు, ఔషధ సేవ
యందలి నియమములు, రోగ పరీక్ష నాడీ జ్ఞానము మున్నగు ననేక
విషయములు పొందుపరుచబడియున్నవి. శాస్త్ర విజ్ఞానమున రోగ
నివారణ యగుచే శాస్త్రప్రయోజనము. శుశ్రూషమను గ్రంథమునందు
దేహపౌష్టికమగు వాజీకరణమను యోగము జెప్పవలెనది. దానిని
పురస్కరించు కొనియే వాచ్యాయన ఋషి కామసూత్రములను రచిం
చెను. శరీరేంద్రియ స్వాస్థ్యత యుండిననే ధర్మానుష్ఠానముల జేయ
జాలుదురని పరోపకార పారాయణులగు పతంజల్యాది మహర్షులు వైద్య
శాస్త్రముల జెప్పి లోకమునకు మహోపకార మొనర్చిరి. వారికి నమస్కార
ములుదప్ప మనమేలాటి ప్రత్యుపకారములను జేయజాలము.

శ్లో॥ 50. యోగేన చిత్తస్యపదేనవాచం । మలంశరీరస్యవ
వైద్యకేన । యోపాకరోత్తం ప్రవరం మునీంద్రం ।
పతంజలిం పాంజలిరానతోస్మి

తా॥ యోగశాస్త్రమును జెప్పి మనోమాలిన్యమును వ్యాకరణశాస్త్రమును జెప్పి వాగ్దోషములను, వైద్య శాస్త్రమును జెప్పి శరీర దోషములను బోగొట్టిన పతంజలి మహర్షికి యంజలి బద్ధుడనై తలవంచెదను.

2. ధనుర్వేద ముపవేదము

56. ధనుర్వేదము. ధనశ్శబ్దమునకు రూఢ్యర్థమైనది చాపముగాని ప్రజారక్షణార్థ మవతరించిన శస్త్రాస్త్రములన్నిటియందు ధనశ్శబ్దార్థ మేర్పరుచనైనది. శస్త్రాస్త్రముల విజ్ఞానము దెలియ జేయునది ధనుర్వేదము. యజుర్వేదమునకు సుపవేదము రూప సాధ్యశ్యమున్నందున్న యజుర్వేదమునకు ధనుర్వేద ముపవేద మనవచ్చును. యజ్ఞకర్మలందాధ్వరుని కుపకరణములైన జుహ్వదులు (కట్టతో జేయబడిన పాత్రలు సృక్కునములు కర్మలకు సుపకరణములైనట్లు యుద్ధమునకు సుపకరణములు శస్త్రాస్త్రములు రెంటికి సాధ్యపారూప్యమున్నది. ధనుర్వేదము విశ్వామిత్రమహర్షి ప్రణీతమని, అందుపాదచతుష్టయములు గలవని జెప్పినది. ప్రథమ పాదము దీక్షాపాదము ద్వితీయము సంగ్రహపాదము, తృతీయము సిద్ధపాదము, చతుర్థపాదము ప్రయోగపాదము.

1. ప్రథమపాదమందు ధనుర్లక్షణము అధికారి నిరూపణము గావింపబడినది. ఇచ్చట ధనుశ్శబ్దమునకు లక్షణ యానాలుగు విధములైన శస్త్రములని యర్థము.

1. ముక్తము క్తము శల్వాదులు, తదంతర్గత ఇతరాయుధములు.

2. “ముక్తము” చక్కాదులు 3. అముక్తము ఖడ్గాదులు 4. యంత్రము క్తము శరారులు వీనిలో ముక్తమున కస్త్రమనియు, అముక్తమునకు

శత్రుమనియు పేర్లు. అస్తములందనేక భేదములుండును. ఉ॥ బ్రహ్మ శ్రుము, వైష్ణ వాశ్రుము రౌద్రాస్త్రాదులు.

2. రెండవ పాదమందు ఆచార్యుని లక్షణములు, సర్వవిధాయుధములకు లక్షణ పూర్వక స్వరూపాదులు బేర్కొనబడినవి.

3. మూడవ పాదమందు గురుసాంప్రదాయాగత సిద్ధులు శత్రువిశేషములకు పునః పునరభ్యాసము, మంత్రసిద్ధి కరణములుపదేశింపబడినవి.

4. చతుర్థ పాదమందు దేవతార్చనలు, అభ్యాస సిద్ధిగల వారలకు మంత్ర విశేషణములతో ప్రయోగాదులు దెలుపబడినవి.

5. ఊత్రియులద్వారా ధర్మరక్షణ, ప్రజాపరిపాలనయగునని ధనుర్వేద ప్రణయనమునకు పాతువగును. ధర్మరక్షణార్థము యుద్ధము ఊత్రియులకు స్వధర్మము.

శ్లో॥ 51. స్వధర్మమపిచా వేక్ష్య నవి కంపితుమ్హస్మి ।

ధర్మాద్వియుద్ధాచ్ఛేయోన్యత్తత్రియస్యనవిద్యతే గీ. అ. 2. శ్లో. 51.

తా॥ అర్జునా ! నీవు యుద్ధము స్వధర్మమగుననియెంచి యైనను చలించ వలదు. ఊత్రియునకు యుద్ధముచకంఠెను శ్రేష్ఠమైన ధర్మములేదు.

శ్లో॥ 52. యదృచ్ఛయాచోప పన్నం స్వర్గద్వారమపావృతం ।

సుఖినః ఊత్రియాః పార్థలభంతే యుద్ధమీదృశం గీ. అ. 2. శ్లో 52.

తా॥ పార్థా ! స్వధర్మమైన నీయుద్ధము తనంతటనే (కోరకయే) నీకు ప్రాప్తిచినది. స్వర్గ ద్వారములు దెగుచునట్టిది గావున పుణ్యాత్ములగు ఊత్రియులకే ఇట్టి యుద్ధము లభించును.

శ్లో॥ 53. అథచేత్వమి మంధర్మ్యం సంగ్రామంనకషర్యసి ।

తతఃస్వధర్మం కీర్తించహిత్వా పాపమవాప్నుసి

తా॥ ఒకవేళ నీవిట్టి స్వధర్మయుక్తమైన యుద్ధమును జేయకుంటేవేని అప్పుడు స్వధర్మమును, కీర్తిని విడిచిన వాడవై పాపమును బొండు

చున్నావు. ధర్మశుద్ధార్థము దుష్ట నిగ్రహము, శిష్ట పరిపాలనము, షట్త్రియులగు రాజులకు ధనుర్వేద జ్ఞానమును బడయుటకు నీ శాస్త్ర మవసరమై యున్నది.

3. గాంధర్వ వేదముపవేదము

57. వాక్ర్యాణ సమత్వరూపమైన సామవేదమునకును సంగీత శాస్త్రమునకు అర్థసారూప్యములు కలవు. నాదము ప్రాణమునందు సమలయమును బొందుట యను నర్థ సామ్యమున్నందున సామవేదమునకు సంగీత శాస్త్రము ఉపవేదముగా నేర్పరుచబడినది.

సంగీత శాస్త్రములోని ముఖ్యములగు గీతము, నృత్యము. అభినయము, భావప్రదర్శన అను నాలుగు కళలను నాలుగు వేదములనుండి గ్రహించి భరణ మహర్షి సంగీత శాస్త్రమున బ్రవేశపెట్టెనని క్రింది శ్లోకమునుబట్టి తెలియుచున్నది.

శ్లో॥ 51 జగ్రహపాత్యం ఋగ్వేదాత్సామ భోగీతమేవచ॥

యజుర్వేదా దభినయానృ సానాధర్వణాదపి.

తా॥ ఋగ్వేదమునుండి పాత్యం (పాట) సామవేదమునుండి గీతము (రాగాలాపన) యజుర్వేదమునుండి అభినయము, అథర్వణ వేదమునుండి రసమును (భావమును) గ్రహించెను.

58. సంగీత శాస్త్రమునందలి స్వరముల సంఖ్యయు, శరీరమునందుండు ప్రాణముల సంఖ్యయు నేడు గలవు. ముఖ్య స్వరములు, స, రి, గ, మ, ప, ద, ని. ఇవితాల, కాలాది భేదములతో అనేకరాగము లేర్పడినవి. వర్ణము యేదోవాక విశిష్టతాలమునందు జేరగ నదే రాగము రంజనార్థము గానము జేయుదురు. భారతదేశమందలి ఈ సంగీత శాస్త్రమందు రాగము లారు విధములుండునని మన్ననగలదు. కాని రాగ నామ నిర్వచనము నందు మత భేదములు గలవు. భరత, హన్మంత మతమునందు. భైరవి, కాళిక, హిందోలి దీపక, శ్రీ, మేఘములు రాగములు.

సోమేశ్వర, బ్రహ్మమతమందు శ్రీ; వసంత, పంచమ, భైరవి, మేఘ నట నారాయణ రాగములు.

59. నారద సుహితందు మాలవ, మల్లార, శ్రీ, వసంత, హిందోలి, కర్ణాట రాగములు. నేటికాలమందు ప్రియశ బ్రహ్మ సోమేశ్వర మతరాగ ములు వాడుకలో యున్నవి.

స్వరభేదముచే రాగములు మూడువిధములందురు.

1. సంపూర్ణము, ఇందేడు స్వరములు గలియును.
2. షడ్వా, ఇందారే స్వరములు గలిసియుండును.
3. ఓడ్వా ఇందైదు స్వరములు గలిసియుండును.

మతంగ మతమందు మూడు విధములిట్లు:—

1. శుద్ధము. ఇందు శాస్త్రనియమమువిధి, అనగా ఇందితరరాగచ్ఛాయ లుండరాదు.
2. సాలంకములేక ఛాయాల్గము ఇందితర రాగచ్ఛాయలు గలిసి యుండును. లేదా రెండు రాగముల సమ్మేళన యుండును.
3. సంకీర్ణము. ఇందనేక రాగసమ్మేళన గలదు కావున సంకర రాగ మనబడును.

2. రాగములలో ప్రతిరాగమందొక నిశ్చితమైన సరిగమ లేక స్వర క్రమము, దానికొక విశిష్ట రూపముగలదు. ఆ విశిష్టము ఋతు కాల సమయాదులతో నిశ్చయింపబడును. వానికి రసమొకటి నియతమైన దుండును. ఈవిషయమందనే కాభిప్రాయములు గలవు. ఉదాహరణార్థము భరత, హన్మంత మతములందు ప్రతిరాగమందైదేసి రాగిణు లుండును. సోమేశ్వరాది మతము లందారేసి రాగిణులు గలవు. కొందరి విశిష్టకల్పనందు నొకానొకరాగ మొకానొక ద్వీపమునం దధికృత మైనందున రాగమున కధిపతి యొకానొక గ్రహమగునందురుగాని యది పోలింపా మాత్రమే యనిరి. మరికొందరి మతములందెనిమిదేసి

రాగిణులుండుననిరి. కాని యదార్థమునందు రాగరాగిణులందు భేదముండదు. ఏదైన యవాంతర భేదముండిన నది కల్పితమగును. మొత్తముపైన రాగిణ్యపేక్షయా, రాగములకు పాఠాన్యము గలదు.

3. మానము. గురు, లఘుకృమ భేదములతో పదభేద, విరామ అతి దీర్ఘ, గమక, మధుర, ఆనందములను ప్రేమపూర్వకమున స్వయం నిర్మించినది, సంగీతమని ఆర్థము, ఆది సంసార మందత్యంతదుర్లభమైనది.

4. రాగిణులు రాగముల ఛాయలతో నేర్పడినవి గాన వాని నవాంతర భేదములందురు. మరియు సంకరరాగములుండును కావున శుద్ధ రాగోత్పత్తిని గురించి లోక విశ్వాసమున శ్రీకృష్ణుని మురళి (వంశము) అందలి యేడు ఛద్రములనుండి యేడు స్వరములు వెడిలిన వందురు. మరొకపక్షమందు శ్రీకృష్ణుని పదియారువేల యైనమండ్రు గోపికల వలన పదియారువేల యెనిమిది ప్రకారముల గానము చేయబడినందున నన్నియేరాగము లుత్పత్తియైన వనిరి. గాని యవి యిప్పుడు లుప్తమైనవి. ఆరురాగములు ముప్పది రాగిణులు మాత్రము మిగిలినవి.

5. మఱికొందరి మతమునందు శంకరుని పంచముఖములనుండి 1. శ్రీ 2. వంశంత 3. భైరవి 4. పంచమ 5. మేఘ యను నైదు రాగములు, పార్వతీ ముఖమునుండి నటనారాయణ రాగ మొకటి ఉత్పత్తియై ఆరు రాగములై నవందురు.

60. సంగీత శాస్త్రానుసారముగ తాలమందలి విరామము సమ, విషమ, ఆతీత అనాగత యను నాల్గు విధములుండును.

సంగీత మందలి యొక స్వరమునుండి వేరొక స్వరము దెలుపుటకై యొకానొక ప్రకారమేర్పరుచబడినది. వానిలో యేడు భేదములు గలవు.

1. కంపితము 2. స్ఫురితము 3. లీనము 4. భిన్నము 5. స్థిరము 6. అహతము 7. ఆందోళితము.

సాధారణులందరు కంపనముచే గమకమచుచున్నారు. గాని కొందరు తస్థా (మద్దెలవంటి వాద్యవిశేషము) యందలిగంభీరస్వరముచు గమకమనిరి.

61. గురుముఖాభ్యాసమున శాస్త్ర పరిచయమువలన రాగాదులు గోచరమగును. “శిశుచ్ఛేత్తి పశుచ్ఛేత్తి వేత్తిగాన రసంఘటి” యను న్యాయమున గాన మందఱికిని ప్రియమైనది. దేవతారాధనందు నాదాను సంధానముచే మనోలయము గలుగుటచే శాస్త్ర ప్రయోజనము. మనోలయముతో నిర్వికల్పక సమాధి సిద్ధించునని తాత్పర్యముగాన సంగీత శాస్త్రము నాదాను సంధానమనులయ యోగమును బోధించినది.

62. నానాదేశము లందనేక భాషలలో పలువిధములైన యంత్ర సహాయములతోడ ననేక విధములైన రాగములు గానము జేయబడుచున్నవి. శ్రీకృష్ణభగవానుడు తనకాలమునందు చాళుక్య గాంధర్వ మను రాగమును భూలోకమున కవతరింప జేసినట్లు హరివంశ విష్ణుపర్వ మందు కథగలదు. మొత్తముమీద ఇట్టి సంగీతశాస్త్రమును ప్రజలాదరాభి మానములతో నేర్చి తామానందమును బొందుటయేగాక నితరులకు గూడ నానందమును గల్గించి కళాపోషణ గావించవలయును.

4. అర్థవేద ముపవేదము

63. నానార్థములుగల “అర్థ” శబ్దమునకిచ్చట ద్వివ్యమని యర్థము. లోకములో వనితావిత్రములేలాకానంద సంధాయకములగుటచే యెల్లరకు దెలిసిన విషయమే. ఇది అధర్వణ వేదమునకు ఉపవేదము. ధనార్జన కగు సాధనములను దెలుపుచున్నది. అభిచారికములు భావ ప్రధానములైనవి అధర్వణ వేదమునందు జెప్పబడినవి. ధనార్జనకగు సాధనములు మస్సంకల్పితములు రెంట్టికిని భావనాసామ్యముగలదు. కావున అధర్వణ వేదమునకిది ఉపవేదమనబడినది. ధనార్జన సాధనలను పలువురు ఋషులు పలుశాస్త్రములలో చెప్పిరి. ఉద్దేశ్యమన్నిటికిని నొకటేగాన నొకే అర్థ వేదము. కాయుకవాచక ప్రయత్నమున ధనార్జన జేయుటందు బాహ్యసాధనములు పలువిధములైన వృత్తులు. దైవారాధనచే విత్రా

ర్జనగోరుట మానసికము. మంత్ర, జప, హోమాదుల నియమముగ జేసిన దేవతాప్రసాదముతో ధనములభించును. కాని కొందరు ధనార్జనకై మంత్రజపాదుల నియమముగ జేయుచు ప్రయత్నములు జేసినను వారికి ధనము లభించుటలేదు. అందుకు ఇహజన్మ పూర్వజన్మాంతర పాప ప్రతిబంధకమే కారణము గావచ్చును.

శ్లో॥ 52. ప్రతిబంధక బాహుశ్యేపం జన్మాంతరే స్మృతం
దేవతా తోషణం వ్యర్థం నభవిష్యతి కదాచన ।

తా॥ దేవతను సంతోష పెట్టునట్టి ప్రయత్నము ఎన్నటికిని వ్యర్థముగా జాలదు. కావున ఇహజన్మమునందు ప్రతిబంధక బాహుశ్యముచే ఫలము గలుగకుండినచో ఫలము ముందు జన్మలందు తప్పక లభించును.

సక్రిమముగా మంత్రజపాదుల తీవ్రప్రయత్నముగ నాచరించినచో ఫలము ఇహజన్మయందే తప్పక సిద్ధించును. “అత్యుద్ధయైః పుణ్యపాపై రిహైవ ఫలముచ్యతే” అనునట్లు కారీర్వాది యాగఫలములవలె వెంటనే కలుగును. అట్టి తీవ్రప్రయత్నము లేకుండిన చిత్రీయాయాగఫలములవలె కాలాంతరమునందు సిద్ధించును. కావున జేసినకర్మ ఎప్పుడునశించదు.

ఇట్లు

ధర్మ కాండము సంపూర్ణము.

ఓం

శ్రీ గణేశాయ నమః

అర్థ విజ్ఞాన సర్వస్వము

ప్రథమ గుచ్ఛము

2. అర్థ కాండము

చతుష్షష్టి కళలు

అర్థ శబ్దమున కనేకార్థములు గలవు. కాని ఇచ్చట ధనమనగ అర్థమని గ్రహింపవలయును. ధనార్జనసాధనము లనేకములుగ నున్నవి. ఆ సాధనములన్నియు కళలుగా పరిణింపబడినవి.

శ్లో॥ ౧౧ ఇతిహాసాగసూచై వ కావ్యాలంకార నాటకం
 గాయకత్వకవిత్వంచ కామశాస్త్రంధురోదం
 దేశభాషాలిపిజ్ఞానం లపికర్మచవాచకం
 సర్వాణిచావధానాని సర్వశాస్త్రంచకాకునం ।
 సాముద్రకం రత్నశాస్త్రం రథాశ్వగజకౌశలం ।
 మల్లశాస్త్రం సూదకర్మ భూరుహాణంచ దోహదం
 గంధవా దోధాతువాదః ఖనివాదోరసస్యచ
 జాలవాదోగ్నిస్తంభో ఖడ్గస్తంభోజలస్యచ.
 వాచస్తంభో వయస్తంభో వ్యాకరణమోహనం
 విద్యేషోచ్చాటనంచైవ మారణంకాలవంచనం ।
 పరకాయ ప్రవేశశ్చ పాథుకాసిద్ధిరేవచ ।
 వాక్సిద్ధిర్ముటికాస్థిరై ర్ద్రజాలికిమేవచ
 అంజనం పరదృష్టేస్తు వంచనం పరవంచనం
 మణి మంత్రాశ్చధాదీ నాంసిద్ధయశ్చోరకర్మచ ।
 చిత్రలోహశ్శమ్మద్యారు వేణుచర్మాంబరక్రియాః ।
 ఆద్యశ్యకరణం దండకరణం మృగయావిధిః ।
 వాణిజ్యం పాశుపాల్యంచ కృషిరాసవకర్మచ ।
 లావకు క్కుటమేషాధియుద్ధకారక కౌశలం ।
 చతుష్షష్ట కలాస్త్యేతా కలావిద్భిః ప్రకీర్తితా ॥

తా॥ 1. ఇతిహాసములు 2. ఆగమములు 3. కావ్యములు, అలంకారములు, నాటకములు 4. గాయకత్వము 5. కవిత్వము 6. కామశాస్త్రము 7. దురోదరము (జూదము) 8. దేశభాషా లిపిజ్ఞానము 9. లిపికర్మ 10. వాచకము 11. సర్వవిధ అవధానములు 12. సర్వశాస్త్రములు 13. శాకునము 14. సాముద్రకవము 15. రత్నశాస్త్రము 16. రథ అశ్వగజకౌశలము 17. మల్లశాస్త్రము 18. సూదకర్మ 19. భూరుహాణము 20. దోహదము 21. గంధవాదము 22. ధాతువాదము 23. ఖనివాదము 24. రసవాదము 25. జాలవాదము 26. అగ్నిస్తంభనము 27. ఖడ్గస్తంభనము 28. జలస్తంభనము 29. వాచస్తంభనము 30. వయస్తంభనము 31. వశీకరణము 32. ఆకర్షణము 33. విద్యేషణము 34. ఊద్యాటనము 35. మారణము 36. కాలవంచనము 37. పరకాయ వేశము 38. పాదుతాసిద్ధిః 39. వాక్సిద్ధిః 40. ఘటికాసిద్ధిః 41. ఐంద్రజాలకము 42. అంజనము 43. వంచనము 44. పరవంచనము 45. మణి 46. మంత్రము 47. ఔషధాదులసిద్ధిః 48. చోరకర్మ 49. చిత్రములు 50. లోహము 51. అశ్రమములు (రాళ్లు) 52. మత్తు 53. దారు 54. వేణు (కంక) 55. చర్మము 56. అంబరక్రియలు (వస్త్రనిర్మాణపనులు) 57. అదృశ్య కరణము 58. దండకరణము మృగయావిధిః (వేటాడుట) 59. వాణిజ్యము 60. పాశుపాల్యము 61. కృషి (వ్యవసాయము) 62. రాసవకర్మ (రాసక్రీడ) 63. లావకక్కుట మేషాది యుద్ధ కారక కౌశలము, ఈ కళలందు కొన్ని బుద్ధి ప్రధానములైనవి, కొన్ని భావనాప్రధానములు తక్కినవి వృత్తి రూపములైనవి. ఏ యొక్క కళాకుశలత్వముండినగాని ధన మార్జింప వచ్చును గావున వీనినన్నిటిని అర్థ శాస్త్రమునందు జెప్పనైనది.

1. ఈ కళల తాత్పర్య సంగ్రహమిట్లు :—

1. ఇతిహాసములు: ప్రపంచముయొక్క లేక్క, లేక దేవ, మనుష్యాదులయొక్క చరిత్రను అను పూర్వకముగ బోధించునవి ఇతిహాసములు.

వానిలో చతుర్విధ పురుషార్థములను కథారూపమున కళాత్మకముగ ప్రబోధింపబడుటచే వక్రత్వ కౌశలముగల వారికి ధనార్జన సాధనమగును. వినిన వారికిని చరిత్రాధ్యయనముచే గలుగు విజ్ఞాన పాటవము గలిగి ఉత్తమ పౌరులు గాగలుగుదురు.

2. ఆగమము :- వేదములే నిగమములు, నిగమేతరములు ఆగమములు పీనినే తంత్రములందురు. పంచాయతనములను గురించి జెప్పనవి వైదికములు, సనాతనములు, వేదవిరుద్ధముగాని పంచాయతన మంత్రములను వేదోక్త ప్రకారముగను, తాంత్రికోక్త ప్రకారముగను, జప, హోమాదుల గావించి సిద్ధిని బడయవచ్చును. వేదవిరుద్ధములైన తాంత్రికోక్తములు ధర్మసాధనములు గాజాలవు. గాని కొందరు తాంత్రికోక్త ప్రకారముగ నుపాసించినగాని ధర్మసాధనమగునని, వేదవిరుద్ధ స్మృతులనే పురుషార్థ సాధనములుగా భావించి సనాతన ధర్మమునకు విరుద్ధములైన ఆచారములను గల్పించిరి. వారి దృష్టిలో వైదికమార్గము కంటెను ఆగమ సిద్ధాంతమే పరమ పురుషార్థ సాధనమనిభావన.

శ్లో॥ 54. యద్వైద్యైర్గమ్యతే స్థానం తత్తంత్రైరపిగమ్యతే ।

బ్రహ్మక్షత్రియ విట్పూద్రాస్తేన సర్వేధికారిణః॥

తా॥ వైదికమార్గముచే ఏ స్థానము (మోక్షము) లభించునో అదియే స్థానము ఆగమ మార్గాను వర్తనచే లభించును. కావున తాంత్రిక విద్యలందు బ్రహ్మ, క్షత్రియ, వైశ్య, శూద్రులందరికిని యధికారముగలదు.

2. ఇచ్చట నొకవేళ స్థాన శబ్దమునకు ఆగమోక్త మంత్రముననముచే మోక్షము సాధ్యమని అర్థము జెప్పినచో “యతోవాచో నివర్తంతే” త్యాది శ్రుతులకు విరోధము గలుగుటయేగాక నామరూప రహితమైనచే తన బ్రహ్మను మననము చేయుట సాధ్యముగాజాలదు కావుననే స్మృతి అట్టి శాస్త్రములకు నిందజెప్పినది. ఆ ప్రమాణశ్లోకమిట్లు:-

శ్లో॥ 55. యోవేదబాహ్యో స్మృతయః యశ్చకాశ్చకు దృష్టయః

సర్వాస్తానిష్పలాః పోక్తాస్త మోనిష్ఠాశ్చతాః స్మృతః

తా॥ వేద విరుద్ధములై నప స్పృతులు గలవో, మరియు నేవేవి కుదృష్టిచే కల్పితములలో అవియన్నియు తమోమయములు (అజ్ఞాన నిర్మితములు) కావున నిష్ఫలములై నవి.

మోక్షమును మనన సాధ్యమని జెప్పిన నామోక్షము కృతకమగును. మరియు నపరోక్షుడైన తాను పరోక్షుడైన నుపాస్మ్యుని మననము జేయ గ నుపాసకుడు ఉపాస్మ్యుని స్వరూపుడగును. అప్పుడు తనకు గల సప రోక్షత్వమును గోలుపోయి పరోక్షత్వమును జెందవలసి వచ్చును.

శ్లో॥ 56. స్వతోఽపరోక్ష జీవస్య బ్రహ్మత్వ మభివాంఛతః ।
నశ్శ్రేష్ఠిద్ధాఽ పరోక్షత్వమితియ క్తిర్మహత్వహా । పంచదశి అ. 7. శ్లో 8

శ్లో॥ 57. వృద్ధిమిష్టమతో మూలమపి నష్టమీదృశం
తౌకికంవచనం సార్థం సంపన్నంతత్ప్రసాదతః ।

తా॥ పాచ్చునడ్డి నపేషించి బేరముజేయగ మూలధనమునకే ముప్పు వాటిల్లెనను సామెత నీవు జెప్పు యర్థముచే సంభవించుచున్నది.

కావున వైశ్లోకమునందలి స్థానశబ్దమునకు మోక్షేతరములగు లోక ములని యర్థము జెప్పవలయును. ఆగమములన్నియు ఆనందసంధాయ కములై నందున ధనార్జనకు సాధనములై న కళలుగా బేర్కొనబడినవి.

3. కావ్యములు :- దృశ్యకావ్యములని, శ్రవణ కావ్యములని రెండు విధ ములు. శ్రవణ కావ్యములు రఘువంశాదులు. శాకుంతలాదులు దృశ్య కావ్యములు కాంతా సమిత్రములై నందున వానిచే ప్రబోధింపబడు ధర్మాదులను పాఠకులు సులభముగ గ్రహింతురు. కావ్యములను రచించు నేర్పరులు ధనము సంపాదించ సమర్థులగుదురు. అలంకార గ్రంథములు ప్రతాపరుద్రీయాదులు. లక్షణగ్రంథములం దలంకారములు లక్షణములని జెప్పబడును. వీనిని సాహిత్యగ్రంథములనియు నందురు. నాటకములు:- దుష్ప్రవర్తనగల మనుష్యులకు ధర్మమార్గమునందభిరుచిని కల్పించు సద్వివేక దృష్టితో నటులకు ఉపయోగపడు నట్లుత్తమ కవులచే రచింపబడినవి

నాటకములు ఆదర్శ ప్రాయములు. నటీనటులు ఆదర్శప్రాయములై నాటకములనాడుచు ధనము గడింపవచ్చును. జనులకానంద సంధాయకములై నందున కావ్యాలంకార నాటకములు కుశలులకొక కళయగును.

4. గాయకత్వము:- సంగీతముకళ. సంగీత జ్ఞానకౌశలము గలవారు (గాయకులు) తమ కంఠమాధుర్యముచే నితరులకు నానందము చేకూర్చెదరు. గానకళ ధనార్జనకు సాధనమగును. గాయకత్వము లక్ష్యతావచ్చేదకమని తాత్పర్యము.

5. కవిత్వము :- భాషోపయుక్తముగ ఛందోబద్ధమైన రచనలు గద్యరూపమునను, పద్యరూపమునను లేక సుభయవిధములనుండునవి కవిత్వము. తెలుగుభాషలో పద్యములు, యతిప్రాసగణ ప్రధానములు. పద్యములు వృత్తములు, జాతులు, ఉపజాతులని మూడు విధములు యతి యందనేక భేదములు గలవు. సాధారణముగ మైత్రిగల యక్షరమును, సీసపద్య పాదములందెనిమిదవ యక్షరమును యతియని దెలియనచ్చును. పృథి పాదమునందలి రెండవ యక్షర మొకటేయుండు నియమముగలది ప్రాసయగును, గురులఘు సముదాయము గణము. అది మూడు విధములుండును. 1. రెండక్షరములుగలవి 2. మూడక్షరములుగలవి 3. నాల్గక్షరములు గలవి. రెండక్షర గణములందు నాల్గవిధము లేర్పడినవి. వానిలో నొకయక్షరము గురువు రెండవది లఘువున్న హగణము. పైయక్షరము లఘువుక్రింది యక్షరము గురువైన వగణము రెండు గురువులుగాని, రెండు లఘువులుగాని యుండవచ్చును.

శ్లో॥ 58. సానుస్వారచ్చ దీర్ఘశ్చ విసగ్గ్చగురుర్పవేత్ ।

వర్ణసంయోగ పూర్వశ్చతథా పాదాంతికోపివా ॥

తా॥ అనుస్వారముతో గూడియుండినను, దీర్ఘమును, విసగ్గులును గురువులు. సంయుక్తాక్షరమునకు పూర్వమునన్నను, శ్లోకాంతిమ పాదచివర నున్నను ఆయక్షరములు గురువులు.

ఉండును. చెంచు మొదలగు జాతులవారు మాట్లాడునది కేవల వాగ్యుపమైనది. తెలుగు సంస్కృతాది భాషలు వాగ్విభత రూపములు. ప్రతిదేశమునందుపయోగించుకొను భాషదేశీయము. సమస్త దేశములందుపయోగపడునది కేంద్రీభాష. భాషాభేదమునుబట్టి లిపులనేక విధములు. ఇట్టి భాషాలిపి జ్ఞానము నేర్పరులకు కళగా జెప్పవలెనది. భాషాలిపిజ్ఞాన కలతో ధనమార్జించవచ్చును.

9-10 లిపికర్మ 2 వాచకము:- వాగ్విభత రూపములైన భాషలందు లిపికర్మ మరల ద్వివిధమైనది. 1. అక్షరరూపము. 2. అంకెలరూపము. అక్షర రూపములైనవి వైజెప్పిన లిపిజ్ఞాన మందంతర్భూతమగును. రెండవది అంకెలరూపమైనది మరల రెండువిధములుండును. 1. గణితము నకుపయోగపడునది రెండవది భాషకుపయోగపడునది. మొదటిదైన గణితమునకుపయోగ పడునదగు లిపికర్మ సర్వసాధారణముగా ప్రతి వారు గణితమునకు నేర్పడిన అంకెలను వ్రాయచదువుట నేర్చుకొని యందు నేర్పరులుగావచ్చును. కాని ఇచ్చట వేరుగా లిపికర్మయనుచు జెప్పబడినందున అంకెలను భాషోపయుక్తమగుటకుగాను జెప్పిరని యర్థాన్ని సిద్ధము. అంకెలను భాషాప్రయుక్తమగునట్లు వ్రాయుగల నేర్పరికి (కుశలనకు) లిపికర్మజ్ఞుడగుననుచు కళగా జెప్పవలెనది ఇట్లు అంకెలిపికర్మ సాంకేతికమైన భాషగా యుపయోగ పడగలదని యర్థము. దీనితోడనే రెండవకళవాచకముగ వేరుగా నేర్పరచి జెప్ప వలెనది. సాంకేతిక భాషగా యుపయోగింపబడిన అంకెలిపిని జదువుచు నితరులకర్థము జేయువారలకిది కళగును. ఇట్లుభయవిధములైన (లిపికర్మ వాచకములు) రెండు కళలని నేర్పరులకు జెప్పిరి. ఇవి ధనార్జన సాధన లైనవని అర్థశాస్త్రాంతర్గతము లొనర్చబడినవి. అంకె లిపిభాష రహస్య మైనదిట్లు:-

శ్లో॥ 60. అతాంమేకం కదప ద్వితీయం జ్ఞానతృతీయం
చపషం చతుర్థీ ఘనాశపంచమం టమహంచషష్ఠీ
డయాశ సప్తమం షణ్ణర అష్టమీచ

తా॥ సాంకేతికమైన అంకెలిపిభాష జెప్పటకుగాను శ్లోకమునందు మూడేసి అక్షరములనొక జంటగా నేర్పరచి అందెనమిది జంటల కల్పన జేయబడినది. అంకెలను భాషగా వ్రాయునప్పుడు క్రమముగ మొదటి నుండి యెనిమిది జంటలకగు జంటగుర్తునకుగాను ఆయాజంట సంఖ్యను జూపు అంకెను వ్రాయవలెను. తరువాత ప్రతిజంటయందలి అక్షరముల గుర్తునకుగాను క్రమముగ ఆయాజంటలందలి అక్షర సంఖ్యను దెలుపు నొక గీత జంట అంకె క్రింద వ్రాయవలయును. హ్రస్వము, దీర్ఘము, గుడి, కొమ్ము, అనుస్వారము, విసర్గదులను అంకెలపై వ్రాయవలయును. ఉదాహరణగా రామశబ్దమంకెలందు వ్రాయదలచినచో రకారాక్షర మెనమిదవ జంటలో జేరిన దగుటతో జంట సంఖ్యను దెలుపు (౮) వ అంకెను మొదలు వ్రాయవలయును. మకారాక్షరమునకు బదులుగనది (౬) వ జంట నుంటచే (౬) ఆరవసంఖ్య వ్రాయవలయును. రకారాక్షర మెనమిదవ జంటలోని మూడవ అక్షర మగునందున (౮) వ అంకెను వ్రాసిన తరువాత దానిక్రింద (111) మూడుగీతలు (పూర్వకాలమందలి బొల్లెరుసు) గణితలిపిపై యుంచవలయును. దీర్ఘదులనట్లే అంకెపై నుండునట్లు వ్రాయనగును మకారాక్షర మారవజంటలోని రెండవ యక్షరమగు టతో (౬) ఆరవ అంకెక్రింద (11) రెండుగీతలు పైజెప్పినవి యుంచవలయును. ఇట్లు (౮౪ ౬౪) వ్రాసిన రామశబ్ద మక్షరములలో వ్రాసినట్లగును. ఇదేవిధమున భాషంతయు అక్షరములకు బదులుగా అంకెలతో వ్రాయవచ్చును ఇట్టి లిపికర్మ కౌశలముగల వారు ధనమార్జితురు. రెండవదగు వాచకమందు కుశలులగువారు. జెప్పిన అంకె లిపికర్మయను భాషను చదువుటందు నేర్పరులనబడుదురు. మరియు సాంకేతికమైన భాష లందు నేర్పరులైనవారికిది కళగా జెప్పుదురు. ఉదాహరణగా రామ చ్చాయ భాషను జెప్పవచ్చును.

శ్లో॥ 61. రామ చ్చాయ ఆజా నాగా టలం తప దకా హనః

షడ బాల సకా వజ్ఞ ఇత్యేతే రామభాషయోః

తా॥ సాంకేతికార్థమునకుగాను శ్లోకమందు రెండేసి యక్షరముల నొక జంటగా జెప్పవలెనది. భాష మాట్లాడునప్పుడు జంటక్షరములందొక దానికి బదులింకొకటి బలికిన సాంకేతికమైన నొక విధమగు భాషయగును. ఆ సంకేతము చెలిసిన వారలకు దప్ప నితరులకది బోధపడదు. ఉదాహరణగా రామయను శబ్దోచ్ఛారణ జేయదలచినప్పుడు జంటలోని మొదటక్షరమైన రా కు బదులు అదేజంటలోని రెండవ అక్షరమైన మ యనుచు బలికి మకారాక్షరమునకు బదులు మొదటిదైన రాకారాక్షరముపయోగించగ భాషగును. ఇట్లు మారయనగ రామయన్నట్లగును. ఇదే విధముగ నంతట భాషగాయక్షరములను శ్లోకమందలి జంటక్షరములను తలకిందుగా బలుకుచున్న భాషయగును. హ్రస్వదీర్ఘాను స్వారాదులను బదులక్షరములకు నుపయోగించవలయును. ఈ విధమగు సాంకేతికమైన భాష వాచకమునందు జేర్పవలెనది. కుశలులైన వారలకివి కళలు. వాటితో ధనార్జనగునందున అర్థశాస్త్రమునందు జేర్చిరి.

11. సర్వాణి చావధానాని:- ఆశు కవిత్వమును జెప్ప నేర్పరులు సమయస్ఫూర్తిగా ప్రశ్నలకు సమాధానము జెప్పగలిగిన ధారణాశక్తిచే అవధానములజేసి సభ్యులకు వినోదము గలిగించి ధనార్జన జేయవచ్చును అవధానములతో అప్రావధాన, శతావధాన, సహస్రావధాన భేదములుండును. అప్రావధానములందు వ్యస్తాక్షరీ, దత్తాక్షరీ, నిషేధాక్షరీ, సమానపూర్ణనము, మొదలగునవి ఎనిమిదియుండును. ఇట్టి యవధానములన్నియును గలిసినదొకే కళయనబడినది.

12. శర్వశాస్త్రాణి:- వ్యాకరణ తర్క మీమాంసాదులేగాక మన్వాది ధర్మశాస్త్రములన్నియు గలిపిన దొకే కళగా సర్వశాస్త్రజ్ఞునకు జెప్పబడినది. ఇవి ధనార్జనందుపయోగింప బడుటతో అర్థశాస్త్రమునందు జేర్పబడినవి.

13. శాకునము:- నిద్రలో గలుగు స్వప్నాదులు భవిష్యత్ఫల సూచకములైనవి శకునశాస్త్రమునందు జేర్పబడినవి. వీనిలోనే ప్రశ్న, పంచపక్షి,

కేరళము, బల్లిపాటు, పిల్లి మొదలగు జంతువుల గమనాగమనము లందలి ఫలసూచనలు, పక్షుల ప్రదక్షిణీకరణములు, పశుపక్షులరుతములు మొదలగునవి శుభాశుభములను సూచించునది శాకునము. శకున శాస్త్ర మొక కళగా బేర్కొనబడినది. దీనిచే కుశలులు ధనమార్జింతురు.

14. సాముద్రికము:- హస్త పాదతలములందలి రేఖలు, శరీరావయవములందున్న రేఖలు జూచి వాని శుభాశుభ ఫలముల జెప్పుశాస్త్రము సాముద్రికము. అట్టి సాముద్రిక మొకకళ. నేర్పరులుదీనితో ధనమార్జింతురు.

15. రత్నపరీక్షాశాస్త్రము :- రత్న లక్షణములను జెప్పనది రత్న పరీక్షాశాస్త్రము. రత్నములు తొమ్మిది విధములైనవి గలవు. 1. వజ్రము 2. వైడూర్యము 3. ప్రవాళము 4. పద్మరాగము 5. మరకతము 6. మాణిక్యము 7. గోమేధికము. 8. పుష్పరాగము 9. ముత్యములు. వజ్రపరీక్ష నిట్లు జేయవలయును :-

పద్యము 2. దాకటిమీదబెట్టి బెడిదంబుగు సంపెట వేయభిన్నమై ।

పోకజలంబులో బడిన గుంకక లోహ పత్రికం ।

జేకొని వ్రాయరేఖ విలసిల్లెడు వజ్రము కుద్ధమిద్ధరం ।

బ్రాకటిలీల దాల్చనల దార్గవులిత్తురు కుభంబు విచ్ఛయన్

ఉత్తమజాతి నవరత్నములు కుబేరుని కోశాధ్యక్షుడైన మణిభద్రుని యాధిపత్యమున కోశాగారమునందుగలవు.

శ్లో॥ ౨౮ “ఉపైతుహందేవ సఖః కీర్తిశ్చమణీనాసహ ।

పాద్మిరూపతోస్మి రాష్ట్రేస్మీకీర్తి మృద్ధిందధాతుమే ల. క్షీ. సూ.

తా॥ దేవసఖుడు (కుబేరుడు) కీర్త్యభిమాని దేవతను మణులతో లేక మణిభద్రునితో సహా ఈ రాజ్యమునందీ యూరిలోనుండు నావద్దకు వచ్చి నాకు కీర్తిని, ఋద్ధిని (సంపదను) ఇచ్చుగాత నవరత్న సంఖ్యయందలి మాణిక్యమును రత్నము భూలోకమునందెచ్చట గానుపించదు. చింతా మణి దేవలోకమునందు, కౌస్తుభమణి విష్ణుదేవుని వద్ద, శమంతకమణి సత్రాజిత్తునకు సూర్యుడిచ్చినట్లు భాగవతాది పురాణములందు జెప్పబడి

నది. పద్మరాగాది రత్నముల లక్షణములు రత్న శాస్త్రమునందు జెప్పబడినవి. భాస్కరరాయలు లలితాసహస్రనామ భాష్యమునందు జెప్పిరి. ముత్యములు సముద్రమునందు ముత్యపు చిప్పనుండి పుట్టును. స్వాతి క్కార్తిలో వర్ష బిందువులు ముత్యపు చిప్పలో బడగ నవి ముత్యములుగా పరిణమించును. ఇట్టి ముత్యములను శాక్తికములందురు. ఇందు సుగ్రీలు, కరడ మున్నగు భేదములు గలవు. ఉత్తమజాతి యేనుగ కుంభస్థలము నుండి జనించునవి గజమౌక్తికములు. మేఘములనుండి ముత్యములు గలుగునందురు. అవి మనుష్యుల కలభ్యములు.

పద్యము 3. నీరదముల్లిగంతముల నిండితటిద్దన గర్జితంబులే
పారమహోగ్ర వృష్టి జనియించి నితాంత కాంతితో
నారయకుక్కుటాండ సమమైగను పట్టెడు ముత్యములం
తరిక్ష సంచారులు బట్టుకొందురు వెనన్వసుధంబడకుండ నేర్పునన్.

వృక్షములనుండి వ్రవాళోత్పత్తి యగును. ఇట్టి రత్న పరిక్ష కాశులము కళయందురు. ధనమార్జించుసాధనము.

16. గజాశ్వరథ కాశులము :- రథ, గజ, తురగములు వాహనములు నూతుని ధర్మములు. గజాశ్వరథ శిక్షణ చాతుర్యమును కళగా జేర్కొనబడినది. ఇదియు ధనార్జనకు సాధనమైనందున దీనిని అర్థశాస్త్రములో జేర్చిరి.

17. మల్లయుద్ధము:- ఆయుధము లేక కేవల భుజశక్తితో నిద్దరుబోరుటను మల్లయుద్ధమందురు. మల్లయుద్ధములు వినోదమునకును, జయమునకును జేతురు. నేడు మన మద్దానిని కుస్తీపట్టుట యందుము, మల్లలను పహల్మారులని యందుము. దేహబలమును బెంచుటకు, ఇతరులను జయించుటకు నుపయోగపడును. కావున దీనిని కళగా జెప్పిరి. దీనిచే ధనార్జన జేయవచ్చును. ఇప్పటి అణుశక్తి కాలమునందిది యుపయోగపడదు. నామ మాత్రావశిష్టమైనది.

18. సూదకర్మ:- పదార్థములను రసవంతముగను, రుచికరముగను పండుట నేర్పునది సూదకర్మ. కేవల శాస్త్రజ్ఞానమున నిది తెలియు

నదికాదు. నేర్పరులనుజూచి పాకముల జేయుటందు నేర్పరియగును. దీనియందు నైపుణ్యముగల వారికి కళయగును. సూదకర్మ కళలో నలుడు, భీముడు మొదలైన వాగు నేర్పరులు.

19. భూరుహాణము:- వనస్పతి విజ్ఞానమున లతావృక్షాదుల నాటుట, పెంచుట, కాపాడుట, వాని గుణంబుల నెరుంగుటను వనస్పతి విజ్ఞాన మందురు ఇట్టి విజ్ఞానమున జౌషధములు సిద్ధముజేసి రోగుల కుపచారములు జేయుటకును, వైద్యులకు వనస్పతులందిచ్చుటకును వనస్పతి జ్ఞానముపకరించును. కావున వనస్పతి విజ్ఞాన మొక కళగా నేర్పరులకు జేర్పొనబడినది. దీనితో ధనమార్జింపవచ్చును.

20. దోహదము:- వనస్పతులను పెంపొందించుటకు కావలసిన ఎరువులను దెలిసికొనుటను దోహద విజ్ఞానమందురు. ఇదియు నొక కళయే. దీనిచే ధనమార్జింపవచ్చును.

21. గంధవాదము:- భూపరీక్షా విజ్ఞానమును గంధవాదమందురు. ఏ త్రైతములు, ఎట్టి పంటలకు నుపయుక్తములగునో వానికుపయుక్తములైన ఎరువులెట్టి వియ్యవలెనో దెలుపునదీ విజ్ఞానము. నేర్పరులకిది కళయగును.

22. ధాతువాదము:- బంగారము, వెండి, రాగి, ఇత్తడి, ఇనుము మొదలైన ధాతువులేవి, ఏ విధముగ, ఏ గనులనుండి తీసి, ఎట్లు శుభ్రపరుచవలయునని దెలుపునది ధాతువాదము. శాస్త్రీయ విజ్ఞానముతో నేర్పరులైన వారికి ఇది కళాధనార్జనకు నుపకరించును.

23. రసవాదము:- పాదరసము, గంధకము, మైలతుత్తము, ఇంగ్లీకము మొదలగు వానిని గనులనుండి దీయుటను; శుభ్రపరుచుటను, నేర్పునది ధాతువాదము. దీనిలో కాళల్యముగల వారి కిదొక కళగా జెప్పవలెనది. ధనార్జనకు ఉపకరించును.

24. ఖనివాదము:- అభ్రకము మొదలైన పదార్థములుండి గనులను గుర్తించుటను, తీయుటను, శుభ్రపరుచుటను నేర్పునట్టి విజ్ఞానము ఖనివాదమందురు. ఇదియు నొకకళ. దీనిచే ధనమార్జింపవచ్చును.

25. జాలవాదము:- చేపల భేదములను, చేపల పట్టుటను, వానిని పట్టుటకు ఉపయోగపడు సాధనములను చెలిసికొనటను నేర్పునది జాల వాదము. ఇదియు నొకకళ, దీనిచే ధనమార్జింపవచ్చును.

26-31. స్తంభనాదులు:- అగ్నిస్తంభనము 2. ఖడ్గ స్తంభనము 3. జల స్తంభనము 4. వాచస్తంభనము 5. వయస్తంభనము లివియైదు. మణి, మంత్ర. ఔషదులచే అగ్నియనులక క్తిని ప్రతిబంధించుట స్తంభన యన బడును. వీనిలోని ప్రత్యేక మొక్కొక్కస్తంభన విజ్ఞానమునందు కౌశల్యము కళయగును. నేర్పరులు వీనితో ధనమార్జింతురు. ఇప్పటి కాలమునందు మణియలభ్యము. మంత్రశక్తి తెలుపువారు లేనందున విద్యలు ప్రమైనది. ఔషధక్రియచే చెట్ల పసరురాచుకొని అగ్నిలో నడచుట మాతృమిప్పుడు గానుపించుచున్నది. ఇవి నా మమాత్రా వశిష్టములు.

32-37. వశీకరణాదులు:- వశీకరణము 2. ఆకర్షణము 3. మోహనము 4. విద్యేషణము 5. ఉచ్చాటనము 6. మారణము లివియారు మంత్రశక్తిచే స్త్రీ, ధన, రాజ, జనులను స్వాధీనముగావించుట కొరకు జెప్పబడినవి. ఇట్టి విజ్ఞానమునందు నేర్పరులకు నివి ప్రత్యేక కళలుగా బేర్కొనబడినవి. వీనితో ధనమార్జింప వచ్చును.

38. కాలవంచనము:- పాణిణియా మాద్యష్టాంగ యోగసాధనము లచే హఠయోగ సిద్ధిని బడసి మృత్యువును గెల్చిన కాలవంచన యగును. కౌశల్యముగల వానికి కాలవంచన కళయగును. ధనార్జనకు సాధనముగా వచ్చుటచే అర్థశాస్త్రాంతర్గతము చేయనై నది.

39. పరకాయప్రవేశము:- నాభిరంధ్రమునుండి సూక్ష్మశరీరముతో ఇతర మృత కళేబరములందు బ్రవేశింపుట పరకాయప్రవేశము. ఇదిప్పుడు నామమాత్రా వశిష్టమైనది. కలియుగమునందు విక్రమాదిత్యుడు, శ్రీ శంకారాచార్యులు పరకాయప్రవేశమును జేసినని కథమాత్రమే గలదు. ఈ విద్య అద్భుతమును గలిగించుటచే కళగా బేర్కొనబడినది. ధనార్జనకుగూడను సాధనమగుటతో అర్థశాస్త్రమునందు జేర్చిరి.

40. పాదుకాసిద్ధి:- వనస్పతి విజ్ఞానముచే నొకానొక చెట్టు పసరు పాద తలమునకు రాచుకొనినను, ఆ చెట్టు కట్టతో జేసిన పాదుకల దొడిగికొని నను, సంకల్పించికొనిన చోటున జేరవచ్చును. ఇట్టి విజ్ఞానము పాదుకా సిద్ధి యనబడును. పాదుకాసిద్ధిని మనుచరిత్రలోని ప్రవరుని కథ చెలుపుచున్నది.

పద్యము 4 ఆకలంకౌషధ సత్యము నైలయ
మాయాద్వారకావంతి గాశి గురు
జేత్ర గయావ్రయాగ మున్నగు మాన్య
జేత్రముల్కి యద్దండక వేదండ
వవరాహ వాహరిపు ఖడ్గ వ్యాఘ్రమిమ్ముంచ
కొండకు రాజెల్లనే బుద్ధి జాడ్యజనితోన్యాదు
ల్లదాశోత్రియర్.

పాదుకాసిద్ధి విజ్ఞానమునందు కౌశల్యము గలవానికిది కళ. దీని చేధన మార్జింప వచ్చును.

41-42. వాక్సిద్ధి, ఘటికాసిద్ధి:- సత్యమెల్లప్పుడు బలుకుచేగాని, నిత్యముగ మౌనాభ్యాసము జేసినగాని, మంత్ర, జపములతోగాని వాక్సిద్ధి గలుగును. సిద్ధునికిది కళయనబడినది 2. ఘటిక నొకానొక విధమైన బౌషధము. సిద్ధుల యనుభవముచే జేయబడినది. ఏ రోగమునకైన నుపయుక్తమగునందురు. ఘటికాసిద్ధి కళగా నేర్పరుచనైనది. ధనార్జన సాధనములు కావున అర్థశాస్త్రమునందు జేర్పిరి.

43. ఐంద్రజాలకము:- హస్తలాఘవముచేతను, రసాయనిక క్రియాదుల చేతను విచిత్రవస్తు ప్రదర్శనాదుల గావించు నేర్పు ఐంద్రజాల విద్యచే గలుగును. దీనిని గారుడీ విద్యయందుము. దీనియందు నైపుణ్యము గల వారికిది కళగా బేర్కొనబడినది. ఇదియు ధనార్జన సాధనమగును.

44. అంజనము:- ఓషధులతో జేయబడు కాటుకను అంజనమందురు. ఇట్టి కాటుక నొక పిల్లవాని హస్తతలమునకురాచి ఆ కాటుకను నిదాన

ముగ జూడుమనగ బాలుడు అంజనమునందు జూచుచు మనమడిగిన ప్రశ్నలకు ఉత్తరమిచ్చును. ఇది ధనసాధనమగును. నేర్పరికిది కళగా జెప్పబడినది.

45. వంచనము పరవంచనము :- తనకును, ఇతరులకును మోసముజేయుట వంచన పర వంచనములు. రాజనీతి దృష్టిచే తన పక్షము న్యాయపక్షమై శత్రువు బలవంతుడైనప్పుడు అతనిని మోసగించియైనను జయించుట న్యాయమే యగుననిరి. ఇదే విధమున తనకు రావలసిన ధనమును రాబట్టుకొనుటకై మోసగించియైనను ఇతరులవద్దనుండి రాబట్టుకొనుట అన్యాయముగాజాలదు. ఇట్టి నేర్పరి కిది కళగా జెప్పబడినది.

46. మణి మంత్రోపధాదుల సిద్ధులు:- లోకమంద లభ్యమైన మణిని సంపాదించగలిగెనేని, మంత్రసిద్ధి దుర్లభమైనది సిద్ధించినను, అలభ్యమైన ఓషధి అనగా పాదుకాసిద్ధికి నుపయోగపడు దానివంటిదగు వనస్పతి (వజ్జినిక) లభ్యమైన నీ మూడు సిద్ధులు గలపిన దొక కళగా జెప్పబడినది. వీనితో ధనమార్జింపవచ్చును.

47. చోరకర్మ:- ఇతరుల వస్తువులనపహరించుట చోరకర్మ. ఇది నిందితమైనను ఇట్టి జ్ఞానము దొంగలను బట్టుకొనుట కవసరమైనందున చోర్యము కళగాభావించి యర్థశాస్త్రములో నుడివిరి. చోరకర్మయందు నిపుణునికిది కళయగును.

48-57 :- 1. చిత్ర 2. లోహ 3. అశ్మ 4. మృత్తు 5. దారు 6. వేణు 7. చర్మ 8. అంబర క్రియలు. ఎనిమిది పారిశ్రామిక వృత్తులు వీనిలోని ప్రత్యేకవృత్తి యొక కళగా నిపుణులకు నేర్పరుచబడినది. చిత్రపదమున విసేదములకగు విచిత్రోపస్తు నిర్మాణ కుశలత, లోహ శబ్దమున ఇరుప వస్తు నిర్మాణ కుశలత (కమ్మరిపని) మృత్తు వనగ మంటి వస్తువులు (కుమ్మరి పని) అశ్మ శబ్దమున రాళ్ళతోనగు పనులు (ఉప్పరి పని) దారు పదమున కఱ్ఱతోనగు పనులు (వడ్డింగి పనులు) వేణువనగ కంక పనులు (మేదరి పనులు) చర్మ శబ్దముచే తోలుతో జేయబడు వస్తువులు, అంబరములు—

వస్త్రములు (సాలెపని) ఈ పారిశ్రామిక వృత్తులచే ధనార్జనగుట ప్రత్యక్షము.

58. అదృశ్యకరణము :- తానితరుల కగుపడకుండ నితరులను దాను జూచుట అదృశ్యకరణము. ఇదియు నొక కళయే. దీనితో ధనార్జన గావింపవచ్చును.

59. దండకరణము, మృగయావిధి :- దండన విధాన నైపుణ్యము పరి పాలకులకు నవసరమైనది. ప్రజారక్షణార్థము దుష్ట జంతువుల సంహరించుటకు వేటాడుట విధియగును. కావున పరిపాలకుల ధర్మములైన నీ రెండు నొక కళగా నిపుణులగు రాజులకు చెప్పబడినది. ఇవి ధనార్జన సాధనలగుటతో అర్థశాస్త్రమునందు శేర్పనై నవి.

60-62. 1. వాణిజ్యము 2. పశుపాలనము 3. కృషి ఈ మూడును వైశ్యుల ధర్మములు. “కృషి గోరక్షవాణిజ్యం వైశ్యకర్మ స్వభావజం” గీత. వీనినే వారావృత్తులందురు. న్యాయముగననుష్ఠించగ ధనార్జనకు కొఱతయుండదు. వాణిజ్యాదులు మూడు ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగా నొక్కొక్క కళగా జేర్కొనబడినవి. వీనిచే ధనార్జన జేయుచుండుట ప్రత్యక్ష సిద్ధమైనదియేకదా!

63. రాసక్రీడ:- పలువురు స్త్రీలతో పలురూపములు జేకొని తాను వారితో విలాసముగా క్రీడించుటను రాసక్రీడయందురు. ఇది వినోదమును ఆనందమును గలిగించునందున కళగా జేర్కొనబడినది. ఇప్పటి కాలమునందిది నామమాత్రా వసిష్టమైనది. ధనార్జనకును సాధనమగుటచే అర్థశాస్త్రాంతర్గతమైనది.

64. లావకుక్కుట మేషాది యుద్ధకారక కౌశలము:- దున్నపోతులకు, కోళ్ళకు, మేక మొదలగు వానికి పోట్లాటలు బెట్టించి పంచెములందు గెలి

చిన సంతోషింతురు. ఇందు నిపుణులకు మేషాది యుద్ధకారక కాళ
లమున నొక కళగా నేర్పరిచిరి. దీనిచే ధన మార్జింపవచ్చును. ఇట్లు
చతుష్టపి కళలు సంగ్రహముగా వివరింపబడినవి. ఇందు జెప్పని నితర
సాధనములన్నియు నిందే యంతర్భూతములగును. కావున ధనమార్జిం
చుట కనేకోపాయములు గలవు.

ఇట్లు

అర్థకాండము సంపూర్ణము.

ఆర్ష విజ్ఞాన సర్వస్వము

ప్రథమ గుచ్ఛము

3. కామ కాండము

65. సదర్శితీయ ఆత్మ (పరబ్రహ్మ) నిర్విశేష ఆనందస్వరూపు డతడే నామ రూప వికారమాత్ర జగత్తునకు అభిన్న నిమిత్తో పాదాన కారణము.

శ్రుతి॥ ౨౯ “ఆనందాద్యే వఖ్యమాని భూతాని

జాయంతే । ఆనందేన జాతానిజీవం

తి । ఆనందం ప్రియస్యభి సంవిశంతీతి.

చ్య. వ.

తా॥ ఈ కనుపించు చరాచర భూతములు ఆనంద కారణమున జనించును. ఆనంద కారణమున జీవించును, ఆనందమునందే సాకల్యముగ లయించును.

66. ఆత్మపరిపూర్ణానంద రసస్వరూపమని సముద్రోదాహరణగ శ్రుతి జెప్పినది. సముద్ర స్థానీయమైనట్టి పరిపూర్ణ బ్రహ్మానంద రసమునుండి యొక మాత్ర (లవము-కళ) ఈ కనుపించు విషయప్రపంచమునందు ఆభాసించుచున్నది. కనుపించు సముద్రజలమునుండి యొక జల బిందువు గాలిచే పైకిలేచినప్పుడది సముద్రజలముకంటెను వేరుగ గనుపడునేకాని వాస్తవముగ నా జల బిందువు సముద్రోదకమునకంటెను వేరు గాజాలదు. అట్లే విషయాదులందగు పడుచున్న ఆయా భాసమాత్ర బ్రహ్మానంద లవము పరిపూర్ణ బ్రహ్మానందమున కంటెను వేరుగాజాలదు. పరిపూర్ణానంద మయుడైన బ్రహ్మ ఈ గనుపించు నామరూప వికార బహుభవనమునకు

(చరాచర ప్రపంచ బహు భవనమునకు) కామించినాడు (సంకల్పించినాడు).

శ్లో॥ ౩౦ “సోకామయత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి”.

తా॥ ఆయానందమయుడు నామరూపవికార జాత బహు భవనమునకు కామించెను. బ్రహ్మకామనచే ప్రజోత్పత్తియైనది కావున విషయాదులందు బ్రహ్మానంద లవము (కామకళ) ఆభాసించుచున్నది. అదియే భాసించని యెడల నెవ్వరికి విషయాదులందు ప్రవృత్తియే గలుగజాలదు. అనగా సర్వవిషయ వ్యవహారములు లుప్తమై సంసారచక్ర మిపుడగుపడునట్లు నడువజాలదు. కావుననే జీవుడాత్మ ప్రతిబింబుడైనందున విషయాదులందగుపడు బ్రహ్మానంద లవమునే బొంది యానందించుచున్నాడని శ్లోతి జెప్పుచున్నది.

శ్లో॥ ౩౧ “రసోవైసః రసగ్ధం హ్యై వాయంలబ్ధ్వాఽఽ
నందీభవతి । కోహ్యన్యాత్కః ప్రాణ్యా
ద్యదేష ఆకాశ ఆనందోనశ్యాత్”.

శ్లో॥ ౩౨ “ఏతస్మైవానందస్యా న్యానిభూతాని
మాత్రముప జీవంతి”.

బ్రహ్మవల్లి

తా॥ పరబ్రహ్మ నిశ్చయముగ ఆనంద రసస్వరూపుడు. ఆత్మ ఆనంద రసమునే బొంది ఆనందించును. ఆకాశము (బ్రహ్మ) లేకుండినచో నితరముచే నెవరు పాణిచేష్టలు జేతురు? చేయజాలనందున బ్రహ్మానంద లవము తోడనే సమస్తభూతము లుపజీవించుచున్నవి. (స్థితినిబొంది యున్నవి) కామకల్పమునకు గౌణార్థముచే పుత్రుడు (సంతానము) అర్థమని, త్రివర్గములలోజేరిన తృతీయ పురుషార్థమని, ధర్మకాండమునందు జెప్పబడినది. పుత్రుడే ఇహలోకమునందు తండ్రి జేయనగు శేషకార్యములను తండ్రి మరణించిన తరువాత నతని ప్రాప్తినిధి న్యాయముగ నాచరించును. పరలోక సుఖములు పుత్రుడు గలిగిన వారికే గలుగునని జెప్పనైనది. కావుననే “పున్నామ్నోన రకాంతాయ తీతిపుత్రః”

యనుచు పుత్రశబ్దమునకు నిర్వచన గలదు. మరియు “అపుత్రస్యగతి రాస్తి” యని ప్రమాణమున్నందున, పిత్రూణ మోచనార్థము సత్సంతానావశ్యకతగలదు. ఇట్లు సత్సంతానార్థము భార్యాసంయోగా వసరముగలదు.

శ్లోతి॥ ౩౩ “అచార్యాయ ప్రియంధనమాహ్వా త్యప్రజాతంతుమావ్యవచ్ఛేత్సిః” శిక్ష.

తా॥ సమావర్తన జేయునప్పు డాచార్యునికి ఇష్టమైన ధనము నొసంగి సంతాన తంతువును విచ్ఛేదము జేయవలదు. అనగా అనురూపవతి యగు దారా పరిగ్రహమునుజేసి స్వభార్యాసంయోగమున పుత్ర సంతతిని బడయుమని శ్రుతి ఉపదేశించినది.

శ్లోతి॥ ౩౪ “ప్రజావస్వాధ్యాయ ప్రవచనేచ ప్రజ నశ్చస్వాధ్యాయ పృవచనేచ ప్రజాతి శ్చస్వాధ్యాయ పృవచనేచ” శిక్ష.

తా॥ ప్రజాః— సత్పుత్ర సంతానము 2. ప్రజననము=రతి (స్వభార్యా సంయోగము) 3. ప్రజాతి=పౌత్రుని జన్మ లివిమూడు స్వాధ్యాయ ప్రవచనములు—తపస్సులు

శ్లోతి॥ ౩౫ “స్వాధ్యాయ ప్రవచన ఏవేతినాకో మోద్గల్భః । తద్ధితప స్తద్ధితపః”.

తా॥ ముగ్ధుని పుత్రుడైన నాకుడనువాడు స్వాధ్యాయప్రవచనములనే తపస్సుగా దెలిసికొనెను. శ్లోతియు నదే సత్యమని (స్వాధ్యాయప్రవచనమే తపస్సని) స్వయముగ ఆదరార్థము ద్విరుక్తిచే జెప్పినది. వైశ్రుత్యర్థము వలన తపస్సాధ్యమైన, పుత్రసంతానమే తపః ఫలమని, ప్రజననము (స్వభార్యా సంయోగము) సాధనరూప తపస్సని దెలియుచున్నది కావున కామ శబ్దమున కిచ్చట స్వభార్యా సంయోగరూపమైన రతిని (విషయానందమును) సాధనసాధ్యముల కభేదన్యాయమున అర్థము జెప్ప నైనది. ఇదియే గృహస్థునికి స్వధర్మము. ప్రతిమనుజుడు మూడు ఋణములతో జన్మించును.

శ్రుతి॥ ౩౬ “తిర్విభిర్యై ఋణీజాయతే । బ్రహ్మ
చర్యేణ ఋషిభ్యో । యజ్ఞేదేవేభ్యః ప్ర
జయాపితుభ్యః”

తా॥ మూడు ఋణములతో జన్మించుచున్నాడు వేదాధ్యయనముచే
ఋషి ఋణము యజ్ఞాదులచే దేవతల ఋణము, పుత్ర సంతానముతో
పితృఋణము దీర్చవలయును. స్వభార్యా సంయోగమున పుత్రో
త్పత్తిని జేయజాలకున్నచో వేరువిధముగ పితృణమోచన గాజాలదు.

పద్యము. 5. వేయనైప్పెడిదేమి మౌనివర సద్బుత్తంబుచేనేమిట
నేయనాదు పితృణమోక్షము సుతశీదప్పదప్రాప్తికి
స్థియుక్తింగడునొండు త్రోవగలదే నిన్వేదెదన్దేవర
న్యాయంబొప్ప ఘటింపు మాకురుబలం బన్యాహృతిన్వర్చిన్.

రాఘవ పాండవీయ.

67. పైకాగణముల వలన సత్సంతానార్థము కామమావశ్యకమైనది. సాధ
నార్థము నిచ్చునట్టి కామము స్త్రీ పురుషులందలి ఆనందజన్యమైనది.
విషయానందమునం దగుపడుచున్నది. ప్రమాతను తమ వైపు యాక
ర్షించి బద్ధునిగా జేయుటచే శబ్దాదులే విషయములు. వాని కోరిక
(కామము) విషయ కామన యనబడును. విషయాదులందలి ఆనంద
లము (కామకళ) ప్రమాతల తారతమ్యమున కార్యబ్రహ్మనుండి మను
ష్యుని వరకు (సార్వభౌముని వరకు) శతగుణోత్కర్షాప కర్షగయుండునని
శ్రుతి జెప్పినది. “బ్రహ్మద్వ్యాస్తారతమ్యేన భవత్త్వానంది నోలవః”
యనుచు శ్రీశంకరభగవత్పాదులు ఆత్మబోధయను గ్రంథమున నుడివెను,
ఈ విధముగ బ్రహ్మనంద లవమే విషయానందమున భాసించుచున్నది.
విషయానంద మాభాసమాత్రమైనదైనను వ్యవహార దశయందు దానికి
వ్యావహారిక సత్యత్వముగలదు. స్త్రీ పురుషులి విషయానందమునే గోరిన
రతిచే (సంభోగముచే) వారి కీయానందము గలుగును. విషయాదు
లందలి, శబ్దస్పృగ్మ, రూపములు శ్రోత్ర, స్పృక్కు, చక్షుః, స్పృశములచే
గ్రహింపబడినగాని యవి క్షణికములైనందున ఆనంద తృప్తిని గలిగించ

జాలవు. జిహ్వోపస్థలు రసనేంద్రియములందొకటి జిహ్వో, తద్వారా అన్నోదక రసములు గ్రహింపబడగ నదితుడ్చుప్లులని వృత్తినిజేసి యుపశ మించునుగాని అన్నోదకములు శుక్రముగా బరిణమించినందుకు ఆనందము పూర్తిగానందున విశేషతృప్తికై మనస్సు గోరుచుండును.

రెండవ రసనేంద్రియమైన కేవల ఉపస్థేంద్రియము ఆనంద రసలవమును (కామకళను) గ్రహింపజాలినందున పరిపూర్ణతృప్తి గలుగును. (ఆనం దించును)

శ్లో॥ ౩౭. 'ఆనంద ఇత్యుపస్థే'

బ్రహ్మవల్లి

తా॥ ఉపస్థేంద్రియమునందు బ్రహ్మ ఆనందరూపమున గలడని యుపా సింఛవలయును.

68. ఉపస్థేంద్రియము (లింగము) స్త్రీ పురుషులందు ప్రతిపక్షముగ నిర్మించ బడినవి. కావున నుభయులవిరుద్ధ లింగముల పరస్పర సంయోగముననే ఉభయులకు వైశిష్ట్యమున యానంద తృప్తిగలుగును. ఇట్టి రతి రహస్యము లను దెలిసికొనుటకు కామశాస్త్రోపశ్యకతయున్నది. శాస్త్ర జ్ఞానము ననే స్త్రీ పురుషుల జాత్యాదు దెలియబడును. జాతి, కళాస్థానాదులు దెలిసిన యెడల సంస్కారాదులచే కామకళను స్థానచ్యుతి గావించుటకు శక్యమగును. కామకళాష్టలనచే స్త్రీ పురుషులు మోహితులగుచు విషయా నంద తృప్తిని బడయగలుగుదురు.

శ్లో॥ 62. నిస్సారేజగతి ప్రపంచ సదృశే సారంకురంగీదృశా ।

మేకంభోగసుఖం పరాత్మ పరయానందేన తుల్యంవిదుః ।

తజ్జాత్యాది వివేక మూఢమన సోలబ్ధ్యాదీ నానాంగనాః ।

సంవిదంతిం కామతంత్ర వికలాపశ్వాది వన్మానవాః

తా॥ నిస్సారమైన నీ ప్రపంచమునందు సారభూతమైనదే స్త్రీ. సంభోగ సుఖమది బ్రహ్మీనంద తుల్యమైనది. స్త్రీల జాత్యాది విశేష విజ్ఞానములేని మూఢమనస్కులకు నానాజాతి స్త్రీలు లభించినను కామతంత్ర వికలు

వ్యారా
యువశ
ందము

సమును
(ఆనం

కూవల్లి
యుపా

ర్మించ
ముననే
స్యము
నము
దులు
మటకు
యా

ంభోగ
ములేని
వికలు

లై నందున (కామశాస్త్రజ్ఞానము లేనందున) పశ్వాదితుల్యభోగు లన బడుచు ఆనందమగు తృప్తిని బడయజాలరు.

రిగి. వాచ్యాయనముపి పంచాధ్యాయాత్మికమైన కామసూత్రము లను రచించెను. దానిపై యనేక వ్యాఖ్యానములుగలవు. పూర్వ రచయితల యభిప్రాయమును సంగ్రహించి కొక్కొక్కడు కొక్కొక్కశాస్త్ర మను కామశాస్త్రము వ్రాసెను. దానికే రతిరహస్యమను నామాంతరము గలదు. (ఆంధ్రమున ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ దాని నాంధ్రీకరించెను). కల్యాణమల్లుడు అనంగరంగమను కామశాస్త్రము వ్రాసెను. ఇట్లనేకులు కామశాస్త్రములను తెప్పిరిగాని యవి విషయ విభాగసందర్భమును సక్రమ పద్ధతితో జూపుటలేదు. హరిహరనాథకవి శృంగార దీపికయను కామ శాస్త్రమును స్వతంత్ర గ్రంథముగా రచియించినాడు. అది విభావాను భావస్ఫూరకముగాగలదు. నానా రసపూరితములైనవి విషయములు. ఆ రసములివి:- 1. శృంగార 2. వీర 3. భీభత్స 4. భయానక 5. హాస్య 6. రాద్ర 7. కారుణ్య 8. అద్భుత 9. శాంతములు. ఈ నవరసములతో బ్రహ్మ నందమునకు శాంతరసము ప్రధానమైనట్లు విషయానందమందు శృంగార రసము ప్రధానమైనది. విషయానందానుభవమునకై స్త్రీ పురుషులు తమ శరీరములను భోగసాధనములను శృంగారించుకొనెదరు. విషయము లందు నానందాధిక్యము జూపుటకు కవులు కావ్యాదులందు శృంగార రసమునే వర్ణించుచు స్త్రీ పురుషుల శరీర సౌందర్యమునే బొగుడుదురు. శృంగార పీఠ్యములను రసికులని, రసజ్ఞులని యితరుల నరసికులని బలుకు చుందురు.

పద్యము:- 6. వరసారస్వత పట్టభద్రులు కవుల్వర్ణించి వర్ణించియు
స్వర సావంతయుగాన లేరు తుదియోషా విభ్రమాంభోధికి
న్విర సాంతః కరణుండవై యెటులుగా నిందించెదో యయ్యడ
త్పర సాకార ముదారమన్మథ కళా సర్వస్వ శృంగారముఁ

పాండురంగ,

విషయానందము గోరెడి స్త్రీ పురుషులకుగల భావములు. వారి జాతులు, కళలు, వానికగు సంస్కారములు, తంత్రములు, దేశకాలాను గూఢమున భోగసాధనములు, బంధనాదులు మున్నగునవి తెలుపబడును. ఈ శాస్త్రమునకు ఆనందమే విషయము, రతి సంబంధము శృంగార ప్రియులు అధికారులు విషయతృప్తి ఫలము. ఇట్లు అనుబంధ చతుష్టయముండుటచే నిది శాస్త్రమనబడును.

శ్లో॥ 63. యే సంసారసముద్ర పాతవిధురా నిందంతియోగీశ్వరాః ।
మత్కావ్యంన తదర్థముజ్వల తరం మూఢాయనైత తత్క్రుతం ।
యే శృంగార రసామృతం హిసతతం పీత్వాన తృప్తింగతాః ।
తేషా మేవమయాధునా విరచితం శృంగారకావ్యం మహత్

శృ. డి. శ్లో. 2.

తా॥ భార్యలేని (విధురులు) సంసారమందు మునుగు వారికిని, యోగుల కును (కామనిందకులు. సన్యాసులు) మూఢులకును నేనీ శాస్త్రము జెప్పటలేదు. ఎవరు శృంగార ప్రియులగుచు శృంగారరసమనుభవించుచున్నను తృప్తులగుటలేదో వారికే యీ మహత్తరమైన శృంగార (శాస్త్రము) రచించితిని. ఇందధికారి నిర్ణయము జేయబడినదేగాని స్త్రీ పురుషులకు నిందితవ్యభిచారము జెప్పబడలేదు. భార్యాభర్త లిరువురు శృంగార ప్రియులుగావచ్చును. వారి విషయ తృప్తికై విషయానందమును ఈ శాస్త్రవిజ్ఞాన మూలముగ బొందవచ్చును.

శ్లో॥ 64. యఃపుణ్యవాన్స ధాచారోకులీనో విజితేంద్రియః ।

ధర్మాధర్మ వివేకజ్ఞో స్వకాంతాయాంరమేతసః

శృ. డి. 31.

తా॥ ఎవడు పుణ్యాత్ముడో సదాచార సంపత్తిగలవాడో ఉత్తమకుల జనితుడో జితేంద్రియుడో ధర్మాధర్మ వివేకము గలవాడో వాడే ఈ శాస్త్రజ్ఞానముచే స్వభార్యయందే రమించును. స్త్రీ పురుషులు భయులు శాస్త్రజ్ఞులై నచో వారి యానందమునకు మేరయుండదు.

పద్యము 7. నూతనకేశి బాలిక మనోజుని కీర్తిడలు సలుపుచుండగా
నాతరి తద్విభుండు మదినన్య విచారగుడౌ తెఱంగితా
నీతలిమోముజేసి సగమీనిన సింహము క్రింద నేనుగు
న్నాతిలిఖించి జూపెనిజనాయ కుడాచెలి జూచిమెప్పగన్

కావున కామశాస్త్రము వ్యభిచార బోధకమనుట నిరాధారము. శృంగార ప్రియులకు స్త్రీ లేని పడక వ్యర్థముగ దోచుచున్నది.

శ్లో॥ 65. నారీవిహీన శయనంనవ పంచబాణ విజ్ఞాన హీనసురతం ।

రసహీన వాణీలజ్ఞా గుణస్త్రియ వియుక్త వరాంగనాచే

త్యేతా నిషండరత వత్సుతరాం వృథాస్యః

శృ. డీ. 5.

తా॥ స్త్రీలేని పడక, మన్మథ శాస్త్రజ్ఞానములేని రతి, రసహీనమైన మాటలు వినుట కెట్లంపుగనుండవో, అట్లే శ్రేష్ఠురాలగు సుందరాంగికి లజ్జ లేనిచో శోభింపజాలదు.

70. స్త్రీ పురుషులకుగల శారీరిక సహజ సౌందర్యమే శృంగారమౌను గాని ఆభరణాద్యలంకారములు శృంగారములు గానేరవు. కావుననే కావ్యాదులందు కవులు స్త్రీల శరీర సౌందర్యమునే వర్ణింతురు. పురుషులకు వాగ్భూషణమే భూషణమైనట్లు స్త్రీలకు శరీర సహజ సౌందర్యమే యలంకారము.

శ్లో॥ 66. వక్త్రించంద్ర విడంబి పంకజ పరీహా నక్షమేలోచనే ।

వర్ణస్వర్ణమ పాకరిష్టు రలినీజిహ్వాః కచానాంచయః ।

వక్షోజా విభకుంభ విభ్రమహరౌగుర్వీ నితంబస్థలీ ।

వాచోహరిచ మార్దవంయువ తిషస్వాభావికం మండనం

భర్తు.

తా॥ చంద్రునివంటి ముఖము కమలప్రత్రముల బరిహసించు నేత్రములు, బంగారు వర్ణమున ధీనకించ పరుచు దేహకాంతి తుమ్మెదల ధిక్కరించు కొప్పు, మాంగురులు, పనుగ కుంభ స్థలములమించు కుచయుగ్మము, గొప్ప నితంబము మృదుమధురమైన వాక్కులివియే స్త్రీలకు సహజా లంకారములు.

పద్యము 8. శృంగగగ్రి హికజెప్పవే రెతెరువు ల్నిద్దింపమింజేసిని

తాగ్గి శ్రీనిధి యవ్వధామణిని స్థూలారుంధతీ న్యాయమా

ర్గాంగీ కారమునన్వచించితిని చంద్రాద్యోపముల్నాచనా

భంగుల్గనియథ సహస్రగుణ సౌభాగ్యంబులాయంగముల్

ప్ర. థా. ప్ర.

సంగ్రహమున స్త్రీ పురుషుల యంగ సహజ సౌందర్యమున జెప్పవలెనది. అవియే పరస్పర కామహేతువులు. వీనియందు జెప్పబోవు కామకల దిన వరుస క్రమమున యుండును. సంభోగ సాధనములు వాని హేతువులు దేశ కాలాద్యానుగుణ్యత మున్నగు నన్నియుం గలసి శృంగార రస మగును.

71. కామశాస్త్రమందు స్త్రీ పురుషుల జాత్యాది నిర్ణయమునకే ప్రాధాన్యము నొసంగిదానినే జెప్పిరి. జాత్యాది నిర్ణయమే కళా జ్ఞానకారణమైనందున మొదలుజాతి నిర్ణయమత్యావశ్యము.

శ్లో॥ 67. హస్తినీ చిత్రిణీ చైవ శంఖినీ పద్మినీ తథా ।

స్త్రీ యశ్చతుర్విధాజ్ఞేయాతాసాం లక్షణ ముచ్యతే

తా॥ 1. హస్తినీ 2. చిత్రిణీ 3. శంఖినీ 4. పద్మినీయను స్త్రీ లందు నాల్గు జాతులుండును. వాని లక్షణములు జెప్పబడును. వై నాలుగు జాతులలో నొక్కొక్కటి మూడు విధములుగా నుండును. 1. స్వీయా (స్వభార్య) 2. అన్యదీయ (జారిణి) 3. సామాన్య (కులట) మరల అసాధారణ భేదములన్ని జాతులందు సమానమైనవి:- 1. ముగ్ధ 2. మధ్య 3. ప్రగల్భ 4. వృద్ధ. ముగ్ధయనగా నవవధువు. మధ్య లజ్జకును కామమునకు మధ్యస్థురాలు. ప్రగల్భ-ప్రౌఢ (గత వ్రీడ) వృద్ధ సంభోగానర్హ యనబడును.

72. పుష్పఫలములనిచ్చిన బాలవశురాలగును. మధ్య రత్న భూషణముల నిచ్చినచో సంతోషించును. ప్రగల్భ వస్త్రాదులచే సంతసించును. కామభోగ మానంద తృప్తికై జేయబడునుగాన స్త్రీలను సంతోషింపజేసియే రతి యొనర్పదగినది గాని పశుబలముతో నిర్బంధమున సంభోగించరాదు. మరియు సంభోగమునం దుభయులకు దుఃఖము, ఆతురత, వ్యాకులత మున్నగునవి వర్జనీయములై నవి. ఏకాంత స్థలమందు సుఖ శయ్యాదుల కల్పనజేసికొని ప్రశాంత చిత్తులగుచు స్త్రీ పురుషులొనందానుభవ తృప్తికై సంభోగము జేయనగును. సంభోగ కాలమునందెట్టి చిత్తవృత్తి

యుండునో సంతానమట్టిదే జనించును గాన సంతానమునందు సద్వృత్తు
లుండవలయునన్న సంభోగ సమయమునందు స్త్రీ పురుషులు తమ చిత్త
మట్టి నియమాదులతో నుండునట్లు నియమించుకొనదగును. జాత్యా
దుల దెలిసికొనుటకు వారు దిను యాహార విహార జ్ఞానమున దెలిసికొన
వలయును.

స్త్రీపురుష జాతి వివేకము

1. హస్తినీ జాతి స్త్రీ లక్షణము

శ్లో॥ 68. రక్తాక్షీ ఘనవస్త్రకేశ సహితారక్తాం బలాలంకృతా ।
దీర్ఘాఘ్రిద్విత్రయాంగుళస్తన భరాపిత్త ప్రిధానాంగకా ।
ఉష్ణాహార రతాతీత్ర సురతానేక ప్రియాశ్యామలా ।
గుహ్య ప్రాంతసునీల కేశసహితా సాహస్తినీతి స్మృతా

శ్లో. దీ. అ. 2. శ్లో 1.

తా॥ ఎఱ్ఱని కన్నులుగలది, విలువగల వస్త్రధారణ జేయునది, గొప్ప
వెంట్రుకలుగలది, ఎఱ్ఱని వస్త్రముల ధరించునది. పొడుగు పాదములు
గలది, స్తనమధ్య భాగమున రెండంగుళముల విస్తీర్ణముగలది, పిత్తప్రకృతి
గలది. ఉష్ణపదార్థముల (కారము మొదలై నవి) సేవించునది రతి
యందు తొందరగలది. అనేకులకు ప్రియురాలైనది. శ్యామల (పచ్చని
శరీరకాంతిగలది) గుహ్యప్రాంతమున నల్లని వెంట్రుకలు గలది హస్తినీజాతి
స్త్రీయగును.

శ్లో॥ 69. ఏవం లక్షణ సంపన్నం హస్తినీ కామినీ భవే
తాం । భద్రజాతి పురుషోయ భేతానంగ వేదవిత్

ఇట్టివే యితర లక్షణములుగలది హస్తినీయగును. మన్మథ శాస్త్రజ్ఞుడగు
భద్రజాతి పురుషుడు హస్తినీజాతి స్త్రీతో కూడవలయును. హస్తినీ
జాతి స్త్రీలకు స్త్రీ చిహ్నము ద్వాదశాంగుళ ప్రమాణమైన లోతుగ
నుండును.

2. చిత్రిణీ జాతి లక్షణము

శ్లో॥ 70. కించక్కుంచితలో చనాతి చపలాచిత్రాన్నభుగ్దివ్యవా ।
 గ్నిగ్ధానేక విచిత్రకేశ సహితా చిత్రాంబరాలంకృతా ।
 కుంభోదారకుచా విచిత్ర సురతా దీర్ఘధరాలృపియా ।
 త్రిస్థాన స్థితరోమరాజ సహితాసాచిత్రిణీ తిన్మృతా

శృ. అ. 2. శ్లో. 7.

తా॥ కొంచెము మూయబడుచుండు చంచలనేత్రములు గలది. చిత్ర మగు నాహారము తినునది, స్నేహముగ మాటలాడునది, విచిత్రమైన వెంట్రుకలు గలది, చిత్రవస్త్రముల ధరించునది. ఉదారమగు గొప్ప స్తనములు గలది, చిత్రరతియందు ప్రియురాలు, పొడవైన క్రింది పెదవి గలది, అల్ప ప్రియురాలు, త్రిస్థానములందు (పిక్కలందు గుహ్యపరిచే శమునందు, కడుములందు) పాచ్చు వెంట్రుకలుండునది చిత్రిణీ స్త్రీ యగును.

శ్లో॥ 71. దమప్రియా మధ్యరతా ప్రమాణంబ దశాంగులం ।
 దత్తస్తధా విధగుణః చిత్రిణీతాంరమే త్ప్రియాం

శృ. అ. 2. శ్లో. 9.

తా॥ బాహ్యేంద్రియ నిగ్రహము గలది. మధ్యరాత్రియందు రతి గోరునది. పదంగుళముల లోతుగల గుహ్యప్రమాణము గలది. చిత్రిణీ జాతి స్త్రీ యగును. ఇవే గుణములుగల దత్తజాతి పురుషుడు చిత్రిణీ జాతి ప్రియురాలినిగూడనగును.

3. శంఖినీ జాతి లక్షణము

శ్లో॥ 72. హీనోష్ఠీమంబు జాక్షీమతి కఠినకుచాందీర్ఘకంఠీం
 సుమధ్యాం । హీనాంగీం రక్తహస్తాం సురచిరవదనాం నీలవ
 స్త్రాఖిరామాం । నీలోదారోరు భూషాంసు విమలవదనాం
 సద్విమాన్యాం కృశాంగీం కాంతాంతాంశంఖినీ మిత్యతి
 విమలదియా సంస్తువస్త్యజ్వలాంగీం

శృ. అ. 2. శ్లో. 10.

తా॥ అల్పాధర, పద్మపత్రములవంటి నేత్రములు గలది, కఠినస్తని, పొడుగు కంఠము గలది, నల్లని వస్త్రధారణ జేయునది, రుచిరమగు ముఖ కమలము గలది, సత్పురుషుల మన్ననగలది, సన్నని శరీరముగలది, కపటము లేనిది, ఉదారమగు నల్లని భూషణములు ధరించునది, శంఖనీజాతి స్త్రీయగును.

శ్లో॥ 73. అంగుష్ఠాంగుళ సద్గుహ్య శంఖినీ పరికీర్తితా ।
ఏవంవిధాం కూచిమారః తాంరమేత తదావిధః

శృ. అ. 2. శ్లో. 11.

తా॥ శంఖనీజాతి స్త్రీకి అంగుష్ఠమువైనొక యంగుళ గుహ్యవయము లోతు ప్రమాణము గలిగియుండును. ఇట్టి లక్షణములేగల కూచిమారజాతి పురుషుడు శంఖనీజాతి ప్రియురాలితో రతి యొనర్చదగును.

4. పద్మినీ జాతి లక్షణము

శ్లో॥ 74. కుముద విమలనేత్రాకుండ దంతాభిరామా ।
వశియతతను మధ్యావక్రగ్రీవోరుకేశీ ।
అతి మృదుతర హస్తా రక్తహస్తాంఘ్రియుగ్మా ।
ఘనకుచ సుని తంబా పద్మినీ కామినీస్యాత్

శృ. అ. 2. శ్లో. 12.

తా॥ నల్లకలువల వంటి స్వచ్ఛమగు నేత్రములు గలది, మల్లె మొగ్గల వంటి దంత పంక్తింగలది, శరీర మధ్యమునందు (ఉదరమునందు) మూడు మడతలు బడుచుండునది, పొడువై వంకరగా నుండుతొడలు, ముంగురులు కలది, మెత్తని చేతులు, హస్తతలమునందు, పాదములందెరుపు ఛాయలుండునది, లావై న స్తనద్వయములుండునది, విశాలమైన నితంబముగలది, పద్మినీజాతి స్త్రీ యగును.

శ్లో॥ 75. వర్జితా సజ్జన సభాసర్వ సద్గుణమండితా ।
తాంతదుజ్గ సంపన్నః పాంచాలః పద్మినీయభేత్

శృ. అ. 2. 13.

తా॥ ధర్మసభ జేరనిది, సమస్త సద్గుణములతో విరాజిల్లున్నది, పద్మినీ జాతి స్త్రీ యగును. అవియే గుణములుగల పాంచాల జాతి పురుషుడు పద్మినీ జాతి స్త్రీతో గూడనగును, పరస్పర విరుద్ధ జాతి స్త్రీ పురుషులు గూడిననే సంకరములైన విజాతు లేర్పడును. మరియు లింగ వ్యత్యాసముచే విజాతి సంయోగమున విషమ రతి యేర్పడును.

శ్లో॥ 76. విజాతి సంయోగ వశాద్విషమైవ రతిర్భవేత్ ।

హస్తిన్యాదిగుణా యత్రైవర్తం తేనుకరాభవి

శృ. అ. 2. 15.

తా॥ విజాతి సంయోగమున విషమరతి యగును. కావుననే లోకము నందు హస్తిన్యాదిజాతి గుణములు గల విజాతి స్త్రీ పురుషులు గాను పించుచున్నారు.

శ్లో॥ 77 సాసంకరవ ధూర్జేయా సంకరస్తాయభేన్నరః ।

భద్రోదత్తః కూచిమారః పాంచాల పురుషాస్సృప్తితః

శృ. అ. 2. శ్లో. 19.

తా॥ హస్తిన్యాదులగు వారికొన్ని గుణములు గల సంకరజాతి స్త్రీ పురుషులు గానుపించుచున్నందున సంకరజాతి స్త్రీలతో సంకరజాతి పురుషులే గూడవలయును. భద్రుడు, దత్తుడు, కూచిమారుడు, పాంచాలుడను నలుగురు పురుషులు క్రమముగ హస్తిన్యాది గుణములు గల్గియున్న వారలగుదురు. సంకరజాతి పురుషులు క్రమ భంగము జేసి సంకరజాతి స్త్రీలతో మరల గూడిన అతిసంకరమైన అనులోమ విలోమ జాతి స్త్రీ పురుషులు బుట్టుదురు. ఇందుకనియే మనవారు వివాహములందు జ్యోతిశ్శాస్త్రానుసారముగ యోనికూటా ద్యప్త కూటములు వధూవరులకు సరిపడిన వివాహమాడుమనిరి. విషమ రతిలింగ వ్యత్యాసమున మూడు విధములగును. 1. సమ 2. విషయ 3. మధ్యమ వ్యత్యాసముభయలింగ సమానమునందు మధ్యమ రతి అల్పాంగ వ్యత్యాసమునందు సమరతి, దీర్ఘాంగ వ్యత్యాసమునందు రతివిషమ మనబడును.

కామకళా జ్ఞానము

73. స్త్రీల జాతి విజ్ఞానానంతరము కామకళా జ్ఞాన మావశ్యకమైనది. మనోరూపమైన కామకళ చతురింద్రియ గోచరముకాదు. భావనా రూపమైనందున మన్మథ కళాస్థానములను దెలిసికొని వానికి జెప్పబడిన సంస్థారాదులు జేయగా నది సాధ్యమగును. స్త్రీలందు కామకళ చంద్రకళలను బోలి ప్రతిదినము వరుసక్రమమునఁ బ్రకృతినిర్వహించుచున్న పర్యంతము పదహారు స్థానములం దారోహణ వరోహణ జేయుచుండును. స్త్రీ జాతి నిర్ణయమైననే కామకళా రోహణ వరోహణ దెలియబడును. ఆరోహణ వరోహణ లుభయపక్షములందు క్రమముగ ప్రతిదినమందు నుండును.

శ్లో॥ 78. అంగుష్ఠే పదగుల్ఫజాను జఘనేనాభౌ చపక్షేస్తనౌ ।

కక్షే కంఠక పోలదంత వదనే నేత్రాశికే మూర్ధని ।

శుక్లాశుక్ల విభాగశో మృగదృశా మంగేష్వనంగస్థితి ।

ఊర్ధ్వోధోభిముఖాః కలాః ప్రతిదినం స్థానేషుగచ్ఛత్యలం

శృ. అ. 2. శ్లో. 42.

తా॥ అంగుష్ఠము (కాలి బొటనవ్రేలు) 2. పాదము 3. గుల్ఫము (పిక్కలు) 4. మోకాలు వైభాగము 5. పిరుదులు 6. నాభి 7. వక్షస్థలము 8. స్తనములు 9. చంకలు 10. కంఠము 11. చంపలు 12. దంతములు అనగ పెదవులు 13. వదనము—నోరు (లక్షణ యానోటునుండు నాలుక) 14. నేత్రములు 15. నొసలు (ముంగురులుండు స్థానము ఫాలమని లక్షణార్థము 16. మూర్ధ (తల వైభాగము—మాడపట్టు) వైకిక్రిందికి శుక్ల కృష్ణపక్షాను క్రిమముగ వైజెప్పిన పదహారు స్థానములందు మన్మథ కళారోహణ వారోహణ జరుగుచుండును. వృష్టి శరీరము లందు (పిండాండమునందు) స్త్రీ శరీరము భోజ్యము. (భోగయోగ్యము—అన్నము) సమష్టి శరీరమునందు (బ్రహ్మాండమునందు) చంద్ర శరీరము భోజ్యము (అన్నము) లాక్షణికార్థములు. వీనితో భోగించిననే తృప్తి రూపానందము గలుగును. సమష్టి శరీరమునందలి చంద్రమండ

లమునుండి వృష్టి గురియుచు దానితో యన్నోత్పత్తి యగుటతో ప్రాణుల కానందరూప త్వస్థి గలుగుచున్నది. “త్వస్థి రితివృష్టే” యను తైత్తిరీయ శ్లోతి గలదు. కార్యకారణమున కనన్యత్వ న్యాయమున చంద్రకారణమునగలుగు వృష్టిచే జనులు జీవింతురు గాన చంద్రుడన్నము (భోగ్యము) అనుట యొప్పుచున్నది. “లాంగలేన జీవతి” యను న్యాయమున చంద్రుడన్న మనవచ్చును.

శ్లో॥ ౩౮. “ఏషసోయో రాజాతద్దేదానా మన్నంతం దేవాభక్ష

మంతి”

చా. అ. 5. ఖ. 10. మ. 4.

తా॥ వృష్టియందు, స్త్రీ సంభోగమునందు త్వస్థి రూపానందము గలుగుననచు వైన వ్రాయబడినది. “ఆనంద ఇత్యుపస్థే” యను శ్లోతి ప్రమాణము గూడగలదు. కావున చంద్రునందును స్త్రీలయందే భోగసిద్ధిగలదు. పురుషుల కుపభోగములగుటచే స్త్రీలు చంద్రునివలె యన్నము లని లాక్షణికార్థము పొసనగును. ఉభయు లేక స్వభావులగుటతో స్త్రీలందు కామకళలు చంద్ర కళలవలె శుక్ల కృష్ణ భేదమున హెచ్చుతచ్చులగుట (ఆరోహణా వరోహణలగుట) సమంజసమగును. పురుషుడు రసస్వరూపుడు. స్త్రీలందుడు కామ కళ ఆనంద రసోదితము (చంద్రుడు సముద్రమునుండి జనించునట్లు కామకళ స్త్రీలయందు ఆనంద రసముద్రోద్భవము) గావున రసము రసమును బొందియే యానందించునని వైన మదహరించబడినది.

శ్లో॥ 79. రజోదర్శన మారభ్య చాపంచ దశసాసరం ।

శుక్లపక్ష ఇతి జ్ఞేయో కృష్ణపక్ష స్తథోపరి

శ్లో. అ. 2. శో, 44.

తా॥ సమష్టి శరీరమునందు మాసాత్మకుడైన ప్రజాపతికి (చంద్రునకు) శుక్ల పక్షమునందు అమవాస్య మారునాటి పాడ్యమినుండి పూర్ణిమ వరకు చంద్ర కళలు హెచ్చుచు పూర్ణిమనాడు సంపూర్ణ కళలతో గాను పించును. కృష్ణ పక్షమునందు పూర్ణిమ మరునాటి ప్రతిపదనుండి యమావాస్యవరకు చంద్రకళలు తగ్గుచు నమావాస్యనాడు గనుపించవు.

(దర్శనమునబడును) అదే విధమున స్త్రీలకు రజో దర్శనమునుండి పదిపాను దినములు (ఆనాటితో పదహారు) శుక్ల పక్షమునబడును. వ్యష్టి శరీరము లగు స్త్రీలందు రజోదర్శనమునుండి క్రమముగ ప్రతిదినము కామకళ ఆరోహణ గలిగియుండుటచే శుక్లపక్షమునబడును. పదహారవనాడు పూర్ణిమ నాటి వలె స్త్రీలకు శిరస్సునందు కామకళ జేరును. పదిపాడవ నాటి నుండి కృష్ణపక్షమునందు వలె కామ కళారోహణ యగును. మాసాంత మందు రక్తము స్త్రీ యోనిద్వారా స్రవింతును. (రజస్వలగును) కావున (చంద్రకళ లమావాస్యచాదు గనుపించునట్లు) కామకళనబడదు.

శ్లో॥ 80. కృష్ణాంతేన యదారక్తం పశీనాచ్య బహిర్గతం ।

తావత్స్వస్థానగా మూర్ధ్ని కళాతిష్ఠతి సర్వదా శృ. అ. 2. 45.

తా॥ కృష్ణపక్షాంతమునందు స్త్రీలకెప్పుడు రజోదర్శనముగనో అప్పటినుండి మూడు దినములు ప్రసూనము (యోని) నుండి రక్తస్రావముగను. అంత వరకు (రక్త స్రావ)దినముల వరకు కామకళ స్త్రీలకు శిరమునందుండును.

74. అదియె కామకళకు స్వస్థానమనిరి, గావుననే రజస్వలా దినములు మూడు రతికి నిషేధించబడినవి కాని ధర్మశాస్త్రమునందు నాల్గు దినములు వర్జనీయములని చెప్పబడెను. చతుర్థ దినమునందు సాయంకాలము మరల స్నానము జేసిన రతికొరకు మాత్రమే స్త్రీ పరిశుద్ధులగును. కామకళారోహణారోహణలు స్త్రీలజాతి భేదమునసరించి వామ పార్శ్వమునుండిగాని దక్షిణ పార్శ్వమునుండిగాని జరుగును. ఏజాతి స్త్రీ కేవలమునందు ఏ పార్శ్వమునుండి ఆరోహణగాని యవరోహణగాని యగునో యా వివరములు శాస్త్రమునందే జూడవగును. గ్రంథ విస్తర భీతిచే విడిచితిని ఉదాహరణగా పద్మినీజాతి స్త్రీకి రజస్వలయైన చతుర్థ దినమునందు కామకళ వామ పార్శ్వమునుండి యారోహణారంభ మగును. చతుర్థ దినమునా డామెకు వామజాను పై భాగము (యెడమ తొడయందు) నందుండును. అచ్చటినుండి ప్రీతిదినము వరకు కృమముగ పొచ్చుచు (ఆరోహణగుచు) పదహారవనాడు (రజస్వలనాటి దినమునుండి) మూర్ధ్ని స్థానమునందు జేరును. ఇదే యామెకు శుక్ల పక్షము, పది

పది యేడవ నాటినుండి యామెకు దక్షిణ పార్శ్వమునుండి యవరోహణ
యగుచుండును. (దిగుచుండును) మాసాంతమున యోనినుండి రక్త
సాగ్రము కాగా కామకళ యామెనెత్తినశేరి స్వస్థానమునందుండును.
ఇట్లామెకు రజస్వలగునంతవరకు దక్షిణ పార్శ్వమునుండి యంగుష్ఠము వరకు
కామకల దిగుచుండునని భావము. మరల రక్త ప్రవాహనంతర మామెకు
వామ పార్శ్వమునుండి వై కెప్పినట్లారోహణగును ఇట్లెల్లప్పుడు పద్మినీ
జాతి స్త్రీల కగుచుండును. హస్తిన్యాది జాతి స్త్రీలకు శుక్ల కృష్ణాను
పారముగ వామ దక్షిణములనుండి యారోహణగాని యవరోహణగాని
యగును. గాన ప్రథమమున స్త్రీ జాతి నిశ్చయానంతరము వారి రజో
దర్శన దినమును చెలీసికొని యధాప్రకారముగ శాస్త్రోక్త రీత్యా యారో
హణా వరోహణ శుక్లాది కృమముగ వామ దక్షిణ జ్ఞానముచే కామ
కలాస్థానము నిర్ణయించయగును. ఇట్లు చెలియకున్న నింద జెప్ప
బడినది.

శ్లో॥ 81. స్త్రీ జాంజాతిం వినిశ్చిత్తయో మూఢోరతి మేష్యతి ।

అజ్ఞాత్వేవ కలాస్థానం స్త్రీజాం భృత్యేభవేదసౌ శృ. అ. 1. శ్లో. 60.

తా॥ స్త్రీజాతి నిర్ణయించక రతి గావించువాడు మూఢుడు కళా స్థాన
పరిజ్ఞానములేనివాడు స్త్రీలకు వశ్యుడౌను.

శ్లో॥ 82. కళాజ్ఞానాత్మ ఖలత్యే వస్తల నాన్మోహినీ భవేత్ ।

మోహితా యాంప్రియం యాంతి కామసిద్ధిర్భవేత్తదా

శ్లో॥ 83. యదామన్మథ సిద్ధౌతు స్వయమే వస్త్రీయోవళాః ।

గతాసు స్త్రీపువ శతాంకామశాస్త్ర సుఖంభవేత్

శృ. అ. 1. శ్లో. 61. 62.

తా॥ అర్థము సుగమము.

కామ సంస్కారములు

75. ఈ క్రింద తెలుపబడు దశవిధ సంస్కారములు, పంచ తంత్రములు
రతికి పూర్వము గావించ తగినవి. అవి కామ కళా భంగమునకు దోహ
దములు.

3

త
జా
సా
2.మ
ష
దు
రః

3

1.

2.

3.

4

5

7

న

శృ

శ్లో॥ 84. తాడనం ఘేటనం చైవదంతక్ష తనఖక్షతౌ ।

చుంబనం చూషణం చైవచాలనంచవషట్కుశ్రితిః ॥

శృ. అ. 3. శ్లో. 52.

తా॥ తొడలు, హృదయము పృష్ఠభాగము మొదలగు స్థలములందు జాతి భేదాను సారముగ ఆదినములందుండు కళలను గుర్తెఱింగి తత్తత్సంస్కారములను పురుషుడు గావించవలయును. (తాడనము—తట్టుట. 2. ఘేటనము—గళధ్వని, 3. నఖ 4. దంతక్షతములు 5. పరస్పరము ముఖవాయువుల గ్రహించుట 6. కొప్పుకొననూపుట 7. జిహ్వ మూలమున మూర్ధను భేదించుట 8. పంచాంగుళములచే ముక్కుపై దువ్వుట 9. గాఢపరిష్కరము 10. ముద్దిడుకొనుట వీనినే దళ సంస్కారములందురు.

పంచ తంత్రములు

శ్లో॥ 85. ఘేటితం కుట్టితంక్లితం నామితం ఘట్టితంతథా ।

పతాని పంచతంత్రాణి భాషితాని స్మరన్మృతౌ

1. ఘేటితము:- చెవియందు, కంఠమునందు నాలుకతో చప్పడు చేయుట.
2. కుట్టితము:- మధ్యనూనామికలతో యోనిచాలనము గావించుట.
3. క్లితము:- అరికాళ్ళను గోళ్ళతో గీకుట.
4. నామితము:- ముంగురులను దువ్వుట.
5. ఘట్టితము:- గాఢా లింగనము.

రతి భేదములు

76. బాహ్యభ్యంతర భేదముచే రతి ద్వివిధమగును. దర్శన స్పర్శ నాదులు బాహ్యరతి యనబడును.

శ్లో॥ 86. బాహ్యమభ్యంతరం చేతి సురతం వాద్విధామతం ।

అలింగనాది సంస్కారైస్తత్పాహ్యరత ముచ్యతే

శృ. అ. 3. 54.

శ్లో॥ 87. దర్శనం స్పర్శనం కేళిప్రేక్షణం గుహ్య భాషణం ।
సంకల్పేద్ధ్య వసాయశ్చక్రియా నిర్వృత్తిరేవచ ।
ఏతన్నైదున మష్టాంగం పృవదన్తి మనీషిణః

తా॥ బాహ్యభృంతర భేదమున రతి రెండు విధములు. 1. దర్శనము
2. స్పర్శ 3. కేళి (ఆట) 4. ప్రేక్షణ బాగుగ జూచుట 5. రహస్యసం
భాషణము 6. సంకల్పము 7. నిశ్చయించుట. 8. క్రియ చేతుష్టి నొందుట
అని ఎనిమిది విధములు

శ్లో॥ 88. దర్శనేన రతిం కృత్వాత్రీయా స్పర్శన మాచరేత్ ।
స్పర్శనైర్దృఢ వయత్వా చదశనై స్సంభోగ మాచరేత్ శృ. అ. 2. 30.

తా॥ దర్శనాంతరమున త్రీని స్పర్శ జేయనగును. స్పర్శతో త్రీని
ద్రవింపజేసి ద్రవించిన తరువాతనే సంభోగము (రతి) జేయనగును. దేశ
కాలాను సారముగ కామకళా సిద్ధిచే సంభోగింపవచ్చును. కామ శాస్త్రము
నందు సంభోగస్థలమునే దేశమని జెప్పిరి. జాతి భేదము ననుసరించి దేశ
భేదము చెప్పబడినది.

శ్లో॥ 89. అభినవగిరి మధ్యేహస్తి నీ జాతికాంతాం ।
కిసలయితనికుంజే చిత్రిణీం శంఖినీంతు ।
కుసుమితవన మధ్యే పద్మినీం సౌధభాగే ॥
వ్యతులిత ఘన సంభోగః కామినీం సంయథేతా శృ. అ. 3. 35.

తా॥ నూతనగిరి కందరములందు హస్తి నీ జాతిత్రీతో, చిగురించిన పొద
రిండ్లయందు చిత్రిణీ శంఖినీజాతి త్రీలతో, పద్మినీజాతి త్రీతో పూలతోట
లందు మేడపై భాగమున సంభోగమును గావింపవలెను. కేళికాయత
నము (పడకటిల్లు) చిత్రపటాదులతో నలంకరింపబడి భోగ సాధనములన్ని
గలిగియుండవలెను.

శ్లో॥ 90. నానాధాపయతే వితాన సహితే కర్పూరదీపో
జ్వలే । రత్న స్తంభ విరాజితేతి విమలే శ్రీగంధలేపో
చితే సౌధేపల్లవ పుష్పరమ్యశయనేకాంతా ప్రియా
భిన్నమం । సంభోగాయనయేత దివసానన్కందర్ప వేదార్థవిత్

శృ. అ. 3. 37.

తా॥ పడకటింటి యందనేక విధములైన ధూపములు పరువుదిండ్లు ఉండవలయును. రత్న స్తోత్రములతో విరాజిల్లవలయును. శ్రీ గంధముచే లేపనజేసి యుండనగును. అట్టి మేడలో చిగురుటాకులు పుష్పములతో నలంకరించబడిన శయ్యయందు ప్రియురాలగు కామినీస్త్రీతో కామ శాస్త్రజ్ఞుడు సంభోగించుచు దినములు గడువవలయును.

శ్లో॥ 91. హేమతే సౌధమధ్యే పరిమళ సహితే శైశరే నద్వనంతే ।

వాసంతే గ్రీష్మకాలే జలసహిత గృహేధూపయ

క్తోష్ణ గేహే వర్షాకాలే శరత్సు । పృథక్ విధుకళా

జాల పూర్ణాంతరేషు । కల్యాణీ భిర్వధూధిస్స భవతి

విభవేనాయకస్తాయభేత

శ్లో. అ. 2. 61.

తా॥ హేమంత ఋతువునందు మేడయందు, శిశిర ఋతువునందు పువ్వుల సువాసనలతో పరిమళించు తోటలోను, వసంత గ్రీష్మ ఋతువులయందు జలయుక్త గృహమునందును, వర్ష ఋతువునందును శరదృతువునందును ధూపములుగల వెచ్చని యిండ్లయందు, వెన్నెల ప్రసరించుటకు గవాక్షములు గలిగియుండు యిండ్లలో, (వర్ష శరత్కాలములందు ధూపములతో యుక్తమగు వెచ్చని యిండ్లుండవలయును. వానికి గల గవాక్షరంధ్రములనుండి చంద్రికలు=వెన్నెల కిరణములు గనుపించునట్లుండ నగును.) అట్టి వైభవముతో ప్రియురాలిని నాయకుడు గూడవలయును. సంభోగార్థము ఋతువులందనుకూలమైన ప్రదేశములనుజెప్పి తరువాత రతి కనుకూలమైన కాలము జెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ ౩౯. “ప్రాణం వాపితే పృష్కందంతి యోదివా

రత్యాత్సం యుజ్యంతే” బ్రహ్మచర్య మేవ

యదా తౌరత్యాత్సం యుజ్యంతేః

ప్రశ్నోప. ౧. 1. మ. 13.

తా॥ ఎవడుపగలు స్త్రీతో రతి జేయుచో వాడు నిశ్చయుముగతను ప్రాణములనే బోగొట్టుకొను వాడగును. రాత్రియందు స్త్రీ సంభోగము

వర్షనము
సహస్రసం
నొందుట

అ. 2. 30.

తో స్త్రీని
ను. దేశ
శాస్త్రము
రించి దేశ

అ. 3. 35.

చిన పొద
పూలతోట
కిశికాయత
నములన్ని

అ. 3. 37.

జేయువాడు బ్రహ్మచర్యము జేసిన వాడగును. దీనిచే సంభోగమునకు దగిన కాలము రాతియే. బాహ్య రతియందు జేసిన దర్శన రతి కామ సంకల్ప యుత భావనయేగా నదృష్టియందట్టి భావనా విశేషమును జెప్పటకుగాను దృష్టి భావము స్త్రీలందుండునని జెప్పబడును.

శ్లో॥ 92. దృష్టి భావంత భావక్ష్యే కాంతానాం భావసమ్మితం ।
హాస్యాని మేషదృష్టి స్యాత్కుపితా క్రోధసంయుత ।
ఊర్ధ్వగా నవిచార స్యాదర్థ దృష్టిర్జు గుప్తితా ।
విషమా ఖండదృష్టి స్యాత్స కటాక్ష ప్రియవ్రదః ।
అత్యంత దుఃఖా నీచాయా నప్రథా దృష్టి రుచ్యతే

తా॥ కామినుల దృష్టి భావమును జెప్పెదను. నిశ్చల దృష్టి హాస్యాద్ధ మనబడును. క్రోధయుత దృష్టి కోపించుచున్నదని యర్థము. ఊర్ధ్వగా (ఆకాశమువంకజూచుట) దృష్టిని విచారముతో గూడియున్నదనుటను సూచించును. ఈ దృష్టి నిందార్థ మనబడుచున్నది. ఖండదృష్టి (చూచి వెంటనే మల్పు దృష్టి) విషమమని దెలియదగును. కటాక్షదృష్టి ప్రియ ప్రదమని యర్థము. ఏడ్చుచు జూచుదృష్టి నీచమైనదని దెలియవలెను. ఇట్లేడు విధములైన దృష్టులు స్త్రీల భావమును దెలియజేయును.

శాస్త్రజ్ఞుడట్టి దృష్టి భావమును గనుపెట్టి వారి భావనల దెలిసికొని సంతోషపెట్టియే రమించవలయును. గాని బలాత్కారముగ సంభోగము గావించుట తగదు.

శ్లో॥ 93. శ్రవణంచక్షః ప్రితి మనస్సం గోధసంకల్పః ।
నిద్రాచ్ఛేదస్తనతా విషయనివృత్తి ప్రపోనాశః ।
మోహో మూర్ఛామృతి రిత్యేకాదశ అవస్థాః శృ. అ. 1. 25.

తా॥ 1. శ్రవణము 2. చక్షుఃప్రితి 3. మనస్సంగము 4. సంకల్పము 5. నిద్రావిచ్ఛేదము 6. తనత (కృశించుట) 7. విషయ నివృత్తిః 8. ప్రపోనాశము (ఁజ్జ విడుచుట) 9. మోహమును జెందుట 10. మూర్ఛ వచ్చుట 11. మృతి (మరణించుట) ఇవియే పదునొంకడవస్థలు కామినులైన స్త్రీలకుగాని కామాతురులైన పురుషులకుగాని కలుగును.

77. ఆభ్యంతర రతిబంధ నాదులతో జేయబడును. మన్మథ శాస్త్రము నందు బంధనాదుల సంఖ్య యెనుబడినాలుగు గలవు. వానిలోని కొన్ని ఇవి:—

శ్లో॥ 94. సమశ్చిప రతిశ్చైచ్చ భ్రమణం చక్రబంధనం ।

లలితంచైక పాదంచ ధేనుకం మార్కటంతథ శృ. అ. 9 శ్లో. 11.

తా॥ 1. సమరతి 2. ఉపరతి 3. భ్రమణ బంధము 4. చక్రబంధము 5. లలితము 6. ఏకపాదము 7. ధేనుకబంధము 8. మార్కటబంధము (1) సర్వజన సాధారణమైనది సమరతి. (2) పురుషునివై స్త్రీ సమ్ముఖమునుండి రమించుట యుపరతి. ఇట్లే మిగత బంధనాదులను గ్రహించు నది. విషయానందమునే గోరు శృంగార ప్రియులకు బంధనాది రతులచే దుఃఖము గలదని వారికిగల శ్రమాయాస కావ్యలైంగికానుమానముచే గ్రహించవచ్చును. కాని వారియానంద మెట్లుండునో జెప్పట కశక్యము. ఇట్టి యుపరతిని సంస్కృతాంధ్ర కవులు తమ గ్రంథములలో సరసముగ ననువదించిరి.

శ్లో॥ 95. మేఘావరతి మీనకేతు విశిఖాఆభ్రం సముత్కంపతే ।

ధత్తేమాక్తిక జాలమిందు రజనీ తారశ్యమిందీవరే ।

శంఖశ్చాను కరోతిహంతిశకః పారావతః ప్రిక్రియాం ।

తారంభామృతి నిత్యమే వగగనేచిత్రం విధానం విధేః

తా॥ మేఘము (కొప్పు) మన్మథ బాణములను (పువ్వులను) వర్షించుచున్నది. ఆకాశము (శరీర మధ్యభాగము స్త్రీనడుము) లెప్పగా కంపించుచున్నది. చంద్రునియందు (ముఖమందు) రాత్రివేళ ముత్యముల సమూహమును (చెమట బిందులను) ధత్తే ధరించుచున్నది. నల్లకలువలు (కన్నులు) చుక్కల బోలినవి. (మూసికొని పోవుచున్నవి) శంఖము (గళము) మెల్లగా పాపురము ధ్వనివలె అనుకరోతి (అనుకరించును) తారహారములు (పుష్పహారములు) తిరుగులాడు చున్నవి. విధివిధానమతి చిత్రమైనది. ఆంధ్రమున పోతరాజు భాగవతమునం దుపరితిని ఇట్లు వర్ణించెను.

పద్యము 9. నటదుత్తుంగ పయోధరంబు గతమందాక్ష క్రియోదారమ
 స్ఫుట వాగంకు రమక్షి కోణనివ సత్పుష్పేషు దర్పంబున
 న్నటితాలింగన వామసీ కృతకుచాగ్రప్రొధరోమాంచయై
 విటుజొక్కించె ప్రవుల్ల పద్మనయనా వీరాయితం బెంతయున్

శ్లో॥ 96. స్విన్నంమండల మైందవం విలులితం సృగ్భారనద్దంతమః :
 పాగ్రేవ పృథమానకైత కశిఖాలీలాయితం సుస్మితం ।
 శాంతంకుండల తాండవంకువల యద్వంద్వం తిరోమీలితం
 పీతం విద్రుమ సీత్రుతం సహితతో జానేకిమాసీదితి

తా॥ యనుచు కాళిదాసు రత్యంత వర్ణన జేసెను. దీనిచే బంధనాది
 రతుల వలన దుఃఖము గలుగుచున్నది. దెలియబడుచున్న దేగాని స్త్రీ పురు
 షులకుగల ఆనంద మెట్టిదో జెప్పశక్యము గాజాలదనెను. కావున విషయా
 నందము ఊణభంగురమైన ఆభాస మాత్రసుఖమేయని తెలియుచున్నను
 గాని, శృంగార పియులగు వారికి మాత్రమీ శాస్త్రజ్ఞానమున విషయా
 నంద తృప్తి గలుగుననుటలో సంశయములేదు. “ప్రజాతి గమృతం”
 యను శృతి ప్రమాణమున స్వభార్యా సంయోగముచే రతి సుఖమనుభ
 వించి పుత్ర సంతాన ఫలమును బడసినచో శాస్త్ర పరియోజనము
 సిద్ధించును.

కామకాండము సంపూర్ణము.

ఓం

శ్రీ గ జే శా య న మః

ఆర్ష విజ్ఞాన సర్వస్వము

ప్రథమ గుచ్ఛము

4. నీతి కాండము

78. నీతి=న్యాయము “నయతి:— సన్మార్గమునందుంచునది నీతి యనబడును. నీతిశబ్దమునుకూడ బోధించును. మనుష్యులకు ధర్మమార్గము నుపదేశించి, వారిని సత్ప్రవర్తన యందుచుట నీతి యనబడును. నీతి పరులే ధర్మ మాచరింతురు. నీతి శాస్త్రము సత్ప్రవర్తన నుపదేశించును. చుంచి నడతగల వారిని నీతి పరులందురు. సమస్త శాస్త్రజ్ఞు లయ్యును నీతి పరులు గానిచో వారు నిందితులగుదురు.

పద్యము 10. నడవడి మంచిదైన జనంబులు పెద్దగ జూతురాతని ।

న్నడవడి జక్కగాని నరునచ్చిన చుట్టములైన జేరనీయకన్

యెడ దొలుగంగ దోలుదు రహీనత యున్లఘ వృత్తిమహి

న్నడవడిచేత వచ్చుటిది నై జము దీని నెరుంగ వింతయున్.

తా॥ తాను నీతిపరుడగుచు లోకులకు నీతిమార్గ ముపదేశించు వారినే సత్ప్రవర్తకులు, ఉపదేశికులందురు. వానికి తిర్వగ్గంతువులుగూడ సహాయపడును.

శ్లో॥ 97. యాంతిన్యాయ ప్రవృత్త స్మతిర్యంచోపి సహాయతాం ।

ఆపంథానంతు గచ్ఛంతం షోడరోపి విముచ్యతే

తా॥ నీతి పరునికి పశుపతులు సహితము సహాయమొనర్చును. అవి నీతి పరులను అన్నదమ్ములుకూడ విడుతురు.

ఉదాహరణకు శ్రీరామచంద్రుడు నీతి పరుడగుటచే సుగ్రీవాదులు (కోతులు) జటాయువు (పక్షి) సహాయ మొనరించినవి. అవినీతిపరుడైన రావణాసురుని వాని తమ్ముడగు విభీషణుడు విడిచెను. ఇతరులేవి యెనరించిన తనకప్పియములగునో నవి తానితరులకు జేయకుండుట ధర్మమగును. మహాభారత శాంతి పర్వమునందిట్టి ధర్మమును భీష్ముడు ధర్మరాజున కెరింగించెను.

పద్యము 11. ఒరులెయవి యొనరించిన నరవర యప్రియము

తనమనంబునకగు తానొరులకునవి జేయ

కునికి పరాయణ పరమధర్మ పథములకెల్లన్

నీతికి, ఓపిక, ప్రయత్నము. శ్రద్ధ, ధర్మానక్తి, నిష్ఠ మొదలగు సద్గుణంబులు సాధనములగును. ఇవి లేనిచో నీతి గలుగదు. గాన యత్నాధిక్య సాధ్యమైచది నీతి.

పద్యము 12. ఒడికముతో బ్రయత్నమున నొక్కమహాశిల కొండ మీదికి ।

నగ్గు పగభార మచ్చడిది గ్రక్కున భూమికి డిగ్గదోయగా

గడుసుల భంబయట్లు గుణగణ్యుడనం బొగడొందుటదృశం ।

బుడుగ గదురనుండనగ నుండుట తానుకరంబు ధాత్రిలోన్

శ్లో॥ 98. పరిపూర్ణే పితటాకేకాకః కుంభోద కంపిబతి ।

అనుకూలేపి కళశేర్షి నీచః పరదారలం పటోభవతి

తా॥ తటాకము జలపూర్ణమైనను కాకి ఇండ్లయందుండు కుండలోని యుదకమే త్రాగుచు అదేవిధమున నీచుడు (అవినీతిపరుడు) తనకు భార్యాను కూలవతి యున్నను పరదాసరాక్తిగలిగియుండును. సత్యాహింసలతో మెలంగుచు నితరులను మోసగించక న్యాయార్జనతో జీవించు వారు నీతి పరులు. తన ప్రయత్న నితరులు ప్రశంసించినను గర్వించక సత్ప్రవర్తననే కల్గియుండవలయును.

పద్యము 13. తన నడవడి నత్పురుషులు గొవియాడగ సుబ్బక

దియగుణంబుగ తద్వర్తనమున్వదలకయుండిన

మనుజుడు పూజ్యుండు జన సమాజములోనన్

శ్లో॥ 99 సత్యంబ్రూ యాత్రియంబ్రూయాన్న బ్రూ
యాత్సత్యమప్రియం ప్రియంచ సృతంబ్రూయా
దేష ధర్మస్సనాతనః

తా॥ సత్యముగను, ప్రియముగను బలుకవలయును. సత్యమైనను అప్రియమును బలుకరాదు. గాని ప్రియమగుననుచు నసృతము బలుకగూడదు. ఇదే సనాతన ధర్మము. ఉద్యోగ పర్వమునందు విదుర నీతి గలదు. అందు ధృతరాష్ట్రునితో విదురుడు నీతి ధర్మోపదేశములు జేయుచు, ఓయి మహారాజా ! ప్రియముబలుకు వారెల్లప్పుడు సులభులు. అప్రియమైన మహితము బలుకు వారలరుదు ఒక వేళ చెప్పెడి వారున్నను విను వారులేరు. సత్యము, ప్రియము, హితము బలుకుట దుష్కరము. అందువలన మౌనముగగాని మితభాషిగగాని యుండుట మంచిదియని భగవద్గీతలో గలదు. నీతిశాస్త్రములను బృహస్పతి, శుక్రుడు, విదురుడు మున్నగు వారు జెప్పిరి కణక నీతి కాపట్యమునే జెప్పినందున దుర్మితి యనబడును. అందు పరద్రోహము, మోసము రాజనీతి నామమున జెప్పబడినది ఖాటనీతి యందు రాజులు ధన లోభమున వర్తింతురుగాని యదే జనులందరికి హితముగాజాలదు. ఆంధ్రమున పంచతంత్రమును నీతిశాస్త్రమందు. సుహృత్లాభము, మిత్ర భేదము మున్నగు ప్రకరణములుగా విభజించి నీతి బోధించబడినది. శుక్రనీతియందు నసత్యము బలికినను దోషము గాదని చెప్పబడినది కాని అసత్యము బలికినచో పరులకు హింస సంభవించు నవకాశముండునేని అట్టి సమయమున మాత్రము అసత్యమాడుట నీతికాదు.

పద్యము 14 వారిజాక్షులందు వైవాహికములందు

పాణి విత్తమాన భంగమందు

చకితిగోకులాగ్రి జన్మరక్షణయందు

బొంకవచ్చు నపుము బొందదధిప

అనిశుక్రనీతి

విద్యా గర్వముచే సత్ప్రవర్తన విడరాదు.

పద్యము 15 విద్యకునుదోడు వినయంబుగలిగి యుంట

పసిడికిని తావి యబ్బినభాతి యగును

విద్య గలిగియు యడకువ వెలయకున్న

యమర తరువును కచ్చబెట్టలమిక్కునుట.

విద్య మంచివాని వద్దనున్ననే రాణించును. గావున నీతివంతునికిగల విద్య జ్ఞానప్రదానము జేయుటకు నుపకరించును. ఖలునివద్దయున్న విద్య వివాదములకే పనికివచ్చును. నీతిగలవానివద్ద ధనమున్నచో దానాదుల జేసి పరులకుపకరించును. అవినితీపరుని వద్దగల ధన మతనికి మదహేతు వగును. నీతి పరునకు బలముండిన ఆర్త రక్షణకుపకరించును దుష్టునిగి గల బలము పరపీడ గగించును.

శ్లో॥ 100 నీతిజ్ఞాః నియతిజ్ఞాః శాస్త్రజ్ఞాస్సంతు లోకేస్మిన్
బ్రహ్మజ్ఞాపి భవంతు వేదజ్ఞాః । స్వాజ్ఞానజ్ఞానినో
విరలాః

తా॥ నీతిశాస్త్రజ్ఞులు, నియతిశాస్త్రజ్ఞులు, ఇతర శాస్త్రజ్ఞులు లోక మందనేకులుగలరు గాని తన యజ్ఞానమును గుర్తెఱుంగువారలరుదు. సమస్త శాస్త్రజ్ఞులయ్యును తమ తప్పలను (దుష్ప్రవర్తనలను) దెలిసికొనక యుండినచో వారు శుశారికములవలె శాస్త్రములు బలుకు వారలే యగు దురుగాని నీతిపరులుగానేరరు. తమ అవినితీతులను దెలిసికొనుటగాక వాని విడుచుటకు ప్రయత్నింపవలయును.

79. శాస్త్రములు విజ్ఞానమును మాత్రమే బోధించునుగాని యవి మనుష్యులకు సత్ప్రవర్తనను గలిగింపజాలవు. సత్ప్రవర్తన నలవరచు కొనుటకు గురుకులవాసమైనను లేక సత్పురుషుల సేవ జేసియైనను నీతి తెలియుట ముఖ్యము. ఇట్టి సత్ప్రవర్తనలే నీతిశాస్త్రములు బోధించును గాన నవి యాదరణీయములు.

ఇతిశ్రీ అంబాగస్త్యేశ్వర కరుణాపాత్ర శ్రీ శీలప్రపంచ పారా
వారరాకాసుధాకర రామశర్మ సూనుడు సకల విద్యజ్ఞ
విధేయుడైన రామకృష్ణశాస్త్రి సంగ్రహించిన
ఆర్షవిజ్ఞానసర్వస్వమునందు నీతి కాండముతో
ప్రథమగుచ్ఛము సమాప్తము.

ద్వితీయ గుచ్ఛము

ఆర్ష విజ్ఞాన సర్వస్వము

ద్వితీయ గుచ్ఛము

వేదాంగకాండము

1. శిక్ష

80. వేదమునకు శిక్ష ప్రథమాంగము. వర్ణాదులిందు శిక్షింపబడుటతో నిది శిక్ష. శిక్షయే శీఘాయనబడును. దీర్ఘము ఛాందసము చిక్షిత్ = వ్యక్తాయాం వాచి యను ధాత్వర్థమున వాక్కర్మణోరూపం శిక్ష. శిక్షించుటచేతను, వర్ణాద్యుచ్చారణ లక్షణ మిందు శిక్షింపబడుటచే నైనను దీనిని శిక్ష యనవచ్చును. ప్రియ, హితోపదేశములు గురు, దేవ, ప్రభువు వాక్యముల బోలు శ్రుతి చెప్పిన ఆదేశోపదేశములిందు గలవు. ఉప నిషత్తులతో సహా సామూర్ణ వేదాధ్యయనమునందు అర్థ గ్రహణ మాత్రము జాలదాయనుకొని వర్ణోచ్చారణందు స్వరాది నియమములు జాతీంపుట అనావశ్యకమని భ్రమపడువారికట్టి భ్రమ యుండరాదని దెలుపుటకును స్వరవర్ణోచ్చారణ సలక్షణముగా చేయుటావశ్యకమైనదని దెలుపుటకును, ఈ శిక్ష శాస్త్రోద్దేశము. వైఖరీయందు వర్ణములను స్వరాది నియమము లతో సలక్షణముగా నుచ్చరించుటందు జాహ్నవ్యోయత్నము ముఖ్యముగ జేయవలసియున్నది. వైఖరీ యనగా వై = నిశ్చయముగ, ఖం = ఆకాశం (శ్రోతే)ంద్రియము, రాతి = గృహ్లాతీతి వైఖరీయని దీని పుష్పత్తి, తాత్పర్యమున శ్రోతేంద్రియమునకు వివరబడునంత వైకి ఉచ్చరించు వాక్కు వైఖరీ యనబడును. వర్ణములు ధ్వని రూపములైనను వానిని ఉత్పత్తి స్థానములనుండి వైకి వెడలించునప్పుడు జాహ్నవ్యభ్యంతర ప్రయ

త్నము లావశ్యకములైనవి. వాక్కునకు స్థానాపేక్షచే పరా, వశ్యంతి, మధ్యమ, వైఖరీ యను నాలుగు నామములు గలిగినవి.

[శ్రుతి॥ ౪౦ “చత్వారి వాక్పరిమితపదాని ।

తాని విదుర్పాహ్లాదాయే మసీషిణః ।

గుహానిత్రీణిని హితానేజ్యయన్తితురీయం

వాచో మనుష్యావదంతి”.

తా॥ నామాఖ్యాతాది (1. నామ 2. ఆఖ్యాత 3. నిపాత, 4. ఉత్పత్తి) పరిమిత పదములతో నుండువాక్కు మరల చతుర్విధములైనదని బుద్ధి మంతులైన బ్రాహ్మణులే యెరిగినవలగుదురు. వీనిలోని మూడు వాక్కులు శరీర గుహాయందు (మూలాధారమునుండి హృదయమువరకు) ఉండును కావున నవి గోచరములు గానేరవు. తుది నాల్గవదైన వాక్కు (వై ఖరి) మనుష్యులుచచ్చరింతురు.

అనగా మనుష్య శరీరమందలి మూలాధారాది స్థానములనుండి వాక్కు వర్ణరూపమున క్రమముగా ముఖమునుండి వెడలువరకు గోచరించును. వాగిందిరియమున వై ఖరిగా నుచ్చరింపబడగ నదే శ్రోతేంద్రియ గోచర మగును గాన దీనినే వై ఖరి యందురు.

ఆకారవర్ణ మే స్థానములనుండి ప్రయత్నముచే పైకి వెడలించువప్పుడు పదక్రమమున వాక్కుగును. ఆకార వర్ణము మూలాధార చక్రమందు పరరూపమున (సదాత్మకమున) నుండి ప్రాణవాయువు (నాదము) చే స్పృందమగుచు పైకి లేచునుగాని అప్పుడ గోచరమైనందున పరానామము దానికి గలిగినది.

శ్రుతి॥ ౪౧ “అకారోవై సర్వా వాగ్దౌషా స్పృశాంతస్థోష్ణభిష్పృజ్జి
మానాబహ్వీ, నానా రూపాభవతి”

తా॥ ఆకారవర్ణమే సమస్త వాక్కులగును. అదియే శరీరములోనికి యుష్ణతచే పుర్రమగుచు వ్యక్తమై నానా వర్ణములుగా ఒరిగిమించును. ఇచ్చా ప్రయత్నములతోనే ప్రాణవాయువు (నాదము) ఉత్పత్తి

స్థానములందు జేరి యచ్చట యాగ్నేయముతో (ఉష్ణముతో) గలసి వివిధ వర్ణముల స్ఫురింప జేయును. నాదముచే వర్ణములు స్ఫుటించునందున, వైయ్యాకరణులు స్ఫోటిని ఉపలక్షకమున జెప్పుదురు. వర్ణ పదవాక్య భేదమున స్ఫోటి త్రివిధము. వానిలో వర్ణస్ఫోటియే ముఖ్యమని బాప వర్ణణాచారి మతము. స్ఫుటించు వర్ణములు పదక్రమమును జెంది వాక్యైకన నదియే వైఖరి. స్ఫోటనుచిచ్చక్తి యందురు.

శ్లో ౧౦ “ఆకార ప్రధానోకారో పలక్షిత స్ఫోటాఖ్యోచిచ్చక్తి
స్పర్శావాక్”

తా॥ ఆకారమే ప్రధాన వర్ణముగా గల నోంకారమునకు స్ఫోటచిచ్చక్తి స్వరూపముగనదే సమస్తవాక్కు లగుచున్నది.

శ్లో 101 మూలాధారాద కారస్ఫురతి లఘుపథం నాభి రంధ్రాదుకారో
మధ్యస్థానే మకార శశికరణవశాత్కంఠతో బిందురస్మా
న్నాదో మధ్యాచ్ఛక్తిశ్చిరసిచ గతిశ్చాంతి మద్వాదకాంతే
ఓంకారోధ్యానరూపో రవిరివ జగతాం నాయకో విశ్వమూర్తిః

తా॥ మూలాధార చక్రమునందు ఆకారము స్వల్పముగా స్ఫురించును. అచ్చటినుండి నాభివరకును సూక్ష్మముగ లేచి మణిపూరక చక్రముం దచ్చటి యూష్ణముతోగలిసి ఉకార వర్ణముగ స్ఫుటించును, అచ్చటినుండి ప్రాయత్నమున ప్రాణవాయువుతో గలసి హృదయమునందలి అనాహత చక్రమునందు జేరి యచ్చటి యాగ్నేయముతో గలసినచో మకార వర్ణోత్పత్తి యగును. అదియే కంఠస్థానమందలి విశుద్ధచక్రమునందు జేరగ నచ్చటి శశికరణములు (క్లేష్టము) నంటుచు బిందూత్పత్తి యగును. బిందుముఖమునందు నాదము దాని మధ్యన చిచ్చక్తి అగ్రమునందుగతి (చలనము) గలుగగ వాక్కుగ నంత ముఖమునండి వైఖరి రూపమువ వేడలుచు జాహ్మ వాయువునందు పండ్రెండంగుళముల దూరమువరకు జని యచ్చటలీనమగును. సూర్యునివలె జగత్తునంతటవ్యాపించి నియమించునదగు ధ్యానరూపమైన ఓంకారము విశ్వరూపమైనది. వర్ణములకు మూలాధార చక్రమునం దకారముగోచరమగుటతో పరనామము, మణిపూరకమునందు

కారవర్ణమై యోగి జనదర్శన యోగ్యమగుటతో పశ్యంతీ నామము. అనాహత చక్రమందు (హృదయమునందు) మకార వర్ణమునకు మధ్యమ నామము విశుద్ధచక్రమునందలి శ్లేష్మముతోగలసిన బిందువగుచు మనుష్యుల ముఖమునుండి వాక్కు వెడలగ వైఖరి నామము గలిగినది. ఇట్లు వాక్కు శ్రోత్రేంద్రియ గోచరమైనందున వైఖరి.

శ్లో 102 అష్టాస్థానాని వర్ణానా మురఃకంఠ శిరస్తథా
జిహ్వమూలంచ దంతాశ్చ నాసికౌష్ఠేచ తాలుచ

తా॥ వర్ణోత్పత్తి స్థానము లెనిమిది: 1. ఉరము, 2. కంఠము, 3. శిరము, 4. జిహ్వమూలము, 5. దంతములు, 6. నాసిక, 7. టష్టములు (పెదవెలు) 8. తాలు (దవడలు).

ఉరమునకు (హృదయమునకు) క్రింది స్థానములైన మణిపూరక, మూలాధార, చక్రములందు వర్ణోత్పత్తియైనను అవి గోచరించజాలవు. దానిని దెలుసుకొనువారికే బ్రాహ్మణత్వముండునని శ్రుతిజెప్పినది.

శ్లో 103 “యావాక్పురుషేషు సాహేషేషు పృథిష్ఠితా కచ్ఛితాం
వేద సబ్రాహ్మణః సావాగ్యయా స్వప్నేభిభాషతే”

తా॥ పురుష శరీరమునం దేవాక్కు ప్రతిష్ఠింపబడినదో (ప్రాణమునందు నాదరూపమున నున్నదో) యదియే బ్రాహ్మణవాయువునందు గలదు. దానిని దెలియువాడే బ్రాహ్మణుడు. స్వప్నావస్థయం దేవాక్కుచూరింప బడుచున్నదో యా వాక్కుత్పత్తికి కారణము అత్యయగును. వాక్కు నాదరూపమదే ప్రాణవాయువు. దాని కారణమాత్మ (బ్రహ్మ) కావున అత్మజ్ఞానము గలవారలకే బ్రాహ్మణత్వము గలదనుట యొప్పుచున్నది. స్పందశక్తి ప్రాణమదే చిచ్ఛక్తి. ఇది ఇంద్రియాదుల కగోచరమైనది.

81. నాదరూపములైన వర్ణములు స్వరములని (అచ్చులు) వ్యంజనములని (హల్లులు) రెండు విధములు. స్వరములు అకారాది విసర్గపర్యంతములైన పదహారు వర్ణములు. కాదిజాంత వర్ణములు హల్లులు.

కృతి ౪౪ “కాదమోమావ సానాస్పర్శాః యరలవా అంతస్తాః
కాషనహ ఊష్మాణః తైఃక్రమ విశేషా వచ్చిన్నైర్వృజ్యమానా
నానా రూపావర్తంతే

తా॥ కకారాది మకారము వఱకు గల హల్లులే స్పర్శలు. య,ర,ల,వ, అంతస్థులు శ,ష,స,హ,లు ఊష్మములు ఇవి అకారాది స్వరములగు ప్రాణము లతో గలసి ప్రయత్నమున నుత్పత్తి స్థానాదులనుండి క్రమబద్ధముగ నుత్పన్నములై నానా రూపములుగ వ్యక్తమగును. ఉత్పత్తిస్థానములివి :-

1. అ,క,ఖ,ఘ,ఙ,హ,ః, లివి విసర్జనీయములు వీనికి కంఠముత్పత్తిస్థానము.
2. ఇ,చ,ఛ,జ,ఝ,ఞ,య,శ ,, వీనికి తాలు ,,
3. బు,ట,త,డ,ఢ,ణ,ర,ష ,, ,, శిరస్సు ,,
4. ు,త,థ,ద,ధ,న,ల,స ,, ,, దంతములు ,,
5. ఉ,వ,భ,బ,భ,మ ు (అర్ధవిసర్గ) ,, ఓష్ఠములు ,,
6. ఇ,మ,ఙ,ణ,న ,, ,, నాసిక ,,
7. ఏ,ఐ లకు కంఠము, తాలువును స్థానములు.
8. ఓ, ఔ లకు కంఠము మరియు ఓష్ఠములు స్థానములు.
9. వకారమునకు దంతములు మరియు ఓష్ఠములు స్థానములు.
10. విసర్గలకు జిహ్వ మూలము ,,
11. అనుస్వారమునకు నాసిక ,,

82. వర్ణములను వాని స్థానములనుండి ప్రయత్నమున వేరగునట్లుచ్చారణ మొనర్చుటకు గురుముఖమున తెలిసికొని యుచ్చరించనగును. వర్ణములాయాస్థానములందు జేరగ వానికి రూపము (ఆకృతి) యేర్పడుచు వాని కప్పడే నామము లేర్పడును. అక్షరములకు వివిధ వర్ణములతో రూపము లుండును.

శ్లో॥ 103. అకారాద్యా స్వరాధూమ్యాః సింధూరాభాస్తు కాదయః ।

దాది ఫాంతా గౌరవర్ణాః, అరుణాః పంచబాదయః ।

లకారాద్యాః కాంచనాభాః, హకారాంత్యై తటిన్నిభాః

తా॥ అకారాది స్వరవర్ణములు. అ, ఆ, ఇ, ఈ, ఉ, ఊ, ఋ, ౠ, ఌ, ౡ, ఏ, ఐ, ఓ, ఔ, ం. ౩. పదహారు ధూన్లు వర్ణములుగలవి, 2. కవర్ణము. (క, ఖ, గ, ఘ, ఙ) చ వర్ణము (చ, ఛ, జ, ఝ, ఞ) ట, ఠ, డ, ఢ, ణ, త, థ, ద, ధ, న, ప, ఫ, లు యీ పది యక్షరములు గౌరవర్ణము గలవి.

3. డ, ఢ, ణ, త, థ, ద, ధ, న, ప, ఫ, లు యీ పది యక్షరములు గౌరవర్ణము గలవి.

4. బాదులు, బ, భ, మ, య, ర, లను ఐదున్న, అరుణ వర్ణము గలవి. (కొందఱు లకారమునుకూడ అరుణ వర్ణములలో జేర్చిరి. పై రెండు పక్షములు సరియే ఏలనన ఋతువులారై నను శ్రుతియందు ఐదుఋతువులే జెప్పబడినవి.

శ్లో॥ ౪౫. “ద్వాదమాసాః పంచఋత వత్ప్రయ ఇమేలోకాః ఆసావా
దిత్యో ఏకవింశతః”

తా॥ పండ్రెండు నెలలు, అయిదు ఋతువులు, మూడు లోకములు ఈ కనుపించు సూర్యునితో గలిసి మొత్త మిరువది యొకటి. శ్రుతియందు శిశిరము హేమంత ఋతువునందు జేర్చి చెప్పబడినది. కాన అయిదు ఋతువులనుచు జెప్పబడెను. ఇట్లే పలుచోట్ల ప్రయోగములున్నవి. అదే విధమున బాదు లైదువర్ణములని జెప్పినను లకారము నాటవదిగ జేర్చి ఆరు వర్ణములు అరుణిమగలవిగ తెలిసికొనవలెను. లింగ స్థానము నందుగల స్వాధిష్ఠాన చక్రమారురేకులు (దళములు) గలది. అచ్చట లకార వర్ణముండునని జెప్పకున్నచో నచ్చటి యొక దళమునందే వర్ణ శూన్యమై నిరర్థకమగును, మరియు దానికిందనే యుండు మూలాధార చక్రము నాల్గురేకులు (దళములు) గలది యున్నది. దానియందుగల వ, శ, ష, స, లు నాల్గు వర్ణములకన్న హెచ్చైన, లకారము యుండుననినచో దళమధికమైన దైదవది లేనందున లకారముండుటకు స్థానములేక నిరర్థక.

మౌను. గావున లకారమును బాదులతో జేర్చి జెప్పితే సమంజసమైనది ఇట్లు జెప్పిన శ్లోకవిరుద్ధార్థము గాజాలదు. లకారాద్యాః అనగా లకార ఆదిర్యేషాంతే యను విగ్రహము చెప్పికొని వ, శ, ష, స, లు నాల్గిని అర్థమును జేయవచ్చును. మరియు అరుణాః పంచబాదయః యన్నప్పు డాదిశబ్దమున లకారమును జేర్చవచ్చును. ఇట్లు లకారాద్యాః కాంచ నాభః యన్నప్పుడు లకారమును విడిచి న, శ ష, స, యక్షరముల వర్ణము బంగారు గంగుగయుండునని యర్థము మా, ఊ, ల రంగు ఎఱుపు ఇదే యర్థమును చెలుపు శ్లోకమంతర్మాతృకా సరస్వతీ ధ్యానమునందు జెప్పబడినది.

శ్లో॥ 104. ఆధారే లింగనాథౌ హృదయసరసి జేతాయమూలేలలాటే
ద్వేపత్రేషోడశారే ద్విదశ దశదశే ద్విదశార్థే చతుష్కే-
వాసాంతే బాలమద్యేడ పకత సహితే కంఠమూలే స్వరాణాం ।
హంక్షంత త్వార్థయుక్తం సకల దశగతం వర్ణరూపనమామి

తా॥ మూలాధారము, లింగము (స్వాధిష్ఠానము) నాభి (మణిపూర కము), హృదయ సరసిజము (అనాహతము) తాలుమూలము (కండ దేశమునందలి విశుద్ధ చక్రము) అలాటము (భృకుటి యందలి ఆజ్ఞా చక్రము) లివి షట్చక్రములనబడును. వీనియందు క్రిందినుండి క్రమమున రెండురేకులు, పదునారు దశములు, పండ్రెండు రేకులు, పదిరేకులు, ఆరు రేకులు, నాల్గు రేకులుండును. పైనుండి వాసాంత మన వశ, ష, స, లు బాలమద్యే, ష కారమును విడిచిన బ, భ, మ, య, ర, ల, లు, డాది షాంతములైనవి పది. డ, ధ, ణ, త, థ, ద, ధ, న, ఫ, ష, లును, క, త, సహితేకాది తాంతమైన క వర్ణము, చవర్ణము, ట, ఠలు గలిపిన పండ్రెండగును. కంఠమూలమందలి స్వరములన విశుద్ధ చక్రమునందుండు అకారాది విసర్గల పర్యంతములైన స్వరములు పదునారుండును. ఆజ్ఞా చక్రమునందు హకారక్షకారములుండును. షట్చక్రములందలి సకల దశములందున (రేకులందు) గల వర్ణరూపురాలైన సరస్వతికి నమస్కరించెదను.

రిరి. నాదరూపమైన ప్రాణవాాయువు షట్పక్రములందుండు ఊషముతో గలసి వర్ణాభి వ్యంజకమగుచున్నది. అన్యథా ప్రాణవాాయువు సర్వాంత ర్వాపి యగుటతో నది యుత్పత్తి స్థానాదులందు జేరినగాని వర్ణాభి వ్యంజకములు గాజాలక పదవాక్య క్రమమును తొందనియెడల పశ్వాది తుల్యధ్వనియగుచు అర్థవంతము గాజాలదు. గావున గురుముఖమున శిష్యు బడసి వర్ణాభి వ్యంజకమగునట్లు జాహ్నవ్యంతర ప్రయత్నమును జేయ నగును.

శ్లో॥ 105. దేహేపిమూలా రేస్మిన్సముదేతి సమీరణః ।

విపక్షో రిచ్ఛయోత్థేన ప్రయత్నేన సుసంస్కృతః ।

సవ్యంజతి తత్రైవ శబ్ద బ్రహ్మపి సర్వగః

తా॥ ఈ దేహమందలి మూలాధార చక్రమునందే ప్రాణవాాయువు (నాదము) లెస్సగా నుదయించును. అదియే ఇచ్ఛా వివేకములతో గురుముఖమున సంస్కరింపబడన యెడల ప్రయత్నముచే పైకి వెడలించగ శబ్దబ్రహ్మ (నాదము) సర్వగతమైనను ఆయా స్థానములందే వ్యక్తమగును. ప్రయత్నము అంతరము జాహ్నమని రెండు విధములు. జాహ్నవ్యప్రయత్నమును గురు ముఖాధ్యయనమునను, ఇచ్ఛా వివేకాభ్యాసనలచే నాంతర ప్రయత్నమును చక్కగ నెఱింగి యుచ్చరించిన శబ్దము స్వరమగును. అట్టి స్వరమైన మంత్రోచ్ఛారణయే ఫలప్రదము. అపస్వరోచ్ఛారణ మనర్థకారి.

శ్లో॥ 106. మంత్రోహీన స్వరతో వర్ణతోవా । మిథ్యాప్రయక్తోన

తదర్థమాహః । సవాగ్ధ్య జ్యోయజమానం హి న స్తి యథేంద్ర

శత్రుస్వరతో పరాధాత్

తా॥ మంత్రములు స్వరముచేగాని, వర్ణముచేగాని లోపించినను లేక యొక వర్ణమునకుబదులుగా నింకొకవర్ణముచ్చరించినను యవియర్థము నిష్పజాలవు. అట్టివాక్యే వజ్రమగుచు యజమాని హింసను జేయకలుగును. ఇందుగ్రిడు త్వష్ట కుమారుడగు విశ్వరూపుని చంపగా త్వష్ట యింద్రునిపై కోపించి యింద్రుని చంపగల కుమారుని బడయుటకై ఆభిచారిక హోమము

చేయుచుండ ఋత్విక్కు “ఇంద్రుని చంపగల కుమారుడు గలవాడవై వర్షిల్లుమని చెప్పదలచి దానిని సస్వరముగ నుచ్చరింపక పోవుటచే నతడు (త్వష్ట) ఇంద్రుని చేతిలో మరణించునట్టి కుమారుని (వృతా)నురుని బడ నెను. కాన అవస్వరముగు వాక్కు యజమాని కనర్థము కలుగజేయును. కావున మంత్రోచ్ఛారణం దుస్వరవర్ణాది వృత్యాసమును జేయగూడదు. సాంప్రదాయ వేత్తయగు సద్గురునొద్ద కృమశిక్షబడసి ప్రయత్నమున సస్వరముగా మంత్రోచ్ఛారణ జేయనగును.

శ్లో॥ 107. కుతీర్థాదాగతం దగ్ధమపవర్ణంచభక్షితం ।

ఏవముచ్చారణం పాపమన్య దోచ్చారణం శుభం

తా॥ సుశిక్షితుడుగాని గురువు నొద్ద కావించిన అధ్యయనము స్వరవర్ణ లోపముగలదిగను (దగ్ధము) ఒకదానికి బదులు మఱియొక వర్ణముగలది గను (అపవర్ణ) మ్రింగబడిన అక్షరము గలదిగ నుండును. అట్టి అవస్వర భూయిష్ఠమగు నుచ్చారణ మహాపాపము. కాన మంత్రమును సస్వర ముగ నుచ్చరించవలెను.

శ్లో॥ 108. సుతీర్థాదాగతం వ్యక్తం స్వామ్నాయం సువ్యవస్థితం ।

సుస్వరేణ సువక్త్రేణ ప్రయిక్తం బ్రహ్మజాయతే

తా॥ సాంప్రదాయ విదుడగు సుశిక్షితుడైన గురువు నొద్ద నేర్చిన యుచ్చారణ సువ్యక్తముగ (స్పష్టముగ) అర్థయుక్తమైనదిగ సువ్య వస్థితముగ సుస్వరముగనుండి బ్రహ్మ (వేదము) అనబడును.

శ్లో॥ 109. ఏవంవర్ణాః ప్రయోక్త వ్యానావ్యక్తా నచపీడితః ।

సమ్యగ్వర్ణ ప్రయోగేన బ్రహ్మలోకే మహియతే

పా. శి. ఖ. 3. శ్లో. 31.

తా॥ వై తెప్పినట్లు స్వరవర్ణోచ్ఛారణందు, వ్యక్తము గాకుండునట్లేగాని, వర్ణమును పీడించినట్లేగాని ప్రయోగముల జేయరాదు. లెస్సగా స్వర వర్ణోచ్ఛారణ జేసినచో బ్రహ్మ లోకమునందు (పండితులసభలో) పూజ్యుడగును. కావున స్వరవర్ణోచ్ఛారణను తెలుపుటకు శిక్షాశాస్త్రావసర

మైనది. దీనియందు ఉదాత్తాను దాత్త స్వరవ్యంజనాది విశిష్ట విజ్ఞానము జెప్పబడినది. శిక్షాశాస్త్రములనేక ఋషి ప్రణీతములు. గలవు. అందు పాణినీయ, వ్యాసశిష్యులు జేర్చినదగినవి. “అథశీతాం ప్రవక్ష్యామి పాణినీయమతానుగం” అనుచు పాణినీయ శిక్షారంభమున జెప్పబడినది.

84. వర్ణోచ్ఛారణయందు సావయవములైన తాలువ మున్నగు స్థానముల నుండి ఊర్ధ్వమునకు (పైకి) బలికిన స్వరముదాత్తము.

2. వర్ణోచ్ఛారణందు సావయవములైన తాలువ మున్నగు స్థానముల నుండి క్రిందికి బలికిన అచ్చనుదాత్తము.

3. వర్ణోచ్ఛారణయందు వేగమున కంపన జేయుట స్వరితము.

4. వర్ణముయొక్క ఏక మాత్రోచ్ఛారణ హృస్వము.

5. ద్విమాత్రోచ్ఛారణ (రెండు మాత్రలకాలము) దీర్ఘ మనబడును.

6. వర్ణమును మూడు మాత్రల కాలము వరకు నుచ్చరించుట ప్లుతము.

ఉదాహరణగా ఉ, ఊ, ఊలు క్రమమున హృస్వదీర్ఘ ప్లుతములు.

శ్లో॥ 110. ఉదాత్తశ్చాను దాత్తశ్చ స్వరితశ్చ స్వరాత్తయః ।

హృస్వోదీర్ఘప్లుత ఇతికాలతో నియమాబి

పా. 3. 4. 3. శ్లో. 10.

తా॥ వర్ణమున కుదాత్తాను దాత్త స్వరితములనుచు త్రివిధ స్వరములు గలవు. మరియు దానికి హృస్వము, దీర్ఘము, ప్లుతమనుచు త్రివిధ మాత్రలు (ఉచ్ఛారణకు కాలము) నియమముగనుండును.

శ్లో॥ 111. హృస్వస్వాదేకమాత్రస్య, ద్విమాత్రస్యకుదీర్ఘతా ।

త్రిమాత్రస్య ప్లుతోచాంహి పాదోమాత్రోశ్చతుర్థకః

వ్యా. 3. 4. 1. శ్లో. 1.

తా॥ ఒకమాత్రకాల ముచ్చరించు వర్ణము హ్రస్వము, రెండు మాత్రల కాల ముచ్చరించుబడునది దీర్ఘము, మూడు మాత్రల కాలము నుచ్చరించునది ప్లుతము. నాలుగమాత్రలైన రంజప్లుతము.

హ్రస్వోదాత్త	దీర్ఘోదాత్త	ప్లుతోదాత్త
హ్రస్వానుదాత్త	దీర్ఘానుదాత్త	ప్లుతానుదాత్త
హ్రస్వస్వరిత	దీర్ఘస్వరిత	ప్లుతస్వరిత

భేదములచే నొక స్వరమే తొమ్మిదివిధములైనది.

మాత్రకాలమును కొందరు తృటి యనిరి. మరికొందరు మోకాలను తన హస్తముతో మూడుసార్లుజుట్టి చిటికెవేయునంత కాలమనిరి.

రి5 “అథశీఘాం వ్యాఖ్యాస్యామః, వర్ణః స్వరః, మాత్రా, బలం, సామ, సంతానః” యనీ తెత్తిరియ శిక్షలోగలదు. వర్ణస్వర మాత్రాదులు పైన జెప్పబడినవి. బలమనగ స్యరితము. వర్ణములకు విశేషణములేవియు జెప్పనప్పుడు సమముగా నుచ్చరించుట సామము, వర్ణముల సహోచ్ఛారణ జేయుట (కలిపి యుచ్చరించుట) సంతానమనబడును. రంజప్లుత విశేషణములివి :-

శ్లో॥ 112. రంజవర్ణం ప్రయుంజీరన్నో గ్రసేత్పూర్వమక్షరం ।
దీర్ఘస్వరం ప్రయుంజీ యాత్పశ్చన్నాసిక్య మాచరేత్

తా॥ రంజ ప్లుతోచ్ఛారణందు రంజాక్షరమునకు పూర్వాక్షరమును గ్రసించవలదు (స్పష్టోచ్ఛారణ జేయవలయును) ప్లుతాక్షరమును దీర్ఘస్వరమున బలుకవలెను. స్వరాంతమును నాసికయందుంచవగును.

శ్లో॥ 113. హృదయే చైకమాత్ర స్త్విర్ధమత్రస్తు మూర్ధవి ।
నాసికాయాంతథార్థంచ రంజస్త్వైవంద్విమాత్రతాః

తా॥ రంజవర్ణమును హృదయమునందేక మాత్రకాలము అర్థమాత్రకాలము శిరస్సునందు తుదియర్ధ మాత్రకాలమును. నాసికయందుంచగ రంజ ప్లుతము రెండు మాత్రలదగును.

శ్లో॥ 114. హృదయాదుక్కురేతిష్ఠ స్కాంస్యేవసమనుస్మరన్ ।

మార్దవంచ ద్విమాత్ర్యం చజఘన్వేతి నిదర్శనం

తా॥ రంజ వర్ణముచ్చరించునప్పుడు హృదయమునుండి కంచు మ్రోగు నట్లు దానిని రెండు మాత్రకాలము వరకు మృదువుగా నుచ్చరించవలయును. ఉదా:- “జఘన్వేతి”

శ్లో॥ 115. మధ్యేతుకం పయేత్కం పముభౌపాస్త్వాసమా భవేత్ ।

సరంజం కంపయేత్కంపంరథేవేతి నిదర్శనం ।

తా॥ మధ్య వర్ణము పుతమైనచో స్వరితవర్ణమును సమముగా నుభయ పార్శ్వములందున్నట్లు కంపించవలెను. ఉదా:- “రథం” ఇదే విధముగ వ్యాసశిష్యులందలి రంజ పుతమును గురించి జెప్పిన శ్లోకములు గలవు.

శ్లో॥ 116. అకారాంతః ప్లతోయశ్చేదను నాసిక్య ఉచ్యతే

అమత్రద్వని తుల్యశ్చ రంజనంగ ఇతీర్యతే

తా॥ అమత్రమన కంచు అకారమంతః పుతము (లోపలగురప్పుడు) అను నాసికయగును.

శ్లో॥ 117. రంజపుతే వ్యాఘ్రశబ్దః పూర్వభాగే విధీయతే ।

మాత్రాద్వయంతు త త్రైవ తథానిరనునాసికం ।

మూర్ధ్నిస్థానే తృతీయాంశః కాంస్యద్వని సమస్తా

శ్లో॥ 118. కంపశ్లష్ట స్తదాచైవ మాత్రికా సహితస్తా ।

చరమాంశస్తు నాసిక్యే బిలద్వయే తతైవ

శ్లో॥ 119. నిస్సుతాంశస్తు త త్రైవ మాత్రికా సహితస్తా ।

ఎంపంరంజాః పుతాశ్చతుర్మా త్రాస్సమీతి

తా॥ పై జెప్పిన తాత్పర్య మీ శ్లోకములకగును. ఇచ్చట రంజపుతము నాల్గు మాత్రల కాలము వరకు గావచ్చునని జెప్పవలెనది.

ఉదా:- 1. శుశ్లోకాం (4) 2. సుమంగలాం (4) 3. యశోమమాం (4) 4. ఉపహూతాం (4) యద్వాం (4)

శ్లో॥ 120. చత్వారః కాతకేరంజాః । దీర్ఘహారణ్యకేవిదుః ।

పంచరంజాః ప్లుతాదీర్ఘా । శ్చత్వారస్తైత్తిరీయకే

తా॥ కాతకమంత్రోచ్ఛారణండు రంజ ప్లుతము ౪ మాత్రల కాల దీర్ఘోచ్ఛారణగును. ఆరణ్యకములను పంచమాత్రలకాల దీర్ఘోచ్ఛారణము జేయవలెను. తైత్తిరీయమునందు నాల్గుమాత్రల కాలమువరకే దీర్ఘము స్వరవర్ణోచ్ఛారణను సుస్వరము గనుకరముగ జేయుటయే, శాస్త్రప్రయోజనము దీనిచే పునుషునియొక్క వాక్కు సంస్కృతమగును. సంస్కృత వాక్కును ప్రయోగించువాడు పండితుల సభలో పూజ్యుడగును. విశేష విజ్ఞానవంతులగు పండితులకు శిష్యాశాస్త్రమహిమ యధార్థముగ దెలియబడునేగాని యితరులకది తెలియుట అసంభవము. వర్ణములైన స్వర వ్యంజనాదులను ప్రయత్నముగ నప్రమత్తుడగుచు వాని సర్దయంతముగ దెలిసికొని యుచ్చరించునప్పుడు స్వరము లింద్రాత్మకములై నందున వానిని శ్లక్ష్య బలయంతముగ నుచ్చరించవలయును. శ, ష, స, హలగు ఊష్మములు ప్రజాపతికి సంబంధించినవి కాన వాని నిరుక్తమనిరి. యనగా స్పష్టములుగా వినబడునట్లు యుచ్చరించవలెను. కాని వానిని గ్రహించక (విడువక) ఉచ్చరించనగును. కాదులు మృత్యుసంబంధములు (అగ్నేయములు) గాన వానిని వినబడునట్లుచ్ఛారణ చేయవలయును. మరియు వర్ణములను స్పష్టములని, ఈషత్రస్పష్టములని, వివృతములని, సంవృతములని నాలుగు విధములనందురు. వాని యుచ్ఛారణకగు ప్రయత్నము నందు విశేషము గలదు. ఊష్మములకు వివృత ప్రయత్నము స్పర్శములకు స్పృష్టప్రయత్నము, య, ర, ల, వ, యను యంతస్థముల కీషత్రస్పష్టత్వము హ్రస్వ వర్ణములకు సంవృత ప్రయత్నము గురుముఖాధ్యమును జేయగ దెలియబడును. ఇట్టి స్వరవర్ణోచ్ఛారణ జేయగలిగిన వారలె యజ్ఞాది కర్మలందు ఋత్విక్కులగుదురు. ఔర్ధాత్రవర్ణియందుండు నుద్గాత లిట్టి స్వరవర్ణోచ్ఛారణ జ్ఞానముగలిగిన వారలుండవలయును.

శిష్యాశాస్త్రము సమాప్తము.

2. వ్యాకరణము

86. వైదిక పదములకు సాధుత్వజ్ఞానము గలుగుటందూహోదికమును జేర్చి రెండవ యంగముగ వ్యాకరణ శాస్త్రము జెప్పబడినది. అది కాలము నందు మహేశ్వరుడు నట రాజ రూపమున నాట్యము జేయుచు తన చేతి ధక్క (వాద్య విశేషము) వాయించగ నందుండి పదునాలుగు నాదము లేర్పడినవి. అవియే పదునాలుగు సూత్రములైనవి వీరినే మాహేశ్వర సూత్రములందురు.

1. అ, ఇ, ఉ, ఊ. 2. ఋ, ౠ, ఌ. 3. ఏ, ఓ, ఔ. 4. ఐ, ఔ, ఔ, ఔ.
5. హ, య, వ, ర, ట్. 6. ల, ణ్, 7. ఞ, మ, జ, ణ, నస్.
8. ఝ, ఞ్. 9. ష, ఢ, ఢ్, 10. జ, బ, గడ, ద్.
11. ఖ, ఫ, చ, త, థ, చ, ట, త, వ్. 12. క, ష, య్. 13. శ, ష, స, ట్.
14. హ, ట్ వీనిని పురస్కరించుకొని కొన్నివేల సూత్రము లతో పాణిని మహర్షి అష్టాధ్యాయ జెప్పిరి.

సూత్ర ౧. “వృద్ధిరాదై చ్” ఇత్యాది సూత్రములతో పాణిని ప్రారంభించి జెప్పిరదే వ్యాకరణమునకు కాత్యాయనుడు వార్తికమును, పతంజలి మహర్షి భాష్యమును వ్రాసిరిట్లు. మునిత్రయ ప్రణీతమైన వ్యాకరణము లోకోపకారమగుచున్నది.

శ్లో॥ 121 యేనాక్షర సమామ్నయ మధిగమ్య మహేశ్వరాత్ ।
కృతస్త్రిం వ్యాకరణం ప్రోక్తంతస్మై పాణి నయేనమః

శ్లో॥ 122 వాక్యకారం పరదుచిం భాష్యకారం పతంజలిం ।
పాణినిం సూత్రకారంచ ప్రణతోస్మి మునిత్రయం

87. వర్ణ, స్వర సంధులను సమకూర్చి సలక్షణమైన వ్యాకరణశాస్త్రముచే వేద సంరక్షణ జేయబడినది. ఇంద్రాదిక వ్యాకరణములు వేదాంగములుగ పరిగణింపబడలేదు. అవి లౌకిక భాషా విజ్ఞానమున కుపకరించును. పతంజలి మహాభాష్యమునకు పెక్కు వ్యాఖ్యానములు గలవు.

2. వ్యాఖ్యానములు విజ్ఞాన సౌకర్యమున కుపయుక్తములగును. ఈ శాస్త్రమునందలి సంగ్రహ విషయములివి :- ప్రత్యాహారము 2. సంజ్ఞ 3. పరిభాషా 4. సంధి 5. అజంతమాల 6. హలంతమాల 7. సర్వ నామములు 8. స్త్రీ ప్రత్యయములు 9. కారకములు 10. అభ్యాతములు 11. లకారార్థము 12. సంజ్ఞానియమములు 13. క్రియలు 14. ఆత్మనే పదములు 15. పరస్మైపదములు 16. ఉభయ పదములు 17. సమాసని రూపణ 18. కృతద్ధిత వృత్తులు 19. అవ్యయజ్ఞానము. వీనిని సవిస్తరముగ దెలియుట సులభసాధ్యముగానందున సంగ్రహించి యిందు కొన్ని జూపించబడును. శబ్దములు సుబంత, తింజంతములనుచు రెండు విధములుండును. లంజ, విభక్తి, వచనములుండునవి సుబంతములు, తింజంతములు క్రియా పదములగును. పై రెండింటియందు జేరనివి అవ్యయములగును.

సుబంతములు నామమును గాని, విశేషణముగాని దెలుపును.

లంజములి విధము :- 1. స్త్రీ 2. పుం 3. నపుంసకములు.

3. ఏక, ద్వి, బహు, వచనములనుపేర త్రివిధమున వచనములుండును.

4. ప్రథమాది సప్తమి వరకు సప్త విభక్తులుండును ప్రథమయందే సంబోధన యను విభక్తి జేరినది. విభక్తిజ్ఞానమునకుగాను నామాంతము లందు ప్రోత్తయములు (గుర్తులు) జెప్పబడును.

5.	ఏక	ద్వి	బహు	వచన సంజ్ఞ్య
1.	సు	ఔ	జన్	ప్రథమ
2.	ఆం	ఔట్	శన్	ద్వితీయా
3.	టా	భ్యాం	భిన్	తృతీయా
4.	జ్ఞే	భ్యాం	భ్యన్	చతుర్థి
5.	జ్ఞన్	భ్యాం	భ్యన్	పంచమి
6.	జన్	ఓన్	ఆం	షష్ఠి
7.	జి	ఓన్	సువ్	సప్తమి
8.	హే రామ	హే కృష్ణ		సంబోధనలు.

పై ప్రత్యయములతో నామ విశేషణ పదము లూహచే గుర్తించబడును. నామమునకు బదులుగ సర్వనామములుపయోగింతురు వానికిని లిజ వచన విభక్తులు పై జెప్పినవి యుండును.

88. శబ్దములందు వ్యస్త, సమస్తమును భేదముగలదు వానిలో మరల రూఢి, యోగికమును భేదములు గలవు.

ఒక పదము వ్యస్త మనబడును. వాని కంటెను హెచ్చు పదములున్న గాని వ్యస్త పదములొకచోట జేరినగాని సమస్తములేక సమాస పదము లనబడును.

సంజ్ఞాయందుగల వర్ణములు (అక్షరములు) పరుషములు, సరళములను రెండు విధములాంధ్ర భాషయందు గలవు.

1. క, చ, ట, త, ప, లు పరుషములు, గ, జ, డ, ద, బ, లు సరళములు.

2. ఖ, ఛ, థ, ఫ, భు, ధ, ధ, భ ఇవి వర్గయుక్తులు.

పరుషములు సరళములునుగాక మిగిలినవి స్థిరములనబడును.

3. నకారమును దృతమందురు, నకారమంతమునందుగల విభక్తులు దృత ప్రకృతికమందురు.

4. దృతప్రకృతికములుగానివి కళలనబడును.

5. అనుస్వారము రెండువిధములై నవి. 1. అర్ధాను స్వారము 2. పూర్ణానుస్వారము.

6. అనుస్వార ద్వయాత్మకములై నవి విసర్గలు.

7. పూర్ణానుస్వారము 1. సిద్ధ 2. సాధ్యభేదమున రెండు విధములు.

ఉ:- కొండ మొదలగు పదములందలి అనుస్వారము సిద్ధము. 2. పద సంధియందుండు అనుస్వారము సాధ్యము. ఉదా:- కూసెంగోయిల

8. శబ్దమూలముతోకూడి క్రియావాచకమైన ధాతువు ప్రత్యయముగ జేరినది ప్రాతిపదికములు. ఉ:- రామః గజః ఇత్యాదులివియే తెనుగు

భాషయందు లింజ విభక్త్యర్థము ననుసరించి సంపూర్ణపదములగును. ఉ:-
రాముడు, గజము, ఇత్యాదులు.

9. పదమునందంత్య హల్లునకు పూర్వముండు వర్ణము. ఉపథ యన
బడును. ఉ:- నృపాల శబ్దమందలి అంత్యవర్ణము లకార హల్లువైగల
అకారముపోగా మిగిలిన "ల్" ఉపథ.

10. వ్యాకరణముచే విధింపబడు వర్ణములు ఆగమమని, ఆదేశమని రెండు
విధములుండును.

(1) ఒక పదమునందలి వర్ణమును దొలగించక దాని ప్రక్కన మిత్రుని
వలె జేరు వర్ణము, ఆగమము. ఉ:- బాలెంత + ఆలు = బాలెంత ల్ +
ఆలు = బాలెంతరాలు. ఇచ్చట రేఫము ఆగమము.

(2) ఒకపదమునందలి యక్షరమును దొలగించి యదే స్థానమున శత్రుని
వలె జేరువర్ణమాదేశము ఉ:- వచ్చెన్ + కాంత = వచ్చెన్గాంత ఇచట
సరళమాదేశము.

11. ఒక హల్లున కట్టిదే యింకొక హల్లు గలిగిన ద్విత్వమగును.
ఉ:- అక్క, అమ్మ ఇత్యాదులు.

12. ఒక హల్లున కింకొక భిన్నమగు హల్లు చేరిన సంయుక్తక్షరమన
బడును. ఉ:- క్వ, జ్ఞ, ఇత్యాదులు.

13. సంధిచేగాని, ఆగమాదేశాదులతోగాని తప్పకవచ్చు వర్ణము నిత్య
మనబడును. ఉ:- రాముడు + అతడు = రాముడతడు (ఉత్పసంధినిత్యము)

14. దృతముయొక్క నిజస్వరూపమును స్వత్వమందురు.

ఉ:- వచ్చెనుకాంత.

15. క్రియాపద మూలరూపమును ధాతువందురు.

16. లింజ వచన విభక్తి శూన్యములు అవ్యయములు ఇవి రెండువిధములు

1. ప్రతి పదోక్తములు 2. లాక్షణికములు

(1) స్వతసిద్ధములైనవి ప్రతిపదోక్తములు.

(2) వ్యాకరణ వశమున సిద్ధమగునవి లాక్షణికములు. ఇందు మూడు విధములుండును.

1. అవ్యయీభావము 2. కృదంతము 3. తద్ధితాంతములు.

1. అవ్యయీభావములు ఉ:- ఉపకుంభం అపదిశ మిత్యాదులు.

2. కృదంతములకు నాల్గువిధములైన ప్రత్యయము లుండును.

(1) తుముల్ = ఉ:- భవితుం, గంతుం ఇత్యాదులు.

(2) క్వా = ఉ:- ఉక్వా, గత్వా, ఇత్యాదులు.

(3) ల్యవ్ = ఉ:- అధిగమ్య, సంతర్ప్య, ఇత్యాదులు.

(4) ణ్యముల్ ప్రత్యయము = ఉ:- స్మారం, చోరం, కారం, ఇత్యాదులు

3. తద్ధితాంత ప్రత్యయము లనేకములు. ఉ:- ఆప్, వతి, తసిల్, ధా, అధునా, ఇత్యాదులు.

17. ఒక ధాతువైనగాని నామవాచకమువైనగాని వేరొక ధాతువు జేరి యేకపదమైనట్టి ప్రత్యేకార్థమిచ్చునది శబ్ద పల్లవము. ఉ:- మేలు + కొను = మేల్కొను. బయలు + పడు = బయల్పడు.

18. వాక్యార్థమును బూరించు విశేషణమును విధేయ విశేషణమందురు. ఉ:- నల్లని గుఱ్ఱము.

18. స్త్రీ తిర్యగ్జడ భిన్నములును, వాని విశేషణములను మహద్వాచకము లందురు. ఉ:- రాముడు, శివుడు ఇత్యాదులు.

19. తిర్యగ్జడములను అమహద్వాచకము లందురు. ఉ:- వృక్షము మొదలై నవి.

20. స్త్రీ వాచకములు వాని విశేషణములను మహతీవాచకము లందురు. ఉ:- సీతా. భామ, ఇత్యాదులు.

21. రెండుసారులుచ్చరింపబడు నొక పదము యొక్క పరరూపము ఆప్రమేడిత మనబడును. ఉ:- ఇంచుక + ఇంచుక = ఇంచించుక ఇందు రెండవపదము ఆప్రమేడితము.

22. సంస్కృత ప్రాతిపదిక శబ్దములపై విభక్తి ప్రత్యయమును మాత్రమే జేర్చగా యేర్పడునది తత్వమ మనబడును. ఉ:- రామః + డు = రాముడు తెనుగు పదము తత్వమము.

23. సంస్కృత ప్రాకృతములనుండి వర్ణ లోపమునగాని వర్ణవృత్త్యయముచేగాని వికారముతో నేర్పడిన పదములు తద్భవములు. ఉ:- ఆకాశం నుండి ఆకాశము తెనుగు తద్భవము.

2. పృయాణమునుండి = పయనము, తద్భవము.

24. అన్యదేశభాషా పదములు మారి వాడుకయందుండిన నవి దేశీయములనబడును. ఉ:- ఖరీదు, ఇత్యాదులు.

25. లక్షణ విరుద్ధములైన పదములు వాడుకలోయుండిన వానిని గ్రామ్యములందురు. ఉ - వచ్చాడు, పోయాడు, గొడ్డాలు.

26. ప్రసిద్ధమై, రమణీయమై, పోల్పదగినవి ఉపమానమనబడును. ఉ:- చంద్రుడు, పద్మము, ఇత్యాదులు.

27. అప్రసిద్ధముగాని, పకృతము లేక వర్ణ్యముపమేయమనబడును. ఉ:- ముఖము, ఇత్యాదులు.

28. ఉపమానోపమేయ సంబంధమును దెలుపునది ఉపమా వాచకము. ఉ:- పోలెన్, కరణిన్, వలెన్, ఇత్యాదులు.

29. రెండు పదములు గలియునప్పుడు మొదటి పదమునకు చిరగల యక్షరమునందలి యచ్చునకు బదులుగా రెండవపదమందలి మొదటి యచ్చును జేర్చుట, లేక పూర్వాపరస్వరంబులకు పరస్వరం జేకాదేశమగుట సంధి యనబడును. ఉ:- కృష్ణుడు + ఇతడు = కృష్ణుడితడు.

సంస్కృతభాషయందుగల సంధులనేకవిధములు. సంగ్రహమిట్లు:-

30. అచ్చునకు సవర్ణంబైన యచ్చుబరమగునప్పుడు దీర్ఘమగును. ఇదే విధమున అ, ఆ, లకు మరల అ, ఆ, లు ఇ, ఈ, లకు ఇ, ఈ, లు ఉ. ఈ

లకు ఉ, ఊలు ఋకారమునకు మరల ఋకారము పరమైన వాటి వాటికి దీర్ఘము వచ్చును. ఉ - రామ + అనుజుడు = రామానుజుడు. ఇత్యాదులు.

31. అకారమునకేగాని, ఆకారమునకుగాని, సవర్ణములు కానివి. అనగా ఇ, ఉ, ఋ, ఌ, పరమైన క్రమమున వానికి ఎ, ఒ, అర్, అల్, ఆనునవి యాదేశంబులగును. ఉ:- దేవ + ఇంద్రుడు = దేవేంద్రుడు. 2, మహా + ఋషి = మహర్షి దీనిని గుణసంధి యందురు.

32. అ. ఆ, లకు గ్రమమున ఏ, ఐ, లై నగాని, ఓ, ఔ లై నగాని పరమైనప్పుడు వాటి క్రమమున, ఐ, ఔ లాదేశంబులుగ వచ్చును. ఉ:- ఎక + ఏకము = ఏకైకము. మహా + ఓషధి = మహాషధి ఇత్యాదులు. దీనిని వృద్ధిసంధి యందురు.

33. ఇ, ఉ, ఋ, ఌ, లకు సవర్ణములైన అచ్చులు పరమగునప్పుడు క్రమముగ నవి, య, వ, ర, ల, ను వర్ణములు, సంశ్లేష రూపమున నగును. ఉ:- గతి + అంతరం = గత్యంతరము, ఇది యణాదేశసంధి.

34. పరుషములైన క, చ, ట, త, ప, లకు అచ్చులుగాని లేక క, ఖ, చ, ఛ, ట, ఠ, త, థ, ప, ఫ, శ, ష, స, లనునవి గాక వీనికి భిన్నమైన హల్లులు బరమైనచో వానికి గ్రమమున గ, జ, డ, ద, బ, లు సంధిచే వచ్చును. ఉ:- వాక్ + ఈశుడు = వాగీశుడు.

35. తకారమునకు జ, ఝ, వర్ణము పరమగుచో, జకారము సంధిచే వచ్చును. ఉ:- తత్ + జాతి = తజ్జాతి మరియు తకారమునకు లకారము పరమైన మరల లకారమే వచ్చును. ఉ:- తత్ + లలితము = తల్లలితము ఇత్యాదులు.

36. గ, జ, డ, ద, బ, లగు సరళములకు, న, మ, లు పరమైనచో జ్ఞ, ఞ, ణ, న, మ, లివి క్రమమున వికల్పముగా వచ్చును. ఉ:- వాక్ + నై పుణ్యం = వాక్నైపుణ్యము.

37. క, చ, ట, త, ప, లకు పరమైన శ, వర్ణమునకు, 'ఛ' వర్ణము వికల్పముగ వచ్చును. ఉ:- వాక్ + శరము = వాక్శరము.

38. తకారమునకు చ, ఛ, శ, వర్ణములు బరమైన 'చ' వర్ణము వచ్చును
ఉ:- మరుత్ + చలనము = మరుచ్చలనము.

39. 'స' కారాంతపదములందలి 'న' వర్ణమునకు 'శ' వర్ణము బరమైన
మరల 'శ' వర్ణమేగాని పిసర్గలుగాని వచ్చును. ఉ:- మనస్ + శాంతి =
మనశ్శాంతి, లేక మనఃశాంతి ఇత్యాదులు.

40. హ్రస్వాక్షరమునకు 'ఛ' కారము పరమైన 'చ' కారమంతాగ
మమున వచ్చును. ఉ - శివ + చ్చాయ = శివచ్ఛాయ ఇత్యాదులు. ఇట్టి
విజ్ఞానమునకు ప్రత్యేకమైన కృషిజేయుటావశ్యకము.

89. ప్రత్యేకార్థములనిచ్చు యనేక పదంబు లేకపదంబై యొకే యర్థ
మిచ్చునది సమాసమనబడును.

సమాసము లారువిధములుండును. 1. తత్పురుషము, 2. కర్మ
ధారయ, 3. ద్విగు, 4. బహువ్రీహి, 5. ద్వంద్వము, 6. అవ్యయ
భావము.

(1) తత్పురుష మెనిమిది విధములుండును. అవి విభక్తిప్రత్యయములతో
నేర్పడినవి. 'నక్ష' ప్రత్యయముతో కూడినది. ఎనమిదవ తత్పురుష
మందు త్తర పదార్థమే ముఖ్యము. ఉ:-

ప్రథమావిభక్తి:- (1) రాత్రి + అర్థము = అర్ధరాత్రి. 2. అహన్ +
మధ్యము = మధ్యాహ్నము.

ద్వితీయ:- (2) దుఃఖమును + అతీతుడు = దుఃఖాతీతుడు.

తృతీయ:- (3) వాక్కుతో + కలహము = వాక్కులహము.

చతుర్థి:- (4) పరునికొఱకు + దక్షిణ = పరదక్షిణ.

పంచమ:- (5) సుఖమునుండి + అపేతుడు = సుఖాపేతుడు

షష్ఠి:- (6) రాజయొక్క + పుత్రుడు = రాజపుత్రుడు. 2. రాజ్ఞః +
పురుషః = రాజపురుషః ఇత్యాదులు.

సప్తమి:- (7) గురువునందు + భక్తి = గురుభక్తి, స్థాల్యాం + పాకః = స్థానీపాకః.

(2) సజ్జ్:- : + ధీరుడు = అధీరుడు. 2. న + శ్రాహ్మణః = అశ్రాహ్మణః తత్పుగుసాంతగృభతమైనది కర్మధారయము. కర్మధారయము మరి ముద్విగు సమాసములకు సామానాధికరణ్యముండినందున వీనిని తత్పురుష సమాసమునందే యంతర్యాతమందురు.

కర్మధారయ మెనిమిది విధములై నది.

(1) విశేషణ పూర్వపద కర్మధారయ. ఉ:- నీలానిచ + తాని = ఉత్పలానిచ = నీలోత్పలాని. 2. నీలమైన ఉత్పలము = నీలోత్పలము.

3. అల్పశ్చ + అసౌవాతః = అల్పవాతః ఇత్యాదులు.

(2) విశేష్య పూర్వపదము. ఉ:- వ్యంసకాశ్చ + తేమయూరాశ్చ = మయూరవ్యంసకాః. 2. ఖసూచిశ్చసౌ + వైయ్యాకరణశ్చ = వైయ్యాకరణఖసూచిః. ఇందుపమానములరుదుగనుండును.

(3) విశేషణోభయపద. ఉ:- స్నాతాశ్చ + తే అనులిప్తాశ్చ = స్నాతానులిప్తాః. 2. మృదు + మధురము = మృదుమధురము.

(4) సంభావనా పూర్వపద. ఉ:- వింధ్య + ఇతివర్వతః = వింధ్యవర్వతః. 2. తమాల + ఇతివృక్షః = తమాలవృక్షః. 3. కర్నూలు + అనుపట్టణము = కర్నూలు పట్టణము. ఇత్యాదులు.

(5) అవధారణాపూర్వపద లేక రూపకసమాసము. ఉ:- కవిరేవ సాగరః = కవిసాగరః. క్రోధమను + అగ్ని = క్రోధాగ్ని.

(6) ఉపమాన పూర్వపద. ఉ:- రతిరివ + సుందరీ = రతిసుందరీ. 2. మేఘమువలె + శ్యాముడు = మేఘశ్యాముడు.

(7) ఉపమానోత్తరపద. ఉ:- పురుషోవ్యాఘ్రు + ఇవ = పురుషవ్యాఘ్రః. 2. తేనెవలె + మాటలు = మాటతేనెలు.

(8) మధ్యమపదలోపి సమాసము లేక లుప్తమధ్యమ కర్మధారయ భేదమైనది. ఉ:- ఛాయాప్రధానమగు తరువు = ఛాయాతరువు. ఇందు ప్రధానపదములు ప్తమైనది. అనగా ఛాయాప్రధానమైన తరువు అని చెప్పు

టకు బదులు ఛాయాతరువనుటతో “ప్రధానమైన” అనేడివదము మధ్య నుండదగినది లోపించినదని అర్థము. 2. పప్పు + రాముడు = పప్పు రాముడు. ఇందు “తినునట్టి” వదము లేనందున మధ్యమలోపి యన బడును.

(3) 1. ఏకవద్భావి. 2. అనేకవద్భావి యనుచు ద్విగుసమాసము ద్వివిధము:

(1) పంచానాంవటానాం సమాహారః పంచవటీ. త్రయాణాం లోకానాం సమాహారః త్రిలోకీ. ఇందు సంఖ్యాపదము మొదట గలదు గాన ఏకవద్భావి ద్విగు.

(2) అష్టసుకపాలేషు సంస్కృతః పురోడాశో = అష్టాకపాలః.

2. షణ్ణాం మాతృగౌణామవత్యం పుమాన్ = షాణాత్మరః

3. మూడు + జగములు = ముజ్జగములు ఇత్యాదులు.

(4) ఉభయ పదములు ప్రధానమైనది ద్వంద్వము.

1. ద్విపద. 2. బహుపద. 3. ఇతరేతర, 4. సమాహార భేదములచే ద్వంద్వ సమాసము చతుర్విధము.

(1) ద్విపదము:- ఉ:- రామశ్చ + కృష్ణశ్చ = రామకృష్ణౌ 2. కంసశ్చ + రావణశ్చ = కంసరావణౌ, కూర + కాయలు = కూరగాయలు.

(2) బహుపదము:- ఉ:- ధర్మశ్చ + అర్థశ్చ + కామశ్చ + మోక్షశ్చ = ధర్మార్థకామమోక్షాః, 2. రాముడు + లక్ష్మణుడు + భరతుడు + శత్రుఘ్నుడు = రామ లక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్నులు.

(3) ద్విపద సమాహారము:- ఉ:- శీతంచ + ఉష్ణంచ తయోస్సమాహారం = శీతోష్ణం 2. సుఖించ + దుఃఖించ తయోస్సమాహారః = సుఖదుఃఖ మిత్యాదులు.

(4) బహుపద సమాహారం:- ఉ:- ధక్కాచ + మృదంగశ్చ + పటహశ్చ తేషాం సమాహారో = ధక్కా మృదంగపటహం.

(5) వాక్యమునందన్య పదార్థమే ప్రధానమైనది బహువ్రీహి సమాసము. ఇది యీ యాటు విధములుండును.

1. ద్వీపద బహువ్రీహి 2. బహుపద 3. సంఖ్యోభయ 4. సంఖ్యోత్తర పద 5. సహపూర్వ 6. దిగంతరాశము.

(1) ద్వీపద:- ఉ:- శ్రీమత్ + పీతాంబరంయస్యః శ్రీమత్పీతాంబర హరిః ఇంద్ర పదార్థమైనది హరి శబ్దము ప్రధానము. శ్రీమత్పీతాంబర మెవ్వరికిగలదో వాడే శ్రీహరి యగును.

(2) బహుపద:- ఉ:- ముక్కంటి. ఇందు మూడు + కన్నలు యెవ్వరికి గలవో వాడు ముక్కంటి యను శివుడు ప్రధానార్థము.

(3) సంఖ్యోభయ:- ఉ:- ద్వితాః = ద్వైవా + త్రయోవాః యెవ్వరో వారు ద్వితాః (జనులన్యపదము) 2. పంచపాః ఇందు పంచవా, షడ్వా = పంచపాః (పవిత్రయోయవి) గుర్తునకై కలవి, కలవాడనుట బహువ్రీహి. అన్యపదార్థము ముఖ్యమైనదని యర్థము.

(4) సంఖ్యోత్తర:- ఉ:- రుద్రులెందరను ప్రశ్నకుత్తరముగా ఉపైకాదశ యసుచు జెప్పు సమాసమునందు త్తరపదమైన సంఖ్య ఉపైకాదశ (పదునొకండు దాదాపగు) వారెవరో వారు రుద్రులు (అన్యపదార్థమైన రుద్రుల పదము ముఖ్యము)

(5) సహపూర్వ:- ఉ:- కలాః = కలాభిస్సహసర్తగాభి కలాః ఇచ్చట కళలతోగూడినవారెవరో వారు.

(6) దిగంతరాశ:- ఉ:- ఉత్తరపూర్వా ఇందు ఉత్తరస్యాశ్చ + పూర్వ స్యాశ్చ దిగంతరాశం, యత్తదుత్తరపూర్వాః ఏది పూర్వదిశకు నుత్తర దిశకు మధ్యనుండునో యది ఉత్తరపూర్వ యనబడును.

6. అన్యయాభావ సమాసము రెండు విధములు. 1. అవ్యయము పూర్వమునందుగలది. 2. నామపదము పూర్వమునందుగలది.

6. (1) అవ్యయ పూర్వపదము. ఉ:- ప్రత్యహం = అహన్యహని. ఇందు “ప్ర” అను ప్రత్యయ మవ్యయము అదే పూర్వమునందుండుటచే అవ్యయ పూర్వపదమును, అవ్యయభావ సమాసమైనది. ఇదే విధముగ యథా, అధి, సం, ని, ఉప. ఇత్యాది ప్రత్యయము అవ్యయములనబడునవి పూర్వమందున్న యా సమాస మవ్యయభావము.

(2) నామపూర్వపదము. సూపప్రతి (సూపలేఖ) ఇచ్చట సూపపదము నామము ప్రతి (గుర్తు) ఇది అవ్యయము, దీనికి నామము ముందుగలదు. ఇట్లే శాక లేఖః ఇత్యాదులందూహించనగును.

సమాసములందు లుక్సమాసము, గతి సమాసము, నిత్యము, అసమర్థ మనునవి గలవు. మరియు వృత్తిరూప సమాసములందు 1. కృద్వృత్తి 2. తద్దితవృత్తి 3. సనాద్యంత ధాతువృత్తి 4. ఏకశేషవృత్తి 5. సమాస వృత్తి యనునవి వృత్తిరూపసమాసములు.

—: ధాతువులు :—

90. ధాతువులందు దశవిధభేదములు గలవు. ధాతువులనుండి క్రియ లుత్పన్నములగును.

1. భాది 2. అదాది 3. జహోత్యాది 4. దివాది 5. స్వాది 6. తుదాది 7. రుధాది 8. తనాది 9. క్ర్యాది 10. చురాదులు ధాతువుల గుర్తించుటకు వానియందుగల కాలభేదమును (భూతభవిష్యద్వర్తమానము) దెలుపు లకారాది ప్రత్యయములుండును

శ్లో॥ 123. లద్వర్తమానే లేద్వేదే భూతే లజ్ లజ్ లిటస్తథా ।

విధ్యాశిషోస్తు లిజ్ లోటాః లృక్లృడైః ప భవిష్యతి

తా॥ వర్తమాన కాలమును దెలుపుటకు (లట్) ప్రత్యయము 2 భూతకాలమును మాత్రమే దెలుపుటకు (లజ్, లుజ్, లిట్టులు) ప్రత్యయములు. 3 అనద్యతన భూతకాలమును దెలుపుటకు (లజ్) 4. అనద్యతన అనరోక్ష భూతకాలమును దెలుపుటకు (లిట్) 5. అనద్యతన భవిష్య

త్కాలమును దెలుపుటకు (లబ్) 6. భవిష్యత్కాల మాత్రమునే దెలుపుటకు (ల్యబ్) 7. హేతు, హేతుమద్భావమును దెలుపుటకు, అధికారార్థము నందును (ల్యక్) 8. విధి, ప్రార్థన, ఆశీర్వాదాదులు దెలుపుటకు (లిజ్ తోటులు) 9. వేదమునందే (లేట్) ప్రత్యయము వచ్చును.

2. రెండురాత్రు లొక పగలు జేరినకాల మద్యతనము 2. ఈకాలమున కంటెను హెచ్చుకాలమును దెలుపునది అనద్యతనము. ఇది భూత భవిష్యత్తులందు సమానార్థమగును.

91. యనులను దెలుపునవి క్రియలు. వీనియందు 1. కర్మతోగూడియుండు నవి సకర్మకములు 2. కర్మలేనివి యకర్మకములు వీనియందవాంతర భేదములు 1. సమాపక 2. అసమాపకములని రెండు విధములు.

1. పూర్తియర్థమును తెలుపుక్రియ సమాపక క్రియ. ఉ:- రాముడు పుస్తకమును జదివెను.

2. అసంపూర్ణార్థము నొసంగుక్రియ అసమాపకక్రియ. ఉ:-కృష్ణుడునిద్రించి అనునప్పడిచ్చట భావము సంపూర్తిగాలేదు.

92. సంస్కృత ధాతువులపై తెనుగున “ఇంచుక్” అగమమగునవి తత్సమ క్రియలు. ఉ:- వర్ణించు, శయనించు, ధరించు మొదలగునవి.

93. 1. క్రియ లుత్తమ 2. మధ్యమ 3. ప్రథమ పురుషములు గలవి. ప్రతి పురుషమునందు త్రివిధవచనములుండును. ఉదా:-

1. భవతి	భవతః భవంతి	ప్రథమ పురుషము.
2. భవసి	భవథః భవత్	మధ్యమ పురుషము
3. భవామి	భవావః భవామః	ఉత్తమ పురుషము.

94. ధాతువులు భిన్నభిన్న ప్రత్యయములతోజేరి భిన్న భిన్న రూపము లగును.

(1) క్రియలు, 1. ఆత్మనేపదులు 2. పరస్మై పదులు 3. ఉభయపదులని త్రివిధములు.

(2) ఏ ధాతువులకు తిప్, తస్, ర్ని, సిన్, ధన్, ధ, మిన్, వన్, మన్, గుర్తులుండునో నవి పరస్మైపదులు. ఉ:- భవతి, అభవత ఇత్యాదులు.

(3) ఏ ధాతువులకు త, ఆతామ్, ర్ఘ, థాన్, ఆధామ్, ధ్వమ్, ఇట్, మహి, మహిజ్ లు లకారాదేశముగలవి ఆత్మనేపదులు. ఉ:- ఏధతే.

(4) ఏ ధాతువులకు ద్వివిధాదేశంబులు గలవో అవి యుభయపదులు. ఉ:- రాజతి, రరాజ ఇత్యాదులు.

95. క్రియలు మరల షడ్విధ భేదములుగలవి. 1. కారకములు. 2. కరణార్థములు 3. తుల్యార్థములు 4. సహార్థములు 5. హేత్వార్థములు 6. నిర్ధారణార్థములు వానికి గుర్తులుండును.

(1) క్రియతో సంబంధ మొందిన విభక్తిని కారకముందురు. అనగా 1 కర్తృ 2. కర్మ, 3. కరణ, 4. సంప్రదాన, 5. అపాదాన, 6. సంబంధ, 7. అధికరణములనునవి కారకములు వీనినే తెనుగున విభక్తులని వ్యవహరింతురు. అనగా 1. కర్తృకారకములు 2. సంప్రదాన కారకములు 3. అపాదాన కారకములు 4. కరణకారకములు 5. కర్మకారకములు 6. అధికరణకారకములని షడ్విధములు ఉ:- రాముడు కృష్ణునికొరకు మైత్రిని బట్టి కత్తితో పండుగోసి పల్లెగమునందుంచి యిచ్చెను. ఈ సమాసమున ప్రాయోగవిధములగు కారకములు క్రియతో సంబంధించినవి చూపబడినవి. రాముడు కర్తృకారకము, కృష్ణునికొరకు సంప్రదాన కారకము మైత్రిని బట్టి (అపాదానము) కత్తితో కరణకారకము. పండురు కర్మకారకము పల్లెగమునందు అధికరణకారకము ఇట్లే ఇతరములూహింపదగినవి.

2. కరణార్థకారక చిహ్నములు. చేత, చే, తోడ, తో వర్ణకములు.

3. తుల్యార్థమునుదెల్పు క్రియల గుర్తు తోడ వర్ణకము.

4. సహార్థమునందు తోడవర్ణకము కూడియుండర్థమును దెలుపును.

5. అపాదానాద్యర్థబోధక ప్రత్యయములు, వలన, పట్టి.

6. నిర్ధారణార్థము దెలుపునవి (సామాన్య ధర్మములనుండి విశేషములను వేరు జేయునవి) అందు, లోపల. వైన సంగ్రహముగ వ్యాకరణశాస్త్రము

చర్చింపబడినది. శబ్దశాస్త్ర విజ్ఞానమాత్రమున వాఙ్మయ బ్రహ్మ, (శబ్ద బ్రహ్మ) వాచ్యార్థముచే శబ్దలిత బ్రహ్మ తెలియబడును. కాని ఇట్టి సాధన జ్ఞానమున ఆత్మ (పరబ్రహ్మ) తెలియబడదు.

శ్లో॥ 124. నశబ్దశాస్త్రాభి రతస్యమోక్షో నచై వరమ్యావసథః ప్రియస్య ।
 నభోజనాచ్ఛాదన తత్పరస్య నలోకచిత్త గ్రహజేరతస్య ।
 ఏకాంతశీలస్య దృఢవ్రతస్య మోక్షోభవేత్ప్రితి నివర్తకస్య ।
 అధ్యాత్మయోగే నిరతస్యసమ్యక్సోక్షోభవేన్నిత్య మహింసకస్య

98. తా॥ శాబ్దికజ్ఞానపరులకును, రమ్యములైన గృహభార్యాదులందు ప్రేమ గలవారికిని, అన్నపానాదులందే తత్పరులగు వారికిని, పరోపకారాదిలోక సంగ్రహచిత్తులకును, మోక్షము (ఆత్మాపరోక్ష సాక్షాత్కారము) గలుగదు. ఎవరు ఏకాంతశీల దృఢవ్రతులో, సర్వభూతమైత్రిగలవారో, వారిలోను, ఎవరధ్యాత్మజ్ఞాన నిరతులో ఎల్లప్పుడు అహింసానిరతులో వారికే మోక్షము (ఆత్మంతికమైనది) లభించును. ఆత్మహేయోపాధేయ రహితుడగుటచే విదితావిదితముల కన్యుడుగావున శబ్దార్థజ్ఞానమున నతడు తెలియబడదు.

శ్లో॥ 125. సర్వార్థానాం వ్యాకరణాద్వైయ్యాకరణ ఉచ్యతే ।
 తన్మూలతో వ్యాకరణం వ్యాకరోతీతి తత్తథా స. జా. అ. 2. శ్లో. 49.

తా॥ సర్వప్రకారములగు సర్థములను (పదార్థములను) అనగా నామ రూపాత్మకమైన సమస్త ప్రపంచమును వివిధముగ వేరుపరచుటతో వైయ్యాకరణులనబడుదురు. కాని కేవల ప్రపంచైకదేశీయమైన శబ్దార్థములనే వేరుపరచి వారు వివిధార్థములు జెప్పినంతనే వైయ్యాకరణులు కాజాలరు. ఆత్మ (పరబ్రహ్మ) వలననే నామరూపాత్మక సకలప్రపంచము వేరుపరచబడుటతో (వ్యాకరించుటతో) పరమాత్మయే వైయ్యాకరణ మూర్తమృదు.

శ్రుతి॥ ౪౬. “అనేనజీవేనాత్మాను ప్రవిశ్యనామరూపే వ్యాకరవాణీ”

తా॥ యను శ్రుతిప్రామాణ్యమున పరబ్రహ్మకే సాక్షాద్వైయాకరణత్వముగలదు. కాని ఈ శబ్దశాస్త్రజ్ఞుడు అత్మజ్ఞానికూడ నగుచో పరబ్రహ్మనే వ్యాకరించుటతో (నామరూప ప్రపంచమునుండి అత్మను వేరు పరచుటతో) అతనిని లక్షణయా వైయాకరణీయందురు. సమస్త తాకిక వైదిక శబ్దార్థములను వేరు వేరు పరచి యర్థనిర్ణయము జేయుట కుపయుక్తమగుటచే నీ శాస్త్రమునకు వ్యాకరణమను నామము, దానిని పఠించిన వారికి వైయాకరణులను నామములు రూపములగుచున్నవి.

వ్యాకరణ శాస్త్రవిచారము సమాప్తము.

3. నిరుక్తము

97. వేదమంత్రములకు, ఆకాంక్షద్వారా అర్థనిర్ణయము జేయుట నిరుక్తము. వ్యాకరణశాస్త్రముచే శబ్దార్థమేర్పడినను వాక్యాన్వయము గాజాలదు. తాత్పర్య నిర్ణయమున కుపకరించు ఆకాంక్షకు నిరుక్తి శాస్త్ర మావశ్యకము. ఆకాంక్షరహితమైనయెడల వాక్యమునందలి పదములకు పరస్పరాన్వయముండజాలదు. కావుననే ఆకాంక్షను దెబుపు నిరుక్తము వేదాంగముగ పరిగణింపబడినది. యాస్కమునిచే నిరుక్తశాస్త్రము జెప్పబడినది.

సూత్రం. “సమామ్నాయ స్సమామ్నాతః” ఇత్యాది సూత్రములతో నిరుక్తము పది అధ్యాయములందు జెప్పబడినది. వానిలో (1) నామ 2. అక్షాత 3. నిపాత 4. ఉపసర్గములను నాల్గు భేదములు. ఆకాంక్షచే అర్థనిర్ణయమైననే వైదికమంత్రానుష్ఠానము సంభవమగును. అన్యథానుష్ఠాన మసంభవము. ఉదాహరణ:- “సృణ్వేవజర్మరీతురీతూణః” యనువాక్యము నందు ఆకాంక్షరహితమైనందున అర్థనిర్ణయము గాజాలదు. అట్లే వేదముల కాకాంక్షలేనిచే యర్థనిర్ణయము లేకుండిన అనుష్ఠాన మసంభవమగును.

వేదమంత్రములందలి ద్రవ్యదేవతాది పదార్థముల పర్యాయనామములను దెలుపు నిఘంటువులు నిరుక్తమునందంతర్భూతములు. యాస్కునిచే నిఘంటువు రచించబడినది. అమర హేమాద్రాధుల నిఘంటువులు లౌకిక పదార్థముల మాత్రమే బోధించును. ఇప్పటికాలమందన్ని దేశీయభాషలందు నిఘంటువులుగలవు. అవియన్నియు లౌకిక పదార్థ విజ్ఞానమునే గలిగించును. కాని నిరుక్త మాకాంక్షద్వారా పదములకు పరస్పరాన్వయమును దెలిపి వాక్యార్థనిర్ణయమును జేయును.

2. జిజ్ఞాసను ఆకాంక్షయందురు. ఎంతవరకు జిజ్ఞాసయుండునో అంత వరకాకాంక్షయుండి తీరును. వాక్యమునందు కర్తగాని, కర్మగాని, క్రియగాని, వాని విశేషణములుగాని దెలియబడకున్న యవి దెలియుటకు 'కిం' శబ్దముచే జిజ్ఞాసజేయుటను ఆకాంక్షయందురు. ఉదాహరణము:- "అయోధ్యానగరమునకు వచ్చెను" ఈ వాక్యమునందు కర్త వినబడనందున ఎవరు వచ్చెననుచు యాకాంక్షజేయగ, రాముడు అనుకర్త దెలియబడుటచే తత్సంబంధాకాంక్ష సమాప్తమగును. రాముడు జంపెనను వాక్యము నందట్లే ఎవరిని జంపెననుచు కర్మ జిజ్ఞాస జేయగ రావణుని జంపెనని దెలియుటతో నర్థనిర్ణయము సుకరము. ఇట్లే ఇతరములం దాకాంక్ష జేయ నగును.

ఇది నిరుక్త శాస్త్రవిచార సంగ్రహము.

4. ఛందస్సు

98. (1) ఛందోవిజ్ఞాన విశిష్టమగు వైదిక కర్మానుష్ఠానము ప్రశస్తతమము. కాన ఛందశ్శాస్త్రావసర మేర్పడినది. ఛందశ్శబ్దమున కావ్యోదాచ్ఛాద నార్థములు రెండును గలవు.

(2) దేవతలు మృత్యుభయముచే ఛందస్సులందు అనగా వానిచే బోధింపబడిన కర్మలందు దాగిరని ఛాందోగ్యము పేర్కొనినది. మృత్యువు దేవతల

యునికిని గ్రహించుటచే వారు మృత్యుభీతులై ప్రణవమున దాగిరనియు అందే చెప్పబడినది. పైరెంటిలో వేదమంత్రములకు ఛందస్సులను పేరు ఆచ్ఛాదనార్థమును పురస్కరించుకొని వచ్చినది.

శ్లో॥ 128. ఊర్ధ్వమాల మధశ్శాఖ మశ్వత్థం ప్రాహరవ్యయం ।

ఛందాసియస్యపర్జాని య స్తవేద సవేదవిత్ గీత. అ. 15. శ్లో. 1,

తా॥ కనుపించు సంసారమే వృక్షమువంటిది. పాకృతవృక్షమునకు మూలము క్రింద (భూమియందును) శాఖలుపైనను ఉండును. కాని సంసార వృక్షమునకు వేళ్ళుపైనను శాఖలు క్రిందనుగలవు. సంసారవృక్షము (ఊర్ధ్వ) పఃబ్రహ్మయే మూలముగగలిగి ఊర్ధ్వమనగా కాల, కారణముచే నిత్య మగు మహత్త్వముగలిగి. సంసారవృక్షమునకు రాగాదులే పర్ణములు. ఆచ్యములగు మూలప్రకృత్యాదుల తరువాత పుట్టినందున నివి యర్వా చీనములు. ఈ శాఖలధోముఖములు. అశ్వత్థమనగా ఊణభంగురము. కాన దీనికి సాధారణ అశ్వత్థవృక్షముతో నామసామ్యమేగాని అర్థ సామ్యములేదు. సంసారవృక్షము అనాద్యనంత కాలమువఱకుండుటచే దీని కవ్యయమను పేరు కలదు. ప్రాకృత వృక్షమునకుగల పర్ణములెట్లు వృక్షమును రక్షించునో అట్లే సంసారవృక్షమును ఛందస్సులు (ఋగాది మంత్రములు) రక్షించును. అనగా సంసారులకు ధర్మాధర్మములనుబోధించి వారు జేయు కర్మలకు ఫలములనుజెప్పి రక్షించుటతో వేదములు పర్ణము లుగ రూపింపబడినవి. ఎవరిట్టి సంసారవృక్షమును సమూలముగ దెలిసి కొందురో వారే వేదవిదులనబడుదురు. కర్మానుష్ఠాన విధానము ఛందస్సు విధించుటతో ఛందశ్శాస్త్రము వేదాంగముగ పరిగణింపబడినది. భగ వంతుడైన పింగళనాగుడు ఛందశ్శాస్త్రమును జెప్పెను. అందెనిమిది అధ్యాయములు కలవు. “గీం, శ్రీం, స్త్రీం” అను పరీధమాధ్యాయమునుండి ఐదధ్యాయములవఱకు వైదిక ఛందస్సులు పూర్తిజేయబడినవి. తక్కిన మూడధ్యాయములందు లౌకిక ఛందస్సులు జెప్పబడినవి. “అథ లౌకిక” మనుచు ఆరవయధ్యాయ మారంభమగుచున్నందున తుది మూడధ్యాయ ములు లౌకిక ఛందోబోధకములు. వైదిక ఛందస్సులందు సప్తఛందస్సులు

ప్రధానమైనవి. ప్రాజాపత్యాదు లైదును కలసి పండ్రెండు ఛందస్సులగును.

1. గాయత్రీ 2. ఉష్ణిక్ 3. అనుష్టుప్ 4. బృహతీ 5. పక్షి 6. త్రిష్టుప్ 7. జగతీ ప్రధాన ఛందస్సులేడే. తాకిక ఛందస్సులు పురాణేఽహిహాసము లందుపయుక్తములు. ప్రతివేదమునకు ఛందస్సులుగలవు. ఉదాహరణ యజుర్వేదశాఖ ఛందస్సులివి:- 1. ఏకాక్షరాదైవీ గాయత్రీ 2. ద్వ్యక్షరా దైవ్యష్ణిక్ 3. త్ర్యక్షరాః దైవ్యనష్టుప్ 4. చతురక్షరాః దైవీబృహతీ 5. పంచాక్షరాః దైవీపంక్తిః. 6. షడక్షరాః దైవీత్త్రిష్టుప్. యాజుషీవా గాయత్రీ 7. సప్తాక్షరాః దైవీజగతీ, యాజుషీవోష్ణిక్ 8. ఆష్టాక్షరాః ప్రాజాపత్యాగాయత్రీ యాజుషీవోనష్టుప్ 9. నవక్షరాః యాజుషీబృహతీ, ఆసురీవాజగతీ 10. దశాక్షరాః యాజుషీపంక్తిః, ఆసురీ వాత్త్రిష్టుప్ 11. ఏకాదశాక్షరాః యాజుషీత్త్రిష్టుప్. ఆసురీవాపంక్తిః 12. ద్వాదశాక్షరాః యాజుషీ జగతీ, పౌజాపత్యావోష్ణిక్, ఆసురీవా బృహతీ, సామీవా గాయత్రీ, ఇత్యాదులు యథాశాస్త్రములు.

99. ఛందస్సులందు గాయత్రీ ప్రధానమైనది. ఇందుకు గాయత్రీ ఛందసామహం అను గీతాశాస్త్రము ప్రమాణము గాయత్రీ ప్రాముఖ్య తను దెలుపుకథ ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందు కలదు దేవతలొక సమ యమునందు సోమనల్లి (సోమతీగె) దెచ్చటకు 1. గాయత్రీ 2. త్రిష్టుప్ 3. జగతియన. మూడు ఛందస్సులను పంపిరి అనమర్దతచే సోమతీగెను దేలేక త్రిష్టుప్ జగతీ ఛందస్సులు మార్గమధ్యమునందు మలినవచ్చినవి. కాక కేవలముక గాయత్రీ ఛందస్సు సోమనల్లిదగ్గరే యచ్చట రక్షకుల నోడించి సోమతీగె దేవతలను దెచ్చి యివ్వగలిగినది. ఈ కథ ఐతరేయ బ్రాహ్మణమందు గలదు. “సోమోవై రాజాఽముష్మిన్లోకే ఆసీత్” యను మంత్రమారంభించి యీ కథ దెలుపబడినది. త్రిష్టుప్ జగతీ ఛందస్సులు సోమతీగె దెచ్చటకు వెళ్ళి మార్గమునందు డస్సి సోమతీగెను దేలేక మరలు నప్పుడు మార్గములోనే తమ యక్షరములను మరచి విడిచిపెట్టినచ్చినవి. అప్పుడు జగతి తన మూడక్షరములను త్రిష్టుప్ తన యొక అక్షరమును విడిచినది. మార్గమునందున్న యా యక్షరములను గాయత్రీ తాను సోమ

తీగెను దెచ్చునప్పుడు తీసికొనివచ్చి వానివానికిచ్చి పూర్తిజేసినది.
(ఛాందోగ్యభాష్య వ్యాఖ్యానం పేజీ 270)

100. (1) గాయత్రీ ఛందస్సునఁ దారక్షరములు ప్రతిపాదమందు గలవు. అవి ఇతర ఛందస్సులందు వ్యాప్తములు. ప్రాతస్సవనము గాయత్రీ ఛందస్సు మాధ్యందినసవనమగు త్రిష్టుబ్దేనందు, సాయంసవనమైన జగతి ఛందస్సునందు వ్యాపకమగుటచే ఛందస్సు లన్నింటిలో గాయత్రీ ప్రధాన మనబడినది. సప్తకోటి మహామంత్రము లన్నింటికిని ఋషి (గురువు) ఛందస్సు, దేవతలుగలవు. మంత్రజపములందాయా మంత్రములకగు ఛందోవిశేషజ్ఞాన మావశ్యకమైనది. అట్టి ఛందోవిశేషజ్ఞానములేక చేయు జపాదులు ఫలములనిష్ఫలములు.

శ్లో॥ 127. ఋషిర్గురుత్వాచ్చిరసి ధ్యేయత్వాద్దేవతాహృది ।

ఛందోక్షరత్వాజ్జిహ్వయాం న్యస్తవ్యం మంత్రవిత్తమైః

తా॥ ఋషిని శిరమునందును, దేవతను హృదయమునందును, ఛందస్సును జిహ్వాయందు చేర్చవలయును.

ఇది ఛందశ్శాస్త్ర విచార సంగ్రహము.

5. జ్యోతిషము

101. వైదికకర్మ లనుష్ఠాన యోగ్యములైనందున వానికి కాలవిజ్ఞాన సాపేక్షగలదు. దర్శాదియాగ కాలజ్ఞానము జ్యోతిషశాస్త్రాధ్యయనముచే దెలియబడుచున్నది కావున జ్యోతిషము వేదాంగమైనది. ఈ శాస్త్రమును సూర్యసిద్ధాంతమనియు నందురు. ఈశ్వరుడు కాలస్వరూపుడుగాన నతనికి కాలనామము సామాన్యార్థముచే నేర్పడినది. జ్యోతిషశాస్త్రమందు జెప్పిన కాలశబ్దము గణితమునందుపయోగింపబడుటచే దీనిని కాలవిశేషార్థ మందురు కాల స్వరూపము పరమేశ్వరుడని ఈ క్రింది శ్లోకమున దెలియవచ్చును.

శ్లో॥ 128. వీర్యాణితస్యాఖిల దేహభాజామంతర్వహిః పూరుషకలరూపైః ।

ప్రయచ్ఛతో మృత్యుముతామృతంచ మాయామనుష్యస్యవదస్వ విద్వన్.

భాగ. స్క. 10. అ. 1. శ్లో. 7.

తా॥ పరీక్షద్రాజు శుకమహర్షి నడుగుచున్నాడు బ్రహ్మ ! సమస్త దేహధారులందంతర్వహిస్సులందు క్రమముగ పురుషరూపము కాల రూపములతోనుండి వారికి తమతమ కర్మాచుగుణ్యముగ మృత్యువును గాని (జనన మరణరూప సంసారమునేగాని) అమృతమునుగాని (మోక్ష మునుగాని) ఇచ్చునట్టి మాయామనుష్య దేహధారియొక్క (పర మేశ్వరుని యొక్క) పరాక్రమముల దెలుపుము.

102. గణితమునకుపయోగించు కాలమునందు నిమేషాదిపరాంతములై న కాలభేదములున్నవి. ఇవి:- నిమిషము, కళ, కాష్ఠము, ముహూర్తము, యామము, దినము, వారము, పక్షములు, మాసములు, ఋతువులు, అయనములు, సంవత్సరము, యుగము, మహాయుగము. మన్వంతరము, పరార్ధము, పరాంతములు కాలమానములందురు. భారతీయుల సంవత్సర పరిగణనమునందు చాంద్ర, నాక్షత్ర, సౌర, సావనము. ఈనాలుగే సంవత్సర భేదములని నొకపండితుడు పత్రికలో ప్రకటించెను. కాని యదే సప్రమాణ మనుటకు పీలులేదు. ఋగ్ సగ్గోపనిషత్తు. 1. ఇద్వత్సర 2. సంవత్సర 3. పరి వత్సర 4. ఇడావత్సర 5. వత్సరము లైదుసంవత్సరములని చెప్పబడినది. జ్యోతిషాస్త్రాంగాధ్యయనముగ స్వాధ్యాయ బ్రాహ్మణము చెప్పునప్పుడు “పంచసంవత్సరమయం” యనిఅధ్యయనము జేయబడుచున్నది. భాగవతము నందు “వచనము” “అథచయావన్న భోమండలం సహద్యావాప్సధి వ్యోర్మండలాభ్యాంకార్తై స్తన సహభుంజీత తంకాలం 1. సంవత్సరం 2. పరి వత్సరం 3. ఇడావత్సరం 4. అనువత్సరం 5. వత్సరమితి భానోర్మాంద్యై శ్రుత్యసమగతిభిః సమామనంతి” భాగ. స్క. 5. అ. 23. వ. 7. గలదు. స్పష్టముగ నైదు విధములైన సంవత్సరములు జెప్పబడినవిగాన పండితులి విషయమున పరిశీలింతురు. భారతదేశమునందు కాలమాన విభాగము

స్థిర చిహ్నములైన పర్వతములతో జేయబడినది. హిమాచల దక్షిణము నుండి వింధ్యపర్వతోత్తరమందు నక్షత్రమానము (బార్హస్పత్యమానము) గలదు. వింధ్యపర్వత దక్షిణమునుండి శేషాచల పర్వతమునకు త్తరము వరకు చాంద్రమానము (ఇడావత్సరము) వ్యవహారమందుగలదు. శేషాచలమునకు దక్షిణమునందే సౌరమానముగలదు. సూర్యుని సంచారము త్రిలోకములందగుటతో తక్కిన రెండు మానములు (దేవపితృమానములు) పై లోకములందు గలవనవచ్చును. వేరొకపక్షమునందు మానములు 1. మానవ 2. పితృ 3. దేవ 4. పౌజాపత్య 5. బ్రాహ్మ్యభేదములచే చెప్పవలెనది. వీనిలో గల మానవమానమునందే నాక్షత్ర, చాంద్ర, సౌరమానము లంతర్భూతములు. తక్కినవి పైలోకములందలివి.

103. చంద్రుడిరువదేడు నక్షత్రములను భుక్తి జేయుటకు (తిరిగివచ్చుటకు) దినక్రమముగ నొక్కొక నక్షత్రభుక్తిచే నిరువదేడు దినములు బట్టును. పండ్రెండు మానములు భుక్తియగుటకు 324 దినములు (సంవత్సరము) పట్టు నది నక్షత్రమానము. శుక్ల కృష్ణపక్ష ప్రతి పదలనుండి పూర్ణిమామావాస్య లందు చంద్రసంచారము పరిమితమగుటతో సంవత్సరమునందు 354 దినము లగుచున్నవి. ఇది చాంద్రమానమగును. సూర్యసంచారము దినక్రమముగ మేషాదిరాసులందు ప్రతిసెల కొకరాశి భుక్తితో సంవత్సరమునందు 364 దినములేగాని 365 దినములేగాని జరుగుచున్నవి. దీనినే ఇంగ్లీషువారు కామన్ (Common year=364 దినములది) లీప్ యిర్ (Leap year =365 దినములది) అందురు దీనిని సౌరవత్సరమని జెప్పవచ్చును, సావన సంవత్సరమునందు 360 దినములుండును. ఇదే దేవమాన గణనకుపయోగము. దీనిని సమకాల సంవత్సరమందురు. దినములు సూర్యగతిచే నేర్పడునందున సూర్యోదయమునుండి నిమేషాదులతోనగు ముహూర్త మొక్కంటికి $2\frac{1}{2}$ రెండున్నర ఘడియలు (ఒకగంట) కాలమగును. దిన రాత్రములందుగలసి (60) ఘడియలు 24 (ఘంటలు) కాలమగును. సూర్యోదయమునకే హోరయుండునో ఆయధిపతి నామముతో నాదినము వ్యవహరింపబడుచున్నది. దినమునందిరువదినాల్గు హోరలుగడచును.

శ్లో॥ 129. అర్కశుక్రబుధశ్చంద్రః మందోజీవ కుజాఃపునః ।

సార్థద్విఘటికాహారా ఇత్యేతద్ధోర లక్షణం॥

తా॥ 1. సూర్యుడు 2. శుక్రుడు 3. బుధుడు 4. చంద్రుడు 5. శని
6. గురువు 7. కుజుడు వీరిలో క్రమముగ నాల్గవ గ్రహయోగహోర
యందు సూర్యోదయమైనచో నాగ్రహమాహారాధిపతిదగును. హోరాది
పతి నామమే దిననామమనిరి. ఇట్లు $2\frac{1}{2}$ రెండున్నర ఘడియలకొక
హోరకాలము జరుగుచున్నది.

104. ఇప్పుడు జరుగుచున్న సృష్ట్యారంభ దినమున నాల్గవ హోరాధిపతి
యోగము సూర్యునకు గలుగుటతో ఆదిన మాదివారమవబడినది. మరు
నాటి సూర్యోదయహోర (నాల్గవహోర) కాధిపత్యము చంద్రునకు గల్గు
టతో (శ్లోకమందున్న క్రమముగ సూర్యునినుండి చంద్రుడు నాల్గవ
గ్రహము) ఆ దినము సోమవారమైనది. ఆ మరునాడుదయహోర
యోగము చంద్రునినుండి నాల్గవవాడైన మంగళునికి ఆధిపత్యముండగా
యాదినము మంగళవారము. మరల కుజునినుండి నాల్గవవాడైన బుధునకు
హోరాధిపత్యముండుటతో ఆ మరునాటి దినము బుధవారము. బుధునినుండి
నాల్గవగ్రహమైన గురునకు హోరాధిపత్యము సూర్యోదయమునకు లభించు
టచే ఆ మరునాటి దినము గురువారము, ఆ తరువాత దినమున సూర్యో
దయ హోరాధిపత్య యోగముచే నాల్గవ గ్రహము గురువునుండి శుక్రు
డగుటతో వాని నామమున శుక్రవారము, శుక్రునుండి నాల్గవవాడు శని
యగుటతో మరునాటి సూర్యోదయహోర కధిపతిశని నామమున శని
వారము ఇట్లేడు వారనామములు (దిననామములు) శ్లోక క్రమమున గలిగి
నవి. ఏడు గ్రహము లేడుదినములందు ఒక పర్యాయము తిరుగుట పూర్తి
యగుటతోడ నదే వారమనబడియె. మరల నిదేక్రమముగ హోరాధిపతుల
నామములతో దిననామములగుచున్నవి. పర్యాయముగ 'వార' హోరాధి
పతులైన గ్రహనామములు వరుసక్రమముతో యేర్పడుటచే వార నామ
ములు గలిగినవి.

శ్లో॥ 130. ఆదిత్యాయ చ సోమాయమంగళాయ బుధాయచ ।

గురు శుక్ర శని భృశ్రాహవే కేతవేనమః ॥

తా॥ ఈ శ్లోకమున జెప్పి ట్లు గ్రహనామ క్రిమమున వార నామములు గలిగినవి. కావున శ్లోకమునందు వారనామములు మును దెలుపుటకు గ్రహములనామ క్రమము దెలుపనైనది. రాహుకేతువులు గ్రహము లగుటచే శ్లోకమునందు పాదపూర్తికిగాను వారి నామగ్రహణ జేయబడి నదేగాని వారు ఛాయాగ్రహములగుటతో వారికి హోరాధిపత్యములేనం దున వారినామముతో వారనామములు జెప్పబడుటలేదు. పై విధ ముగ మాయామయమైన యీ సంసారసృష్టి యనాద్యసంతకాలము వరకు జరుగుచుండును. (ఆభూతసంప్లవము వరకు జరుగును) తిథినామ ములు చంద్రసంచారముచే గలిగినవి. (చంద్రకళలవృద్ధి హోసక్రిమ ముగ తిథులేర్పడినవి). సృష్ట్యారంభ దినమునందు చంద్రదర్శనము సూక్ష్మమైనందున ప్రతిపదనాడు గనుపించదు. గతదినము (అదర్శనకళ = అమావాస్య) యైనందున మరునాటిదినము ప్రతిపదయనబడినది. ఆ మరునాడొక కళ పాచ్చగ రెండుకళలగుటతో ద్వితీయ ఇట్లే దినక్రమ మున చంద్రకళ పాచ్చగుచుండగ తృతీయాది నామములు తిథులకు జెప్ప బడినవి. పదిహేనుదినములైన చంద్రకళలు పూర్తియగుటతో పూర్ణిమ యనబడినది. ఒక పక్షమగుటతో దానిని శుక్లపక్షమనిరి. పూర్ణిమ (పౌర్ణమి) మరునాటినుంచి దినక్రిమమున చంద్రకళల హోసము (తగ్గింపు = దిగు) చుండగ పూర్వతిథులనామములు అవే ప్రకారముగ ప్రతిపదేత్యాదులు జెప్పబడినవి. కళలు పూర్తిగ హ్రాసమై చంద్రాదర్శనమైన యానాడమావాస్యయని తిథినామము. పక్షమునకు కృష్ణపక్షనామముగలిగి నది. ఇట్లు రెండు వారములకొక పక్షము రెండు పక్షములకొక మాస మేర్పడినది. సమకాలమున మాసమందు 30 (ముప్పది) దినములుండును. చంద్రు డేనక్షత్రమునందుగాని యానక్షత్ర సమీపమునందేగాని పూర్ణిమనా డుండునో యా నక్షత్రినామమే మాసనామమగును. సృష్ట్యారంభ కాలము నందాది మాసమున చంద్రుడు చి తానక్షత్రమునందు పూర్ణిమ

నాడుండుటచే ఆమాసనామము చైత్రమనబడినది, ఆ యనంతరమాసాదు లందు పౌర్ణిమనాడు చంద్రుడుతప్పని క్రమముగ విశాఖ, శ్రేష్ఠ, ఆషాఢ, (పూర్వోత్తరాషాఢ) శ్రవణ, భాద్రపద (పూర్వోత్తర), అశ్విని, కృత్తిక, మృగశిర, పుష్యమి, మఘ, ఫల్గుని (పూర్వోత్తర) జెప్పిన నక్షత్రాదు లందేగాని వాని సమీపమునందుగాని యుండినందున చైత్రమాసానంతర మాసనామములు క్రమముగ 2. వైశాఖము 3. శ్రేష్ఠము 4. ఆషాఢము 5. శ్రావణము 6. భాద్రపదము 7. అశ్వయుజము 8. కార్తీకము 9. మార్గశిరము 10. పుష్యము 11. మాఘము 12. పాల్గుణము అనాద్యంతకాలము వరకునుండు సంసారమునందు మాసనామములిట్లే జెప్పుచుందురు. కావున నొక సంవత్సరాంతమైనపిదప మరలమాసము లివియే జెప్పుచుందురు.

105. రెండుమాసములకొకఋతువు. ఋతువులనామములు ఆయాకాలాను గుణ్యములైనవి గలిగినవి, సృష్ట్యారంభ కాలమున మాసనామము చైత్ర మగుటతో చైత్రవైశాఖములురెండు గలసి నొక వసంతఋతువు. తరువాత క్రమముగ వచ్చునవి 2. గ్రీష్మ 3. వర్ష 4. శరత్ 5. హిమవంతము 6. శిశిరము లారుఋతువులు. మూడు ఋతువులైన లేక ఆరు మాసము లైననొక ఆయనము. ఇది సూర్యగతిచే నేర్పడినది. సూర్యుడు ఒకొక రాశిని జేరుటకు నొక మాసకాలముబట్టును. దక్షిణదియందున్న మకర రాశిని జేరిన ఆనాడు ఉత్తరాయణ ప్రవేశమందురు. ఆనాటినుండి సూర్యుడు తర దిశయందున్న కర్కటరాశిని జేరుటకు నెలకొక రాశి క్రమముగ పయనముజేయుచు ఆరునెలలకు కర్కట రాశిని జేరును. సూర్యుడు కర్కటరాశియందు బ్రవేశించిననాడు దక్షిణాయనము. అనగా కర్కటరాశినుంచి యానాడు మరల దక్షిణదిశయందున్న మకరరాశిని జేరుటకుపయనించునని అర్థము. ఇట్లారు నెలలకు మరల దక్షిణదిశయందు గమనించుచు క్రమముగ మధ్యనున్నవానిని రాశికొక నెలచొప్పున నతిక్రమించి మకరరాశిని చేరబోవును. ఉత్తర దక్షిణాయనములు గలసిన దొకసంవత్సరమది మనుష్యమాసమున 360 దినములైన దెవతలకొకదినము

దేవతలకు త్తరాయణమేపగలు, దక్షిణాయనమే రాత్రి, ఇదేవిధమున మనుష్యమానవుడు నొకనెల (30 దినము:లది) పితృదేవతలకొక దినము పితృలకు కృష్ణపక్షాంతమైన అమావాస్య పగలు, శుక్లపక్షాంతమైన పౌర్ణిమ రాత్రి. కావుననే అమావాస్యనాడు పితృలను గురించి ధర్మశ్రార్థ మొనర్చుటకు జెప్పవలెనది.

106. రెండయనములుగాని, పండ్రెండుమాసములుగాని పూర్తియగు నప్పుడు సంవత్సరమనబడును. సంవత్సరనామములు వ్యవహారార్థ మేర్పఱచవలెనవి. అవి ప్రభవాదిషష్ఠి సంవత్సరములు. నూరు సంవత్సరములైన కాలపరిమితి మనుష్యులకాయువు ప్రమాణముగ చెప్పబడినది, ఇదే విధమున బ్రహ్మాది స్తంభ పర్యంతమైన పాణిలులకు వాని వానికగుమానములతో నూరేండ్లాయువు చెప్పబడినది. కొన్ని సంవత్సరములు జేరిన దొకయుగ మనబడును. 1. కృత, 2. త్రేత, 3. ద్వాపర, 4. కలి యని యుగ నామములు నాలుగు. నాలుగు యుగములు గలసిన దొకమహాయుగమగును. పదివేల దివ్యసంవత్సరము లొక మహాయుగమున నీ క్రింది విధమున విభజింపబడినవి.

ఒక మహాయుగము నందలి యుగ సంవత్సర సంఖ్యలు.

(1)	కృతయుగ	పరిమాణము	4 వేల	దివ్య	సంవత్సరములు.
(2)	త్రేతాయుగ	„	3 వేల	„	„
(3)	ద్వాపరయుగ	„	2 వేల	„	„
(4)	కలియుగ	„	1 వెయ్యి	„	„

(మొత్తము నాల్గు యుగముల పరిమాణము పదివేల దివ్య సంవత్సరములు) ఆధ్యంతములు గలసిన సంధి సంవత్సరము లాయాయుగములలో నీ క్రింది విధముగ నుండును,

- (1) కృతయుగమున 800 దివ్య సంవత్సరములు.
- (2) త్రేతాయుగమున 600 దివ్య సంవత్సరములు.

(3) ద్వాపరయుగమున 400 దివ్య సంవత్సరములు.

(4) కలియుగమున 200 దివ్య సంవత్సరములు.

సంధి సంవత్సరములు 2000 లు పై యుగ సంవత్సరములతో గలిపిన మొత్తము 12000ల దివ్య సంవత్సరములొక మహా యుగమునందుండును. ఇట్టి మహాయుగములు వేయ్యి కార్యబ్రహ్మ కౌక పగలు (దినము) అంతే కాలము రాత్రియగును. ఈ మానమున నతనికి మారు సంవత్సరములైన ఆయువు ప్రమాణమగును. ఇప్పుడతనికి 50 యేబది సంవత్సరములాయుర్దాయము గడచినందున నొక పరార్థమైనది. ద్వితీయ పరార్థ మతనికి నడుచుచున్నది. ద్వితీయ పరార్థారంభ దినమునందానాటి సంకల్ప సృష్టి పరాహకల్పనామమున వ్యవహారమునందున్నది. ఇంతకు పూర్వమతని జన్మదినము నందారంభమైన సృష్టికి పద్మకల్పమను పేరుండెడిది. ఇట్లు సృష్ట్యాది నుండి నేటివరకు 195 కోట్ల 58 లక్షల 85 వేల (165) సంవత్సరములు జరిగినవనుచు మన భారత దేశమునందలి పంచాంగముల ద్వారా దెలియబడుచున్నది. ఇతర దేశములందీ విధమున కాల ప్రమాణము జెప్పబడుటలేదు. ఇదియే భారతీయుల ప్రాచీన విజ్ఞాన ధనము. మానవ మానమునందలి సావన సంవత్సర దినములైన 360 దినములకొక సంవత్సరముచే గుణించినచో యుగ మానములు క్రమముగ కృత యుగమునకు $4800 \times 360 = 17$ లక్షల 28 వేల సంవత్సరములు, త్రేతకు $3600 \times 360 = 12$ లక్షల 96 వేలు, ద్వాపరమునకు $2400 \times 360 = 8$ లక్షల 64 వేలు, కలియుగమునకు $1200 \times 360 = 4$ లక్షల 32 వేల సంవత్సరములగును. ఇదే విషయమునందు రాజ నారాయణ షట్సాస్త్రిగారు గుడ్గామ్ (పంజాబు) వాస్తవ్యులు “చెతావని యను గ్రంథమును హిందీ భాషలో ప్రచురించిరి. ఆ గ్రంథమునందు పైన పేర్కొనబడిన యుగాదుల సంవత్సరసంఖ్య లబద్ధమనుచు కుల్లూక భట్టు (మనుస్మృతి వ్యాఖ్యాత) మేధా తిథి మున్నగు వారిని, శ్రీ మద్భాగవత వ్యాఖ్యాన కర్తయగు ప్రఖ్యాత పండితులైన శ్రీధరులను ధిక్కరించి వారలు పండితులైనను వారు జ్యోతిశాస్త్ర వేత్తలు గారనచు నుడివెను. షట్సాస్త్రిగారు తమ

(చేతావిని) గ్రంథమునందు దేవ మానమున జెప్పబడిన, యుగాదుల సంఖ్య తలక్రిందుగ జేసి కృతయుగమునకు 1200 ల సంవత్సరములని మనుష్య మాన సంఖ్యయే యగునని ఆ విధముగ తేలితకు 2400 సంవత్సరములని ద్వాపరమునకు 3600 సంవత్సరములని కలియుగమునకు 4800 సంవత్సరములనుచు జెప్పి సంఖ్య పూర్తియైనందున కలియుగాంతమైనది కృత ప్రారంభమగుచున్నది. కలికియవతారము వచ్చుచున్నదని వ్రాసిరి. ఇట్లు లోకులను భ్రమ పెట్టుచు గ్రంథ విక్రయమున లక్షలాది ధనముచు జేకూర్చుకొన గలిగిరే గాని గ్రంథమునందు వారు వ్రాసిన మాట లొకటైనను సత్యముకాలేదు. పండితనిందకే పాల్పడిరి. ఇట్లనేకులు వైదిక సనాతనధర్మమును ధిక్కరించుచు స్వలాభాపేక్షచే లోకులను భ్రమ పెట్టుచుందురుగాన ధర్మపరాయణులు వానిని విశ్వసింపరాదు.

ఒక మహాయుగమునందు 12000 వేలదివ్య సంవత్సరములు. అట్టి మహాయుగములొక్క పెయ్యి గడచిన నదొక్క దినము (పగలు) అంతే ప్రమాణ కాలముగల రాత్రీగడచిన కార్యబ్రహ్మకొక దినము (అహోరాత్రులు) అని వ్రాయబడియె. అందే దెబ్బదియొక మహాయుగమునకొక మన్వంతరము లెక్కతో 14 పదునాల్గు మన్వంతరములొక బ్రహ్మదినమునందు జరిగి పోవును.

శ్లో॥ 131. సహస్రయుగ వర్తంత మృహర్కద్భ్రహ్మణోవిదుః ।

రాత్రిం యుగసహస్రాంతాం తేహోరాత్ర విదోజనః ॥

తా॥ మహాయుగములు పెయ్యిపూర్తియైన నెవరికి పగలో అట్టి ప్రమాణమే గలకాలమెవ్వనికి రాత్రీయగునో గణిత సంఖ్యావిదులే (కాలజ్ఞానముగల వారే) ఆయహోరాత్రీములను దెలిసికొనువార లనబడుదురు.

107. చంద్రగతిచే తిథులు, పక్షములు, మాసములు, సూర్యసంచారముతో అయనసంక్రమణాదులు దెలియుచుండినను ఉభయ సమన్వయము లేకుండినచో కాలపరిగణితమునందు భ్రమచే ప్రమాదమేర్పడును. తిథులు వృద్ధి హ్రాసములగుచుండునందున వృద్ధియగునపుడు నెలకొక దినమున

కంటెను కొంచము తక్కువ ప్రమాణమున పండ్రెడు నెలలలో (సంవత్సర మందు) పది దినములు హెచ్చుచుండును. మూడు సంవత్సరముల కొక మాసము హెచ్చగుటతోనది మలమాస (అధికమాస) మని, ద్విసంక్రమణమాస మని జెప్పబడుచున్నది. ఇదే విధముగ మాసమందొక దినమునకంటెను కొంచము హెచ్చగునప్పుడు కొన్ని సంవత్సరములందొక నెల తగ్గిన ఊయ మాసమగును. అది యసాధారణమగుటతో 140 నూటనలుబదేడ్ల కొక సారి ఊయమాసము వచ్చునందురు. 1963-64 లోని శోభకృతు నామ సంవత్సరమునందే ఊయమాసమగుచు మార్గశిర పుష్యాదులను గలిపిన దొకేమాసమైనది. భారతీయులు తమ గణితశాస్త్ర విజ్ఞానమున చంద్ర సూర్యగతులకు సమన్వయమగునట్లు మూడుసంవత్సరములకొక మల మాసము, 140 నూటనలుబది సంవత్సరములకొక ఊయమాసమును జేర్చి గణితము శాస్త్రానుసారము నిర్దుష్టముగ సమన్వయ పరిచిరి. అన్యధాతిథి సంక్రమణాదులకు భేదము గలిగిన, ఋతువులు, అయనములు గ్రహణ, మూఢాదులు నిశ్చితతిథి మాసములందేర్పడజాలవు. భారతీయ పంచా గములందు అవి ప్రత్యక్షముగ గనుపడుచుండుటతో జ్యోతిశాస్త్రమునందు పామాణ్యమేర్పడుచున్నది.

108. అశ్విని మొదలు రేవతి వఱకు 27 ఇరువదేడు నక్షత్రములు బ్రహ్మ దైవత్యమైన అభిజిన్నక్షత్రముతోగలసి 28 యిరువదెనిమిది నక్షత్రములు.

2. మేషాది మీనపర్యంతముగల 12 పండ్రెండు రాసులలో సూర్య చంద్రులతో సహగ్రహముల సంచారమగుచున్నది. ఖగోళమునగల, శిశు మారచక్రమునందుండిన గ్రహనక్షత్రతారాదులు తమలోయంతర్భ్రమణ జేయుచు మేరు పర్యంత శిఖరాగ్రమునందున్న ధ్రువునకును, మేరువునకును ప్రదక్షిణమును జేయుచుండును. మేరుపర్యంత శిఖరాగ్రమువై మేఢీ భూతుడగు ధ్రువునకు సప్తఋషులతో సహగ్రహ నక్షత్ర తారకాదులు ప్రదక్షిణమును జేయునని పురాణములు చెప్పుచున్నవి. భాగవత పురాణమునందు ధ్రువచరిత్రగలదు. అందు ఉత్తానపాదునికి కిద్దరు భార్యలు,

సునీతి, సురుచి, యను వారుండిరి ధృవుడు సునీతి కుమారుడు. అతడై దేండ్ల జాల్మమున తండ్రితోడపైనుండగ సవతితల్లియగు సురుచి కఠోరములాడి బాలుని తండ్రితోడపై యధిరోహించుట కర్హతకై జచ్చి మరల నాగర్భజనితుడవగుదువేని నీకు గలుగునని తొడనుండి ద్రింప ధ్రువుడేడ్చుచు తల్లికెరంగించె, నంతనామే పరమేశ్వరు నారాధింపుమని కుమారుని బుజ్జగించెను. ధృవుడు పట్టుదలలో పరమేశ్వరు నారాధించుటకు తపోవనమున కేగెను. నారదుడు త్రోవలో ధ్రువునుజేరి యతని నిశ్చల చిత్తమునుగాంచి మంత్రోపదేశమును జేసెను. ధ్రువుడారునెల లుగ్గితపస్సు జేయగ నారాయణుడు బ్రత్యక్షమై యతనితో నిట్లనియె.

శ్లో॥ 132. వేదాహంతే వ్యవసితం హృదిరాజన్యబాలక ।

తత్రప్రయచ్ఛామి భద్రంతేదరా సమపినువగ్రతః ॥

భాస్క. 4. అ. 9. శ్లో. 19.

తా॥ ఓయి రాజన్యబాలకా ! నీమనస్సంకల్పము నాకు దెలియును. అది తరుల కలభ్యమైనను నీతస్సునకు సంతసించి యాకోరికనిత్తును. దానితో నీకు మంగళమగును.

శ్లో॥ 133. నాన్యైరధిష్ఠితం భద్రయద్రా జిహ్వుదృవక్షితి ।

యత్రగ్రహరక్షతారాణాం జ్యోతిషాం చక్రమాస్థితమ్

భాస్క. 4. అ. 9. శ్లో. 19

తా॥ నీ కిష్టబదుస్థానము ధ్రువమైనదియు నత్యంత ప్రకాశమాన మైనదియు త్వదితరు లధిష్ఠించనిది అగును. ఎచ్చట జ్యోతిశ్చక్రమునందు గ్రహనక్షత్ర తారాదులూ శ్రయించియున్నవో ఆస్థానమే నీకిష్టబదును.

శ్లో॥ 134. మేఢ్యాంగోచక్ర వస్థాస్సుః పరస్తాత్కల్పవాసినా ।

ధర్మోగ్నిః కళ్యవశ్యక్రమున యోయేవనౌకసః ।

చరంతి తక్షణే కృత్యభగ్నిమంతోయ త్సతారకాః ॥

భాస్క. 4. అ. 9. శ్లో. 21.

తా॥ 1. ధర్మడు (యముడు) 2. అగ్ని 3. కళ్యపుడు 4. ఇంద్రుడు
వీరు నలురును సప్త ఋషులు. గృహతారకలును. మేధికి, గల వృష
భములవలె నీ స్థానమునకు పదక్షిణముగా దిరుగుచుందురు. (మేధియనగ
ఎద్దులనుగట్టు బంతికొయ్య.) ఇట్లు ధృవనితోజెప్పి దేహమున్నంతవరకు
నన్నారాధింపుచు దేహంతమునందా ధృవస్థానము జేరుదువనుచు వర
మిచ్చి యతని నింటికి మరలించెను. అట్లే ధ్రువుడు దేహంతమునందు
మేరుశిఖరాగ్రమునగల శిశుమార పుచ్చాగ్రిమునందుజేరి నక్షత్రరూపమున
నిప్పటికిని విరాజిల్లుచున్నాడు. రెండండ కటాహమధ్యమందు (భూమ్యా
కాశముల మధ్యన) సూర్యుడు భూమికి 25 కోట్ల యోజనములందుగలడు.

శ్లో॥ 135. అండమధ్యగత సూర్యోద్యావా భూమ్యోర్యదంతరం ।

సూర్యాండగోళ యోర్యధ్యై కోట్యస్సుః పంచవింశంతి ॥

తా॥ సూర్యునిపైన శనిగ్రహము వరకు ఒక్కొక్క గృహము లక్ష
యోజన క్రమముగ బైకిగలదు. ఇట్లు శుక్రగ్రహమునకు రెండులక్షల
యోజనములపైన శనిగ్రహము గలదు. శనికి నుత్తరముగ పదునొకండు
లక్షల యోజనములపైన సప్తర్షి మండలముండును. సప్త ఋషులు లోక
జేమమును గోరుచు విష్ణుపద వాచకమైన ధృవపదమునకు గ్రహనక్షత్ర
తారాదులతో సహస్రదక్షిణమును జేయుదురు. ప్రదక్షిణము సవ్యము
గనే యగుటకు భగవదాజ్ఞ గలదని జెప్పుదురు. ఋషులకుపైన 18 లక్షల
యోజనముల దూరములో ధృవనక్షత్రముగలదు. శిశుమార చక్రిము
యొక్క స్వరూపము మకరాకృతిగ పుచ్చముపైకి, తలక్రిందుగనుండును.
పుచ్చాగ్రిమున నలుదిశలందు దక్షిణమునుండి పూర్వమునకు కృమముగ
ధర్మడు, అగ్నికళ్యపుడు, శుక్రుడు నుందురు.

శ్లో॥ 136. పుచ్చేగ్నిశ్చ మహేంద్రశ్చ మారీచశ్చ యయోధుః ।

ఏషతారావయ స్తంభోనాస్త మేతిన చోదయేత్ ॥

మత్స్యపురాణము. అ. 125. శ్లో. 95.

తా॥ పశ్చిమముననగ్ని, పూర్వమున నింద్రుడు. దక్షిణమున యముడు,
ఉత్తరమున కళ్యపుడు నుందురు. పుచ్చాగ్రమున ధ్రువుడుగలదని యర్థము.

మక రాకృతిగల శిశుమార పుచ్చమును ప్రథమకాండమని, కటిని ద్వితీయ కాండమని, ముఖమును తృతీయమని చెప్పబడినది. మకరమునకువలె దీనికి ముందు వెనకల నాలుపాదములుండును. ముందరి కుడి యెడమపాదము లందు క్రమముగా నాసత్యాసత్యులను అశ్వినీ కుమారులుందురు. వీరే దిన రాత్రముల కభిమాని దేవతలు, వీరికథ ముందు వ్రాయబడును. వెనుక నుండు రెండుపాదములందు గ్రమముగ అత్రి, మిత్రావరుణులుందు రనుచు యజురారణ్యక “భూః ప్రపద్యేభువః ప్రపద్యేసువః పృథ్వీ” యను మంత్రమున జెప్పబడినది. శిశుమార చక్రమును తైలయంత్రముతో బోల్పిరి. తైలయంత్రయనగ నూనెదీయుగానుగ. రెండవ కాండమునందు సప్తర్షి మండలము, పాగగ్ర శకటాకారమున యున్నదని భాగవతము నందు గలదు. “పాగగ్ర శకటాకారం, తారాసప్తకం సప్తఋషిమండలం”

శ్లో॥ 137. పూర్వభాగే భగవాన్మరీచీ రపరేస్థితో వసిష్ఠోతః ।

తస్మాత్తస్యాంగిరస్తతో త్రిస్తాన్నిధ్యానన్నః పులస్త్యః పులఃకురుః

తా॥ పాగగ్ర శకటాకారముగనున్న సప్తఋషి మండలములో ముందర ఎత్తుగ మరీచి యతనికి పశ్చిమమున క్రిందికి వంగియున్నట్లు అరుంధతీ వసి ఘ్నులు గలరు. వారికి వెనుక నుత్తరమున నంగిరుడు కలడు. అతనికి పశ్చిమమున నక్షత్ర చతుష్టయ రూపమున అతికిలడు. అతికి దక్షిణము నందు పులస్త్యుడు వానికి వెనుక పులహుడు. పులహున కుత్తరముగ క్రతువు గలరని చెప్పబడినది. ఇప్పటికాలమునందలి కొందరు విజ్ఞాన శాస్త్రజ్ఞులు ఈ ఋషిమండలమును పెద్ద యెలుగుబంటుగ వర్ణించు చున్నారు. మరొక ఋషిమండలము గలదని, దానిని లఘుఋషిమనిరి.

శ్లో॥ 138 కశ్యపోఽత్యైః భరద్వాజో విశ్వామిత్రోఽథ గౌతమః ।

వసిష్ఠో జమదగ్నిశ్చ సప్తైతే ఋషయస్మృతాః

తా॥ పై వారిసంతతియగుటచే వీరిని లఘుఋషిమని న్యవహరించి యుండ వచ్చును. లేదా భగవదాజ్ఞచే గావచ్చును. పండితులీవిషయ మాలో చింతురు గాక.

109. గ్రహసంచారము మంద, తీవ్ర, తీవ్రతర, సమ, ఋజు, వక్ర, అతిచార భేదములతో నుండును. వారి గతి వలన గ్రహులు శుభాశుభఫలములు జ్యోతిశ్శాస్త్రము నందు విస్తరించబడినవి. గ్రహములకు రాశ్యాధిపత్యము గలదు. గావున మనుష్యులు తమకగు శుభాశుభఫలములను జన్మనక్షత్రమునను, వ్యవహారనామమునను, దెలిసికొనుపద్ధతి శాస్త్రమునందు జూపెట్టినై నది. ప్రతి నక్షత్రము నందు నాల్గుపాదములు కలవు. పాదభేదముగ నొక్కొక యక్షరము జెప్పబడినది. ఇట్లరువదేడు నక్షత్రములకు $27 \times 4 = 108$ పాదములు. వీనిని పంచెందు రాశులలో భాగించగ $108 \div 12 = 9$ ప్రతి నక్షత్రపాదములందు తొమ్మిదినవాంశము లేర్పడును. అనగా రెండు నక్షత్రముల నాల్గు పాదములెనిమిది మరియు మూడవ నక్షత్ర పాద మొకటి గలిపిన తొమ్మిది నవాంశలతో నొక రాశి యగుచున్నది. ఉదాహరణ :- “అశ్విని, భరణి, కృత్తికాః పాదం మేషం” అనుచు జెప్పినై నది. అనగా అశ్విని నాల్గు పాదములు, భరణి నాల్గు పాదములు, కృత్తిక దొక పాదముగలసిన మేష రాశి యని యర్థము. ఇదే విధమున తక్కిన నక్షత్రములకు రాశి దెలియదగును. ఇందు సౌకర్యార్థము నక్షత్ర, పాద, రాశి ఆధిపత్యముల నిట్లు జూపించబడును.

పాదాక్షరములు	నక్షత్రములు	రాశులు	అధిపతులు
చూ, చే, చో, ల	అశ్విని	మేషము	అంగారకుడు
బీ, లూ, లే, లో	భరణి	,,	,,
ఆ	కృత్తిక	,,	,,
ఈ, ఊ, ఏ	,,	వృషభము	శుక్రుడు
ఒ, వా, వీ, ఓ	రోహిణి	,,	,,
వే, వో	మృగశిర	,,	,,
కా, కి	,,	మిథునము	బుధుడు
కూ, కం, గ, ఛ	ఆర్ద్ర	,,	,,
కే, కో, హో	పునర్వసు	,,	,,
హి	,,	కర్కాటకము	చంద్రుడు

ఆ ర్ష వి జ్ఞా న స ర్వ స్వ ము

పాదాక్షరములు	నక్షత్రములు	రాశులు	అగ్రీపతులు
హు, హె, హో, ధ	పుష్యమి	కర్కాటకము	చంద్రుడు
డి, డూ, డె, డో	ఆశ్లేష	,,	,,
మా, మి, ము, మె	మఘ	సింహము	సూర్యుడు
మొ, టా, టీ, టు	పుబ్బ	,,	,,
తే	ఉత్తర	,,	,,
టో, పా, పి	,,	కన్య	బుధుడు
పూ, పం, ణా, ధ	హస్త	,,	,,
వే, ఫో	చిత్త	,,	,,
రా, రి	,,	తుల	శుక్రుడు
రూ, రే, రో, తా	స్వాతి	,,	,,
తి, తూ, తే	విశాఖ	,,	,,
తో	,,	వృశ్చికము	అంగారకుడు
నా, నీ, నూ, నే	అనూరాధ	,,	,,
నో, యా, యి, యు	జ్యేష్ఠ	,,	,,
యే, యో, బా, బి	మూల	ధనస్సు	బృహస్పతి
బూ, దా, భా, ధా	పూర్వాషాఢ	,,	,,
బే	ఉత్తరాషాఢ	,,	,,
బో, జా, జి	,,	మకరము	శని
జూ, జే, జో, థా	అభిజిత్	,,	,,
ఖ, ఖూ, ఖె, ఖో	శ్రవణం	,,	,,
గా, గి	ధనిష్ఠ	,,	,,
గూ, గే	,,	కుంభం	,,
గొ, సా, సీ, సు	శతభిషం	,,	,,
సే, సా, దా	పూర్వాభాద్ర	,,	,,
డి	,,	మీనం	గురు
దూ, శం, ఝూ, ధ	ఉత్తరాభాద్ర	,,	,,
దే, దో, బా, బి	రేవతి	,,	,,

110. తిథి, వార, నక్షత్ర, యోగ, కరణము లైదు పంచాంగములనబడును. ఇవే ప్రధానముగ జెప్పబడిన పుస్తకములను పంచాంగములందురు. వానియందు గోచార ఫలములు జెప్పబడును. విష్టి, శకుని, చతు, నాగ, కింస్తుష్నాదులు దుష్టయోగములు. పంచాంగములందు సంవత్సరాధి పతులను, నవనాయకులను వారితోనగు ఫలములు జెప్పబడును. మౌఢ్య, గ్రహణ, సంక్రాంతిలను, జూపింతురు. లగ్న ఫలములు వర్షాది యోగములను జూపుదురు. వివాహాది శుభకార్యముల కుపయోగ్యమైన తిథి, వార, లగ్న ముహూర్తాదులను దెలుపుదురు. వధూవరుల కొంటు, గణకూట, నాడీకూట, గృహమైత్రీ, యోనికూట, వర్ణ, వశ్యాదులు శాస్త్రమునందు జూపించబడిన వానిని దెలుపుదురు. తాకిక, వైదిక శ్రావణ, స్మార్త నిత్య నైమిత్తిక కామ్య కర్మలందుపయోగపడు ననేక ధర్మములు జ్యోతిషశాస్త్రమునందు గలవు. జ్యోతిషశాస్త్రమును గురించి ప్రత్యేకమైన స్వతంత్ర గ్రంథము లనేకములుగలవు. సాముద్రికము, శాకునము, ప్రశ్న, వంచపక్షి మొదలగునవి జ్యోతిషాస్త్రాంతరూపములు. నక్షత్రములందు ప్రధమోత్పన్నమగు నందున పూర్వము జ్యేష్ఠా నక్షత్రము నుండియే, గణన జేసెడివారలట, కొంతకాలమైన పిదప నదిమారి కృత్తికా నక్షత్రమునుండి గణితారంభమును జేసిరట. అదియును మారి యిప్పుడశ్వినీ నక్షత్రమునుండి గణనయగుచున్నది. సంవత్సరాది మాసము చైత్రమగుటతో నది బహుశః మేష రాశియుతమైనందున రాశి గణన మేషము నుండియు మాస గణన చైత్రమునుండి యగుచున్నది. మార్పులు కాలానుగుణముగ సహజము గావచ్చును. నక్షత్రములు, అధి దేవతలు వారి రూపములు తెలుపబడును :-

నక్షత్రములు అధి దైవతము రూపము

కృత్తిక అగ్నిః అగ్నిశిఖాకృత్తికాషట్.

వేదమునందు దీనికి “తురాషట్”. తురనిభషట్ అని కాళిదాసు రూపము (మంగలి కత్తి వంటిది) చెప్పెను.

నక్షత్రములు అధి దై వతము రూపము

రోహిణి బ్రహ్మ వేదమునందు “శకటం పంచ”

“శకటా కృతి పంచతారాత్మ” క మని కాళిదాసు జెప్పెను.

మృగశిర చంద్రుడు ఇల్వలా పంచతారకః “వరరుచి” రూప మనెను వేదమునందు “ఇష్వగా, ఇష్వకా, అంధక” ఇల్వాలా పేర్లు గలవు.

శ్లో 139 కృతికాశ్వాన్ని దై వత్యం రోహిణ్యో బ్రహ్మణః స్మృతః ।

ఇల్వలా సోమదై వత్యం రౌద్రం చార్ద్రముదాహృతం.

ఆర్ద్రా రుద్రుడు బాహుః యని రూపం తై త్తిరీయ బ్రాహ్మణమునందు గలదు. “ఆర్ద్రా ప్రవాళమేకం” వరరుచి. “షడ్మా కృత్యజ్వలై కతారకం” యనుచు కాళిదాసు.

పునర్వసు అదితి “ధనురాకారు పంచ” వరరుచి.

“మధ్యవర్తని శరాస నాకృతావంబరస్యసురమాత్రుమేగతా” యని కాళిదాసు “నౌకా కారం పంచయనుచు” కొందఱు నుడివిరి.

పుష్యమి బృహస్పతి తిష్య, సిధ్య యను రెండు పేర్లుగలవు. బాణాకార రూపమని కొందఱి మతము “సగటాత్రీణి” యని వరరుచి రూపము జెప్పెను “బృహస్పతిః ప్రథమంజాయమానాతిష్యే” యని తై త్తిరీయ బ్రాహ్మణము.

ఆశ్లేష సర్పము “సర్ప ఋతుః”

“చక్రాకృతిష్ణణక్షతాత్మక” మని కాళిదాసు రూపము జెప్పెను.

మఘ ప్రిత్య దేవతలు “అఘా” యను నామము ఋగ్వేదము నందుగలదు. “అందోళికాం పంచ” వరరుచి రూప మనెను “లాంగూ లాకృతిః పంచ” యని కాళిదాసు.

పుబ్బ అర్యముడు దీనినే పూర్వఫల్గుని యందురు, ఉత్తర ఫల్గునితో గలిపి అర్జున నక్షత్రములందురు. రూపం “ద్వేద్వేభిట్వం” యని ఋగ్వేదము “భిట్వాకృతిః తారకాదయం” వరరుచి “దక్షిణోత్తర మిళితా తారకాద్యయం”. ఇట్లు కాళిదాసు.

నక్షత్రములు అధి దైవతము రూపము

ఉత్తర భగదు ఇది యుత్తర ఫల్గుని యనబడును. పూర్వ ఫల్గునికిగల రూపమే దీనికగును.

హస్త సవిత రూపం “ప్రాణానాంపంచ”. వరరుచి

చిత్త ఇంద్రుడు లేక త్వష్ట చిత్రి నామము దీనికిగలదు.

“మౌక్తికమేకం” వరరుచి రూపము జెప్పెను. “ఏక మౌక్తికసముజ్వల ప్రభా” యని కాళిదాసు.

స్వాతి వాయువు దీనికి నిష్ఠాయను నామముగలదు.

రూపం “ప్రవాళమేకం” వరరుచి “కుంకుమారుణతరమేకతారకా”

యనుచు కాళి “రుచిరరుచిరమణి జ్యోతిషాం సన్నివిష్టః” అని త్రివిక్రమాచారి. దీనిని చిత్తతో గలిపి తోరణస్తంభముల బోలునని శ్రీ నాథుడు, కాళీ ఖండమున జెప్పెను. సుందర కాండయందు యిట్లు గలదు.

శ్లో॥ 140 అనుయాస్వంతి మామద్య స్థవమానం విహాయసా ।

భవిష్యతిచమే పంథా స్వాతేః పంథావిహాయసా ॥

మరియు “వాయుర్నక్షత్రమేతి నిష్ఠాంతిగ్మ శృంగోరోరు వాణః ॥ సమీరయన్భవనాని మాతరిశ్వా అపద్వేషాగ్ంసి, నుదతా మరాతన్” మంత్రపాఠము.

విశాఖ ఇంద్రాగ్నులధి దేవతలు “నక్షత్రాణామధిష్ఠిశాఖే”

మంత్ర పాఠము. “రాధేవిశాఖే” అధర్వణము “కులాల చక్రం పంచ” యను రూపం ‘వరరుచి’ అధునిక వైజ్ఞానిక పరిశోధకులీ నక్షత్ర సమీపమున క్రాంతి చక్రము గలదందురు.

అనురాధా మిత్రుడు “ఛత్రకారస్త్రయం” రూపం వర

“తోరణాకృతి పంచతారకే” కాళిదాసు.

జ్యేష్ఠ ఇంద్రుడు దీనికి “రోహిణి” యను నామము,

కృష్ణ యజుర్వేదమునందు గలదు. “ఛత్రకారంక్రీడి రూపం వరరుచి.

నక్షత్రములు అధి దైవతము రూపము

మూల పితృ దేవతలు వీనికి “విచ్చె” నామము

కృష్ణ యజుర్వేదమునందు గలదు “బర్హిణీ” నామము తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణమునందు “కుప్యత్కేసరి పంచ” రూపం వరరుచి. “ప్రజాపతి రకామ యశమూలం, ప్రజాంవిందేయమితి” మంత్రపాఠం.

పూర్వాషాఢ జలములు } రెంటిని గలిపి
ఉత్తరాషాఢ విశ్వేదేవతలు } “ద్వేద్వే చాక” వరరుచి రూపమనెను.
“సూర్యాకృతి తారకాచతుష్టయం” కాశి. “గజదంతా కృతి ద్వితారకం” కొందఱు.

అభిజిత్ బ్రహ్మ “శుభ్రమేక నక్షత్రం” రూపం
బ్రహ్మలోక మభిజయేయమతి, తదేతర్బ్రాహ్మణేభిజితే” మంత్ర పాఠం.
శ్రవణం విష్ణుః “శ్రోణ” నామము కృష్ణ యజుర్వేదమునందు “అశ్వధం” కాశకమునందు “మచ్ఛా కారస్త్రయం” రూపము “వర”

ధనిష్ఠ వసువులు శ్రవిష్ఠా యని వైదిక నామము
“శీర్షస్త్రం” రూపం వరరుచి.

శతభిషం వరుణుడు “శతభిషజే” నామముగలదు
“శతతారాః” రూపం వరరుచి “మండలాభ శతతారకాః” కాశి

పూర్వభాద్ర అజైక పాదుడు } ఈ రెండు నక్షత్రములకు తైత్తిరీయ
ఉత్తరభాద్ర అహిర్బుధ్నియః } బ్రాహ్మణమునందు పూర్వోత్తరప్రోష్ఠ
పది యను నామములు గలవు. ఇందలి నాల్గు నక్షత్రములు రెండేసి గలసి
యొకజంటగ నుండునందున శ్రీరామ లక్ష్మణ, భరతశత్రుఘ్ను లిద్దరేసి
ద్విగుటతో వారికి నక్షత్రోపమ జెప్పవై నది “రుచ్ఛాప్రోష్ఠపదోపమాః”
చాల్మీకి.

రేవతి వరుణుడు “మచ్ఛాకారం” “రూపం వరరుచి”
“దంతసంఖ్యభవతే” యని కాశిదాసు.

నక్షత్రములు అధి దైవతము రూపము

భరణి యముడు “అపభరణి” వైదిక నామము “ఘల్లి కాత్రీణి” రూపం వరరుచి ఇది అశ్వినీ, కృత్తికల మధ్య నుండును.

అశ్వినీ అశ్వినీ కుమారులు “అశ్వముబా” వైదిక నామము “అశ్వ ముఖాత్రీణి” యనుచు వరరుచి రూపము జెప్పెను.

“పేదఘాశ్వమును నొక నక్షత్రమును కనిపెట్టిరట. ఆ నక్షత్రకాంతిబడిన నజగరము నశించునందురు.

111. పేదఘాశ్వ నక్షత్ర మశ్వినీకుమారు లొకానొక రాజునకు జూపిరట. అశ్వినీ కుమారుల పూర్వకథ మహాభారతము నందు గలదు. దాని సంగ్రహ మిచ్చట సందర్భానుసారమె యనబడును. పూర్వము సూర్యుని భార్య యైన ప్రభ తనవతి కాంతిని భరించలేక తనవలె నుండు ఛాయను తనకు బదులు భర్త యింటనునిచి తాను పుట్టింటకి వెడలిపోయెను. కాని తండ్రి (విశ్వకర్మ) సూర్యుని భీతిచే కూతురు తన యింట నుండుటకు సమ్మతింపక వెడలించెను. అంత పౌభ బడబారూపమున నుత్తర కురుభూము లందు సంచరించు చుండెను. పతి దగ్గర నున్న ఛాయ, సూర్యుని వలన శని, సావర్ణి, తవతి యను వారి బడసినది. వారి యందలిమమతచే పూర్వము ప్రభ పిల్లలగు యమ, వైవ స్వతయమునవై సవతి తల్లియగుటతో ఈర్ష్య జూపినది. యముడు తండ్రితో నీ రహస్యము దెలిపెను సూర్యుడు కోప ముతో విశ్వకర్మను జేరి అడుగక విశ్వకర్మ తన కూతురగు ప్రభ బడబారూపమున నుత్తరకురుభూములందున్నదని జెప్పెను. అప్పుడు సూర్యుడు తాను బడబమగుచు బడబారూపముననున్న పత్నీ సంయోగము జేయు నప్పుడు వీర్యము ద్విభాగమగుచు అశ్వినై బడినందున ఇద్దరు కుమారులు జనించిరి వారే అశ్వినీ కుమారులు. వారే నాసత్యాసత్యనామములతో దిన రాత్రులకు క్రమముగ అధి దేవతలైరి. వైద్యులగుటతో వీరు యజ్ఞములందు హవిర్యాగానర్హులనబడిరి. అందుకు వీరలు చవనమహ్ని రి దంపతులను కాయకల్ప వైద్యముచే యావ్వన వంతుల జేసిరి. అందుకు

ప్రత్యుపకారముగ చవనుడు తన మామయగు శర్యాతి మహారాజుచే
యజ్ఞమును జేయించి తన బలమున నిందుని మెప్పించి వారలకు యజ్ఞ
భాగార్హత యిప్పించెను. అశ్వినీ దేవతల మహాత్యమును దెలుపు కథ
మహా భారత ఆదిపర్వమునందు గలదు. దానిలో పూర్వకాల మందొప
మన్యుడు గురుకులవాసమును జేయునప్పుడతని దేహస్థాల్యము పొచ్చగుట
గనిపెట్టి గురువు అతనికి క్రమమున నాహార నిషేధము జేసెను. గురు
భక్తుడైన బౌపమన్యుడు గురుకులవాస నియమములకు బద్ధుడై, నిరశ
నుడై గురుసేవ జేయుచుండెను. అతడు గోవుల గాయు నప్పుడడవిలో
తుద్బాధచే జిల్లెడుపాలు త్రాగినందున నతనికి వెంటనే యంధత్వము గల్గి
నది. సాయంకాలమునం దింటికి మరలునప్పుడు తోవ గానరాక యడవిలో
నొక గుంటలో పడెను. అంత గోవులింటికి జేరినను బౌపమన్యుడు
రాకుండినందున గురువతని జాడవెదుకుచు యడవిలో బౌపమన్యాయని
పిలువగ అతడు “భోగురోః” యని గర్తమును నుండి మహర్షికి బలికెను.
గర్తపతన కారణమడుగు గురువులతో బౌపమన్యుడు తన కాహార నిషేధ
మైనందున తుద్బాధచే జిల్లెడుపాలు త్రాగిన సంగతి దెలిపెను. దయా
మయుడగు గురువతనికి మరల కన్నులగుపడుటకై అశ్వినీ దేవతల స్తుతించు
మని మంత్రోపదేశమును జేసెను. బౌపమన్యుడిట్లశ్వినీ దేవతలను
స్తుతించినాడు :-

శ్లో॥ 141 ఏకం చక్రం వర్తతే ద్వాదశారం షణ్ణాభి మేకాక్షమృత స్యధారణం ।
యస్మిన్దేవా అధివిశ్వే విషక్తా స్తావశ్వీ నామంచితం మా విషీదతం ॥

శ్లో॥ 142 స్తోతుం నశక్నోమి గుణైర్భవంతే । చక్షుద్వీహీనః పథినప్రమోహః ।
దుర్గస్మిన్భృతితోస్మి టాపేయవాంశరణ్యో శరణం ప్రపద్యే ॥

తా॥ పండ్రిండారెలు లేక ఆకులు ఆరు సంధులొక చిద్రముగల నొకటే
చక్రము (రథము) గలదు. దేనియందు విశ్వేదేవతలంద రధిష్ఠించియుందురో
అది మార్తాండుని (సూర్యుని) ధరియించునదియగును. దుఃఖించు నన్ను
అయ్యశ్వినీదేతలు నా దుఃఖమును దొలగింతురుగావుత!

2. తమ సద్గుణముల స్తుతిజేయుటయందు నేనసమర్థుడ. దుర్గమమైన నీ కూపమునందు కన్నులు లేక మార్గము తెలియనందున పతితుడనైతి. శరణ్యులగు మీ శరణు వేడెదను.

శ్లోకముల కర్థము పై చెప్పినట్లే యున్నను తాత్వికార్థ విట్లుండును :- సంవత్సరాత్మకమైన సూర్యుని రథమున కొకే చక్రముగలదు. అందు పండ్రెండు మాసములే పండ్రెండారెల వంటివి. రెండారెల మధ్య నొక సంధిగ నారు ఋతువులు సంధుల వంటివి. చక్రమున కొకటే చక్రము (రథమునకుండు అక్షము) చిద్రము శూన్యముగాన లక్షణయా ఆకాశమన బడును. తల్లింగత్వేన పరబ్రహ్మ (ఆత్మ) యగును. అదియే సంసార చక్రమున కధిష్ఠానము. పై యాధారమున నీ సంసార చక్రము నడుచును. మార్తాండుని రథమున కదియే యాధారము విశ్వేదేవత లందరూ చక్రాధారము నధిష్ఠించి యున్నారు. మాసావయములు యహోరాత్రులనబడును, దినములే మాస ఋతువులందు లయములగుచు సంవత్సరమగును. ఇట్లహోరాత్రులే సంవత్సరాత్మక చక్రమును నడుపుచున్నవి. అశ్వినీదేవతలహోరాత్రముల కభిమాని దేవతలుగాన వారే కాలచక్రము నడుపుదురనుట యుక్తము. కాలచక్రము నడిపించునట్టి మాహాత్మ్యము గల మీ సద్గుణముల వర్ణింప (స్తుతించ) నేనసమర్థుడననుట ఉచితమైనది. అజ్ఞానాంధుడనై మోక్షమార్గము తెలియబడక భ్రాంతిచే నీ సంసార కూపమునందు (గర్తమునందు) పతితుడనైతిని శరణ్యులైన తమ శరణు వేడితిని గాన తాము విజ్ఞాన చతువులు నా కొసంగి సంసార కూపము నుండి నన్నుద్ధరింపుడనుచు ప్రార్థించెను. ఈ విధముగ దినరాత్రులే వ్యర్థ కాలక్షేపణ జేయు నజ్ఞానాంధులను వంచించి వారి యాయువును షీణింపజేయుచున్నావని శ్లోకద్వయ తాత్పర్యము. కావున, మనుష్యులు వ్యర్థముగ కాలక్షేపముచేసి తమ యాయువును షీణముజేసికొనక శ్రేయో మార్గావలంబులగుట మంచిదని పై శ్లోకద్వయము బోధించుచున్నది.

112. నవగ్రహము లందలి రాహుకేతు లిద్దరు పూర్వమొకే శరీరము గల సింహి కేయు లనబడుదురు. సముద్రమధనచే నుత్పన్నమైన అమృతము సురాసురులకు విష్ణువు మోహిని రూపమున బంచనప్పుడు రాహు సూర్యచంద్రుల మధ్యజేరి తన హస్తమందు ప్రమాద పతితమైన అమృత పానమును జేయగ విష్ణుచక్రముచే నతని శిరము వేరుజేయబడినది. ఆ శిరమే రాహుః దేహము కేతువు వారమృత పానమును జేసినందున చావక గ్రహములైరి. ఇట్టి గాఢ భాగవతాది పురాణములందు గలదు. జ్యోతిశ్శాస్త్రానుసారమున భూమి సవ్యాప సవ్యభ్రమణ జేయుటతో రెండు ఛాయా రూపము లేర్పడినవి. అందొక్కటి రాహువు రెండవది కేతువు పూర్వమై రానుగుణ్యముగ వీరు సూర్యచంద్రుల గ్రహించుటతో గణితమున గ్రహములనబడిరి. గ్రహణకాచ్ఛాదనార్థము లక్షణయూ జెప్ప వలెను. అన్యథా ముఖ్యార్థము జేసిన సూర్యచంద్రులు మరల గనుపించ కుందురు. పర్వకాలములందే పర్వమున సూర్యచంద్రులలో నెవ్వరిని వీరిలో నెవ్వరు గ్రహింతురో జ్యోతిశ్శాస్త్రానుసారమున ప్రతి సంవత్సర పంచాంగ ములందు చెలుపబడుచున్నది.

113. భగణమునందున్న యిరువదేడు నక్షత్రములలో మూడేసి నక్షత్రములొక జంటగా నేర్పడగ నదొక వీధియగును. అట్టి మూడు వీధులు గలసి యొక మార్గమగుననిరి. ఈ విధమైన మూడు మార్గములు గలవని శాస్త్రసమ్మతము గలదు. ఇచ్చట మార్గశబ్దార్థము మరణించిన జీవుడు పునర్దేహారంభక భూత సూక్ష్మయుతుడగుచు పరలోక గమనము నందవలంబించు పథమున కర్థము. వాయుపురాణము నందిట్టి మార్గలక్షణ ములు విశదీకరింపబడినవి. జ్యోతిశ్శాస్త్ర సంబంధము వానికి గలదు గాన సంగ్రహించవై నది.

వచనము 1. సంతిహిసవిత్ప మండలస్య ఉత్తర దక్షిణ మాధ్యమో మార్గా స్త్రయః । అశ్విన్యాదిస్త్రిభిస్త్రి భిర్నక్షత్రైరైకై కా వీధిః । తాదృశక్రి భిస్త్రిభిర్వీధీభిరైకై కోమార్గః :-

తా॥ సూర్యమండలమున నుత్తర దక్షిణ మధ్యనామములుగల మూడు మార్గములంతరిక్షమునందు గలవు. అశ్విన్యాది మూడు నక్షత్రములు (అశ్విని, భరణి, కృత్తిక) గలసిన యొక వీధియగును. ఇదే విధమున అనంతరము మూడేసి నక్షత్రముల కొక వీధియగుచుండును. మూడు వీధులుగలసిన నొక మార్గమగును. ఆ మార్గములు పై జెప్పినవి మూడు గలవు.

శ్లో॥ 143. అశ్వినీకృత్తికాయామ్యః । నాగవీధీతి శబ్దితా ।
రోహిణ్యాల్లా మృగశిరా గజవీధ్య భితియతేం ॥

శ్లో॥ 144. పుష్యాశ్లేషాతథాదిత్యా వీధీచైరావతీస్త్వతాః ।
ఏతాస్తు వీధయస్త్రిసోఽ ఉత్తరోమార్గ ఉచ్యతే ॥

తా॥ అశ్విని, భరణి, కృత్తిక గలసిన మూడు నక్షత్రములు నాగవీధి.
1. రోహిణి 2. ఆర్ద్రా 3. మృగశిర గలసినది గజవీధి. పుష్యమి అశ్లేష పునర్వసు మూడు నక్షత్రములు గలసినది ఐరావతి వీధియనబడును. ఇట్టి మూడు వీధులు గలసిన ఉత్తరమార్గము (దేవయాన మార్గము)

శ్లో॥ 145. తథాద్యేచాపి ఫల్గున్యౌమహా చైవార్షతీమతా ।
హస్తచిత్రా తథాస్వాతీ గోవీధీచేతి శబ్దితా ॥

శ్లో॥ 146. జ్యేష్ఠావిశాఖానూరాధా వీధీజారద్గవీమతా ।
ఏతాస్తు వీధయస్త్రి సోమధ్య మోమార్గఉచ్యతే ॥

తా॥ పుబ్బ, ఉత్తర మధునక్షత్రముగలది ఆర్షతీ వీధియగును. హస్త, చిత్ర, స్వాతి, గలదానిని గోవీధియందురు. జ్యేష్ఠా విశాఖానూరాధలు గలది జారద్గవీవీధియనబడును. ఇట్టి మూడువీధులు గలసిన నదే మధ్యమ మార్గము.

శ్లో॥ 147. మూలాషాధో త్ర రాషాధః అజవీధ్యభిదీయతే ।
శ్రవణంచ దనిషాచ మగ్గీశతఖిష స్తథా ॥

శ్లో॥ 148. వైశ్వానరీ భాద్రపదేద్యే రేవతీ చైవకీర్తితా ।
ఏతాస్తు వీధయస్త్రి సోదక్షిణో మార్గఉచ్యతే ॥

తా॥ మూల, పూర్వాషాఢ, ఉత్తరాషాఢ, మూడు నక్షత్రములు గలసి అజవీధియగును. శ్రవణము, ధనిష్ఠ, శతభిషములు గలది మృగమార్గ మన బడును. పూర్వాభాద్రోత్తరాభాద్రలు, రేవతి గలసినది వైశ్వానరీ వీధి యగును. ఈ మూడువీధులు గలసిన దానిని దక్షిణమార్గము (పితృ యానము) అందురు.

శ్లో॥ 149. ఉత్తరం యదగస్త్యస్య అజవీధ్యాపి దక్షిణం ।

పితృయానస్య వై పంథా వై శ్వానర పథార్చహిః ॥

తా॥ అగస్త్యముని నక్షత్రమున కుత్తరముగ అజవీధికి దక్షిణముగాగలది పితృయానము (దక్షిణమార్గము) వైశ్వానరవీధి కావలయుండును.

శ్లో॥ 150. తత్రనన్తి మహాత్మానో ఋషయోహ్యగ్ని హోత్రిణః ।

భూతారంభకృతం బ్రహ్మాంశం సంతోఋత్విగుద్యతాః ॥

శ్లో॥ 151. చలితంతే పునర్బ్రహ్మసం స్థాపయతి తాన్పునః ।

ప్రారంభంతేతు యేలోకాస్తేషాం పంథాస్తు దక్షిణః ॥

శ్లో॥ 152. సంతప్త పయసా చైవమర్యాదాభి శృతేనచ ।

జాయమానశ్చ పూర్వేషాం పశ్చిమానాం గృహేషువై ॥

శ్లో॥ 153. పశ్చిమాశ్చైవ పూర్వేషాం నిధనేష్యహ । ఏవమా వర్తమానస్తే

తిష్ఠంతిని యతప్రతాః । సవిత్తుర్దక్షిణం మార్గంశ్రితాహ్యో చంద్రతారకం.

తా॥ అచ్చట (దక్షిణమార్గమునందు) అగ్ని హోత్రములనుజేయు మహాత్ములైన ఋషులు కార్యబ్రహ్మను ఋజ్జ్యంత్రములతో స్తుతిజేయుచు నుందురు. ఆమార్గమే చలనము (వినాశస్వభావము) గలదగుటచే యుగ యుగమునందు బ్రహ్మ మరల దానిని స్థాపించుచుండును. ఫలాపేక్షచే నెవరు కర్మలారంభింతురో వారికే దక్షిణమార్గమగును. ఉడుకుపాలు పొంగి పొరలునట్లు కర్మలు కర్మఫలము లనుభవించుటకుగాను శుశ్రీతి మర్యాదలచే మరల తమ సంతికిజెందిన గృహములలో జన్మింతురు. కామ్య కర్మలచేసి మింటికి మంటికి రాకపోకలు చేయువారిదే యీ దక్షిణ మార్గము. అనగా కామ్యకర్మల నాచరించువారు చచ్చుచు పుట్టుచు మరల చర్చిత చర్వణులగుదురని భావము.

శ్లో॥ 150. లోకపాలా స్థితాహ్యేతే లోకాలోకే చతుర్దశ ।
తస్మై త్ర మగస్త్యస్య శృంగందేవర్షి పూజితః ॥

శ్లో॥ 155. నాగవీధ్యు త్రాయస్య, ఋషయస్తప్త దక్షిణాః ।
ఉత్తరస్సవితుః పంథాదేవ యానస్తుసస్మృత ॥

తా॥ ఈ కనుపించు చతుర్దశ లోకములందుండు లోకపాలురకును మరియు దేవఋషి పూజితమైన అగస్త్య శృంగమున కుత్తరముగ మరియు నాగవీధి దేనికి కుత్తరమగునో, సప్త ఋషులు దక్షిణముందురో యదే సూర్యునికి ఉత్తరమార్గము. దానినే దేవయానమార్గమందురు.

శ్లో॥ 156. తత్రతే విశి నస్సిద్ధా విమలాబ్రిహ్మచారిణః ।
సంతతిం యేజుగుప్సంతి తస్మాన్మృత్యు జితాశ్చతే ॥

తా॥ సిద్ధులు బ్రహ్మచారులే యాదేవయానమార్గమునందు ప్రవేశింతురు. సంతానము నెవరు నిరసింతురో వారే మృత్యువును గెలుతురు.

శ్లో॥ 157. అష్టాశీతి సహస్రాణి మునీనా మూర్ధ్వరేతసాం ।
ఉదక్ష్పంథానమర్యష్టః స్థితాశ్చాభూతసంప్లవః ॥

శ్లో॥ 158. తేఽ సంప్రయోగాల్లోభస్య మైథునస్యచ వర్జనాత్ ।
పునశ్చ కామసంయోగాధీచ్ఛా దేర్దోషదర్శనాత్ ।
ఇత్యేషాంకరణై శుద్ధాతే ఽ మృతత్వం హిభేజిరే ॥

శ్లో॥ 159. అభూత సంప్లవన్నామ అమృత త్వంచభాష్యతే ।
తైర్లోక్యస్థితి కాలోయమ పునర్మార ఉచ్యతే ॥

తా॥ దేవయాన మార్గరక్షకు లెనుబదివేలమంది యూర్ధ్వరేతస్కులైన మునులు. ఆ భూతసంప్లవమువర కచ్చటుందురు. కామలోభోపహతులు గాక మైథున వర్జన జేసినవారు మరల ఇచ్ఛాద్వేష సుఖదుఃఖాదులందు దోషదర్శనముజేయు కారణమున పరిశుద్ధాంతః కరణులైనవారే అమృతత్వము (మోక్షము) నొందుదురు. ఆ భూతసంప్లవమన సాపేక్షికా అమృతత్వము త్రిలోకముల స్థితికాలము (ఉనికిని) అపునర్మారము (మరల మరల జావనిది) అనబడును.

శ్లో॥ 160. ఊర్ధ్వోన్నతరం ఋషిభ్యస్తు ద్రువోయత్రోవ్యవస్థితః ।

ఏతద్విష్ణుపదం దివ్యం తృతీయం వ్యోమ్నిభాసురం ॥

తా॥ సప్తర్షులకు పైకి ఉత్తరముగ ఎచ్చట ద్రువుడు స్థిరముగనుండునో అది మూడవమార్గము. (మధ్యమమార్గము) ఇది యాకాశమునందు మిక్కిలి ప్రకాశవంతమైనది. దీనినే విష్ణుపదము (మోక్షపదము) అందురు.

శ్లో॥ 161. నిర్ధూతదోష పంకానాం యతీనాం సంయతాత్మనాం ।

స్థానంతత్పరమం, విషయః పుణ్యపాపపరిక్షయం ॥

శ్లో॥ 162. అపుణ్యః పుణ్యోపరమేక్షితా శేషార్తి హేతవః ।

యత్రగత్వానశోచంతి తద్విష్ణోః పరమంపదం ॥

శ్లో॥ 163. దివీన చక్షరాతతం యోగీనాంత స్మయాత్మనాం ।

వివేకజ్ఞాన దృష్టంచ తద్విష్ణోః పరమంపదం ॥

తా॥ ఓయీ బ్రాహ్మణుడా! యా పరమపదము నిర్దోషులైన సంయతాత్మకరణులగు యతులకు (సన్యాసులకు) పుణ్యపాపనాశనమైనందున కలుగును. అశేషమగు (మిగులని) పుణ్యపాపము లుడిగిననే అత్యంతిక దుఃఖనివృత్తి యగును. ఎచ్చట దుఃఖముండదో అదియే విష్ణుపదము. అదియే పరమపదము. ఆ పరమపద ముద్యులోకమువలె చతుర్వ్యాపన మాత్రమైనది. (కంటికగుపడనిది.) ఎవరు జ్ఞానయోగమునందు తన్మయులౌ వారి జ్ఞాననేత్రమునకే గోచరించును. వారచ్చట సుఖముగ నుందురు. ఇట్టి యనేకవిషయములతోగూడిన జ్యోతిశ్శాస్త్ర మనంతము ఇది కాలాది పరిజ్ఞానమున కత్యంతోపయుక్తమైనది. “అ పౌత్యక్ష మన్య శాస్త్రం ప్రత్యక్షం జ్యోతిషస్మృతం” యను ప్రమాణము దీనికిజెల్లును.

ఇది జ్యోతిశ్శాస్త్ర విచారము.

6. కల్పము

114. ప్రయోగవిధి సౌకర్యార్థమునకు కల్పింపబడిన సూత్రములను కల్ప సూత్రములందురు. కల్పసూత్రములద్వారా కర్మస్వరూపమేర్పడును.

శ్లో॥ 164. రోగైశ్చక్షి యతేదేహః కల్పిత్య భిదీయతే ।

తత్సూచకే నతస్యాపికల్ప సూత్రిత్యమిష్యతే.

భవిష్యత్ పురాణము.

తా॥ పాపములవలన బుట్టిన రోగములచే దేహము నశించునందున దేహమును కల్పమందురు. ధర్మాధర్మ కారణములైన కర్మలను సూచించుటతో గ్రంథములను లక్షణయాకల్ప సూత్రములందురు. లేదా జ్వరాదిరోగములతో శరీరము జచ్చినను దేహికి నాశములేదు. జీవించునప్పుడనేకవిధములైన ధర్మాధర్మ కర్మలాచరించి మరణించిన పిదప పునర్దేహారంభక భూతసూక్ష్మయుక్తుడై కర్మఫలభోగార్థము పరలోకము లందు (స్వర్గనరకాదులందు) జేరి యచ్చటి ఫలభోగానంతరమున మరల నీ లోకమునందు తమ తమ పుణ్యపాపములనుసరించి ఉచ్చనీచయోనులందు జన్మించును. ధర్మానుష్ఠానము ఫలాసక్తితోగాని ఫలాసక్తి లేకగాని చేయవచ్చును. నిష్కామ ధర్మానుష్ఠానముజేయ జ్ఞానోత్పత్తిద్వారా కృమేణ మోక్షమొందును కాని కామ్యకర్మ ననుష్ఠించిన యెడల నగ్ని హోతాది కర్మలందు వేల్చబడు ఆహుతులు (హోమద్రవ్యములు) అర్చి త్యుని జేరును. మరణించిన జీవులు శ్రద్ధాయుక్తులై (ఆహుతిద్రవ్య వాహకులై) పరలోక భోగానంతరము పునర్జన్మార్థము వర్షముద్వారా యీ లోకమును జేరి మరల నట్టివే ధర్మాధర్మముల నాచరింతురు.

శ్లో॥ 165. అగ్నోప్రాస్తా ఆహుతిః సమ్యగ్ గాదిత్య ముపతిష్ఠతి ।

అదిత్యా జ్ఞాయతేవృష్టిః వృష్టేరన్నంతతః పృజాః.

గీత. అ. 3. శ్లో. 14. భాష్యం.

తా॥ విద్యుక్తముగా నగ్నియందాహుతులు వేల్చబడగ యవి యాత్మని జేరియుండును. ఆదిత్యునిచే వృష్టియగును. వృష్టిచే నన్నము అన్నము దినగ రేతోరూపమున స్త్రీగర్భమునుండి ప్రజోత్పత్తియగును.

115. ఇట్లు శాస్త్రస్ఫూర్తాది కర్మలన్నియు అనుష్ఠాన ప్రకారక విజ్ఞానముచే ప్రయోగవిధి నాశ్రయించి జేయబడును. అనుష్ఠాన ప్రకారమును చెలియనిచో కర్మలు ఖీణించును. లేదా యాలస్యాదులతో విద్యుక్త కర్మలు జేయకున్న అవి నశించును. అప్పుడాకర్మలకు రుగ్మత యేర్పడినదని యర్థము. వాని రుగ్మత బోగొట్టి పునరుజ్జీవన ఈ కల్ప సూత్రములతో జేయబడునందున కల్పసూత్రముల యావశ్యకతగలదు. ఇట్టికారణము లుండినందున కల్పసూత్రములు వేదాంగముగ పరిగణింప బడినవి.

“అథాతోదర్శ్య పూర్ణమాసౌ వ్యాఖ్యాస్యామః” యను సూత్రముతో కల్ప సూత్రములు జెప్పబడినవి. ఒక శాఖయందు జెప్పబడిన విషయము అది శాఖాంతరములందు జెప్పబడకయున్నను ఆ విషయమునే గ్రహించి ప్రయోగవిధి నడుపుట “శాఖాంతరీయగుణోపసంహారన్యాయ”మనబడును. దానితో వైదిక కర్మానుష్ఠాన క్రమవిశేష జ్ఞానమగును.

“శాఖాంతరీయ గుణోపసంహార న్యాయేన వైదికకర్మానుష్ఠాన విశేష విజ్ఞానాయకల్ప సూత్రాణి” యని ప్రమాణము గలదు. మధు సూదనకృత మహిమ్న భాష్యము.

కల్పసూత్రముల ననుసరించి శ్రౌతయాజ్ఞికమునందు (పౌరోహిత్యము ఋత్విగ్వరణములు:-

1. ఆధ్వర్యము 2. హస్తాశ్రము 3. ఔద్గాత్యము 4. బ్రహ్మనామము లచే నిర్వహించు. యీ పేరులతోనే ప్రతికాండయందు వేరువేరు సూత్రములు గలవు,

1. అధ్వర్యునిచే ప్రయోగ ప్రతిపాదకములగు సూత్రము లాధ్వర్యవ కాండయందురు. బోధాయన, ఆపస్తంభాదు లాసూత్రములనుజెప్పిరి గాన వారి నామములతో సూత్రనామములు కలిగినవి.

2. హోతచే ప్రయోగ ప్రతిపాదకములగు సూత్రములు గలదానిని హౌత్రకాండయందురు. దానినాశ్వలాయన సాంఖ్యాయనాదులు జెప్పిరి. వారినామములతో పిలువబడుచున్నవి.

3. ఉద్గాత్య ప్రయోగ ప్రతిపాదకములగు సూత్రములుగలది ఔద్గాత్య కాండయగును. ఆ సూత్రము లాట్యాయన వీరహ్యాయనాదులు జెప్పిరి. కాన అవి వారినామములతో జెప్పబడుచున్నవి.

4. బ్రహ్మ క్రతునిరీక్షకుడు. అతడు హోమాదులందు పేషల కనుజ్ఞ యిచ్చును. బ్రహ్మ తక్కిన ఋత్విక్కుల లోపములను సవరించును. కావున నాలుగు వేదములందు పారంగతుడైనవానికి బ్రహ్మత్వవర్ణి యివ్వనగు ననిరి. ప్రతివర్ణియందు నలుగురు పురుషులుందురు వివరమిట్లు:—

1. అధ్వర్యుడు 2. ప్రతివ్రస్థా 3. నేష్ఠ 4. ఉన్నేత వీరాధ్వర్యగణము.
2. 1. హోత 2. మైత్రావరుణ 3. అచ్చావాక 4. గౌప్యత వీరు హౌత్రగణము.

3. 1. ఉద్గాత 2. ప్రస్తోత 3. హృతిహర్త 4. సుబ్రహ్మణ్యుడు వీరు ఔద్గాత్రగణము.

4. 1. బ్రహ్మ 2. బ్రహ్మణాచ్చంసి 3. అగ్నిధ్రుడు 4. పోతవీరు బ్రహ్మ గణము. ఇట్లు వర్షయారుగురు ఋత్విక్కులు పత్నయజమానితో పదు నెనమండ్రుచే సోమయాగమగును. సోమయాగమునందు జెప్పిన ప్రతి గణమునందలి ప్రథము లందరికిని ప్రథమదక్షిణ (పూర్ణదక్షిణ) హృతి ద్వితీయులందరికిని అర్ధదక్షిణలిత్తురు. ప్రతి తృతీయులందరికి తృతీయభాగ

దక్షిణ లివ్వబడును. ప్రతి చతుర్థనకును పారదక్షిణ లివ్వబడునని సూత్ర ప్రమాణము గలదు.

116. స్మార్తకర్మలందు యాజ్ఞీకము గర్భాదానాద్యా మరణాంత సంస్కారములు, మరణమునం దుత్తరక్రియలు తరువాత శ్రాద్ధాదికర్మలు శాంతిపౌష్టికాదులు స్మార్తసూత్రములతోగాని ధర్మశాస్త్రమునందు జెప్పినట్లుగాగాని జేయబడును. అవియన్నియు కల్పసూత్రాంతర్గతములు. కాని యవి విస్తరభీతిచే విడువబడినవి.

శ్లో॥ ౪౮. తస్యై తపోదమః కర్మేతి పృతిష్ఠావేదాః సర్వాంగాని

సత్సమాయతనం" కేనోపనిషత్.

తా॥ సచ్చిదానంద స్వరూపుడు పరబ్రహ్మ వాచ్యార్థముచే వేదబ్రహ్మ అయతనము. వేదవేదాంగములు అతనియందు 1. తపస్సు 2. ఇంద్రియ నిగ్రహాదులు, 3. కర్మల రూపమున ప్రతిష్ఠింపబడెను.

వేదాంగకాండము సంపూర్ణము.

ఆర్ష విజ్ఞాన సర్వస్వము

ద్వితీయ గుచ్ఛము

పురాణేతిహాస కాండము

పురాణేతిహాస లక్షణము

శ్లో॥ 166 నారాయణం నమస్కృత్య । నరం చైవనరో తమం
దేవీం సరస్వతీంవ్యాసంతతో జయముదీరయేత్ ॥

తా॥ నారాయణునికి (పరమేశ్వరునకు). నరునికి (జీవునకు) సరస్వతికి (వాగ్రూపమగు వేదమునకు) వ్యాసునకు (వాక్సంకలన జేయు గురునకు) నమస్కరించి యనంతరము జయమును (పురాణములను) జెప్ప వలయును.

117. పురాణం=చిరంతనము=అనాది. నమస్తమునకు కారణమగునది బ్రహ్మ.

పురాణ శబ్దమునకు నిరుక్త్యాదులందు “పురానవం=పురాణం” ఇత్యాద్యనేకార్థములు జెప్పబడినవి. వానిలో పురాఅర్థేషు ఆనయతీతి =పురాణమను నిరుక్త్యర్థము సర్వాంశ సంబంధమగుచు అర్థానుబంధిని యగుటతో సుందరతమమైన అర్థమగును. పురాయనగా వికృతికి పూర్వమే యున్న ప్రకృతి పురుషాత్మికమైన తత్త్వము ప్రకృతి పురుష పరిణామమే యీ కనిపించు బ్రహ్మాండము, రెంటియొక్క (జడచేతనముల యొక్క) పరిణామ పరంపర విషయక జ్ఞానోపలబ్ధి అందు, అన=(ప్రాణన-జాగ్రత) చేష్టించునది పురాణ శబ్దము. అనగా ప్రకృతి పురుషాత్మక తత్త్వమును ప్రకాశింప జేయునది పురాణము, వద్ద పురాణము నందలి

పురాణ శబ్దమునకు మధుచూదనసరస్వతీ స్వామి “పురాణోత్పత్తి ప్రసంగము” నందు పురాణశబ్ద నిష్కర్షార్థముగ “విశ్వస్య సృష్టేరితి హాసః పురాణం” యనుచు జెప్పెను. వారి యభిప్రాయమున పురాణ మనగా కేవల పురాతనమేగాక, విశ్వసృష్టియే ఇతిహాసార్థమగునని దెలియుచున్నది. ఇట్లు ఇతిహాసమే పురాణమన బడును. మనుష్యాదుల యొక్క ఇతిహాసము సృష్ట్యాది నుండి వర్తమానకాలము వరకు పరంపర పరి పూర్ణ విజ్ఞానము నందు క్రమ బద్ధమును జూపించినచో నదియు నితిహాసమే అగును. అన్యథా ఆ కథ పరి పూర్ణమన బడదు. ఇతిహాసార్థము సంపూర్ణత యా పురాణములందే గానవచ్చుచున్నది. ఆధునికులు పురాణముల విషయమునందు పై జెప్పిన విశేషణముల నుపేక్షించి వాని నవహేళనపరచు చున్నారు. కాని యీ కాలము నందైనను విదేశీయులగు (ఇంగ్లాండు నందుండు) సుప్రసిద్ధ విచారపరుడైన హెచ్. జి. వెల్సన్ (H.G. Welson) పండితుడు తానువ్రాసిన ఔట్లైన్ ఆఫ్ హిస్టరీ (Outline of History) యను గ్రంథమునందు పురాణకైలిని సమర్థించి దానిని అనుసరించు టెంతయోముదావహము.

శ్లో॥ 167. తేషాం శశ్వత్ప్రజా దేనభూమిర్హృష్టతనూరుహః ।

రాజ్ఞీరాజ్యాభిషిక్తేవ పునర్భావస్సచమశ్నుతే ॥

తా॥ మేఘములయొక్క నివాదముచే భూమి పులకాంకితమగుచున్నది. అది పట్టాభిషిక్తురాలైన మహిషివలె నూతన యవ్వమును జెందునట్లే పురాణము లాత్మయాదార్థ్యమును దెలుపుటచే నూతన విజ్ఞానదాయకము లగుచున్నవి. శ్రుతి స్మృతులందు జెప్పబడిన సకలధర్మములను పురాణములితిహాసరూపమున వర్ణించినవి. వానిలో ధర్మార్థ కామమోక్షములను చతుర్విధ పురుషార్థములను సందర్భానుసారముగ కథలందు పురాణములు బొందుపరచి సర్వజనులకును సులభార్థమగునట్లు బోధించినవి కాన శ్రుత్య నధికారులకుకూడ విజ్ఞానమను తత్వమును బోధించుచున్నవి. శ్రుతి స్మృతిన్యాయాదులతో గూడినవగు పురాణముల సర్థవాదములగుననుచు

నవపేశనశేయుట న్యాయముగాజాలదు. సనాతన ధర్మప్రతిపాదన చేతను శ్రీహరి గుణగణముల గీర్తించుటచేతను అవి యాదరణీయము లగును.

శ్లో॥ 168. పురాణేష్వర్థవాదత్వం యే వదంతి నరాధమాః

తైరారిజితాని పుణ్యాని తద్వదేవభవంతివై

శ్లో॥ 169. సమస్తకర్మ నైర్మూల్య సాధనాని నరాధమాః।

పురాణాన్యర్థ వాదాని బుద్ధివన్న రకమశ్నుతే బృహన్నారదీయం.

తా॥ ఏనరాధములు పురాణములర్థవాదములేయందురో వారాజించిన పుణ్యములట్టివే యనబడును. ఓయీరాజా! పురాణము లర్థవాదములే యగుననుచు బలుకుట సమస్త కర్మనిర్మూలమగుటకు కారణమగును. కావున వానిని నిరర్థకములనువారికి నరకము సంభవించును.

118. భక్తిశ్రద్ధలతో బురాణముల శ్రవణపఠనాదులుశేయు వారలకందు జెప్పబడిన చతుర్విధ పురుషార్థములు లభించును. యాస్తిక్య బుద్ధిగల వారిప్పటికిని సద్గ్రంథములైన పురాణముల శ్రవణపఠనాదులు శేయు చున్నారు. కాలభేదమున పురాణేతిహాసములందు మార్పులండవచ్చును. ఇంతమాత్రముననే వానినజ్ఞాను లవపేశన శేయరాదు. వేదవేదాంగములు పురాణములు లేకుండిన సర్వులకు సుబోధకములు కాజాలవు. వేద వాఙ్మయమునందు భూగోళ ఖగోళసంబంధ విజ్ఞానముగలదు గాన పురాణ విజ్ఞానములేకుండిన వాని యధార్థజ్ఞానము కలుగదు. భూగోళాది విజ్ఞానము పురాణములందు విస్పష్టముగ వినరింపబడినందున యధార్థావగతియగును. వేదశాస్త్రములకును, పురాణములకు భేదమేమన కేవల కథారూపవర్ణన పురాణములందుగలదు. అనగా వేదశాస్త్రార్థములనే పురాణములు కథారూపమున వర్ణించినవి. పురాణములద్వారా వేదార్థ మాజాలగోపాలము వరకందరికి నందుజాటగుచున్నది.

శ్లో॥ 170. ఇతిహాసపురాణా నిభిద్యంతే కాలభేదతః ।

తేషామజ్ఞానతోద్ధార్యాన్నవహేలా విధీయతాం ॥

- శ్లో॥ 171. ఖగోశమథ భూగోళం లోకవృత్తం యథాతథం ।
పురాణాత్సాధు విజ్ఞాయ వేదార్థం జ్ఞాతుమర్హసి ॥
- శ్లో॥ 172. యో ౭ ధీతేచతురో వేదాన్సంగో పవిషదస్తథా ।
పురాణం యోనజానాతిగతిం వేదేనసామ్యయాత్ ॥
- శ్లో॥ 173. యన్నవేదేషు విజ్ఞాతం యన్నబుద్ధం స్మృతిష్యపి ।
తత్సర్వం గూఢవిజ్ఞానం పురాణే వ్యనుభూయతే ॥
- శ్లో॥ 174. వేదేయదుక్తం విజ్ఞానం తదతోక్తం చరిత్రవత్ ।
దృష్టవ్యం వేదదృష్ట్యే తత్పురాణం సర్వతోముఖం ॥
- శ్లో॥ 175. ఇతిహాస పురాణాభ్యాం వేదోయం సుధృఢః కృతః ।
తాభ్యాంహి వేదవిజ్ఞానం చారిత్రేణోపదర్శితం ॥
- శ్లో॥ 176. యోన వేద పురాణాని తస్యవేదా న భాస్త్యలం ।
భిభేత్సృశృతాద్వేదో మామయం ప్రహరిష్యతి ॥

119. పూర్వమనేక విషయములతో గూడియుండిన నైదికవిజ్ఞాన మొకే పురాణ సంగంహితగానుండెను. దానియందు సగ్గేతిహాస శుద్ధికై స్పష్ట విజ్ఞాన సంబంధములైన అన్యవిషయములగు నాల్గొకములను భగవానులగు వ్యాసమహర్షి జేర్చిరి.

- శ్లో॥ 177. ఆఖ్యానై శోచిప్య పాఖ్యానైర్గదాభిః కల్పశుద్ధిభిః ।
పురాణ సంగంహితాంచక్రే భగవాన్పదరాయణః ॥ ౮.

తా॥ ఆఖ్యానములనగా తమకళయందే గనుపించువృత్తి గలిగినవి. ఉపాఖ్యానములనగా పరోక్షమునందు చిరకాలమునందు జరిగిన వృత్తములు మరియు ఇతివృత్తములు. గాఢలనగా పారంపర్యముగ వినబడినను వానికర్త దెలియబడకుండు వృత్తములు. కల్పశుద్ధియనగా నైతిహాసిక సంబంధమైనది. దానిలో పురాణేతిహాసభాగము, ధర్మశాస్త్రములందు ప్రతిపాదించబడిన విజ్ఞానము, కర్తవ్య వాక్యములును, శ్రౌతస్మార్త సదాచారములు, ధర్మభేదములు, నానావిధోపాసనలు, నీతి, మొదలగు ననేకవిషయములు జేరునవి. పురాణలక్షణమిట్లు:-

శ్లో॥ 178. సర్గశ్చ పృథిసర్గశ్చ వంశోమన్వంతరాణిచ ।

వంశానుచరితం చై వ పురాణంపం చలక్షణం॥

తా॥ పురాణములందు సర్గము (సృష్టి) పృథిసర్గము (ప్రతిసృష్టి) వంశము లనగా రాజవంశముల కథలు, మన్వంతరములు (పదునాల్గు మన్వంతరములు) వంశానుచరితములు జెప్పబడును.

2. జెప్పిన పంచలక్షణములందొక్కొక్కచై దై దువిధములు గలవు.

(1) సృష్టి (సర్గము) యందు 1. సృష్టిక్రమము 2. సృష్టివిషయక మత భేదము 3. అవతారములు 4. ఆయతి 5. బ్రహ్మాండలక్షణములుండును.

(2) పృథిసృష్టి (ప్రతిసర్గము) యందు 1. శాస్త్రావతరణములు 2. కల్ప శుద్ధి 3. సృష్టిసంహారము 4. జ్యోతిశ్శక్రము 5. భూగోళము.

(3) వంశమందు 1. ఋషివంశము 2. పితృవంశము 3. సూర్యవంశము 4. చంద్రవంశము 5. అగ్నివంశము.

(4) మన్వంతరములందు 1. యుగ 2. దివ్యయుగ 3. నిత్యకల్ప 4. సప్తకల్ప 5. త్రింశత్కల్పమును నైదువిధములుండును.

(5) వంశానుచరితములందు 1. సూర్యచంద్ర వంశచరిత్ర 2. దేవవంశ చరిత్ర 3. అసురవంశ చరిత్ర 4. ఋషిచరిత్ర 5. దేవయోని చరిత్ర లిట్లు పంచపంచక విజ్ఞానము జెప్పబడినది.

శ్లో॥ 179. ఏషాంవిద్యా విభాగానాం పంచానాం వేదపర్తినాం ।

నానాభాగ విభక్తానాం పురాణం నామకల్పశ్రేణి ॥

120. పూర్వకాలమునందు పురాణసగ్ంహిత యొక్కచై పదునెనిమిది పర్వములతో నుండెనందురు. పై జెప్పిన నాల్గవంశములనుజేర్చి వ్యాసభగ వానుడు పదునెనిమిది పురాణములుగ వేరుపరచెను. జగత్తంతయు ప్రకృతి రూపముననేగాని పురుషరూపముననేగాని పదునెనిమిది కళలతోనుంటుచే పురాణములు పదునెనిమిది పర్వములుగాగాని పదునెనిమిది పురాణము లుగాగాని విభక్తములై నవనుచు మధుచూదన పరస్వతీస్వామి చెప్పెను.

- శ్లో॥ 180. జీవానామాయతనాన్యేవ అష్టాదశ విధాన్యథ ।
బ్రహ్మాండానిచ తావంతి ఈశ్వరాయతనాన్యపి ॥
- శ్లో॥ 181. బ్రహ్మాండస్పష్టి విజ్ఞానం పురాణమితిధార్యతే ।
అష్టాదశ పురాణాని । తస్మాదాహర్మనీషిణః ॥
- శ్లో॥ 182. పురాణశాస్త్రం బ్రహ్మాండ విజ్ఞానాయ పరివర్తితం ।
బ్రహ్మాండాధార మాత్మాయ మష్టాదశ నికాయవాన్ ॥
- శ్లో॥ 183. అష్టాదశ ప్రకారైశ్చ బ్రహ్మాండం తదన్వజత్ ।
అష్టాదశ పురాణాని విద్వాంస్త స్మాదకల్పయత్ ॥

121. ప్రాచీన కాలమునుండియే మనభారతవర్షమునందు పురాణముల నాదరించి శ్రవణ పఠనములు జరుపుచుండిరి. సనాతన ధర్మములు, వేద శాస్త్రార్థములు, వర్ణాశ్రమాచారములు, పునర్జన్మాదులు గలవను నిశ్చయము, ఆత్మనిత్యత్వము, పరలోకా స్తిక్యత, ఇపుడు మనకుగల దైవము నందలి దృఢవిశ్వాసము, సామాజిక వ్యవస్థ, సంస్కృతి, సభ్యత, సంస్కారములు, వ్యవహారికనీతి, రీతి, ఉత్తమాదర్శములగు స్త్రీ ధర్మములు ఆచరణ యోగ్య మర్యాదలు మొదలగు గనేక విషయములు వేదశాస్త్రములందు వలె పురాణములందుగలవు. పురాణములంగలి హరిలీలాకథలు చరిత్రలు మనమనములందు నెలకొనియుండునట్లుగ జేసినవి.

- శ్లో॥ 184. ఋచస్సామాని ఛందాంసి పురాణం యజ్ఞషాసహా ।
ఉచ్చిష్టాజ్జిరేసర్వేదివి దేవాదివశ్రితాః ॥
పురా పరంపరావక్తి పురాణంతేనవై స్మృతం “వాయుపురాణం”

- శ్లో॥ 185. పురాణం సర్వశాస్త్రాణాం ప్రథమం బ్రహ్మణాస్మృతః ॥
ఆనంతరంచ వక్త్రేభ్యో వేదాస్తస్య వినిర్గతాః

122. భాగవత పురాణమునందు పురాణలక్షణము భంగ్యంతరముగ జెప్పబడినది.

- శ్లో॥ 186. అత్రసర్గో విసర్గశ్చ స్థానం పోషణమాతయః ॥
మన్వంతరే శాసకథా నిరోధోముక్తిరాశ్రియః ॥

శ్లో॥ 187. దశమస్య విశుధ్యర్థం నవానా మిహాలక్షణం ।

వర్ణయంతి మహాత్మానః శృతేనార్థేన చాంజసా ॥

భాస్క. 2. అ. 10. శ్లో. 2.

తా॥ ఇందు 1. సర్గము 2. విసర్గము 3. స్థానము 4. పోషణము 5. ఊతి 6. మన్వంతరములు 7. ఈశ్వరకథలు 8. నిరోధము 9. ముక్తి 10. ఆశ్రయములను పదిలక్షణముల జెప్పట పదవదైన ఆశ్రయ పరి శుద్ధికిగాను తక్కిన తొమ్మిది లక్షణములు చెప్పబడినవని యర్థము. ఇట్లు వేదార్దజ్ఞులైన మహాత్ములు వర్ణింతురు.

శ్లో॥ 188. భూతేంద్రియధి యాంజన్మస్సర్గ ఉదాహృతః ।

బ్రహ్మణోగుణ వైషమ్యాన్విసర్గః పౌరుషం స్మృతమ్ ॥

భాస్క. 2. అ. 10. శ్లో. 10.

తా॥ పంచమహాభూతములు, ఇంద్రియములు, అంతఃకరణమనో బుధ్యాదుల జన్మస్సర్గమనబడును. పరమేశ్వరుని మాయాశక్తియగు మూల ప్రకృతి త్రిగుణాత్మిక యగుటతో యాగుణము లొకదానియందొకటి విషమమునగలయుట (ప్రతిగుణము సార్ధభాగముల విడిచి మిగతార్ధ భాగములు మూడు మూడు లగుట) చే వానితోనగుస్పృష్టి విసర్గ మనబడును.

శ్లో 189. స్థితిర్వైకుంఠ విజయః పోషణంతదనుగ్రహః ।

మన్వంతరాణి స్పద్ధర్మః ఊతయః కర్మవాసనా ॥

భాస్క. 2. అ. 10. శ్లో. 4.

తా॥ త్రిలోకములుత్పత్తి కాలమునుండి వర్తమానకాలమువరకుండుట స్థితియనబడును. పరమేశ్వరుని యకుంతిత (నశించని) విజయము (క్తిర్తి) యనబడును. పరమేశ్వరుని యనుగ్రహమే పోషణయనబడును. కార్య బ్రహ్మకగు నొకదినమునందు పదునాల్గు మన్వంతరములుండును. ఒక మన్వంతర కాలము డెబ్బదొక మహాయుగమగును. ప్రజలకు మనువు

జప్తునది సనాతన ధర్మమనబడును. మనుష్యులకు గల తమపూర్వజన్మ కృత కర్మవాసనలు “ఊతులు”

శ్లో॥ 190. అవతారానుచరితం హరేశ్చాస్యామవర్తినాం ।

పుంసామీశకథాః పోక్తిరైనా నాభ్యానోపబృం హితాః

భాస్క. 2. అ. 10. శ్లో. 5.

తా॥ నానావిధములైన హరిలీలా కథలును, హరిభక్తుల చరిత్రలు యీశ్వరకథలనబడును.

శ్లో॥ 191. నిరోధోఽస్యాను శయసమాత్మనః సహశక్తిభిః ।

ముక్తిర్హి త్వాన్యథారూపం స్వరూపేణ వ్యవస్థితః ॥

భాస్క. 2. అ. 10 శ్లో. 6.

తా॥ పరమేశ్వరుడు తనశక్తిని (మాయను) దానికార్యములను ఉపసంహరించి శక్తితోసహా శయనించిన (నిద్రించిన) నిరోధమందురు. జీవభావమును వదలుచు స్వస్వరూపమైన బ్రహ్మభావమున మునిగి ముక్తియనబడును.

శ్లో॥ 192. ఆభాసశ్చ నిరోధశ్చ యతశ్చాద్య వసీయతే ।

సఆశ్రయః పరబ్రహ్మః పరమాత్మేతి శబ్దతే ॥

భాస్క. 2. అ. 10. శ్లో. ౭.

తా॥ జగత్తునకు స్పృహిస్తీతి లయాదులు యెవరి కారణమున జరుగుచున్నట్లు నిశ్చయించబడుచున్నదో యతడే ఆశ్రయము పరబ్రహ్మ పరమాత్మేత్యాది నామమున బలకబడుచున్నాడు.

123. పదునెనిమిది పురాణములకు ఉపపూరణలన్ని సంఖ్యనగలవి గలవు. పురాణముల సంఖ్యను దెలుపు సాంకేతిక శ్లోకము.

శ్లో॥ 193. మద్వయం, భద్వయంచైవ, చిత్రయం వచతుష్టయం ।

అనాపలింగ కూస్కాని పురాణాని పృథక్పృథక్

తా॥ పురాణముల సంఖ్యానామములు వానిమొదటి యక్షరసంఖ్య (గుర్తుచే) చెప్పబడినవి. వాని వివరణమిట్లు:-

1. మః. మత్స్య పురాణము 2. మార్కండేయ పురాణములు రెండు.

2. భ:- భాగవతము 2. భవిష్యత్ పురాణములు రెండు.

3. బ:- 1. బ్రహ్మాండపురాణము 2. బ్రహ్మపురాణము 3. బ్రహ్మ
వైవర్తము.

4. వ:- 1. వరహపురాణము 2. వామనము 3. వాయుపురాణము
4. విష్ణుపురాణము.

5. అ:- అగ్నిపురాణము 6. న:- నృసింహపురాణము 7. ప:- పద్మ
పురాణము 8. లి:- లింగపురాణము 9. గ:- గరుడ పురాణము 10. కు:-
కూర్మపురాణము 11. స్క:- స్కందపురాణము. ఇవి చతుర్దశ విద్యా
సంఖ్యకు పదునొకండవది యగును. ఇతిహాసములందు మహాభారత
రామాయణములు సుప్రసిద్ధములు. శ్రీనవపతనచే ధర్మపరాయణులగుదురు.
ధర్మముల నుపదేశించు టలో వేదతుల్యములైనవి. కావున భారతమును
పంచమ వేదమని బలుకుచున్నారు.

ఇట్లు పురాణేతిహాసకాండ సంపూర్ణము

ఆర్థ విజ్ఞాన సర్వస్వము

ద్వితీయ గుచ్ఛము

న్యాయ కాండము

1. పదార్థాదుల నిర్వచనము

124. కణాద మహర్షి జెప్పిన తర్కమును వైశేషికమని, గౌతమ మహర్షి జెప్పిన తర్కమును అస్మిక్షకీ (న్యాయ) మని, బలుకుచుందురు. అస్మిక్షకీ యందు చెప్పబడిన షోడశ పదార్థములివి :-

1. ప్రమాణము 2. ప్రమేయము 3. సంశయము 4. ప్రయోజనము
5. దృష్టాంతము 6. సిద్ధాంతము 7. ఆవయవము 8. తర్కము 9. నిర్ణయము 10. వాదము 11. జల్పము 12. వితండము 13. హేత్వాభాసము
14. ఫలము 15. జాతి 16. నిగ్రహము.

వై శేషికమునందలి సప్త పదార్థములివి :-

1. ద్రివ్యము 2. గుణము 3. కర్మ 4. సామాన్యము 5. విశేషము
6. సమవాయము 7. అభావము. సప్త పదార్థములందు వై షోడశ పదార్థములంతర్భూతము లగుటతో రెండుగలిసి పంచైంద్రధ్యాయములు గల నొకటే న్యాయశాస్త్రమనబడుచున్నది. చతుర్దశ విద్యలందు నిది పంచైంద్రవిద్యగ నేర్పడినది. న్యాయశాస్త్రరీత్యా పరిక్షించినచే ధర్మ శుద్ధి యనబడును. పరిశుద్ధమైన ధర్మము ఆచరణ యోగ్యమైనది. కావున నీ శాస్త్ర మావశ్యకమైనది. అక్షపాదులు తర్క సూత్రములను జెప్పిరి.

దానిపై వ్యాఖ్యానములు గలవు. తర్కమును గురించి సుభోదమగుటకు ఇందు వై శేషికమతానుసారముగ పదార్థాదులు, ప్రమాణములు, లక్షణాదులు సంగ్రహముగ జెప్పుచు కొన్ని యితర మతములందు జెప్పబడిన లక్షణముల నిచ్చట సులభార్థమగుటకు వెనువెంటనే దెలుపనైనది. వై శేషిక మతమందలి సప్త పదార్థముల నిర్వచనమిట్లు:-

1. ద్రవ్యము = ద్రవ్యములు తొమ్మిదియేకలవు. అవి :- 1. సృష్టివి
2. జలము 3. తేజస్సు 4. వాయువు 5. ఆకాశము 6. కాలము 7. దిక్కు
8. ఆత్మ 9. మనస్సు.

2. గుణము = “సామాన్యత్వేనతి, ప్రత్యేకం ద్రవ్యత్వ, కర్మత్వయోర
నాధారోగుణః” ఇతి (తార్కికః) అనగా సర్వసామాన్య మగుచు ప్రత్యేకముగ జాతీయందేగాని, కర్మయందేగాని ఆధారపడి యుండనిది గుణము.

(2) “కర్మ వ్యతిరేకత్వేనతి జాతిమాత్రాశ్రయోగుణః” ఇతి (వేదాంతినః) అనగా కర్మవ్యతిరేకమగుచు జాతిమాత్రము నాశ్రయించు నది గుణము. పై నిర్వచనములచే ద్రవ్యమును సమవాయ కారణమని తార్కికులందురు. గుణముల కాశ్రయమైనది ద్రవ్యమని వేదాంతులందురు.

గుణములు 24 :- 1. రూపము 2. రసము 3. గంధము 4. స్పర్శ
5. సంఖ్య 6. పరిమాణము 7. పృథక్త్వము 8. సంయోగము 9. విభాగము 10. పరత్వము 11. అపరత్వము 12. గురుత్వము 13. ద్రవత్వము 14. స్నేహము 15. శబ్దము 16. బుద్ధి 17. సుఖము 18. దుఃఖము 19. ఇచ్ఛా 20. ద్వేషము 21. ప్రయత్నము 22. ధర్మము 23. అధర్మము 24. సంస్కారము లిట్టిరువదినాలుగు వై శేషిక గుణములు.

శ్లో॥ 194 రూపం గంధోరసస్పర్శ స్నేహస్సాం సిద్ధికోద్రవః ।

బుద్ధ్యాది భావనాంతాశ్చ శబ్దోవై శేషికా గుణాః ॥

3 కర్మ = “సంయోగవియోగ యోరసమవాయి జాతీయం కర్మ” అనగా సంయోగ వియోగములందు అసమవాయి కారణమైనది కర్మయనబడును.

2. సామాన్యము = “నిత్యమనేక వృత్తి సమవేతం సామాన్యం” అనగా నిత్యమగుచు ననేక వృత్తులతో గూడియుండునది సామాన్యమనబడును.

3. వివేషము = “నిత్యద్రవ్య వృత్త యోర్విశేషాస్తే అనంతాః” అనగా నిత్యములైన ద్రవ్యవృత్తుల విశేషములు అనంతములు.

4. సమవాయము = “నిత్య సంబంధస్సమవాయస్త్యేక ఏవ” అనగా ఏడదీయరాక ఎల్లప్పుడుండునది నిత్య సంబంధము దానిని సమవాయుందురు. అది ఒకటే.

5. అభావము = “భావప్రతి యోగ్యభావః” అనగా భావమునకు వ్యతిరేకి అభావము. భావమనగా ఉనికి దానికి వ్యతిరేకమైనది అభావమని శబ్దము.

25. జాతి = “నిత్యమనేక వృత్తి సామాన్యం జాతిః” అనగా నిత్యమగుచు ననేక ద్రవ్యములందు సామాన్య వృత్తి రూపముగ నుండునది జాతి యనబడును.

6 :- గోత్రము, మనుష్యత్వము లిత్యాదులు జాతి వాచకములు.

1. ద్రవ్యముయొక్క ధర్మము (లేక) భావము ద్రవ్యమునకు లక్షణము.
ఉ :- గంధవత్త్వము.

2. లక్షణముగలది లక్ష్యము ఉ :- పృథివి.

3. ఏ ధర్మముచే లక్ష్యము కూడుకొని యుండునో అది లక్ష్యతావచ్ఛేదకము ఉ :- పృథివీత్వము. దీనినే ఆశ్రయమని కూడ జెప్పుదురు. అనగా లక్ష్యమునందలి ధర్మము లక్ష్యతావచ్ఛేదకము.

4. లక్ష్యతావచ్ఛేదకా వచ్చిన్నము (లక్ష్యతావచ్ఛేదక ధర్మముచే గూడిన లక్షణముగలది) లక్ష్యము ఉ :- పృథివి ఇది తార్కిక పరిభాష. ఇట్లెమున్నుందూహించునది.

2. సామానాధికరణ్య నిర్వచనమునందు మత భేదములు కలవు.

(1) ఒకే యధికరణమున (అశ్రయమునందు) ఉండు రెండు పదములు సామానాధికరణ్యములని తార్కికులందురు.

(2) ఒకే యర్థమును బోధించు రెండు పదము లొకే విభక్తి గలవియై ఒకే అశ్రయమునందుండిన సామానాధికరణ్యమని వై య్యాకరణులందురు.

(3) వేర్వేరు నిమిత్తములందుపయోగించదగు శబ్దముల నొకే యర్థము నందుపయోగించుట సామానాధికరణ్యమని వేదాంతులనిరి. ఇందు ముఖ్యము, గౌణమని రెండు విధములు.

(1) వాక్యమునందుగల పదములకు తాత్పర్యాంశమున అఖండార్థమును బోధించునది ముఖ్య సామానాధికరణ్యము ఉ :- తత్త్వం అసి.

(2) వాక్యమునందు కార్యకారణ రహితమగుచు పర్యాయపదములు గాక సంస్కార్థమును దెలుపు పదములు గౌణి సామానాధికరణ్యములు ఉ :- నీలం మహత్స్వగం ధ్యుత్పలమ్.

(3) వై య్యధికరణ్యము = “భిన్నప్రవృత్తి నిమిత్తేషు సమానశబ్దానాం భిన్నేష్వదేషు యాప్రవృత్తిస్సా వై య్యధికరణ్యం” అనగా భిన్న ప్రయోజనకారణమందు సమాన పదములను విభిన్నార్థములందు ప్రయోగింపబడునవి, వై య్యధికరణ్యము లేక భేద సామానాధికరణ్యములనబడును ఉ :- కడ్డం గృహం, సరసికోంబుజం.

4. పర్యాయత్వము = “స్వరూపతో విభిన్న వాచకానాం ఏక ప్రవృత్తి నిమిత్తేషు అనేక శబ్దప్రయోగాః పర్యాయత్వం” అనగా ఒకే యర్థము నిచ్చు ననేక శబ్దముల నొకే ప్రయోజనమందుపయోగించబడినవి పర్యాయ పదములు లేక నామాంతరములు అనబడును. ఉ :- ముఖము వదనము, హస్తము కరము ఇత్యాదులు.

5. లక్షణముల నిర్వచనమిట్లు :—

(1) సామాన్య లక్షణ లక్షణము=“సజాతీయ విజాతీయ వ స్త్వంతరేభ్యో వ్యావర్తకధీపేతుః కశ్చిదాకార విశేషోలక్షణః” అనగా సజాతీయములైన వాని నుండిగాని, విజాతీయములైన వాని నుండిగాని లక్ష్యవస్తు మాత్రమును వేరుపరచునట్టి ఒకానొక ఆకార విశేషమును లక్షణమందురు.
ఉ :- దండధారి, వనమాలి పెరుదలగునవి.

(2) స్వరూప లక్షణము=“యత్సాక్షాత్త్య స్వరూపేనతి అముష్య లక్ష్యాంతరాద్భేదకో భవతి తత్సరూపలక్షణం” అనగా నేటుగా లక్ష్య స్వరూపమగుచు, లక్ష్యాంతరములనుండి లక్ష్యమాత్రమును వేరు జేయునది స్వరూపలక్షణము ఉ :- సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ

(3) విశేషణ లక్షణము=“యత్సకలలక్ష్య సంబంధిత్యేనతి స్వసంబంధాశ్రయకాలే వ్యావర్తకధీజనకత్వం తద్విశేషణ లక్షణం” అనగా సకల లక్ష్య సంబంధియగుచు సంబంధాశ్రయకాలమందే లక్ష్యేతరముల నుండి లక్ష్యమాత్రమును వేరు పఱచు బుద్ధిని గలిగించునది విశేషణ లక్షణము.
ఉ :- సింహము వంటి దేవదత్తుడు.

(4) తటస్థ లక్షణము=“యత్సకల లక్ష్య సంబంధిత్యేనతి స్వసంబంధానాశ్రయకాలేపి వ్యావర్తకధీజనకత్వం తటస్థ లక్షణం” అనగా సకల లక్ష్య సంబంధియగుచు సంబంధాశ్రయమాత్ర కాలమందే గాక ఉపలక్ష్యకముగ లక్ష్యేతరములనుండి వేరుపఱచు బుద్ధిని గలిగించునది తటస్థలక్షణము.
ఉ :- కాకిగల దేవదత్తునిల్లు.

(5) అతివ్యాప్తి లక్షణము=“లక్ష్యతావచ్ఛేదక సామానాధికరణ్యత్వేనతి లక్ష్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితా కభేద సామానాధికరణ్యమతి వ్యాప్తిః” అనగా చెప్పిన లక్షణము నిర్దిష్టమున కంటె తక్కినచోట్ల అదే లక్షణముండుట (అతిక్రమించి వ్యాపించుట) అతివ్యాప్తి లక్షణము

ఉ, - కొమ్ములుగలదే ఆవు యని గోలక్షణము జెప్పినచో నట్టిలక్షణము బ్రజ్ఞలందుగూడ గనుపించుటతో లక్షణమతివ్యాప్తి గలదని తాత్పర్యము.

(6) అవ్యాప్తి లక్షణము = “లక్ష్యతావచ్ఛేదక సామాధికరణ్యత్యేసతి లక్ష్యతావచ్ఛేదక సామానాధికరణ్య స్యాత్యంతా భావ ప్రతియోగిత్వ మవ్యాప్తిః” అనగా చెప్పినలక్షణము నిర్దిష్టములందే కొన్నిచోట్లలేకుండుట అవ్యాప్తియగును. ఉ :- నీల రూపము ఆవునకు లక్షణమని జెప్పినచో తెల్లని, యెఱ్ఱని, ఆవులందే యా లక్షణము గానుపించుట లేనందున నవి యావులు గాకబోవును. కావున నీల రూపలక్షణము, నియత లక్ష్యము నందంతట వ్యాపించనందున లక్షణమునక వ్యాప్తి యనబడును.

(7) అసంభవ లక్షణము = “లక్ష్యతావచ్ఛేదక వ్యాపకీ భూతలక్ష్యే లక్షణాభావప్రతి యోగిత్వ మసంభవం” అనగా జెప్పిన లక్షణము నిర్దిష్టములందెచ్చతైననుగాని గనుపించకుండు లక్షణమును అసంభవ లక్షణ మందురు. ఉ :- ఒక డెక్క యుండునది గోవుయని గోలక్షణము జెప్పినచో గోవులన్నియు సాధారణముగ రెండు డెక్కలు గలిగినవే యుండు నందున నొక డెక్క లక్షణము ఆవులందుండజాలదు గాన ఈ లక్షణ మసంభవ మనబడును. (అప్రమాణము).

8. ప్రమాణ లక్షణము = “యేన లక్షణేనలక్ష్యే సంభావితేసతి తద వగచ్ఛతి తత్రప్రమాణం” అనగా ఏ లక్షణములచే లక్ష్యము దెలియబడునో అది ప్రమాణ మనబడును. ఇందు “మానాదీనామేయ సిద్ధిర్జ్ఞాన సిద్ధిస్తు లక్షణా” యని గలదు = అనగా మానలక్షణము తోడనే మేయము దెలియును. లక్షణము గలది మానము (ప్రమాణము). ఉ :- జోకు, కొలత, సంఖ్య మున్నగునవి మానములు. లక్షణయుక్తములైన ప్రమాణములివి:-
1. ప్రత్యక్షము 2. అనుమానము 3. ఉపమానము 4. శబ్దము 5. అర్థాపత్తి 6. అనుపలబ్ధి. పై వానిలోని నాలుగు ప్రమాణములనే తార్కికు లంగీకరించిరి. తుది రెంటిని గలుపుకొని ఆరు ప్రమాణములను వేదాంతు లంగీకరించిరి.

1. ప్రత్యక్షము

126. (1) “ప్రత్యక్ష సమాధిః కరణం ప్రత్యక్షం”.

2. “ప్రమాభూత ప్రత్యక్షాది విషయేషు చామపాధీనాం ప్రత్యక్షాత్మకం యద్ధానంజాయతే తత్ప్రత్యక్షమిత్యర్థః” అనగా ప్రత్యక్షజ్ఞానము గలుగుటందేది సప్రమాణ సాధనమగునో అది ప్రత్యక్ష జ్ఞానమగును.

(1) నిర్దిష్టములైన రూపాది విషయములు చతురాదులకు నేరుగ గోచరించుటచే ఇంద్రియాదులకు గోచరమైనదే ప్రత్యక్ష జ్ఞానమందురు.

(2) “తత్ప్రతికరణం వ్యాపారవద సాధారణ కారణ మింద్రియం భవతి, తస్మాదింద్రియార్థ సన్నికర్షజన్య జ్ఞానం ప్రత్యక్షం” అనగా ఇంద్రియాదులు వ్యాపార స్వభావములు గలవగుటచే నవి కరణములనబడును. రూపాది విషయములను గుర్తించుటయందసాధారణకారణములైనందున వానికి పదార్థ సన్నికర్ష గలదు. కావున ఇంద్రియార్థ సన్నికర్ష జన్య జ్ఞానమును ప్రత్యక్ష జ్ఞానమందురు.

(3) “ఆగంతుక భావి కారణాఽ సహకృతజ్ఞాన ప్రయోజక ప్రయోజ్యత్వం ప్రమాకరణత్వం స్వోత్పత్తౌ పరతత్వం, స్వతస్త్వం తాదృశ కారణాన్య మనపేక్ష్య జ్ఞాన సామాన్య ప్రయోజక ప్రయోజ్యత్వం” అనగా ప్రమాణములు రాబోవు ఆగంతుక కారణములతో సహకరించనట్టి జ్ఞానమునకు ఉపయుక్తములుగాన నవి లక్షణముల తోడనే దెలియబడును. కాని ప్రమాణములు దెలియబడినపిమ్మట యవి స్వతంత్ర సాధనములగును. ఇట్లు ప్రమాణములు జ్ఞప్తియందుండునని భావము.

127. ఇంద్రియాదులకు కరణత్వమున్నందున ఇంద్రియార్థ సన్నికర్షజన్య జ్ఞానము ప్రత్యక్షజ్ఞానమని తార్కికు లంగీకరించిరి గాని వేదాంతులు కేవలేంద్రియార్థ సన్నికర్షజన్య జ్ఞానము ప్రత్యక్ష జ్ఞానముగాజాలదు, ఇంద్రియార్థ సన్నికర్ష జన్యజ్ఞాన జన్యజ్ఞానము ప్రత్యక్షజ్ఞానమగునందురు.

(1) “విషయేంద్రియ సాన్నిధ్యత్వేపి మనస్సంయోగం వినా వ్యాపార వత్సం న సంభవతి । అతః శాహ్య ప్రత్యక్షజ్ఞాన జననే మనస్సంయుక్త ఇంద్రియ వ్యాపారతపవ కారణం” అనగా విషయాదులకు ఇంద్రియ సాన్నిధ్యముండినగాని మనస్సులేని ఇంద్రియాదులకు వ్యాపారము సంభవించదు. పూర్వానుభవస్మరణచే మనస్సు పదార్థముల నిర్ణయించును, మనస్సు నిశ్చయించని శాహ్యపదార్థము లప్రమాణ భూతములగును. కావున మనస్సంయోగములేని కేవలేంద్రియ సన్నికర్ష జన్యజ్ఞానము ప్రత్యక్ష జ్ఞాన మనబడజాలదు.

(2) “శాహ్యవిషయ ప్రత్యక్షజ్ఞానే చక్షురాది ఇంద్రియాణా మేవ కరణత్వం” అనగా శాహ్య విషయపదార్థ జ్ఞానమందు ఇంద్రియాదులే కరణములు.

(3) “మానస విషయ ప్రత్యక్షే ఆత్మ మనస్సంయోగస్త్వైవకారణత్వా న్మనస్సంయోగః కరణం” అనగా మానసిక సంకల్పాది విషయములు దెలియుటందు ఆత్మ మనస్సంయోగమే కారణమగుటతో మనస్సంయోగము గరణము.

(4) ఈశ్వర ప్రత్యక్షే అసాధారణ కారణత్వాద్జ్ఞాన కరణకజ్ఞానమేవ కరణం” అనగా ఈశ్వర ప్రత్యక్షమునం దసాధారణకారణమైనందున జ్ఞాన కరణకజ్ఞానవిశేషము కరణము.

5. చైతన్యము సర్వవ్యాపియగుటచే సామాన్యజ్ఞాన మెల్లప్పు డుండును గాన సామాన్య జ్ఞానము విశేషజ్ఞానమునకు కరణ మనబడును.

6. “సర్వమూర్త ద్రవ్య సంయోగిత్వం విభుత్వం” అనగా మూర్త ద్రవ్యము లన్నిటియందు సంయుక్తమై, వ్యాపకమైనది విభువు.

7. “క్రియాశ్రయత్వం మూర్తత్వం” అనగా క్రియాశ్రయమైనది మూర్తము. వృథివి, జలము, అగ్ని, వాయువు, మనస్సు లివేమూర్తములని తార్కికులందురు.

8. పృథ్వీక్షమునకు విషయమైన దానిని గ్రాహ్యమందురు.
9. ఇతర వ్యావర్తన చేయుచు నిర్ధారణ జేయుటందు “మాత్రీ” పదము నుపయోగింతురు. (కేవల పదము వంటిది).
10. ఉపలబ్ధిని సాక్షాత్కారమందురు.
11. పృథివ్యాపస్తేజోవాయురాకాశములు, భూతపంచకములు.
12. బహిరింద్రియగ్రాహ్యములు, భూతోత్పన్నములు, భౌతికములు.
13. సంబంధములు మూడు విధములు :-
- (1) సంయోగము = అనగా అవయవ సహితములగు ద్రవ్యములకూడిక. ఉ :- దారములకూడిక (వస్త్రము).
- (2) సమవాయము = అనగా నిత్య సంబంధము. ఉ :- వస్త్రమునకు, నందలి రూపమునకు గల సంబంధము.
- (3) తాదాత్మ్యము = అనగా విడదీయరాని సంబంధము. ఉ :- అగ్ని యందలి వేడివి. వేదాంతులంగీకరించిన 4వ సంబంధమిది.
- “అధ్యాస” అనగా అధికాని దానియందు అధియను బుద్ధి. ఉ :- శుక్తిక యందు రజితమను బుద్ధి ఉ :- 2 రజ్జువునందు సర్పమను బుద్ధిఇత్యాదులు.
14. న్యాయసిద్ధమైన జాధ గలిగినప్పుడు నిరూపించ శక్యముగానిది మిథ్య యనబడును.

ద్రవ్యాదుల లక్షణములు

128. “పృథివ్యాపస్తేజోవాయుర్ద్వివిధం । నిత్యమనిత్యం । నిత్యం పరమాణురూప మనిత్యం కార్యరూపం । శరీరేంద్రియ విషయభేదాత్”

(i) పృథివి = “గంధవతీ పృథివీ, గంధవత్త్వం పృథివ్యాః లక్షణం । శరీర మస్మదాదీనాం । ఇంద్రియం గంధగ్రాహక ఘ్రాణకరణం । తచ్చనా సాగ్రివర్తి విషయో మృత్పాపాదాః” అనగా గంధవత్త్వము (గంధమును

కల్గియుండుట) పృథివికి లక్షణము. దానిని గ్రహించునది ఘ్రాణేంద్రియము, (నాసిక) గంధ గ్రాహకశక్తి నాసికాగ్రముననుండును. మట్టి, జాలు పృథ్వికి విషయములు. శరీరమునకుగల స్థూలదేహము. పృథ్వి పరమాణువులు నిత్యములు. వానికార్యరూపము లనిత్యములు.

(2) ఆహారము=“శీతవత్సేసతి స్పర్శవత్సమపాం లక్షణం శీతవత్స్వ స్పర్శవత్స్వం లక్షణం । శరీరం వరుణలోకే ఇంద్రియం రసనగ్రాహక రసనేంద్రియం । తచ్ఛబ్దహోగ్యవర్తి । విషయో సరిత్యముద్రాః” అనగా చల్లదనముతో కూడినదగుచు స్పర్శకలిగియుండుట జలమునకు లక్షణము. జలశరీరము వరుణలోక మందుండును. రసమును గ్రహించు రసనేంద్రియము కరణము అది నాలుకచివరనుండును. జలమునకు సరోవర సముద్రాదులు విషయములు. జలపరమాణువులు నిత్యములు, కార్యరూపము లనిత్యములు.

(3) అగ్నిః=“ఉష్ణవత్సేసతి స్పర్శవత్త్వంతేజసః లక్షణం । శరీరమాదిత్య లోకే । ఇంద్రియం చక్షుః । తచ్ఛక్ష్మ తారాగ్యవర్తి । విషయశ్చతుర్విధః । భౌమ, దివ్య, ఔదర్య, ఆకరజః । భౌమంవహ్నిర్విది । దివ్యమఖింధన విద్యుత్తాది । భుక్తస్యపరిణామ హేతురౌదర్యం । ఆకరజంద్రుత సుసర్ణాదినః” అనగా తేజస్సునకు ఉష్ణత, స్పర్శయ, లక్షణములు ఇట్టి లక్షణములుగలది అగ్ని. చతురింద్రియము కరణము. శరీరమాదిత్య లోకమునందుండును. విషయములు నాలుగువిధములు=భూమియందు అగ్ని మొదలగునవి. ఆకరమునందు మెలుపులు మొదలగునవి. ఉదరములందు జాతరాగ్ని రూపము. సువర్ణాది ధాతువులందు ద్రవరూపముగ నుండునది ఆకరజము. తేజఃపరమాణువులు నిత్యములు. కార్యరూపము లనిత్యములు.

(4) వాయువు=“రూపరహితత్వేసతి స్పర్శవత్త్వం వాయోః లక్షణం । శరీరం వాయులోకే । ఇంద్రియం స్పర్శగ్రాహకత్వక్ । సర్వశరీర వృత్తిః । విషయోర్వృత్తాది కంపనహేతుర్వాయుః । శరీరాంతర సంచారీవాయుః పాణిణిమితి వ్యవహారియతే । సచైకోపి కార్యరూప

ఆర్ష విజ్ఞాన సర్వస్వము

ద్వితీయ గుచ్ఛము

న్యాయ కాండము

1. పదార్థాదుల నిర్వచనము

124. కణాద మహర్షి జెప్పిన తర్కమును వైశేషికమని, గౌతమ మహర్షి జెప్పిన తర్కమును అస్త్వీక్షకీ (న్యాయ) మని, బలుకుచుందురు. అస్త్వీక్షకీ యందు చెప్పబడిన షోడశ పదార్థములివి :-

1. ప్రమాణము 2. ప్రమేయము 3. సంశయము 4. ప్రయోజనము
5. దృష్టాంతము 6. సిద్ధాంతము 7. ఆవయవము 8. తర్కము 9. నిర్ణయము
10. వాదము 11. జల్పము 12. వితండము 13. హేత్వాభాసము
14. ఫలము 15. జాతి 16. నిగ్రహము.

వైశేషికమునందలి సప్త పదార్థములివి :-

1. దృశ్యము 2. గుణము 3. కర్మ 4. సామాన్యము 5. విశేషము
6. సమవాయము 7. అభావము. సప్త పదార్థములందు వై షోడశ పదార్థములంతర్భూతము లగుటతో రెండుగలిసి పండ్రెండధ్యాయములు గల నొకటే న్యాయశాస్త్రమనబడుచున్నది. చతుర్దశ విద్యలందు నిది పండ్రెండవ విద్యగ నేర్పడినది. న్యాయశాస్త్రరీత్యా పరీక్షించినచే ధర్మ శుద్ధి యనబడును. పరిశుద్ధమైన ధర్మము ఆచరణ యోగ్యమైనది. కావున నీ శాస్త్ర మావశ్యకమైనది. అక్షపాదులు తర్క సూత్రములను జెప్పిరి.

కల్గియుండుట) పృథివికి లక్షణము. దానిని గ్రహించునది ప్రూచేంద్రియము, (నాసిక) గంధ గ్రాహకశక్తి నాసికాగ్రముననుండును. మట్టి, తాలు పృథ్వికి విషయములు. శరీరమునకుగల స్థూలదేహము. పృథ్వి పరమాణువులు నిత్యములు. వానికార్యరూపము లనిత్యములు.

(2) ఆహారము—“శీతవత్సేసతి స్పర్శవత్సమపాం లక్షణం శీతవత్స స్పర్శవత్సం లక్షణం । శరీరం వరుణలోకే ఇంద్రియం రసనగ్రాహక రసనేంద్రియం । తచ్ఛక్తిహ్యగ్నివర్తి । విషయో సరిత్యముద్రాః” అనగా చల్లదనముతో కూడినదగుచు స్పర్శకలిగియుండుట జలమునకు లక్షణము. జలశరీరము వరుణలోక మందుండును. రసమును గ్రహించు రసనేంద్రియము కరణము అది నాలుక చివరనుండును. జలమునకు సరోవర సముద్రాదులు విషయములు. జలపరమాణువులు నిత్యములు, కార్యరూపము లనిత్యములు.

(3) అగ్నిః—“ఉష్ణవత్సేసతి స్పర్శవత్త్వంతేజసః లక్షణం । శరీరమాదిత్య లోకే । ఇంద్రియం చక్షుః । తచ్ఛక్తిహ్య తారాగ్నివర్తి । విషయశ్చతుర్విధః । భౌమ, దివ్య, భౌదర్య, ఆకరజః । భౌమంవహ్నోది । దివ్యమపింధన విద్యుత్తాది । భుక్తస్యపరిణామ హేతురౌదర్యం । ఆకరజంద్రుత సుసర్ణాదినః” అనగా తేజస్సునకు ఉష్ణత, స్పర్శయు, లక్షణములు ఇట్టి లక్షణములుగలది అగ్ని. చతురింద్రియము కరణము. శరీరమాదిత్య లోకమునందుండును. విషయములు నాలుగువిధములు=భూమియందు అగ్ని మొదలగునవి. ఆకరమునందు మెలుపులు మొదలగునవి. ఉదరములందు జాతరాగ్ని రూపము. సువర్ణాది ధాతువులందు ద్రవరూపముగ నుండునది ఆకరజము. తేజఃపరమాణువులు నిత్యములు. కార్యరూపము లనిత్యములు.

(4) వాయువు—“రూపరహితత్వేసతి స్పర్శవత్త్వం వాయోః లక్షణం । శరీరం వాయులోకే । ఇంద్రియం స్పర్శగ్రాహకత్వక్ । సర్వశరీర వృత్తిః । విషయోర్వృక్షాది కంపనహేతుర్యాయుః । శరీరాంతర సంచారీవాయుః పాణిణమితి వ్యవహేయతే । సచైకోపి కార్యరూప

భేదేన పంచవిధః । ప్రాణః, అపానః, వ్యానః, ఉదానః, సమానః” = అనగా రూపరహితముగుచు స్పర్శగుణముగలది వాయువు. రూపరహిత్యము, స్పర్శగుణము వాయులక్షణములు. సర్వవ్యాపియగు త్వగింద్రియము (చర్మము) స్పర్శను గ్రహించునది కరణము, వాయుతత్వమున కునికి వాయులోకము. శరీరాంతర్భాగమందు సంచరించు వాయువునకు ప్రాణమనిపేరు. కార్యరూపములైన ప్రాణభేదములైదు. ఇవి:—
1. ప్రాణము 2. అపానము 3. వ్యానము 4. ఉదానము 5. సమానము. వాయుకారణమున వృక్షాదులు చలించునందున వృక్షాదులు విషయములు. వాయుపరమాణువులు నిత్యములు. కార్యరూపము లనిత్యములు.

(5) ఆకాశము=“శబ్దగుణక మాకాశం । తచ్చైక్కో విభుర్నిత్యంచ” అనగా శబ్దగుణముగలది ఆకాశము. అదొక్కటే వ్యాపకము, నిత్యమన బడును.

(6) కాలః=“అతీతాది వ్యవహారపేతుః కాలః, సచైకోవిభుర్నిత్యశ్చ” అనగా భూత భవిష్యద్వర్తమాన కాల వ్యవహార సాధనమైనది కాలము. అది యొకటి, వ్యాపకము, నిత్యము.

(7) దిక్=“ప్రాచ్యాది వ్యవహారపేతుర్దిక్, సాచైకా, విభీ, నిత్యాచ” అనగా తూర్పు మున్నగు దిశల వ్యవహార కారణముగునది దిక్కు. అది ఒకటి, వ్యాపకము, నిత్యము.

(8) ఆత్మా=“జ్ఞానాధికరణ మాత్మా । సచ ద్వివిధః । జీవాత్మా, పరమాత్మాచ. ఈశ్వర స్సర్వజ్ఞః పరమాత్మా । సచైకోవిభుర్నిత్యశ్చ । జీవాత్మాతు ప్రతిశరీరేభిన్నోనిత్యః” అనగా జ్ఞానమున కాధారము. ఆత్మ. అది రెండు విధములు. 1. జీవాత్మ 2. పరమాత్మ. పరమాత్మయొకడే సర్వేశ్వరుడు, సర్వజ్ఞుడు, వ్యాపకుడు, నిత్యుడు. ప్రతి శరీరములందు జీవాత్మ వేరు వేరుగనుండును. కాని నిత్యుడు.

(9) మనః=“సుఖదుఃఖాది సాధనమింద్రియం మనః పరమాణురూపం నిత్యంచ”=అనగా సుఖ దుఃఖాది సాధనమగు నింద్రియము మనస్సు. అది ప్రతియాత్మయందు నియతముగ నుండుటచే ననంతమనబడును. పరమాణురూపము గలది.

2. గుణముల నిర్వచనము

(1) రూపము=“చక్షురింద్రియ గాఢ్యగుణోరూపం । చక్షుర్ని న్నైంద్రియాఽవిషత్వేనతి, చక్షుర్మా తేంద్రియ విషయత్వం రూపస్య లక్షణం । సచసప్త విధః । శుక్ల, నీల, పీత, రక్త, హరిత, కపిశ, చిత్ర, భేదేన పృథివ్యాం సప్తవిధః । జలేతు అఖాస్వర శుక్లం । ఖాస్వరశుక్లం తేజసి । పృథివ్యప్తే జోవృత్తయః” అనగా చక్షువు కాని ఇతరేంద్రియము లకు అవిషయమగుచు చక్షురింద్రియ మాత్రగోచరమైనది రూపము. అది ఏడు విధములై నవి:- 1. తెలుపు 2. నలుపు 3. ఎరుపు 4. ఆకుపచ్చ 5. పసుపు 6. బూడిదరంగు 7. చిత్రవర్ణము పృథ్వి యందేడు వర్ణము లుండును. జలమునందు ప్రకాశ రహితవర్ణము. అగ్నియందు ప్రకాశ మాన వర్ణములుండును. రూపవృత్తులు పృథీవి జలము, తేజస్సు లందుండును.

(2) రసః=“రసనగాఢ్య గుణోరసః । సచషడ్వధః । మధు, రాష్ట, లవణ, కటు, కషాయ, తిక్తః । పృథివీ జలవృత్తయః । పృథివ్యాం షడ్విధః । జలేతు మధుర ఏవ”=అనగా జిహ్వేంద్రియముచే గ్రహించు గుణము రసము । అది యారువిధములై నది= :- 1. తీపి 2. పులుపు 3. ఉప్పు 4. చేదు 5. వగరు 6. ఊరము. పృథ్వియందారు విధములగు గుణములుండును. జలమునందొకతే మధురరసముండును.

(3) గంధః=“ఘ్రాణగ్రాహ్య గుణోగంధః । సచద్వివిధః । సురభిర సురభిశ్చేతి. పృథివ్యామేవ గంధగుణః । పృథివీ మాత్రవృత్తిః” అనగా అనగా నాపికచే గ్రహింపనగు గుణము గంధము. అది సువాసన, దుర్వాస

నలని రెండువిధములు. గంధగుణ మొక పృథివియందేగలదు. గంధ వృత్తు లొకపృథివియందే యుండును,

(4) స్పర్శః = “త్వగింద్రియమాత్రం గ్రాహ్యగుణః స్పర్శః । స్పర్శవత్త్వంత్యచోలక్షణం । సచత్రివిధః । శీతః, ఉష్ణః, అనుష్ఠా శీతః. పృథివ్యప్తే జోవాయువృత్తయః । శీతంజలే, ఉష్ణంతేజసి । అనుష్ఠా శీతంపృథివీ వాయోః. అనగా త్వగింద్రి మాత్రముననే గ్రహించు గుణముస్పర్శ. త్వక్కునకు స్పర్శగుణమే లక్షణము. స్పర్శగుణములు మూడు:-
1. శీతము 2. ఉష్ణము 3. శీతోష్ణరహితము. స్పర్శవృత్తులు పృథివి, వాయువు లందుండును.

129. “రూపాది చతుష్టయం పృథివ్యాం పాకజమనిత్యం । అన్యత్రనిత్యగతనిత్య, మనిత్యగతమనిత్యం. పాకోనామ విజాతీయ తేజస్సంయోగః । విజాతీయ తేజస్సంయోగ వశాదేవరూప, రస, గంధ, స్పర్శయోర్వి లక్షణత యాపూర్వరూపానాదీ న్పరిత్యజ్యాన్యతర రూపాదీనా ముత్పత్తిర్భవతి. యథామృఫలం తృణనిక్షిప్తైపతి పూర్వరూప హరితాదీన్పరిత్యజ్య పీతాద్మన్యతర రూపాదీ నుత్పద్యంతే ! తథాగోభుక్త తృణపుంజాన్యా పరమాణ్వంతం భక్త్వా విజాతీయతేజస్సంయోగాద్దుగ్ధే యాదృశ పరమాణుర్వర్తతే తాదృగ్రూప పరమాణుర్భూత్వాద్వ్యణుకాది కృమేణ మహోదుగ్ధారంభః ఏవమేవ దధ్యాది నవనీతాంతమూహ్యం । ఉక్తప్రకారేణ యథారూపపరివర్తనంతథా విజాతీయ తేజస్సంయోగ వశేనరస, స్పర్శాదిగుణై రపిపూర్వగుణాఽన్లు కఠినత్వాదీన్పరిత్యజ్యనవీన మధు, మృదుత్వాది రుత్పద్యంతే” అనగా పృథివినుండి పాకజనితములైన రూప, రస, స్పర్శగుణములు అనిత్యములేకాని ఇతరనిత్యములనుండి బుట్టునవి నిత్యములగును అనిత్యములచే జనించునవి అనిత్యములు. విజాతీయతేజస్సంయోగమును పాకమందురు. దానిచే రూప, రస, గంధములు విలక్షణగుణములుగా మారును. అనగా వస్తువులందు పూర్వమున్న పులుపు, కఠినత్వము మొదలైన రసరూపములుమారి కొన్ని త్వగగుణము లేర్ప

డును. ఎట్లన మామిడికాయను గడ్డిలో నుంచినప్పుడు విజాతీయతే జస్సంయోగముచే (గడ్డిగుణముచే) ఆ కాయకుగల పులుపు, కఠినత్వము, ఆకుపచ్చదనములు మారి నూతనములై న తీపి, మృదుత్వము, పసుపురంగులు గనుపడును. ఇదేవిధముగ ఆవుమేసినగడ్డి ఆవు జఠరాగ్నిచే పాకమగుచు అణువగువరకునశించి మరల పాలరూపాణువులై ద్వ్యణుకాది క్రమముగ పాలు, పెరుగు, వెన్న మొదలగునవి యేర్పడును. ఇట్లొక వస్తువు భిన్నవస్తు సంసర్గముచే తన పూర్వరూపాది గుణములనువిడిచి క్రొత్త రసాది వన్నెలచే నొప్పురుచుండును. దీనినే పాకక్రియయందుము.

(5) సంఖ్య=“ఏకత్వాది వ్యవహార హేతుస్సంఖ్యా । నవద్రవ్యవృత్తిః । ఏకత్వాది పరాంతవర్తతే ద్విత్వాదికంతు సర్వదా అనిత్యం” అనగా వ్యవహార నిర్వర్తన కారణము సంఖ్య । అది యొకటి మొదలుకొని పరాంత పర్యంత సుపయుక్తమైనది. సంఖ్యవృత్తులు నవద్రవ్యములందుండును. సంఖ్యయందలి ఒకటవసంఖ్య నిత్యము. రెండు మొదలుకొని సంఖ్యలన్నియు అనిత్యములు.

(6) పరిమాణము=“మానవ్యవహార కారణం పరిమాణం । నవద్రవ్య వృత్తయః” అనగా వ్యవహారమునందు ప్రమాణ భూతమైనది పరిమాణము. ఉ:- (జోకు, కొలత మొదలగునవి) దీనివృత్తులు నవద్రవ్యము లందుండును.

(7) పృథక్త్వము=పృథక్కరణము అనగా ద్రవ్యాదులను వేరువేరుగ నిరూపించునట్టిది పృథక్త్వ లక్షణము.

(8) సంయోగము=“సంయుక్తవ్యవహార హేతుస్సంయోగః । సర్వ ద్రవ్యవృత్తయః” అనగా వ్యవహారమునందు సావయవ ద్రవ్యాదులు కూడుకొనినవని చెలియుటకు కారణమైనది సంయోగమనబడును. సర్వ ద్రవ్యములందు సంయోగవృత్తులుండును.

(9) విభాగము=సంయోగమును విడదీయు లక్షణము విభాగమన బడును.

(10, 11) పరత్వాపరత్వములు=పరాపర వ్యవహార సాధారణ కారణే పరాపరత్వం. సచదిక్కుతేచ, కాలకృతే నచ, ద్వివిధః! సమీపదిక్కుతే, జ్ఞేష్ఠ కాలకృతే పరత్వం. దూరస్థదిక్కుతే, కనిష్ఠ కాలకృతే అపరత్వం'' అనగా వ్యవహారమునందు ముందు వెనుకలని సాధారణ కారణము దెలియుట యందు పరాపరము లుపయోగింతురు. అవి రెండు విధములు. సమీప దిశనేగాని, మొదటికాలమునేగాని జెప్పటకు పరశబ్దముపయోగింతురు. దూరదిశనుగాని, తరువాత కాలమునుగాని, జెప్పటకు అపరశబ్ద ముపయోగింతురు.

(12) గురుత్వము=“ఆద్యపతనసమ వాయుకారణం గురుత్వం”. పతనన్నామ అధోదేశ సంయోగానుకూల క్రియ. అనంతర పతనాదిషు వేగస్వైవ కారణం” అనగా బరవుకారణముచే మొదట పడిపోవుటందు నిత్యసంబంధమున కనుకూలమైన క్రియను (పనిని) గురుత్వమందురు. పల్లముననుసరించుట కనుకూలమై పనిని పతనమందురు. తరువాతనగు పతనములందు వేగమే కారణమనబడును.

(13) ద్రవత్వము=“సాంసిద్ధికం, నైమిత్తిక మితి ద్రవత్వం ద్వివిధః పృథివి, జల, తేజోవృత్తయః. సాంసిద్ధికంజలే । నైమిత్తికం పృథివీ తేజసి దృతంసువర్ణాదౌ, పృథివ్యాం ఘృతాదావాగ్నిసంయోగజం నైమిత్తిక ద్రవత్వం” అనగా ఆర్ద్రగుణముగలది ద్రవము. జలమునందలి ద్రవగుణము స్వతస్సిద్ధ మైనది. పృథివీ తేజస్సులందుగల ద్రవగుణము నైమిత్తికము. ఎట్లన సువర్ణాది ధాతువుల కరుగునప్పుడు, పృథివి యందును, నేతిముద్ద మొదలగు వానియందును అగ్ని సంపర్కమున గలిగిన ద్రవత్వము నైమిత్తికమనబడును.

(14) స్నేహము=“చూర్ణాది పిండిభావన పేతుర్గుణస్నేహః । జల మాత్రోవృత్తిః । ధారణకర్షణ పేతుభూత విలక్షణ సంయోగో పిండి

భావః । తాదృశ సంయోగస్నేహ హస్తైవాఽ సాధారణ కారణం నతు కేవల జలాదిగత ద్రవత్వం వస్తుతస్తు ద్రుతజల సంయోగస్య పిండిభావన హేతుత్వం । నతు కేవలస్నేహస్య” అనగా పిండిమొదలగు చూర్ణాద్రవ్యములను ముద్దగా నొనర్చుటందు స్నేహము కారణముగాన నీగుణము స్నేహమునంద సాధారణమైనది. కేవల జలద్రవమునందీ గుణములేదు. కాని చమరు, నీరు గలిననే పిండిభావనగుట వాస్తవమైనది గాన కేవల స్నేహమునందైనను ఇట్టి గుణముండదు.

(15) శబ్దము=“శోత్రగుణశ్శబ్దః । సచర్వివిధః । ధ్వన్యాత్మకో భేర్యాది । వర్ణాత్మకో సంస్కృతాది భాషారూపః తృతీయభేదో అపివర్తత ఇతి శృతః । యథావంశే పాట్యమానే పటపటశబ్దో జాయతే సవియోగ భోభవతి” అనగా శ్రోత్రేంద్రియముచే గ్రహింపబడునది శబ్దము. అది భేర్యాదులందు ధ్వనిరూపముగ, సంస్కృతాదిభాషలందు వర్ణరూపముగ నుండును. వెదురు చీల్చునప్పుడు పటపటధ్వని గలుగును. అది వియోగజమను మూడవ భేదమనబడును.

(16) బుద్ధిః=“సర్వవ్యవహార హేతుర్జ్ఞానం బుద్ధిః । తచ్చస్మృత్యనుభవరూపేణ ద్వివిధం । జ్ఞానం వినాశబ్దః ప్రయోగాఽసంభవాచ్ఛబ్ద ప్రయోగ రూపవ్యవహారహేతు జ్ఞానంబుద్ధి రిత్యర్థః । తచ్చచతుర్విధః ప్రత్యక్షం, వ్యాప్తిః సాదృశ్యం, పదజ్ఞానమితి తన్నామ్నాకరణమపిచ తుర్విధం । ప్రత్యక్ష, మనుమానోపమానం, శాబ్దమితి” అనగా సమస్త వ్యవహారకారణమైన జ్ఞానమునే బుద్ధియందురు. అది స్మృత్యనుభవములతో రెండువిధములై నది. జ్ఞానములేనిచే శబ్దప్రయోగముల జేయ జాలము. గావున శబ్ద ప్రయోగరూప వ్యవహార కారణమగు జ్ఞానము బుద్ధియనబడును. అది ప్రత్యక్షము, వ్యాప్తి, సాదృశ్యము, పదజ్ఞానము లని నాలుగువిధములై నది. వాని నామములతోడ కరణములుండును. అవి:- 1. ప్రత్యక్షము 2. అనుమానము 3. ఉపమానము 4. శాబ్దము.

(1) స్మృతిలక్షణము = “బహిరింద్రియసన్నికర్ష జన్యత్యే సతి తత్సంస్కార జన్యవిశిష్టజ్ఞానవత్సంస్మృతేర్లక్షణం” అనగా బహిరింద్రియములతో విషయాది సన్నికర్షచే జనించినదగుచు దాని సంస్కారములతో బుట్టిన విశిష్టధర్మము స్మృతికి లక్షణము.

(2) అనుభవము = “బహిరింద్రియ ప్రత్యక్షజ్ఞాన జన్యత్యేన పూర్వ సంస్కారమాత్ర జన్యజ్ఞానమనుభవం” అనగా బహిరింద్రియములతో విషయాది సన్నికర్షచే బుట్టిన ప్రత్యక్షజ్ఞానమే, పూర్వసంస్కార మాత్రమున గలిగినట్టిది అనుభవమగును.

(3) ప్రత్యభిజ్ఞా = “బహిరింద్రియ ప్రత్యక్షజ్ఞాన జన్యత్యే సతి తత్సంస్కార మాత్ర జన్యజ్ఞానం ప్రత్యభిజ్ఞా” అనగా చతురాదీంద్రియ ప్రత్యక్ష జ్ఞానమున బుట్టినదగుచు దాని సంస్కారములతోడ జనించిన జ్ఞానము ప్రత్యభిజ్ఞా యనబడును.

(4) “అనుభవ జ్ఞానంద్వివిధం । యథార్థోఽయథార్థః । తన్నిష్ఠ విశేష్యతా నిరూపితతన్నిష్ఠ ప్రకారక త్వేనతి అనుభవత్వం యథార్థానుభవస్య లక్షణం” అనగా అనుభవము యథార్థమని అయథార్థమని రెండువిధములు యథార్థానుభవము (జ్ఞానము) ప్రమయనబడును. ఉ:- రజితమునందు రజిత జ్ఞానము యథార్థమైన అనుభవజన్యజ్ఞానము.

(5) “తదభావనిష్ఠ విశేష్యతా నిరూపిత తన్నిష్ఠప్రకార క త్వేనతి అనుభవం అయథార్థాను భవస్యలక్షణం నైవభ్రమా” అనగా శుక్తికయందు రజిత జ్ఞానము గలిగినదానిని అయథార్థానుభవ జ్ఞానమందురు. ఇదే ప్రమయనబడును.

(6) “ప్రత్యక్షాది చతుర్విధ ప్రమాదేషు ప్రమాకరణత్వం, ప్రమాకరణస్య లక్షణః” అనగా వైశిష్ట్య ప్రత్యక్షము మొదలగు నాలుగు విధములైన ప్రమాణములందు యథార్థానుభవమును గలిగించునట్టి జ్ఞానమును ప్రమాకరణమందురు.

(7) కరణము=“కార్యత్వాతిరిక్త ధర్మావచ్చిన్న కార్యతా నిరూపిత కారణత్వం కరణస్య లక్షణం”. అనగా కార్యమునకంటెను వేరై కార్యమును మాత్రము నిరూపించు కారణమగునది కరణము. ఉ:- దండము ఘటమునకంటె వేరై నదగుచు చక్రముదిగ్విప్లవము తోడ్పడు సాధన మాత్రమై ఘటకార్యసిద్ధికి ప్రకృష్టోపకారకము కావున దండము కరణము.

(8) కార్యము=“ప్రాగభావ పృతియోగిత్యేనతి కారణజన్యం కార్యస్య లక్షణం” అనగా ప్రాగభావమునకు విరుద్ధమైనదై (కార్యసిద్ధిని గురించి జేయుపూర్వరూపముచైన ప్రయత్నములు) కారణజన్యము కార్యమనబడును.

(9) కారణము=“యస్మాత్కార్యం సముత్పద్యతే సకారణం” అనగా చేనినుండి కార్యముబుట్టునో యది కారణమనబడును.

(10) కారణము రెండువిధములు. 1. సాధారణము 2. అసాధారణము. ఈశ్వరారులు సాధారణ కారణము. ఆది శబ్దమునకు దిక్కాలాదులర్థము. ప్రయత్నముల సాధారణ కారణములు.

(11) “సన్నికర్షలు=సంయోగసన్నికర్ష 2. సంయోగ సమవాయ సన్నికర్ష 3. సంయోగ సమవాయ, సమవాయ సన్నికర్ష 4. అభావ సన్నికర్ష అను భేదముచే సన్నికర్షలు నాలుగు విధములు.

(12) “విషయతలు”=1. ఉద్దేశాఖ్యతా 2. సంస్కృతాఖ్యతా 3. ప్రకార కాఖ్యతా 4. శూన్యతా ఖతాయని విషయతలునాలుగు.

(13) చక్షువుతో విషయతా సంబంధముచే సంయోగించునది సంయోగ సన్నికర్షము.

(14) చక్షువుతో విషయతా రూపముచే (ఘటరూపముచే) సంబంధము కలుగునది సంయోగ సమవాయ సన్నికర్షము.

(15) చతువుతో విషయతా రూపత్వముచే (ఘటరూపత్వముచే) సంబంధము గలుగునది సంయోగ సమవాయ సమవాయ సన్నికర్షము, అనగా

(1) ద్రవ్యవృత్తులు తాకిక విషయతా సంబంధముచే చతుర్నిరూప్యములు (ద్రవ్యములు వెలుగుననున్నప్పుడే చతువు ద్రవ్యమును గుర్తించగల్గును) కావున చతువుతో ద్రవ్యమున కగు సంబంధమునందు సంయోగ సన్నికర్ష ఉపయోగించును.

(2) ద్రవ్యరూప వృత్తులు తాకిక విషయతా సంబంధముచే చతుర్నిరూప్యములు (ద్రవ్యరూపములు వెలుగున నున్నప్పుడే చతువు ద్రవ్యరూపమును గుర్తించ గలుగును) కావున చతువుతో ద్రవ్యరూపమున కగు సంబంధమునందు సంయోగ సమవాయ సన్నికర్ష ఉపయోగించును.

(3) ద్రవ్యరూపత్వము (జాతి) తాకిక విషయతా సంబంధముచే చతుర్నిరూప్యము (ద్రవ్యరూపత్వము వెలుగున నున్నప్పుడే చతువునకు దెలియ బడును) కావున చతువుతో ద్రవ్యరూపత్వమునకగు సంబంధమునందు సంయోగ సమవాయ సమవాయ సన్నికర్ష ఉపయోగించునని తాత్పర్యము.

(16) వై జెప్పిన సన్నికర్షలకు విషయతా సంబంధముండినను మనస్సంయోగము లేకున్న ఇంద్రియాదులకు వ్యాపారత్వము సంభవించదు కావున మనస్సంయోగమే ముఖ్యము. ఇందులకై మానసిక విషయ ప్రత్యక్షమునందు ఆత్మమనస్సంయోగమునకై మొదట సన్నికర్ష ఉపయోగము.

(17) సుఖాది ప్రత్యక్షమునందు రెండవ సన్నికర్ష ఉపయోగించును.

(18) సుఖత్వాది (సుఖదఃఖ జాతి) ప్రత్యక్షమునందు మూడవ సన్నికర్ష ఉపయోగించును.

(19) చతువు, త్వక్కు, మనస్సు ఈ మూడింద్రియములే ద్రవ్యతదగత రూప, జాత్యాదులను గ్రహింపగల్గినవి తక్కిన విట్లు:—

1. ఘాతేంద్రియము = గంధమును తదగత జాతిని
2. రసనేంద్రియము = రసమును తదగత జాతిని
3. శ్రోత్రేంద్రియము = శబ్దమును తదగత జాతిని

} = మాత్రములనే
గ్రహింపగల్గినవి కావున వీనిచే గుణాదుల గ్రహించుటందు రెండవ సన్నికర్ష తోడ్పడును.

(20) శ్రీవణేంద్రియ మాకాశరూపము (అవకాశమిచ్చు రూపముగలది) శబ్దమాకాశ గుణము కావున శబ్దాకాశములు, గుణగుణులు అనగా ఆకాశము గుణి, శబ్దము గుణము. “గుణగుణిసోన్మవాయ” మను న్యాయముచే సమవాయ సన్నికర్ష యను నైదవ సన్నికర్షగలదు దాని నుపయోగింతురు. ఇట్లు శబ్దజాతి గ్రహణమునందు సమవాయ సమవాయ సన్నికర్ష యుపయోగమగును.

(21) శూన్యతాఖ్య విషయతా = దీనికే అభావ సన్నికర్ష విశేషణ విశేష్యతా సన్నికర్షలను నామాంతరములు. దీనిని గ్రహించుటందు సంయుక్త విశేషణ విశేష్యతా 2 సంయుక్త సమవేత విశేషణ విశేష్యతా 3 సంయుక్త సమవేత సమవేత విశేషణ విశేష్యతా యను సన్నికర్షలు ఉపయోగింతురు. వీనికి ఉదాహరణ లిట్లు:—

1. ఘటాభావ ప్రత్యక్షమునందు మొదటిది.
2. ఘటరూపాభావ ప్రత్యక్షమునందు రెండవది.
3. ఘటరూపత్వాభావ ప్రత్యక్షమునందు మూడవది.

(22) ప్రత్యక్షజ్ఞానము సవికల్ప, నిర్వికల్ప భేదములచే రెండు విధము లివి:—

1. సవికల్పము = సప్రకారక జ్ఞానము.
2. నిర్వికల్పము = నిష్ప్రకారక ము.

130. విషయతను నిరూపించునది జ్ఞానమగుటచే జ్ఞానము నిరూపకమన బడును. కావునవిషయతా నిరూపణమునందు జ్ఞానకాణరముననే ప్రకారము దెలియబడును ఇట్లు ప్రకారతా జ్ఞానము సవికల్పమనబడును. ఈ విధము ననే విశేష్యప్రకారము, సంస్కరప్రకారముల జ్ఞానము సవికల్పమునందంశ రూపములు. నిర్వికల్పమునందు మొదటి మూడు విషయతలలోనే దొకటియు జేరనందున నిర్వికల్పము నిష్ప్రకారక జ్ఞానమనబడినది. నిర్వికల్పమునందు శూన్యతాఖ్యమను నాల్గవ విషయతను స్వీకరించరని తాత్పర్యము.

ప్రత్యక్షప్రమాణము సమాప్తము

2. అనుమానము

131. “అనుమితకరణ మనుమానం ప్రమాణం। అనుమితౌ వ్యాప్తి జ్ఞానం కరణం। వ్యాప్తిజన్య జ్ఞానమనుమితి లక్షణం। వ్యాప్తిర్నామ పరామర్శః। సచ వ్యాపారరూపః। తస్మాద్వ్యాప్తి విశిష్టః షడధర్మతాజ్ఞానం పరామర్శే త్యర్థః”=అనగా అనుమితమందు కరణము అనుమానము. దీనిని వ్యాప్తి జ్ఞానమనియు నందురు. వ్యాపారరూపమైనది పరామర్శ యనబడును. కావున వ్యాప్తి విశిష్టమైన షడధర్మతా జ్ఞానమును పరామర్శ యందుదు. 122. సాధ్యము. పక్షము, పక్షధర్మత, హేతువులనునవి న్యాయ శాస్త్రము నందలి పారిభాషిక పదములు. వీనిని గుఱించి సంగ్రహముగ నిట్లు దెలిసికొందుము—

(1) సాధ్యము=సాధింపదగినది (ఉద్దిష్టము) ఉ=అగ్ని

(2) పక్షము=సాధ్యమునకాశ్రయము (పర్వతమునందగ్ని యున్నదా లేదా యను అనుమానమునందు, సంశయము గలిగినప్పుడు సాధ్యము నకు=అగ్నికి ఆశ్రయము పర్వతము)

(3) పక్షధర్మత=పక్షముయొక్క ధర్మము.

(4) హేతువు=కారణము.

132. “సందిగ్ధ సాధ్యవాన్పక్షః। యథాధూమవత్ప్వ హేతౌపర్వతఃపక్షః” అనగా నిచ్చట పర్వతమున్నదా లేదా యను ప్రశ్న యుదయించుట లేదు. పర్వతమునందగ్ని యున్నదా లేదా యనునదే సంశయముగాన అగ్నినిగుఱించియే ప్రశ్నయగునుగావున ఊహోద్దిష్టమున కాశ్రయమైనది పర్వతమైనందున పర్వతము పక్షమనబడును. అందు పొగ గనుపించుట హేతువగును.

(2) “పర్వతోపహ్ని నూన్వానవా ఇత్యాకారక లక్షణం ప్రాచీనై రుపపాదితం। తన్నిరాకృత్య అనుమిత్పుద్దేశ్యకత్వం సాధ్యవాన్పక్షమితి నవీనతార్కికైరంగీకృతం” అనగా పర్వతము అగ్నికలదియా, కాదా యను లక్షణము ప్రాచీనులచే ప్రతిపాదించబడినది కానిదానిని నిరాకరించి, నవీన తార్కికులు అనుమిత్పుద్దేశ్యకత్వమునే సాధ్యవాన్పక్షమనుచుచు గీ కరించిరి.

(3) “యత్ప్రకారకవ్యాప్తిజ్ఞానం తత్ప్రకారకత్వేనైవ పక్షధర్మతా జ్ఞానస్య అనుమితిం ప్రతిహేతుః వ్యాప్తిస్తు అశేష సాధనాశ్రయాశ్రిత సాధ్యసామానాధికరణ్యరూపా। సాచలవృథిచార రూపాజ్ఞానసహకృత సాహచర్య దర్శనే నగృహ్యతే। సాహచర్యదర్శనంతు సకృద్దర్శనంవా భూయోదర్శనం వాయనాదరణీయం” అనగా వ్యాప్తిజ్ఞాన మెట్టిరూప మున కలిగినదో యట్టిదే యగు పక్షధర్మతా జ్ఞానము అనుమితిని గుఱించి కారణమగును. సాధ్యముతో సర్వసాధారణముగ సాహచర్యరూప భావన గలిగినది (సామానాధికరణ్యరూపమైనది) వ్యాప్తియగును. ఆ వ్యాప్తివృథి చరించని (వేరుగా నుండని) జ్ఞానసహకృత సాహచర్య దర్శనముచే గ్రహింపబడును (అగ్నిపొగలు గలిసియుండుట సాహచర్యమనబడును). సాహచర్యము పలుమారు దర్శనమున గలిగిన జ్ఞానమగునా లేక ఒకేసారి జూచిననే గలిగినదా యనునది లెక్కలోనిది కాదు.

శ్లో॥ 195. జ్ఞాతసంబధ నియమస్యైకదేశ స్వదర్శనా ।

దేశదేశాంతరే బుద్ధిరనుమాన మబాధితం.

తా॥ రెండువస్తువులు తప్పక గలిసియుండునవిగా దృఢజ్ఞాన మెప్పుడు గలుగునో అప్పుడు ఎచ్చటనైన ఆ రెండువస్తువులలో నొకటి కనుపించేనేని రెండవదియు నచ్చటనే యుండునను బుద్ధినిర్బాధమైన అనుమానమందురు.

(1) “పక్షస్యధర్మః పక్షధర్మః షష్ట్యానిరూపితం, పక్షధర్మతాచాసౌ తద్జ్ఞానంచేతి కర్మధారయేన ధర్మపదస్య సంబంధార్థ కత్వేనవిశేషణం । తేనవ్యాప్తి ప్రకారకా భిన్నయత్పక్ష సంబంధ విషయం తత్పరామర్శః । తస్మాత్పక్ష విశిష్టం. నామపక్ష విశేష్యతా నిరూపితవ్యాప్తి విశిష్టం తత్ప్రకారక తాజ్ఞానం పరామర్శః” అనగా పక్షముయొక్క ధర్మము పక్ష ధర్మతయని పక్షీతత్పురుష సమాసము. పక్షధర్మత యైదియు జ్ఞానమైనదియు అని కర్మధారయ సమాసము జెప్పితిమేని ధర్మపదము సంబంధార్థముగ విశేషణమగును. ఇట్లు అర్థము జేసిననే వ్యాప్తిప్రకార కాభిన్నమైన పక్షసంబంధమైనట్టి ధర్మము పరామర్శయన బడును. పక్షవిశిష్టమన పక్షవిశేష్యతా నిరూపితవ్యాప్తి విశిష్టము. తత్ప్రకారక జ్ఞానమే పరామర్శ.

(2) “ధూమవాప్య వహ్నిర్ధూమవతీ”=అనగా ధూమముచే (పొగచే) వ్యాపించిన అగ్నిధూమవతీ యనబడును.

(3) “యత్రయత్ర ధూమ స్తత్ర తత్ర వహ్నిరితి సాహచర్యనియమో వాప్తిః” అనగా ఎచ్చటెచ్చట ధూమముండునో యచ్చటచ్చట అగ్నియుండుట సాహచర్యనియమ మనబడును.

1. వ్యాపకము=ధూమము.

2. వ్యాప్యము=అగ్ని.

3. వ్యాపకత్వము సాహచర్య సామానాధికరణ్యము ఇట్లు ధూమాగ్నులకు సామానాధికరణ్య సంబంధముచే సాహచర్య నియమముగలదు.

133. “వ్యాప్యోపహీః, వ్యాప్యస్య పర్వతాది వృత్తిత్వం పక్షధర్మతా । వ్యాపకోధూమః । వహ్నోధూమ వ్యాపకత్వం, ధూమసామానాధి కరణ్య స్యాత్వంతాఽఖావప్రతియోగితాక అనవచ్ఛేదక ధర్మత్వం యథామహాన సాదౌ” . అనగా ధూమసామానాధి కరణ్యము అగ్ని । దానిప్రతియోగి తాకాత్వం తాఖావమనగ అగ్నికితరములై నవి కానివి అనగా అగ్నిసత్వమే యగును. అది పర్వతమునందుండునందున వహ్నిత్వమనగ అగ్నియందుండి విడదీయరాని ధర్మము వ్యాప్యము. అదివ్యాపకమగు ధూమముతో సాహ చర్య నియమముగ నుండునందున అగ్నిధూమములకు సామానాధికరణ్యము గలదు. ఇందుదాహరణగా వంటియింటియందు ధూమాగ్నులకు సాహచర్యము గలదని తెలిసికొనవచ్చును.

134. “అనుమానం ద్వివిధం. 1. స్వార్థం 2. పరార్థం । స్వాచుమితి హేతుస్వార్థం । అన్యం ప్రతిప్రాయజ్యమానం పరార్థం. యథాస్వయ మేవమహానసాదౌ భూయోదర్శనేన యత్ర ధూమ స్తత్రాగ్ని రితి వ్యాప్తిం గృహీత్వా, పర్వతసమీపం గతస్యంత్రత వహ్నింనందిహానః పర్వతేధూమం వశ్యన్యత్ర ధూమ స్తత్రాగ్ని రితిస్వానుభూతవ్యాప్తి స్మర్యతేనతి వహ్ని ర్వాప్య ధూమవానయం పర్వత ఇతియద్దానం జాయతే తత్సార్థానుమాన మయమేవ లిజ్జ పరామర్శః । యథోక్తలిజ్జ పరామర్శేన స్వయం ధూమాదగ్ని మనుమాయపరం ప్రతి పంచావయవ యుక్తవాక్యం ప్రయు జ్యానుమానం పరార్థానుమానం”

(2) 1. “ప్రతిజ్ఞః 2. హేతుః 3. దృష్టాంతః 4. ఉపనయనం 5. నిగమనమితి పంచావయవం పరార్థానుమానేనంతి. ఉ:- 1. ప్రతిజ్ఞః = పర్వతో వహ్నిమానితి. 2. హేతుః = ధూమాదేతోః 3. యథామహానసః = దృష్టాంతః 4. ఉపనయనం = యత్రయత్ర ధూమ స్తత్రత్రాగ్నిః 5. తస్మాత్తత్తథా నిగమనం” అనగా అనుమానము రెండువిధములు.

1. స్వార్థము 2. పరార్థము. తన అనుమితికి కారణమైనది స్వార్థానుమానము. ఇతరులనుగురించి పంచావయవయుక్త వాక్యమున తెప్పునది

పరార్థానుమానము. పంచావయవము లివి:- 1. ప్రతిజ్ఞ 2. పాతువు 3. ఉదాహరణము 4. ఉపనయనము 5. నిగమనము.

(2) తాను స్వయముగ పలుసార్లు వంటయింటియందు పొగ అగ్నితో గూడియుండుటనుజూచి ఇట్టి నిశ్చితానుభవమగు వ్యాప్తిజ్ఞానముచే పర్వత సమీపమునకుజని పర్వతమునందు పొగయుండుట మాత్రమునేజూచి పర్వతమునందగ్నిగలదా, లేదా యను సందేహము గలిగినప్పుడు అచ్చటగల వ్యాపకమగు ధూమము, వంటయింటియందుగల అగ్నివ్యాప్యముతో సాహచర్యము వంటిదని వ్యాప్తిజ్ఞానమును స్మరించి అట్లే యిచ్చట వ్యాప్యమైన అగ్ని యున్నదనుకొనుట స్వార్థానుమాన మనబడును. ఇట్టి స్వార్థానుమాన బలమున నితరులను గుఱించి వైజెప్పిన పంచావయవ యుక్త వాక్యములతో చెప్పినది పరార్థానుమాన మనబడును. ద్వివిధ వ్యాప్తి జ్ఞానములను లిజ్గపరామర్శయందురు. ఇదే అనమితియందు కరణ మనబడును. ఉదాహరణ వివరమిట్లు:- 1. ప్రతిజ్ఞ=పర్వతమునందగ్ని కలదు. 2. పాతువు=పొగయుండు కారణమువలన 3. ఉదాహరణము=వంటయింటియందుండునట్లు 4. ఉపనయనము=ఎచ్చటెచ్చట పొగ యుండునో అచ్చటచ్చట అగ్నియుండును. 5, నిగమనము=కావున నిచ్చట అగ్నికలదు.

135. “లిజ్గ పరామర్శస్తీతిః:- 1. అన్వయ 2. వ్యతిరేకీ 3. అన్వయ వ్యతిరేకీ. (1) యత్రధూమస్త తాగ్నిరితి అన్వయ 1. సాధ్యేవహ్నా ధూమసాధనేన (వ్యాపకేన) సామానాధికరణ్యం (సాహచర్యం) అన్వయ వ్యాప్తి మత్వేన అన్వయ 2. ఉదా:- మహానసః.

2. వ్యతిరేకమభావం=“యత్రాగ్నిర్నాస్తి తత్రధూమోపినాస్తితి వ్యతిరేకీ. ఉ:- మహాహృదః ।

3. అన్వయత్వేన వ్యతిరేకత్వేన వ్యాప్తి మత్వమన్వయ వ్యతిరేకీ. ఉ:- ఆత్మ. లిజ్గపరామర్శ మూడు విధములివి:-

136. కేవలాన్వయి లక్షణము = “అన్వయమాత్రవ్యాప్తిః కేవలాన్వయి”
 ఉ:- 1. ఘటోభిధేయః ప్రమేయత్వాత్ యథావటః అనగా అన్వయ
 మాత్రమే వ్యాప్తిగలది కేవలాన్వయి. ఉ:- ఘటము నామధేయము,
 ప్రమేయమగుటవలన, దృష్టాంతము పటము. అభిధానము = నామ
 ధేయము, ప్రమేయము = ప్రమాణ గమ్యము. ఇది ఇంద్రియాదులకు
 ప్రత్యక్షగోచరము.

2. కేవలవ్యతిరేకీ లక్షణము = “నిశ్చితాన్వయ శూన్యత్వేనతి వ్యతిరేక
 మాత్ర వ్యాప్తిమత్వం కేవల వ్యతిరేకీ” ఉదాహరణ:- పృథివీతరేభ్యోభి
 ద్యతే । గంధవత్వాత్ । యదితరేభ్యో నభిద్యతే నతద్గంధవత్ । యథా
 జలం । నచేయం పృథివీతథా । తస్మాన్నతథా । ఇదంతు వ్యతిరేక
 దృష్టాంతః యద్గంధవత్తదితరేభ్యో భిన్న మిత్యన్వయ స్వీకారే దృష్టాంతో
 నాస్తి” అనగా వ్యతిరేక వాప్తిమాత్రమే కల్గియుండునది కేవలవ్యతిరేకీ.
 నిశ్చితాన్వయ గహితమగుచు వ్యతిరేకమాత్ర వ్యాప్తిని కల్గియుండుచే
 కేవలవ్యతిరేకీ లక్షణము. ఉదాహరణ:- పృథివి యితరములకంటెను
 భిన్నమైనది (ప్రతిజ్ఞ) గంధముగలదగుటచే (హేతువు) జలము (ఉదా
 హరణ) అది యితరములకంటె భిన్నముకానిచో గంధముగలది కాక
 పోవును. పృథివి అట్టిదికాదు (జలాదులవంటిదికాదు) కావున నట్టిది
 కాదు = నిగమనము ఒకవేళ ఏది గంధము కలదియో అది ఇతరములకంటె
 భిన్నమని అన్వయలక్షణమును స్వీకరించినయెడల వ్యతిరేకమునందు
 దృష్టాంతములేదు. కావున మైదృష్టా తమే కేవల వ్యతిరేకీనిగురించి జెప్ప
 బడినది. ఇట్లు పృథివి ఇతరములకంటెను భిన్నముకానిది కాదని
 తాత్పర్యము.

137. స్వపక్షము = “నిశ్చిత సాధ్యభావద్వృత్తి త్వంస్వపక్షస్య లక్షణం”
 ఉ:- మహానసః । అనగా సాధ్యముగలదిగ నిశ్చయింపబడు వృత్తిగలిగి
 యుండు లక్షణముగలది స్వపక్షము. ఉ:- వంటయిల్లు.

2. విపక్షము = “నిశ్చిత సాధ్యాభావ ద్వృత్తిత్వం విపక్షస్య లక్షణం”
 ఉ:- మహాహదః అనగా సాధ్యములేనట్టిదగు వృత్తిగలిగి యుండునది

విపక్షము. ఉ:- గొప్పమడుగు. ఇదే స్వపక్షమునకు వ్యతిరీక్తమైనది. ఇందు వంట యింటియందగ్ని యుండునను భావముదయించునట్లు గొప్ప మడుగునందు అగ్నిగలదను భావముదయించదని యర్థము.

3. దీనికే అనద్దేతువని, హేత్వాభాసయని మారుపేర్లుగలవు. ఇందైదు విధములుండును. (1) సవ్యభిచారము 2. విరుద్ధము 3. సత్ప్రతిపక్షము 4. అసిద్ధము 5. బాధితము.

138. దోషసామాన్య లక్షణము="యద్విషయే అనుమానస్య (అను మితింప్రతి) అధివా తత్కరణస్య ప్రతిబంధోజాయతే సదోషసామాన్యం" వాదినగ్రహార్థం హేతౌదుష్టత్వ నిరూపణం దర్శయతి" అనగా విషయము నందనుమానమునకేగాని అనిమితి కరణమునందేగాని ప్రతిబంధము గలుగునో అదే దోషసామాన్య మనబడును. వాదినోడించుటకు వాది జెప్పివ హేతువులందు దోషములు జూపింపబడును.

(1) సవ్యభిచారము="అనై కాంతి కో సవ్యభిచారః । హేతౌవ్యభిచార లక్షణ సత్వమేవ అనై కాంతికత్వం । సచసాధారణ 2. అసాధారణ 3. అనుపసంహారీతి భేదేనప్రతివిధం" అనగా ఇదేయని నిశ్చయించుటకు పిలులేనిది (హేతువునందు వ్యభిచార లక్షణముగలది) అనై కాంతిక మన బడును. ఉ:- సర్వతము అగ్నిగలది ప్రమేయమగుటచే యను హేతువు నకు వ్యభిచారముగలదు. ఎట్లన ప్రమేయమైనంతనే (ఇంద్రియాదులకు గోచరమైన వస్తువైనంతనే) అన్నిటియందు అగ్నియుండునని నిశ్చయించ శక్యము గాజాలదు. ఉదాహరణగ గొప్పమడుగు ప్రమేయమైనను అచ్చట అగ్నియుండదని నిశ్చయమగుచున్నది. కావున పైహేతువు అనై కాంతికము. (సాధారణరూపమైన సవ్యభిచార దోషయుక్తము)

2. అసాధారణము="సర్వపక్ష వ్యావృత్తే రసాధారణః । సాఖ్య వద్వృత్తిత్వా వచ్చిన్న ప్రతియోగితా కాభావస్సర్వ పక్షవ్యావృత్తస్య లక్షణం" ఉ:- శబ్దోనిత్యః । శబ్దత్వాదితిహేతుః ప్రదర్శితే సచహేతు.

స్వర్ణేభ్యో నిత్యేభ్యోవ్యావృత్తం శబ్దమాత్రవృత్తిత్వాత్. అనగా శబ్ద నిత్యత్వ హేతువు సకల నిత్యపదార్థములందు లేనిదగుచు నొకనిత్య పదార్థ మైన ఆకాశమునకే గుణమగుటచే నిది సర్వపక్షములందు (అన్ని నిత్య ద్రవ్యములందు) వ్యావృత్తన (లేని) హేతువగుచున్నందున కేవల శబ్ద నిత్యత్వ మాత్రమునకే సాధన గాజాలదు. కావున ఈ హేతువునంద సాధారణ రూప సవ్యభిచార లక్షణదోషము గలదు.

(3) అనుపసంహారి = “అన్వయ, వ్యతిరేక దృష్టాంత రహితోఽనుప సంహారి । అన్వయ వ్యాప్తి రూప, వ్యతిరేక వ్యాప్తిరూపోఽభయ జ్ఞాన సామగ్ర్య భావమనుపసంహారి లక్షణం”. ఉ :- సర్వమనిత్యం ప్రమేయ త్వాద్, అత్ర హేతౌ సర్వస్యాపి పక్షత్వాద్దృష్టాంతోనాస్తి తస్మాద్దేతురనుపసంహారి. అనగా అన్వయ వ్యాప్తిరూప సామాగ్రియేగాని, వ్యతిరేక వ్యాప్తిరూప సామగ్రియేగాని ఇట్లుభయ వ్యాప్తి రూప సామగ్రి లేనిది అనుపసంహారి హేతుపసబదును. సామగ్రి = దృష్టాంతములు. ఉ :- సర్వ మనిత్యము ప్రమేయములగుట వలన యను నీ హేతువునందు సర్వము అనిత్య పక్షములో జేరినందున దృష్టాంతర హితమైనది. కాన నీ అనుప సంహారి హేతువు దోషయుక్తమైనది.

2. విరుద్ధము = “సాధ్యసాధన హేతౌ సాధ్య అసాధకత్వలక్షణవత్త్వం విరుద్ధః”. ఉ :- శబ్దోనిత్యః కార్యత్వాత్ ఘటవదిత్యత్ర హేతౌ నిత్యత్వ సాధక హేతురనిత్యత్వ సాధకో భవతి తస్మాద్విరుద్ధత్వేన హేతుర్విరుద్ధః. అనగా శబ్దమునకు నిత్యత్వము సాధ్యము దీని సాధించుటందు కార్యమును హేతువుగా జెప్పబడినదేకాని నిది సాధ్యమును సాధింపజాలక తద్విరుద్ధ (అనిత్య) సాధకమగుచున్నది. కావున నీ హేతువును విరుద్ధ మందురు.

3. సత్ప్రతి పక్షము :- “సాధ్యాభావా వధేతోర్హేత్వంతరస్యచ విద్య మానత్వం సత్ప్రతి పక్షః”. ఉ :- శబ్దోనిత్యః శ్రావణత్వాదితిహేతౌ, శబ్దో అనిత్యః కార్యత్వాద్ఘటవదితి హేత్వంతరంచ విద్యతే తస్మాదుక్త.

హేతౌ హేత్వాంతర విద్యమానత్వేన సత్ప్రతిపక్షః” అనగా సాధ్యాభావాభావరూపహేతుద్వయములు గలిగియుండునది సత్ప్రతి పక్షమనబడును. ఉ:- శబ్దము నిత్యము శ్రవణగోచర మగుటవలన యను నీ హేతువునకు ప్రతిపక్షమున మఱొక ఉ:- శబ్దమనిత్యము కార్యమగుటచే ఘటమువలెనను ఉదాహరణ గలదు. కావున నీ హేతువు సత్ప్రతిపక్ష హేతువనబడును.

4. అసిద్ధః “అశ్రయసిద్ధః, స్వరూపసిద్ధః, వ్యాప్యసిద్ధమితివిధః।

(1) “పక్షేపక్షతావచ్ఛేదక విరహోఽశ్రయసిద్ధః” ఉ:- గగనారందే సౌరభ్యం। అరవిందత్యాత్మరోజారందవత్। ఇతిహేతౌ ప్రదర్శితే। గగనాందాశ్రయోనాస్త్యైవ। అరవిందేగగనీయత్వ రూపలక్ష్యతావచ్ఛేదక మభావత్వేన అసిద్ధః” అనగా అశ్రయసిద్ధ, స్వరూపసిద్ధ, వ్యాప్యసిద్ధ భేదములచే అసిద్ధహేతువు త్రివిధము.

(1) పక్షమునందు పక్షధర్మము లేకయుండుట అశ్రయసిద్ధమనబడును. ఉ:-గగనారవిందమునందు సౌరభ్యము (సువాసన) గలదు. ప్రతిజ్ఞ, అరవింద మగుటచే, హేతువు. సరోజారవిందమువలె=ఉదాహరణ:-ఈహేతువునందు సర్వాశ్రయమాకాశమే కావున దానికి మఱియొక అశ్రయము లేకుండుటచే అశ్రయసిద్ధమను దోషముకలదు.

(2) “హేత్వాభావో స్వరూపసిద్ధః” ఉ:-శబ్దోగుణః చాక్షుషత్వాదితి హేతౌచాక్షుషత్వం శబ్దేనాస్త్యైవ శబ్దశ్శాస్త్రగుణత్వాదతః హేతౌ స్వరూపమేవాసిద్ధః, అనగా పక్షమునందు హేతువులేకుండుటయే స్వరూపసిద్ధమనబడును. ఉ:- శబ్దము గుణము (ప్రతిజ్ఞ) చక్షుర్విషయ మగుటవలన (హేతువు) ఇచ్చట శబ్దమునందు చాక్షుషత్వమేలేదు. అది (శబ్దము) శ్రవణగోచరముకాన హేతువు స్వరూపసిద్ధమైనది.

3. వ్యాప్యసిద్ధము “సోపాధికోవ్యాప్యసిద్ధః। సాధ్యాఽవ్యాప్యత్వేనతి సాధనాఽవ్యాపకత్వం సోపాధికలక్షణం। సాధ్యసామానాధికరణాత్వంతా భావప్రతియోగిత్వం సాధ్యాఽవ్యాప్యత్వం। సాధనవన్నిష్ఠాత్వంతాభావ ప్రతియోగిత్వం సాధనాఽవ్యాపకత్వం.

ఉ:- పర్వతోధూమవాణ వహ్నిత్వాత్ యథార్ధేంద్రంధన సంయోగః.

అనగా=సాధ్యము అవ్యాప్యముగా సాధనము అవ్యాపకముగా నుండుట సోపాధిక లక్షణము. కాన ఉపాధికలిగియుండునట్టి గుణము వ్యాప్త్యాసిద్ధ మనబడును. ఉ:- పర్వతమునందు పొగకలదు (ప్రతిజ్ఞ) అగ్నియుండుటచే (హేతువు) ఆర్ధేంద్రంధన సంయోగమునందుండునట్లు (ఉదాహరణము) ఇచ్చట ఆర్ధేంద్రంధన సంయోగము ఉపాధియనబడును. ఆర్ధేంద్రంధన సంయోగ ముపమానమగుటతో సాధ్యావ్యాప్యము, (పొగలేకునికి) అగ్నికి వ్యాపకత్వము అంతట లేకునియు గలుగును. ఇట్లుతత్తమగునయోగోళము నందు (కాకదీసిన లోహపిండమునందు) అగ్నియుండునేగాని పొగయుండుట గనుపించదు. కావున ఆర్ధేంద్రంధన సంయోగ రూప ముపాధిచే ధూమమున కవ్యాప్యత్వము అగ్నికి అవ్యాపకత్వము సంభవించినందున హేతువు వ్యాప్త్యాసిద్ధమను హేత్వాభాసయనబడును.

5, బాధితహేత్వాభాసము == “యత్సాధ్యాభావం ప్రమాణాంతరేణ నిశ్చితం తద్బాధితహేత్వాభాసః” ఉ:- వహ్నిరనుష్ఠః పదార్థత్వాదితి హేతౌ అనుష్ఠం సాధ్యంవహ్నాతదాభావత్వేన అసాధ్యంభవతి। వహ్నా వౌష్ణ్యంత్యాచ ప్రత్యక్షేణ గృహేతత్వేన ప్రత్యక్షప్రమాణ విరుద్ధంభవతి। తస్మాదగ్నేరనుష్ఠహేతోరసంభవం। అనగా ఎచ్చట హేతువునందు ప్రమాణాంతరములచే సాధ్యాభావము నిశ్చయింపబడునో అచ్చట హేతువు బాధిత హేత్వాభాస యనబడును. ఉ:- అగ్ని ఉష్ణములేనిది (ప్రతిజ్ఞ) పదార్థ మగుటచే (హేతువు) ఇచ్చట ఉష్ణాభావము సాధ్యము అది అగ్నియంద సాధ్యము. కారణమేమనగ అగ్నియందుష్ణత్వ గుణముండుట త్యగింద్రియ ముచే ప్రత్యక్షముగ గ్రహింపబడుచున్నది. కాన ప్రత్యక్షప్రమాణమునకు విరుద్ధమైనందున నిట్టి హేతువు బాధితహేత్వాభాస యనబడును.

అనుమానప్రమాణము సమాప్తము

3. ఉపమానము

139. “ఉపమితికరణముపమానం”. ప్రమాణం. ఉపమితిర్నామ సాదృశ్యం. సమానసదృశత్వంవా.

2. “సంజ్ఞా సంజ్ఞి సంబంధజ్ఞాన ముపమితిః” అనగా పదార్థముల వర స్పర సంబంధమును తెలుపునది సంజ్ఞ అది యుపమానము.

3. ఉపమాన జ్ఞానేన గాతి దేశవాక్యార్థోజాయతే । అతిదేశ వాక్యార్థ స్మరణం వ్యాపారః । యథాగో సదృశోగవయ ఇతి వాక్యే గవయ పద వాచ్యార్థం గో సాదృశ్యత్వావచ్చిన్నం విశేష్యం, గవాకారక విశేషణవ దేవం గౌరితి ప్రకారక జ్ఞాన ముత్పద్యతే । తదేవ ఉపమితి కరణస్య లక్షణం” అనగా ఉపమాన జ్ఞానముచే నిర్దిష్టవాక్యార్థ బోధ కలుగును. అతిదేశ వాక్యార్థ స్మరణము వ్యాపారము. ఉ :- గోసదృశము గవయము ఈ వాక్యమునందు గోవువలె నుండునది గవయము (ఆవు రూపమువలె నుండు ఒకానొక జంతువు) విశేష్యము, గో ఆకారము విశేషణము. గో రూపమగు ప్రకార జ్ఞానముచే (గవయజ్ఞానముచే) నిట్లు అర్థము దెలియు చున్నది కాన నిది ఉపమితి కరణము.

శ్లో॥ 138 సంబంధస్య పరిచ్ఛేద స్సంజ్ఞయాసంజ్ఞినానహ ।
ప్రత్యక్షదేరసాధ్యత్వా దుపమాన ఫలం విదుః ।

తా॥ సంజ్ఞచే సంజ్ఞి (ఉపమేయము) యందలి సంబంధము దెలియబడును. ఇది ప్రత్యక్షాది ప్రమాణాంతరములతో దెలియ శక్యము గాజాలదు. కావున నిది ఉపమాన ప్రమాణముననే తెలియబడును.

140. “సంజ్ఞా సంజ్ఞి సంబంధజ్ఞాన మాత్రేణ ఉపమితి జ్ఞానం నజాయతే కింతు ఉపమినో మీత్యుప వ్యవసాయ బలే నతత్సా దృశ్యం యథానం తదే వోపమితి కరణస్య లక్షణం”.

(2) “అను వ్యవసాయమితి తార్కిక పరిభాషా తదేవ వేదాంతమతేనం విత్సామాన్యజ్ఞానం బ్రహ్మ చైతన్యమితి వ్యవహియతే” అనగా వాక్యార్థము తెలియుటందు పోలికతో (సంక్షిప్తతో) సంక్షిప్తంబంధము తెలియబడును. పోలిక ఉపమానార్థమని తెలియుట మానసిక వ్యాపార ధర్మము ఇదే ఉపమితి కరణము. దీనినే అనువ్యవసాయమని తార్కికులందురు. వేదాంతులు అను వ్యవసాయమునే సామాన్య జ్ఞానమని, బ్రహ్మ చైతన్యమని బలుకుదురు.

ఉపమాన ప్రమాణము సమాప్తము

4. శబ్దము

141. “ఆప్తవాక్యం శబ్దం ప్రమాణం । యదార్థ వక్తారోహ్యప్రాః । పద సమూహో వాక్యం । తథాచ ఆప్తోచ్చరితే సతి యదార్థ బోధకత్వం వా కస్యలక్షణం । యక్యార్థజ్ఞానం శబ్దబోధః । యస్యవాక్స్య తాత్పర్య విషయీ భూతబోధో జాయతే, మానాంతరేణ న బుధ్యతే తద్వాక్యం శబ్దం ప్రమాణం.

2. “శబ్దత్వం శబ్దం । పదజ్ఞానేన పదార్థజ్ఞానం । తాత్పర్యేణ వాక్యార్థ జన్యజ్ఞానం శబ్దం । ప్రమాణం.”

3. “ప్రయోగ పేతుభూత యదార్థ వక్తృత్వం ఆప్తస్యలక్షణం. ఆప్తోచ్చరితేసతి ప్రయోగ పేతుభూత జ్ఞానం శబ్దమితి” తాత్పర్యం. అనగా ఆప్త వాక్యమే శబ్దమనబడును. ఇది ప్రమాణము యదార్థమును జెప్పు వారు ఆప్తులు. ఇట్లు ఆప్తోచ్చరితమైన దగుచు యదార్థమును బోధించుట వాక్యమునకు లక్షణము. వాక్యముయొక్క అర్థజ్ఞానమే శబ్దబోధ. ఏ వాక్యమునకు తాత్పర్య విషయక బోధ కలుగునో, ప్రమాణాంతరము లచే తెలియబడదో ఆ వాక్యము శబ్దము. పదజ్ఞానముచే పదార్థజ్ఞాన మగుచు తాత్పర్య రూపమున వాక్యార్థ జన్యజ్ఞానము శబ్దమని సారాం

శము. 3. ప్రయోగమునకు హేతుభూతమగు యదార్థమును చెప్పటయే ఆప్తునికి లక్షణము. ఇట్లు ఆప్తోచ్ఛరిత మగుచు ప్రయోగ హేతుభూతమగు యదార్థ జ్ఞానము శాబ్దమని తాత్పర్యము.

4. “ఇంద్రియ వృత్తి సహకృత పదార్థోపస్థితిర్వాప్తపారః కరణం, తజ్జన్య జ్ఞానం పదార్థజ్ఞానం । అస్మత్ప్రదాదయ మర్థోబోధ్యవ్యతి ఈశ్వరేచ్ఛా=సాంకేతికం నైవశక్తి పదార్థః”. “శక్తిః కార్యాచమేయి ఇతి వేదాంతమతే” అనగా ఇంద్రియవృత్తిచే సహకృతమగు పదార్థోపస్థితి (విషయోల్బి) వ్యాపార రూపము. ఇదియే సాధనము. దీనిచే కలిగిన జ్ఞానము పదార్థ జ్ఞానమందురు. ఈ పదమునుండి యీ యర్థము తెలిసికొనదగినది అను ఈశ్వరేచ్ఛ సంకేతము. అదియే పదమునకు పదార్థ రూపశక్తి । శక్తి కార్యాచమేయి (కార్య లింగ కానుమానమున దెలియునది) యని వేదాంతులందురు.

శ్లో॥ 197 శక్తయ స్సర్వభావానా మచింత్యజ్ఞాన గోచరాః

శతశో ద్విస్మాదస్తాస్తు సర్వాద్యాభావ శక్తయః.

తా॥ చింతించుటకు శక్యముగాక జ్ఞానమున దెలియబడునవి శక్తులు ఇవి భావ రూపములు. ఉత్పత్తి, స్థితి, లయాది రూపములైన శక్తులనేక విధములైనవి పరబ్రహ్మ వలన గలుగు చుండును.

142. “శక్తి నిరూపిత పదార్థః శక్తం తదవచ్ఛేదకం శక్తత్వం” అనగా శక్తిచే నిరూపితమైనది పదార్థమును శక్త మందురు. దాని ధర్మము శక్తత్వము.

2. “విషయతా సంబంధేన శక్త్యాశ్రయత్వం శక్యత్వం” అనగా శక్తి విషయము శక్యము. కావున శక్తము పదము శక్యము అర్థమని తాత్పర్యము. శక్తి నిరూపితార్థము, ముఖ్యమని గౌణమని (అముఖ్యమని) రెండు విధములు.

(1) సాధారణమగు, శక్తి వృత్తిచే నవగతమగు జ్ఞానము (వాచ్యార్థము) ముఖ్యము.

(2) తనకంటెను వేరయిన ధర్మ జ్ఞానమున పేక్షించుటచే ప్రాప్తించునది గౌణము.

3. శక్య సంబంధము లక్షణము. ముఖ్యార్థమునకు బాధ కలిగినప్పుడు శక్య సంబంధమును తెలుపు శబ్ద వ్యాపారమును లక్షణ యందురు. లక్షణా వృత్తిచే గలిగిన అర్థజ్ఞానము లాక్షణిక మనబడును. తాత్పర్య అనుప పత్తియే లక్షణకు బీజము (తాత్పర్య బోధ సక్రమముగనగునేని లక్షణతో నిమిత్తములేదు.)

శ్లో॥ 198 మానాంతర విరోధేతు ముఖ్యార్థస్యాపరిగ్రహే ।

ముఖ్యార్థస్యా వినాభూతే ప్రవృత్తిర్లక్షణ్యతే.

తా॥ ప్రమాణాంతరములచే ముఖ్యార్థము పొసగనిచో ముఖ్యమునకు సంబంధించిన దానియందు, ఆరోపింపబడిన శబ్ద ప్రవృత్తి లక్షణయనబడును.

శ్లో॥ 199 అభిధేయ వినాభూతే ప్రవృత్తిర్లక్షణ్యతే ।

లక్ష్యమాణగు జైర్యోగే వృత్తి రిష్టాతు గౌణతా.

తా॥ అర్థము పొసగనప్పుడు ఆరోపితమగు శబ్ద వ్యాపారము లక్షణ యన బడును. లక్షణచే జెప్పబడినదాని గుణ సంబంధము గలిగినది గౌణవృత్తి.

143. లక్షణ మూడు విధములివి :- 1. జహల్లక్షణ 2. అజహల్లక్షణ

3. జహదజహల్లక్షణ.

(1) జహల్లక్షణము = “వాక్యార్థ బాధే లక్ష్యార్థమాత్రీ గ్రహణం జహల్లణా” అనగా వాక్యార్థమున కనుప పత్తి యేర్పడినప్పుడు లక్షణచే గ్రహింపబడిన అర్థమును స్వీకరించుట జహల్లక్షణము. ఉ :- గంగయందు గొల్లపల్లెయను వాక్యమునందు గంగా శబ్దమునకు ముఖ్యార్థము ప్రవాహము. ప్రవాహమునందు గొల్లపల్లె యుండ జాలనందున వాక్యార్థమునకనుప పత్తి గలదు. కావున గంగా పదమునకు గంగాతీరమని యర్థమును గ్రహించుట జహల్లక్షణము. (జహత్=విడిచి పెట్టుట).

2. అజహల్లక్షణము = “వాక్యార్థ బోధాయ వాచ్యార్థ లక్ష్యార్థ యోరుభ యోర్గ్రహణ మజహల్లక్షణా” అనగా వాక్యార్థబోధకై వాచ్య, లక్ష్య అర్థములను రెంటిని గ్రహించదగినది అజహల్లక్షణము. ఉ:- కోదండ పంక్తులు వచ్చెను. యను వాక్యమునందు కేవల కోదండములు వచ్చుట అసంభవము. గాన కోదండములు ధరించిన యోధులు వచ్చిరి యని యర్థము. (వాచ్యార్థము=కోదండములు, లక్ష్యార్థము=కోదండధారులు. వాక్యార్థ బోధకై రెండర్థములు స్వీకరింపబడినవి. అజహత్=విడువక).

3. జహదజహల్లక్షణము = “వాక్యార్థ బోధాయ వాచ్యార్థైక దేశ పరి త్యాగేన లక్ష్యమాత్ర గ్రహణం జహదజహల్లక్షణా” అనగా వాక్యార్థ బోధకై వాచ్యార్థము నందలి విరుద్ధైక దేశమును వదలి లక్ష్యమాత్రమును గ్రహించుట జహదజహల్లక్షణము. ఉ :- సోయందేవదత్తః, తత్త్వమసి ఇత్యాదులు. (ఈ లక్షణమును వేదాంతులు మాత్రమే చెప్పిరి).

144. శబ్ద ప్రమాణే ఆకాంక్షా 2. యోగ్యతా 2. సన్నిధిభేదేన త్రి విధ హేతవః (1) పదస్యపదాంతరేణాన్వయా భావే తాత్పర్యాఽ సంభ వత్సేన ఆకాంక్షా. ఆకాంక్షా విరహోన్న శబ్దబోధో జాయతే తస్మాచ్ఛబ్ద బోధాయహేతురా కాంక్షా” అనగా శబ్దము ప్రమాణమగుటకు, ఆకాంక్షా యోగ్యత, సన్నిధి యను మూడు హేతువులు గలవు. (వాక్యమనగా ఆకాంక్షా యోగ్యతా సహితంబగు నర్థముగల యాసత్తి యుక్త పదన ముదాయము).

(1) సమన్వయమునందు పదములకు పరస్పరము ఆపేక్షా రూపమగు ప్రశ్నించుకొను నవకాశము ఆకాంక్షా. ఉ :- గోవు, గుట్టము అను ఈ వాక్యమునందు ఆపేక్ష లేనందున వాక్యము గాజాలదు. కాని, ఇది గుట్టము, ఇది గోవు అనునెడ ఏది యను ఆపేక్షకు అవకాశమున్నందున నాకాంక్ష కలుగును కాన ఇది వాక్యము.

2. యోగ్యత యనగా పదములకు గల పరస్పర అన్వయార్హత. పదార్థ ములకు పరస్పర మన్వయమునందు బాధ యేర్పడినచో యోగ్యత

యుండదు. ఉ :- నిప్పుచే తడుపుచున్నాడు. యను వాక్యమునందు నిప్పుచే తడుపుట ఎల్లప్పుడును అసంభవము. కాన అర్థావగతికి బాధ యున్నందున యోగ్యతలేదు. కాననిది వాక్యము కాజాలదు.

3. సన్నిధి యనగా అవిలంబోచ్ఛరితము (పదములచేరిక యుండుట) ఇది లేనిచో వాక్యార్థము బోధ పడనందున వాక్యము కాజాలదు.

ఉ :- నేడు దేవదత్తుడని చెప్పి మఱియొకనాడు, పోవుచున్నాడని చెప్పిన యెడల నిది వాక్యముకాదు. ఎందుకనగా నిచ్చట పదములయొక్క ఆలస్యములేని చేరిక లేదు. కాన ఆలస్యములేక ఉచ్ఛరించు పదముల చేరిక కలిగియుండుట సన్నిధి. దీనినే వైయాకరణులు సంహిత యనియు ఆంధ్రమున ఆసత్తి యనియు వ్యవహరింతురు.

145. వాక్యార్థమును బోధించుచు వాక్యమునందలి పద పదాంతర సమన్వయముతో నేకార్థమును గలిగియుండునది వాక్యము. ఇది

1. లౌకికము 2. వైదికమును రెండు భేదములు గలది.

(1) ఈశ్వర వాక్యము, వైదిక వాక్యము, సర్వము ప్రమాణమే. అపులచే చెప్పబడినదియే లౌకిక వాక్యము ప్రమాణమగును.

(2) వాక్యార్థజ్ఞానము శబ్దజ్ఞానముచే నేర్పడినది కాన వాక్యార్థ జన్య జ్ఞానమునకు పదార్థ జన్యజ్ఞానము కరణము. ఇట్లు వాక్యార్థజ్ఞానము. శాబ్దము దానికి కరణము శబ్దము. ఇచ్చట శబ్దమనగా వేదములకే కాక వేదమూలకములగు శాస్త్రములకు కూడ ఉపలక్షకము. (శబ్ద రూపములగు వేదములవలె శాస్త్రములు ప్రమాణములగును).

146. “అయదార్థాను భవస్త్రివిధః (1) సంశయ, 2. విపర్యయ 3. తర్కః”. (1) ఏకస్మిన్దర్మణి విరుద్ధ నానావై శిష్టజ్ఞాన రూపోఽనుభవః 3. సంశయః ఉ:- స్థాణుర్వా పురుషోవేతి సంశయః”

(2) “మిథ్యాజ్ఞానం విపర్యయః” ఉ:- శుక్తి కాయామిదం రజతం.

(3) వ్యావకారోపేణ వ్యాప్యారోపస్తర్కః ఉ:- యది ధూమోనస్యాస్తర్మి అగ్నిరపి నభేదన్యథా ఇష్టాసత్తి దోషేణ తర్కానువహత్తి” అనగా ఒకే ధర్మవిరుద్ధ ధర్మములుకలిగియుండుటచే నగుననుభవము సంశయము.

ఉ:- స్థాణువా పురుషుడా అనుచోట ఒడరూపమగు స్థాణుత్వము పురుష రూప చలనత్వము రెండును పరస్పర విరుద్ధములు. కాననిచ్చట అనుభవము సంశయరూపమైనందున అయదార్థము. 2. మిథ్యారూపమున కలిగిన జ్ఞానము విపర్యయము. ఉ:- శుక్తియందు రజతము కలదని తెలిసిన జ్ఞానము విపర్యయము. (3) వ్యాపకారోపముచే వ్యాప్యారోపము జేయుట తర్కము. వ్యాపకమునకు బాధ నిశ్చయించుటయే తర్కమునకు హేతువు. ఉ:- ఇచ్చట ధూమమేలేనిచో అగ్నికూడ లేకపోవును. ఈ వాక్యమునందు వ్యాపకమైన ధూమము లేనప్పుడు వ్యాప్యమైన అగ్నికి కూడ బాధసంభవించును. ఇట్లు మూడువిధములైన అయదార్థానుభవముండును.

147. “స్మృతిరపి ద్వివిధం. (1) యదార్థం ప్రమాణజన్యం (2) అప్రమాణజన్యమ యదార్థం”. అనగా యదార్థమని, అయదార్థమని స్మృతి రెండువిధములు. (1) ప్రమాణముచే కలిగిన స్మృతి యదార్థమైనది. 2. అప్రమాణ జన్యమైనది అయదార్థము.

“సర్వేషా మనుకూల వేదనీయత్వం సుఖం । ఇతరేచ్ఛాయన ధీనత్వ మనుకూల వేదనీయత్వం” అనగా పరేచ్ఛాయధీనముగాక తనకనుకూలమైనదిగ భావింపబడునది సుఖము.

2 “ప్రతికూల వేదనీయత్వం దుఃఖం । ఇతరేచ్ఛాధీనత్వ ద్వేషవిషయత్వం ప్రతికూల వేదనీయత్వం” అనగా పరేచ్ఛాధీనమగుచు తనకు ప్రతికూలమని భావింపబడునది దుఃఖము.

3. “ఇచ్ఛానామకామః ద్వేషఃకోర్ధిధః” అనగా ఇచ్చయే కామము ద్వేషమే కోర్ధరూపము.

4. “ప్రయత్నంకృతిః । ఫలేచ్ఛా ఉపాయేచ్ఛాం ప్రతికారణం ఫలద్వేషే తదుపాయేపి ద్వేషోవర్తతే” అనగా ప్రయత్నమే కృతియనబడును. ఫలమునందలి కోరికయే ప్రయత్నమునకు కారణము. ఫలమునందు ద్వేషము కలిగినప్పుడు తత్సాధనముపై ద్వేషము కలుగును.

5. “విహితకర్మధర్మః । నిషిద్ధకర్మ మధర్మం ; వేదచోదితం విహితం । వేదనిందితం నిషిద్ధమ కార్యత్వా దవిహితం”. అనగా హితకరమగు కర్మ ధర్మము. నిషిద్ధకర్మ అధర్మము. వేదముచే కర్తవ్యముగ బోధింపబడినది హితమగును. వేదముచే నిషేధింపబడునది చేయకూడనందున అహితము.

(5) బుధ్యాదయోహ్యోత్మగుణాః । నిత్యానిత్యరూపాః నిత్యో ఈశ్వరగుణాః । అనిత్యాజీవస్య” అనగా బుద్ధి మొదలగునవి ఆత్మగుణములు నిత్యానిత్య రూపములు, ఈశ్వరగుణములు నిత్యములు. జీవగుణము అనిత్యములు.

148. “సంస్కార స్త్రివిధః 1 వేగః 2. భావనారూపః 3. స్థితస్థాపకః

(1) పృథివ్యాదిభూత చతుష్టయ వృతయోః వేగః.

(2) అనుభవజన్య స్మృతిరాభవనా । అనుభవజన్యత్వేనస్థి స్మృతిహేతుత్వం భావనాలక్షణం ఆత్మాశ్రయవృత్తిః”

(3) “అన్యథాకృతస్య పునస్తాదవస్థ్యాఽపాదకత్వం స్థితస్థాపకం” పృథివి మాత్రోవృత్తిః అనగా సంస్కారములు మూడు విధములు. 1. వేగము 2. భావన 3. స్థితస్థాపకము.

(1) పృథివి మొదలగు నాలుగుభూతముల వృత్తులు వేగము.

(2) అనుభవమున జనించినదగుచు స్మృతిని కలిగించునది భావన. ఇది ఆత్మాశ్రయ మాత్రమగువృత్తి.

(3) ఒకదానికంటె వేఱువిధముగ చేయదలచి మరలనదే విధముగ (పూర్వమువలె) చేయుట స్థితస్థాపకము. ఉ:-అప్పిచ్చిన వానినుండి తప్పించుకొనుటకై యత్నించుటకు వెడలిపోవుచు మరల వానియింటి ముందుకే రాగల్గుట. దీనిని ఘటకుట్టి న్యాయమనవచ్చునందురు.

3. చలనాత్మకంకర్మ । తచ్చపంచవిధః ప్రాణవృత్తయః ఊర్ధ్వదేశ సంయోగహేతుః కర్మ ఉత్ షేషణం 2. అధోదేశ సంయోగహేతుః కర్మ

అథక్షేపణం 3. శరీరసన్నికృష్టహేతుః కర్మాకుంచనం 4. విప్రకృష్టదేశ హేతుః కర్మప్రసారణం 5. అన్యత్సర్వంగమనాది కర్మాణి". అనగా చలించుట మొదలగునవి కర్మములు. అవి 5 విధములు ఇవే పాణ్ధిధర్మము:-
 (1) పైకిలేచుట 2. క్రిందికి పోవుట 3. ఆకుంచనము (ముడుచుకొనుట) 4. ప్రసారము (చాచుట) 5. తక్కినవి నడుచుట మొదలగునవి.

6. "పరంసత్తా అపరంద్రవ్యాధిః" అనగా సత్తామాత్రము పరము. ద్రవ్యాదు లపరములు.

6. "నిత్యసంబంధస్సమవాయః । అయతసిద్ధవృత్తిః" అనగా నిత్య సంబంధముగలది అయత సిద్ధము. నిత్యసంబంధములేనిది యతసిద్ధమందురు. ఉ:- అవయవ అవయవికిగల సంబంధ మయత సిద్ధము. తాత్కాలిక సంబంధములు యతసిద్ధములు.

7. అభావశ్చతుర్విధః (1) ప్రాగభావః 2. ప్రధ్వంసాభావః 3. అత్యంతాభావః 4. అన్యోన్య్యాభావః" అనాదిసాంతం పాగభావః ఉ:- ఇహాఘటో భవిష్యతీతిప్రతీతి".

2. "ఉత్పత్యంతరం కారణేన ధ్వంసజనితకార్యం ప్రధ్వం సాభావః । సచ అంతకాలావస్థితీ". ఉ:- దండేన ఘటభిన్న కార్యజనితం ప్రధ్వం సాభావః.

3. "త్రైకాలిక అసంస్కరో యో అభావస్స అత్యంతాభావః" ఉ:- భూత లెఘటోనాస్తి.

4. "తాదాత్మ్యా వచ్చిన్న ప్రతియోగితాకాత్యం తాభావో అన్యోన్య్యాభావః" ఉ:- ఘటోనపటః. అనగా అభావము నాల్గువిధములు. (1) ప్రాగభావము 2. ప్రధ్వంసాభావము 3. అత్యంతాభావము 4. అన్యోన్య్యాభావము.

1. అదిలేనిదగుచు అంతముగలది ప్రాగభావము. ఉ:- ఇప్పుడేకుండ కాగలదనుకొనుట.

2. పుట్టిన తరువాత పనిచే ధ్వంసమగునప్పుడిది ప్రధ్వంసాభావము.

ఉ:- కట్టతో కుండపగులునప్పుడు కలిగినది.

3. కాలత్రయమునను సదృశ్యాభావమైనది అత్యంతాభావము. ఉ:- ఈ లోకమున నీకుసాటిలేడు.

4. ఒకదానియందొకటి లేకునికి అన్యోన్యాభావము. ఉ:- పటము నందు ఘటభావము, ఘటమునందు పటభావము లేకుండుటయే అన్యోన్యాభావము. పదార్థములన్నియు పై జెప్పిన సప్త పదార్థములలో నంత రూపతమగుటచే పదార్థములు సప్త సంఖ్యాకములేయని తార్కికుల సిద్ధాంతము. 1. అర్థాపత్తి 2. అనుపలబ్ధిని వేదాంతు లొప్పినవి న్యాయ కాండము నందంతరూపతములు.

శాబ్దప్రమాణము సమాప్తము.

5. అర్థాపత్తి

149. ఉపపాద్యజ్ఞానేన తజ్జజ్ఞాన్యనం ఫలభూతార్థాపత్తేర్లక్షణం తత్కరణ మర్థాపత్తిః । ప్రమాణం

1. తత్కరణన్నంతః కరణంకింతు అనుమితౌ వ్యాప్తి జ్ఞానవత్సం స్కారజన్యవ్యాపారత్వేన, అనేన వినాశదమనుప పన్నమిత్యాకారక ఉపపాద్యజ్ఞానకారణమర్థాపత్తేః ప్రమాణంకరణం. ఉ:- “దేవదత్తోపినః దివానభుంక్తే” ఇతివాక్యేపీనత్వం భోజనంవినా అనుపపన్నంతస్మాద్దృష్ట పీనత్వోపపత్తయే రాత్రిభోజనం కల్పనీయం । కల్పనజ్ఞానమేవార్థాపత్తిః కారణం. అనువ్యవసాయబలేన అర్థాపత్తిః జ్ఞానంభవతీత్యన్వే.

అనగా

ఒక లక్షణము కనపడుచుండ దాని కుపపత్తిని కలుగజేయుటకు మఱి యొక దానిని ఉపపాదించుట సాధనమనబడును. దానితో సాధ్యమైనది ఉపపాద్యము. ఉపపాద్యము నెఱుంగుటకు సాధనమగు దానినే అర్థాపత్తికి

కరణమందురు. అనుమితీయందు వ్యాప్తిజ్ఞానము కరణమైనట్లే సంస్కార జన్య వ్యాపారరూపమై యిదియును అర్థాపత్తి కరణమగును.

ఎట్లన.

బలినన దేవదత్తుడు పగలు భుజింపడు. అను వాక్యమున కనిపించు లక్షణము పుష్టి. అది భోజనము లేనిది (ఉపవన్నము) సంభవముకాదు. కాన పుష్టిసంభవమగుటకు కారణమైన రాత్రిభోజనమనునది కల్పించ బడును. ఈ కల్పనచేతనే “పుష్టి” సమర్థింపబడినది. ఇదియే అర్థాపత్తి లక్షణము.

ఇది మఱియొక ప్రమాణము.

అనువ్యవసాయబలముచే అర్థాపత్తి జ్ఞానమగునని కొందఱునిరి.

6. అనుపలబ్ధి:

150 జ్ఞానకరణ కాజన్య అభావానుభవాసాధారణ కారణమనుపలబ్ధి:

2. జ్ఞానకరణస్య అభావానుభవకరణత్వమనుపలబ్ధేర్లక్షణం. ప్రమాణం

3. తత్కరణనామ వ్యాపారరూపాఽ సాధారణ కారణత్వం ప్రతియో గితాకతద్వ్యాప్తేతర, యావత్ప్రతియోగ్యుపలంభక సమహితత్వ మనుప లబ్ధేర్లోగ్యత్వం.

4. అధికరణ్యతాదృశ ప్రతియోగ్యుపలంభక సమపథానం యోగ్యతా వచ్ఛేదకం.

5. ప్రత్యక్షజ్ఞానమపి ప్రత్యక్షప్రమాణజ్ఞాన జన్యమేవేతినియమోస్తి. బ్రహ్మణిమానంతారా ప్రవృత్తేర్నిమీలితన యస్యదశమత్వా జ్ఞానాత్తా దృశజ్ఞానస్య పరోక్షజ్ఞానత్వేనైవ ప్రమాణత్వం నత్వపరోక్షం. అపిచ।

అభావస్థేంద్రియ వేద్యత్వేన ఆదిమత్వాత్సుతరా మనుపవన్న త్వాత్తస్మాద
భావజ్ఞానన్నానుపలబ్ధిః అతః ప్రమాణాంతరమితిసిద్ధం.

తా॥ చతురాదింద్రియజ్ఞానముచే గాక అభావమును దెలిసికొనుట
యందసాధారణ కారణమగునది అనుపలబ్ధి ఇది ప్రమాణమగును. అంతః
కరణమున కభావజ్ఞానము గలిగించుటే యనుపలబ్ధి ప్రమాణలక్షణము.
అనుపలబ్ధిని దెలియజేయునది వ్యాపారరూపరహితమైన యసాధారణమై
నయోగ్యతయే కారణము. కుందేటికొమ్ములు మొదలగు వాని యభావా
నుభవ మనుపలబ్ధి ప్రమాణముననే దెలియబడును. ప్రతియోగి (ప్రతిపక్షం)
దాని వ్యాప్తిలేనిది ప్రతిపక్షరహితమైనదే యనుపలబ్ధి యగును.

కాని అభావజ్ఞానము అనుపలబ్ధి గాజాలదు కాన ప్రమాణాంతరమగునని
యర్థము.

రి. యది తర్కమతానురోధేనాభావం సర్వత్రోరోప్యస్థలే ప్రత్యక్షజ్ఞాన
రూపమన్యథాభ్యాతేన వర్తమానత్వాన్నాదోషోభవతితి చేత్తర్హస్య
థాభ్యాతమ నిర్వచనీయత్వాద్భావపవ అనారోప్యస్థలేతు ప్రత్యక్షజ్ఞాన
మన్యథాభ్యాతంచేదప సిద్ధాంతాపాతః। వస్తుతస్తు అనుపలబ్ధి ప్రమాణస్య
ప్రత్యక్షాదియోగ్యత్వాభావాన్నాభావజ్ఞాన మనుపలబ్ధిర్భవతి తస్మాన్న
ప్రత్యక్షం, నానుమానం నోపమానం నశబ్దం నార్థావత్తిరతో అనుపలబ్ధిః
ప్రమాణాంతరం.

తా॥ ఒకవేళ తర్కమతమునందలి ట్టుదలతో అభావము ఆరోపించ
బడు నన్ని స్థలములందు ప్రత్యక్షజ్ఞానమే అన్యథాభ్యాతమను నామాంతర
ముగా జెప్పబడుచున్నదనిన అన్యథాభ్యాతము అనిర్వచనీయముగాన అది
యదార్థజ్ఞానచే బాధింపబడును. ఆరోపించబడని స్థలములందు ప్రత్యక్ష
జ్ఞామన్యథాభ్యాతమగు ననినచో నపసిద్ధాంతమునందు జేరును. యదార్థ

మున ప్రత్యక్షాది ప్రమాణములందనుపబ్ధి చేరదు కాన, అభావజ్ఞానము నందంతరూపముగాజాలదు. ఇట్లు ప్రత్యక్షానుమానోపమానశబ్దార్థా పత్తివలె అనుపబ్ధిని వేరుగ నంగీకరించవలయును.

9. “భేదాతిరిక్త పృథక్త్వాదౌ నిరూపితత్వేన లక్షణాభావాన్నతా వన్యోన్యాభావ విషయా”.

తా॥ పురోడాశాది ద్రవ్యముల పృథక్కరణములు (వేరుగా విభాగించి నవి) నిరూపణమాత్రములే యగుటతో నవి యన్యోన్యాభావము నందంత రూపములు గాజాలవు.

10. అన్యోన్యాభావస్వాధికరణం సాదిత్వేసాదిరనాదిత్వే సత్యనాదిః.

తా॥ అన్యోన్యాభావములై నవి యాదిమత్తులై నచో అన్యోన్యాభావ మాదియగును. నవి యనాదులగుచో నిదియు ననాదియనబడును.

11. జీవబ్రహ్మణోర్భేదే కల్పితేపితత్కల్పిత భేదస్యఅన్యోన్యాభావ ఏవ కారణం, తాత్విక భేదానభ్యుపగమాద్వియదాదివన్నాద్వైతవ్యాఘాతః।

శ్లో॥ 200. అక్షమాభవతఃకోయం సాధకత్వప్రకల్పనే।

కింనపశ్యసిసంసారం తత్త్రైవాజ్ఞాన కల్పితం ॥

తా॥ సాధనముల కల్పనయం దెవర సమర్థులగుదురు? కనుపించు సంసార మజ్ఞానకల్పితమగుట గనుపించుట లేదా? యున్నదని యర్థము అట్లే జీవబ్రహ్మలకు గల భేదము కల్పితముగావచ్చును. యదే అన్యోన్యాభావము నందు జేరును.

12. కల్పితభేదోపిద్వివిధః సోపాధికః నిరుపాధికః.

(1) ఉపాధిసత్తావ్యాపక సత్తాసోపాధిః ఉ:- ఆకాశస్త్వైకస్యాపిఘట, మఠోపాధిభేదేన భేదః.

(2) నిరుపాధిః నిర్నిర్గతమత్సంతః ఉపాధికం. ఉపాధిసహితరహితమాత్ర
భేదః=ఉ=ఘపటాది విలక్షణ మాయోపాధిక చైతన్యం. శుద్ధచైతన్యం.

13. అర్థజ్ఞాన పరిశుద్ధికిగాను న్యాయశాస్త్ర ముపకరించును. వేదవిరుద్ధ
మగు తర్కమే నిందితముగాని, ధర్మశుద్ధినపేషించియవిరుద్ధమైన
తర్కము అనుభవాంగముగ నపేక్షితము.

శ్లో॥ 201. ప్రతిత్వక్షంచాను మానంచ శాస్త్రంచ వివిధాగమం।

త్రయస్సు విదితం కార్యం, ధర్మశుద్ధి మభీచ్ఛతః।

తా॥ ప్రతిత్వజ్ఞానుమాన శాబ్దములు మూటిచే పరిక్షింపబడినదే ధర్మమని
దెలిసికొని ధర్మశుద్ధి నపేషించువారు కర్మలజేయనగును.

ఇది న్యాయశాస్త్ర సంగ్రహము

ఆర్ష విజ్ఞాన సర్వస్వము

ద్వితీయ గుచ్ఛము

పూర్వ మీమాంసా కాండము

ధర్మలక్షణము

161. చతుర్థశ విద్యలలో పదిమూడవది మీమాంసాశాస్త్రము. పూర్వోత్తర భేదముచే యీ మీమాంసాశాస్త్రము ద్వివిధమైనది. పూర్వ మీమాంసాశాస్త్రము కేవలకర్మకాండనే ప్రతిపాదించును. ఉపనిషదర్థమును (వేదాంతార్థమును) విచారించునది ఉత్తర మీమాంస లేక శారీరిక మీమాంస. పూర్వమీమాంసాపూత్రములను జైమినిమహర్షి చెప్పెను. అందు పండెం డధ్యాయములు గలవు. జైమిని సూత్రములకు కుమారి లభట్టు భాష్యమును రచించెను. దీనికి శబరస్వామి వ్యాఖ్యానముగలదు. స్వతంత్ర గ్రంథములు గలవు. లోగాక్షి భాస్కరుడు విద్యార్థులకును, ఇతరులకును శాస్త్రప్రవేశము గలుగుటకు అర్థసంగ్రహమును వ్రాసెను. పండెండధ్యాయములలో గల సూత్రముల సంఖ్య దాదాపు 2657. వేదాంత విచార మీ శాస్త్రమునం దనావశ్యకమైనందున ధర్మవిచారమునే ఇందుజేయనైనదని కేవల పదముతో సూచింపవలె నది.

శ్లో॥ 202. భవ్యాయభూతమితికించ విధి పృథానే।

కాండేనయోయమిహ తద్విపరీతమాహుః।

భూతాయ భవ్యమితి భూతపరంహి సర్వం।

వేదావసాపమితి సూత్రకృదాచ చక్షే.

సంక్షేప, శా. శ్లో 312

తా॥ అపూర్వముద్వారా స్వగ్రాదిరూప ఫలములు గలుగుటకై చేయబడిన విధ్యుక్తకర్మలు ఉపకరించునని పూర్వకాండయందు ప్రతిపాదించబడినది. కాని నిష్కామనయా జేయబడిన కర్మలు చిత్తశుద్ధిని కలిగించి జ్ఞానోత్పత్తిద్వారా భూతసిద్ధమగు మోక్షమునకు ఉపకరించునని సూత్రీకారులు (వేదవ్యాసులు) చెప్పిరి. కావున వేదాంతములు భూతసిద్ధబ్రహ్మవరములై నందున వాని విచారమీ పూర్వ మీమాంసాశాస్త్రమునందనావశ్యకము. అప్రస్తుతమగుటచే బ్రహ్మవిచార మిందంతర్భవించదు. సాంగచతుర్వేదాధ్యయనము, శ్రౌతకల్ప సూత్రములు గురుముఖాధ్యయనము జేసిన వారలకే ఈ శాస్త్రమునందు యదార్థజ్ఞానము గలుగును. ఇతరులకది సాధ్యము గాజాలదు. కాన ఈ శాస్త్రమునందలి కొన్ని విషయములీ సంగ్రహమునందు విచారించబడును. ద్వాదశాధ్యాయము లందలి సంగ్రహ విషయము లివి:—

152. ప్రథమాధ్యాయమునందు విధ్యాదుల లక్షణ, ప్రామాణ్యాదుల నిరూపింపబడినవి. ద్వితీయమున విధేయములైన కర్మల భేద నిరూపణము: తృతీయమున విహితకర్మలకు శేషశేషిభావ నిరూపణము, చతుర్థమున కృతుప్రాయక్తానుష్ఠేయ కర్మలకును, పురుషార్థోపయుక్తములైన వానికిని ఉపయుక్తములగు పదార్థముల పరిమాణము విధింపబడినది. పంచమమునందు అనుష్ఠానయోగములైన పదార్థములకు అనుష్ఠానక్రమము జెప్పవలెనది. షష్ఠాధ్యాయమున విహితకర్మ ఫలబోక్షలగు వారికి అధికార లక్షణము జెప్పబడినది. సప్తమమునందు ప్రకృతి యాగములందుపదేశింపబడిన అంగములకు వికృతి యాగములందు సామాన్యాతిదేశము నిరూపింపవలెనది. అష్టమమునందు “ఆగ్నేయోఽష్టాకపాలః” ఇత్యాది ప్రకృతి యాగములందును, “సౌర్యంచరుం” ఇత్యాది వికృతి యాగములందును విశేషాతి దేశము గలదు. నవమాధ్యాయమునందు ప్రకృతి యాగములందు జెప్పిన మంత్ర, సామ, సంస్కార కర్మలు వికృతి యాగములందతి దేశముగ ప్రాప్తింపునప్పుడు ప్రకృతి వికృతులందు అగ్ని సూర్యాదులకు వ్యత్యస్త భేదముచే (ప్రకృతి యందలి దేవతావాచకములను విడిచి వికృతి

యందు వ్యత్యస్త దేవతావాచకముల భేదముతో) అధ్యాహారమును ఊహా క్రమముగ కల్పించుకొనదగునని జెప్పనైనది. ఉ:- ప్రకృతియందు గల దేవతావాచకము “అగ్నియైజుష్టనిర్వపామి” ఇత్యాదులు వికృతియం దతిదేశప్రాప్తములగునప్పుడు అగ్ని పదత్యాగమున సూర్యపద మధ్యాహారము.

2. ఉ:- సామమునందలి “గిరాగిరాసదక్షస” అను ప్రకృత గిరాపద పరిత్యాగముచే వికృతియందు ఇరాపదమధ్యాహారము. ఇట్లే అన్ని సామముల యందని ఊహించవలయును.

3. ఉ. ప్రకృతియందు సంస్కారార్థమునకు జెప్పనైన వ్రీవ్యాది ద్రవ్యములకు బదులుగా వికృతియందు నీవారాది ద్రవ్యాంతర సంబంధ మగునని అవఘాతాదులందూహగును, ధశమాధ్యాయమునందు ప్రాకృతాంగములు సావకాశములైన వానికి అతిదేశమగునప్పుడు వికృతియందు ఉపధిష్టములైన విశేషాంగములచే బాధకలుగునని చెప్పబడినది. ఉ:-ప్రకృతి యందలి “శరమయంబర్హిః” అను శరమయదర్శలకు వికృతియందు తద్వ్యతిరిక్తదర్శలని యర్థము. ఏకాదశమునం దసేకాంగములతో గూడి యుండు అంగికిగల విద్యుక్తాంగముల కొకేసారి సంస్కారమును చేసినచో నన్ని యంగముల కట్టి ఉపకార సామ్యముగలదని చెప్పనైనది ఉ:-పౌర్ణ మాస్యయాగములు “ఆగ్నేయోష్ఠాకపాలః”, “ఉపాంశుయాజమంతరాయజిత”, “అగ్నిషోమీయ మేకాదశకపాలః” ఇత్యాదులందు కర్మ ప్రయుక్తములైన ప్రయాజాద్యంగముల కొకేసారి సంస్కారానుష్ఠానమును జేసినచో నదే సర్వాంగములకు ఉపకరించుననబడినది.

ద్వాదశాధ్యాయమునందు ఏకాంగి ప్రయుక్తమైనాంగానుష్ఠానముచే ప్రయోజన సామర్థ్యరహితములైన యితర అంగికి ఉపకారముగా వచ్చునని చెప్పనైనది. ఉ:- “అగ్నిషోమీయం పశుమాలభేత” అను పశు తంత్రమునందు ప్రయోగింపబడు ప్రయాజాద్యంగములకు చెప్పిన సంస్కారానుష్ఠానము పురోహితాదులకు ఉపకరించుననిరి.

153. ఈ శాస్త్రమునంద నుబంధ చతుష్టయము లివి:-

1. విషయము—ధర్మము (త్యాజ్యరూపమున నధర్మము విచారించ బడినది).
2. అధికారి—అధీతవేద వేదాంగుడగు జిజ్ఞాసువు.
3. సంబంధము—బోధ్య, బోధకభావము.
4. ఫలము—స్వర్గాదిరూప సుఖము.

ఇట్టి శాస్త్రముజిజ్ఞాసువులకు విచారణీయమైనది, “స్వాధ్యాయోద్ద్యోతవ్యః” ఇత్యాది వాక్యములచే అధ్యయనము నియమ విధిగావిధించుటతో అర్థజ్ఞాన యుక్తమైన అధ్యయనమే ప్రయోజనకారియగును. “ఫలవదర్థావబోధ పర్యంతమాధ్యయనం” అను శ్రుతికి నియమార్థమునందే ప్రామాణ్యతకలదు. కాన కేవలవర్ణోచ్ఛారణ మాత్రమున అధ్యయనము పూర్తికాదు. “స్థానరయంభారహారః” ఇత్యాది శ్రుతిలు కేవలాధ్యయనము నింద్యమని జెప్పినవి. “యోర్థవిత్సకలంభద్రమశ్నుతే” ఇత్యాది శ్రుతిలు అర్థయుక్త అధ్యయనమునకు ఫలము లుపదేశించినవి. కావున కర్మాధికారియగుటకు అర్థజ్ఞానసహితముగనే యధ్యయనముచేసి యుండవలయును. “విద్వాన్యజేత”, “విద్వాన్వ్యాజయతి”, “విజ్ఞానేనయజ్జంతతుతే” ఇత్యాదులు ప్రమాణములు.

154. ఇట్టికారణములున్నందున అర్థయుక్తాధ్యయనముచేసిన యధికారి శ్రుతియందు జెప్పిన ద్రివ్య, దేవత, కర్మ, స్వరూపమును దెలియుటకు గాను ఈ శాస్త్రమును విచారింపవలయును కాన విచారమునే జిజ్ఞాస యందురు.

౧. “అథాతోధర్మ జిజ్ఞాసా” ఈ మొదటి సూత్రమునుండి “అన్వాహో ర్యేచ దర్శనాత్” వఱకు జైమిని జెప్పిన సూత్రములను పూర్వమీమాంస యందురు. ప్రథమ సూత్రమునందలి “అథః” శబ్దమునకు ఆనంత ర్యార్థము. అనగా అర్థయుక్తాధ్యయనమును జేసిన తరువాత యని

అర్థము. అధ్యయనమున కర్థజ్ఞానమే దృష్టఫలముకాన గనుపించు ధృష్ట ఫల పరిత్యాగమునుజేసి యదృష్టఫల కల్పనజేయుట అన్యాయమగును.

శ్లో॥ 203 లభ్యమానేఫలే దృష్టే నాదృష్టః పరికిల్పనా ।
విధేస్తు నియమార్థ త్యాన్నానర్థక్యం భవిష్యతి ॥

తా॥ దృష్టఫలము గనుపించుచుండగ నదృష్టఫలము గలదని కల్పన జేయు రాదు. విధులు నియమార్థము లై నందున వ్యర్థములు కాజాలవు. ప్రథమ సూత్రమునగల రెండవపదము “అతః” అనునది హేతువు. ఏ కారణముచే నధ్యయనమువకు అర్థజ్ఞానమే దృష్టఫలమని చెప్పనైనదో ఆకారణమున యనుటకు “అతః” శబ్దము ప్రయోగించిననై నది. అందే మూడవపదము “ధర్మః” అని కలదు. ధర్మశబ్దమున కనేకార్థములున్నను, ఇచ్చట రెండవ సూత్రమున ధర్మలక్షణమును నిశ్చయించుటచే నదే ధర్మశబ్దార్థమగును.

సూత్రమునందలి నాల్గవపదము “జిజ్ఞాసా” అనగా జ్ఞాతుమిచ్ఛా జిజ్ఞాసా = తెలిసికొను కోరిక. అధికారికి శ్రుతియందు జెప్పిన ద్రవ్య, దేవత, కర్మల స్వరూపమెట్టిది? తాజేయుటెట్లు? అనుచు తెలిసికొనుటకు ఇచ్చ సహజము గనే కలుగును. పూర్వకాలమునందెట్టి కర్మలు జేసిన వారలకు ఫలములు గలిగినవని. విధిచోదిత కర్మలజేయని వారలకు దుఃఖ ఫలానుభవములు గలిగినవని కథలు వినుటచే తనకు అట్టి సుఖఫలమే కలుగవలయును. దుఃఖ ఫలములు కలుగకుండునట్లు తప్పించుకొనవలయుననెడి యాత్మికిని ఇచ్చ యందురు. మఱియు తాను దేహాతిరిక్తుడని తెలియుటచే దేహము నశించి నను తాను నశించడు. మృతశరీరమునొదలి సుఖదుఃఖాను భవార్థము నకై పరలోకములందు జేరియచ్చట స్వకర్మాను రూపఫల మనుభవించును. కావున ధర్మస్వరూపమును తెలియుటకు ఇచ్చగించును. ఇహలోక సుఖేచ్ఛచే తన ప్రయత్నమున భోగసంపత్తిని సమకూర్చుకొనువట్లు తనకు మరణానంతరము పరలోకాదుల గమనమ నివార్యమైనందున ఇహలోక సుఖములవలె పరలోకములందును సుఖమే గావలయుననెడి కోరిక (ఇచ్చ) కలుగుట సహజము. ఇదియే జ్ఞాతుమిచ్ఛా జిజ్ఞాసార్థము.

155. “ధాతవః ప్రకృతయః । ప్రకృతేః ప్రత్యయార్థం గుణార్థంభవతి” అను న్యాయముగ “జిజ్ఞాసా” వాచకము ప్రకృతి. శబ్దశక్తి (పదార్థము) ప్రత్యయము. ప్రకృతి ప్రత్యయములతో నేర్పడిన యనుష్ఠాన యోగ్యజ్ఞానము “అజహల్లక్షణ” యాసంభవము. ప్రత్యయజ్ఞానము విచారసాధ్యమైనందున ఇచ్ఛాసాధ్యమైన విచారము “జహల్లక్షణ” చే సంభవమగుచున్నది. కావున ధర్మజ్ఞానము విచారణతో దెలియునని తాత్పర్యము. ఇచ్చట కర్తవ్యపదము సూత్రమున లేనందున యధ్యాహారమని తెలియవలయును. కర్మస్వరూపము వేదమునందు ఉత్పత్త్యాదివిధి వాక్యములతో జెప్పవలెనది. అవి:-

శ్లో॥ 204. కుర్యాత్క్రియేత, కర్తవ్యం, భవేత్, తస్యాది పంచమం ।

ఏతత్సార్వ తస్య వేదేష నియతం విధిలక్షణం.

తా॥ కుర్యాత్. క్రియేత, కర్తవ్యం, భవేత్, స్యాత్, అను పంచవిధభేద ప్రత్యయములతో శ్రితులందు జెప్పిన వాక్యములు విధులు. కావున విచారము జేసిన ధర్మజ్ఞానము గలుగును ఇందు.

శ్లో॥ 205. యజ్ఞాత్కర్మ తోన్యత్ర లోకోయం కర్మబంధనః ।

తదర్థం కర్మ కౌంతేయ ముక్త స్సంగస్సమాచర. గీ. ఆ. 3. శ్లో. 9.

తా॥ కుంతీకుమారా! “యజ్ఞో వై విష్ణుః” అను ప్రమాణమున యజ్ఞముకొరకు (ఈశ్వర ప్రీత్యర్థమునకై) జేయు కర్మలుదప్ప తక్కినకర్మలన్నియు బంధకరములు. ఈ లోకము కర్మనియంత్రణచే నిబంధితమైనది కాన నీవు ముక్తనంగుడవై । ఫలాపేక్ష రహితుడవై, కర్మల నాచరింపుము.

శ్లో॥ 206. సహాయజ్ఞాః ప్రజాస్సృష్ట్యా పురోవాచ ప్రజాపతిః ।

అనేన ప్రసవిష్యద్వమేష వోస్త్విష్ట కామధుక్. గీ. ఆ. 3. శ్లో. 10.

తా॥ యజ్ఞములతోపాటు, ప్రజలను బుట్టించి వారితో ప్రజాపతి సగ్గాది కాలమునందిట్లనెను. మీరి యజ్ఞములతోడనే ప్రసవము (వృద్ధి=ఉత్పత్తిని) జేసికొనుడు. ఈ యజ్ఞములే మీ కిష్టఫలములనిచ్చు కామధేనువుగను.

శ్లో॥ దేవాన్వావ యతానేనతేదే వాభావయస్తువః ।

సరస్వతం భావయంతః శ్రేయః పరమవ్యాప్తస్థః ।

గీ. అ. 3. శ్లో. 11.

తా॥ మీరీ యజ్ఞములచే నిందాదీ దేవతలను వృద్ధిపఱచుదు. ఇంద్రాది దేవతలు మీచే యజ్ఞములందు పూజింపబడి మిమ్ముల వర్షాదులచే వృద్ధి పఱచురు. ఇట్లు మీ రొకరికొకరు ఉపకరించుచు శ్రేయస్సు పొందుదు.

శ్లో॥ 208. ఇష్టాన్సోగ్ధాన్తి వోదేవా దాస్యంతే యజ్ఞభావితాః ।

తైర్దత్తాన ప్రదాయేభ్యో యోభంతే నైనవసః ॥

గీ. అ. 3. శ్లో. 12.

తా॥ యజ్ఞములచే పూజింపబడిన దేవతలు మీ కిష్టధనములను (అన్నాదులను) ఇత్తురు. వారిచ్చిన భోగాదులను యజ్ఞాదులందు వారికి సమర్పింపక యే స్వార్థమునందే ఉపయోగించుకొనువారు దొంగలగుదురు.

శ్లో॥ 209. యజ్ఞశిష్టా శినన్సంతో ముచ్యంతే సర్వకిల్బిషైః ।

భుజంతే తేత్వఘం పాపాయే పచ్యంత్యాత్మ కారణాత్.

గీ. అ. 3. శ్లో. 13.

తా॥ దేవాది పంచమహో యజ్ఞముల నిర్వర్తించిన తరువాత యజ్ఞ శేషమును భుజించువారు సర్వపాపములనుండి విముక్తులగుదురు. కాని యెవరు స్వాశ్రయమునకే మాత్రమునకే పాపముల జేసికొనెదరో వారు పాపభోజనలగుదురు.

శ్లో॥ ౪౭ “మోఘమన్నం విందతేఽప్రచేతాః । నార్యంపుష్యతి నోనభాయం ।

సత్యంబ్రవీ పిచవత్యతస్య । కేవలాఘోభవతి కేవలాదీ. ఋగ్వేదము.

తా॥ అజ్ఞుడు భుజించునన్నము వ్యర్థమగును. వాడు పూజ్యులను (అతిధులను) మిత్రులను పోషింప సమర్థుడు గాజాలడు. తన పొట్టకే తిను వాడు కేవల పాపములనే దినువాడనబడునని శ్రుతి సత్యము నొక్కివక్కాణించినది.

శ్లో॥ 210. అన్నాద్భవంతి భూతాని పర్జన్యాదన్న సంభవః ।

యజ్ఞాద్భవతి పర్జన్యో యజ్ఞః కర్మసముద్భవః గీ. అ. 3. శ్లో. 14.

తా॥ అన్నముచే ప్రజోత్పత్తి యగుచున్నది. (అన్నసారమే శుక్లశోణితముగ బరిణమించి ప్రజోత్పత్తి యగుచున్నది) వర్షముచే నన్నము సంభవించును. యజ్ఞములచే వర్షము కురియును. కర్మచే యజ్ఞములు నిర్వర్తింపబడును.

శ్లో॥ 211. కర్మబ్రహ్మాద్భవం విద్ధిః బ్రహ్మాక్షర సముద్భవం ।

తస్మాత్సర్వగతం బ్రహ్మనిత్యం యజ్ఞే ప్రతిష్ఠితం.

గీ. అ. 3. శ్లో. 15.

తా॥ వేదోద్భవములు కర్మలు. వేదములు అక్షర బ్రహ్మ నిశ్వాస జనితములు కావున బ్రహ్మ సర్వవ్యాపి యగుటచే యజ్ఞములందు నిత్యరూపముగ ప్రతిష్ఠించి యున్నాడు.

156. పై కారణములుండబట్టి యిచ్చట యజ్ఞములే ధర్మశబ్దమునకు ముఖ్యార్థముకాని యజ్ఞేతరములు ధర్మశబ్దమునకు ముఖ్యార్థములు గాజాలవు.

సూ॥ ౨. “చోదన లక్షణార్థోధర్మః” అనగా చోదన లక్షణార్థమునిచ్చునదే ధర్మము. వేద ప్రతిపాద్యమగుచు, ప్రయోజ కలదియై అర్థవంతమగునది (అనర్థముల నివర్తించునది) చోదన లక్షణము. ఈలక్షణమునందలి విశేషణము సార్థకములు. అనర్థ హేతువులగున ధర్మమును గర్హించుటకై అధర్మ విచారణయిందు జేయనైనదని తాత్పర్యము. శాస్త్రము హేయోపాదేయము నుపదేశించి హితమును బోధించునది శాస్త్రమగును. ధర్మాధర్మము లతిసూక్ష్మములైనని కాన వానిని శాస్త్రమునదప్ప వేరు విధముగ తెలిసికొనుటకు శక్యము గాజాలదు.

శ్లో॥ 212. తస్మాచ్ఛాస్త్రం ప్రమాణంతే కార్యాకార్య వ్యవస్థితౌ ।

జ్ఞాత్వాశాస్త్ర విధానోక్తం కర్మకర్తు మిహోర సి.

గీ. అ. 16. శ్లో. 24.

తా॥ కార్యకార్య వ్యవస్థయందు (ధర్మాధర్మ నిర్ణయమునందు) నీకు శాస్త్రమే ప్రమాణమగును. కాన నీవు శాస్త్రమునందు జెప్పిన ప్రకారముగ తెలిసికొని కర్మ లనుష్ఠింపుము.

157. పై సూత్రమునందు ధర్మలక్షణము, ప్రమాణ లక్షణము రెండును గలవనిన యెడల వాక్యభేదమును దోషము కలుగవచ్చు ననరాదు. సూత్ర ముఖతః (వాచకమున) ప్రమాణ లక్షణము, అర్థతః (వాచ్యార్థమున) ధర్మలక్షణము జెప్పవలెననికాన నిర్దుష్టము. దీనిచే విధ్యాదులన్నియు సప్రమాణములగును. వేద పూర్వభాగమునందలి భేదములివి:-

1. విధి 2. మంత్రము 3. నామధేయము 4. నిషేధము 5. అర్థ వాదము.

భావనా విచారము

158. విధిభావనా రూపము. ఇందలి మతభేదములివి:-

(1) భట్టమతమునందు — శబ్దభావనావిధి.

(2) గురుమతమునందు—నియోగమువిధి.

(3) తర్కమతమునందు—ఇష్ట సాధనరూపమైనదివిధి.

భట్టమతమిట్లు:- “వ్యాపార రూపవిశేష శబ్దభావనావిధి”. అనగా విధి శబ్దభావనారూపము. అది వ్యాపారవిశేషమనబడును. “భవితుర్భావ నానుకూలభావ యిశ్రువ్యాపార విశేషః భావనాలక్షణం” కలుగబోవు పని కనుకూలముగ భావించువానియొక్క (కర్తయొక్క) వ్యాపార విశేషమును భావనయందురు. అథవా. “అన్యోత్వాదనానుకూలాత్మా భావనా సామాన్యం, సాధ్య-రూపిణీ” లేదా అర్థిభావనా కలుగుట కనుకూ వ్యాపారరూపమైనది, సాధ్యమగునది భావనా సామాన్య లక్షణము.

శ్లో॥ 213. ధత్వర్థస్య వ్యతిరేకేణ యద్యప్యేషా నలభ్యతే ।

తథాపిసర్వ సామాన్య రూపేజై వావగమ్యతే.

తా॥ భావన భాత్వర్థమునకంటె వేరుగ తెలియబడదు. అయినను సామాన్యముగనే భావనారూపము దెలియవచ్చును. ఉ:- “యశేత స్వర్గకామః” ఈ వాక్యమునందు స్వర్గరూప ఫలము మానసిక విషయ రూపముగ సిద్ధముగ నున్నట్లుచెప్పి తత్సాధనగ యజ్ఞమనుష్టేయమని ఫల కామునికి శ్రుతి ఉపదేశించినది. కాన ఫలోద్దేశ్యము స్వేచ్ఛామాత్రము అనగా స్వర్గరూపఫలము తనమానసిక విషయరూపము. “మానస విషయ త్యాకారేణసిద్ధ వన్నిర్దిశ్య తత్సాధనత్వేన అజ్ఞాతస్య యాగాదే రనుష్ఠానం ప్రతిపాద్యతః” ఇట్లు స్వర్గరూపఫల ముద్దేశ్యము. కాని స్వర్గరూపఫలము ప్రమాణాంతరములతో దెలియనందున సాధనగ యాగ మును జేయుమని శ్రుతి చెప్పటతో విధియగును. వై యుదాహరణ మందలి యజిధాతువు ప్రకృతి, తస్యప్రత్యయముతోగలసి విధ్యర్థమిచ్చును. ప్రత్యయము రెండంశములుగలది (1) ఆఖ్యాతము. (2) లింగము. ఆఖ్యాతాంశము భూత భవిష్యద్వర్తమాన కాలమును దెలుపు దశలకార సాధారణము. ఉ:- లట్, లిట్ ఇత్యాదులు. లింగంశము కేవల లిజి మాత్రము ఇదే విధిని తెలుపును. కాని యనుష్ఠాన క్రియాశూన్యమైన యెడల సార్థకము గాజాలదు. “యాగ క్రియామంతరేణ సిద్ధస్వర్గ స్యాపి న ఫలసాధనత్వం. యథా పాకక్రియా మంతరేణోదనం నసంభ వతి” అనగా లోకమునందు పాకానుకూల ద్రివ్యములుండినను ముఖ్య మగు పచనక్రియ లేనిచే అన్నము ఫలరూపముగ గనుపించుటలేదో అట్లే యాగక్రియ ముఖ్యమైనది. శూన్యమగునప్పుడు (సాధన లేనప్పుడు) సిద్ధమైన (స్వర్గరూపఫలము) గాని సాధ్యము గాజాలదు.

159. “అకరణస్యాపి స్వసాధన నిష్పాదితస్య యాగాదేః స్వతోఽ పూర్వ ద్వారాభావనా భావ్యస్య స్వర్గరూప ఫల నిష్పాదకత్వం భవతి । భావార్థస్య యాగాదేరేక పదోపాత్తత్వేన భావనా” అనగా యాగాదులు సాక్షాత్తుగ స్వర్గరూపఫలమును బుట్టించుటందు సాధనలుగాకున్నను అవి స్వసాధనములతో నిష్పన్నములగుచు అపూర్వమను ఒకానొక ఫలమును

బుట్టించి తద్వారా స్వర్గరూప ఫలముల నిచ్చును. భావనా విషయములైన యాగాదులను ఒకే శబ్దమున బలుకుటందు సౌకర్యమున “భావనా” యందురు. ఇట్లాభ్యాత లిజ్ఞాంశములతో చెప్పబడిన భావన రెండు విధములివి:-

1. శాబ్దీభావనా 2. ఆర్థీభావనా.

(1) శాబ్దీభావన=“పరిస్పంద పరిణామ విలక్షణ, పురుష ప్రవృత్త్యాత్మికా, ఆర్థీభావనోత్పత్త్యనుకూలో లిజ్ఞాది శబ్దవాచ్యస్య వ్యాపార విశేషో శాబ్దీ భావనా । యద్యస్మాచ్ఛబ్దాన్నియమేన ప్రతీయతే తత్తస్య వాచ్యార్థః । యథాగామానయేతి వాక్యే గోశబ్దస్యగోత్వం । తథాలిజ్ఞ శ్రవణేష్ఠియంమాం ప్రవర్తయతీతి నియమేన ప్రతీతే” అనగా తనంతట పరిణమించని (ప్రాణాది సంచలన విలక్షణమైన) పురుషుని బుద్ధిపూర్వకమున జేయబడినవగుచు ఆర్థీభావనానుకూలమగు లిజ్ఞాదిశబ్ద వాచ్యార్థములైన వ్యాపారవిశేషము శాబ్దీభావనయగును. ఏ శబ్దముచే నేది నియమముగ దెలియబడునో యది దానికి వాచ్యార్థమగును. ఉ:- అవును ణీసికొని రమ్మను వాక్యమునందు గోశబ్దమునకు గోత్వము (జాతి) విశేషార్థ మగు నట్లు లిజ్ఞ ప్రవృత్తయ శ్రవణముచే నది నన్ను ప్రవర్తింపుమని జెప్పుచున్న దనుచు దెలియబడును. కాన లిజ్ఞ ప్రవృత్తయము తనకనుకూల వ్యాపారమును బోధించు నియమము గలది. ఇట్లు ప్రత్యయానుకూల వ్యాపారత్వమే వ్యాపారవిశేష మనబడును.

(2) “అన్యపురుష విశేషకస్య (ప్రవర్తకస్య) అభిప్రాయ విశేషం అనుకూల వ్యాపారత్వం అనగా లోకమునందు ఆపుని వాక్యము (అభిప్రాయ ప్రవర్తకుని వాక్యము) ను వ్యాపార విశేషమందురు. హితబోధకుడే ఆపుడగును. శ్రుతులు శ్రోతృహితైషిణు లైనందున ఆప్తత్వము వానికి గలదు. కాన వేదవాక్యములు స్వతః ప్రమాణములైనవి. వానికిని అనుకూల వ్యాపారత్వ విశేషణము గలదు.

3. “ప్రతారణాద్యజన్య హితాహితోపదేశ కర్తృత్వేనతి తద్భిన్నోపదేశా కర్తృత్వమాప్త వాక్యస్య లక్షణం” అనగా కర్మకాండయందుపదేశించిన వాక్యములనే ప్రతారణాద్యజన్యము లందురు. వానికే యిచ్చట హితా హితముల జెప్పనధికారముగలదు. హితము గ్రహించుటకు, అహిత ముత్యజించుటకును ఉపదేశింపబడును.

16). హితోపదేశములు పలువిధములనుండును అవి:-

(1) వైరిషా, అతిసర్గః, ప్రేరణా, ఆజ్ఞా, అధ్యేషణా, అనుజ్ఞా, అను మితిః ఇత్యాద్యనేకములు.

2. “ప్రమాణాంత ప్రామిత్యేరే పురుషనిష్ఠాప్రేషః” అనగా ప్రమాణి తములందలి అర్థమును గలిగించునది ప్రేషా.

2. “అతిసర్గస్తు కామచారః” అనగా స్వేచ్ఛాప్రవర్తన అతిసర్గము.

3. “ఉత్కృష్టస్య నికృష్టం ప్రతిప్రవర్తనా ప్రేరణా” అనగా పెద్దవాడు చిన్నవానిని ప్రవర్తింపజేయుట ప్రేరణా.

(4) నికృష్ట స్యోత్కృష్టం ప్రతిప్రవర్తనా అధ్యేషణా” అనగా చిన్న వాడు పెద్దవానికిజేయు ప్రార్థన (విజ్ఞీప్తి) అధ్యేషణా.

(5) సమం ప్రతిసమస్య ప్రవర్తనా ఉత్కర్షా పకర్షా దౌదాసీ న్యాదిషు జాతానుమితిః” అనగా సములగువారు (ఉచ్చనీచములు లేనివారు) ఒకరి నొకరు ప్రోత్సహించుటను మితి.

(6) సర్వేప్రేషాదయః జ్ఞాన విశేషోవా ఇచ్ఛావిశేషోవా చేతనధర్మాః. వేదేషు తదభావాద్వ్యాపారవిశేషః ప్రవర్తనాభ్యో లిజ్ఞాది వాచ్యాన్యః. లోకేవేదేచ పూర్వోక్త ప్రవర్తనా రూపవ్యాపారత్వం శక్యతావచ్ఛేదకం ' యథా ఉత్తమవృద్ధస్య విధివాక్యశ్రవణే మధ్యమ వృద్ధస్య ప్రవృత్తిం దృష్ట్వా శాలోపి తత్ర యోజక వ్యాపారమనుమి మీతే తదేవశక్యతా వచ్ఛే దకం” అనగా వైజెప్పిన ప్రేషాదులుచే తన ధర్మములు కాని వేదములం దట్టివి యసంభవములుగాన లిజ్ఞాదులే పురుష ప్రవర్తకములని తాత్పర్యము.

ర్వము. ఇట్లు లోకమునందేగాని వేదమునందుగాని ప్రవర్తనా రూప వ్యాపారము కలిగియుండుటయే భావన. ఉ:- ఉత్తమ వృద్ధుడు చెప్పు మాటను వినిమధ్యవృద్ధుడు అనుసరించుటను జాలుడుచూచి వానివలెనే తాను వ్యవహరించదలచుట భావన తెలియబడును. దీనినే తార్కికులు శక్యతా వచ్చేదకమందురు. బోధించునవి లిజ్, లేట్ మున్నగునవి.

2. నియోగము - లిక్గాదులే పురుష ప్రయత్నరూప వ్యాపారమును నియోగించుట వలన నియోగము విధియగును. “కార్యవృత్త్యత్వనురోధేన లిక్గా నియోగమేవ ప్రతీయతే” అనగా కార్యవృత్త్యత్తి బలమున లిక్గమే వ్యాపారము చేయవలయునని, తెలిపి నియమించునందున నియోగము విధియగును. అన్యథా వేదమునం దప్రామాణ్యమేర్పడును. వేదము ప్రమాణమునగాన నిత్యకర్మలందును, ఉత్పత్త్యాది విధి వాకములందును నియోగము సాధనగ (కరణముగ) అన్వయించును.

3. ఇష్టసాధనము:- తర్కమతమునం దిష్టసాధనమే విధియని చెప్పనైనది. ఇది శబ్దభావన యందతర్కూతమగును. కాన మండనమిశ్ర, పార్థ సారథి మున్నగు మీమాంసజ్ఞులు తార్కికమతమును ఖండించి “నిరుక్తస్మి వ్యాపార విశేషస్యైవలిక్గాద్యర్థం శబ్దభావనా” అనగా చైతెప్పిన లిక్గాద్యర్థమే పురుషప్రయత్న వ్యాపార విశేషరూపమైనదే “శబ్దభావనా” యని సిద్ధాంతము చెప్పిరి.

161. శాబ్దీభావన 3 విధములు. (సాధ్య, సాధన, ఇతికర్తవ్యతా).

దేనిని భావించవలయునుప్రశ్న సాధ్యాకాంక్ష.

దేనిచే భావించవలయుననుట సాధనాకాంక్ష.

ఎట్లు భావించవలయుననుట ఇతికర్తవ్యతాకాంక్ష.

ఇట్టి యంశత్రయాపేక్షయందు, ఆకాంక్ష జేయుటచే ఇట్లు తెలియబడును:—

(1) సాధ్యాకాంక్ష యందార్థీభావన సాధ్యరూపముగా నన్వయించును.

(2) సాధనకాండయందు లింగాది జ్ఞానము సాధనరూపమున (కరణత్వేన) అన్వయించును.

(3) ఇతికర్తవ్యతా కాండయందు, అర్థవాద వాక్యములందలి ప్రశంసా, నిందాది శ్రవణచే కలిగిన జ్ఞానము (జ్ఞప్తి) ఇతికర్తవ్యముగ నన్వయించును. అనగా ఈ విధముగా ననెడి (ఇతి) ప్రకారమును బోధించునవగు నర్థవాద వాక్యములందలి, ప్రాశస్త్య నిందాది కథలు. వీనినే వేదమునం దర్థవాదములందురు. వీని లక్షణము లివి:—

(1) “విధేయతా వచ్చేదక సామానాధి కరణ్యత్వేన, బలవదనిష్టా నను బంధిత్యేనతి, క్రియాజన్య దుఃఖాపేక్షయాఽధికేష్ట జనకత్వం విధ్యర్థవాద ప్రాశస్త్య స్యలక్షణం” అనగా సుత్కృతమగున నిష్టముతో సంబంధించనిదైస్త్ర సాధారణ కర్మలచే కలుగు ప్రయాసాదులకంటెను అధికమగు సుఖము కలుగనని చెప్పనది ప్రాశస్త్య లక్షణము.

2. “నిష్ఠేధావచ్చేదక సామానాధి కరణ్యత్వేన క్రియాఫలాపేక్షయా అధిక దుఃఖ సాధనత్వ మప్రాశస్త్యస్య (నిందస్య) లక్షణం” అనగా సామాన్య కర్మలవలన కలుగు సుఖమునకంటెను అధికమగు దుఃఖమునే కలిగించునని చెప్పనది నిందాలక్షణము. ఇట్లు దెలిసికొనుటకు వాక్యమునగాని, పద, పద సమూహముచేగాని కలుగు జ్ఞానము కారణము గావచ్చును. ప్రత్యేక మొకటియే కారణమగుననరాదు.

3. “ప్రాశస్త్య లక్షణ మితికర్తవ్యతా సంబంధేన శబ్దభావనా యామన్వే తీతిబహవః । ఆర్థిభావనా యామన్వే తీతికేచన. వస్తుతస్తు పాశ్రస్త్యంస్య విషయజ్ఞాన జన్యేష్ట విషయకోత్కృత రాగజన్యత్వ సంబంధేన పవృత్తావన్వేతి. అపాశ్రస్త్యమపి స్వవిషయజ్ఞానజన్యాఽనిష్టవిషయ కోత్కృతద్వేష ప్రయోజనాఽభావప్రతియోగిత్వ సంబంధేన నివృత్తావన్వేతి” అనగా ప్రాశస్త్య లక్షణము ఇతికర్తవ్యతా సంబంధముచే శబ్దభావనయందే అన్వయించునని పలువురు చెప్పిరి. ఆర్థిభావనయందు అన్వయించునని కొందఱి

మతము. వాస్తవమునకు, ప్రాశస్త్యము స్వానుకూలమగు, హితమమైన దానియందు ప్రగాఢానురాగమునుకల్గించి దానియందు ప్రవర్తింపజేయును.

నిందస్వాచనుకూలమగు, దానియందు ప్రగాఢద్వేషమును కలిగించి దాని నుండి నివర్తింపజేయును.

2. ఆర్థిభావనా:- “ప్రయోజనేచ్ఛాజనిత క్రియావిషయః పురుష వ్యాపారః ఆర్థిభావనా. స్వగ్గాదిరూప ఫలేచ్ఛారాగాది విషయః ప్రయోజన మితి. ఫలేచ్ఛా సాధనముప సంక్రామతీతి న్యాయేన, రాగాది విషయజనితో యోయాగాది విషయః పురుష వ్యాపారరూప విశేషోసో ఆర్థిభావనా” అనగా స్వగ్గాదిరూప ఫలములందలి కోరికచే బుట్టిన పురుష వ్యాపార విశేష రూపములగునవి ఆర్థి భావన.

(2) “యస్మిన్ వ్యాపారేష్మతేనతి కరణస్య ఫల్యోత్పాదన సామర్థ్యం భవతి, తాదృశ వ్యాపారమేవ ఆఖ్యాతస్య సామాన్యార్థః, నతుకేవల ప్రయత్నమాత్రం. తస్మాత్సర్వతః అనోత్పాదనానుకూల వ్యాపార సామాన్యమేవ ఆఖ్యాతార్థః, విశేషస్తు పశ్యాదాకాంక్షయా పురుష ప్రయత్నరూపత్వేన ఆఖ్యాతార మవగచ్ఛతి. ఇత్థం పురుషప్రయత్న రూపవిశేషణాదినా వ్యాపారపవ ఆఖ్యాతాంశేన ఉచ్యతే”. అనగా దేనియందు వ్యాపార ప్రవృత్తిచే కరణమునకు (భావనకు) ఫలమును బుట్టించు సామర్థ్యము కలుగునో అట్టివ్యాపారమే ఆఖ్యాతాంశమునకు సామాన్యార్థము. (ఆర్థిభావనయందలి నామ పదాంశమునకు సామాన్యార్థము) కేవల ప్రయత్నమాత్రమే ఆఖ్యాతాంశము కాజాలదు. ఆప్తులగువారి (ప్ర)వర్తకుల యభిప్రాయానుసారముగ నడచుకొను వ్యాపారమునే ఆఖ్యాతమందురు. అనంతర మాకాంక్షచే పురుషప్రయత్నము ఆఖ్యాతాంశమున జేరును. ఇట్లు పురుష ప్రయత్నరూప విశేషణములతో

వ్యాపారమే ఆఖ్యాత మనబడుచున్నది. ఇదే యర్థమును తెలుపు శ్లోకములివి:—

శ్లో॥ 214. భావనా ప్రేరణత్వాచ్చ శాస్త్రీసావ్యా పృతిర్లిజా ।
తస్యాఫల శిరస్కాయాః స్వజ్ఞానం కారణంభవేత్.

శ్లో॥ 215. తస్మాస్తుభావ్యం యత్నాత్మా భావనా భావికోపిలిజ్ ।
ఇతికర్తవ్య మేతస్యాః ప్రశస్తమతి ధీర్భవేత్.

శ్లో॥ 216. తస్మాస్తు వాచకో లిజ్లోట్ తవ్యాది ర్విధిరూపతః ।
అధార్థః భావనా కర్తృ ర్వాప్యారోయత్న ఏవసః.

శ్లో॥ 217. భావార్థః కరణతస్యాం భావ్యంసర్గాది రివ్యతే ।
ప్రియాజాదీతి కర్తవ్యం కర్తాభావుక ఉచ్యతే.

శ్లో॥ 218. లిజాదిత ల్లిజ్జ్వేన వాచకస్యాపిని త్యవత్ ।
ధాత్వర్థేనా నితావాద్యాసైవ వాక్యార్థ ఇవ్యతే.

సంక్షేప. అ. 1. శ్లో. 387.

“ఆర్థీభావనాపి అంశత్రయపేక్షమతే”.

1. సాధ్యాకాంతాయాం=స్వర్గాది రూపఫలం సాధ్యత్వేన అన్వితం.
2. సాధనాకాంతాయాం=యాగాదీనాం కరణత్వేనాంఽన్వయం.
3. ఇతి కర్తవ్యతాకాంతాయాం = ప్రయాజాదీ నామగత్వేనాన్వయః. అనగా ఆర్థీభావనాయందు శబ్దభావనందు వలే త్రివిధాకాంక్షకలదు ఆకాంక్ష “కిం” శబ్దముచే తెలియదును. ఇందు:-

(1) సాధ్యాకాంతయందు = స్వర్గ రూపఫలము సాధ్యముగ నన్వయించును.

(2) సాధనాకాంతయందు = యజ్ఞాదులు కరణత్వముగ నన్వయించును.

(3) ఇతికర్తవ్యతా కాంతయందు = ప్రయాజాదు లంగత్వముగ నన్వయించును. “ఇత్థముక్త ప్రకారేణాంశ త్రయోపేత భావనా భావ్యమా

కాంక్షద్వారా “యశేత స్వర్గకామః” ఇతి ఉదాహృత వాక్యే యాగేన స్వర్గరూప ఫలంభావయే దితి వాక్యార్థః. తేనయాగం కుర్యాదితి విధి ర్వేదచోది తత్వాచ్చోదన లక్షణార్థోధర్మః ద్వితీయసూత్ర తాత్పర్యం” అనగా పైజెప్పినట్లు త్రివిధాకాంక్షచే భావన సాధ్యమైనది స్వర్గరూప ఫలనుని తెలియబడును. కాన వైన ఉదాహరణగా జెప్పిన “యశేత స్వర్గకామయను వాక్యమునందు యాగముచే (కర్మచే) స్వర్గరూపఫలము కలుగునని వాక్యార్థమైనందున యాగమును జేయుమనుచు వేదము విధి వాక్యములతో దెలిపినది. ఇట్లు రెండవ సూత్రమునందు జెప్పబడిన చోదన లక్షణార్థమైనది ధర్మము,

2 “తతోయాగాదేః స్వసాధన నిష్పాది తస్యసతో అపూర్వస్య నిష్పాద కత్వం సంభవతి. తచ్చాపూర్వం ధర్మపూర్ణ మాసాదిరూపేణానేకం”. అనగా యాగాదులు స్వసాధనలతో నిష్పన్నముఃగుచునవి యపూర్వమును నొక విశేషఫలమును బుట్టించును. ఆయపూర్వము స్వర్గరూపఫలమును కలిగించును. యాగాదికము దర్శపూర్వమాసాది రూపములైనవి యనేక విదములు.

162. 1. “అపూర్వశ్చతుర్విధః ఫరాపూర్వః 2. సముదాయాపూర్వః 3. ఉత్పత్త్యపూర్వః 4. అంగాపూర్వః ఇతి”.

(1) “యేన (యాగసాధనేన) స్వర్గరూపఫలముత్పద్య తేతత్జన కత్వేన ఫలాపూర్వ మిత్యుచ్యతే. ఉ - దర్శపూర్ణ మాసాదియాగః.

(1) అనగా అపూర్వము నాలుగు విధములివి:—

1 ఫలాపూర్వము 2. సముదాయాపూర్వము 3. ఉత్పత్త్యపూర్వము 4. అంగాపూర్వము,

(1) దేనిచే స్వర్గరూప ఫలముదయించునో అది ఫలాపూర్వమనబడును.

ఉ:- దర్శపూర్ణ మాసాదిక యాగములు.

(2) సముదాయశ్చ తాభ్యాంజన్యాపూర్వః సముదాయపూర్వః సచ ।

(1) ద్వీవిధం అమావాస్యాయాం యాగత్రయ నామకస్సముదాయః
ఉ:- “ఆగ్నేయయాగః యథాగ్నేయో రష్టాకపాల మమా
వాస్యాయాం”.

(2) ఐంద్రీపయోయాగః = “ఐంద్రంపయః । అమావాస్యాయాం”

(3) ఐంద్రీదధియాగః = “ఐంద్రందధ్యమావాస్యాయాం” పైమూడు
యాగములు గలసిన దశేష్టి నామక యాగత్రయ మొక సముదాయము.

2. “పౌర్ణమాస్యాం యాగత్రయ నామకో ద్వితీయస్సముదాయః”.

(1) ఉ:- ఆగ్నేయయాగం = “యథా ఆగ్నేయోఽష్టాకపాలోఽ
మావాస్యాయాంచ పౌర్ణమాస్యాం చాచ్యుతోభవతి”.

(2) అగ్నిషోమీయయాగం:- ఉ:- “తాభ్యామేత వగ్నిషోమీయ
మేకాదశ కపాలం పౌర్ణమాస్యాం ప్రాయచ్ఛతి”.

(3) ఉపాంశుయాగం:- ఉ:- ఉపాంశు యాజమంతరాయజతి. “తావ
బ్రాతా మగ్నిషోమా వాజ్యన్వైవనా తావుపాంశు పౌర్ణమాస్యాం”
ఇతి ద్వితీయస్సముదాయః. అనగా పౌర్ణమాస్య యాగత్రయము అమా
వాస్య యాగసముదాయ త్రికముతోగలసి రెండును సముదాయా
పూర్వమనబడును.

3. “ఉక్తసముదాయద్వయే ఏకైక సముదాయ వర్తినాం యాగత్ర
యాణాం భిన్నతణ వర్తినాం సంహత్యసముదాయ జన్యయో రపూ
ర్వయో రేకాపూర్వ జననాయాఽయోగ్యాత్తజ్జన నాయయాగత్రయ
ద్విత్వయోర్జన్యాణి త్రీణ్యుత్పత్త్య పూర్వాణి కల్పనీయాని తస్మాద్వా
గత్రయే కల్పితా పూర్వాణి సముదాయ ద్వయయోరుత్పన్నానుత్పత్త్య
పూర్వాణిత్వచ్యంతే.

4. “యాగత్రికాణాంచ, తేషామంగోపకార మంతరేణానుత్పత్తేః
అంగానాంచానేకక్షణవర్తిత్వేన సంహతోత్పత్త్య పూర్వారంభాఽయోగ్య
త్వాత్తదారంభాయంగా పూర్వః కల్పనీయః, సపవాంగాపూర్వః

ఇత్యుచ్యతే". సచద్వివిధః । సన్నిపత్యోపకారాణిఆరాదుపకారాణితి । తథాచ సర్వాణ్య పూర్వాణి స్వస్యోత్పత్త్య పూర్వాణిద్వారా సంహత్య ప్రథానా పూర్వసాహిత్యంచోపపన్నం భవతి । ఏవంచ ప్రథానోత్పత్త్య పూర్వం సాంగవై శిష్ట్య రూపేణ సంహత్యఫల జనకీ భూత ఫలా పూర్వ నామకః, మహాపూర్వం జాయతే । అపూర్వస్యాత్వంత అదృష్టత్వా దనేకా పూర్వకల్పనాయాం గౌరవత్వేన, సర్వేషాం పదానామేక వాచ కత్వే పర్యాయత్వ ప్రసంగా, దేశపవ అపూర్వః స్వీక ర్తవ్యః. తస్యా పూర్వ నామధేయ మాఖ్యాతాంతం నతుకర్మ నామధేయ మితిబోధనం"

163. కర్మ ప్రతిపాదనజేయు వేదభాగము మంత్ర, జాహ్నుక భేద ద్వయముగనుండును. అట్టి వేదము పంచవిధములై నది. ఇవి:- 1. విధిః 2. మంత్రః 3. నామధేయః 4. నిషేధః 5. అర్థవాదః.

విధిభాగముం దవాంతర భేదములు నాలుగు. ఇవి:- 1. ఉత్పత్తివిధి 2. విని యోగవిధి 3. ప్రయోగవిధి 4. అధికారివిధి.

1. విధిమీమాంసా

164. "మానాంతరేణాఽజ్ఞాతార్థస్య జ్ఞాపక వేదవాక్యోవిధిః" అనగా ప్రమాణాంతరములచే తెలియబడని యర్థమును దెలియజేయు వేద వాక్యము విధియనబడును. ఉ:- "అగ్నిహోత్రం జుహోత్యవిర్గకామః" అనగా స్వర్గమున్నట్లే ప్రమాణాంతరములతో దెలియబడక శబ్దప్రమాణ మగు వేదవాక్యముననే దెలియబడుటచే పై వేదవాక్యము విధియందురు. విధులందు మూడువిధములైన యవాంతర భేదములు గలవు:-

1. ఉత్పత్తివిధిః 2. గుణవిధిః 3. విశిష్టవిధిః.

(1) ఉత్పత్తివిధిః—"కర్మస్వరూపమాత్ర బోధకో విధి రుత్పత్తివిధిః" ఉ:- "ఆగ్నే యోష్ఠాక పాలోఽమావాస్యాయాంచ పౌర్ణమాస్యాంచా

చ్యుతోభవతి". అనగా కర్మస్వరూపమును మాత్రము బోధించువిధి ఉత్పత్తి విధి. ఉ:- మైనజెప్పినది.

(2) గుణవిధిః="యత్రకర్మ మానాంతరేణ (ఉత్పత్తి వాక్యేన) ప్రిప్తం తదుద్దేశ్యేన గుణమాత్రం విధత్తే తద్గుణవిధిః". ఉ:- "దధ్వాఽహోతి". అనగా ఉత్పత్తి విధివాక్యముచే ప్రిప్తించిన విధినుద్దేశించి గుణమాత్రమును విధానము జేయునది గుణవిధియగును. పై ఉదాహరణయందు దధిహోమార్థమగుటకు ఉత్పత్తి విధిచే నగ్నిహోతిము సిందించుటతో దానికిది గుణము. దధిని విధించుటచే నిది గుణవిధి యనబడును.

3. విశిష్టవిధిః="యశ్లోభయ మప్యప్రిప్తం తత్రవిశిష్టవిధిః". అనగా ఉత్పత్తి విధియందుగాని, గుణవిధియందుగాని, జేరనిది విశిష్టవిధి యనబడును. ఉ:- "సోమేనయజేత" అనువాక్యమందు సోమేన యమ తృతీయావిభక్తి నిర్దేశింపబడుటతో సోమయాగమగునా, లేక సోమద్రీవ్య గుణమా వేరొకటేదైన యాగమగునా యచునందేహమైనప్పుడు ఉత్పత్తి విధియందు జేర్చు వాక్యము లేనిచే సోమయాగమగుటకు తృతీయా నిర్దేశము గలదుగాన వీలులేదు. (ఉత్పత్తివిధిని చెలిపిన వేరొక వాక్యముండునప్పుడే చెప్పిన తృతీయచే గుణవిధి గావచ్చును) అన్యథా గుణము గాజాలదు. వేదమందు జెప్పిన వాక్యము నిరర్థకమనినచో వేదమప్రామాణ్యమనబడును. కాన నిది విశిష్టవిధియందు జేరును. సోమ పదమునకు మత్స్యర్థ లక్షణభియా సోమ ద్రీవ్యార్థముచే గుణమగును. సోమ ద్రీవ్యమునకు చెప్పబడిన దేవతను లక్షణయా గ్రహించి తన్నామక యాగమనగ "సోమవతా యాగేనేష్టం భావయేత్" ఇష్టమును (యాగ ఫలమును) భావన జేయనగును. ఇట్లు శేషశేషి లక్షణ జెప్పబడినదని తాత్పర్యము. "శేషవిశిష్ట గుణేన శేషిణం భావయేత్ విధేయస్యచోభయనిమిత్తత్వా భావేన నవాక్యభేదః, విశిష్ట పదార్థేన వ్యాపారభేదా భావాన్న వికల్ప పృశక్తిః" అనగా విశిష్ట యాగమునందు సోమద్రవ్య దేవత, లక్షణయా సిద్ధించినందున ఆదేవత ఒకే రూపుడుగాన వాక్యభేద

దోషము కలుగజాలదనగ శేషశేషిలక్షణయందు శేషగుణముచే శేషి భావన గావచ్చునందురు. విధేయమైనయాగ ముఖయనిమిత్తములు లేని దగుటతో వాక్యభేదము గలుగదని యర్థము. పదార్థవ్యాపార భేదము లేని దగుటచే నిందు వికల్పదోష ప్రసక్తియుండదని తాత్పర్యము.

శ్లో॥ 219. శ్రౌతవ్యాపార నానాత్వే శబ్దానామతి గౌరవం ।

ఏకోక్త్య వసితానాంతు నార్థాత్తేషో విరుధ్యతే.

తా॥ శ్రౌతప్రయోగవిధి నానావిధ వ్యాపారరూపమైనది. అనేక శబ్ద ప్రయోగము కలుగుటతి గౌరవమునుపించును. (హెచ్చగును) కాని ఒకే శబ్దము నానార్థములనిచ్చునది ప్రయోగించుట దోషముగాజాలదు. వాక్యమునందు వికల్పము, వాక్యభేదములనునవి దోషములనబడును.

185. వికల్పము=“విధేయోభయ రూపనిమిత్తేన విశిష్టపదార్థ వ్యాపారో వికల్పః” అనగా నిమిత్తభేదముచే విధేయ ముఖయరూపమగునప్పుడు వానిని గురించి విశిష్ట పదార్థము లనేకము లుపయోగించుట (వ్యాపారము) వికల్పమనబడును. ఇది అష్టదోషములతో దుష్టమైనది. ఉ:- “ప్రీహీ భిర్య జేతయవై ర్వా” ఈ వికల్పవాక్యమునందు ప్రథమ పర్యాయము నందు ప్రీహీ (పరిధాన్యము) గ్రహణముచేయునప్పుడు ప్రామాణ్యమైన యవలను స్వార్థానుష్ఠాపకములైనను వానిని అప్రమాణముగ పరిత్యజించిన. 2. స్వార్థానుష్ఠాపకత్వాప్రమాణముగ ప్రీహీలను పరిగ్రహించిన రెండవ పర్యాయమునందు యవలను గ్రహించినప్పుడు (1) పూర్వపరిత్యక్తమైన యవశాస్త్ర ప్రమాణమును మరల గ్రహించిన దోషము. 2. గ్రహించిన ప్రీహీలను ప్రమాణముగ పరిత్యజించిన దోషము, లిట్లు నాల్గు దోషములు ప్రీహీ గ్రహణపక్షమునందు గల్గును. ఇదే విధముగ యవగ్రహణ పక్షమునందు నాల్గుదోషము లుద్భవించును. కాన యన్నియును గలసి యష్టదోష దుష్టమైనది కాని ప్రీహ్యవలు పురోడాశ నివృత్తిములగుటచే గత్యంతరము లేనందున సంభవమైనవి గ్రహణయగును.
 'ల్పము త్రివిధములు:-

(1) ఐచ్ఛికవికల్పము. ఉ:- “అతిరాత్రే షోడశినం గృహ్ణోతినాతిరాత్రే షోడశినంగృహ్ణోతి” అనగా అతిరాత్రీ యాగమునందు షోడశియనుపాత్రీ విశేషగ్రహణాఽగ్రహణమైచ్ఛిక వికల్పము.

2. సంభవవికల్పము. ఉ:- “వీహీఖిర్య శేతయవైర్వా”. అనగా దేశకాలానుగుణ్యమున లభించు, వీహీయవలందేది లభించునో అదే గ్రహించి దానితో యాగమును జేయవచ్చును. ఇది సంభవవికల్పము.

3. వ్యవస్థిత వికల్పము. ఉ:- “ఉదితే జుహోత్యనుదితే జుహోతి” అనగా ఋగ్యజుశ్శాఖా భేదమున, ఆశ్వలాయనులు ఉదయాత్పూర్వము నందు, ఆపస్తంబులు (యజుర్వేదులు) ఉదయానంతరము హోమమును జేయవచ్చును. ఇది వ్యవస్థితే నేర్పడిన వికల్పము.

166. వాక్యభేదము=“ఆవృత్తి రూపలక్షణో వాక్యభేదః । విధేయస్య వాక్యస్య ప్రత్యేక ముభయథాఽవృత్త్యావ్యాపార రూపభేదేన ఉభయ విధానం వాక్యభేదస్య లక్షణం”. ఉ:- “సోమేనయజేత” అనగా వాక్యమునందు సోమయాగమని చెప్ప పడుమునందు సోమేనయాగం భావ యేద్యాగేనేష్టం భావయేత్తని, ఆవృత్తి జేసినచో ఆవృత్తిరూప మగుటచే వాక్యభేదమును దోషము కలుగును. విశిష్టవిధియందు (పైన జెప్పినదే) యిందుదాహరణగా జెప్పబడినదనుచు నచ్చట విధేయ ముభయరూప మైనను, తద్విధాయక వాక్యముచే వ్యాపారభేద ముండగ, నావిధానము గుణమెట్లు గావచ్చునని శంకించినచో విశిష్టవిధియందు ల్యుదాహర మందు మత్స్యర్థలక్షణభియా జెప్పబడినది. అనగా విశిష్టమందు విశిష్ట మొకే రూపమైనదిగాన విధేయమున కుభయరూపత్వసిద్ధిలేదు. కేవల పదార్థ వ్యాపారరూప భేదముండినను వాక్యభేద దోషము గాజాలదని పై ప్రమాణముగలదు. విశిష్టవిధియందు శేషి (విధేయము) లక్షణయా సిద్ధమగుటతో విధేయమున కుభయరూపముల సిద్ధిలేదు. గుణమునకు పృథగ్విధేయత్వము గలదు. ఒక వేళన ఉత్పత్తి విధిని విశిష్టవిధియందు జేర్చినచో వాక్యభేద దోషము లేకుండినను లక్షణదోషము గల్గుట అనిపార్య

మగుననిన యెడల నాదోషము సత్యమేయైనను వాక్యభేద దోషమున కంటెను లక్షణ కల్పన దోషమనబడదు. “గుణేత్వ న్యాయకల్పనః” అను ప్రమాణముచే పదవాక్యదోషములందు పదదోష స్వీకరణే ఉచితమనబడినది. కావున విశిష్టవిధి నిర్దోషమని యర్థము.

167. యాగరూపము—“యాగస్యచ్యే స్వరూపే । ద్రవ్యం, దేవతా చేతి” అనగా విధివాక్యములందు ద్రవ్యమునేగాని, దేవతనుగాని లేక సుఖయములగాని జెప్పబడును. ఇట్లు యాగస్వరూపమును ద్రవ్యముచే గాని, దేవత నామముచేగాని దెలియపచ్చును. ఉ:- “అగ్నిహోత్రం జుహోత్యర్హకామః” అనగా అగ్నిదేవతాక యాగనామమర్థము. ఒక వేళ అగ్ని శబ్దమునకు తత్రప్రఖ్యాశాస్త్ర న్యాయముచే నామధేయమగు నని శంకించినచో రూపాక్షరణయున్నంతనిదే యుత్పత్తివిధి కాదని జెప్పరాదు. ‘దధ్నాజుహోతి’ యన్నప్పుడు దానినిగూడ రూపమాత్ర శ్రవణయున్నందున ఉత్పత్తివిధి యనవలసివచ్చును. ఒక వేళ ఇచ్చట ద్రవ్యదేవతా రూపములు రెండు వినబడుట లేదనినచో విధ్యనుపపత్త్యా తత్కల్పితే యని శాస్త్రజ్ఞులనిరి. గుణవిధి యందెట్లు మంత్రోవర్ణము లతో కర్మస్వరూప మేర్పడునో యట్లే ‘అగ్నిహోత్రం జుహ్యత్త’ను వాక్యమునందు ద్రవ్యదేవతారూపములు దెలియబడకున్నను, కర్మస్వరూప మైన హోమమాత్రము దెలియబడినందున సుత్పత్తి విధియగుననులే యుచితము. అన్యథా అనుపపత్తి రూపభాధయగును. ఎట్లన రూప శ్రవణచే ‘దధ్నాజుహోతి’ వాక్యమే యుత్పత్తి విధియగుచో “పయసా జుహోతి” అను వాక్యముచే పాలు దానికి గుణము గాజాలదు. హోమము దధిచేయ వరుద్దమగుచున్నందున పయోగుణముచే హోమము జేయ రాకుండును. అనగా హోమము ఉత్పత్తిశిష్టము గాన నది దధిచేయ వరుద్దమగుటతో పయోగుణము విధియగుననుట సంభవించదని యర్థము. అప్పుడది కర్మాంతరమనిగాని లేక ననేకా దృష్టకల్పనలేగాని జేయవలసి వచ్చును. కాన ‘అగ్నిహోత్రం జుహ్యే’ దనునదే యుత్పత్తివిధి యగునని యంగీకరించినచో దధ్నాపయసా ఇత్యాదులన్నియు ‘ఖలేకపోత’ న్యాయ

మున నన్నింటిని గుణపిఠులగు ననవచ్చును. అప్పుడే కల్పనలను కల్పించుట కవసరమేర్పడదు. ఉత్పత్తివిధియందు 1. అపూర్వవిధి 2. నియమవిధి 3. పరిసంఖ్యావిధి అని మూడు అవాంతర భేదములు కలవు.

2. వినియోగవిధి:

168. “అంగ సంబంధబోధకో విధిర్వినియోగవిధిః”. అనగా ప్రధానమైన యాగమునకును దాని యంగములకు గల సంబంధము దెలుపునది వినియోగ విధి యనబడును. ఉ:- “దధ్నాజుహోతి” ఇందు తృతీయ శ్రితిచే అంగభావమైన దధిహోమ సంబంధమును విధించుటతో ‘దధ్నాజుహోమంభావయేత్’ అని యర్థము. దధిచే హోమమును భావించవలెను.

2. ఒకవేళ దధ్నాజుహోతి వాక్యము అంగ ప్రధానములకు పరస్పర సంబంధమునేగాక వాక్యాంతర రూపమున శేషిత్వలక్షణమును దెలుపుటతో గుణవిధి గాదు. ఇందు ‘దధ్నాజుహోమంభావయేద్దోమే నేష్టం భావయే’ అనినచో సాధ్యత్వైన కరణత్వైన అన్వయమగుచు వాక్యభేద దోషమగును. మరియు దధ్నాజుహోతి యను సక్యదుచ్చారణ మాత్రమున జుహోతి పదమాఖ్యాత మగుననియు దానికి దధిగుణమనిన యెడల అప్పుడు యుగపత్తంత్ర మంగీకరించినట్లగుచు విరుద్ధ త్రికద్వయ దోషమందురని శంకరావచ్చును.

169. విరుద్ధ త్రికద్వయదోషము = 1. ‘ఉపాదేయత్వం 2. విధేయత్వం 3. గుణత్వం ఏకత్రికం’ = ఫలముద్దిశ్యహోమ ఉపాదేయతే 2. ఫలమనూద్యహోమో విధీయతే 3. ఫలం ప్రధానోహోమః ఉపస్థానం గుణః ఇత్యేకత్రికః పక్షః..

(2) ‘హోమముద్దిశ్యదధ్నాజుహోతి 2. హోమ మనూద్యదధి విధీయతే హోమం ప్రధానం దధిగుణమితి ద్వితీయత్రికః పక్షః’. అనగా

1. ఫలాపేక్షయా ఉపాదేయత్వవిధేయత్వ ప్రాధాన్యత్వములు.

2. హోమసాపేక్షయా ఉద్దేశ్యత్వ మనువాద్యత్వ గుణత్వములను విరుద్ధ ద్వయ సమాగమ మను దోషమగుటచే తంత్ర సరిబంధములేని దగుచు ఆవృత్తి రూపవాక్యభేద సంబంధమగును. కావున దధిగుణము గాజాలదని పూర్వపక్ష తాత్పర్యము. దీనికి సమాధానము సిద్ధాంతమునందిట్లు:-

170. ఎచ్చట (సాధ్యత్వేన సాధనత్వేన) యుగప త్తంత్ర సంబంధము గలదో అచ్చటనే విరుద్ధ త్రికద్వయ దోష ప్రసంగము రావచ్చును. కాని వినియోగ విధి యందు దధిగుణమునకు సాధ్యత్వేన సాధనత్వేన యుగ పత్సంబంధ మంగీకరించబడలేదు. సాధనత్వేన మాత్రమే అన్వయము జెప్పనైనది. ధాత్యర్థమునందు యాగదాన హోమాదులకు ఏవకారము జెప్పబడినందున సాధ్యత్వేనాన్వయము నివారించి కేవల సాధనత్వేన అన్వయమగుననిరి. కాన గుణ విధియందు దధికి సాధనత్వముగలదు. ఉత్పత్తి విధియందు మాత్రమే దధికి సాధ్యత్వేన అన్వయమును జెప్ప వచ్చును. ఉదాహరణగా 'దధ్నేంద్రియ కామోజుహ్యోత్' ఈ వాక్యము నందు దధికి గుణవిధి లేనందున గుణపదమానర్థక్యమగును. ఉభయ రూపాన్వయము జేసిననే పూర్వోక్త విరుద్ధ త్రికద్వయ దోషము కలుగును. ఇట్టి యుత్పత్తి విధియందే దధికరణత్వేన అన్వయించును. యథా 'దధ్నా ఇంద్రియం భావయేత్, కిన్నిష్ఠమిత్యాకాంక్షాయాం సన్నిధి ప్రాప్తహో మాశ్రయత్వేన దధి' అని అన్వయించవచ్చును. ఇట్లుత్పత్తి విధియందే గాని యధికారివిధి యందుగాని దధికి గుణము ఆశ్రమాశ్రయము. ఫల భావనాయందే దధికి ఉభయాన్వయము. (సాధ్య సాధనముగ) జేసినచో దోషములు రావచ్చును.

శ్లో॥ 220 ప్రాప్తేకర్మణిననే కోవిభాతుం శక్యతేగుణః

అప్రాప్తేతు విధీయంతే బహవోపేక్షయత్నతః.

తా॥ విధి ప్రాప్తములగు కర్మలందనేక గుణ విధానముల జేయుట శక్యము గాజాలదు. ఉత్పత్త్యాది విధి ప్రాప్తి లభించని కర్మలందు మాత్రమే ప్రయత్నముచే ననేక గుణ విధానముల జేయవచ్చును. ఉదా

హరణగా 'గ్రహంసమ్మార్జి' యను వాక్యమునందు సమ్మార్జనవిధి యొకే గ్రహమునకు అని యర్థము జేసి మరల నదే వాక్యముతో నితరగ్రహములకు సమ్మార్జన జెప్పినచో వాక్యభేద ప్రసంగమగును కాని గ్రహైకత్వ సంఖ్యా వివక్షత లేనప్పుడు అన్ని గ్రహములకీ వాక్యముచే సమ్మార్జన గావచ్చును. కావున నుత్పత్తి విధియం దే గుణమునకు యాగబంధము ఫల సంబంధము జెప్పినను దోషముండదనిరి. ఇట్లు రేవత్కాదికరణమునందు జెప్పబడినది, యిటు నుదాహరణ మగును.

శ్రుతి॥ ౪౮. “ఏతస్యైవ రేవతీషు వారవంతీయ మగ్నిష్ఠోమ
సామం కృత్వా పశుకామోయజేత”.

ఇందలి వాక్యార్థ మిచ్చట చరితార్థమగును. పై వాక్యమునందేవ కారమున 'రేవతీర్న సధమాద' యను ప్రమాణమున రేవతీ నక్షత్రమునందు వారవంతీ నామకసామగానమును జేసి, పశుకాముడు యాగమును జేయవలెనని విధియగును. అచ్చట రేవతీ ఋక్కులకును వారవంతీయ నామక సామమునకేది సంబంధము గలదో యది పశుఫలమునకును, అగ్నికిని, స్తుతి రూప గుణమగుననిరి. అది గుణ సంబంధము, ఫలసంబంధము గలదై నను వాక్యభేద దోషము గాజాలదనబడినది. అట్లే యుత్పత్తి విధి యందగును. ఏవకారము పరామర్శయనిగాని, ఇతరాయోగ్య వ్యవచ్ఛేదక మని గాని, యోగ్యవ్యవచ్ఛేదక మని అర్థము చెప్పవచ్చుననిరి.

—: వినియోగవిధియందల్యంగములు :—

171. వినియోగవిధియందు అంగములు. 1. సిద్ధిరూపములైనవి,
2. క్రియారూపములైనవి రెండు విధములగునవి ఉపయుక్తములు.
1. సిద్ధిరూపములివి:— జాతి, ద్రవ్యము, సంఖ్య మొదలగునవి. జాతీయనగ పశ్వాదులు, ద్రవ్యములనగ పురోడాశాదులు. సంఖ్య యేకత్వాదులు.
2. క్రియారూపమునందలి భేదములివి:— 1. గుణకర్మ 2. అర్థకర్మ.

1. గుణకర్మ = “క్రతుకారకాణ్యా శ్రిత్యగుణకర్మ. కర్మాంగ ద్రవ్య సంస్కారరూపోవా గుణకర్మ”. అనగా కృతుకారకాశ్రయ మగునది గుణకర్మ లేదా కర్మాంగ ద్రవ్య సంస్కారరూపమైనది గుణకర్మయగును. ఇందలి నాలుగు భేదములివి:—

(1) ఉత్పత్తి (ఉత్పాద్యము) 2. ఆప్తిః (ఆప్యము) 3. వికృతిః (వికార్యము) 4. సంస్కృతి (సంస్కార్యము)

(1) సంస్కార విశిష్టకర్మ జన్యమైనది ఉత్పాద్యము. 1. ఉ:- “వసంతే వసంతే బ్రాహ్మణో అగ్ని నాదధీతే” 2. ఉ:- “యూపంతక్షతీ” ఇందు ఆధానకర్మచే నగ్ని, తక్షణ (అలంకరణ) చే యూపము (పశులగట్టు స్తోత్రము) సంస్కరింపబడుటచే నీ కర్మ ఉత్పాద్యగుణకర్మ.

2. ఆప్యము = ‘విద్యమాన పదార్థస్య ప్రాప్తిరాప్తిః’ అనగా పూర్వ సిద్ధములైన వాని ప్రాప్తించుట ఆప్తి. ఉ:- ‘స్వాధ్యాయోఽధ్యేతవ్యః’ ఇందు అధ్యయనము సిద్ధముగ పూర్వమేయున్నది. దానినే పొందుట ఆప్తి. ఉ:- 2. ‘గాంపయోదోగ్ధి’. పాలు గోదోహనమున విద్యమానములు. అవి లభించుట ఆప్తి.

3. ‘వికారకర్మ వికృతిః’ అనగా కార్యముల మార్పుచే కలిగినది వికృతి. ఉ:- “సోమమభిషుణోతి, 2. వీరీహీనవహంతి, 3. ఆజ్యంవిలాపయతీ” ఇత్యాదులందుగల వికారములు (మార్పులు) ఇచ్చట సోమమనగా సోమతీగె (తిప్పతీగె) రసము. అభిషవణమనగా ‘షణ్ణో’ ధాత్వర్థముచే పానము (త్రాగుట) ఇదే వికృతి. అవహనమనగా అవఘాతము (దంచుట) ఇది వికృతి. విలాపన అనగా నెయ్యికరుగుట.

4. సంస్కారకర్మ సంస్కృతి అనగా సంస్కారార్థమునకై జేయుకర్మ సంస్కృతి. ఉ:- ‘వీరీహీనోఽప్తిః ప్రోక్షణ (దర్శలతో నీళ్లు జల్లుట) ఇట్లే అవేక్షణ (యజమానిభార్య కరిగిన నెయ్యిని జూచుట) సంస్కార కర్మ.

2. అర్థకర్మ = 'క్రతుకాశ కాణ్యనాశ్రిత్య అర్థకర్మ'. అనగా ఫలాపూర్వమునకై ప్రధానమును గురించి (యాగమును గురించి) జేయు కర్మ అర్థకర్మ. ఇందు రెండువిధములివి:- 1. ముఖ్యము (అంగి) 2. అంగము. (1) అనన్యార్థం ప్రధానం. ఉ:- దర్శపూర్ణమాసాది. అనగా బెరుగ అపూర్వమును బుట్టించుకర్మ ముఖ్యము. (అంగి) 2. ముఖ్యమునకై ఉపయోగించునది అంగకర్మ. ఇది రెండువిధములు.

(1) సన్నిపత్యోపకారకము. (2) ఆరాదుపకారకము.

1. సన్నిపత్యోపకారకము = 'ప్రధాన స్వరూప నిర్వాహక త్వేనోపయుక్త కర్మసన్నిపత్యోపకారకం'. 'తచ్చద్రవ్య దేవతాది సంస్కార ద్వారా యాగస్వరూప నిర్వాహకం'. ఉ:- అవహనన ప్రోక్షణాదిః అనగా ద్రవ్యదేవతా సంస్కారరూపమైన కర్మ సన్నిపత్యోపకారకము. ఇది యాగస్వరూపమును నిర్వహించును. దీనినే ఆశ్రయకర్మయందురు. దృష్టార్థ, మదృష్టార్థ, సుఖయార్థ భేదముచే ఇందు త్రివిధములు. 1. అవహననాదులు దృష్టార్థములు. 2. ప్రోక్షణాదులు అదృష్టార్థములు 3. పశుపురోడాశాదు లుభయార్థము లిందు ద్వివిధము. 1. త్యాగాంశము దృష్టార్థము 2. మంత్రస్మరణ మదృష్టార్థము.

2. ఆరాదుపకారకములు = దూరమునుండియే యుపకరించునవి. "ద్రావ్యాణ్యనుద్దిశ్య కేవల విధీయమానంకర్మ ఆరాదుపకారకం తచ్చ పరమాపూర్వోత్పత్తౌ వేవ యుపయుజ్యతే". ఉ:- 'ప్రజాయాదయః' అనగా పరోక్షముగ ప్రయాజాదులు ఫలాపూర్వమునకు ఉపకారకములు.

172. సర్వాంగోపదేశములతో గూడుకొనియుండు కర్మను ప్రకృతియందురు. ఉ:- దర్శాదియాగములు.

2. 'వికలాంగ సంయుక్తపిధిర్వికృతిః'. అనగా సంపూర్ణాంగోప దేశములుగలది ప్రకృతి, సర్వాంగోపదేశములు లేనిది వికృతి. ఉ:- దర్శాదియాగములు ప్రకృతి, సౌర్యాది యాగములు వికృతి.

3. ఉభయవిలక్షణమైనది హోమము. ఉ:- అమనహోమములు.

173. ఐష్టికమునందలి పంచప్రయాజలు ఇవి:- 'ప్రయాజః పంచ ప్రకారః' అనగా ప్రయాజ లైదు విధములు. 1. సమిధోయజతి 2. తనూనపాతం యజతి 3. ఇడోయజతి 4. బర్హిర్యజతి. 5. స్వాహా కారం యజతి. 'అవిశేష యజతి పదాఖ్యాసా త్కర్మభేదః' అనగా ప్రతి యాజయందు 'యజతి' పదము అవిశేషమున గలదు గాన ప్రతిప్రయాజ యాగము వేరుకర్మయని యర్థము. ప్రయాజల కధిష్ఠాన దేవతలుందురు. వారిని గురించి ప్రయాజయాగములు దర్శాదియాగములందు జేయుదురు. ఐష్టిక పక్షమునందు అనుయాజలు మూడు ఇవి:- 1. దేవంబర్హి 2. దేవోనరాశంసో 3. దేవోఅగ్ని స్త్విష్టకృత్.

ఆధ్వర్యాది ఋత్విక్కులుచ్చరించునవి ప్రేషలు. ప్రేషాక్షరముల సంఖ్య 17. వివరమిది:- 1. 'అశ్రావయ' 2. 'అస్తుశ్రావట్' 3. 'యజ' 4. 'యేయజామహే' 5. 'హవట్'.

మొదట ప్రేషండు 4 అక్షరములు, రెండవదానియందు 4, మూడవ దాని యందు 2 నాల్గవదానియందు 5. అయిదవదానియందు 2 మొత్తం 17 అక్షరములు.

శ్లో॥ 221. చతుర్విశ్చ చతుర్విశ్చ ద్వాభ్యాం పంచభిరేవచ ।
హూయతే చ పునర్ద్వాభ్యాంసమే విష్ణుః ప్రసీదతు.

తా॥ వై జెప్పిన పదిహేడక్షరముల సంఖ్య విష్ణుః (యజ్ఞుడు) అర్థము.

174. మొదట నధ్వర్యుడు హోతకు వినబడునట్లు 'అగ్నయేను భూహి' అనుచు బలుకును. అనగా నేదేవతకై (అవదానమును దీసికొనువో) యా దేవతనాహ్వానించును. అప్పుడు (బ్ర)హ్మ అనుమోదించినపిదప హోత 'ఓం అగ్నిర్బ్రూహాదివః కకుత్పుతిః పృథివ్యాఽయం । అపాగ్ం రేతాగ్ం సిజిన్వతోం' అనుచు జెప్పిన తరువాత 'అశ్రావయ' యను మొదట ప్రేషమను అధ్వర్యుడు బలుకును. దీనికి తరముగ నాగ్నిధ్రుడు "అస్తు శ్రావట్" అను రెండవ ప్రేష ఉచ్చరించును. దీనిచే జేయబోవు కర్మ అవధరింపబడినదని అర్థము. తరువాత నధ్వర్యుడు "యజ" అను మూడవ

ప్రేష బలుకును. దీనికి బ్రహ్మ (ఓం) అనుచనుమోదించును. దీనికే బదులుగా 'యే యజామహేగ్నింభువో యజ్ఞస్య రజనశ్చనేతా, యతాగ్ని యుద్భిః సచనేశివాభిః దివి మూర్ధానం దధిషేస్వర్షాం జిహ్వోమగ్నైచ కృషేహ వ్యవాహం' యను నాల్గవప్రేషను బలికి హోతయే మరల వెంటనే "హౌషట్" అను నైదవ ప్రేష యుచ్చరించుటతోడనే అధ్వర్యుడు తన చేతనున్న అవదానము నగ్నిలో వేల్చును. తరువాత 'దేవంబర్హి' ఇత్యాది అనుయాజల హోమమగును.

1. ఐష్టికము 2. పాశుకము 3. సౌమికమని త్రివిధముగలదు.

(1) ఐష్టికమునందు = పంచప్రయాజలు మూడనుయాజలు.

(2) పాశుకమునందు, సౌమికమునందు ఏకదశయాజలు ఏకాదశ అను యాజలు. పక్షభేదములచే యాగములు జేయబడును.

175. యాజలు ద్వివిధములు 1. ప్రయాజ 2. అనుయాజ (1) ప్రయాజలు పదునొకండు ఇవి :- 1. సమిధః 2. తనూన పాతం 3. ఇళః 4. బర్హిః 5. స్వాహా కారం 6. దురం 7. దై వ్యాహోతారః 8. దై వ్యా స్త్రిస్ర స్త్రిశ్రుః 9. త్వష్టారం 10. వనస్పతిః 11. అగ్నిస్తీష్ఠకృత్.'

2. అనుయాజలు పదునొకండుగలవు. అవి :- 1. దేవంబర్హిః 2. దేవీర్హ్వరః 3. దేవీఉపాసాగక్తా 4. దేవీజోష్టి 5. దేవీక్షిర్జ్వాహుతీ 6. దేవీ దై వ్యా హోతారః 7. దేవీస్త్రిస్రస్త్రిస్రః 8. దేవోనరాశంసః 9. దేవఇంద్రో వనస్పతిః 10. దేవం బర్హిర్హ్వరితీనాం 11. దేవోఅగ్నిస్తీష్ఠకృత్.

176. పంచప్రయాజ పక్షమునందు 1. సమిధ 2. తనూనపాతం 3. ఇళ 4. బర్హి 5. స్వాహా కారమను పంచప్రయాజయాగములు. వీనికే దేవం బర్హి 2. దేవోనరాశంసోపనువనే 3. దేవో అగ్నిస్తీష్ఠ కృత్తను మూడు అనుయాజలు వచ్చును.

2. నవానుయాజలు నవప్రయాజపక్షమున వచ్చును. కావున వై జెప్పిన మూడనుయాజలలో త్పష్టారవనస్పతులు, వర్జితములు.

3. ఏకాదశ ప్రయాజపక్షమునందు వై శెప్పిన ఏకాదశానుయాజలు వచ్చును. 4. చతురప్రయాజ పక్షమునందు—పంచప్రయాజ పక్షము నందలి మూడనుయాజలలో దేవం బర్హిలోపించి తక్కిన రెండు వచ్చును.

5. త్వష్టారం, నరాశగ్ంసలు రెండు నొకే పర్యాయపదములుగాన అర్థ భేదములులేనివి. అయినగాని గోత్రభేదమందు యజమాని తన గోత్ర ప్రకారము రెంటిలో నొకటి యుచ్చరించి జేయుటిట్లు.

శ్లో॥ 222. వసిష్ఠశునకాత్రీణాం వాద్రియస్య గణస్యచ
రాజన్యానానరాశంసా । అన్యేషాంతు తనూనపాత్.

తా॥ వసిష్ఠశునక, అత్రీ, వార్ధియగోత్ర, యజమానులు, రాజన్యులు నరాశంసయనుచు ప్రయాజానుయాజల యాగము చేయవలయును. ఇతరులు తనూన పాత యాజను జేయనగును.

177. 'యజతిషు యే యజామహంకరోతి నానుయాజేషు' అను నిషేధ శ్రుతిచే అనుయాజయాగములందు యే యజామహేయను ప్రేష జెప్పరాదు.

2. పాశుకమునందు నవయాజలు, సౌమికమునందు ఏకాదశ యాజానుయాజలు, ఐష్టికమునందైదు యాజలు, చాతుర్మాస్యాది వికృతి యాగములందు చతుర్రాజలు తరుచుగావచ్చును.

178. సంస్కారము రెండు విధములు=(1) ఉపయోజమాణము (2) ఉపయుక్తమాణము 1 ఉ :- అవ ఘాతాదులు 2. ఉ :- ప్రతిపత్తికర్మ.

2. ప్రతిపత్తికర్మ=ఉపయుక్తస్యావిశేషస్య ఆకీర్ణకరద్రవ్యాదేః విహిత దేశ ప్రక్షేపణ సంస్కారః కర్మ విశేషో ప్రతిపత్తికర్మః' అనగా యాగము నందుపయుక్తములై మిగిలిన ద్రవ్యాదులను (వర్జ్యము గాకుండుటకై) ఒక విహితదేశమున (చాత్వాలమున) నుంచట ప్రతిపత్తికర్మ.

(1) చాత్వాలము=గర్త విశేషము. పౌనస (వేయుట).

(2) కృష్ణసారంగముయొక్క కొమ్మును కృష్ణవిషాణమందురు.

(3) 'యజమాన కృష్ణ విషాణయాకంఠాయతి' అనగా దీక్షా కాలము నందు యజమాని కృష్ణ విషాణముతో దురద నివారణ చేసికొనవలయును. ఇట్టి ద్రవ్యములు మిగిలినవి చాత్వాలమునందు వేయుట ప్రతిపత్తి కర్మ యనబడును.

(4) ఇడ=భక్షణయోగ్యమైన పురోడాశాది శేష ద్రవ్యములను ఇడ యందురు. హోమానంతరము పురోడాశాదుల శేషమును సపత్నీకుడగు యజమానుడు, ఋత్విక్కులు భక్షించుట ప్రతిపత్తికర్మ.

5. వినియోగవిధియందుపయుక్త విధి వాక్య, ప్రమేయములు త్రి విధములు :- క్రత్వర్థ 2. పురుషార్థ 3. ఉభయార్థములనబడును.

(1) ప్రయాజ, ప్రేషాదులు క్రత్వర్థములు 2. ఫలకారణములగు యాగ ములు, వానితో జనించు అపూర్వాదులు, పురుషార్థములు 3. దధ్యాదులు ఉభయార్థములు. దీనికి ఉ :-దధ్నాజుహోతియనునప్పుడు క్రత్వర్థమగును. దధ్నేంద్రియ కామస్యజుహోదన్నప్పుడు పురుషార్థమగును. ఇట్లుభయార్థము లగుట సంయోగ పృథక్త్వ మనబడును.

సంయోగపృథక్త్వము = 'ఏకసోభిభయార్థత్వే సంయోగ పృథక్త్వం'

శె. సూ. అ. 4 సా. 3 సూ. 5-9.

ఉ :- 'వాజపేయేనేష్ట్యా బృహస్పతిసవేనయశేత' ఉ :- 2. శాస్త్రాంతో బ్రహ్మవర్చస్కామో బృహస్పతిసవేనయశేత' ఈ వాక్యములందలి బృహస్పతి యాగమునకు వాజపేయము అంగముగానందున వాజపేయ యాగ మును జేసిగాని, జేయకయేగాని బృహస్పతి యాగమును జేయవచ్చును.

ఉ :- 3. "యాగాదులు సకామనయా జేసిన తాదృశఫలములనిచ్చును యవి నిష్కామనయా జేసిన చిత్తశుద్ధి ద్వారా మోక్షఫల మిచ్చును. ఇట్లుభయార్థములగుట సంయోగ పృథక్త్వ న్యాయమనబడును.

వినియోగ విధియందు సహకరించు

శ్రుత్యాది షట్ప్రమాణములు

179. 1. శ్రుతి 2. లిఙ్గ 3. వాక్య 4 ప్రకరణ 5. స్థాన 6. సమాఖ్యలు షట్ప్రమాణములు. ఈ యాఱు ప్రమాణములు వినియోగవిధియందు సహాయమును జేయుచు విధియందు ప్రామాణ్యత్వమువహించును.

1. శ్రుతి :- 'నిరపేక్షోరవః శ్రుతిః' అనగా అపౌరుషేయవేదవాక్యములు శ్రుతి యనబడును. శ్రుతియందవాంతర భేదములు మూడు.

1. విధాత్రి 2. అభిధాత్రి 3. వినియోక్త్రీ యను త్రివిధ భేదముగలది శ్రుతి.

1. 'లిఙ్గాద్యాత్మికా శ్రుతిర్విధాత్రి' అది భూత, భవిష్యద్వర్తమాన కాలాప దేశములగు లడాది గుర్తులుగల వాక్యము. ఉ:- యజుతీత్యాది.

2. 'ప్రీహ్యోది ద్రవ్యాత్మికా అభిధాత్రి'. ఉ :- పశు, పురోడాశాదులు.

3. 'శబ్దమాత్ర శ్రివచేనయ యాసంబంధః ప్రతీయతేసా వినియోక్త్రీసా త్రివిధా' 1. విభక్తిరూపా 2. ఏకాభిధానరూపా 3. ఏకపదరూపా.

(1) విభక్తిరూపాశ్రుత్యుదాహరణం 'ప్రీహిభిర్యజేత' తృతీయా శ్రుత్యా ప్రీహిణాం యాగాంగత్వం, తదపి, పురోడాశ, పశుహృదయరూప, హవిః ప్రకృతికత్వేనయాగాంగమ్, ఉ :- 2. 'అరుణయా పింగాజ్యా ఏకాహాయ న్యాగవా సోమంక్రీడాతి' ఇచ్చట తృతీయా శ్రుతియున్నను, అరుణి మూడు మూర్త ద్రవ్యములుగానందున (గుణములేగాన) సోమ ద్రవ్యము నకు, సాక్షాత్తుగ క్రియాంగములు కాజాలవు. అవి గోద్రీవ్యము నాశ్రయించి ఆకాంక్షద్వారా పరస్పరాన్వితములగుచు (కారణ విభక్తులతో సహకరించి) క్రియాంగములుగా వచ్చును కాన అరుణిమత్వ, ఏకాహాయ నత్వ, పింగాక్షిత్వగుణములు సంహతించి గోద్రీవ్యము ద్వారా ఆకాంక్షచే నన్వయించును. అనగా "ఏకాహాయనీ గౌసా పింగాక్షిసా అరుణవర్ణాతయా సోమంక్రీడాతి" యని శ్రుత్యర్థమగును.

(2) ద్వితీయా విభక్తికి ఉ :- 'ప్రీహీస్రోక్షతి' ఇచ్చట ద్వితీయా విభక్తిచే ప్రోక్షణజేయుట ప్రహి స్వరూప నిష్పత్తి కొఱకు జెప్పబడలేదు. ప్రహి స్వరూప మిదివగకే సిద్ధమైనది. ప్రోక్షించని యెడల సంస్కారములేనందున వానితో అపూర్వము బుట్టదుగాన యాగోపయుక్తము కాజాలవు కావున ప్రోక్షణ సంస్కారార్థమగును.

(3) సప్తమీ ఉ :- 'యదాహవనీయేజుహోతి' ఇందు ఆహవనీయాగ్ని సప్తమీ శ్రుతిచే హోమాంగమగును.

2. ఏకాభిధాన రూపాశ్రుతిః ఉ :- 'పశునాయజేత' ఇందు ఏకత్వ, పశుత్వములు ఏకాభిధానా శ్రుతిచే యాగాంగములు.

(3) ఏకపదరూప శ్రుతిః ఉ :- 'పై యదాహరణందలి 'యజేత' పదమున గల ఆఖ్యాతాంశముచే నేకత్వ సంఖ్య దెలియును. ఇదే 'ఆర్థిభావన' యందు జేరును. దీనినే 'సమానాభిధానా' యందురు. సంఖ్యచే నేకపద రూపాశ్రుతిచే యాగాంగము. ఇట్లు సంఖ్యామల మూర్తములైనను యాగాంగములైనవి. 'యాగాంగ పశుః ఏకః, పుమాంశ్చేతి నిశ్చితం. అతః సంఖ్యాయా యాగాంగత్వం' అనగా యాగాంగ పశు వొక్కటి, అదియును మొగ పశువు.

180. 'అనన్యలభ్యశ్చజ్ఞార్థః । సచకర్తారం వినాఽనుప పత్తేః । కర్తృభావనా ఆకాంక్షాద్భవతి. తద్గతసంఖ్యా ఆఖ్యాతాంశేన ప్రతీతేః । తస్మాత్కర్తృ పరిచ్ఛేదకతయా అమూర్తస్యాపి (సంఖ్యాదీనాం) భావనాంగత్వ సిద్ధం' అనగా ప్రమాణాంతరములచే గాక కేవల శబ్దము చేతనే లభించునది శబ్దార్థము. అది కర్త లేకున్న సిద్ధించదు. కర్త ఆకాంక్షవలన దెలియబడును. కర్తృగత సంఖ్య ఆఖ్యాతాంశమున తెలుపబడును. కాన కర్తృ ద్వారా సంఖ్య తెలియబడుటచే అమూర్తమైనను ఏకపద రూపా వినియోక్తీ శ్రుతియందు జేరును.

శ్లో॥ 223. సంఖ్యాయాంకారకేవా, దీర్ఘిభక్త్యాహి పృవర్తతే ।

ఉభయంచాత్య తత్సిద్ధం భావనాతిజ్ విభక్తతః

తా॥ సంఖ్యనుగాని కారకములనుగాని గుర్తింప జేయునది విభక్తి. కావున తిజంతపదములం దుభయములు సిద్ధించును.

181. పై జెప్పిన లక్షణములుగల శృతి లిజ్జాది ప్రమాణములకంటెను ప్రబల ప్రమాణమైనది. ఉ:- 'ఐంద్రియాగార్హ పత్య ముపతిష్ఠతి' యను వాక్యమునందు తృతీయా విభక్తిచే ఇంద్రలిజ్జమున్నను అది బాధించబడి ప్రబలమైన శృతిఃప్రమాణమున గార్హ పత్యాగ్నిః స్తుతి విధించబడినది.

182. ప్రాప్తబాధ 2. అపార్థప్రబాధ యని బాధ రెండువిధములు.

1. 'పాకృతాంగానా మతిదేశేన ప్రాప్తానాం ప్రత్యామ్నానాం. ప్రతి షేధ రూపతోపా పార్థబాధః'. ఉ:- శరమయం బర్హిరితి ప్రాకృతో పదిశ్య శరమయత్వం వికృతౌ ప్రతిషేధాదులపాదీనాం ప్రత్యామ్నా నమర్థతోపా ప్రాప్తిబాధః'. ఉ:- "నహోతారం వృణీధః". అనగా పితృష్ట్యేయందు హోత (బుత్విక్) వర్ణన నిషేధమైనది. ఇట్లు పార్థబాధ జైమిని సూత్రములందలి పదవ యధ్యాయముందు నిరూపించబడినది.

2. మూడవ యధ్యాయమునం దప్రాప్తబాధ నిరూపించవలె నది. 'యా వద్దుర్బల ప్రమాణేన వినియోగ మారభతే తత్పూర్వమేవ ప్రబల ప్రమా ణేన వినియోగస్య కర్తురిశక్యత్వాత్తేన వాతద్భిధి తత్వేన ఇతరస్యబాధో అపార్థబాధః' అనగా శ్రుత్యాది పట్టమాణములలో నుత్తరోత్తరము లగు ప్రమాణములు ప్రబలములు కానందున పూర్వపూర్వములచే నుత్త రోత్తరములకు గలుగు బాధ యపార్థబాధ యందురు. ఇందు సూత్ర ప్రమాణము.

సూత్రం ౯. 'శృతి, లిజ్జ, వాక్య, ప్రకరణ, స్థాన, సమాఖ్యానాం, సమవాయే పారదౌర్బల్య మర్థ విప్రకర్షాత్' జై. సూ. అ. ౩. పా. ౩. సూత్రం. 14.

2. లిజ్జం = 'శబ్దసామర్థ్యం లిజం సామర్థ్యం సర్వశబ్దానాం లిజమిత్య భిధీయతే' అను ప్రమాణము కలదు. సామర్థ్యము రూఢియన

బడును. 'యోగిక సమాఖ్యాలిజా ద్రాధ్యాత్మిక లిజ్జోభిన్నః' అనగా రూఢిలిజము యోగిక సమాఖాతమునకన్న (నామధేయమునకన్న) భిన్నము. ఉ:- "బర్హి ర్దేవ సదనందామీ" యను వాక్యమునందు 'బర్హి లిజాత్ముశ్చ ల్లవనం, నతూలపాదీనాం' లవనమనగా ప్రకాశమని యర్థము. ఇదంలిజం వాక్యాత్ప్రబలం. ఉ:- "స్యోనంతే సదనం కృణోమి". ఇందలి కృణోమి యను లిజము పురోడాశ సదనము (స్థలము) నకు అంగమగును. కాని వాక్యప్రమాణముచే పురోడాశ మును జేయుటందు కరణముగాజాలదు.

(2) సామర్థ్య ద్వివిధం. 1. శబ్దగత సామర్థ్యం 2. అర్థగతసామర్థ్యం.

1. శబ్దగత సామర్థ్యము మంత్రస్వర్ణములతోనే చెలియబడును.

2. 'లిజ్జోభివణే నాపికర్తు మశక్యత్వా దర్థసామర్థ్యం ప్రవర్తతే'. ఉ:- 'స్రువేణావద్యతీ' యను వాక్యమునందు స్పృహలిజముచే ద్రవద్రావ్యాదులనే గ్రహించవచ్చునుగాని మాంసాది ఘన పదార్థములను స్పృహయందుంచుటకు శక్యముగాజాలదు. కావున అర్థసామర్థ్యముచే స్రువేతర పాత్రలందు అవద్యం (ఉంచుట గ్రహించుట) యగును. ఇట్టి లిజము, ప్రమాణాంతరా నపేక్షితమైనది. 2. ప్రమాణాంతర సాపేక్షగలదియను రెండు విధములు.

(1) 'యద్విన్యాసం సంభవతి తత్తస్యాంగం కేవలలిజాద్యవతి. ఉ:- 'అర్థజ్ఞానం కర్మాంగత్వం' అనగా ఏదిలేకున్న నేదిసంభవించదో అది దానికి ప్రమాణాంతరా నపేక్షిత లిజమవబడును. ఉ:- లోకర్మ అర్థజ్ఞానములేనిదే జేయరానందున అర్థజ్ఞానము నిరపేక్షిత లిజము.

2. యద్విన్యాసం సంభవతి తత్తస్యాంగం సాపేక్షిక లిజం. ఉ:- 'అగ్నయేజుష్టం నిర్వపామి' ఇతివాక్యే వినియోగస్యా పూర్వత్వాన్నిర్వాపణ ప్రకాశనార్థం నిర్వాపణ లిజం నతు నిర్వాపణ సిద్ధ్యర్థం. అనగా దర్శన పూర్వ మాసాదియాగములందు పురోడాశాదుల జేయుటకు వానికగు ద్రవ్యములను (బియ్యము, యెనలు) పూర్వదినముననే దేవతాది సంఖ్యతో

కొలుచుట నిర్వాపణనబడును. కాన నిర్వాపణ లిజము నిర్వాపణ సిద్ధించుట కొఱకుగాక నిర్వాపణ ప్రకాశన (సంఖ్యకొలత దెలియుట) కొరకు సాపేక్షగలదని యర్థము.

3. వాక్యము = “సమఖి వ్యవహారో వాక్యః । శేష శేషిచాచక పద యోస్సహోచ్ఛారణం సమఖి వ్యవహారః” ఉ :- ‘యస్య పర్ణమయీ జహూర్భవతి ససహగ్గ్లోకం స్పృహోతి అత్ర పర్ణతా యాజుహ్వీంగం సమఖి వ్యవహారాద్భవతి । యది పర్ణతాయా జహూ క్రియతే తదైవ తత్సాధ్య మపూర్వంభవతి, నాన్యథా, తస్మాత్పర్ణతాయా జుహ్వీంగం వాక్యాజ్ఞాయతే’. అనగా సహోచ్ఛారణ జేసిన సమఖి వ్యవహారమగును. అదియే వాక్యప్రమాణమగును. పై ఉదాహరణమున పర్ణత యనగా పాలాశకట్ట (మోతుకుకట్ట) దానితో జేయబడిన జుహు (స్రువ) పాత్ర విశేషము. యాగాదులం దాజ్ఞాది పదార్థముల గ్రహణజేయు సాధన. అది గలిగిన యజమానికి పాపములంటవు. కావున పర్ణత జుహ్వీంగ మగుననుచు వాక్యముచే దెలియును.

2. ప్రకృతి వద్వికృతిః కర్తవ్యా. ఇతి వచనాత్పర్ణతాయాః అనారభ్యాధీతేపి వికృతానాన్వేతి । పౌనరుక్తి ప్రసంగాత్’. అనగా ప్రకృతి యాగములవలె వికృతులగునను ప్రమాణ వాక్యమున్నను వికృతియందు ప్రయాజలకు, ప్రయోగములేనందున పర్ణతాదుల నారభ్యాధీతములైనను అన్వయము గాజాలదు. పునరుక్తి దోషమగునని తాత్పర్యము. ఏ వాక్యమున శ్రుతి ఉత్పత్త్యాది విధులను జెప్పినదో, యావాక్యముల నారభ్యాధీతములనబడును. ఇతర వాక్యములను ఆరభ్యాధీతములందురు. వాక్యము ప్రకరణమునకంటెను ప్రబల ప్రమాణమగును. ఉ:- “ఇంద్రాగ్ని రిదంహవిః”. ఇది వాక్యప్రమాణముననే దర్శాంగమగును. కాని ప్రకరణ వశమున దర్శపూర్ణ మాసాంగముగాజాలదు. ఉదాహరణ మందలి మంత్రము వాక్యబలముచే ప్రకరణమును బాధించును.

4. ప్రకరణము మహాప్రకరణము; అవాంతర ప్రకరణమని ప్రకరణము రెండు విధములు. (1) ఫలిభావనా ప్రకరణము మహాప్రకరణము.

2. అంగభావనాప్రకరణ మవాతర ప్రకరణము. 'తేన అభిక్రమణాదీనాం ప్రయాజాంగత్వం తచ్చసందంశ రూపే రైవజ్ఞాయతే'. అనగా అంగభావనా ప్రకరణమునందే జెప్పబడినవి యభిక్రమణాదులు. వానికే ప్రయాజాదులంగములని సందంశరూపముననే తెలియును. ఇవి యన్నియు దెలియజేయునది అవాంతర ప్రకరణము.

(2) సందంశము "ఏకాంగానువాదేన విధీయమాన యోరంగయోరం తరాలే నిహితత్వం సందంశం". "లోహకంటకద్వయ విద్ధలోహ శలాక వద్రూపం సందంశరూపం". అభిక్రామం. 'ప్రయాజాంగాను వాదేన విధీయమాన యోరంగ యోరంతరాలే విహితత్వం సందంశం'. 'యథా సమానయతే జుహ్వీ, ముపభృతస్తేజోవా' ఇతి ప్రయాజాంగాను వాదేన (ఉపభృతు = స్మృతపాత్ర విశేషం ప్రయాజాంగం) (1) "యన్వైవం విదుషో, ప్రయాజానుయాజా ఇజ్యంతే, వైభోలోకేభ్యో భ్రాతృవ్యాస్తు తుదతే" "అభిక్రామంజుహ్వీతి" "యోవై ప్రయాజానాం మిథునం వేద" ఈ రెండు ప్రయాజాంగ వాక్యముల మధ్యనగల 'అభిక్రామం' అను హోమవాక్యమేదిగలదో నది సందంశమునబడును. సందంశ రూపము = ఇనుపత్రిశూలమువలె నుండును. అందు మధ్యనగల మేకు వలె నుండునట్లు అభిక్రామముండును. అదియే సందంశరూపమగును. ఆకాంక్షచే నదిదెలియబడును. 'ఆకాంక్షన్వైవ గుణేనాన్వేష్యతి' ప్రమాణము.

శ్లో॥ 224. పరప్రకరణస్థానా మంగేనృత్యాదిభిత్రిభిః ।

జ్ఞాత్వేషునశ్చ తైరేవ సందంశే నతదిష్వతే.

తా॥ శ్రుతిలింగ వాక్యములు మూడు. అవాంతర ప్రకరణమునందు న్నట్లు దెలియబడెనేని మరలనవియే యాకాంక్ష జేయగా సందంశ రూప మని దెలియబడును. ఇట్టి ప్రకరణము స్థానమునకంటెను ప్రబలము.

ఉ:- "అక్షైద్దివ్యతీ రాజన్యం జిహ్వతీ" ఈ విధేవనాదులు (పాచికలతో జూదము) అభిషేచన సాన్నిధ్యమునందు పరిపతితములై నను ప్రకరణ బల

మున నీ ధర్మములు రాజసూయ కృత్వంగములగునుగాని స్థానముచే యభిషేచనీయాంగములు గాజాలవు.

5. స్థానము. 'దేశసామాన్యంస్థానం తచ్చద్వివిధం.' 1. పాఠసాదేశ్యం
2. అనుష్ఠాన సాదేశ్యమితి.

1. యథాసుఖ్య పాఠసన్నిధిః పాఠం పాఠసాదేశ్యం. ఉ:- 'ఇంద్రాగ్న మేకాదశ కపాలంనిర్వపేద్వైశ్వానరం ద్వాదశ కపాలం'. ఇత్యాది, యథాక్రమపాఠమితి, అనగా యాజ్ఞవాక్యములకు యథా సంఖ్యా క్రమముగ అను వాక్యములు. "ఇంద్రాగ్నిరోచనా" ఇత్యాదీని ప్రథమస్య ప్రథమం ద్వితీయస్య ద్వితీయం క్రమేణపఠనం పాఠసాన్నిధ్యం స్థాన మిత్యుచ్యతే. అఫలస్య ఫలవత్ సన్నిధి పాఠస్తు తదంగత్వన్యాయేన ప్రధానేష్వంతర్భూతం.

2. ప్రాకృతాంగాను వాదమున విహితములైన వైకృతాంగము లేవి సందంశ పతితములైనవో యవియును వికృత్యర్థముగ సన్నిధి పాఠముచే స్థానమనబడును. ఉ:- ఆమన హోమాదులు "అమనసేస్వాహోఽరేత స్విసేస్వాహో" ఇత్యాదులు.

"కైమర్ద్యాకాంతాయాం వికృత్యపూర్వం భావ్యత్వేన అన్వయం". అనగా ఆమనహోమాదులకువలె నీ వైకృతాంగములందలి సందంశపతితముల కర్థమగునని తాత్పర్యము.

శ్రుతి॥ ౪౯. "వైశ్వదేవీం సాంగ్రహాయణీం నిర్వపేద్ధామకామః"

యను కామ్యేష్టి యాగసన్నిధియందీవికృతి యాగములైన ఆమన హోమాదులు జెప్పబడినవి.

2. 'పశుధర్మాణా మగ్నీషో మీయార్థ మనుష్ఠాన మనుష్ఠాన సాదేశ్యం'. హ్యుపాకరణ, పర్యగ్నికరణాదులను పశుధర్మములందురు. "ప్రజాపతే ర్జాయమానా" యను మంత్రమున పశురూప స్మరణజేయుట హ్యుపాకరణమగును. దర్శజ్వాలతో వానికి త్రిప్రదక్షిణీకరణమును జేయుట

పర్యగ్నికరణమందురు. 'యూపేరజ్వాబంధనం యూపనియోజనం' 'తేషామనుష్ఠానమగ్నిషోమీయ పశుశేషత్వంగతు సవనీయ (అగ్నేయ) పశుశేషత్వానుష్ఠాన మనుష్ఠాన సాదేశ్యం' "అనర్థకృత్య ప్రతిహతానాం విపరీతం బాలబలం" అను న్యాయమున పశుభర్తృములను స్థానబలముచే ప్రకరణమును బాధించి స్థానశ్రుత్యాతదంగ మగుననిరి. ఇదే న్యాయము సాన్నాయమను వికృతియాగమునం దనువర్తించును.

188. సాన్నాయము = 'దధిపయసీతి సాన్నాయం' అను నిరుక్త్యాపశుః ప్రకృతిగమగునవైన దధిపయస్సులు వికృతియాగమునందు ప్రాప్తించును. ఇట్టి స్థానము సమాఖ్యకంఠెను ప్రబలమైనది. ఉ:- "శుద్ధధ్వం దైవ్యాయ కర్మణే" ఇతివాక్యేస్థాన బలాత్సాన్నాయ పాత్యాంగం నతు సమాఖ్యాత్పురోడాశ పాత్యాంగం.

8. సమాఖ్య = "సంబంధస్సమాఖ్యః । సంబంధః ప్రతీతేరేవ వాక్యార్థః ప్రతీతిః". అనగా సంబంధము దెలియుటతో వాక్యార్థజ్ఞానమగును.

శ్లో॥ 225. సర్వత్రయోగితే శబ్దే ద్రవ్యమేవాభిధీయతే ।
సహిసంబంధ వాచిత్యం సంభవత్యతి గౌరవాత్.

శ్లో॥ 226. పాకంతు పచిరేవాహ । కర్తారం ప్రత్యయోప్యకః ।
పాకయంతం పునఃకర్తా వాచ్యోనైకస్య కస్యచిత్.

తా॥ 2 = యోగిక శబ్దములందు ద్రవ్యమే సమాఖ్య (వామధేయము) కాని సంబంధార్థము గౌరవమైనందున సమాఖ్యయనబడదు. పాకమనగ పక్వపదార్థమైన ద్రవ్యమే యనబడును. (సమాఖ్య) కాని శబ్దార్థముచే పాకమును జేయువాడు, పచనయేదో యొకటి సమాఖ్యయగుననరాదు. పాకకర్త లక్షణయా దెలియబడును. ఉ:- పురోడాశిక యనుసమాఖ్య పురోడాశ ద్రవ్యమునకగును. తద్దితయోగమున పురోడాశికమని జెప్పదురు. ఇదే విధమున పురోడాశ మంత్రము లేకాండయందు జెప్పబడినవో యాకాండను పురోడాశిక కాండయందురు. ఇట్లు సమాఖ్య స్థానమునకంఠెను దుర్బలమైనది. వైదిక లౌకిక భేదముచే సమాఖ్య ద్వివిధమైనది.

1. హోతుచమస భక్షణాంగమైనందున దానికి హోతుచమసని వైదిక సమాఖ్యగలిగినది (చమస యన నొక కట్టపాత్ర).

2. ఆధ్వర్యమును సమాఖ్యలొకికము. అది యధ్వర్యునికి తత్తత్పాత్రాంగసంబంధముండుటచే గలిగినది.

3. యోగికశబ్దములు నాలుగు విధములుండును. ఇవి:- 1. యోగ

2. రూఢి 3. యోగరూఢి 4. యోగికరూఢు లనబడును.

1. ఎచ్చట అవయవార్థమే చెలియబడునో యది యోగికమనబడును.

ఉ:- 1. ఆధ్వర్యవం 2. పాచకమిత్యాదులు.

2. ఎచ్చట అవయవార్థాపేక్ష లేక సముదాయ శక్త్యర్థమే చెలియబడునో దానిని రూఢియుందురు. ఉ:- గవాది శబ్దములు.

3. ఎచ్చట అవయవ శక్త్యర్థములతో సముదాయ శక్త్యర్థము చెలియబడునో అది యోగరూఢియగును. ఉ:- పంకజాచి పదములు.

4. ఎచ్చట అవయవ శక్త్యర్థము, సముదాయ శక్త్యర్థము (యోగికార్థము రూఢ్యర్థము) రెండును స్వతంత్రములుగా చెలియబడునో అవి యోగిక రూఢులనబడును. ఉ:- “ఉద్భిదాయజేత” ఇందూర్ధ్వ భేదన యోగమున యోగార్థమైన తరులతాదులు, రూఢ్యర్థమున తన్నామక యోగము యోగికరూఢి యనబడును.

184. విశేషము—‘హవిర్దానే గ్రావాభిరభిషుత్యాహవనీయే హుత్యా ప్రత్యంచ పరేత్యసదసి భక్షాన్మక్షయంతి’ ఈ వాక్యవివరణమిట్లు సోమ యోగమున కేశాలాదుల (గృహముల) నిర్మాణమునర్తురు. అందు ప్రాగ్వంశమునుశాల పశ్చిమదిశయందు తూర్పుముఖముననుండును. దానికి తూర్పునందు కొంతదూరమున మంటప నిర్మాణమగును. మంటపమునం దెత్తెనగద్దె నిర్మింతు గది యుత్తరవేదియగును. దానిపై ఆహవనీయమును చతురస్రముగ అగ్నిగుండముండును. ప్రాగ్వంశమునందు గార్వాపత్య దక్షిణాగ్నుల గుండములు వర్తుల త్రికోణములుగ క్రిమముననుండును.

రెండు శాలిమధ్య సదస్యమును శాల దక్షిణోత్తరావరణము లేనిదిగ (పాక) నిర్మింతురు. మంటపమున నుత్తరవేదికి పశ్చిమమునందు సోమ రసపానముగా లేక దానిని దీయుదురు. ఇది అభిషేకమును కర్మయగును. సదస్యమునం దిడాభక్షణయను ప్రతిపత్తికర్మ జేతురు. అది యభిషేక హోమానంతరమే జరుపబడును. ఇడాభక్షణ మపూర్వార్థమగును. గావున నిది వినియోగవిధియందు జేరును. ఇట్టిడాభక్షణ ప్రతిపత్తి కర్మ సమాఖ్యయనబడినది. సమాఖ్య దుర్బల ప్రమాణమనబడినను అదితర శ్రుత్యాది ప్రమాణములవలెనే యారవ ప్రమాణమని వై సూత్రమునందు గలదు.

3. ప్రయోగవిధి:

185. 'ప్రయోగ పాశుభావబోధ కోవిధిః ప్రయోగవిధిః అంగా నాంక్రమ బోధకోవా । ప్రాశుభావమంగ ప్రధానకర్మయో రవిలంబం విధత్తే । అంగ ప్రధానయోర్విధ్యైక వాక్యత్యానుపపత్తేరేవ ప్రమాణం, ప్రమాణాంతరానుప పత్తేశ్చ'. అనగా అంగప్రధాన కర్మలందు సాహిత్య మేర్పరచునది, లేదా అంగ ప్రధాన కర్మలనుష్ఠించుక్రమమును బోధించు నది ప్రయోగవిధి యనబడును. దీనిచే కర్మానుష్ఠానమందు అంగప్రధాన ములకు ఏకవాక్యత బోధయగును. అంగప్రధానానుష్ఠానమందు సాహిత్యానుపపత్తి కలిగినందున గాని లేక ప్రమాణాంతరము లనుపపత్తి యగుచేగాని యిచ్చట ప్రమాణమగును. ఉ :-దర్శాది ప్రధానయాగము లకును వాని యంగములైన ప్రయాజాదులకును సాహిత్యము లేకుండిన యెడల అనుపపత్తి దోషమగును. ప్రయాజాదులకు ప్రత్యేక ఫలము లుండినను వానిని అర్థవాదములందురు. కావున వాని ఫలములు ప్రధాన ఫలమునం దంతర్భూతమగును. అంగప్రధాన కర్మానుష్ఠానమునందు సాహిత్యానుపపత్తి యను దోష నివారణార్థము క్రమానుష్ఠాన నియమము కల్పించనైనది. పదార్థముల భ్రోజనార్థము పూర్వాపరాహ్లా నియమము

లోకమునందు కల్పించుకొని యదే ప్రకారము ననుసరించునట్లు వైదికము నందు నియతి (ఆవిలంబ క్రమము) కల్పించబడినది. కాన విద్యైక వాక్యత కల్గుటే నియమమగును. ఇందుదాహరణ ఆగ్నేయ హవిరభి ఘారణాంతరము ఐంద్రీ దధి అభిఘారము. దీని తరువాత ఆగ్నేయ యాగానుష్ఠానము జేయుట (కృషము) నియమ విధియగును. ఇట్టి నియమమనుసరించని యెడల (కృమభంగమైన) అభిఘారయాగాదులకు సాహిత్యమేర్పడజాలదు. ప్రయోగ సౌకర్యార్థమునకు ఇట్లునుష్ఠాన సాహిత్యమును బోధించునది ప్రయోగవిధి.

2. ప్రయోగవిధియందు వితతి విశేషమును నియతి క్రమమందురు. లేదా పూర్వాపరమనిగాని యనవచ్చును. వితతియనగ విస్తారము. దిగువ నుద హరింపబడు పట్టమాణములతో ప్రయోగవిధి సప్రమాణమైనది. అవి:—

186. శ్రుతిః 2. అర్థః 3. పాఠః 4. స్థానం 5. ముఖ్యః 6. ప్రవృత్తిః ప్రమాణములు.

(1) శ్రుతి=“కృమ పరవచనం శ్రుతిః సచద్వివిధః (1) కేవలక్రమపరం, క్రమ విశిష్ట పదార్థ పరమితి” ఉ :- వేదంకృత్యావేదికరోతి. అనగా యజమాని హస్తమునందుండ దర్శముష్టి నివేదమందురు=(ప్రా)తినిధ్యార్థ మేర్పటచబడినది). ఆహవనీయ, గార్వాపత్యాగ్నిగుండముల మధ్యగ హవిస్సునుంచుటకు కల్పితమైన చతురంగుళ నిఖాతభూమిని వేది యందురు. శ్రుతి వీనిని క్రమముగా జేయుమని చెప్పినందున అట్లే జేయుట క్రమము. కావున వేదమును జేసియే వేది నిర్మించనగును.

(2) ఉ:-2. ‘వష్టకర్తుః ప్రథమభక్ష్యః’ ఇది క్రమవిశిష్ట పదార్థ పరవచనము. అనగా ప్రతిపత్తి కర్మయందు ఇడాభక్షకు ప్రథమాధికారి హోత యని శ్రుతి జెప్పినందున అట్లే మొదలు హోత ఇడాభక్షణ జేయవలయును. ప్రయోగవిధి యందిట్టి శ్రుతి తక్కిన ప్రమాణములకంటె ప్రబలము. ఉ :- సోమప్రకరణమందు ‘అశ్వినంగ్రిహం గృహ్లాతి’ అని కలదు. పాఠక కృమానుసారముగ ఈ గృహమునకు తృతీయ స్థాన ప్రసక్తి కలుగుచున్నది.

కాని 'అశ్వినందశమో గృహ్యత' అను పదార్థ బోధక శ్రుతిచే ప్రయోగ విధి ననుసరించి అశ్వినగ్రహము పదవదని యర్థము ఇట్లు శ్రుతి యితర ప్రమాణములకంటెను ప్రబలమైనది.

187. (2) అర్థక్రిమము = 'ప్రయోజనవశాత్క్రమ నిర్ణయమర్థః క్రమః' ఉ :- 'అగ్నిహోత్రంజుహోతి, యవాగుంపచతి' అనగా ప్రయోజనము ననుసరించి క్రమమును దెలుపునది అర్థక్రమము. పైయుదాహరణందు యవాగుపాకము హోమార్థమే కాన ఇచ్చట హోమము ప్రయోజన మగుచుండున మొదటనే యవాగుపాక మొనర్చి యనంతరమున హోమ మును జేయుమని ప్రయోగవిధి క్రమమును తెలిపినది. పాఠక్రిమాను సారముగ పై యుదాహరణ గలదు అట్లే యనుసరించినచో యవాగు (గంజి) హోమానంతరము వ్యర్థమగును. పాఠక్రిమాదర్థ క్రమోబలీయాన్ అను న్యాయముచే మొదట యవాగుపాక మొనర్చి తరువాత హోమ మును జేయుట అర్థక్రిమ మనబడును. పై న్యాయ మన్నిచోట్ల గలదని గీతా శ్లోకము జెప్పచున్నది.

శ్లో॥ 227. సమాదేశే ప్రతిష్ఠాప్యస్థిరమాన సమాత్మనః ।

నాత్యుచ్చితం నాతీవచం చేలాజినకుశోత్తరం. గీ, అ 6. శ్లో. 11.

తా॥ యోగమాచరించునప్పుడు మనస్సు స్థిరపఱచుకొని సమశుచి ప్రదేశమునందు మిక్కిలి యెత్తుగాక, మిక్కిలి క్రిందికిగాక యుండునట్టి స్థలమునందు (గద్దె నిర్మించుకొని దానియందు) చేలాజినకుశోత్తరముగా ఆసనములు వేసికొనవలయును. ఇచ్చట పాఠ క్రమముగ ననుసరించిన అర్థ ప్రయోజనము కలుగ జాలదు. అనగా మనస్థైర్య ముండజాలదు కావున పాఠ వ్యతిరేకముగ కుశాసనమునే మొదటపఱచి దానిపై జింక తోలు పఱచి దానిపై వస్త్రమును పఱచి అందు కూర్చొని యోగమభ్యాసము జేయవలయునని తాత్పర్యము. ఇదే పాఠక్రమాదర్థక్రమోబలీయాన్న నెడి న్యాయము.

189. పాఠక్రమము = 'పదార్థబోధక' వాక్యార్థాంతరముః క్రమస్స పాఠ క్రిమః' యథాక్రమేణవాక్యాని పఠితాని తథాక్రమేణాచ్యుతానిమితి న్యాయం అనగా శ్రుతి యందెట్లు పాఠక్రిమమున వాక్యములుపరిపంపబడి నవో యవియట్లే యర్థమిచ్చును. అర్థమిచ్చునట్లునుష్ఠానము జేయుట పాఠ క్రిమమగును. "పాఠక్రమోద్వివిధః 1. మంత్రపాఠక్రిమః 2 బ్రాహ్మణ పాఠక్రిమ ఇతి".

(1) మంత్రపాఠక్రమః :- 'అగ్నేయాగ్నిషోమీయయో ర్వాజ్యాను వాక్యార్థాంతరము సాహిత్యోప పత్తయేయః క్రిమః ఆసియతే సమంత్ర పాఠ క్రిమః, సచబ్రాహ్మణ పాఠాద్భూతీయాన్. యాజ్ఞాను వాక్య క్రిమ ప్రికారేణ ప్రథమ మాగ్నేయ యాగస్తదనంతర ముపాంశుయాగః తద నంతర మగ్నిషోమీయ యాగశ్చ యథాక్రమ పాఠాద్భవంతి. అనుష్ఠానం బ్రాహ్మణ పాఠక్రమేణ కర్తవ్యమితి విధిః తథాపి బ్రాహ్మణ పాఠక్రమస్య దుష్టాత్వాత్తదనుష్ఠానాత్ ప్రయోగవిధి మాశ్రిత్య మంత్రపాఠ క్రిమేణాచ్యుతానం ప్రిబలం.' ఉ :- తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణ పంచమప్ర పాఠక ద్వితీయాను వాకమునందు 'తాభ్యామేతమగ్నిషోమీయ మేకాదశ కపాలం పౌర్ణమాస్యే ప్రాయచ్చతి' యని ప్రథమముననే అగ్నిషోమీయ యాగమును జెప్పబడినది. తరువాత అందే షష్ఠ ప్రిపాఠక తృతీయాను వాకమునందు 'యదాగ్నేయోఽష్టా కపాలోఽమావాస్యాయాంచ పౌర్ణమాస్యాంచాచ్యుతో భవతి' అనుచు ఆగ్నేయ యాగమును రెండవ దిగా జెప్పబడినది. కాని మంత్రపాఠమునందాగ్నేయ యాగమే మొదలు జెప్పబడినది. మంత్రపాఠాను సారముగనే హాత్రు కాండయందు 'అగ్ని ర్మూర్ధే' యను మంత్రానుగుణ్యమైన ఆజ్యభాగము (అవదానమును) గ్రహణానంతరము, ఆగ్నేయ యాగయాజ్ఞానువాక్యార్థాంతరము 'ప్రిజాఫతే నత్వదేతా' అనుచు నుపాంశుయాగ యాజ్ఞాను వాక్యము జెప్పవలెనది. తరువాత మూడవదిగ 'అగ్నిషోమాసవేదసే' అను అగ్నిషోమీయ యాజ్ఞాను వాక్యముగలదు. ఇదే విధమున ఆధ్వర్యకాండయందు "అగ్నియేజుష్టం నిర్వపామి" అనుచు ప్రథమమున ఆగ్నేయ యాగాను

గుణ్యముగలదు. తరువాత “అగ్నిషోమాభ్యాంజుప్తం నిర్వపామి” అనుచు రెండవ యాగనిర్వాహణ జెప్పబడినది. అదే విధముగ యజమాన కాండ యందు ‘ప్రథమముననే ఆగ్నేయ యాగాను గుణ్యమైన యాజమాన్యము ‘అగ్నేరహందేవ యజ్ఞయాన్నాదోభూయాసం’ అనుచు జెప్పి తరువాత అగ్నిషోమీయ యాజమాన్యమైన వాక్యము ‘అగ్నిషోమీయ యోరహం దేవయజ్ఞయా వృత్రహో భూయాసం’ అనుచు గలదు. కావున బ్రాహ్మణ పాఠక్రమముగ జేసినచో జెప్పిన యితర కాండలయందలి క్రమమునకు బాధగును. ఇట్లు మంత్రపాఠ క్రిమము ప్రబల మగుచు తదానుగుణ్యముగ ననుష్ఠానము జేయవలయును.

2. ప్రయోగవిధిక్రమము బ్రాహ్మణమందే గలదు కాని “మంత్రై రేవస్మర్తవ్యః” యనుటతో మంత్రములను స్మరించుచు బ్రాహ్మణ పాఠ క్రమముగ యనుష్ఠానము జేయవలయునని తాత్పర్యము.

2. బ్రాహ్మణపాఠః=ప్రయాజాదుల యనుష్ఠానము బ్రాహ్మణ పాఠ క్రమానుసారమున జేయు విధినియమము గలదు. కావున నది బ్రాహ్మణ పాఠక్రిమ మనబడును. ప్రయాజ వివరము పైన గలదు. ప్రయాజల వినియోగ క్రమము మంత్ర పాఠమునందు “సమిధస్సమిధోగ్ని రాజ స్యవ్యంతూ” ప్రయాజల స్మారకములు మంత్రపాఠము నందున్నప్పటికిని వాని యందితర విధానక్రమము లేవియు జెప్పబడలేదు. మరియు మంత్రములకు దేవతా స్మారకత్వమే గలదు గాని యనుష్ఠాన క్రిమ స్మారకత్వములేదు. కావున ప్రయాజాదుల యనుష్ఠానములు బ్రాహ్మణ పాఠక్రమముననే అనుష్ఠానము జరుగును. ఆ మంతార్థమును బ్రాహ్మణ మనువదించునే తప్ప మంత్రపాఠమునకు విరోధమును జేయజాలదు. ఎచ్చట మంత్ర పాఠమునందనుష్ఠాన క్రిమము జెప్పబడలేదో లేక తూష్టి భావమైనదో యచ్చట అనుష్ఠానము బ్రాహ్మణ పాఠక్రమమున నగును. ఒకవేళ ప్రయాజాదులనుదాహరణగా నెందులకు జెప్పిరని శంక కలుగుచో నది కృత్యాచింత యనవచ్చును. ప్రయోగ సమవేత అర్థస్మారకత్వము మంత్రములకే గలదు. ప్రయాజాదీన్యర్థం సమర్ప్య, చరితార్థాని

స్వరూప సంస్పర్శే ప్రయోజ్యత్వే సత్య పినప్రతిపద్యంతే' యనుచు వార్తికకార మతముగలదు. ప్రయాజాదులర్థమును సమర్పించుటతోనే కృతార్థములగును.

189. 4. స్థానం=స్థానన్నామోపస్థితిః । యస్యవిహితదేశే యోనుష్ఠియతే తత్పూర్వతనే పదాదేక్యతే యోప్రథమ ముపస్థితోభవతి సవనోపస్థితిః ప్రకృతి యాగములందాయా దేశమున నుపదేశించబడిన పదార్థములు వికృతి యందతిదేశ ప్రాప్తములైనవాని నొకే దేశమునం దనుష్ఠాన కర్తృవ మేర్పడినప్పుడు దాని కనుష్ఠానము ప్రకృతి యందున్నట్లు వికృతి కగును. అది ప్రథమోపస్థితిస్థానమవబడును. ఇతరములను పశ్చాద్యధాన్యాయముగ వాని వాని క్రమమున ఆయా స్థలములందనుష్ఠానము స్థానమగును. ఉ:- జ్యోతిష్టోమయాగమునందు (సవనీయ 1. ఆగ్నేయ) 2. అగ్నిషోమీయ 3. అనుబంధ రూపములు 3 తంత్రములు విభిన్న దేశములందనుష్ఠాన యోగ్యములైనవి. వాని యనుష్ఠాన దేశము క్రమమున సవనీయమును సుత్యకాలమని, 2. అగ్నిషోమీయమునకు ఔపవసధ్యేహ్నిః (ఉపవాస దినము) అవి 3. అనుబంధమునకు యాగ సమాప్తి కాలమని జెప్పవలెనది. ప్రకృతి యాగములగు పశుతంత్రములు సాద్యస్కమను వికృతి యాగములందతిదేశ ప్రాప్తములగును.

190. 2. సాద్యస్కం=దేవతాస్మారకములైన వాక్యము మంత్రమునందు జెప్పబడినది సాద్యస్కమనబడును. అది సోమయాగమునకగు నొకానొక వికారము అందు “సహపశూనాలభేతే” యని గలదు. అప్పుడొకే స్థానమునందు పై మూడువిధములైన పశువుల నాలంభన జేయవలసియుండును. ‘ప్రకృతి వద్వికృతిః కర్తవ్యా’ యను ప్రమాణమున అతిదేశ ప్రాప్తములనబడిన నీ మూడు పశువుల ఆలంభనము సాద్యస్కమునందువలె యొకే దేశమునం దనుష్ఠించినచో మూడింటికిని స్థానా త్రికమణ దోషముకల్గును. కావున వికృతియాగ మవ్యక్తమైన (స్వార్థబోధిత దేవతారహితం) యాగానుష్ఠానకాలము సుచ్యకాలము. ఇట్లుండుటతో

ప్రథమమున సవనీయ పశ్చాలంభనజేసి, తరువాతనే యగ్నేషోమీయపశువును, పిమ్మట అనుబంధ పశువులను క్రమముగా నాలంభన జేయనగును. అప్పుడే సవనీయ పశువునకు స్థానబలముండును. అగ్నిషోమీయమున కొకదానికే స్థానాతిక్రమణయగునుగాని ప్రకృతియందాశ్విన్ గ్రహమును గ్రహించుటకు ఔపవస్థేహ్నిః జెప్పబడినది. అది యగ్నిషోమీయ యాగమునకు చెందినదనుశంక రావచ్చును. అట్లే చేసినచో మూడింటికిని కాలాతిక్రమణ మనివార్యమగును. కావున “అశ్విన్యంగ్రహం కృత్వాత్రివృతాయాపం పరితీయాగ్నేయం సవనీయ మపాకరోతి” అను ప్రమాణమున సుచ్యకాలమునందే సవనీయ పశువును (అగ్నేయపశువును) వికృతియందనుష్ఠించినచో నొక అగ్నిషోమీయమునకుదప్ప యితరములకు స్థానబలములుండును. ఇట్టి క్రమమును జెప్పనది స్థానము.

191. 5. ముఖ్యక్రమము = ప్రధానకృమేణయోఽంగానాంకృమః సముఖ్యః కృమః. ప్రధాన యాగకృమమున వానియంగములను కృమమున జేయుట ముఖ్యక్రమమగును. అప్పుడన్ని యంగములకు తమ తమ ప్రధానములతో తుల్యాంతరమేర్పడును. కాని వ్యతిరేకమున జేసిన కొన్నియంగములకు తమ ప్రధానములతో తుల్యాంతరము (వ్యవధానము) లేకుండుటో లేక అత్యంతాంతరమగుటో సంభవించును. అది యయుక్తమగుచు ప్రయోగవిధి సాహిత్యమునకు శాధకల్గించును. ఉ:- ప్రయాజ శేషమున అగ్నేయ హవిరభిఘారణం పశ్చాద్దైంద్రీదధ్యభిఘారణంతతః అగ్నేయ యాగానుష్ఠానం తదనంతర మైంద్రదధి యాగః ఇట్లు జేసిననే అభిఘారములకును యాగములకు తుల్యాంతరములుండును. ఇదియే ముఖ్యక్రమము. వ్యతిరేకమైన అత్యంతాంతరమగును.

192. 3. విశేషము = పౌర్ణమాస్య యాగములలో నుపాంశుయాగము. అగ్నిషోమీయ యాగములు రెండుగలవు. అందుపాఠశుయాంగమునకు ద్రీవ్యమాజ్యము, దాని ధర్మము లుత్పవన చతుర్గుహేత్వాదులు.

అగ్నిషోమీయ - యాగద్రవ్యము పురోడాశము, దాని ధర్మములు నిర్వాపణావధానములు. రెండు యాగధర్మములను ప్రధాన క్రిమమున ననుష్ఠానముజేయక వ్యత్యస్తమున జేయవలయుననిరి. ఇందు ప్రధాన క్రమమున అంగానుష్ఠానమగుననుచు శంకరగల్గును. గాని పురోడాశ మౌషధ వికారమగుటతో ఓషధి ధర్మములనే ముందనుష్ఠించవలయును. తరువాతనే యాజ్యధర్మానుష్ఠానము పాఠక్రిమము స్వాధ్యాయముచే చెలియబడుచున్నదిగాని ముఖ్యక్రిమ ముపపత్తిచే కల్పించబడును గాన కల్పిత క్రమము స్వాధ్యాయపాఠ సాపేక్షగలది. అదే దుష్ఫలమైనది. యిట్లగ్నిషోమీయ యాగార్థములైన నౌషధి ధర్మములను ముందనుష్ఠించ వలయునని తాత్పర్యము.

193. 6. ప్రవృత్తిః క్రిసుః = సహప్రియుజ్యమానేషు ప్రధానేషు సన్నిపాతినామంగానా మావృత్త్యానుష్ఠానే కర్తవ్యేనతి, ద్వితీయాది పదార్థానాం ప్రథమానుష్ఠిత క్రమేణయోక్తిమ ఆశ్రియతే సప్రవృత్తిక్రమః తా॥ సమానమున కూడి జేయబడు ప్రధానయాగములయందు అంగానుష్ఠాన మావృత్తి క్రమమున జేయవలసినప్పుడు మొదటి పదార్థానుష్ఠాన క్రమముననే ద్వితీయాది పదార్థానుష్ఠాన క్రిమమున బడినది. ఇదియే ప్రవృత్తిక్రిమము. ఉ:- 'వైశ్వదేవీంకృత్వా ప్రాజా పత్యైశ్చరంతి' ఇతి వాక్యే ఇతికర్తవ్యతా కాంక్షాయా మేకకాలత్వేన విహితత్వాత్తేషాం తదంగానాంచ ఉపకరణ పభృతీనాం (పశురూప స్వర్సం) సాహిత్యం సంపాద్యం తస్మాత్ప్రాజాపత్య పశూనాంసంప్రీతిపన్న దేవతా కత్వేన యుగపదనుష్ఠానం సంభవం । తదంగానాం యుగపదనుష్ఠానా సంభవేతే షామ వ్యవహితానుష్ఠాన సాహిత్యం సంపాద్యం । తథాసత ప్రాజా పత్యేషు కస్మాచ్చిత్పశోరారభ్యై కైకమంగం సర్వత్ర పశూనామనుష్ఠాయ పునర్ద్వితీయాద్యంగ పదార్థానాం ప్రథమారభిత పశు క్రమేణ సర్వత్ర ద్వితీయాదీనా మనుష్ఠానం. ఏవమేవ తృతీయాదీనాం సంపూర్ణతయా సర్వత్రానుష్ఠానం క్రమప్రీతిపత్తిః. "సప్తశాః ప్రాజాపత్యా భవంతి సప్తదశ । ప్రాజాపత్యాన్పశూనాలభేతా".

తా॥ ప్రాజాపత్య యాగమునందు పదిపాడు పశువులుండును. వాని యంగ పదార్థానుష్ఠానములందు మొదటయే పశ్వంగము ననుష్ఠానమునకై దీసికొనునో అట్టి యంగమే ద్వితీయాది సంపూర్ణ పశువులందలివిగ్రహించి యనుష్ఠింపవలయును. తరువాత ద్వితీయావర్తనందు మరల మొదటి పశువునుండియే రెండవ యంగపదార్థ శ్రవణజేసి యట్టివే యన్ని పశువులందలివి జేకొనుచు ననుష్ఠింపవలయును. మరల తృతీయాధ్యావర్తనందు మొదటి పశువునుండి తృతీయాది పదార్థముల జేకొనుచు సంపూర్ణ సప్తదశ పశ్వంగముల ననుష్ఠించవలయును. ఇట్టి కృమమునే ప్రవృత్తికృమయందురు. ఈ విధమైనది ప్రయోగవిధి.

4. అధికారివిధి:

194. కర్మజన్యస్వామ్యత్వ బోధకవిధి రధికారివిధి: 'కర్మజన్య ఫల స్వామ్యం నామకర్మజన్య ఫలభోక్తుత్వం' ఉ = 'యజేతస్వర్గః కామః' ఫలకామనాపేతుత్వేన అధికారి నిర్ణయః స్వర్గరూప సుఖకామవగలవాడే తన కర్మజన్య ఫలకామనచే యాగాధికారి యగును. వానిగురించి జెప్పవిధి. అధికారివిధి మరియు నిమిత్త పేతువున వాక్య నిరూపణతో నిది యధికారివిధి యనబడును. "యస్యాహితాగ్నే రగ్నిర్గ్రహోన్ద్ర పేతోఽగ్నే అగ్నయే జామవతే పురోడాశ మష్టాకపాలం నిర్వపతి" ఇందు పాపక్షయ నిమిత్తపేతువున యాగకర్త యధికారి యనబడును. అగ్ని తనదాహ విశిష్టగుణమున గృహముల నెట్లుదహించునో గృహ దాహోదిలక్షణ జామవత్వ విశిష్టగుణముగల అగ్నికి పురోడాశ మష్టాక పాలమగును. అట్లే యా యాగమునుజేయు యజమానికి పాపక్షయ రూప ఫలముగలుగును. ఇదేవిధ మన్యనిమిత్తములం దనువర్తించును. నిత్యకర్మలందు 'అహరహస్యంధ్యా ముపాసీత' ఇందు విహితకాల శుచి జీవన జేయగోరినవారు అహరహస్యంధ్యావందన మాచరించగ ప్రత్య వాయపరిహారమగుటతో ప్రత్యవాయ పరిహార రూపఫలమతనికి జెందు చుండుట సంధ్యావందనకర్త యధికారి యగును. ఇట్లు ఫలమెప్పుడును

విశిష్టాధికారికి జెందుటవలన విధివాక్యము లెవ్వరికి పురుష విశేషత్వమును జెప్పనో వారధికారులగుదురు. కామ్యకర్మలందు ఫలాపేక్ష గలవారు. అధికారులు నైమిత్తిక కర్మలందు నిమిత్త నిశ్చయమున, నిత్యకర్మలైన సంధ్యావందనాదులను నిశ్చితకాలమున నాచరించి పవిత్రీజీవనము గడుపగోరు వారధికారులు.

సూక్తిం ౧౦. 'అర్థి, సమర్థి విద్వాన్ముష్ణకేశేజాతపుత్రః' ఇత్యాది లక్షణ విశేషణము లధికారి నిర్ణయమునకు జెప్పబడినవి. గాని "రాజా రాజసూయేన స్వరాజ్యకామోయజేత" యను వాక్యమునందు కేవల స్వరాజ్య కామనచేగాని, రాజ్యసంబంధమాత్ర కామనకలవాడు కాని రాజ సూయ యాగాధికారి గాజాలడు., ఊత్రియునకే తనస్వరాజ్య కామన యుండినచో రాజసూయ యాగాధికారముండును. కొన్ని స్థలములందు పురుషవిశేషమున యధికారినిర్ణయమును జేయబడినది. ఉ:- "అధ్యయన సిద్ధావిద్యా" అధ్యయనమున కర్థసాపేక్షగలదుగాన అర్థజ్ఞానముగలవారు విద్యాధికారులు "ఆధానసిద్ధాగ్నిమతా" ఆధానకర్మచే యగ్నిసిద్ధినిబడసిన వారు సోమయాగమున కధికారులు. మరియు సామర్థ్యమధికారి నిర్ణయమునందు నిమిత్తమగును. 'ఆఖ్యాతానామర్థం బ్రువతాశక్తి స్సహ కారిణీ' యను న్యాయముచే పంగుర్బధిరోమూకః పండోంగ వికల మూగ, చెబిటి, గుడ్డిపండ, వికటరనిధికారులు. అట్టి పశువులును యాగమునకు తగవు. (స్త్రీ) శూద్ర పశ్వాదులు యాగానధికారులు వారికి నిషేధించుటందలి హేతులచే యాగములందలి కర్మలు, యజమాన మనోవాక్కాయ నిర్వర్తితములనిరి. ఇట్టి సంగ్రహమున విధిమీమాంసా పూర్తియగును.

2. మంత్రమీమాంసా

195. ప్రయోగసవేత పదార్థస్మారకామంత్రాః । తేహంచతాదృశ అర్థస్మారకత్వేనైవ అర్థవత్త్వం, నతూచ్ఛారణ మదృష్టార్థం । మంత్రే యైవ స్మర్తృమితి నియమోవిధిః । ప్రయోగ సమవేతములైన పదార్థము లను స్మరించునవి మంత్రములు. మంత్రములకే శబ్దార్థ స్మారకత్వము.

గలదు. వానినుచ్చరించునప్పుడవి స్మృతికి యర్థగోచరమును జేయుచుండును. మంత్రములను స్మరించుచునే యనుష్ఠానమును జేయవలయునను నియమము విధియగును. కావున మంత్రోచ్ఛారణ యదృష్టార్థమున కనరాదు. విధిమీమాంసయందు తృప్తివిధి మూడువిధములుండునని జెప్పనైనది. వాని విశేషము లిచ్చట వివరించబడును. ఇవి 1. అపూర్వము 2. నియమము 3. పరిపరిసంఖ్యలు.

1. అప్రాప్త్య ప్రాప్కోవిధి రపూర్వం = ప్రమాణాంతరములతో దెలియబడనిది. శాబ్ద ప్రమాణముననే దెలియబడునది యపూర్వవిధి. ఉ:- “యజేత స్వర్గ కామః” స్వర్గరూపఫలమున్నట్లుగా నితరప్రమాణములవలన దెలియబడదు. ఒక వేదవాక్య ప్రమాణముననే దెలియబడుటతో నిది యపూర్వవిధియగును. దీనినే ఉత్పత్తివిధియందురు.

2. అనేక సాధన సాధ్యమైన కర్మలందితర సాధనల నివర్తింపజేసి యొకే సాధనమునే జెప్పునది నియమవిధి.

శ్లో॥ 228, విధిరత్యంతమప్రాప్తౌ నియమః పాక్షికేనతి ।

తత్రచాన్య త్రవప్రాప్తౌ పరిసంఖ్యేతి గీయతే.

తా॥ మానాంతరములచే ప్రాప్తించనది యపూర్వవిధి. ప్రాప్తములలో నొకదానిని నియమించువిధి నియమవిధి. ఒకేచోటగాక శక్తిచోట్ల ప్రవర్తించునది. పరిసంఖ్యావిధి అపూర్వవిధిని యుదాహరణతో మైన వివరించనైనది. నియమవిధినిగురించి ఉ:- ‘ప్రీహీనవహంతి’ యను ఉదాహరణందు శబ్ద ప్రమాణముననే ప్రీహ్యదుల కుతుషా విమోకముకొఱకై యవహతాదుల సంస్కారములుజేయుట అపూర్వము కొఱకుగాన నిది నియమయగును. తుషావిమోకమును వేరొక పక్షమున జేయవచ్చును. ఉదాహరణగా గోళ్ళచే గిల్లిగాని లేక గిరిణి మొవలగు యంత్రసహాయముననేగాని జేయవచ్చును. ఇట్లు పక్షాంతర సాధన సాధ్యమైనను అదృష్టమైన అపూర్వఫలము బుట్టుట అవివనిశిరానని ప్రీహ్యదులకు సంస్కారము అవఘాతముచే (‘కుటిరిరుర సికుక్కుటోసి’ యను మంత్ర)

జంతువు లన్నిటిని దినుట నిషేధమగుచు వై శెప్పిన అపంచనఖము లై దింటినే దినుటను నియమించునది పరిసంఖ్యా విధియని తాత్పర్యము. ఇట్టి దోషత్రయములతో మొదటి రెండు దోషములు శబ్దనిష్ఠములు ప్రాప్త బాధయగు మూడవ దోషము అర్థనిష్ఠమగును. మాంసభక్షణరాగతః ప్రాప్త మైనందున దానికి చోదనలేదు (వేదము విధించుటలేదు) నిత్యమైనవానినే వేదము నిషేధించును.

శ్లో॥ 231 లోకేవ్యవాయామిషమద్య సేవానిత్యాస్తిజంతోర్మహితత్రచోదనా।

వ్యవస్థిస్తేషు వివాహయజ్ఞస్సురాగ్ర హైరాసు నివృత్తిష్టా॥

భాగ. న. 5. అ. శ్లో. 11.

తా॥ మైధునము — మాంసభక్షణ, సురాపానము ఇవి లోకమునందు నిత్యములైనవి. (రాగతఃప్రాప్తములు) గావున వానిని వేదము చోదన జేయుటలేదు (యవి సేపించుమని వేదము విధించుటలేదు) గాని వేదమున కట్టి యలవాట్లను విరుపించుటందే యిష్టమున్నందున నియమ విధిచే వానికి వ్యస్థయేర్పరచినది.

శ్లో॥ 232 యద్వ్రాజభక్షో విహితస్సురాయా పశోరాలభనం నహింసా।

ఏవంవ్యవాయః ప్రజయానరత్యాఇమం విశుద్ధం నవిదుఃస్వరత్నం॥

స్క. 5 అ. శ్లో. 12.

తా॥ సురాపాన, మాంసభక్షణ, మైనధునములకు క్రమముగా సౌత్రామణి, యజ్ఞము, వివాహములు వ్యవస్థలగుననుచు నిషేధార్థమున కల్పించనైనది (విదుపించుటకై వేదము శెప్పినది) సౌత్రామణి యను నొక విధమైన ఇష్టిగలదు అందు సుర (కల్లు) హామద్రవ్యమగును. హోమశేషమును భక్షించుట ప్రతిపత్తి కర్మయందుజేరును. అది వినియోగవిధియందు శెప్పనైనది గావున నిచ్చట సురాపాన నిషేధము ధర్మశాస్త్రములందు శెప్పబడుటతో భక్షణార్థమైన పానార్థమును ముఖ్యాంథ బాధచే విడిచి లాక్షణికార్థమైన ఆహూయార్థమునే (వాసనజూచుట) యేర్పరచినది. మాంసభక్షణవ్యవస్థయందు పశుహింసదోషమగుటచే

యజ్ఞములచే దేయవచుహింస దోషముగానందున మాంసభక్షణ గోరిన యెడల యజ్ఞములచే జేయవలయునని నియమించినది (బహ్వీయాస సాధ్యతై యజ్ఞమునందు "కపా" మాత్ర భక్షణ లభించుటచే మాంస విశేషమగునై యజ్ఞము) మైదునశ్శక్తయందు పాణిగ్రహణ (వివాహము) విధానమున భార్యాంగనుము బుతుకాలమునందు జేయుట నియమించితి అది సంతానాభ్యామే యగును గాని కేవలశక్తికే యనబడలేదు (దీనిచే కన్యస్త్రీ సంమాదల నిషేధించినది) ఇట్టి పరిశుద్ధమైన స్వధర్మ మెవరిగజాల ప్రజలు వ్యామోహితులగుదురు. సనాతనధర్మము దీనినే బోధించుచున్నది. మంత్రసీమానయందు నియమవిధి జేర్చినబడుటతో నిచ్చట నియమాది విధి భేదములు జూపనైనది.

3. నామధేయ మీమాంసా

198. విదేయార్థవశిచ్ఛేదక తయార్థవత్త్వం నామధేయత్వం. ఉ :- 'ఉద్భి ధాయజేత పశుకామః' యశాగికరూఢిచే యిది నామధేయమగును. విజాతీ యాగ్యవ్యాప్తిని యగుచు యోగ్యాగ్యమగు పశురూపఫలము నుద్దేశించి యామును బోధించినది నామధేయము. సాధన విశేషము లుపదేశింప బడకంబిచో క్షయై ఉద్యాము గలుగుట కుపపత్తియుండదు. పై వాక్యములో యాగ సామ్యామగుచును దెలియబడదు. శ్రుతి చోదితమగు టతో పైయర్థమని జెప్పరాదు. గావున యాగ విశేషమగునని నామ ధేయమున దెలియబడును. యాగవిశేషమాకాంక్ష జేయగ దెలియబడును. ధాత్వర్థ సామానాధికరణ్యమున ఉద్దేశవయోగముచే యుద్భిచ్ఛత్వార్థ మేర్పడును. ఒకేక సామత్వమున వాక్యమునందు నీలగుణమెట్లుత్పల సామానాధికరణ్యమగునో యట్లే నిచ్చట ఉద్భిచ్ఛత్వము యజిధాతువునకే సామానాధికరణ్య మగుచుండగ ధాత్వర్థమునందేల సామానాధికరణ్య మనబడవలెనని ప్రిశ్నించినచో యుదాహరణ వైషమ్యయైనందున నట్లే యిచ్చట యజిధాతువుకు సామానాధికరణ్య మగుటలేదు నీల పద ముత్పల పదమునకతిరిక్త మైనందున లక్షణయా నీలగుణ ముత్పలమునకు

సామానాధికరణ్యముగా వచ్చును. గాని యుద్భిచ్ఛబ్దము యాగసమ వేత ద్రివ్యవిశేషమే యనబడినందున యజిధాతువునకు విశేషణము గాజాలదు. అర్థాంతర భోకవాచక పదములు లేనందున ఉద్భిద్విశేషక ద్రివ్యమే యాగోప యుక్తమైనది గావున ధాత్వర్థమునకే సామానాధికరణ్య మగుచు ఉద్భిన్నామక యాగనామధేయమగును. ఉ :- 'వైశ్వ దేవ్యామామిక్షః' ఈ వాక్యమునందెట్లు వైశ్వదేవపదమున కామిక్షా పద సామానాధికరణ్య మర్థమందేయగునో యట్లే యిచ్చట ఉద్భిచ్ఛబ్దార్థము నకును యజిధాత్వర్థమునకు సామానాధికరణ్యమగును. వైశ్వదేవ శబ్దార్థమున తద్గత వృత్తాంతన్నామక దేవతలు దెలియబడుదురు. 'సాస్య దేవతా' యను సమానార్థము స్మరణగును. సర్వనామములకు లభ్యమాన పదార్థములందు విశేషణ వాచిత్యముగలదు. అవి విశేష్య పరత్వ లక్షణ ములు గలవనబడును. విశేష్యమేది? అను ప్రశ్నతో ఆమిక్షాపద సన్నిధిలో వైశ్వదేవపద ముండుటతో ఆమిక్షార్థమునకు వైశ్వ దేవార్థరూప విశేష్య మైన దేవతలనుచు దెలియబడును.

శ్లో॥ 233. ఆమిక్షం దేవతాయుక్తం పదత్యే వైషతద్గతః ।

ఆమిక్షపద సాన్నిధ్యాద్యన్వేష విషయార్హణీ.

తా॥ తద్గత సమాసవృత్తియే ఆమిక్షను దేవతతో కూడ తెలుపును. తద్గతము విషయముల నర్పించు (దెలుపు) టే లక్షణములుగలది గావున ఆమిక్షా పద సమీపమునందున్న వైశ్వదేవార్థములైన దేవతల విశేష్యమును దెలుపగలదు.

సూ. ౧౧. 'తదధీనత్వాద్విశేష సిద్ధే' యను ప్రమాణము. గావున ధాత్వర్థ సామానాధికరణ్యమున ఉద్భిన్నామక యాగ విశేషము వైశ్వ దేవ యాగనామము వలె సిద్ధించును. నామధేయమునందు నిమిత్త చతుష్టయముండును. 1. మత్స్వర్థ లక్షణ భయము (భియా) 2. వాక్యభేద భయము (భియా) 3. తత్ప్రఖ్యాశాస్త్రము 4. తద్వ్యవ దేశము. అను నాలుగు నిమిత్తములు గలవు.

1. మత్స్యర్థోదాహరణ—‘ఉద్భిదాయజేత పశుకామః’! ఉద్భిద్యతే అనేనేతి వ్యుత్పత్త్యా ఖనితార్థములైన యన్ని పదార్థముల కర్థము. గాన ఉద్భిదావశుం భావయేత్ యాగం ఖనితేణ భావయేదను యన్వయము జేసిన ఆ వృత్తి రూపమైన నవాక్యభేద దోషమగును గావున పశు కామోయజేతని పశురూపఫలం యాగేనభావయేదనునంచు నన్వయించగ యాగముతో నను ప్రశ్నరాగా ఉద్భిదాయను శబ్దమునందలి తృతీయాంత విభక్తిచే యజిధాత్వర్థమునం దన్వయించనగును. అప్పుడు పశురూప ఫలం ఉద్భిద్యత ఇతి నిరుక్త్యా యాగ నామధేయము సిద్ధమగును. అనగా యాగద్రవ్యములైన ఉద్భిత్తులు (తరులతలు) యెట్లు తమనిరుక్త్యర్థ మున భూమిని పెల్లగించుకొని పైకిలేచునో అట్లే యాగకర్తకు పశురూప ఫలము ఉద్భిన్నామక యాగము జేసిన వెంటనే ఉద్భిన్నమగును. (ప్రాప్తిం చును) యచుచ తాత్పర్యము. ఇదే విధము “సోమేనయజేత” యను యుదాహరణమందు నామధేయమగుటకు నిమిత్తము మత్స్యర్థ లక్షణ భయమే యగుననబడినది.

2. వాక్యభేద నిమిత్తోదాహరణ—“చిత్రియా యజేత పశుకామః” చిత్రాపదేన కర్మ నామధేయత్వం వాక్యభేద భయాద్భవతి. చిత్రా పదము గుణార్థమున చిత్రాగుణ విశిష్ట యాగమని యనరాదు. ఏలనన “దధిమధుపయో ఘృతం ధానాయుదకంతండులా తత్సం స్పృష్టం పాజా పత్యం” యను ప్రమాణమున ఆరు పదార్థములే యాగోప యుక్త ద్రవ్య ములు (గుణములు) అగును. యుదకము మాత్రము ప్రమాదపతితమైన దందురు. “దధ్యా దీని విచిత్రాణిదేయ ద్రవ్యాణి షడామ్నాతాని” యచుచ మాధవాచార్యులు జెప్పిరి. దేయ ద్రవ్యములందు జేరని దగు టతో చిత్రీయా పదము గుణము గాజాలదు. యాగమునకు గుణ సంబంధము, ఫల సంబంధము రెండును గల్పించిన వాక్యభేదమను దోషము కలుగును. అనగా చిత్రీయాగుణేనయాగం, భావయేత్ తాదృశయాగేన పశురూప ఫలం భావయేత్తని అన్వయించుట ఆ వృత్తి యగును. ఆ వృత్తి రూపమైనదే వాక్యభేద దోషము. ఈ భయ నిమిత్తమున యజి

ధాత్వర్థ సామానాధికరణ్యమునకే నామధేయార్థము. ఉ :- చిత్రా నామక యాగేన పశురూప ఫలం భావయేదని తాత్పర్యము. చిత్రయనెడు యాగముచే పశురూప ఫలమును భావించవలయునని అర్థము.

౪. తత్ప్రఖ్యశాస్త్రోదాహరణము అగ్నిహోత్రం జుహ్వస్వర్గకామః నామధేయ గుణత్వ ప్రఖ్యాతిని దెలుపుశాస్త్ర మిదివరకే యుండుటచే తత్ప్రఖ్యశాస్త్రమనబడును.

సూత్రం ౧౩. “తత్ప్రఖ్యం చాన్యశాస్త్రం” ఇచ్చట శాస్త్రమనగా వేద వాక్య ప్రమాణములు, “యదగ్నోహోత్రం తదగ్నిహోత్రం” అను సప్తమీ సమాశ్రయణమున అగ్నికి గుణవిధి యగుననుచు జెప్పిన యెడల నప్పుడగ్నికి హోమాధారకత్వ రూపగుణము విధేయమగును. కాని “యదాహవ నీయేజుహోతి” యను నితరశాస్త్రముచే నగ్నికి రూపగుణ మిదివరకే సిద్ధమైనది. మరల తద్విధాన మగుననుట నిరర్థకమగును. యదగ్నయే హోత్రమనుచు చతుర్థి గ్రహణమునందగ్నికి దేవతారూప గుణ మింతకుపూర్వమే యితర శాస్త్రముచే ప్రాప్తించియున్నది. ఉ:- (1) ‘యదగ్నయేచ ప్రజాపతయేచ సాయంజుహోతి’ యను వాక్యము. ఉ:- (2) ‘అగ్నిర్జ్యోతిర్జ్యోతి రగ్నిస్సాన్వహో’ యనుచు మంత్ర వర్ణకమునందు గలదు. ఇట్లగ్నికి దేవతారూప ప్రాప్తియున్నందున చతుర్థర్థమున అగ్నికి రూపగుణము సిద్ధించదు. ఒకవేళ.

శ్లో॥ 234. తద్ధిదేన చతుర్థ్యా మంత్రవర్ణేన వాపునః ।

దేవతాయా విధిస్తత్ర దుర్బలంతు పరంపరం.

తా॥ తద్ధితమునగాని, చతుర్థి విభక్తిచేగాని, మంత్రవర్ణకముననేగాని దేవతకు రూపసిద్ధియగునను విధిగలదు. కాని మొదటి తరువాతగా జెప్పినవి క్రమముగ నొకదానికంటె నింకొకటి దుర్బలములు. ఈ శ్లోకప్రమాణ మున మంత్రవర్ణకముచే అగ్ని దేవతాసిద్ధి యైనదనినచో ప్రజాపతి దేవతకు తాదాయగునని శంకించిన యెడల వై వాక్యమునందు ప్రజాపతి దేవతా విధానము చేయబడలేదు. మరేమన మంత్రవర్ణకమున ప్రాప్తించిన

అగ్ని ననువదించి తత్సముచితప్రజాపతి నామగ్రహణయైనది గాన బాధగలుగజాలదు. ఉభయవిధానము జెప్పబడనందున అన్య ప్రమాణాంతర పాప్రాగ్ని ననువదించి తత్సముచ్చిత ప్రజాపతి విధానముజేయుట లాఘవార్థము. అగ్నిహోత్రం జుహ్యోదనునది తత్ప్రఖ్యాత శాస్త్రమున కర్మనామధేయమగుట సిద్ధించును ఇదే న్యాయము సమిదాది యాగము లనబడిన ప్రయాజలం దనువర్తించును. “సమిధస్సమిదో అగ్నిరాజ్యస్య వ్యస్తా” యను మంత్రవర్ణక ప్రమాణముననే పంచవిధ ప్రయాజల యాగములు కర్మనామధేయములగును. ప్రయాజలు పైన పేర్కొనబడినవి.

4. తద్వ్యవదేశము—తేన వ్యవదేశో తద్వ్యవదేశః । దానివలెననుట. ఉపమానముగా చెప్పనైనది. ఉ:- “శ్యేనేనాభి చారన్యజేత్” అన్య ధానుపపత్యాశ్యే నోపమానేన ఆభిచారంయజే దనుట కర్మనామధేయము. ‘యద్విధేయంతత్ స్తాయతే’ యను న్యాయమున ‘శ్యేనము’ ఆభిచారిక యాగనామధేయము. ఇది (శ్యేనయాగము) శత్రువధకై జేయబడును. ఒకవేళ శ్యేనపదమునకు ముఖ్యార్థమున పక్షి విశేషమగును. గాన తన్నామక ద్రవ్యముతో యాగము గావచ్చునని ప్రశ్నించినచో శ్యేనపక్షి యాగనిషిద్ధ ద్రవ్యమగుటచే గుణము గాజాలదు. మరియు నర్థవాదములందు శ్యేనస్తుతి చేయబడుట సంభవించదు. “యథావై శ్యేనో నిపత్యాదత్తే ఏవమయం ద్విషస్తం భ్రాతృవ్యం నిపత్యాదత్తే” అను నర్థవాద వాక్యములందు శ్యేనస్తుతి గలదు. ఇదే వాక్యమున శ్యేన పక్షిస్తుతి, మరియు కర్మ విధాన గుణము రెండును సంభవించవు. అగుచో వాక్యభేద దోషమగును. కావున శ్యేనమెట్లు తాను మత్స్యాదులను దుంకి పట్టుకొనునో యట్లే శ్యేనయాగమును జేయు యజమాని, యాగ ఫలముచే తన శత్రువులనుబట్టి వధించునని యర్థమున యాగస్తుతి జేయ నైనది. ఇట్లు తద్వ్యవదేశమున కర్మనామధేయము.

5. కొందరు ఉత్పత్తివిశిష్టగుణ పాప్రబల్యమునునొక నిమిత్తాంతరమందురు.

ఉ:- “వై శ్వదేవేన యజేత” ఇందుత్పత్తి విశిష్టములగు అగ్నాద్యదులకు బలీయ స్త్వ గుణమున్నందున వై శ్వదేవ శబ్దముచే విశ్వేదేవతల నామము

సిద్ధించనందున ఉత్పత్తిగ్నుణనిమిత్తమున కర్మనామధేయమనిరి. కాని ఈ నిమిత్తము తత్ప్రఖ్యాతాస్త్రము నందంతర్భూతమగుటచే వేరగు నిమిత్తముగాజాలదు. విశ్వేదేవతా నామక సంప్రతిపన్న దేవతల గుణము లర్థవాద వాక్యములందుండుటచే వారి కానామ మిదివరలోగానే తత్ప్రఖ్యాతాస్త్రన్యాయమున ప్రాప్తించినది. ఉ:- 'యద్విశ్వే దేవాస్సమ ఇజ్జంతస్త దై వ్యశ్వదేవస్య వై శ్వదై వత్వం' అని ప్రమాణము.

197. విశేషము—చాతుర్గ్రామ్య యను యాగమునందు నాలుగు పర్వములుగలవు. 1. వై శ్వదేవపర్వము 2. వరుణ ప్రాసానపర్వము 3. సాక మేధ పర్వము 4. సునాశీర పర్వము.

1. వై శ్వదేవపర్వము = ఎనమిది యాగములతో గలసియుండునది వై శ్వదేవపర్వము. అన్వారంభణియను ఇష్టి ప్రథమ దినమునందొనర్చిన తరువాత నీ వై శ్వదేవ పర్వమునందలి యాగములను క్రమముగా జేయ వలయును. యాగనామములు.

1. ఆగ్నేయ మష్టాకపాలం నిర్వపతి 2. సౌమ్యంచరుం 3. సావిత్రం ద్వాదశకపాలం 4. సారస్వతంచరుం 5. పౌష్టంచరుం 6. మారుతంచరుం 7. వై శ్వదై వ్యామామిషః 8. ద్వావాపృథివ్యోరేక కపాలం । ఈ యెనమిది యాగములకే “వై శ్వదేవేన యజేత” యను వై యుదాహరణందేక వాక్యము కలదు. ఆగ్నేయాది యాగములకు ‘యజేత’ పదము ననువాదమునుజేసి వై శ్వదేవ పదమున దేవతారూప గుణముచే నామధేయ విధానము జేయబడినది. ‘వై శ్వదేవ్యామామిష’ యను వాక్యమున విశ్వేదేవతలు ప్రాప్తించినను అగ్న్యాదీతర దేవతా సప్తకమ ప్రాప్త మగును. గాన కర్మనామధేయము గాజాలదు. కాన ఉత్పత్తి విధివాక్యముతో విహితమైన ఆగ్నేయాద్యష్ట యాగములను ధాత్యర్థమున ‘యజేత’ పదముచే ననువదించి అష్టసంఖ్యక యాగములకొకే వై శ్వదేవ శబ్దముతో యాగనామధేయమని జెప్పబడినది. విధి లేనందున నామోపదేశము వ్యర్థమనరాదు. ‘ప్రాచీన ప్రవచే వై శ్వదేవేనయజేత’

అను వాక్యముదాహరణ జెప్పవచ్చును. దీనిచే నెనిమిది సంఖ్యలు గల అగ్నాగ్ని దేవతలు వైశ్వదేవ శబ్దముచే వ్యవహరింపబడిరి. వైశ్వదేవ యాగముల పొగచీన ప్రమాణమునందు అనగా గృహమునకు తూర్పున నుండు ముంగిడియందలి మంటచమునందు జేయవలయునని యర్థము. వైశ్వదేవ నామనిరుక్తి రెండువిధములగును.

1. ఆమితాయాం విశ్వేషాం దేవానా మిజ్యమానతయా తత్సహచరి తానాం చక్షేషా మపిచక్రి న్యాయేన విశ్వేదేవత్య నామధేయం.

ఉ:- “చక్రిణోగచ్ఛంతీ” యను వాక్యమునందు రాజు సహచారముగ ప్రయాణమును జేయునప్పుడు వెంటడిగల పరివారము రాజులుగాకుండినను లోకోక్తిచే రాజుల ప్రయాణమని జెప్పదురు. అదే న్యాయమును చత్రిన్యాయమందురు. అదే యిచ్చటనువర్తించును.

2. “విశ్వేదేవాః అష్టానాంకర్తారః” యను ప్రమాణము రెండవది. ఇట్లు జెప్పినను వికల్పము సమాసబలము లేనిదగుటతో నామధేయ యోజన కుదురదందురు. కావున వై జెప్పబడిన ‘యద్విశ్వే దేవాస్సమ ఇజ్యంతే తద్వైశ్వదేవత్య వైశ్వదేవత్యం’ యను బ్రాహ్మణ వాక్యప్రమాణమున అగ్నాగ్నిదులుత్పత్తి శిష్టులు ప్రబలులు, విశ్వేదేవతలుత్పన్న శిష్టులగుటతో దుర్బలులు. కాన విశ్వేదేవశబ్దమునకు కర్మనామధేయత్వమే యుచితమగును. విశ్వేదేవతా నామమున వ్యవహరింపబడు వారైన యెనమండ్రగు ఆగ్నేయాది దేవతా సంఘాతాత్మక యాగనామధేయ మగునని తాత్పర్యము.

1. ఆమితాయాగము—“తప్తేషయసి దధ్యానయతిసా వైశ్వదేవ్యామా మితావాజిభ్యో వాజినం” ఇందామితా యనగా ఉడుకు పాలయందు పులుపువేయగా పగిలి ఘనీభూతమైన జన్ను అందుండు నీరు వాజిన మన బడును. ఆమితా ద్రవ్యభాజులు విశ్వేదేవతలు ఆమితా ద్రవ్యమున యాగనామమగును. గాని వాజిన ద్రవ్యమునకు దేవతల నామగ్రహణ మంత్యములందు లేనందున తన్నామక దేవతలను సాంపాదిక లక్షణచే దేవతాంతర (వాజిదేవతల) కల్పన యాకర్షాంతరమనబడినది. ఆమితా

ద్రవ్యముత్పత్తిశిష్టమైనందున విధి వాక్యమున విశ్వేదేవతా యాగము ప్రబలము (ముఖ్యము). వాటి ద్రవ్యముత్పన్న శిష్టముగాన దుర్బలమైనందున విశ్వేదేవతా యాగమునందు దానికి ప్రవేశము లేదు. ఒకే ద్రవ్యము వికారముతో నుత్పన్నమైనందున నది నిర్ధక్కుము కాజాలదు. కావున దేవతాంతర సంపాదకమున వినియోగపరుచుట కర్మాంతర మనబడును.

2. వరుణ ప్రఘాసపర్వము = చాతుర్మాస్య యాగమునం దాచరించబడు నది వరుణ ప్రఘాసము. ప్రధమ దివసమునందువలె అన్వారంభణి ఇష్టి జరిపి యీ పర్వమునందలి యాగము లనుష్ఠింపవలయును. వైశ్వదేవ పర్వమునందలి మొదటి యైదు యాగములను పంచసంచరములందురు. అవి ప్రతి పర్వమునందు తప్పక వచ్చుచుండును. పంచసంచరములు.

1. ఆగ్నేయమష్టాకపాలం నిర్వపతి 2. సౌమ్యంచరుం 3. సావిత్రిం ద్వాదశకపాలం 4. సారస్వతంచరుం 5. పౌష్ణంచరుం. ఈ పంచసంచర యాగానంతరమున వరుణ ప్రఘాసయందు జేయవగు విశేషయాగములు.

1. ఐంద్రాగ్న మేకాదశకపాలం 2. మారుతీమామిక్షాం 3. వారుణీ మామిక్షాం 4. కాయమేక కపాలం ఇవియు పంచసంచర యాగము కలిపిన మొత్తము తొమ్మిది యాగములుగలది వరుణ ప్రఘాసపర్వము.

3. సాకమేధపర్వము = రెండుదినములందీ పర్వమునవచ్చు యాగము లనుష్ఠింపబడునందురు. మూడవనాడుఁదయమున అనీకవశేష్టిని జేసేయే పంచ సంచర యాగానుష్ఠానము చేయవలయును.

1. 'అగ్నేయే నీకవశే పురోడాశ మష్టాకపాలం నిర్వపతి సాకగ్ం సూర్యే ణోద్యతా' అను ప్రమాణమున అనీకవశేష్టి ఉదయమునందగును. తరువాతనే పంచసంచర యాగములతో పూర్తియగును.

2. 'మరుద్భ్యస్సాంతపనేభ్యో మధ్యందినేచరుం'. ఈ ప్రమాణమున ఆదినమునందే మధ్యాహ్నమున చరుతో మరుద్దేవతా యాగమును జేయవలయును.

3. 'మరుద్భ్యోగ్యహ మేధిభ్యస్సర్వా సాండుగ్ధే సాయంచరుం' అను ప్రమాణముతో నీయాగము సాయంకాలమునం దదేదినమున జేయవగును.

4. 'పూర్ణాదర్వి వరావత సుపూర్ణా పునరావత । వస్తేన్నవ విక్రీడావహ ఇషమూర్జగ్ంశతః క్రతోస్వాహా' ఈ యాగముతో యాదిన హోమము పూర్తియగును. మరునాడు (నాల్గవ దినమునందు) పంచసంచరముల ననుష్ఠించిన తరువాత సాకమేధ పర్వమునందు జెప్పబడిన శేషయాగము లనుష్ఠింపదగినవి. యివి:—

1. 'మరుద్భ్యః క్రీడభ్యః పురోడాశగ్ం సప్తకపాలం సాగ్ం సూర్యే ణోద్యతా' యను ప్రమాణమున సూర్యోదయమునందే జేయవగును.

2. మహాహవిః ఇందు పంచసంచరములుగాక వచ్చుయాగములు.

(1) 1. ఐంద్రాగ్న మేకాదశకపాలం 2. ఐంద్రంచరుం 3. వైశ్వకర్మణ మేకకపాలం.

(2) పిత్రీయేష్టి = 'సోమాయ పితృమతే పురోడాశగ్ం షట్కపాలం నిర్వపతి'.

(3) పితృభ్యో బర్హిషద్యోధానాః.

(4) పితృభ్యోగ్నిష్వాత్తే భ్యోభివాన్వై దుగ్ధేమంధం, అభివాన్యమన తల్లిలేని ఆవుపాలతోనుండి తియ్యబడిననెయ్యి.

(5) త్రియంబకేష్టిః 'ప్రతిపురుష మేక కపాలం' అనగా యజమాని గృహమునందు బుట్టిన పుత్రులు కన్యాపుత్రుల సంఖ్యాక్రమమున ప్రతి వారి కొక్కొక కపాలమగునని యర్థము.

(6) ఆదిత్యేష్టిః "ఆదిత్యం చరుం పునరేత్య నిర్వపతి" ఇవి పై యాగము లతో గలసినది సాకమేధ పర్వము పూర్తియగును.

4. సునాసీగపర్వము = పంచసంచరములుగాక నిందువచ్చునవి 8 యాగములు. 1. ఐంద్రాగ్నం ద్వాదశకపాలం 2. వైశ్వదేవంచరుం 3. ఇంద్రాయసనాసీరాయ పురోడాశం ద్వాదశకపాలం 4. వాయవ్యంపయః

5. సౌర్యమేక కపాలం వీనితో సునాసీరపర్వము పూర్తియగుచు నాలుగు పర్వముల చాతుర్మాస్యనామక యాగము పూర్తియగును. పునః చాతుర్మాస్యాని యచుచు జెప్పి శ్రుతి యాగస్తుతి జేసినది. “అక్షయ్యగ్ంహి చాతుర్మాస్య యాజినః సుకృతంభవతి” యచుచు ఫలస్తుతి జెప్ప నై నది.

198. నామధేయమీమాంసయందే జేసు వేరొక విశేషము జెప్పబడును. “ఉపసద్భిశ్చరిత్వా మాసమగ్నిహోత్రం జుహోతి” ఈ వాక్యమున కర్మ నామధేయము జెప్పబడినదా లేదా యను సంశయమునందు మాసపర్వంత కాలము జరుగబడు నిత్యాగ్ని హోత్రమే యగునను పూర్వపక్ష శంక నిరాకరించి కర్మాంతరమగుటతో మాసాగ్నిహోత్ర నామక యాగమని సిద్ధాంతమునుజెప్పిరి. ఉపసత్తులను అనగా పయోవ్రతాదులను ఆచరించుటతో కర్మాంతర సూచనగుచున్నది. అది కౌండపాయిలను వారి సత్రమునందు (యాగమునందు) జేయబడును. నిత్యాగ్నిహోత్రాను వాదమున మాసాగ్నిహోత్రనామక కర్మాంతరమగును. గావున నిది యాగనామధేయ మగును.

4. నిషేధ మీమాంసా

199. పురుష నివర్తకం వాక్యం నిషేధః॥ ఉ॥ “నకలం జంభక్షయేత్” ఇత్యాది వాక్యములు నిషేధములు. పురుషుని యనర్థములనుండి నివారించునవి నిషేధవాక్యములు. అవి అనర్థపేతుభూతములగు క్రియల నివారించుటతో యర్థవంతములగునెగాని యవే కొంచమైన వేరొక విధమగు కర్తవ్యములను బోధించవు. విధివాక్యము లెట్లు స్వప్రవర్తకత్వాన్యథా నుపపత్త్యా స్వర్గాదిరూప ఫలేష్ట సాధనములైన యాగాదులను బోధించునో అట్లే నిషేధవాక్యములు స్వనివర్తకత్వాన్యథా నుపపత్త్యా పరిహరించదగిన క్రియలను బోధించును. వై యుదాహరణమునందలి కలంజ (మాంస) భక్షణ నిషేధమని (కూడగని) దెలియబగుచుచున్న దేగాని పుగుముడు జేయ

దగిన దేదైవ పనిగలదని బోధించుటలేదు. దృష్టాంత దాష్టాంతలికములు సరిపగుటచే పాపపాతువగు మాంసభక్షణ నిషేధమాత్రమగును. ధాత్యర్థమునందలి లిజంశము కర్తవ్యత్వమునే బోధించుచు దెట్లు విధియనబడునో అట్లే ప్రత్యయార్థమునందలి లిజ్ నిషేధము జెప్పును. నజ్ స్వభావమున ధాత్యర్థమునం దవ్యవధానముగలదై నచు ప్రత్యయార్థమునకే యన్వయించును. నజ్ ప్రత్యయార్థమునందే, యుపసర్జనగా యుండుటతో ధాత్యర్థమునం దన్వయము గాజాలదు, ఒకచోటున, ఉపసర్జనగా యన్వయించుదానికి వేరొకచోట అన్వయించుట కుపపత్తియుండదు. అట్లన్వయించినను యే దోషము గాజాలదని పట్టుచల యగుచో యొకచోటు నుండదగిన విశేషణము పరొకచోట విశేషణమైనచో “రాజపురుష మానయ” యను వాక్యమునందున్న పురుషోపసర్జనగా జెప్పిన విశేషణము క్రియోపసర్జన విశేషణముగా నన్వయమగుచు సేవకుని దెచ్చుటకు బదులు రాజును దేవలసి వచ్చును ఇది యసర్థదోషమగును. కావున ప్రత్యయార్థకమగు నజ్ ధాత్యర్థమునం దన్వయించదు. ఈ విధమున కలంజాది పదములు కారకోప సర్జనత్వములగుచున్నను వానితో నజ్ అన్వయించుటలేదు. ప్రత్యయార్థమునందు రెండంశములుండును, ఆఖ్యాతాంశము, లిజంశము. ఆఖ్యాతాంశము వాచ్యార్థమైనది ఆర్థిభావన. లిజ్ శిష్టాంశము లిజ్జమాత్రమైనందున శాబ్దిభావన. వాచ్యార్థమైన ఆర్థిభావనాతో నజ్ సమన్వయమగుచు ప్రవర్తనోపసర్జన పాతువున లిజంశ శబ్దభావనాయం దన్వయమగును. ఇట్లు లిజంశ ధర్మమున కన్వయమగుట లిజ్ స్వరూపధర్మమే వాచ్యార్థమగును గావున నజ్ సర్వాపేక్ష యాతనయందే ముఖ్యార్థమిచ్చును. ఇట్లర్థమును జేసిననే శబ్దభావన యందు బాధయుండదు. నజ్ స్వభావముననే ప్రవర్తనకు విరోధియగు నివర్తన విశేషమును బోధించును. నజ్ నకు తన సమఖి వ్యాహృత పదార్థముల విరోధి బోధకత్వమో లేదా స్వాన్విత పదార్థ విరోధి బోధకత్వమో స్వభావమగును ఉ॥ “భూతలే ఘటో నాస్తీ” యను వాక్యమునందు నాస్తీక్రియచే, కస్యాస్తీశ్చ నాస్తీయనుచు ప్రశ్నింప అస్తీశబ్ద వాచ్యార్థమైన ఘటరూపమున కన్వయమగుచు భూతలమునందు

ఘటాభావమును నశ్చో బోధించును. ఇట్లస్తి పదార్థమగు ఘట సత్వరూపమునకు విరోధ్యర్థమైన ఘటరూపాభావమని బోధయగును. విధి వాక్యములు విన్నప్పు డవి తన్ను ప్రవర్తింపజేయుచున్నవని యెట్లు బోధయగునో అట్లే నిషేధ వాక్యములు విన్నప్పు డవి తనను నివర్తింపజేయుచున్నవని బోధయగునుగాని యే కర్తవ్యమును బోధించుటలేదు. ఈ విధమున నన్వయించక నిషేధములు కర్తవ్యమునే బోధించునవగునని జెప్పినచో విధి నిషేధముల కేభేదము లేక యొకే విధములగు విధులుండునని యర్థమగును.

235. శ్లో॥ అంతరం యద్యతే లోకే బ్రహ్మ హత్యాశ్వమేధయోః ।

దృశ్యతే తద్యతే వేహ విధాన ప్రతిషేధయోః ॥

తా॥ లోకమునందు బ్రాహ్మణహత్య అశ్వమేధయాగములలో నెట్టి భేదము గనుపించుచున్నదో యట్టి వ్యత్యాసమే విధి నిషేధములందుండును. అనగా విధి, నిషేధములకు చాలా భేదముకలదు. ఈ ప్రమాణమున నిషేధ వాక్యములు విధులందు జేరక కేవల నివర్తనపరమైన యర్థమిచ్చునని తాత్పర్యము.

200. ప్రత్యయార్థమునకు బాధయున్నప్పుడే నశ్చో ధాత్యర్థమునం దన్వయించును. బాధ ద్వివిధమైనది. (1) ప్రతమిత్వప్రకమము. (2) వికల్పము. 1 మొదటి యుదాహరణ : “నేజేదుద్యంత మాదిత్యం నాస్తం యంతం కదాచన” ఈ వాక్యముచే నైస్థిక, స్నాతక బ్రాహ్మచారులకు సూర్యాదర్శనము నిషిద్ధమైనది. ఇచ్చట నశ్చో ప్రత్యయార్థమున కన్వయించక ధాత్యర్థమునం దన్వయించును. అనగా ఈక్షణసంకల్ప విరోధియగు ననీక్షణసంకల్పమునుజేయు టర్థమైనందున విధియందుజేరును. కింభావయే దను యాకాంక్ష జేయగ “ఏతావతేనై వ హైనసావియుక్తో భవతి” యను విశేష వాక్యగత ఫలభావముచే నన్వయమగుచు యనీక్షణ సంకల్పము జేయుటం దన్వయించును. ఇట్టి నశ్చో ప్రసక్త పరిషేధమనబడును. రెండవదాని కుదాహరణ “యజతిషుయే యజామహంకరోతి

నాను యాజేషు” ఇత్యాదులగును. వికల్ప లక్షణముపైన జెప్పబడినది. శాస్త్రమున ప్రసక్తమైనదానికి శాస్త్రాంతర బాధయగునప్పుడు వికల్ప మగును. గావున యాజలందే “యే యజమహే” యను చుప్పేషోచ్చారణ యగునుగాని అనుయాజలందు “యే యజామహే” యను చుప్పేషోచ్చారణ శాస్త్ర నిషిద్ధము.

236. శ్లో॥ నామధాత్వర్థయోగేతు నైవనన్దోఽప్రితిషేధకః ।

వదతోఽబ్రాహ్మణాఽధర్మాః అన్యమాత్ర విరోధినః ॥

తా॥ నామముతోనేగాని, ధాత్వర్థముతోనేగాని, నన్దో గలసియుండినప్పుడు ప్రితిషేధార్థము (ప్రసక్తః పరిషేధార్థ)ము గాజాలదు. కాని అబ్రాహ్మణః అధర్మికః (అధర్మాః) యనప్పుడు నన్దో నామధాత్వర్థములకు విరోధి యగు వానిని మాత్రమే బోధించును. అనగా బ్రాహ్మణుడు గానివారిని, ధర్మములు లేనివారిని (యేవరో వారిని) మాత్రమే బోధించును. ఇదియే పర్యుదాస యనబడును.

237. శ్లో॥ ప్రిసన్ద్ర్యః । ప్రితిషేచోయం క్రియయా సహాయత్ర నన్దో ।

పర్యుదాస స్సవిజ్ఞేయో యతోత్తరపదేన నన్దో ॥

తా॥ క్రియతో నన్దయించు నన్దో ప్రసక్త ప్రితిషేధ మనబడునుగాని నన్దో ఉత్తరముతో నన్దయించిన పర్యుదాస మనబడును.

201. పర్యుదాసయం దనన్యగతిచే నైచ్చికవికల్పము జేరును. ఉ॥ “అతి రాత్రేషోడశినం గృహ్లాతి, నాతిరాత్రే షోడశినం గృహ్లాతి” అను వాక్యమునం దతిరాత్రియను న దొకానొక యాగము. దానియందు షోడశి యను నొకపాత్ర విశేష గ్రహణాగ్రహణ మైచ్చికకల్ప మనబడినది. గత్యంతరము లేనందున నేదేని యొక పక్షమును గ్రహించవచ్చునుగాని ఈ వికల్పము అనుపసంహారికంబై భిన్నము.

2. అనుపసంహారిలక్షణము—తస్మాత్ర సంకోచార్థోఽనుపసంహారి ఉ॥ “పురో డాశం చతుర్థాకరోతి” యను వాక్యము సామాన్య శాస్త్రముచే ప్రసక్తమగును. దీనితో పురోడాశములన్నియు చతుర్థాగములు గావచ్చును. కాని

“అగ్నేయం చతుర్థాకరోతి” యను విశేషశాస్త్ర ప్రమాణముచే సంకోచింపబడి, కేవల అగ్నేయ పురోడాశమే చతుర్థాగమగును. ఇట్లు పురోడాశ చతుర్థాకరణ మనుపసంహారమైనది. కొన్ని స్థలములందు నక్ష పర్యుదాసాశ్రయణ మశక్యమగునప్పు డది ప్రసక్త ప్రతిషేధమగును. ఉ॥ “నదీక్షితో దదాతిజోహోతి” అను వాక్యమునందు స్వతః పురుషార్థ హేతువులైన హోమదానాదులు అనిషిద్ధములైనను యాగకాలమునందే నిషేధము లగుచున్నవి. వానిని నక్షర్థమున నిషేధించిననే యాగఫలములు గలుగును. అప్పుడు నక్ష పురుషార్థమగును. ఇట్లే స్వస్త్రిసంగమము నిషేధమైనను దీక్షాకాలమునందు నిషేధమగుచు పురుషార్థ హేతువగును. కావున నిషేధవాక్యముల కనర్థ హేతుభూతములైన క్రియలను మాత్రమే మాన్పించి పురుషునికి పురుషార్థమును గలిగించుటే ఫలము.

ఇట్లు నిషేధమీమాంసా విచారము పూర్తియగుచున్నది.

5. అర్థవాదమీమాంసా

202. పాశస్త్యనిందాన్యతరపర వాక్య మర్థవాదః । ప్రయోజనముగల అర్థపరమైన వాక్యములు ప్రశంసానిందలతో దేనినైన జెప్పినచో నది యర్థవాదవాక్య మగును. అర్థవాదములకు తమ స్వార్థః ప్రతిపాదనయందే తాత్పర్యము లేనందున నవి విధివాక్యముతోనేగాని, నిషేధ వాక్యముతోనే గాని గూడి యవి ప్రశంసనో లేదా నిందనో చెలుపుచు స్వార్థకము లగును. అన్యథా నిరర్థకములు.

సూత్రం ౧౩. “అమ్నాయస్య క్రియార్థత్వా దానర్థక్యమత దర్థానాం తస్మా ద నిత్య మిత్యుచ్యతే” (జై మిని సూ. అ 1, పాదం 2, సూత్రం 1.) అను సూత్ర ప్రమాణమున వేదములు కర్మ ప్రతిపాదనజేసియే యర్థవంతము లైనందున వేదమునందే యంతర్యూతములైన అర్థవాద వాక్యములు విధి నిషేధవాక్యములతో కలియుచునే అర్థవంతము లగును. లేనిచో ననర్థకము లగుటచే ననిత్యము లనబడును. దీనినిబట్టి అవి నిరర్థకములే యని

నిరాకరించుట న్యాయముగాజాలదు. అన్యథా “స్వాధ్యాయో ధేతవ్యః” యను శ్రుతి ప్రమాణ విరోధమగును. స్వాధ్యాయము కృత్సన్నపేద పరమగుటతో అర్థవాదములు వానియం దంతర్భూతములైనందున వాని యధ్యయనమును జేయుట విధియగును. అర్థబోధ పర్యంత మధ్యయన లక్షణముగాన అర్థవాదజ్ఞాన మావశ్యకమైనది. అర్థవాదములందు రెండు భేదములు గలవు. 1. విధి శేషములు, 2. నిషేధ శేషములు.

1. విధివాక్యములతో గూడి యర్థవంతము లగునవి విధి శేషములు. ఉదా : “వాయురైవ్యష్టే పిష్టా దేవతా” అను యర్థవాద వాక్యము. “వాయు వ్యం శ్వేతమా లభేత భూతికామః” యను విధి వాక్యమునకు శేషము. పై వాక్యము దీనితోగూడి సార్థకమగుచున్నది. వాయువు శీఘ్రగామి యనుచు చెలినంతనే ప్రయోజనము గలుగదుగాని, భూతి (ఐశ్వర్యము) కామనయున్నచో వాయుదేవతాకమైన యాగము శ్వేత పశుద్రవ్యముతో (తెల్లని మేకతో) జేసిన వాయువెట్లు శీఘ్రగామి దేవతయో అట్లే యాగ ఫలము శీఘ్రమున యజమానికి జెందును. ఇట్లు విధి వాక్యముతో గలని యర్థవాదవాక్య మర్థవంతమగును.

2. నిషేధ వాక్యములతో గూడి యర్థవంతము లగునవి నిషేధ శేషములు. ఉ : “సోఽరోదీత్య ద్యదరోదీత్య రుద్రత్యం” యను వాక్య మర్థవాదము. “బర్హిషి రజితం నదేయం” అనునది నిషేధవాక్యము. దీనితో పై యర్థవాద వాక్యము గలసిననే యర్థవంతమగును.

అనగా అతడు రోదనజేసెను గాన రోదనతో నతనికి (రుద్రునకు) రుద్రత్వ నామము గలిగినది యనుచు చెలినంతనే ప్రయోజనము గాజాలదు గాని బర్హిషి (యజ్ఞమునందు) రజితం - వెండిదానము నదేయం జేయగూడ దను నిషేధ వాక్యమున పైయర్థ వాద వాక్యము గలసినచో యర్థవంత మగును. రుద్రుని రోద నోదకమున వెండి జనించుటతో నది యజ్ఞములందు దానయోగ్యము గాజాలనందున దానమున కర్హతలేని ద్రవ్యమని చెలిపి రజత దానమును నిషేధించుటచే నిది సార్థకమగును. మరియు నీ యర్థ

వాదములు ఆలస్యాదులచే వేదోక్త కర్మలందు ప్రవర్తించని పురుషునికి ప్రాశస్త్య నిందాదులను జెప్పి, వానికి ప్రవృత్తియో నివృత్తియో గలిగించుచు సఫలములగును. అర్థవాదముయొక్క అవాంతర భేదములు 3.

288. శ్లో॥ విరోధే గుణవాదస్యా దనువాదోఽవధారణే ।

భూతార్థవాద స్తద్ధా నా దర్థవాదో త్రిధామతః॥

తా॥ ప్రమాణాంతర విరోధమగుచున్నప్పు డర్థవాదములు గుణవాదము లనబడును. అవధారణ (అవధరించుట - తెలిసికొనుట) మాత్ర బోధయందు అనువాదములు. రెండుగా నివి భూతార్థ వాదములు.

1. మొదటి యుదాహరణ : “ఆదిత్యోయూషః” అను యర్థవాదమున సూర్యుడు యూషము (యజ్ఞమునందు పశువులను బంధించుట కేర్పరచిన స్తంభము) ఇట్లు చెలిసినది చక్షురాది ప్రమాణాంతరములకు విరోధ మగుచున్నది. గావున ఆదిత్యునివంటి ప్రకాశముగల యూషమని లాక్షణికార్థమున చెలియబడుటచే యీ యర్థవాదము గుణవాదమగును.

2. రెండవ యుదాహరణ : “అగ్నిర్హిమస్య భేషజం” ఇందగ్నికి హిమ (చలి) నివారణగుణము ప్రమాణాంతరములచే చెలియబడినదే కాన యిది అవధరించుట మాత్రమే గావున నీ వాక్య మనువాద మనబడును.

3. మూడవ యుదాహరణ : “ఇంద్రో వృత్రాయ వజ్ర ముదయచ్ఛత్” ఇందలి అర్థవాదము ప్రమాణాంతరములకు విరోధముగాని, అనుకూలముగాని యగుటలేదు. అనగా ఇంద్రుడు వృత్రాసురుని జంపుటకై వజ్ర ప్రయోగము జేసినా డనుచుగాని, జేయలే దనుచుగాని ప్రమాణాంతరములతో చెలియుట లేనందున నీ యర్థవాదముతోనే చెలియబడుటతో నిది భూతార్థ వాదమగును. అర్థవాదములు మతాంతరమున నాల్గు విధములు. 1. ప్రశంసా 2. నిందా 3. పరకృతి 4. పురాకల్పము.

(1) ఉ॥ “శోభతేఽస్యముఖం య ఏవంవేద” ఇందు ఆతని ముఖమెంతో శోభగలది యను అర్థవాదము ప్రశంసాపరమైనది.

(2) ఉ॥ “అసత్రంవా ఏతద్య దచ్చందోమయం” ఇది వేదమంత్రముల విని యోగములు లేని యజ్ఞ నింద గావించినది.

(3) పరకృతోదాహరణ : “అగ్నిర్వాఽకామయత । అన్నాదో దేవా నాగ్ం స్యామితి । సవత మగ్నయే కృత్తికాభ్యః పురోడాశ మష్టాకపాలం నిర్వపతి । తతో వై సోన్నాదో దేవానామ భవత్” పూర్వకల్పమునం దగ్నిత్వము గోరిన బ్రాహ్మణుడు కర్మజ్ఞానములతో యీశ్వరారాధన జేసినందున నతడే యీ కల్పమునం దగ్నిగా జన్మించెను. గాన దేవతల కన్నాదుడై నట్టి అగ్నికి కృత్తికాది నక్షత్రయంతమున పురోడాశ మష్టాక పాలముగ నిర్వాపణ జేయవలెను. అగ్ని పూర్వము జేసినట్లు జేయువారు దేవాదుల కన్నమిచ్చునట్టి యగ్నులుగ జన్మింతురు.

(4) పురాకల్పోదాహరణ : “తమశయద్ధియా ధియాత్వావధ్యాసుః” ఇందు పరవత్కృతార్థతా ప్రతిపాదకోఽర్థ వాదః పురాకల్పమనిరి. బుద్ధికి గోచరించినది గాఽహ్యమైననే బుద్ధిమంతుడగును, గాని బుద్ధిమత్త్వము లేనప్పుడు తత్సిద్ధికై ప్రయత్నించుటతో నత డధ్యాసు డగును.

239. శ్లో॥ తత్రతం బుద్ధి యోగేన లభతే పౌర్వదైహికం ।

యతతే చతతో భూయాత్సం సిద్ధౌ కురునందన॥ గీత ఆ. 8 శ్లో. 43

తా॥ పూర్వకల్పమునందలి (పూర్వజన్మమునందలి) బుద్ధియోగమున కర్మ వాసనతో బుట్టిన అధ్యాసచే ఈ జన్మమునందు బుద్ధి సిద్ధించుటకై ప్రయత్నమును మరల జేయునని శ్రీకృష్ణు డర్జునునితో జెప్పెను. ఇట్లే గోచరమగుచున్నది. గాని, “పురాకల్పోదాహరణందలి శ్రుత్యర్థ మతి గంభీరమగుటతో సులభార్థము గానందున ఆభిప్రాయ భేదముల కవకాశము కలదు”. కొందఱు ఈ యర్థమునందే వేరొక శ్రుతి గలదందురు. అది “తమ శవద్ధియా, ధియావధ్యా సూర్యోమాప్రావోచ త్త సాన్మ చ్చంధియా ధియాఘ్నుంతి శప్తం” పూర్వ మగ్ని దేవతల కదృశ్యుడగుచు సముద్రమునందు దాగియుండగ మత్స్యము లతని జూడ దేవతల కెరింగించిన అగ్ని మత్స్యములను శవించినందుననే మనుష్యులు మత్స్యములను బుద్ధిపూర్వకముగ

వధించుచున్నారనుట దీని యర్థమనిరి. కాని పురాకల్పదాహరణం దీ శ్రుతియును తదర్థము, సమీచీనముగ గోచరించుటలేదు. యదార్థము బృహదారణ్యకమునందలి సప్తాన్న సృష్టి. తత్కారణము దెలిసినచో తెలియవచ్చును.

శ్రుతి ౫౦ “యత్సప్తాన్నా నిమేధయా తపసాఽజనయత్ప్రతేతి
 మేధయా హితపసాఽజనయత్ప్రతేతి ఏకమస్య సాధారణమితి ।
 దమేవాస్య తత్సాధారణమన్నం యదిత మద్యతే
 సయవీత దుపాస్తేన సపాహ్ననో వ్యావర్తతే మిశ్రగ్ం హ్యేతత్ ।
 ద్వై దేవానభా జయదితి హతంచ పృహతంచ తస్మాద్దేవేభ్యో జహ్వాతిచ
 ప్రజాహ్వత్యథో ఆహుర్వర్ష పూర్ణ మాసావితి తస్మాన్నేష్టియాజు కనస్యాత్ ।
 పశుభ్య ఏకం ప్రియచ్ఛదితి తత్పయః పయోహ్యే వాగ్రే మనుష్యాశ్చ
 పశవశోప జీవంతి తస్మాత్కుమారం జూతం ఘృతం వైవాగ్రే
 పృథిలేహయంతి స్తనం వానుధాపయన్త్య ధవత్సం ।
 జాతమాహురత్పదాద ఇతి తస్మిత్సర్వం పృథిష్ఠితం యచ్ఛపాగ్రిణితి యచ్ఛన
 తద్యదిదమామాహః సంవత్సరం పయసాజు హ్వాదప పునర్మృత్యుంజయతీతి
 నతథా విద్యాద్యద హరేపజహోతి తదహః పునర్మృత్యు మపజయత్వేవం
 విద్వాస్తస్సర్వగ్ం హి దేవోభ్యోన్నాదం పృథియచ్ఛతి ।
 కస్మాత్తానిన క్షీయంతేఽద్యమానాని సర్వదేతి పురుషోవాక్షితః
 సహీదమన్నం పునః పునర్జనయతే యోవైతామక్షితిం వేదేతి ।
 పురుషోవాక్షితిః సహీదమన్నం ధియాధియా
 జనయతేకర్మ భిర్యదైతన్నకుర్యా తీక్షయేతహ ।
 సోన్నమత్తి పృథికేనేతి ముఖం పృథికం ముఖేనేత్యేతత్
 సదేవానామపి గచ్ఛతి సక్షిర్ణ ముపజీవతీతి పృశంసగ్ం ॥

బృ-దా అ. 1 బా. 5 మ. 2 పుట 323

తా॥ ఈమంత్రమునందు సప్తాన్నోపాసన గలదు. “కస్మాత్తాని నక్షీయంతే
 ద్యమానాని సర్వదా” అనునది మొదలుకొని “పురుషోవాక్షితః” అను
 మంత్రమువఱకు గల శ్రుతిర్థ తాత్పర్యముచే ఇచ్చ టర్థవంత మగును. మం
 త్రార్థ తాత్పర్యమున నది పూర్వకల్పమునందు యే ప్రకారముగ తండి

(ప్రజాపతిః) త్రియాదిపాంక్త విజ్ఞానమున (బుద్ధిచే) అన్న రచనజేసికొని భోక్త యయ్యెనో అదే ప్రకార మధ్యాసచే సృష్టికర్తయగుచు ఈ కల్పాది యందు సప్తాన్న సృష్టిని జేసి మనుష్యులకు, దేవతలకు, పశువులకు, అన్న విభాగము కల్పించి యిచ్చెనో నదే ప్రకారమున వా రన్నభోక్తులగుచు మరల మరల నూతనాన్నములను సృజించు చుండుటచే తండ్రు లగు చున్నారు. ప్రజాపతివలెనే వీరు జ్ఞానకర్మలచే నూతనాన్నములజేయుటతో పురుషుడే అక్షితి అక్షయాన్నకారణుడును, భోక్తయు నగుచున్నాడు. వాని యక్షయ్యత్వము మరల మరల కార్యకారణ రూపములయిన సప్తాన్నములను పూర్వవాసనలతో (బుద్ధిచే) జనియించుచు వృద్ధిచేయుటచే దెలియును. జెప్పిన ప్రకారము పురుషుడు తన పూర్వవాసనలచే బుద్ధి పూర్వకమున ప్రయత్నించి యొక ఊణమైనను అన్నముల బుట్టించకుండిన నిరంతరము భోక్తలచే భుజింపబడు యీ సప్తాన్నములు క్షీణించిపోవును. కావున పురుషు డే విధముగ నన్నభోక్తయో అదే ప్రకార మన్నముల బుట్టించు తండ్రి యగుచు నిరంతరకర్త యగుటతో వాడే అక్షితి యనబడును. ఇందువలననే నిరంతరము భుజింపబడినను యన్నములు క్షీణించుట లేదు. ఇట్లు ఉపాసన జేయువాడు సార్వాత్మభావము నొంది మరలాన్న రూపుడుగాక ప్రజాపతివలె తాను కృతార్థుడగును. కావున నిదియే పురాకల్పోదాహరణ మగునని తాత్పర్యము.

విశేషము—సందిగ్ధార్థ నిర్ణయమునం దర్థవాద వాక్యములు కొన్నిచోట్ల ప్రమాణము లగుచున్నవి. ఉ:- “అక్తాశర్కరా ఉపదధాతి” ఇం దక్తాపదమునకు ద్రవ పదార్థ మని యర్థము. ఆ ద్రవపదార్థ మేదియను సంశయమునందు “తేజోవై ఘృతం” యను అర్థవాద వాక్యముచే నది దెలియబడును. తేజః పదార్థము ఘృత మగుటతో ద్రవపదార్థ మనబడునని తాత్పర్యము. కర్మః ప్రతిపాద్య వేదమునందలి భేదములయిన విధి, మంత్ర, నామధేయ, నిషేధార్థవాదములగు పంచ విధములను దెలుపు పూర్వమీమాంసాశాస్త్రము. యాగాది ధర్మ ప్రతిపాదన జేసినది యాగాది ధర్మములను సకామనయాయనుష్ఠించిన స్వర్గాదిరూపఫలములువానివానియందు

జెప్పబడినవి గలుగును. యవియే నిష్కామనయాగాని యీశ్వరార్పణ బుద్ధిచేగాని జేసిన చిత్తశుద్ధిని గలిగించి జ్ఞానముద్వార మోక్షము నిచ్చును.

240. శ్లో॥ యత్కరోషి యదశ్నాసి, యజ్జహోషీ యదాసియత్ ।
యత్తపస్యసి కౌంతేయ తత్కురుష్వ మదర్పణం ॥

తా॥ ఓ యర్జునా నీ వేవేవి కర్మల జేయుదువో, భుజించెదవో, హోమములు జేయుదువో, తపస్సు జేయుదువో యవన్నియు నా కర్పితముల జేయుమని శ్రీకృష్ణభగవాను డనెను. సంయోగ పృథక్త్వ న్యాయమున కర్మలకు యథాభిసంధి స్వర్గ మోక్షాది ఫలము లుండును. కావున ధర్మాచరణయే ముఖ్యము.

పూర్వమీమాంసాకాండ సంగ్రహము సమాప్తము.

అర్చ విజ్ఞాన సర్వస్వము

ద్వి తీ య గు చ్చ ము

9. ధర్మ శాస్త్ర కాండము

అనుష్ఠేయ ధర్మములు

203. చతుర్దశ విద్యలలో ధర్మశాస్త్రము పదునాలగవది. ధర్మశాస్త్రము లనేకములుగలవు. అవి యనేక మహర్షి ప్రణీతములు. మను, విష్ణు, యమ, అంగిర, వశిష్ఠ, దక్ష, సంవర్తన, శాతాతప, పరాశర, గౌతమ, శంఖలిత, హారీత, ఆపస్తంబ, ఉశన, వ్యాస, యాజ్ఞవల్క్య, కాత్యాయన, బృహస్పతి, దేవల, నారద, పైతీనస మున్నగు మహర్షులుచెప్పిన ధర్మశాస్త్రము లాయా ఋషుల వేర్లచే ప్రసిద్ధిబడసినవి. వానిలో చతుర్విధ పురుషార్థములు, వర్ణాశ్రమాచార సనాతన ధర్మము లుపదేశింపబడినవి. ఇచ్చట ధర్మ శబ్దమునకు నానార్థము లివి :-

శ్లో॥ 241. ధృతిః క్షమోద మోస్తేయం శౌచ మింద్రియ నిగ్రహః ।

ధీ ర్విద్యాసత్య మక్రోధో దశకం ధర్మలక్షణం ॥

తా॥ 1. ధైర్యము 2. ఓర్పు 3. దొంగతనము చేయకునికి 4. పరిశుభ్రత 5. ఇంద్రియ నిగ్రహము 6. బుద్ధి 7. విద్య 8. సత్యము 9. దమము 10. అక్రోధము లీ పది ధర్మలక్షణములు.

శ్లో॥ 242. అహింసా శౌచ మక్రోధః ఆన్యశం స్యందమశ్శమః ।

ఆర్జవం చైవ రాజేంద్ర నిశ్చితం ధర్మలక్షణం ॥

తా॥ 1. అహింసనము 2. పరిశుభ్రత 3. అకోపము 4. దయ 5. దమము 6. శమము 7. అకౌటిల్యము లివి ధర్మ లక్షణములని నిశ్చయించవలెనది.

204. ధర్మలక్షణములలో అహింసాదులంత స్వాధనములు, శౌచాచారములు జాహ్నసాధనములు. పై లక్షణములకు విరుద్ధములయినవి యధర్మములు.

శ్లో॥ 243. మత్తః ప్రమత్తోవోన్మత్తః శాంతః కృద్బుభుక్షితః ।

త్వరమాణశ్చ భీరుశ్చ బుద్ధః కామీచతే దేశః ॥

తా॥ మత్తత గల్గినవాడు, మదోన్మాదము గలవాడు, డస్సినవాడు, క్రోధము గలవాడు, ఆకలి గలవాడు, తొందరపడువాడు, పిరికితనము కల్గినవాడు, లోభి, కామి ఈ పదుగు రధర్మపరలు. వీ రాచరించునవి యధర్మములు. ఇవే పాపములుగాన నాచరించవలదని ధర్మశాస్త్రములు నిషేధించుచున్నవి. పై ధర్మశాస్త్రముల సంగ్రహించి వానికి సమన్వయ మగు సూత్రములను జెప్పిన వవి గౌతమ ధర్మసూత్రము లనబడు చున్నవి. అందలి సూత్రసంఖ్య దాదాపు 917. దీనికి మస్కరీ వ్యాఖ్యానము గలదు. “వేదో ధర్మమూలం” అను సూత్రము మొదలు “ఇతి ధర్మోధర్మః” అను సూత్రమువరకు వర్ణాశ్రమాచార రూప ధర్మోపదేశములు గలవు. అందు కాండములు మూడు. ఇవి :-

1. ఆచారకాండయందు వర్ణాశ్రమాచార రూప సంస్కార ధర్మములు.

2. ప్రాయశ్చిత్తకాండయందు పాపక్షయ నిమిత్తములగు దండనలు.

3. వ్యవహారకాండయందు దాయ విభాగాది సకల ధర్మములు గలవు.

యాజ్ఞవల్క్య స్మృతికి మితాశురీయను వ్యాఖ్యానము గలదు. అందలి వ్యవహారకాండను ధర్మశాస్త్రముగ మ్రేచ్చ హూణ పరిపాలన కాలమందు మన భారతదేశమునం దంగీకరించిరి. ఆ కాలమున భారతదేశమును నాల్గు ప్రాంతములందు విభాగించి హైందవుల వ్యవహారముల పరిష్కరించెడివారు. ప్రాంతముల నుపదేశ స్థానము లనెడివారు. (Schools) అవి :-

1. ఉత్తరమున ఉత్తరహిందూస్థానము 2. తూర్పున బంగాళము 3. దక్షిణ మందు మద్రాసు (ఆంధ్ర, కర్ణాట, తిమిళ, కేరళములనుగలిపి) 4. పశ్చిమ

మున మహారాష్ట్రము ప్రాంతములందురు. దాయ విభాగ, వ్యవహార మయూఖము లను గ్రంథముల (శాస్త్రముల) బంగాళమునందు. ఇతర ప్రాంతములందు మితాక్షరీ (యాజ్ఞవల్క్య స్మృతి వ్యాఖ్యానము=విజ్ఞానే శ్వరి) ధర్మశాస్త్రముగ నంగీకరించిరి. తరువాత శాసనసభలద్వారా చట్టము లేర్పఱచిరి. ఇప్పుడు స్వతంత్ర భారతమునందు ధర్మశాస్త్రము నందు మార్పులు గలిగినవి. న్యాయస్థానములందు చట్టముల (Law) ద్వార వ్యవహార పరిష్కారములగుచున్నవి. చట్టములచే వర్ణాశ్రమాచార రూపధర్మము విచ్ఛిన్నమైనది. కాని కాలానుగుణ్యముగ ధర్మము వ్యప్తి గతమైనందున నెవరైన ధర్మజిజ్ఞాసు లుండవచ్చును. వారి కీ ధర్మశాస్త్ర విజ్ఞానావశ్యకతయుండును. “యతోధర్మస్తతో జయః” యను న్యాయము గలదు. గౌతమ సూత్రముల ననుసరించి యితర ధర్మశాస్త్రముల కాను గుణ్యముగ నిచ్చట సంగ్రహముచేయవలె నది.

205. ధర్మము పంచవిధములు. ఇవి :- (1) వర్ణధర్మము (2) ఆశ్రమ ధర్మము (3) వర్ణాశ్రమ ధర్మము (4) గుణధర్మము (5) నిమిత్త ధర్మము లివియే సనాతన ధర్మములనబడుచున్నవి. ధర్మమునకు మూలకారణము వేదము. మఱియు వేదార్థ విస్ఫుటజ్ఞులగు మహర్షుల ప్రతిపత్తి జ్ఞానము దేశ కాలాది నిమిత్తములచే విపర్యాసము గానందున వారి యాచారశీలములు ఆచరణీయ ధర్మములు.

సూత్రము ౧ = “వేదోధర్మమూలం” ఈ మొదటి సూత్రమునందు ధర్మ మునకు కారణము వేదము. ఇందు వేదచోదిత కర్మలు, వేదార్థజ్ఞుల శీలా చారములు వేదార్థమునందు తత్తుల్యములు. అనగా మన్వాదుల శాస్త్ర జ్ఞాన మప్రతిహతము గాన వారి శీలాచారములందు మిథ్యాత్వముగలదని ఉత్త్రేక్షణేయ శక్యముగాదు. మన్వాదులు తమ శీలాచారములను ధర్మ శాస్త్రములం దుపదేశించిరి. అవి సప్రమాణములు.

శ్లో॥ 244. వేదోఽఖిలం ధర్మమూలం స్మృతిశీలే చ తద్విధాం ।

ఆచార శ్చైవ సాధూనామాత్మన స్తుష్టిరేవచ ॥

తా॥ వేదమంత్రయు, వేదార్థజ్ఞులుజెప్పిన స్మృతులు, సత్పురుషుల సదాచారములు, తన మనస్సంతుష్టి ఇవి ధర్మమూలములు.

206. (1) శత్రువధార్థమునకై యుపయోగించునవి శ్రేణాది యాగములు వేదచోదితములయినను యవి అధర్మములేకాని శరీర రక్షణకొఱకు ఉపయుక్తములయినందున లక్షణయా ధర్మశబ్దమునం దంతర్భూతములగును, మఱియు నహింసారీతితమైన యన్యతము ఆపద్ధర్మాదులు ధర్మశబ్దమునందు జేరును. ఇట్లే రాజనీతులు, కూటనీతులు, ధర్మాభాస మాత్రములే యైనను లక్షణయా ధర్మములనబడుచున్నవి.

(2) సంధ్యావందనానంతరము ఆత్మప్రదక్షి కరణము ఆచారము.

(3) “యచ్ఛాత్రవంతో వృద్ధాః” అను ప్రమాణమున సకాలమునం ధనుష్ఠానము చేయువారలకు నిర్దోషముగ కలిగిన జ్ఞాన మాత్ర తుష్టి కరము.

సూత్రం ౨ :- “సాహసంచ మహతాం” అనగా మహాత్ముల యాచరణ సాహస మగును. “సాహసోబలమిహోచ్యతే” యనగ సాహసమును బలమందురు. ఇతరుల కట్టి బలము లేనందున వారు ధర్మాతిక్రమణ జేసిన యెడల దోష మగును. (కోరికలతో చేసినవి ధర్మ వ్యతిక్రమణలు, సాహసమున జేసినవి బలములు)

సూత్రం ౩ :- “అవరదౌర్బల్యాత్” అనగా మహాత్ములగువారి సాహసచర్యలు దృష్టాంతములుగ గైకొని అవరులు (శ్రేష్ఠులుకానివారు) అవియే శిష్టాచారము లనుకొనుచు దుర్బలులై నందు జేయరాదు. ఒకవేళ మహాత్ములకు దేహ మున్నందున వారికిని ప్రియాప్రియములుగలవని శంకగుచో నట్టియెడల మహాత్ముల యాచరణలు అధర్మము లనబడును. కావున దుర్బలత్వ కారణమున నితరుల ట్లాచరించవలదని సూత్రార్థము.

2. స్మృత్యాచారములందు విరోధ మేర్పడునప్పుడు స్మృతికి ప్రాబల్యము. శ్రుతి స్మృతులందు విరోధ మున్నప్పుడు శ్రుతి ప్రబల మగును.

స్మృతులందు పరస్పర విరోధ మేర్పడినప్పుడు శ్రుత్యనుకూల స్మృతి సప్రమాణము. తుల్య విరోధమందు యొచ్చిక వికల్పముననే దొక స్మృతి ప్రమాణము ననుసరించవలయును.

207. ఉపనయన సంస్కారము స్మృతులందే కనుపించుచున్నదికాని శ్రుతియందు జెప్పబడలేదని శంకగుచో, ఉపనయన సంస్కారము లేని వారికి అధ్యయనమునం దధికారము లేదుకాన స్మృతులు శ్రుత్యద్ధాను కూల్యమున ద్విజులకు ఉపనయన సంస్కారముల జెప్పినవి. ఇట్లే స్మృతి నిషేధించిన గోవధ శ్రుతియందు గనుపించుట (గవాలంభన) విరోధము గాజాలదు. “మాగాః ప్రమాపయ । మాశ్వాన్ప్రమాపయ” అను శ్రుతి ప్రమాణముగ స్మృతి శ్రుత్యద్ధానుకూల్యముగ నిషేధముజేయుట విరోధ మనరాదు.

208. వర్ణధర్మము లధ్యయనాదులు 2. ఆశ్రమ ధర్మములు=సమిధాదానాదులు 3. వర్ణాశ్రమ ధర్మములు=బ్రాహ్మణులకు పాలాశదండము ఇతరుల కితరములు 4. పట్టాభిషేకాదులు గుణధర్మములు. 5. ప్రాయశ్చిత్తాదులు నిమిత్త ధర్మములు. ఇట్లు సమస్త ధర్మములను ధర్మశాస్త్రములు విధించుచున్నవి. మఱియు వైదికమైననీ సనాతన ధర్మమాచరించువారలకు చతుర్విధ పురుషార్థములు కలుగునని బోధించి వానిసాధనములను ధర్మశాస్త్రము లుపదేశించినవి. ద్విజులకు ధర్మాచరణ ఉపనయన సంస్కారము జరిగిన తరువాత విధించబడినది. కాని సంస్కారము లారంభమగుట తల్లి గర్భాదానమునుండియే జేయువిధికలదు. అనగా తండ్రి పుత్ర ప్రతినిధి న్యాయమున ఉపనయనమువర కగు గర్భాదానాది సంస్కారముల నాచరించును గాన విరోధమగుటలేదు. తండ్రి సంస్కారియేగాన ఉపనయనాత్పూర్వ సంస్కారములజేయుట యొప్పును. ఎవరికి ఉపనయనాత్పూర్వ సంస్కారములు జరుపబడలేదోవారికి ఉపనయన కాలమునందైనను పూర్వ సంస్కారములనుజేసి తరువాత ఉపనయన సంస్కారమును జేయవలయును. ఇట్లు ఉపనయన సంస్కారమునుండి శాస్త్రారంభమును జేయుట ఉచితమగుచున్నది.

1. వర్ణధర్మములు

సూత్రము ౭ :- “ఉపనయనం బ్రాహ్మణస్యాష్టమే” అనగా ద్వితీయాశ్రమము వయస్సును పురస్కరించుకొని ఆ యా కాలములం దుపనయనము చేయు విధి వర్ణధర్మము. ఇందు బ్రాహ్మణున కెనిమిది సంవత్సరముల వయస్సు వరకు ఉపనయనము చేయవలయును. వయోగణన గర్భప్రవేశమునుండి గాని లేక జన్మదినమునుండిగాని చేయవచ్చును. “గర్భసహచరిత దశమసా గర్భేత్యుచ్యతే” అను ప్రమాణము గలదు. ఇది ఉపనయనమునకు బ్రాహ్మణునికి సాధారణ కాలనిర్ణయము. “సప్తమే”, “పంచమే” యను సూత్రములం దసాధారణ కాలము కామ్యమందు బ్రాహ్మణునికి జెప్ప నై నది. ఊత్రియులకు సాధారణకాలము 11 వ సంవత్సరము. వైశ్యులకు 12 వ సంవత్సరము సాధారణ వయోనిర్ణయము. వారికిని కామ్యమందు ఊత్రియునకు 6 వ సంవత్సరము, వైశ్యునకు 8 వ సంవత్సరము జెప్పనై నది. బ్రాహ్మణునికి చివరకాలము 16 వ సంవత్సర వయస్సు. ఈ లోపల ఉపనయనము జేసికొనవలయును. అన్యథావారికి బ్రాహ్మణత్వ ముండజాలదు. ఊత్రియ, వైశ్యులకు చివరకాలము క్రమముగ 22-24 వత్సరములు కాన వారికి ఉపనయనము ఈ లోపలనే జేయవలయును.

సూత్రం ౮ :- “ద్వితీయం జన్మ” అనగా త్రైవిద్యులకు ఉపనయన సంస్కారముచే రెండవజన్మ యగును. ఇట్లు ద్వితీయాశ్రమము వేదాధ్యయనాధికారము గలదు.

సూత్రం ౯ :- “ద్వితీయాశ్రమధ్యయనం” అనగా ఉపనయన సంస్కారముచే ద్వితీయాశ్రమము లనబడు వారలకు అధ్యయనము జెప్పవలయును. కావుననే ద్వితీయాశ్రమముగాని వారలకు, స్త్రీలకు, ఉపనయన సంస్కారము జరుగని త్రైవిద్యులకు అధ్యయనాధికారము లేదని ధర్మశాస్త్రము నిశ్చయించినది.

శ్లో॥ 245. నైవకన్యాన యవతినాల్ప విద్యోన బాలికః ।

హోతాస్యా దగ్నిహోత్ర స్వనారోన సంస్కృత స్తథా ॥

తా॥ కన్యలు, స్త్రీలు, అల్పవిద్య గలవారలు, మూర్ఖులు, అర్తులు, ఉపనయ సంస్కారము లేనివారు అగ్నిహోతాధి పవిత్ర కర్మల చేయరాదు. చేయించరాదు.

209. ఉపనయనము=అనగా సమీపమునందు జేరుట కర్థము తాత్పర్యమున అధ్యయనార్థము గురు సమీపమునకు జేరుట. ఇది సంస్కార కర్మ. ఈ సంస్కారమునందు వేదమాత యగు గాయత్రీ మంత్రోపదేశము వటునకు జేయబడును. దీనిని బ్రహ్మోపదేశ మందురు. సప్తకోటి మహా మంత్రములందు గాయత్రి ప్రధానమైనందున వేదమాత యగును. ఈ సంస్కారము మంగళ కర్మలయందు జేరును. ఉత్తరాయణ, శిశిర వసంతాది ఋతువులందు శుభ తిథి వార నక్షత్రములలో లగ్న ముహూర్తాది శుభకాలములందు ఆచార్యవటులకు తారా చంద్ర బలము లున్నప్పుడు ఉపనయనము జేయవలయును. జ్యోతిశ్శాస్త్రానుసారముగ తిథ్యాదినిర్ణయ మగును. స్మార్తకల్ప సూత్రముల ననుసరించి యాజ్ఞికము జరుగును. ఉపనయనమందు వటు గురువుతో “సావిత్రి” నుపదేశింపుమని ప్రార్థించును. “భోగురో సావిత్రిం మేనుబ్రూహి” యనుచు బలుకవలెను. ఇచ్చట సావిత్రిని జెప్పుమని వటు ప్రశ్నించగ గాయత్ర్యుపదేశ మెట్లు గురువు జేయునని ప్రశ్న రావచ్చును. కాని సావిత్రి నామముననే గాయత్రి ఉపదేశింపవలయునని సిద్ధాంతము గలదు. కారణ మిది :-

గాయత్రి మంత్ర లక్షార్థము పరబ్రహ్మ. వాచ్యార్థము మాయాశబ్దబలిత బ్రహ్మ. ఇతడు చిచ్ఛక్తియుతుడగు ఆదిత్యమండలాంతర్వర్తియగు హిర్ణ్యయ పురుషుడు. త్రిగుణాత్మికయైన చిచ్ఛక్తి త్రివిధనామములతో నతనియందుండును. చిచ్ఛక్తికి కాలభేదములతో వేరువేరు నామములు గలవు. ఉపకాలమందు బ్రాహ్మ ముహూర్తము సంధికాలము.

(1) ఈ సంధికాలమునందు ఇచ్ఛాశక్తి, రక్తాంగి, హంసవాహిని, దండహస్త, బాల, అకారవర్ణాత్మిక, బ్రాహ్మ, గాయత్రి నామమున చిచ్ఛక్తి యుండును.

2. మధ్యాహ్న కాలమునందు, క్రియాశక్తి, శ్వేతాంగి, తార్క్ష్యవాహిని, యువతి, రాద్రి, ఉకారవర్ణాత్మిక, సావిత్రి నామమున నదె చిచ్ఛక్తి యుండును.

3. సాయం సంధియందు, జ్ఞానశక్తి, కృష్ణాంగి, వృషభవాహిని, వృద్ధ, వైష్ణవి, త్రిశూలధారిణి, మకారవర్ణాత్మిక, సరస్వతి నామమున చిచ్ఛక్తి యుండును. ఇట్లు త్రికాలములందు చిచ్ఛక్తి యైన గాయత్రియే కాలానురూపనామమున వ్యవహరింపబడుచున్నది. గాయత్రి అనగా గాయతి = త్రాయతి లేదా గాయంతం వాత్రాయతీతి గాయత్రి యను వ్యుత్పత్త్యర్థము. (జపముల జేయువారిని రక్షించునది). సావిత్రి యనగా, సూతే సకల కర్మ ఫలానీతి వ్యుత్పత్త్యాసవిత (సూర్యుడు) అతని శక్తిని సావిత్రి యందురు. 3 సరస్వతి యనగా రసము=పర బ్రహ్మ “రసోవై సః” అను శ్రుతి గలదు. అతని శక్తి సరస్వతి. ఈ మూడు నామములతో కాలభేదమున చిచ్ఛక్తి వ్యవహరింపబడినది. కాన గాయత్రి ఉపదేశమగుట విరుద్ధము గాజాలదు. ఎట్లన ఉదయానంతరము ఉపనయన సంస్కారము జరుగును. కాలాతీతమైనందున నప్పుడు గాయత్రినామ వ్యవహారములేదు. సావిత్రి నామమే అప్పుడు వ్యవహారమునందు గలదు. కావున సావిత్రినామక గాయత్రి యుపదేశమగుచున్నది.

2. ఉపనయన కాలమునందు మాతృభోజనము వటుడు జేయవలయును. భోజనానంతర ముపదేశమగును. కాన ప్రథమమైన ప్రాతఃకాల సంధ్యా వందనము కాలాతిక్రమణచే జేయరాకుండును. సాయంసంధిలో సంధ్యా వందనము వటువునకు చెప్పబడును. మరునాటి ప్రాతఃకాలమునుండి క్రమ ముగ త్రిసంధ్యలందు వటు సంధ్యావందనము లాచరింపవలయును. సంధ్యా కర్మయందు మూడు ముఖ్య కర్మా లివి :- (1) అర్ఘ్యప్రధానము (2) గాయత్రి జపము (3) ఉపస్థానము. ఇతరమంతయు అంగముగా జేయ వలయును.

3. వటునకు ఉపనయనకాలమునందు గాయత్రి మంత్రము “పచ్చోర్దచ్చ” గ నుపదేశింతురు. పచ్చోర్దచ్చ యనగా పదశః, ఆర్దశః, క్రిమశః ఇట్లు వటునకు

సులభ గ్రహణార్థ ముపదేశమగును. గాయత్రి మంత్రమునందు మూడు పాదము లుండుటచే త్రిపాదాయత్రి యందురు. వటున కుచ్చారణ యల వాటైన పిదప మంత్రము సాంత మొకేసారి యుచ్చరించవలయును. మంత్రావర్తన జేయుట జప మనబడును.

4. ఉపనయన సంస్కారమందు, గాయత్రి మంత్రోపదేశము వటునకు తండ్రి, అతడు లేని పక్షమున గురువు, పురోహితుడు వీరు లేనప్పుడు ఉపనయన సంస్కారమును జేయు నితరు లెవరై నగాని మంత్రోపదేశమును జేయవచ్చును. గాయత్రి మంత్రోపదేశము చేయువారు వటునకు గురువు లగుదురు. వేదమునం దేకదేశాధ్యాపకులు ఉపాధ్యాయు లగుదురు. సాంగ కృత్సన వేదాధ్యాపకులు ఆచార్యు లగుదురు. ఆచార్య శబ్దమునకు “ఆచారానాచినోతి, అర్థానాచినోతి, బుద్ధింవాచినోతి” యను నిర్వచనము కలదు.

246. శ్లో॥ ఉపనీయతు యచ్చిష్యం వేద మధ్యాపయేద్విజ్ఞః ।

స కల్పం స రహస్యం చ త మాచార్యం ప్రవక్షతే॥

తా॥ ఏ బ్రాహ్మణుడు వటున కుపనయన మొనర్చి సాంగ వేదముల నుప నిషత్తులతో కూడ వానికి అధ్యాపకము జేయునో నత డాచార్యు డన బడును.

247. శ్లో॥ ఆచినోతివ శాస్త్రార్థ మాచారే స్థాపయత్కపి ।

స్వయ మాచరతే యస్మా దాచార్య నేన కత్యతే॥

తా॥ శాస్త్రార్థములను జెప్పి, ఆచారములం దితరులనునిచి, తాను స్వయ మాచరించువారిని ఆచార్యులందురు.

248. శ్లో॥ అల్పం వా బహువా యస్య శృతస్యోపకరోతి యః ।

తదపీహ గురుం విద్యాచ్ఛతోపక్రియ యాతయా॥

తా॥ కొంచమెగాని గొప్పగా గాని యెవరివలన వినుటచే తన కుపకరించి నదో వారిని గురువులని దెలిసికొననగును.

249. శ్లో॥ అన్నదాతా భయశాత్రా విద్యాదాతా తదైవ చ ।

జనక శోపనేతా చ పంచై తే పితరస్సమా॥

తా॥ అన్నదానమును జేయువారు, భయసంరక్షకులు, విద్యజెప్పినవారు, కన్నతండ్రి, ఉపనయనము చేయువారు పీఠంపై దుగురు తండ్రిలనబడుదురు.

వర్ణాశ్రమ ధర్మములు

210. వర్ణాశ్రమ ధర్మములు సంస్కార రూపములవి 40 ది. ఆత్మగుణములు 8 ది. కలిసి మొత్తం సంస్కారములు 48 ది.

I గర్భాదానా ద్యుపనయనాంత సంస్కారము లెనిమిదివి :-

(1) గర్భాదానము (2) పుంసవనము (3) సీమంతము (4) జాతకర్మ (5) నామకరణము (6) అన్నప్రాశనము (7) చౌలము (8) ఉపనయనము.

II వేదవ్రతములు నాలు గివి :- (1) ఉపాకర్మ (2) ప్రాజాపత్యము (3) సౌమ్యము (4) ఆగ్నేయము.

III స్నాతక వ్రత మొకటి, వివాహ మొకటి కలిపి రెండు వైవాహిక వ్రతములు.

IV పంచ మహాయజ్ఞము లివి :- (1) దేవయజ్ఞము (2) పితృయజ్ఞము (3) మనుష్యయజ్ఞము (4) భూతయజ్ఞము (5) బ్రహ్మయజ్ఞము.

V సప్తపాక యజ్ఞము లివి : (1) అష్టకాః (2) పార్వణి (3) శ్రావణి (4) మాసశ్రాద్ధము (5) ఆగ్రహాయణి (6) చైత్రి (7) ఆశ్వయుజి.

VI సప్తహవిర్యాగము లివి :- (1) అగ్న్యధేయము (2) అగ్నిహోత్రము (3) దగ్ధపూర్ణమాసలు (4) ఆగ్రహాయణి (5) చాతుర్మాస్య యాగము (6) నిరూఢ పశుబంధయాగము (7) సౌత్రామణీష్టి.

VII సప్తసోమ సంస్థలు ఇవి :- (1) అగ్నిష్టోమము (2) అత్యగ్నిష్టోమము (3) ఉక్థ (4) షోడశి (5) వాజపేయము (6) అతిరాత్రియాగము (7) ఆప్తోరియాగము. మొత్తము నలుబది సంస్కారములు.

1. పాకయజ్ఞము లందలభ్యుక్తము లనగా ఆశ్వయుజ పున్నమ నాడాగ్రహాయణిష్టి జేసిన తరువాత ఆనాటినుండి ముందు వచ్చు ప్రతినెల కృష్ణ

పక్షములు మూటియందు క్రమముగ నొక్కొక పక్షమునం దొక్కొక అష్టకముల జేసిన నది అష్టకము లనబడును.

2. హవిర్యాగములందలి ఆగ్రహయణి యనగా ఆశ్వయుజ, కార్తిక మాసములందెంచేని వచ్చు పౌర్ణిమనాడయిన, లేక నమావాస్యనాడయిన జేయదగిన ఇష్టి యనబడును. “శరదమావాస్యాయాం పౌర్ణమాస్యాంవా”.

3. నిరూఢ పశుబంధమనగా వర్ష ఋతువునందు జేయదగిన పశుయాగము. దీనినే శ్రావణ పశుయాగ మనియు నందురు.

4. సౌతామణి యనగా, సురాపానకామన గలవారు జేయు ఇష్టి వివరము పూర్వమీమాంసాకాండయందు గలదు.

VIII ఆత్మాష్టగుణము లివి :— (1) దయ (సర్వభూతమైత్రి) (2) జ్ఞాంతి (ఓర్పు) (3) అనసూయ (అసూయలేకునికి) (4) శౌచము (పారిశుద్ధ్యత) (5) అనాయాసము (శాంతి) (6) మంగళకర్మలు (వివాహదులు) (7) అకార్యణ్యము (లోభములేకునికి) (8) అస్పృహ (పరద్రవ్యాపేక్షలేకునికి) మొత్తమెనిమిది వై సంస్కారములతో గలసిన 48 అగును.

ఆత్మాష్ట గుణములను తెలుపు శ్లోకము లివి :—

250. శ్లో॥ ఆత్మవ త్సర్వభూతేషు య శివాయ హితా య చ ।
వర్తతే సతతం హృష్టః కృత్వాన్నపేషా దయా స్మృతా॥

251. శ్లో॥ ఆకృష్టిభిహతోవాపి నాకోక్తేన్నాపి తాదయేత్ ।
అదుష్టో వాంజ్మనః కాయైః సాతితిక్షాక్షమా స్మృతా॥

252. శ్లో॥ యో ధర్మమర్థంకాయం వా లభతే మోక్షమేవ వా ।
న ద్విష్యాత్తం నదా ప్రిజ్ఞః ఆనసూయేతి సా స్మృతా॥

253. శ్లో॥ ద్రివ్యశౌచం మనశ్శౌచం వాక్పాచం కాయకం తథా ।
శౌచం చతుర్విధప్రోక్తం ఋషిభి స్తత్త్వదర్శిభిః॥

254. శ్లో॥ యదారంభో భవేత్పిదా నిత్య మత్యంత మాత్మనః ।

తద్వర్జయే ధర్మమపి అనాయాసస్పృశచ్యతే॥

255. శ్లో॥ ప్రశస్తా చరణం నిత్య మప్రశస్త వివర్జనం ।

ఏతద్ధి మంగళం పోక్తం మునిభిస్తత్త్వ దర్శిభిః॥

256. శ్లో॥ ఆపద్యపిచ కష్టేషు భవేద్దీనో నకన్యచిత్ ।

సంవిభాగ రుచిశ్చస్యా దకార్పణ్యం తదుచ్యతే॥

257. శ్లో॥ వివర్జయే దసంతోషం విషయేషు సదానరః ।

పరద్రవ్యాభిలాషం చ సాఽస్పృహో కథ్యతే బుధైః॥

తాత్పర్యం సులభము.

ఆత్మాప్త గుణములకు ప్రత్యేక ఫలములను జెప్ప శ్లోకము లివి :-

258. శ్లో॥ క్షమావాన్తయతే భూమిం దయావాన్సుఖమన్నతే ।

అనసూయర్లభేత్స్వర్గం శౌచేనాధ్యాత్మ మేవచ॥

తా॥ క్షమాగుణము గలవారికి భూమి పొందించును. దయాగుణమున్న సుఖించును. అసూయ లేనివారలకు స్వర్గ ప్రాప్తియగును. శౌచగుణము గల్గిన ఆత్మజ్ఞానోదయము గల్గుట కవకాశ మేర్పడును.

259. శ్లో॥ మంగళాదపి సంపూజ్య ఇహలోకే పరత్రచ ।

సురసామ్యమనాయాసా దకార్పణ్యా చ్చ తల్లయః॥

తా॥ మంగళ కర్మ లాచరించువా రిహపర లోకములందు పూజ్యు లగుదురు. అనాయాస గుణముచే దేవత లనబడుదురు. కృపణత్వము లేకున్న ప్రకృతియందు లయమగుదురు.

260. శ్లో॥ అస్పృహో లభతే విత్య మనంతం సుఖమేవ చ ।

సర్వైస్తు బ్రహ్మణ సానం సంస్కారై సు తదైవచ॥

తా॥ అస్పృహోగుణముండిన నెప్పుడు సుఖింతురు. ఇట్లొక్కొక్క గుణము గలవా రొక్కొక్క ఫలమును పొందుదురు. అన్ని గుణము లున్న వారికిగాని, పైతెప్పిన నలుబది సంస్కారములు గలవారికిగాని బ్రహ్మ సాయుజ్య ఫలము గలుగును.

ఆత్మగుణములు లేనిచో తక్కిన సంస్కారము లన్ని యుండినను, చారలకు బ్రహ్మ సాయుజ్యము గలుగజాలదు. ఆత్మగుణములు గల్గి యొకటే యుప నయన సంస్కారమాత్ర మున్నచో బ్రహ్మ ప్రాప్తి గలుగును. కావున ఆత్మగుణములే ప్రాముఖ్యములయినవి.

211. ఆశ్రమ ధర్మములు = త్రైవర్ణ్య వటువులకు క్రమముగ మేఖ లలు (మొలదారము) 1. మౌంజీ 2. జ్యోమార్ద్వీ 3. శణసూత్రములు బ్రాహ్మణ, ఊత్రియ, వైశ్యుల కగును. మౌంజీ మూడు వరుసలు గలది. జ్యోమార్ద్వీ (ధనుష్యమునకుగల నల్లత్రాడు) ఒక వరుసది. శణ సూత్రము (జనుముతో జేసిన త్రాడొక వరుసది) యుండవలె.

261. శ్లో॥ మౌంజీతిప్రతత్సమాస్తష్టా కార్యావిప్రస్య మేఖలా ।

క్షత్రియస్యతు మార్ద్వీజ్యా వైశ్యస్య శణతాంతవీ॥

తా॥ దర్భ మెదలగు మృదువైన గడ్డితో పేసిన మూడు వరుసల మౌంజీ, మార్ద్వీ నరముతో జేయబడిన దొకవరుసగల అల్లెత్రాడు మార్ద్వీజ్యా యనబడును, జనుప త్రాడొక వరుసది వైశ్యునకు ఇట్లు మువ్వురుకు మొలత్రాడులు చెప్పబడినవి.

262. శ్లో॥ మౌంజాభావేతుకర్తవ్యం క్షశాశమంతక విల్వజైః ।

తిప్రవృతాగ్రంధి నై కేన త్రిభిః పంచభిరేవ వా॥

తా॥ ముంజాగడ్డి దొరకని పక్షమునందు దర్భలతోనయిన, శ్యమంతక, విల్వనారలదయినగాని త్రాడు పేనుటకు, మూడు లేక నైదు నార పోచలు గలిపి పేసిన త్రాడును మొలకు మూడు వరుసల జుట్టి యొక ముడివేయవలయును.

2. వటువులకు నుత్తరీయములు, అజిన, కృష్ణరురు, బస్తీచర్మములవి క్రమముగ త్రైవర్ణ్యులకగును. క్రిందికి ధరించుటకు, పత్తితో జేసినవిగాని, పట్టువేగాని, షర్వత పాఠీయ పశురోమములతో జేసినవిగాని, అందరి కుపయోగము లగును. దండములు పాలాశ బిల్వములలో నేదైన బ్రాహ్మ ణునికి; ఊత్రియునకు రావికట్ట, వైశ్యునకు పీలుకట్ట అవి దొరకనప్పు డేదైన యజ్ఞోపయుక్తమైన వృక్షముల కట్ట నుపయోగించవచ్చును.

283. శ్లో॥ ఋజువస్తేతు సర్వేస్య రవ్రణా స్సౌమ్యదర్శనాః ।
అనుద్వేగకరా నృణాం సతుషోగ్నిరదూషితః॥

తా॥ దండముల లక్షణములు. అవి చక్కనుండి వ్రణములు లేనివి, (కాట్లు దగలనివి) మాచుటకు సుందరమైనవి, మనుష్యులకు భయమును గలిగించనివి, పొట్టుతో గూడియుండునవి, అగ్నిస్పర్శ గానివి యుండవలెను.

284. శ్లో॥ కేశాంతికో బాహ్మణస్య దండః కార్యః ప్రమాణతః ।
లలాటసమ్మితో రాజ్ఞః స్యాత్తు నాసాంతికో విశః॥

తా॥ దండ ప్రమాణములు, ఎత్తునందు తలవెంట్రుక కొనదనుక బ్రాహ్మణునికి, నుదుట దనుక క్షత్రియునకు, వైశ్యునకు ముక్కువరకు వచ్చునట్టివి దండము లుండవలయును.

21.2 సాధారణ ధర్మములయిన శౌచాదులందరికిని సమానము. స్థలము నకు, వస్త్రములకు శౌచము యోగ్యతానుసారముగ వానివానికి జేయు విధులు శాస్త్రమునందు చెప్పినట్లనువర్తించును. మృజ్జలాదులతో శౌచ మాచరించనగును. అపవిత్రముల పరిత్యజించవలెను. ద్వాదశామేధ్యముల పవిత్రములు ఇవి :

285. శ్లో॥ పసాకుక్లమస్పృజ్మజ్జా మూత్రవిద్ధ్రాణవిత్ ।
శ్లేష్మాశ్చ దూషికాస్వేదో ద్వాదశేతే నృణాంమలా॥

తా॥ 1. కొవ్వు 2. రేతస్సు 3. నెత్తురు 4. మజ్జ 5. కడుపులోపేగులు 6. మూత్రము 7. మలము 8. చీమిడి 9. కఫము 10. కన్నీరు 11. కక్కు, చెమట 12. వై వానితోదూషింపబడినవి పండ్రెండు మనుష్య మలములు.

2. మృజ్జలాదులతో మల పరిశుద్ధి యగును. అశుచి ద్రవ్యస్పర్శచే నశుచి యగును. జలస్పర్శ జేయగ శుచి యగును. అశుచి స్పర్శచే దోషమగును కాని యశుచి స్పర్శ జేసినవారిని స్పృశించిన వారికి దోషము గలుగజాలదు.

266. శ్లో॥ అశుచిం స్పృశతేయస్తు ఏక ఏవహి దుష్యతే ।

తం స్పృష్ట్యాన్యో నదుష్మేత సర్వద్రవ్యేష్యయం విధిః॥

267. శ్లో॥ ఉచ్చిష్టేనతు సంస్పృష్టో ద్రవ్యహస్తః కదాచన ।

అనిధాయైవ ద్రవ్యస్యాచామాచ్ఛుచితామియాత్॥

తా॥ హస్తమునందు ద్రవ్య మున్నప్పు డుచ్చిష్టమును స్పృశించరాదు. చేతనున్న ద్రవ్యమును క్రింద నునిచి స్పృశించవలె. అచమానముతోడ శుచి యగును.

రి. ఇదే విధి పక్ష ఫలాదుల కనువర్తించును. ఇతరములకు మృజ్జలాదులచే మార్జన, తక్షణ, దహనాదుల విధి యగును.

268. శ్లో॥ మద్యమాకృ పురీషైశ్చ క్లేష్మపూయాశ్శోణితైః ।

సంస్పృష్టం నై వశుద్ధ్యేత పునః పాకేన మృణ్మయం॥

తా. మృణ్మయ భాండములు కల్లు, మూత్రపురీషము, కక్కు, చీమిడి మొదలగు వానితోనేగాని, దుర్గంధము, కన్నీరు మొదలగువానితోడగాని స్పృశించబడినవి పరిశుద్ధములు గానేరవు. అవి మరల అగ్నిపాకముననే శుద్ధి యగును.

269. శ్లో॥ నిర్దేపం కాంచనం భాండం అద్భిరేవ విశుద్ధ్యతి ।

ఆజ్ఞమశ్మమయం చై వ రాజతంచానుపస్కృతం ।

శంఖశక్తిమణీనాంచ గోమూత్రేతోదకేన తు॥

తా. బంగారు మొదలయిన ధాతుపాత్ర లశుచిచే లిప్తములుగానివి నీటి తోడ పరిశుద్ధియగును. రత్నములు, రాళ్ళు, వెండి మొదలగునవి, శంఖము ముత్యపుచిప్ప, మణులకశుచి స్పృశయైన గో మూత్రముచేగాని, నీళ్ళచే గాని శుద్ధి జేయనవి పవిత్రములగును.

270. శ్లో॥ ఖననాద్దహనాద్దర్శనా ద్గోభిరాకృమణాదపి ।

చతుర్విశ్కుద్యతే భూమిః పంచమ శ్శోపసేచనాత్॥

271. శ్లో॥ సమూర్జనేన సేకేన దాహేనోల్లేఖనేన చ ।

గవాంచ పరివాసేన భూమి శ్శుద్ధ్యతి పంచభిః॥

తా॥ తృప్యగ, గాల్పగ, చెక్కగ, ఊడ్చగ, నీళ్లుజల్లగ, దున్నగ, గోవుల ద్రిప్పగనైన గాని భూమి యైదు విధముల పరిశుద్ధియగును.

4. శరీర శుచికై స్నానాదులు రజ్యాది చేలాంతములు మృజ్జలాదులతో శుద్ధియగును. ఇతర శాస్త్రములందలి శౌచవిధి యోగ్యములైన విచ్ఛటను వర్తించును. స్నానానంతరము పవిత్ర స్థలమున కూర్చుండి రెండుసార్లైన మన జేయగ పరిశుద్ధుడగును. శౌచాచమ నానంతరము కర్మాంగాచమనము. రెండుసార్లు జేసిన కర్మాధికారి యగును.

5. ఆచమనము త్రివిధములైనవి. (1) పురాణోక్తము (2) స్మృత్యుక్తము (3) శుశ్రూషుక్తము. వీని వివర మాచారకాండయందు గలదు. పై జెప్పిన సాధారణాశ్రమ ధర్మములన్ని యాశ్రమముల వారల కను వర్తించును.

6. ప్రతిదినము శౌచవిధి నాచరించియే గురువునకు వందన మాచరించ వలెను. ఆచార్యాదులకు వందనము జేయునప్పు డంగుష్ఠములు కలయని రెండు చేతులెత్తిన మస్కరించవలెను. ఆచార్యోప సంగ్రహణమందు కుడి యెడమ చేతులను వ్యతిరేకముగ బట్టి తన చూపుడు ప్రేళ్ళతో గురుపాదముల వ్యతిరేకముగ జుట్టవలెను. (తన కుడిచేత గురువుల కుడిపాదమును తన యెడమచేత గురువుల యెడమపాదము బట్టవలయును.)

272. శ్లో॥ వ్యత్యస్త పాణినా కార్య ముపసంగ్రహణం గురోః ।
సవ్యేన సవ్యః స్పృష్టవ్యో దక్షిణేనకు దక్షిణః॥

7. అధ్యయనమందే ఈ నియమము తప్పక జేయవలెను. ఉపసంగ్రహణమునం దంతరాయమైనప్పు డింకా రోచ్ఛారణ జేయవలయును.

8. ఉపనయనమునకు పూర్వ మాచరించ దగిన కామచారాదులకు జెప్పిన ప్రాయశ్చిత్తాదులు రెండవ అధ్యాయమందలివి ఇచ్చటనువర్తించును. బ్రహ్మచర్య నియమములు, రక్షణవిధులు యథా సంభవముగ బ్రహ్మచారులు నడచుకొనవలెను.

213. స్నానవిధిః=స్నానవిధి రెండు విధములు. (1) కాయికము (2) మానసికము. కాయిక మైదు విధములు. స్నానవిధి సర్వాశ్రమ సాధారణము.

273. శ్లో॥ స్నానం పంచ పుణ్యానికీర్తితాని మహర్షిభిః ।

ఆగ్నేయం వారుణం బ్రాహ్మ్యం వాయవ్యం దివ్యమేవచ॥

274. శ్లో॥ ఆగ్నేయం భస్మనా స్నాన మవగాహంతు వారుణీ ।

ఆపోహిష్ఠేతి చ బ్రాహ్మ్యం వాయవ్యం గోరజః స్మృతం॥

275. శ్లో॥ యత్తుస్యాస్యా తపం వర్షం, దివ్యం స్నానం తదుచ్యతే ।

ఆశక్తో వారుణే స్నానే ఆగ్నేయాదవ్య మాచరేత్॥

తా॥ 1. ఆగ్నేయము 2. బ్రాహ్మ్యము 3. వాయవ్యము 4. వారుణము 5. దివ్యము లను స్నానము లైదు విధములు. భస్మలేపన జేసికొనుట ఆగ్నేయము. ఆపోహిష్ఠాదిమంత్రములతో నీళ్ళు జల్లుకొనుట బ్రాహ్మ్యము. గో ధూళి సోకిన వాయవ్యము. జలస్నానము వారుణి. ఎండలోగాని వర్షమందుగాని నిలుచుండిన దివ్యము. జలస్నానము దశ క్తులకు ఆగ్నేయాదులు, శ క్తునికే జలస్నానము.

276. శ్లో॥ నస్నాన మాచరే ద్దుంక్త్వా నాతురోన మహానిశి ।

నావాసోద్భి సప్రహాససృం నా విజ్ఞాతే జలాశయే॥

తా॥ 1. భోజనోత్తరము స్నానము జేయరాదు. ఆతురుడై నప్పుడు, మధ్య రాత్రియందు స్నానము నిషిద్ధము. నీళ్ళయం దెల్లప్పు డుండటగాని, తెలియక లోతునీళ్ళలో జొచ్చుటగాని పనికిరాదు.

2. స్నానమందు మౌనముగా నుండవలెను. ఇది విధి. మౌనముగ స్నానము జేయకున్న హానియగు. హోమము జేయునప్పుడు మౌనముగ జేయకున్న సంపదకు హానిగల్గును. భుజించునప్పుడు మౌనము లేకున్న మృత్యు వగును. స్నానాచరణ విశేషములు, మానసిక స్నానవిధి యాచారకాండ యందు విస్తరించిగలవు. స్నానానంతరము రెండు ధౌతవస్త్రముల ధరించి పురాణోక్త స్మృత్యుక్తాచమనలు రెండుజేసిన కర్మాచరణ కధి

కారి యగును. పిదప శుచి ప్రదేశమం దాసన పరికల్పన జేసికొని సంధ్యా వందనము గూర్చుండి జేయవలయును.

214. సంధ్యావందన విధిః—సాన సంధ్య లన్ని యాశ్రమములవారికి సాధారణ విధియగుటచే నందరి కన్వయించును. బ్రహ్మచారి గృహస్థుల సంధ్యావందన విధి యిట్లు.

277. శ్లో॥ పూర్వాం సంధ్యాం జపన్తిష్ఠే నైశమేనో వ్యపోహతి ।
పశ్చిమాం తు సమాసీనో మలం హంతి దివాకృతం॥

తా॥ పాితకాల సంధ్యయందు నిలుచుకొని గాయత్రి జపించవలెను. ఇట్లు జేయగా రాత్రికృత పాపములునశించును. సాయంకాల సంధ్యయందు గూర్చుండి జపము జేసిన దినమందలి పాపములు బోవును. మధ్యాహ్న కాలమం దైచ్చిక వికల్పముని యర్థము.

సూత్రము ౧౦—“తిష్ఠేతూర్వ మాసీనోత్తరాం స జ్యోతిషా జ్యోతిషో దర్శనాద్వాగ్యతః” తా॥ ఉదయ సంధ్యయందు పూర్వదిశగలేచి నిలబడి మౌనముగ చుక్కలు గనుపించునప్పటినుండి అవి గనుపించనంతవరకు గాయత్రిమంత్ర జపము జేయవలెను. “బహిస్సంధ్యత్వంచ” అను సూత్ర మన్యమతమైనది కాని గౌతమాభిప్రాయము గాదు. కాన గృహమునకు బహిర్దేశమునందే సంధ్యయగు నియమము లేదు.

278. శ్లో॥ పూర్వాం సంధ్యాం జపం తిష్ఠే త్సావిత్రీ మార్క దర్శనాత్ ।
పశ్చిమాంతు సమాసీతసమ్య గృక్ష విభావనాత్॥

తా॥ వై జెప్పిన సూత్ర తాత్పర్య మనువదించబడినది. విశేష మిచ్చట ఉదయసంధ్యయందు నక్షత్ర దర్శనమునుంచి సూర్యోదయమువరకు, సాయంసంధ్య యర్ధాస్తమయమునుంచి నక్షత్ర దర్శనమువరకు జెప్పబడినది.

279. శ్లో॥ ఋషయోద్ధీర్ఘ సంధ్యత్వాద భవన్తిర్జ జీవినః ।
ప్రజ్ఞాం యశశ్చ కీర్తించ లేభిరే బ్రహ్మవర్చసం॥

తా॥ ఋషులు దీర్ఘ కాలమువరకు సంధ్యయందు జపముల జేసిరి. వారిట్లు జేసినయే దీర్ఘాయుష్యము, ప్రజ్ఞాకీర్తి, బ్రహ్మవర్చస్సుల పొందిరి.

కారిక (1) సాయముదక సమీపం గత్వా పూతోభూత్వా, పవిత్రేణోద కేనా పోహిష్ఠాదిభిః, త్రిస్రభిరల్లింగాభిః, వామదైవ్యేనచ కుశాగ్రేణ మార్జయిత్వా. తతః శుచాదేశే దర్శేష్వాసీనో దర్భాన్ధారయమాణః, ప్రత్యగ్జ్ఞో, ప్రాగ్జ్ఞోవా, వాగ్యతః, ఆత్మానంధ్యాత్వా, తతఃసరేచక పూరకాదీ స్త్రీ న్నాణాయామాన్ధారయిత్వా, ఋషిచ్ఛందో దేవతా ధ్యాన పూర్వకం, భూర్భువస్సువ రిత్యాదికాం సావిత్రిం సహస్రకృత్వా వర్తయేచ్ఛత కృత్వోవా, దశవా రమథోత్తిష్ఠన్నగ్నియమ, బ్రహ్మభ్యః ప్రత్యగ్దక్షిణో దీచ్యాసు నమస్కుర్యా దేవమేవ ప్రాతర్న మస్కుర్యాత్.

తా॥ సాయంకాలమందు పవిత్రుడై యుదక సమీపమునజేరి, “ఆపో హిష్ఠా” అను మూడు జలమంత్రములతోడ, “వామదేవాయ నమః” మొదలగు మంత్రములతోడ దర్భాగ్రములచే, తనపై నీళ్ళు ప్రోక్షించు కొని, తరువాత శుచి ప్రదేశమందు దర్భాధ్యాసనముల వేసికొని అందు దర్భపవిత్రయుతుడై దర్భలు నాల్గు ధరించి, పశ్చిమోత్తర ముఖముగ, తూర్పు ఉత్తర ముఖముగనేగాని గూర్చుండి, మౌనముచే పరమాత్మను స్మరించిన తరువాత రేచక, పూరక, కుంభకములతో డగు మూడు ప్రాణాయామముల జేయుచు క్రమముగ ఋషిచ్ఛందో దేవతలను తన శిరోముఖ హృదయములందు జేర్చి ధ్యాన పూర్వకముగ వ్యాహృతులతో సహా గాయత్రి మంత్రజపమును వేయిసార్లుగాని, నూరుసార్లుగాని, పదిసార్లుగాని ఆవర్తన జేయవలయును. అనంతరము లేచి యగ్నికి బ్రహ్మకు క్రమముగ పశ్చిమదక్షిణోత్తర పూర్వదిశలకు నమస్కరించవలయును. ఇట్లే ఉదయమునను చేయవలయును.

215. ఉదితానుదుత పక్షద్వయ శ్రుతి చెప్పిన హోమమునకు దీర్ఘకాల జపాదులతో విరోధము లేదు. ఆ శ్రుతి వాక్యము లివి :-

శ్రుతి ౫౦ “ప్రాతః ప్రాత రన్యతం దేవదం తి పురోదయాజ్ఞాహృతి యేగ్ని హోత్రం । దివాకీర్త్యమ దివాకీర్తయంతః సూర్యోజ్యోతిర్న తథా జ్యోతిరేషాం”

తా॥ సూర్యోదయమునకు పూర్వ మెవ్వ రగ్నిహోత్ర హోమములను జేతురో వారు ప్రతిదిన మన్వతమాడుచున్నారు. పృసిద్ధమగు దినమునే రాత్రియని కీర్తించువారలకు జ్యోతి స్వరూపు డగు సూర్యుడు జ్యోతి అట్లు గాడేమో? (కాకపోవును) ఇటు ఉదయాత్పూర్వము జేయబడు హోమనింద జెప్పబడినది.

శ్రుతి ౫౨ = “యథాఽతిథయే ప్రదుితాయాన్నం హరే యస్తా ద్యగుదుదితే జుహ్వతి”

తా॥ పరుగిడుచుండు నతిథికి యన్న మిడుట యసంభవ మగునట్లు ఉదయానంతరమందు-జేయువారి హోమము లనబడును. ఇట్లు ఉదయానంతర హోమనింద—

ఉభయపక్షనిం దగుచో—హోమము అగ్నిహోత్రమునందు జేయుటే అసంభవమగును. హోమవిధికి విరోధము గలుగకుండుటకై వ్యవస్థిత వికల్పమున జేర్చిరి. ఇట్లు వ్యవస్థితి యేర్పరచినందున శాఖాభేదమున హోమములు జేయవచ్చును. కావున గాయత్రి జపము సంఖ్యానియమముచే జేయవచ్చును.

216. రెండవ అధ్యాయమందు బ్రహ్మచర్య నియమములు, వాని రక్షణ, ఇంద్రియ నిగ్రహములు, అవకీర్ణి యగునప్పుడు వారికి తగు ప్రాయశ్చిత్తాదులు జెప్పబడినవి. సంభవించునవి ఇత రాశ్రమములవారు జేయవచ్చును. గురూప సంగ్రహణము జేసి, పూర్వోత్తరాభిముఖుడై ప్రాణాయామ, ప్రిణవోచ్ఛారణ జేసి, బ్రహ్మచారి వేదాధ్యయనమును జేయవలెనని విధించినయినది. ఇదే నియమ మధ్యయన పరిసమాప్తివరకు యనబడినది.

280. శ్లో॥ ఓంకార పూర్వికాస్త్రస్రో మహావ్యాహృతసూ వ్యయః ।

తృపదాచైవ గాయత్రీ విజ్ఞేయో బ్రహ్మణోముఖం॥

తా॥ ఓంకారమే పూర్వమునందుగల వ్యాహృతులతో సహితమయిన మూడు పాదముల గాయత్రి వేదముఖము. ప్రతిదినమం దధ్యయనము

జేయుచు విద్యా సమాప్తియైన తరువాత స్వాధ్యాయమును విడువక ప్రతి దినమం దభ్యాసము జేయవలెను.

281. శ్లో॥ సకు మండుక మార్జారశ్వ సర్పనకులేకు చ ।

అంతరాగమనే విద్యా దనధ్యాయ మహర్షిశం॥

తా॥ జంతువులు, కప్ప, పిల్లి, కుక్క, సర్పము, ముంగిస మొదలగువానితో నేడయిన అధ్యయనము జేయునప్పుడు మధ్యనుండి వెడలిపోయేనేని ఆనా డనధ్యాయ మగును. (అధ్యయన మానాడు జేయరాదు) “ప్రాణాయామ ఘృతః పాశ్రీశనం చేత రేషాం” పై వానికంటెను ఇతరములయిన విఘ్నము లందు ప్రాణాయామము జేసిన నెయ్యి ద్రాగిన దోష పాశ్రీయశ్చిత్త మగును.

217. గురువు లందరిలో ఆచార్యులు శ్రేష్ఠుడు. మాతా పిత్రాదులు గురువులు, మాతా పితృలు గోరి యుభయులు సంగమించిన సంతానముగ పుత్రు డుత్పత్తి యగును.

282. శ్లో॥ కామా న్మాతా పితా చైనం యదుత్పాదయతో మిథః ।

సంభూతిం తస్యతాం విద్యాద్య ద్యోనావభి జాయతే॥

అనెడి ప్రమాణ మున్నది. కావున మాతా పితృలు గురువులు.

283 శ్లో॥ ఆచార్యస్త్యస్య యాం జాతిం విధి వద్వేద పారంగః ।

ఉత్పాదయతి సావిత్రిసా సత్యాసాఽజ రామరః॥

తా॥ వేదవేదాంగపారంగతుడయిన నాచార్యు లుపదేశముగ గాయత్రీ మంత్రముచే నిచ్చు జన్మ సత్యమైనది. అది జరా మరణములు లేనిది.

284. శ్లో॥ ఉపాధ్యాయ దశాచార్యః ఆచార్యాణాం శతంపితా ।

సహస్రంతు పితృర్మాతా గౌరవేజాతి రిచ్ఛతే॥

తా॥ గౌరవార్థమున పదిమందియుపాధ్యాయులకంటె నొక ఆచార్యుడు శ్రేష్ఠుడని, మారుమంది యాచార్యులకంటె నొక తండ్రి శ్రేష్ఠుడని యన దగుదురు. తండ్రికంటెను వేయిరెట్లు తల్లి గౌరవనీయురాలు.

సూత్రము ౧౦ “మాతే త్యేకే మాతే త్యేకే” యను సూత్రమును గౌతములు మాతృ గౌరవము ఏకదేశీయ మత మనెను.

218. బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, వైశ్య, శూద్ర వర్ణముల నాదికాలమున ఈశ్వర స్పృష్టములు. అదేవిధమైనవి నాల్గాశ్రమములు. (1) బ్రహ్మచర్య (2) గార్హస్థ్య (3) వానప్రస్థ (4) సన్యాసము లనాది సిద్ధములు. ప్రతి యాశ్రమమందు నాల్గేసి భేదములు గలవు.

1. బ్రహ్మచర్యాశ్రమ భేదములు :- (1) ఉపకుర్వాణ (2) నైష్ఠిక (3) ప్రాజాపత్య (4) బృహద్రుహ్మచర్యము (ఆమరణాంతము).

2. గార్హస్థ్యభేదములు :- (1) వార్తావృత్తిః (2) శాలీనవృత్తిః (3) యాయవారవృత్తిః (4) ఘోర సన్యాసవృత్తిః.

3. వానప్రస్థభేదములు :- (1) వైఖానస, (2) బౌదుంబర (3) వాలఖిల్య (4) ఛనవ.

4. సన్యాస భేదములు :- (1) కుటీచక (2) బహూదక (3) హంస (4) పరమహంస.

219. నాల్గాశ్రమము లైచ్ఛిక వికల్పముచే నేర్పడినవా, బాధ పడుమందు జేరినవా, లేక సముచ్చయపక్షములా యను విచారము గలుగును. సముచ్చయపక్షమందు జేరినవని గౌతమసిద్ధాంతము. కాని బ్రహ్మచర్య మొకటే యాశ్రమము విధి విహితమైనదనియు నితరాశ్రమములు బాధ పక్షమునం జేరినవని యనావశ్యకములయినవని ఏకదేశీయ మతము. కాని యేకదేశీయమతము శ్రుతి స్మృతులకు వ్యతిరేకము. మన్వాది శిష్టుల కసమ్మతమైనందున నిది గర్హ్యము. వికల్పపక్షము “తుల్య బలత్వా ద్వికల్పః” యను ప్రమాణముగ ఆవస్తంబ ఋషి అఖ్యుదయ నిశ్శైల్యససాధన కారణమైనందున వికల్ప పక్షము సమీచీన మనిరి. బ్రహ్మచర్య సమావర్తన జేసినపిదప తన కిష్టమగు నాశ్రమమునందు జీవచ్ఛను. “యమిచ్ఛే త్తా మావ సేత్” అను వాక్య ప్రమాణముగ వికల్పపక్షమే మంచిదని శంకర

భగవత్పాదుల మతము. ఇందు “యదహారే విరజేత్త దై వప్రివ్రజే ద్రుహ్మ
చ ర్యా దేవ ప్రివ్రజే త్తను” శ్రుతి ప్రమాణము జెప్పబడినది. గౌతమ
మతమున “ప్రాగ్నిత మాత్త్రీ యాశ్రమిణః” అను సూత్రముచే ఋణ
త్రయ సంబంధము ప్రబల మనెను. “బ్రహ్మచర్యేణ ఋషిభ్యః । యజ్ఞేన
దేవేభ్యో ప్రజయా పితృభ్యః” అను శ్రుతి ప్రమాణ మగును. కాన
ఆశ్రమా దాశ్రమం గచ్ఛేదత్తమనది న్యాయము.

285. శ్లో॥ యజ్ఞేన దేవానా ప్నోతి వై రాజం తపసా ఘనః ।

సన్యాసా ద్రుహ్మణ స్థానం వై రాగ్యా త్రప్తకృతోలయః॥

తా॥ యజ్ఞములచే దేవత్వము, తపస్సుచే వై రాజపదము, సన్యాసముచే
బ్రహ్మప్రాప్తి, వై రాగ్యముచే ప్రకృతియందు లయము గలుగును.

1. ప్రకృతి శాస్త్రానుగుణ్యమైనది గౌతమ మతము. ఇందు “చతుర్థ
మాయుషోభాగం । యది గృహ మేవకామ్యేత । తదా యావజ్జీవ మగ్ని
హోత్రం జుహ్యత్” అనుచు మనుస్మృతి ప్రమాణము. కావున గృహ
కామనగలవారికి “సముచ్చయ పక్షమైన గౌతమమతము శ్రేయస్కరము.
వికల్ప పక్షమాచార్యులు సమర్థులగువారికి జెప్పనయినది. అది సుధృఢ
వై రాగ్యముగల అత్యజ్ఞానులకే జెల్లును. గృహస్థునకే యోని సంయో
గము (ప్రజన నాధికారము) గలదు కాని ఇత రాశ్రమిణులు ఊర్ధ్వరేత
స్కులగుచు బ్రహ్మచర్య మకలంకముగ గాపాడుకొనవలయును. వారికి
విషయకామన యున్నచో పతితులగుదురు. కావున జితేంద్రియులై
యుండవలయును. ఇట్లు సముచ్చయపక్ష మందరికిని శ్రేయోదాయకము.

286. శ్లో॥ శృత్వా స్పృష్ట్యా చ దృష్ట్యా చ భుక్త్వాహుత్వా చ యోనరః ।

సహృష్యతి గ్లాంతివాన విజ్ఞేయో జితేంద్రియః॥

తా॥ మనుష్యుడు విషయాదుల వినగ, నంటుకొనగ, జూడగ, అనుభ
వించగ, వాసన జూడగ నెప్పుడయినను హర్ష విషాదముల నొందడో
నతడే జితేంద్రియు డనబడును.

2. రెండవ, మూడవ అధ్యాయములందు బ్రహ్మచర్య ధర్మముల జెప్పి
బ్రహ్మచర్యాశ్రమానంతరము గృహస్థ ధర్మముల నుపకరిమించక భిక్షు,

వానప్రస్థాశ్రమముల ధర్మములు జెప్పబడినవి. “అభిసమావృత్య కటుంజే” అను ఛాందోగ్యశ్రుతి అ. 3 పా. 4 మ. 48 ప్రమాణముచే గృహస్థాశ్రమమం దుపసంహారము జేయుటతో గౌతముడు గృహస్థ ధర్మముల తుదిని జెప్పెనని యర్థము.

సూత్రం ౧౨ = “కృత్స్న భావాత్తు గృహిణోప సంహారః” అని శారీరిక మీమాంసయందు వ్యాసుడు సహితము గృహస్థాశ్రమోప సంహారము జేయుట న్యాయమనెను. సర్వాశ్రమములకు ఆశ్రయమైనది గార్హస్థ్యము. ఈ యాశ్రమ మాశ్రమయించి యితరు లుపజీవన జేతురు. సమస్త ప్రాణుల కాశ్రయమైనదే గృహస్థాశ్రమము. కాన గౌతముడు విశేషము జెప్పదలంచి, భిక్షు, వానప్రస్థాశ్రమ మానంతరమే గార్హస్థ్యమును విచారించుట కుపపత్తి గలదు.

II. సన్యాసాశ్రమము = వివిదుషాసన్యాసము, విద్వత్సన్యాసమని సన్యాసము రెండు విధములు. “సన్యస్తః శ్రవణం కూర్వాత్” అను న్యాయముచే వైరాగ్యాతిశయమున సన్యాస గ్రహణ జేసియే శ్రవణాదుల జేయుటకు వివిదుషాసన్యాసము, “సన్యాసం జ్ఞాన లింగం” అను ప్రమాణముచే అత్యజ్ఞానము గలవా రిహపరలోక విషయ భోగములం దాత్యంతిక పేయ బుద్ధిచే బ్రహ్మచర్యమునుండియే గాని, ఏ యాశ్రమమునుండి గాని, సర్వకర్మ పరిత్యాగ లక్షణమైన సన్యాసము స్వీకరింతురు. ఇది విద్వత్సన్యాసము. “నాయమాత్మా బలహీనే నలభ్యో, నచ ప్రమాదాత్త పసో, వాప్య లింగాత్” అను కారక శ్రుతి ప్రమాణముగ సన్యాసము జ్ఞాన లింగమనబడినది. “బ్రహ్మ సంస్థోఽమృతత్వమేతి” అను ఛాందోగ్య శ్రుతి విద్వత్సన్యాసమును బ్రహ్మసంస్థ యని బోగిడినది. సన్యాసమునందు కుటీచక, బహుదక, హంస, పరమహంసభేదములు. 1. కుటీచకము వార్ధి కృముచేనైనను, శరీరాస్వాస్థ్యముచేనైనను నొకచోటున (మఠమందు) ఆశ్రమించి యుండునది. 2. బహుదకము అనగా తీర్థయాత్రలందు గ్రామైకదినముగ, నగరమం దై దుదినములవరకు నివసించుచు పుణ్యతీర్థ స్నాన పానాదుల జేయునది. 3. హంస = జ్ఞాన వైరాగ్యాదులతో

యుక్తము. 4. పరమహంస=జ్ఞాన వైరాగ్య పరిపాక దశయందు జేకొనునది. ఇట్లు విషయాదులందు ప్రవర్తించినను నిర్లేపుడు పరమహంస.

220. వానప్రస్థాశ్రమము=వానప్రస్థాశ్రమ భేదములలో వైఖానసు లరణ్యమందే యుండుచు, మేధ్యములై న ఫలమూలాశనులై తపస్సు జేయ వలయును. వైఖానస శాస్త్రానుసారముగ వారి కగ్నిహోత్ర ముండుటచే ఫలమూలములతోడనే పంచమహాయజ్ఞముల వారు నిర్వర్తించవలయును. గ్రామ్యముల భుజించరాదు. గ్రామములం దుండరాదు.

287. శ్లో॥ ఆరణ్యేర్వివి ధైర్యేర్దైశ్శాక మూల ఫలేన వా ।

ఏతా నేవ మహాయజ్ఞా నిర్వపే ద్విధిపూర్వకం॥

2. వానప్రస్థులకంద రతిభు లనబడుదురు. కావున తన యాశ్రమమునకు వచ్చిన వారలకు వన్యములతోడనే ఆతిథ్య మీయవలయును. ప్రాతిలోమ్య జాతులు మాత్ర మతిథులు గాజాలరు. అపత్కాలమందే వ్యాఘ్రాది హింసిత మేధ్య నూంసభక్షణ జేయవచ్చును కాని యది నిందితము. అరణ్యమందలి కృషి భూములను వా రాక్రమించుకొనరాదు. జటాధారు లగుదురు శృంగుకేశ నికృంతనము గావించుకొనరాదు. త్రిషవణ స్నానము జేయుచు చీరవస్త్ర ధారణులు గావలయును. గత సంవత్సర సంచయము జేసికొనరాదు. “త్యజే దాశ్వయుజే మాసి” అను ప్రమాణముగ ఆశ్వీజమాసముననే క్రొత్త వన్యముల దినవలయును. సత్యశమదమ బ్రహ్మచర్యాదుల విడువరాదు. ఔదుంబగులకు వైఖానసుల నియమము లన్నియును వర్తించును. కాని భోజనమం దొక మేడి ఫలములే తినవల యును. ఇతర వన్యములు వారికి నిషిద్ధములు. వాలఖిల్బులకు ఉదయ సూర్యకిరణ భక్షణ మాత్రమే విధి. తక్కిన నియమములు వీరికి వైఖానసు లకు జెప్పిన వను వర్తించును. ఫేరపులకు వత్స చోషణానంతరము వెడలు నురుగు (గోక్షీరము) ఫేనమునే ఆహారముగ గ్రహించవలెను. కాని వీరు వన్యముల దినరాదు.

221. స్నాతక వ్రతము=గృహస్థాశ్రమము స్వీకరించగోరు ఉపకుర్వాణ బ్రహ్మచారులు విధ్యా నిష్క్రియార్థము గురుదక్షిణ నిచ్చిగాని లేక గురు

వనుమఱి
రించవల
రము జ
బడును.

సూత్రం
తానన్య
ధర్మము
విధించు
ప్రియం
ప్రమా
సూత్రం
ననాదిన
శాస్త్రం
వివాహ
ముతో
దానిచే

288. శ్లో

తా॥ ౧
మగును
వివాహ
222.
సమాస
దానిని

వనుమతించిన నివ్వకయే వారిని సంతోషపెట్టి స్నాతక మను వ్రతమాచరించవలయును. స్నాతక సంస్కారము స్మార్తయజ్ఞికల్ప సూత్ర ప్రకారము జరుగవలయును, ఇట్లు వివాహార్థము కన్య ప్రతిక్షణ స్నాతక మనబడును.

4. గార్హస్థ్య ధర్మములు

సూత్రము ౧౩. 4. వివాహము = “గృహస్థస్సద్యశీం భార్యాం విందే తానన్య పూర్వాం యవీయసీం” అను సూత్రమునుండి గృహస్థాశ్రమ ధర్మములు. అందు గృహస్థునకు అగ్నిహోత్రాది కర్మల కధికారము విధించుటకు వివాహము సంస్కార మగునని జెప్పబడినది. “ఆచార్యాయ ప్రియం ధనమా హృత్య ప్రజాతం తుం మావ్యవచ్ఛేత్సీః” అను శ్రితి ప్రమాణము. 1. సద్యశీం = దారాపరిగ్రహణమందు సద్యశీం పదమును సూత్రమున జెప్పటచే దీనికి సమానజాతి (వర్ణము) అర్థము. జాతియనగ ననాదినుండి వచ్చు బ్రాహ్మణాది చాతుర్వర్ణ్యముల కర్థము. కాని కామ శాస్త్రమందలి స్త్రీ పురుషులందలి జాతుల కిచ్చ టన్వయముగాదు. కావున వివాహము సమాన జాతియందే జేయవలెనని విధించుటకై సద్యశీం పదముతో దెలుపవలె నది. వ్యత్యస్తమందు సంకర జాతు లుత్పత్తి యగుదురు. దానిచే సర్వనాశము గలుగును.

288. శ్లో॥ విద్యాప్రణష్టా పునరప్యపైతి జాతిః ప్రజాశేత్విహ సర్వనాశః ।
కులాపదేశేన యదాభి పూజ్యతస్మా త్కులీనాం త్రియముద్వహేత॥

తా॥ విద్య నష్టమైన మరల నేర్వవచ్చును గాని జాతి నశించిన సర్వనాశ మగును. కులీనుడగుటచే పూజ్యుడగును. కావున సమాన జాతియందు వివాహము జేసికొనవలయును.

222. భార్య యనగా “భరించదగినది” తన కనురూపవతి కర్థము. ఇట్లు సమాన వర్ణమందు రూపలావణ్యవతియైన కన్య, తన మనస్సున కింపగు దానిని వివాహము జేసికొనుమని జెప్పబడినది. కావుననే కామశాస్త్రాను

గుణ్యముగ లింగ వ్యత్యాసము గలుగకుండుటకును, యోని కూటాదుల జ్యోతిశ్శాస్త్రానుసారముగ కనుగొని రతి సుఖము గలుగుటకే కామశాస్త్ర మందు జెప్పిన పద్మిన్యాది జాతులలో తనకు తగు జాతి స్త్రీని పాణిగ్రహణము జేసికొనిన ధర్మశాస్త్రమునకు, కామశాస్త్రమునకు విరోధము గలుగనేరదు.

289. శ్లో॥ విద్యా శౌర్య వివేక దైర్యసహితే శుద్ధే స్వధర్మస్థితే ।

విఖ్యాతే ధనదాన్య వైభవయుతేః జాతా సమానే కులే

కన్యాదోష వివర్జితా గుణవతీ సభ్యాత్మకా సుందరీ ।

సద్భిః శాస్త్రవిధానతః స్మరకలా యోగ్యా వివాహ్యసదా॥

తా॥ విద్య, శౌర్యము, జ్ఞానము, దైర్యము, పారిశుద్ధ్యము, స్వధర్మనిరతత్వము, ఖ్యాతి, ధనధాన్య సమృద్ధిగల పురుషుడు, తనసమానవర్ణ మందు బుట్టిన దోషవర్జితురాలగు గుణవతి, సౌందర్యముగలది, తోబుట్టువు లుండు కన్యను మన్మథ కళయందు (రతియందు) యోగ్యమగు దానిని వివాహము జేసికొనవలయును.

3. అనన్యపూర్వము = ఈ విశేషణము కన్యకుండవలయును. ప్రస్తుత వివాహోత్పూర్వము - కన్య యవివాహిత యని యర్థము. కన్యాదానము మనోవాక్కాయములతో జేయవచ్చును. కావున వై విధములం దే విధము చేతను, వివాహోత్పూర్వము మెప్పురికినిగాని కన్యాదానము జేసియుండరాదు.

ఉ॥ సావిత్త్ర్యపాఖ్యానమందు మనోదత్తమునే ముఖ్య మనబడినది.

పద్యం 15 = "వినుము మనోవాక్కాయము

లను మూడు తెరంగులందు, నంతః కరణం

బనఘా ప్రధానము గావున

మనసున గై కొన్న భర్త మానం దగునే.

(అంధమహాభారతము)

మనోదత్తము ముఖ్యమే గాని మనోవాగ్దత్తానంతరము వరుడు మృతుడైన కన్యకు మరొక వివాహము కావచ్చును. శాస్త్రీయ విధానముగ కాయక దత్తమైన (కన్యాదాన విధానము జరిగిన) యెడల వరుడు మృతుడైనచో మరల పునర్వివాహము కన్యజేసికొన రాదని ధర్మశాస్త్ర నిషేధము.

290. శ్లో॥ నష్టే, మృతే, ప్రప్రజతే, క్లిషే, చ పతితేపతౌ ।

పంచత్వాపత్ను నారీణాం పతి రన్యో విధీయతే॥

తా॥ జూడ దెలియక పతి నష్టమైనను, మృతిజెందినను, సన్యసించినను, నపుంసకుడైనను, పతితుడైనను కన్య మరల వివాహము జేసికొనవచ్చును. ఇచ్చట పతౌ శబ్దమునకు పతిపత్నౌతౌ యని అర్థము. కాన మనోవాగ్దత్త వివాహములందే శ్లోకార్థ మన్వయించును. ఇందుదాహరణకు మహాభారత కర్ణ పర్వమందలి యులూపుపాఖ్యానము గలదు. ఉలూపిని అర్జునుడు వివాహముజేసికొనక పూర్వము తండ్రి యొకానొక నాగునికి వాగ్దత్త మాత్రము జేసెను. కాని గరుడునిచే చరుడు జంపబడినందున నులూపి వితంతువైనది. అది తీర్థయాత్రల జరుపుచుండు నర్జును మోహించి తన మాయచే స్నాన మాడు నర్జునుని నాగలోకమునందు జేర్చి యచ్చట తండ్రి యాజ్ఞతో వివాహమాడినది. ఉలూపి పుత్రుడు యుద్ధమందు పాండవ పక్షమున వచ్చినందున కర్ణునిచే జచ్చెను. అందు పైశ్లోకము గలదు. పతౌ పదమునకు పతిపత్నౌతౌయని అచ్చట సమాసార్థము జేయవలెనది. కాన నులూపి కాయికదత్తముగ నాగుని వివాహము కానందున వితంతువు కాదనబడినది. పునర్వివాహము పై కారణముచే నిర్దోషము. కాయికదత్తమందు వివాహము మరల జేయరాదని నిషేధము గలదు.

223. “యపీయసీం”=ఈ విశేషణముచే కన్య పురుషునికంటె చిన్న వయస్కుగా నుండవలయును. వివాహార్థము కన్యా వయోనిర్ణయమందు అభిప్రాయ భేదములు గలవు. పూర్వకాలమునందు యెనమిది సంవత్సరముల వయస్సుగల స్త్రీని కన్య యనిరి. తొమ్మిదేండ్ల వయస్కు రోహిణి పదేండ్ల వయస్కును గౌరియందురు. ఈ వయస్సు మించిన రజస్వలయనిరి. రజస్వలగాక పూర్వము వివాహము జేసిన కన్యాదాన ఫలము దాతకు జెప్పబడినది.

291. శ్లో॥ ఆష్టవర్షా భవే త్కన్యా నవ వర్షాతు రోహిణీ ।

దశవర్షా భవే ద్గౌరీ అత ఊర్ధ్వం రజస్వలా ॥

2. స్త్రీకి పదహారు సంవత్సరముల వయస్సుదనక బాలాయందురని కామ శాస్త్రమందు గలదు. కావున బాలా వివాహయోగ్య యనిరి. కాని

రజస్వలానంతర వివాహమునందు దాతకు కన్యాదాన ఫలము లేదనబడినది. రజస్వలానంతరము మూడు ఋతువులు గడచినగాని వివాహము పిత్రాదులు జేయకున్నయెడల కన్య తా గోరినవరుని వివాహ మాడవచ్చును. అప్పుడు కన్య పిత్రాదు లిచ్చిన యాభరణములను వారికి మరల్చి తాను వివాహము చేసికొనవలయును.

224. కొంతకాలము పైవిధముగ కన్యా వివాహములే భారతదేశమున జరుగుచుండెడివి కాని ఇంతకు పూర్వము బాల్య వివాహ నిషేధ ప్రచారములు జరిగినవి. భారతదేశమునకుస్వాతంత్ర్యము వచ్చినపిదప చట్టముద్వారా బాల్య వివాహ నిషేధ మేర్పడినది. ఇప్పుడు చట్టప్రకారముగ స్త్రీకి పదహారేండ్లు దాటిన తరువాత, పురుషునికి పదునెనమిదేండ్లు దాటిన తరువాతనే వివాహములు గావచ్చును. కాని నిర్ణీత వయస్సులోపల వివాహము జరిగినయెడల శిక్షాపాత్రు లగుదురు. సూత్రమునందలి “విందేత” యను క్రియాపదమునకు పై జెప్పిన లక్షణములు గల సమాన జాతి స్త్రీ పురుషులందు వివాహము జరుగవలెనని యర్థము.

సూత్రము ౧౪ “అసమాన ప్రవరై ర్వివాహః” అనగా వధూవరుల గోత్ర మొకటి గాకూడదు. (వధూతండ్రి గోత్రము వరుని గోత్ర మొకటి గాకూడదు) ప్రవర యనగా నేక ఋషి సంతతి. ఇందు త్రియార్షేయమని, పంచార్షేయమని, సప్తార్షేయమని మూడు భేదములు గలవు. దీనినే గోత్ర మందురుకాన సమాన గోత్రమందు వివాహము నిషేధము. ఇదే విధమున వధూవరులు సపిండులు గాకూడదు. యనగా వరునిపక్షమం దేదుతరములు, వధూపక్షమం దైదుతరములం దేక ప్రవరజనితు లుండరాదని నిషేధార్థము. వివాహమున స్త్రీ పురుషునికి సపిండురా లగుటతో స్త్రీ పురుషుల తలిదండ్రు లుభయపక్షములవారు సపిండులందు జేరరాదని తాత్పర్యము.

కాని యిప్పటి వివాహ చట్టమం దీ నియమ మేర్పరుచబడలేదు. కన్య రహస్యజనితురాలయిన వివాహమున కయోగ్య యగును. అరగా యెవరి బీజ జనితురాలో తెలిసియుండవలెనని యర్థము.

225. వివాహముల స్మార్తయజ్ఞకల్పసూత్రము ననుసరించి విధిగా చేయవలయును. వివాహములం దెనిమిది భేదములివి :- (1) బ్రాహ్మి (2) ప్రాజాపత్యము (3) ఆర్షము (4) దైవము (5) గాంధర్వము (6) ఆసురము (7) రాతసము (8) వైశాచికము.

సూత్రము ౧౫ “బ్రాహ్మ్యో విద్యా చారిత్ర బంధుశీల సంపన్నాయ దద్యా దాచ్ఛాదనా ద్యలంకృతాం” ఇదే ముఖ్య వివాహము బ్రాహ్మి వివాహము. యీ వివాహమందు వేద విద్యావిదుడయిన ఆచారశీలుడైన, తోబుట్టు బంధువర్గముగలవాడయిన, ధర్మశీలుడైన, సద్గుణ సంపన్నుడయిన బ్రాహ్మణ వరున కాభరణ సహితయైన కన్యను రెండువస్త్రములచే నాచ్ఛాదించి కన్యాదానము జేయవలెను. ఇందుకు దాత స్వయముగ వరు నాహ్వానించి కన్యాదానము చేయనగు. బ్రాహ్మి వివాహమందు వధూవరు లగ్ని పరిధక్షిణము జేయుట సప్తపది యనబడును. దానితో వివాహసిద్ధి యగును.

2. ప్రాజాపత్య వివాహము :- “సధర్మ శ్చరతాం” అను నీ మంత్రముచ్ఛారణజేసి యివ్వబడిన కన్యాదానము ప్రాజాపత్యము.

3. ఆర్ష వివాహము = కన్యాదానమునకు పూర్వముననే వరునివద్దనుండి రెండు వులను తీసికొని దాత జేయు వివాహ మార్ష వివాహము. ఈ వివాహవిధి బ్రాహ్మి వివాహమందు జెప్పినట్లు జేయవలయును.

4. దైవ వివాహము = యజ్ఞ సమాప్తియైన తరువాత అంతర్వేదియందు బుట్టిజుడగు వరునికి కన్యాదానము జేసినచో దైవము.

5. గాంధర్వ వివాహము = పిత్రాదు లిచ్చిన యాభరణముల వారల కిచ్చి కన్య తాను వరించిన వరున కాత్మదానము జేసిన నీ వివాహము గాంధర్వము.

6. ఆసుర వివాహము = కన్యాదాత వరుని నుండి తనకు గావలసిన ధనము బుచ్చుకొని పిదప వానికి కన్యాదానము జేయునిది ఆసుర వివాహము.

7. రాక్షస వివాహము=తన పౌరుషముచే స్వయంవరమందేగాని యితర సమయములందేగాని బలాత్కారముగ నెత్తుకొనిపోయి కన్యను వరుడు వివాహ మాడిన నిది రాక్షస వివాహమందురు.

8. పైశాచికవివాహము=కన్యకు దెలియకుండగగాని, నిద్రించునప్పుడు గాని, మత్తప్రమత్తనేగాని ఇరుడు దానితో సంగమించినచో నది వానికి భార్యయగును. కాన నిది పైశాచిక మనబడును. పై వివాహములలో మొదటి నాలుగు మత్తమములు, గాంధర్వ రాక్షసములు రెండు మధ్యమములు, తుది రాక్షస, పైశాచికములు రెండు నింద్యములు. ఇప్పటి కాలమందు బ్రాహ్మ్య, రాక్షసములు రెండు వివాహములు మాత్రము జరుగుచున్నవి. పైవిధముగ సమాన వర్ణములందు వివాహము జరుగక, వ్యత్యస్తముగ వివాహములు జరిగి షధూవరులు గూడగ సంకరజాతి లుత్పన్నమయి లగును. దీనితో ననులోమ విలోమజాతు లుత్పన్నములయినవి. వ్యత్యస్తమందాంతర ఏకాంతరాది భేదము లుండును. ఉ॥ బ్రాహ్మణనికాంతరాక్షత్రీయకన్య, బ్రాహ్మణునకే కాంతరా వైశ్యకన్య, ద్వైవ్యంతర శూద్రయగును. క్షత్రీయున కాంతరా వైశ్యకన్య, ఏకాంతరా శూద్రీ వీనికి ద్వైవ్యంతరలేదు. వైశ్యనికాంతర శూద్రీ వీనికికాంతరయుండదు. శూద్రులందరు సమానజాతీయు లగుటచే వాని కాంతరయుండదు. కాన సమానవర్ణమందే వివాహములయినచో బుట్టిన సంతతి సమానవర్ణులనబడుదురు. బ్రాహ్మణునకు క్షత్రీయకన్యవలన బుట్టిన వారలకు దాయమందు విశేషము గలదుకాని వారు క్షత్రీయు లగుదురు. క్షత్రీయున కాంతరయగు వైశ్యా జనితులం బిష్టు లనబడుదురు. వైశ్యున కాంతరయగు శూద్రయందు బుట్టినవార లుగ్రులు. శూద్రునకు శూద్రాజనితులు సవర్ణులైన సమృద్ధులగుదురు. బ్రాహ్మణున కేకాంత రాజనితులు పారశువు లగుదురు. క్షత్రీయున కేకాంత రాజనితులు దౌష్ఠ్యంతులనబడుదురు. బ్రాహ్మణున కుద్వైవ్యంతర జనితులను నిషాదులందురు. ఇవియే యనులోమ జాతులగును. 2. విలోమమందు స్త్రీ యున్నతవర్ణ పురుషుడు తక్కువ వర్ణుడైన నప్పుడు విలోమజాతు లుత్పన్నమగును. ఉ॥ బ్రాహ్మణికి క్షత్రీయునిచే జనించినవారు గూతులు, క్షత్రీయకు వైశ్యజనితులు మాగధులు,

శూద్రునకు వైశ్యాజనితులయొగవులనబడుదురు. బ్రాహ్మణి కేకడైనవైశ్యునకు బుట్టినవారు ఊత్తాయనబడుదురు. ఊత్రియకు ఏకడైన శూద్రునికి బుట్టినవారు వైదేహికులగుదురు. బ్రాహ్మణికి ఐతరుడైన శూద్రునకు బుట్టిన ప్రజ చండాలురనబడుదురు. ఇవే విజాతులు. గౌతమ మతానుసార మనులోమ విలోమజాతులు. ఈ లోమ విలోమజాతులవారు తమతమ యనులోమ విలోమజాతులు ; వర్ణములందు వివాహము జేసికొనక మరల వ్యత్యస్తములు జేయఁగలిగినవి. విలోమజాతులు తత్పత్తియగును. పూర్వకాలమున పదివిధములైన నాను విలోమజాతులు నాలుగు శుద్ధజాతులతో గలసి పదునాల్గై జాతులుఁ గల్గుట వివృతవ్యత్యస్తము జేసినందున యనేక ప్రతిలోమజాతుల చున్నవి. పదునాలుగు జాతులున్నట్లు “పదునాలుగు జాతుఁ కాంతల మీరు పద్మినీజాతి సౌభాగ్యవతుల” యను పద్యమందు ప్రదేవరాయలు నుడివెను. (ఆముక్తమాల్యద)

292. శ్లో॥ శూద్రాయాం బ్రాహ్మణాజ్ఞాతః శ్రేయసాచే త్ప్రజాయతే ।
ఆశ్రేయా ద్చేయసీ జాతాం పాప్నిోత్యా సప్తమాద్యుగాత్॥

తా॥ బ్రాహ్మణునకు శూద్ర స్త్రీయందు బుట్టిన ప్రజ శ్రేష్ఠులయెడల శ్రేష్ఠులనబడిన బ్రాహ్మణాది స్త్రీలందు శ్రేష్ఠులుగాని శూపురుషులకు బుట్టిన ప్రజ సప్తమ మన్వంతరాదులందు శ్రేష్ఠులనబడు

293. శ్లో॥ శూద్రో బ్రాహ్మణతా మేతి బ్రాహ్మ కైప్రతి శూద్రితాం ।
క్షత్రియాజ్ఞాత మేవం చ విద్యా ద్వైశ్యాత్తదైవచ॥

తా॥ సప్తమమన్వంతరా ద్యుగములందు శూద్రులే బ్రాహ్మణులనబడ బ్రాహ్మణులే శూద్రులనబడుదురు. ఇదే విధముగ ఊత్రియ వైశ్యవ్యత్యాస పరివర్తన జరుగును.

228. పై జెప్పిన సంస్కారములు సవర్ణులందే గలవు. కాని యవిలోమజాతులందొక వివాహ మాత్ర సంస్కారము జరుగును. లోములందు సంస్కారములు జెప్పబడలేదు. వారు తమతమ య

ములనే ధర్మముగ గ్రహించి వివాహ మాత్ర సంస్కారమును జేసికొన వలయును.

229. గర్భాదానము=వివాహ సంస్కారానంతరమందు (స్త్రీ) రజస్వల నంతర పదహారు దినములలోగాని, లేక జ్యోతిశ్శాస్త్రానుసారముగ శుభ తిథి ముహూర్తాదులందే గాని స్మార్త యాజ్ఞిక కల్ప సూత్రానుగుణ్య మున గర్భాదాన సంస్కారము జరుగవలయును. ఈ సంస్కారము పుట్ట బోవు సంతానార్థము జేయదగినది. (స్త్రీ) దుష్ట నక్షత్రాదులందు రజస్వల యగుచో శాంతి సంస్కారముల జేసికొనియే గర్భాదాన సంస్కారమును జేసికొనదగును.

సూత్రము ౧౬=“ఋతౌ భార్యా ముపేయాత్” ఈ సూత్రముచే ఋతు దినములందే (స్త్రీ) సంభోగము (భార్యా సంయోగము) జేయవలయును.

294. శ్లో॥ ఋతుః స్వాభావికః శ్రీజాం రాత్రయః షోడశ స్మృతాః ।

చతుర్వి రితరై స్సార్థం న అహోభిః సద్వి గర్హితైః॥

తా॥ (స్త్రీ)లు రజస్వలగుట (రక్తస్రావమగుట) స్వాభావికము. అనగా (స్త్రీ)లు ప్రతినెలకు రుతుమతులగుదురు. ఇది వారికి ప్రకృతి స్వభావము. మొదటి నాలుగు రక్తస్రావ దినముల గలుపుకొని పదహారు దినములు ఋతుదినము లనబడును. కాని మొదటి నాలుగు రక్తస్రావదినములను విడిచి తక్కిన పండ్రెండు దినములందు (రాత్రులందే) భార్యాసంయోగము (రతి) యొనర్చవలయును. సత్పురుషుల నింద కలదు కావున మొదటి నాలుగుదినములందేగాని, పగళ్ళందేగాని (దినమానమందుగాని) (స్త్రీ) సంభో గము జేయరాదు. (నిషేధము)

శ్లోతి ౫౨. “ప్రాణం వా ఏతే పృస్కండంతి । యోదివా రత్యాత్సన్యు

జ్యంతే । బ్రహ్మచర్య మేవ యదాత్తై రత్యా త్సన్యుజ్యంతే”

తా॥ దినమందు (పగలు) యెవరు రతి జేయుదురో వారు తమ పా్రిణ ములనే పోగొట్టుకొనువా రగుదురు. రాత్రియందు రతి జేయువాగు బ్రహ్మచర్యమును జేసినవార లనబడుదురు.

230. కామకాండమందు జెప్పినట్లు స్త్రీలకు ఋతు దినములందు కామ కళ స్వస్థానమునందుండదు కావున రక్తస్రావ దినముల విడచి తక్కిన దినములందు (ఋతుదినములందు) కామకళ స్వస్థానము జేరుటచే గతి యొనర్చదగును. ఈ విధముగ నడచినచో కామశాస్త్ర ధర్మశాస్త్ర ములకు విరోధము కలుగజాలదు.

295. శ్లో॥ ప్రథమేహని చాండాలీ ద్వితీయే బ్రహ్మ హతిసీ ।

తృతీయే రజకీ పోక్తా చతుర్థేహని కుద్యతి ॥

తా॥ స్త్రీ రక్తస్రావదినములలోని మొదటి దినము చాండాలీ యన బడును. రెండవదినమున బ్రహ్మహత్యా దోషురాలగును. మూడవదినమందు రజకీ (చాకలి) యనబడును. నాల్గవ దినమందు పరిశుద్ధురాలగును. నాల్గవ దినమందు రక్తస్రావములేనియెడల సాయంకాలమునందు మరల స్నానము జేసినచో రాత్రి రతికిమాత్ర ముపయోగించునుకాని, ఆమె నాల్గవనాడు ధర్మకార్యములందు పాల్గొనరాదు (నిషేధము). ఇట్టి విధిని పరిసంఖ్యా విధి యందురని పూర్వమీమాంసా కాండయందు వైన పేర్కొనబడినది.

231. ఋతుదినములందే భార్య సంయోగము (రతి) జేయుమను విధి సత్సంతానార్థమునకు చెప్పబడినదేగాని కేవల సంభోగమాత్రమునకే యని యర్థము జేయరాదు. కావున ఋతుదినములందు భార్య సంయోగము త్యజించరాదు. ఇట్టి విధి యనుసరించనియెడల పురుషునకు భూణహత్యా దోషము గలుగును.

296. శ్లో॥ ఋతు స్నాతాంతు యో భార్యాం సన్నిధానోప గచ్ఛతి ।

ఘోరాయాం భూరిణ హత్యాయాం యజ్ఞతేనాత్ర సంశయః ॥

తా॥ ఋతు స్నాతయైన భార్య సన్నిధానమందుండగ నెవడు భార్య సంయోగము జేయడో వానికి ఘోరమగు భూణహత్యా దోషము గలుగును.

232. సత్సంతానార్థమునకగు భార్య సంయోగము కేవల మొకే పుత్ర సంతానార్థ మనుకొనరాదు. రతి యొకే పుత్రార్థమనుకొనిన పక్షమందు

దురదృష్టముచే నొక పుత్రుడే కలిగి వాడు మరణించినప్పుడు సంతాన విచ్ఛేదము కలుగును. అప్పుడు పితృతాణమోకము జేయజాలడు. కావున ననేక సంతానార్థము భార్యా సంయోగమని తాత్పర్యము.

శ్రుతి ౫౩. “పుత్రః పాత్రః పృతిష్ఠస్య బహ్వ పత్యస్య జీవితం”

శ్రుతి ౫౪. “దశాస్యాం పుత్రా నాధేహిపతి మేకాదశం కృద్” యను ప్రమాణములు గలవు. ఇదే విషయమందు చాందోగ్య శ్రుతి జెప్పిన కథ యుదాహరణ యగును. ఆ కథ ఇట్లు గలదు :— “నే నొక పుత్రార్థియే యగుచు నాదిత్యు డొకనిగా భావించి ఉపాసించినందున నీ వొకడవే పుత్రుడవు నాకు గలిగితివి. నీవు ఆదిత్యుని యనేక రశ్మిత్వ గుణములు గలవాడని యుపాసింపుము. దానితో నీ కనేకమంది పుత్రులు గలుగుదు రని యుపదేశించెను”. కావున రతి యనేక పుత్రార్థమని తాత్పర్యము. అనేక పుత్రపౌత్రుల గలుగుటచే స్త్రీలకు వంధ్యత్వ నివారణగును. ఇందు మూడు భేదములు.

1. కేవల వంధ్య యనగా గర్భధారణ సామర్థ్యము లేనిది.
2. మృతవంధ్య యనగా సంతానమగుచు వెనువెంటనే నష్టమగుచుండునది.
3. కాకవంధ్య యనగా ఇద్దరు పిల్లలు మాత్రమే గలది.

2333. ఋతుదినములుగాని దినములందును, నిషిద్ధదినములందును భార్యా సంయోగము జేయరాదు.

సూత్రము ౧౭=“సర్వత్ర ప్రతిషిద్ధ వర్జనంచ” ఈ సూత్రముచే పృతిషిద్ధ దినములందు రతి జేయరాదు.

297. శ్లో॥ అమావాస్యౌష్ట మీచ పౌర్ణమాసీ చతుర్దశీ ।

బ్రహ్మచరీ భవేన్నిత్యమ ఋతౌ స్నాతకో ద్విజః॥

తా॥ స్నాతక వ్రత మాచరించిన బ్రాహ్మణుడు అమావాస్య, అష్టమీ, పౌర్ణిమ, చతుర్దశీ దినములందును, ఋతుదినములుగాని దినములందును నిత్యముగ బ్రహ్మచర్యము జేయవలెను. రతి నిషేధమని తాత్పర్యము.

సూత్రము ౧౮ = “ద్విరేకతోవా” యనగా రతి ఏకవారమనుకొనరాదు. (ఒకేసారి యనుట గాదు) సూత్రమైచ్చిక వికల్పమున జెప్పినందున తన కిష్ట ప్రకారముగ ననేక సార్లని యర్థము.

2914. గృహస్థుడు ప్రతినిత్య మౌపాసనాగ్ని కార్యములను, పంచమహా యజ్ఞములను విడువక నాచరించుచుండవలయును.

సూత్రము ౧౯ = “దేవ పితృ మనుష్య, ఋషి, భూతపంచకః” యను సూత్రము విధిగా జెప్పబడినది. వివరము పైన జెప్పబడినది.

2915. వేదవ్రతము లాచరించదగినవి. ఇందలి ఉపాకర్మ (శ్రావిణి) బ్రహ్మ చారులు, గృహస్థులు, వానప్రస్థుల కందరి కనువర్తించును. సార్వజనిక మైనందున నందరితో గలసి జేసికొనుట ఉత్తమము. యజ్ఞశాఖియులు శ్రావణశుద్ధ పౌర్ణమినాడు, ఆశ్వలాయన శాఖియులు శ్రవణా నక్షత్ర మందు (శ్రావణమాస మందేగాని భాద్రపదమాసమందేగాని) ఉపాకర్మ జేసికొనదగును. ఈ మాసములందు వచ్చు పౌర్ణమినాడు శ్రవణా నక్షత్ర యుతమైన ముఖ్యమనబడును.

2916. పితృలను గురించి శ్రాద్ధాదు లాచరించుట గృహస్థనకు ధర్మము.

2918. శ్లో॥ ఏకమప్యాశయే ద్విప్రం పితృర్థం పాంచయజ్ఞికే ।

న చైవత్రాశయే త్కించి ద్వైశ్వ గేవం పృతిద్విజః॥

తా॥ పంచమహాయజ్ఞములందలి పితృ యజ్ఞార్థమునకై ప్రతినిత్య మొక బ్రాహ్మణునకై నగాని అన్నమిడవలయును. శక్తి లేకున్నచో వైశ్వ దేవమును జేయు బ్రాహ్మణునికే కొంచమైన పదార్థమునై నగాని పితరుల నిమిత్త మియ్యదగును.

2919. శ్లో॥ దద్యాదహ రహశ్రాద్ధ మన్నాద్యోదకేన వా ।

పయోమూల ఫలైర్వాపి పితృభ్యః ప్రీతిమావహన్॥

తా॥ గృహస్థుడు ప్రతిదినమందు అన్నముచేగాని, యుదకముతోగాని, పాలు కందమూలములతోడ నై నగాని పితరుల ప్రీతికై నిత్య శ్రాద్ధముల జేయ వలయును.

237. గృహస్థుడతిథిసత్కారముల జేయవలయును. అన్నాదులతోనతిథిని సత్కరించ శక్తిలేనప్పుడుదక, భూమి, అగ్ని, సత్యవాక్కులే బలుకుచు గాని సత్కరించవలయును. కాని విడువరాదు,

సూత్రము ౨౦ = “తృణ, భూమ్యగ్ని యుదక వాక్సా నృతాస్యః”
యనగా కూర్చుండుట కాసనము, ఉండుటకు స్థలము, అగ్ని, ఉదకము లిచ్చి యతిథిని సత్యవాక్యములతో నాదరించి సత్కరించవలయును.

300. శ్లో॥ తృణాని భూమి రుదకం సూనృతా వాక్తు రీయతా ।

సతాం గేహేషు సతతం నో చిద్యంతే కదాచన॥

తా॥ గృహస్థుడు తన యింటికి వచ్చిన నతిథికి గొడ్లమేతకై గడ్డి, ఉండుటకు స్థలము, పానీయాదులకు నీళ్లు, నాలవది సత్యవాక్యములతోడ నాదరించవలెను. ఇవి సత్పురుషుల యిండ్లలో తప్పక యుండును.

238. గృహస్థుడు దేవఋషి పితృతర్పణములు పఠింపనమందు విడువక జేయవలయును.

301. శ్లో॥ దేవతానాం ఋషీణాం చ తర్పయిత్వా సమాదితః ।

దద్యాత్పితృణాం చ స్వధా పూర్వం తిలై స్సహ ॥

తా॥ దేవతలగురించి, ఋషులనుగురించి తర్పణలు జేసినపిదప పితరులను గురించి తిలలతో గలసిన నుదక తర్పణల స్వధాకారముతో జేయనగును.

302. శ్లో॥ నోదకేషు న పాత్రేషు న కృద్ధోనైక పాణినా ।

నో పతిష్ఠతి తత్త్రోయం యద్భూమ్యాన్న ప్రదీయతే ॥

303. శ్లో॥ నోదకే నోదకందద్యాత్పితృభ్యస్తు కదాచన ।

ఉత్తీర్యతు శుచౌదేశే కుర్యాదుదక తర్పణం ॥

తా॥ ఈ రెండు శ్లోకములు కొందఱి మతమున జెప్పినవి. భూమియందు నీళ్లతో నుదక తర్పణము జేయవలయునుగాని, తర్పణోదకమును నీళ్ళందు గాని, పాత్రయందుగాని జేసిన, క్రోధముగల్గినప్పుడుగాని, ఒకే హస్తముచే గాని జేయు తర్పణలు ప్రతిష్ఠింపబడజాలవు. ఉదకములందు నిలబడి పితృ

తర్పణల జేయరాదు. నీళ్ళనుండి లేచి శుచి ప్రదేశమునందే యుదకతర్పణ జేయవలయును. కాని సిద్ధాంత మత మిట్లు.

239. తర్పణలు ద్వివిధములు :- 1. స్నానాంగ తర్పణ 2. బ్రహ్మ యజ్ఞాంగ తర్పణ. స్నానాంగతర్పణలు నదీ స్నానమం దుదకములతో నుదకములందే జేయవలయును, 2. బ్రహ్మ యజ్ఞాంగతర్పణలకు నుదకములు (నద్యాదుకములు) సంభవించనప్పుడు పాత్రయందు జేయవలయును. ఇట్లు సిద్ధాంతములను దెలుపు క్రింది శ్లోకములు గలవు.

304. శ్లో॥ ఆపో దేవగణా స్సర్వే ఆపః పితృగణా స్స్మృతాః ।
తస్మా దస్తుజలం దేయం పితృణాం దత్తమక్షయం ॥

305. శ్లో॥ దేవానాం చ పితృణాం చ జలే దద్యా జ్జలాంజలిం ।
అసంస్కృత ప్రమీతానాం స్థలే దద్యా జ్జలాంజలిం ॥

తా॥ స్నానాంగ తర్పణలు దేవతలకేగాని పితృలకేగాని చకారమున ఋషులకుగాని నీళ్ళందు నీళ్ళతో నంజలిచే తర్పణ జేయనగును. సంస్కార రహితముగా జచ్చిన వారికి మాత్రము నీళ్ళనుండి లేచి శుచి ప్రదేశమున నీళ్ళతో తర్పణ జేయవలయును. దేవతలు పితృలు జలస్వరూపులుకాన వారికి నీళ్ళందే జలతర్పణల జేసిన అక్షయ ఫలము గలుగును.

2. ఒకే హస్తముచే తర్పణ జేయవలెనని కేచిన్మతము క్రింది శ్లోకముచే దెలియును.

306. శ్లో॥ ఉభాభ్యామపి హస్తాభ్యా ముదకం తర్పయత్రియః ।
సమాధో నరకం యాతికాల సూత్రమవా క్షిరః॥

తా॥ రెండు హస్తములు గలసిన అంజలిచే నెన దుదకతర్పణ చేయునో వాడు (మూడుడు) కాలసూత్రమను నరకమందు తలక్రిందుగా బడును.

గౌతము డీ మతము నిరాకరించి సర్వసమ్మతమైన సిద్ధాంత మీ శ్లోకముల దెలిపెను.

307. శ్లో॥ నాభి మాత్రేజలే స్థిత్వా చిస్త్ర యన్నార్హ్య మానసః ।
ఆగచ్ఛంతు మేపి తరః ఇమం గృహ్ణం త్వపోంజలిం॥

308. శ్లో॥ పితృణాం స్థాన మాకాశం దక్షిణాదిక్త దైవచ ।

తస్మాత్తథా సదాదత్తం పితృణాం స్వాత్త దక్షయం॥

తా॥ నాభిదఘ్న జలములందు నిలుచుండి పైకి జూచుచు మనమునందు తన పితృల దలచి నా దోశి యుదకమును గ్రహింతురుగాక యని అంజ లితో నుదకము లియ్యవలయును. ఆకసమునందే పితృదేవత లుందురు. వారికి దక్షిణ దిక్కు (దిశ) స్థానముగాన నా దిశయం దర్పణ జేయు నుదక మక్షయ మగును.

3. బ్రహ్మ యజ్ఞాంగతర్పణమందు పితృలకు తిలలతో యుక్తముగ నుదక ముతో జేయవలయును.

309. శ్లో॥ తిల దర్ప యుతైర్వారి శ్రద్ధయా తప్తదీయతే ।

త త్సర్వ మమృతం భూత్వా పితౄణా మక్షయం భవేత్ ॥

తా॥ తిల దర్పలు గలసిన నీళ్ళతో తర్పణజేసిన నది యమృత మగుచు పితృల కక్షయమగును. కాని ఆదివారము శుక్రవారము తిల తర్పణ చేయ రాదు.

310. శ్లో॥ దర్పహీనం క్రియానంధ్యా తిల హీనం తు తర్పణం ।

అనాచ్ఛాదే తథా శ్రాద్ధం వృథా భోజనా దక్షిణః ॥

తా॥ దర్పల గ్రహించని సంధ్యావందనము, తిలలులేని పితృతర్పణలు, అచ్ఛాదన (వస్త్రము) లేని శ్రాద్ధము, దక్షిణయివ్వని భోజనము లివి వ్యర్థములు.

240. గృహస్థుడు వివాహ చతుర్థ దినమునుండియే గార్హస్థ్య ధర్మము లాచరించవలయును. స్మారాగ్నిహోత్రము గాపాడుకొనుచు స్మారాగ్ని యందే ఔపాసనాది నిత్యకర్మల విడువక జేయవలయును. కారణాంతర ముచే నొకవేళ నౌపాసనాగ్ని విచ్చిత్తియైనచో పాయశ్చిత్త పూర్వక మున పునస్సంధానము జేసికొని సాయంప్రాత ర్నిత్యాగ్ని హోత్రముల నిర్వర్తించవలయును. ఔపాసనాగ్నియందే సంస్కార కర్మలు, పంచమహో యజ్ఞములు, వైశ్వదేవము, అగ్నోకరణాదుల జేయవలయును. ఔపాస

నాన్ని లేనప్పుడు అగ్నోకరణము తాకికాగ్నియందు జేసిన దోషము గలుగదు. దేవతామూర్తి పూజనల జేసి వైశ్వదేవానంతరము దేవతలకు మహానివేదన గావించవలయును. బలిహరణమైన విదప యతి బ్రహ్మచారులకును, అతిథుల కభ్యాగతుల కన్నమిడి పోష్యవర్గమునకు తృప్తిపఱచి తాను భుజించవలయును. బలిహరణ భిక్షాదులు తనయాజ్ఞచే భార్యగాని నితరులుగాని జేయవచ్చును. అన్నార్థులుగాని యతిథులకు తన శక్తికొలది బ్రహ్మణాది వర్ణ విశేషమందు ద్రవ్యదుల నివ్వవచ్చును.

311. శ్లో॥ గురు నివేశోషదార్థం స్వాధ్యా యార్థం చ భారత ।

అధ్వస్యపి ప్రవృత్తస్య యార్థం చ తదైవచ॥

312. శ్లో॥ కృత వైశ్వ జితస్యాపి వృత్తి షీజస్య పార్థివ ।

దత్వా విద్యా విశేషేణ స్వర్గలోకే మహీయతే॥

తా॥ గురువులకు, నౌషధములకు, సంతతిగలవారికిని, యజ్ఞములుజేయుట కొఱకు, బాటసారికి, సర్వస్వ దక్షిణలిచ్చిన వారికిని, పితృ శ్రాద్ధ నిమిత్తమునకును, విద్యార్థులకు, విశ్వజి ద్యాగమును జేసినవారికి, వృత్తిలేని వారికిని, వారివారి యధికారమును గుర్తెఱింగి ధనదానముల జేసిన స్వర్గలోకమందు పూజ్యుడగునని ధర్మరాజుతో భీష్ముడు బలికినట్లు శాంతివర్షమందు గలదు. బ్రాహ్మణేతరులకు భోజనమాత్ర సహాయము జేయవలయును. స్వాధ్యాయము జేయని బ్రాహ్మణునకై నగాని ద్రవ్యము యివ్వరాదు.

313. శ్లో॥ అవ్రతా హ్యనధీయానా యత్ర భైజనరా ద్విజాః ।

తం గ్రామం దండయే ద్రాక్షా చోర భక్త పరిదోహినః॥

తా॥ అగ్నేయాది వ్రతహీనులు, అనధ్యయన పరులైన బ్రాహ్మణు లే గామిమందు భిక్షాటన జేయుచుందురో ఆ గామివాసులు దొంగల కన్న మిడువా రనబడుదురు గాన రాజు వారిని శిక్షించవలయును. మఱియు నధర్మపరులకును, అన్యతమాడువారికిని దానము లియ్యరాదు. వారికి భోజన మాత్ర మిచ్చిన యాన్యశంస్య మనబడును. పోష్యవర్గమందు జేరిన వారు 1. అతిథులు 2. కుమార కుమార్తెలు 3. వృద్ధులు 4. గురువులు

5. మాతాపితృలు 6. భార్య 7. పరిచారకులు 8. దీనాంధకృపణులు. అతిథులందు యతి, బ్రహ్మచారులు జేరుదురు. వీరు స్వామి భోజనమునకు పూర్వమే భుజించుట కర్హులగుదురు. యతి భిక్ష యిట్లు జేయవలయును.

314. శ్లో॥ యతిహస్తే జలందద్యా ద్దైక్షం దద్యా త్పునర్జలం ।

భైక్షం పర్వత మాత్ర స్యాత్తజ్జలం సాగరోపమం॥

తా॥ సన్యాసికి భిక్ష యిడుటకు పూర్వమే యతని హస్తమందు జలము నుంచి తరువాత భిక్ష యివ్వవలయును. అతడు భుజించిన పిదప మరల హస్తమందు జలము నివ్వవలయును. ఇట్టిచ్చిన భిక్షాన్నము పర్వతము సమానము, జలము సముద్రోపమ మగును.

241. పై జెప్పిన విధముగ నాచరించు గృహస్థుడు ధార్మికుడనబడును. ధార్మిక గృహస్థుడు భార్య గర్భవతియైనచో నప్పడే పుంసవనమును సంస్కార కర్మ జేయవలయును. మూడు మాసములు గడచిన పిదప సీమంత సంస్కార కర్మ జేయవగును. ఇప్పటి కాలమునం దీ సంస్కార కర్మలు నామమాత్రావశిష్టములు. భార్య ప్రసూతియైనచో పుత్ర జన్మ శ్రవణయైనంత శిశుకర్ణమం “దంగాదంగాత్సం భవసి” యను మంత్రము చెప్పవలయును. అప్పుడు జాతకర్మ సంస్కారమును జేయవలయును. ఇప్పుడిది పుత్రతాయణ నామమున శర్కర బంచబడుచున్నది. శిశువున కారు మాసములైన యన్నప్రాశనమును సంస్కారము జేయవగును. మూడు సంవత్సరముల లోపల చౌలమును సంస్కార కర్మ జేయవలయును. ఇప్పటి కాలమం దిది పుట్టి వెంట్రుకలనబడుచున్నది. ఇట్టి సంస్కారముల నెథా సంభవముగ గృహస్థు డాచరించదగినవి. కాలానురూపముగ లుప్తమైనవి. గృహస్థుని విశేష ధర్మములం దాచార్య ఋత్విక్పితృవ్యాది శ్రేష్ఠుల తొలిసారి సమాగమమందు, సంవత్సరాంతమైన పునర్దర్శనమందు వారికి మధుపర్కముతో సత్కరించవలయును. తనయింట మంగళకార్యములు జరుగునప్పుడు వైచారికిని, రాజునకును, శ్రోత్రియ బ్రాహ్మణులకును యథాశక్తిగ మధుపర్కముతో సత్కరించవలయును. 2. సత్కారము జేయునప్పుడు బ్రాహ్మణునకు కుశలము, క్షత్రియున కనామయము, వైశ్యునకు డేమము, శూద్రున కారోగ్యము లనుచు పృశ్నించవలయును.

315. శ్లో॥ బ్రాహ్మణం కుశలం పృచ్ఛే త్తత్రబంధు మనామయం ।

వైశ్యం క్షేమ మనాయాసం శూద్ర మారోగ్య మేవచ॥

4. గృహస్థుడు యజ్ఞకర్మల జేయునప్పు డతని కందరు అతిథు లనబడుదురు. బ్రాహ్మణాతిథుల సత్కారానంతర మందరికిని అన్నమిచ్చి సత్కరించదగును. ఇది యాన్యశంసమనబడినది.

5. ఆచార్యాగి గురువులందఱికిని తానే పూర్వమున నుపసంగ్రహణ అభివాదనాదులతో సత్కరించుట గృహస్థుని ధర్మము. అభివాదనందు “భో గురో దేవదత్త నామకోహ మభివాదయే” యనవలయును. వారు ప్రత్యుత్తరమందు “ఆయుష్మాన్భవ సౌమ్య” యనవలయును. ఇది బ్రాహ్మణాభివాద ప్రత్యుత్తరములు.

316. శ్లో॥ ఆయుష్మాన్భవ సౌమ్యేతి వాచో విప్రోభివాదయే ।

ఆకారశ్శాస్త్ర నమాంతే వాచ్యః పూర్వాక్షరం ప్లతం॥

తా॥ సౌమ్యయను పదమం దల్యకారాక్షరమునకు పూర్వాక్షర మేకారమునకు మూడుమాత్రల కాలదీర్ఘ మనగా ప్లతముగా నుచ్చరించదగును.

6. గుర్వాదులందు చేరిన స్త్రీలు మాత, పితృవ్యవత్నీ, భగినీ, ఆచార్యవత్నీ, రాజ్ఞి మున్నగు వృద్ధ స్త్రీలకు తానే ముందుగ నుపసంగ్రహణాద్యభివాదముల జేయవలయును. ఇతరులగు (స్త్రీ పురుషులగు) వారికి యథా యోగ్యముగ నమస్కారాదులే గాని ఆలింగనాదుల గాని జేయుట గృహస్థుని ధర్మము.

7. ఇట్టి విద్యాశీలాచార సంపన్నుడైన ధార్మికుడగు శ్రోత్రియ బ్రాహ్మణ గృహస్థు డితరులకు గురువగును. కాని “పూర్వః పూర్వో గురుః” యను సూత్రమున గృహస్థులందు విద్యాశీలాచార విశేషములు యెవరికి హెచ్చుగలవో వారు తమతమ తారతమ్యముగ గురువులనబడుదురు.

8. ఆపత్కాలమందు వృత్తి లభించనప్పుడు ఇతర వర్ణముల వృత్తుల నెధా యోగ్యములైనవి గృహస్థు డాశ్రయించి జీవిక నడుపుకొనవచ్చును. జీవనోపాయమందు ప్రతి గ్రహాదులు దోషములు గాజాలవు.

317. శ్లో॥ నాద్యాప నాద్యా జనాద్వా గర్వితాద్వా పరిగ్రహాత్ ।

దోషో భవతి విపాప్రిణాం జ్వలనాంబు సమాహితే॥

తా॥ విద్య జెప్పిన, యాగముల జేయించిన, నిందిత ప్రతి గ్రహాదుల జేకొనినగాని విప్రలకు దోషము లంటవు. వారుడుకు నీరువంటి వార లనబడుదురు.

9. జీవిక లేనప్పుడు అతిథి పోష్యవర్గ పాలనార్థమునకై యే యోగ్య వృత్తిచేనైనగాని అన్న సంచయము జేసికొనవచ్చును. ఇట్లన్న సంచయము జేయనేరకున్న వానికి దోషము గలుగును.

318. శ్లో॥ దేవతా తిథి భృత్యానాం పితృణా మాతృనశ్చయః ।

స నిర్వపతి పంచనా ముచ్చస్ సన్నస జీవతి॥

తా॥ దేవత నివేదకు, భృత్యాది పోష్యవర్గమునకు, మాతా పితృలకు తనకు నిట్టైదుగురి అన్నాదు లిచ్చి పోషించినవాడు శ్వాసోచ్ఛ్వాసలు జేయు చుండినగాని వాడు జీవించిన వా డనబడడు.

319. శ్లో॥ ధర్మార్థ కామ మోక్షాణి ప్రాణ సంస్థితి హేతవః ।

తాన్నిష్ఠుతా కిన్న హతం రక్షితా కిన్న రక్షితం॥

తా॥ ప్రాణ కారణముననే ధర్మార్థకామ మోక్షములకు స్థితి కలుగును. కావున ప్రాణహింసే యగునప్పు డేది హింస గాకుండును? ప్రాణ రక్షణచే నేది రక్షింపబడదు? అనగా ప్రాణమందే సర్వము ప్రతిష్ఠించబడినది.

10. బ్రాహ్మణుడు తన జీవనార్థ మితర వర్ణముల వృత్తులందు కృమముగ నన్నిహిత వర్ణ వృత్తిచే జీవించవచ్చును. కాని శూద్రవృత్తి శ్రేయోదా యకము గాజాలదు. ఆపద తొలంగిన వెంటనే నుత్తమ ధర్మమైన తన వర్ణాశ్రమ వృత్తి గైకొని జీవించవలయును.

320. శ్లో॥ ఆ పదం బ్రాహ్మణ స్తీర్త్వా క్షత్ర భృత్యా భృతే జనే ।

ఉత్సుజే త్కత్ర వృత్తిం తాం కృత్వా పావన మాత్మనః॥

తా॥ క్షత్రియాదుల వృత్తిచే జీవించు బ్రాహ్మణుడు తన యాపద తొలిగి నంతనే యావృత్తిని విడిచి తన ఆత్మను పావనము గావించుకొనవలయును.

11. క్షత్రియ వైశ్యాదులు సహిత మిదే న్యాయముగ వర్తించదగును. నిందిత హింసాది కర్మ లన్నివర్ణముల వారికి వర్జనీయములు. ప్రాణ త్యాగావసర మేర్పడినప్పుడు మాత్రమే శూద్ర వృత్తిచేగాని శూద్రుని నాశ్రయించిగాని ప్రతి గ్రహాదులచేగాని వృత్తిని కల్పించుకొనదగును. ఇదియు లభించనప్పుడు మద్య, మాంస, లఘునాది వర్జితాన్నములను వర్ణ హీనులనుండిగాని, వారి యుచ్ఛిష్టాన్నములనేగాని తీసికొని ప్రాణరక్షణ జేసికొనవచ్చును. ఇది యాపద్ధర్మ మనబడును.

12. స్వధర్మ నిరతుడగు గృహస్థ బ్రాహ్మణుడు వైశెప్పిన 48 సంస్కారము లన్నియేగాని, కొన్నిగాని యధాశక్తిగ జేసినవాడు నిత్య నైమిత్తిక కామ్యకర్మల జేసినవా డనబడును. గార్హస్థ్య ధర్మము లాచరించు వాడు బ్రహ్మసాయుజ్య ఫలమును జెందునని తొమ్మిదధ్యాయములందు సూత్రరూపమున గౌరముడు స్త్రీ పురుషుల ధర్మములు నుడివిన సంగ్రహము.

242. బ్రాహ్మణ గృహస్థుడు త్రైవర్ణ్యులకు విద్యా దానము జేయవలయును.

సూత్రము ౨౧ = “ద్విజాతీనాం విద్యా దానం” ద్విజాతులకు బ్రాహ్మణ గృహస్థుడు వేదవిద్యల జెప్పవలయును. యజన, యాజన, దాన, ప్రతిగ్రహ, అధ్యయనాధ్యాపకము లివి పట్కర్మలు. బ్రాహ్మణ గృహస్థున కీ యారిటియం దధికారము గలదు. స్వాధ్యాయ ప్రవచనములం దప్రమత్తుడు గావలయును. సాధారణ ధర్మములైన సత్యాహింసల గృహస్థుడు విడువరాదు. పితరులను గురించి గృహస్థుడు నిత్యాది శ్రాద్ధముల నాచరించవలయును.

321. శ్లో॥ నిత్యం నైమిత్తికం కామ్యం వృద్ధి శ్రాద్ధ మథావరం ।

పార్వణం చేతి విశ్లేయం శ్రాద్ధం పంచవిధం స్మృతం॥

తా॥ 1. నిత్యము 2. నైమిత్తికము 3. కామ్యము 4. వృద్ధి 5. పార్వణము లను నైదు విధముల శ్రాద్ధములు. వివరమిట్లు :-

1. నిత్యములు పణ్యవత్సాదులు 2. దర్శాదులు నైమిత్తకములు 3. వృద్ధి శ్రాద్ధములు మంగళకర్మలం దాచరించదగిన నాండి శ్రాద్ధములు 4. కామ్యములు తీర్థశ్రాద్ధాదులు 5. పార్వణములు మృత తిథియందు ప్రతి సంవత్సర మాచరించదగినవి. మృత తిథియందు తప్పనిసరిగా పితృ శ్రాద్ధ మాచరించవలయును. విడిచిన దోషమగును.

322. శ్లో॥ పత్నీ రజస్వలా చైవ కుర్యాద్బ్రాహ్మణం మృతే హని ।

క్షయాహంతు పరిత్యజ్య రౌరవం నరకం వృజేత్॥

తా॥ పితరులు జచ్చినదినము మృత తిథి. ఆనాడు భార్య రజస్వలయైనగాని తప్పనిసరిగా పితృశ్రాద్ధము జేయవలయును. విడిచిన రౌరవమును నరకమును గురించి బోవును.

243. శ్రాద్ధమంత్ర విధానముగ శ్రాద్ధము జేయనగును. తిలలు, దర్భ, యవలు (తండులములు) పాలు, మధు, ఘృతము, గంగ (నీళ్లు) శ్రాద్ధమున కుపయోగించు ద్రవ్యములు. మఱియు భోజన పదార్థము లెఠాళక్తి యెఠా సంభవములైనవి దేశకాలానుగుణ్యముగ నుపయోగమగును. పశ్చాన్నములలో పాయసము పితరులకు ప్రీతికరము.

323. శ్లో॥ ద్వౌ గావౌ యత్ర దుహ్యేతా మాతా వ్యత్యా చ కన్యకా ।

తయోర్ఘృతం మధు పోక్తం న మధుర్మక్షికా మధు॥

తా॥ తల్లిబిడ్డలై రెండొవుల పాలనొక చోటున జేర్చి దానిలో దీసిన నేతిని మధువందురు. కాని తేనె మధువనబడదు.

2. శ్రాద్ధ విధి ననుసరించి తొలినాడే భోక్తల నిమంత్రణ జేయవలయును. శ్రాద్ధ భోక్తల ముగ్గురిని, దొరుకని పక్షమం దొకనికైన నిమంత్రణచేసి శ్రాద్ధమాచరించదగును. దేశకాలానుగుణ్యముగ విద్యా వినయశీలులైన బ్రాహ్మణుల నిమంత్రణ జేయదగును. దేవ, ఫిత్త, విష్ణు లనుక్షణములు వారికి ప్రతినిధులు బ్రాహ్మణులు మువ్వురు.

3. మృత తిథినాడు కర్త స్నానసంధ్యాదులచే శుచియై శ్రాద్ధమాచరించ నగును. కర్మ పరిసమాప్తివరకు నిరాహారుడు గావలయును. అపరాహ్ణా

కాలమందు శ్రాద్ధకర్మ యాచరించవలయును సంకల్ప పూర్వకముగ బ్రాహ్మణ పాదప్రతాపనాదుల జేయవలయును. దేవ పితృ ఊణములు గైకొనిన జాహ్నుజ పాదప్రతాపనోదకములు గలియరాదు. ఇందులకు ఖాతముల (గుంటల) కల్పించుకొనదగును.

324. శ్లో॥ దేవపాదోదకం యత్ర స్పృశ్యతే పితృ మండలైః ।

శ్వాన మూత్ర సమం తోయం పునశ్శ్రాద్ధం పరేఽహని॥

తా॥ విశ్వేదేవ, పితృఊణ బ్రాహ్మణ పాదోదకము లొకచోటున గలిసిన నా యుదకము శ్వాన మూత్ర సమమగును. దోషముగాన నా దిన ముపవసించి మరునాడు మరల శ్రాద్ధ మాచరించవలయును. శ్రాద్ధభోజన పదార్థముల పాకము యోగ్యులు జేయదగును.

325. శ్లో॥ న కన్యా క్రియతే పాకం న పాకం చాన్య గోత్రయోః ।

విధవా చ తథా వంధ్యా గర్భస్థావతి దుర్గతిః॥

326. శ్లో॥ బాలరండం చ పక్వం చే ద్వ్యభిచారీ చ పక్వతః ।

భోజనం చాద్భవేదన్నం భుంక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్॥

తా॥ కన్య, అన్యగోత్రులు, విధవ, వంధ్యాస్త్రీ, గర్భిణి శ్రాద్ధపాకముల జేయరాదు. జేసిన పితరులకు దుర్గతి కల్గును. బాలవిధవ, పుంశ్చలి, వండిన (పాకము జేసిన) నాపదార్థ భోక్తలు ప్రాయశ్చిత్తమునకై చాంద్రాయణ వ్రత మాచరించవలయును.

5. విధి పూర్వకముగ శ్రాద్ధభోక్తల పాత్రలం దన్నాదు లుంచవలయును.

327. శ్లో॥ అన్నం చ పాయసం భక్ష్యం ఘృతం చ వ్యంజనాదికం ।

అంతే సూపం ప్రదాతవ్యం సర్వం స్యా దేవపూర్వకం॥

328. శ్లో॥ మధ్యమన్నం పృతిష్ఠాప్య దక్షిణే ఘృత పాయసం ।

కాకాదీన్పూర్వతస్థాప్య భక్ష్యం భోజ్యం చ వామతః॥

తా॥ అన్నము, పాయసము, భక్ష్యములు, నెయ్యి, వ్యంజనాదులు (శాకములు) కడపట పప్పు ఇవి క్రమముగా దేవపాత్ర నారంభించి వడ్డించ నగును. పాత్రలందు మధ్యనన్నము, దీనికి దక్షిణముగ నెయ్యి, పాయ

సము, పూర్వమునకు శాకాది వ్యంజనములు పిళ్ళిమమునకు భక్ష్యాదులు, లేహ్యదు లు త్తరమున కుంచవలయును.

6. బ్రాహ్మణ భోజనాత్పూర్వము అగ్నేకరణమను హోమకర్మ జేయ వలయును. దీనికొఱకై బ్రాహ్మణ పాత్రలం దన్న విభాగము జేయక పూర్వమే కేవలాన్నము దీసికొని అగ్నేకరణము ఔపాసనాన్ని యందే గాని లేనప్పుడు లోకాన్నియందేగాని జేయవలయును. పితృదేవత లే లోకమందున్నది తెలియబడనందున అగ్నేకరణాన్న విభాగమును జేసి వానిలోని నొకొక భాగము విధ్యుక్తముగ వినియోగపఱచవలయును.

929. శ్లో॥ అగ్నేకరణం తు దేవస్థా స్వర్గస్థా బ్రాహ్మణ భోజనే ।

పితృస్థః పిండదానేషు యమస్థా వికిరేణతు ।

దక్షిణేన మనుష్యేషు ఆసురాం భూరి భోజనే॥

తా॥ అగ్నేకరణార్థము దీసికొనిన అన్నము నాలుగు భాగములుగ విభజించి ఈశాన్యమునుండి క్రమముగ మొదటిభాగము అగ్నియం దగ్నేకరణ హోమము జేయక నది పితరులు దేవలోకమందుండిన వారికి జెందును. రెండవ భాగాన్నము పితృక్షణము గైకొనిన బ్రాహ్మణ పాత్ర యందుంచగ నది పితరులు స్వర్గలోకమందున్న వారికి జెందును. మూడవ భాగము పిండ దానాన్నమందు గలిపిన నది పితరులు పితృలోకమందున్న వారికి జెందును. నాల్గవభాగము వికిరమను పిండదానము (దేవ పితృలమధ్య భూమిపై పెట్టిన పిండము) చే పితరులు యమలోకమందున్న వారికి జెందును. భోక్తలకు దక్షిణ లిచ్చినచో పితరులు మనుష్య లోకమందున్న వారికి జెందును. భూరిభోజనము (శ్రాద్ధ పాకేతర పాకముజేసి యొకరికైన భుజింపజేయుట) చే పితరు లసురలోకమందున్న వారికి జెందును. పితరు లే లోకమందుండునది తెలియబడుటలేదు గాన నన్నివిధము లాచరించవలయునని తాత్పర్యము.

7. “సోమః పితృమాన్య మౌంగిరః అగ్నిష్వాత్తాగ్నిః కవ్యవాహనాద యః పితరః” అనగా 1. సోముడు 2. పితృమాన్నామ్ముడు 3. యముడు 4. అంగిరుడు 5. అగ్ని 6. స్వాత్తాగ్ని 7. కవ్యవాహనుడు. వీ రేడ్గురు

పితృదేవతలు. మొదటి నల్లరు పితృలోకముం దెల్లప్పు డుందురు. తక్కిన, అగ్ని, స్వాత్తాగ్ని, కవ్యవాహనుడు ముగ్గురు శ్రాద్ధములం దాహ్వ్యనింప బడుదురు. వీరిద్వారా కర్తృపితృల కిచ్చినవి జెందును. వీరి వెంబడి మార్గ దర్శనార్థ మిద్దరు విశ్వే దేవతలు వచ్చెదరు గాన వారి నాహ్వ్యనించవల యును. శ్రాద్ధకర్మ సంరక్షణార్థము విష్ణు వాహ్వ్యనింపబడును. కావున వీరి ప్రతినిధిగా ముగ్గురు బ్రాహ్మణులకు నిమంత్రణ చేయనగును. శ్రాద్ధకర్త స్మర్తయగుచో వైశ్వదేవ మానాడు శాఖాభేదముగ స్వశాఖోక్త విధమున జేయవలయును.

330. శ్లో॥ యజుషా సామగాః పూర్వే । మధ్యే జుహ్వీ త్వథర్వణః ।

బహుచా శ్రాద్ధ శేషేణ వైశ్వదేవం చతుర్విధం॥

తా॥ యజుర్వేదులు, సామశాఖవారు శ్రాద్ధ కర్మారంభమునకు పూర్వము వైశ్వదేవ హోమము (వేరు పాకమందు) జేయవలయును. కర్మ మధ్యన అథర్వణ శాఖీయులు హోమము జేయనగును. ఋగ్వేద శాఖవారు శ్రాద్ధ కర్మాంతమైన పిదప వైశ్వదేవ మాచరించవలయును. ఇట్లు వైశ్వ దేవము శాఖాభేదముచే నాల్గు విధములై నది.

8. బ్రాహ్మణ భోజనానంతరము పితరుల నుద్దేశించి (కర్త తన పితృ పితామహ ప్రపితామహ నామోచ్చారణ జేసి) దక్షిణదిశ గాదర్శనము శుచి భూమిపై పరచి దర్శనము మూడు పిండముల నెఢావిధిగ నుంచవల యును. ఇది పిండ ప్రధానమనబడును.

9. వరాహదేవుడు కల్పాదియందు హిరణ్యాక్ష వధానంతరము భూమి నుద్దరించునప్పుడు తన శరీరమునకు దగిలిన మట్టిచే మూడు పిండములజేసి వానిని తన రోమములపై పితృ పితామహ ప్రపితామహులను తన నాత్మ నామగ్రహణచేసి నుంచెను. ఆ రోమములు దర్శనమునవి. అతని యాజ్ఞ ప్రజల కిట్లే పితృలను గురించి శ్రాద్ధములందు పిండ ప్రధానముల జేయు మని కలదు. ఈ కథ మహాభారతమునందు గలదు. భగవదాజ్ఞ కలదుగాన పృథివీవారు శ్రాద్ధములందు పిండ ప్రధానముల జేయవలయును. మహాల యాది శ్రాద్ధములు నైమిత్తికములు. ఇది సూర్యుడు కన్యారాసిని జేరు

నప్పుడు, ఆషాఢాది యైదవ కృష్ణపక్షమందు (శ్రాద్రపద కృష్ణమందు) జేయవలయును. శ్రాద్ధ కర్మచే పితరులు సంతోషింతురు. వారి ప్రసాదమున కర్తకు సర్వసంపదలు గలుగును. పిండదానములు దర్శనందే జేయవలయునని భీష్ముడు ధర్మరాజున కుపదేశించినట్లు శాంతి పర్వమున గలదు. శ్రాద్ధ దినమందు పిండ ప్రదాన సమయమున భీష్ముని తండ్రివచ్చి హస్తముజూచి పిండముగోరిన తానివ్వక దర్శనందే యుంచెను. దీనితో తండ్రి సంతసించి పరప్రదానము జేసినట్లు కథ దెలిపెను.

10. పితృదేవతల మహాత్మ్యము చాలా గొప్పది వర్ణించ శక్యముగాదు. గోవధ జేసి పితరుల నుద్దేశించి శ్రాద్ధ మొనర్చిన నేడుగురు బ్రాహ్మణులు పితృ ప్రసాదముచే తొందర తొందరగా జెన్నల మార్పుచు మఱల బ్రాహ్మణులై మోక్షమొందినట్లు అరణ్యపర్వమునందు గలదు. కావున మృతవిధి యుల్లంఘించక శ్రాద్ధచే శ్రాద్ధముల జేయనగును.

331. శ్లో॥ సప్త వ్యాధా దశారణ్యే మృగాః కాలాం జనే గిరౌ ।

చక్రవాకా శర ద్వీపే హంసా స్పరసి మానసే ।

తేపి జాతా కురుక్షేత్రే బ్రాహ్మణాః వేదపారగాః ।

ప్రస్థితా దీర్ఘ మధ్వానం యాయం యస్తు ప్రసీదతః॥

తా॥ గురుకులవాసముజేయు, నేడుగురు బ్రాహ్మణులు శ్రాద్ధతిథినా డర్శనమందేదియు లభించనందున గురువు గోవును జంపి దానితో పితృ శ్రాద్ధమును జేసిరి. కాని గురువుతో ఆవు పెద్దపులిచే హతమైనదని అబద్ధమాడినందున వారు జన్మాంతరమం దేడుగురు వ్యాధులై బుట్టిరి. వారికి పితృ ప్రసాదమున జాతి స్మరణ గలిగినందున శారు మఱల నెట్టి యపరాధముల జేయకయే ఆ జన్మ గడిపి వెంటవెంట నితర జన్మలైన మృగములు, చక్రవాకపక్షులు హంసలైరి. హంసజన్మయందు వారిలో మొదటి నలుగురు ధైర్యమవలంబించి నిర్దోషముగనుండిరి. కాని తక్కిన మువ్వురు నిమిత్తాంతరమున విషయలోలుపులైనందున వారు బ్రహ్మదత్తుడను రాజు, మంత్రి పురోహితుడుగా జన్మించిరి. మొదటి నలుగురు కురుక్షేత్రమునందు బ్రాహ్మణులైరి. ఈ నలుగురికే పూర్వజన్మల స్మరణ గలదు. కాని

తక్కిన ముగ్గురికి అట్టి జ్ఞానము లు ప్తమైనది. కారణాంతరమందు బ్రహ్మ దత్తునికి వైరాగ్యము గలిగి యాత్మహత్య గావించుకొన గోరినప్పు డా నలుగురు బ్రాహ్మణులు పై శ్లోకముతో నతనికి పూర్వజన్మ స్మరణ గల్గించి నందున బ్రహ్మదత్తుడు తన మంత్రి పురోహిత సహితము జ్ఞానులై తపస్సు జేసి కృతకృత్యులైరి. ఇట్టి కథవలన పితృదేవతల మహాత్మ్యము దెలిసికొన వచ్చును.

11. ధార్మికుడైన గృహస్థుడు శ్రద్ధచే శాద్ధికర్మయం దప్రమత్తుడగుచు కర్మ పూర్తి జేయవలయును. శ్రద్ధలేకున్న శ్రాద్ధభంగము గావచ్చును.

332. శ్లో॥ పిండే భిన్నేన, తేనష్టే, పితా చ వమనే యది ।

తద్దినే చోప వాసం చ పునః శాద్ధం పరేహని॥

తా॥ పిండదానమందు, పిండములు పగిలిన, నష్టమైన పితృక్షణము గ్రహించిన బ్రాహ్మణుడు తక్కినయెడల శ్రాద్ధభంగమగును. ఆనా డుపవసించి మరునాడు కర్త మఱల శాద్ధము గావించవలయును.

12. శ్రాద్ధకర్మ విద్యుక్తముగా నిర్వర్తించిన పిదప బ్రాహ్మణాశీర్వాదముల గ్రహించి పితృ ప్రసాదముగ శేషాన్నము తాను ఇష్టులైన వారితో గలసి భుజించవలయును. ఇది విధిగాన పితృప్రసాదము దినకున్న దోషము గలుగును.

333. శ్లో॥ శాద్ధం కృత్వాతు యో మర్త్యోన భుంక్తే థ కదాచన ।

దేవా హవ్యం న గృహ్లాంతి కవ్యాని పితర స్తథా॥

తా॥ శ్రాద్ధముజేసి యే కారణముచే నైనగాని పితృశేషము కర్త భుజించని యెడల దేవతలు హవ్యమును, పితరులు కవ్యమును గైకొనరు.

334. శ్లో॥ అహన్యే వతు భోక్తవ్యం కృతే శ్రాద్ధం ద్విజన్మభిః ।

అన్యథాహ్యో సురం శాద్ధం పరపాకే చ సేవితే॥

తా॥ దినమునందే త్రైవిద్యులైన శ్రాద్ధ కర్తలు పితృ ప్రసాదము భుజింప వలయును. ఇట్లు జేయక నితర పాకమందు భుజించినయెడల నా శ్రాద్ధ మాసుర శాద్ధ మనబడును.

244. పై విధముగ నాచరించు ధార్మిక గృహస్థునికి వృత్తిని కల్పించుట రాజులకును, ధర్మపరాయణులైన ధనికులకును విధి యగును.

2. మంగళ కర్మలందు జేరిన సాల గ్రామాది మూర్తులందు పంచాయతన దేవతా కల్పన జేసికొని ప్రతినిత్యము అర్చనాదుల గృహస్థ ధార్మికుడు జేయవలయును. ఇది స్వస్త్వమనబడును.

3. పై విధముగ నాచరించు బ్రాహ్మణులు, దండనీతి ననుసరించి ప్రజా రక్షణజేయు ఊత్రియులు, న్యాయముగ కృషి గో రక్షాదులజేయు వైశ్యులు, ధార్మిక త్రైవర్ణ్యుల సేవించు శూద్రులు, నీతిపరులగు నితరులు వర్ణాశ్రమాచార రూపధర్మము లాచరించుచు యథా యోగ్యమైన శ్రేయస్సును ప్రాప్తింతురు. ఇందు సందేహించు నవకాశములేదు. ఇది గౌతమ సూత్రములం దల్యాచారకాండ సంగ్రహము.

2. ప్రాయశ్చిత్తములు

245. గౌతమ సూత్రములందు ప్రాయశ్చిత్తములను కాండయందు పాయశ్చిత్తముల వివరముగలదు. దుర్మార్గులను దండించుట ప్రాయశ్చిత్తమనబడును.

సూత్రము ౨౨. “రాజాసర్వస్వేషే బ్రాహ్మణవర్జనం” అనగా రాజు తన పరిపాలనందుండు ప్రజల నిగ్రహానుగ్రహమందు స్వేచ్ఛచే సమర్థుడు. ప్రిజల తమ తమ మర్యాదలందు ప్రవర్తింపజేయుట, వర్ణాశ్రమాచార రూప ధర్మాచరణందు ప్రిజల ప్రవర్తింప సమర్థుడగుట, తాను ధర్మ మాచరించి ధార్మికుడగుట, ప్రజారక్షణార్థము, ఉపయోగార్థము, తేమార్థ ములకై ప్రజలనుండి పన్నులు గైకొనుట, తానుపభోగించుట, పురుషులను వారి యోగ్యతానుసారముగ పనులందు నియోగించుట మున్నగు వానియందు రాజునకు స్వాతంత్ర్యముగలదు. బ్రాహ్మణుల మాత్రము దండించరాదు. వారిని సాంత్యనచే నియమించవలయును. పట్టాభిషిక్తుడగు రాజు జితేంద్రియుడై యందరియందు సమముగా వర్తించవలయును

వ్యవహార పరిష్కారముల జేయునప్పుడే పక్షపాతమును జేయక మర్యాద నవలంబించి ధర్మశాస్త్రానుసారము పరిష్కారముల జేయవలయును. ప్రజా హితుడగు రాజు నందరు మన్నించుదురు. పృజలనుండి ఆదాయ షడ్భాగ మునే పన్నుగా దీసికొనవలయును. వేదవేదాంగ పారంగతుడై ధర్మ శాస్త్ర రహస్యముల నెఱంగిన ధార్మిక గృహస్థ బ్రాహ్మణుని పురోహితునిగా నియమించుకొనవలయును. పురోహితుని మతమున ధర్మసభ (పరిషద్) యనుమతి ప్రకారముగ వ్యవహార పరిష్కారముల జేయవలయును. ఇందు ప్రమాణాదుల గైకొనిగాని, సాక్ష్యము దీసికొనిగాని పరిష్కారము జేయవచ్చును. ధర్మాతిక్రమణ లందపరాధుల నపరాధానుసారముగ దండించి (శిక్షించి) వారిని ధర్మమార్గమునందుంచవలయును. దండనలు (ప్రాయశ్చిత్తములు) గుణధర్మము లనబడును. ప్రజారక్షణార్థ మపరాధుల దండించుట రాజగుణమగును. దండమనగా దమయత్య దాంతాస్తమ్యంతే వాస్మిన్నితి దండః యను నిర్వచనముగలదు. దండన నాలు విధములు.

శ్లో॥ 335. దిగ్దండం ప్రథమం కుర్యాద్వాగ్దండం తదనంతరం ।

తృతీయం ధన దండంతు వధ దండమకః పరం.

తా. శిక్షించునప్పు డపరాధులను పౌచ్చరించుట (ఇకముందీలాటి పనుల జేయకుమని తెలుపుట) మొదటి దండన, అపరాధుల నిందించుట (తిట్టుట) వాగ్దండన రెండవది. అపరాధులనుండి వారి ధనము లాగుకొనుట (Fine) ధన ధండన మూడవది. మరణాంత దండన నాల్గవది.

248. వైదండనలు క్రమమున నేగాని, అపరాధానుగుణ్యముగ వ్యతిరేకము ననేగాని, కొన్నిగాని, యన్నియునుగాని జేయవచ్చును. అపరాధులను నిషిద్ధాచరణలనుండి తప్పించుటకై వారిని దండించిన నిది వారి రక్షణార్థ మనబడును. కాన దండనవిధి యగును.

2. దొంగతనములు, వ్యభిచారములు, అధిక్షేపణలు, (ఇతరులదిట్టుట) దౌర్జన్యాదులు, స్త్రీల మానభంగము లొనర్చుటలు, బలాత్కారముగ స్త్రీ

సంయోగములు, అసవర్ణ స్త్రీ పురుష సంయోగములు, అభక్త్య సేవనలు, మద్యపానాదులు మొదలగునవి పాతకములు, మఱియు మహా పాత కోపపాతకములు నిందతములివి యాచరించువారు దుర్మార్గులనబడుదురు. వీరికి ప్రాయశ్చిత్తార్థము దండనలు, జాతి, శక్తి, గురు, లాఘవానుసార ముగ వినియోగించవలయును.

3. రాజసమక్షమందేగాని, పరిషత్తుయెదుటగాని, ధర్మాధికారి ముందట గాని దండనలు జరుగవలయును. పరిషత్తును ధర్మసభ యందురు.

శ్లో॥ 336. చత్వారోవాత్ర యోవాపియం బ్రూయుర్వేదపారగాః ।
సధర్మ ఇతివిజ్ఞేయో నేతరేషాం సహస్రశః.

శ్లో॥ 337. దశావరా పరిషద్యంధర్మం పరికల్పయేత్ ।
త్ర్యవరావాపి వృత్తిస్థాః తంధర్మం న విచాలయేత్,

శ్లో॥ 338. చత్వారోవాత్ర యోవాపి పరిషత్త్రై వర్ణ్యమేవవా ।
సాబ్రాతేయం సధర్మస్యాదేకోవాఽధ్యాత్మవిత్తమః.

తా. వేదవేదాంగ పారంగతులైన బ్రాహ్మణులు నలుగురేగాని ముగ్గురే గాని జేరు సభ పరిషత్తనబడును. పదిమంది శ్రేష్ఠులుగాని వారేగాని, ముగ్గురు శ్రేష్ఠులు వృత్తిగలిగినవారు గాని జేరునదినభ పరిషత్తు లేక త్రైవర్ణ్యులు నలుగురుగాని, ముగ్గురుగానియుండుసభ పరిషత్తగును. వారేది తెప్పుదురో యదియే ధర్మమనబడును. లేదా ఒకడాత్మజ్ఞాని జెప్పినది ధర్మమే యగును.

247. శపథము (ఒట్టు) రాజుముందరగాని, పరిషత్తెదుటగాని, దేవాలయ మందేగాని జరుగవచ్చును. ఇట్టి శపథమునగాని, సాక్ష్యముగైకొనిగాని యపరాధ నిర్ణయము గావించవలయును.

2. అల్పపాపములందల్ప ప్రియశ్చిత్తముల వెనువెంటనే జేసికానగ నిర్లేపుడగును.

3. ప్రాడ్వివాకి (సాక్ష్యమిచ్చువాడు) వ్యవహారములందు సత్యమునే బలుకవలయును. వేదశాస్త్రాధ్యనాదుల కంటెను, ఉపదేశాదులకంటెను సత్యవచన మొకటియే గొప్పది. కావున సాక్షి సత్య వచనముల బలుక వలయును.

248. పంచ మహాపాతకములివి :- 1. బ్రహ్మహత్య 2. సురాపానము 3. గురుతల్పగమనము 4. సువర్ణస్తేయము 5. తత్సంస్కరము.

1. బ్రహ్మహత్యయనగా=బ్రాహ్మణుని జంపుట. ఇందితర శ్రేష్ఠుల జంపుటయు బ్రహ్మహత్యతో సమానమనబడును.

2. కల్లు ద్రాగిగుట సురాపానము. ఇది మూడు విధములైనది.

శ్లో॥ 339. గౌడీ మాధ్వీచ పౌష్టిచ విజ్ఞేయాత్రి విధా సురా ।

యథైవైకో న పాతవ్యః తథా సర్వా ద్విజోత్తమ

తా. బెల్లము మొదలగు తీపి వస్తువులనుండిగాని, త్రాటి మొదలగు చెట్లనుండిగాని జేయబడు కల్లుగౌడీ, ఇప్పపూలనుండి దీయబడు కల్లు మాధ్వీ, ద్రాక్షాది పుష్టికర పండ్లనుండి దీయబడుకల్లు పౌష్టి యనబడును. మూడు విధముల కల్లులం దే దొకటైనగాని ద్రాగిగూడనప్పుడు యన్నియు నిపిద్ధములని యర్థము. ఇందు సురాపాన సమానములైనవి జేరును. ఉ॥ రాగిపాత్రములందలి పాలు మొదలగునవి.

3. గురుతల్పగమనము=ఆచార్యుల భార్యతో సంగమించుట. ఇందు శోత్రియ బ్రాహ్మణి, రాజపత్ని, తల్లి, భగినీ మొదలగువారితో సంగమించిన గురుతల్పగమనపాపము. ఈ పాతకముల తెలిసిగాని దెలియ కయేగాని జేసిన మహాపాతకములనబడును.

4. సువర్ణస్తేయము=భంగారము, దానితోజేయబడిన నాణెములు ముద్రలు నితరులవి దొంగిలించిన సువర్ణస్తేయ మనబడును. ఇందితర వస్తువులు సహితము నితరులవి దొంగిలించిన వానితో సమానములైనవి సువర్ణస్తేయ పాతకమునందు జేరును.

5. వై నాలుగు పాతకముల జేయువారితో సహవాసము జేయువారికి తత్సంసర్గమును మహా పాతకము గలుగును.

శ్లో॥ 340. సంవత్సరేణ పతితి పతితేన సమాచరన్ ।

యానాసన శయ్యాభిర్నిత్య మాహు ర్మనీషిణః

తా. వై జెప్పిన నాలుగు మహాపాతకులతో గలసి యొక సంవత్సరము వరకే కశయ్యాధి రూఢులై న, వారితో గలసి ప్రయాణములు జేసిన ఏకాస నస్తులైన వారు పతితులగుదురు.

శ్లో॥ 341. యాజనం యోవిసంబంధం స్వాధ్యాయం సహభోజనం ।

కృత్వా సద్యః పతిత్యేవ పతితేన సహచరన్.

తా. మహాపాతకులతో గలసి వారిచే యజ్ఞముల జేయించిన, వారితో గలసి విద్యాభ్యాసము జేసిన, వారితో వివాహ సంబంధములు జేసికొనిన, భోజనాదుల వారితో గలసి జేసిన వారు వెనువెంటనే వారి వలె పతితు లగుదురు. (తత్సంసర్గపాతకమును జెందుదురు).

249. ఉపపాతకము లనేకవిధములు. వానికనేకవిధ దండనలు జెప్ప బడినవి.

2. గర్భఘాతకములు, గర్భిణీ స్త్రీఘాతకములు, స్త్రీహత్యలు, శిశు హత్యలు, జేసినవారికి వర్ణానుక్రమముగగురు, అఘు శిక్షలు వివిధము లై నవి విధింపబడినవి.

3. వివిధ జంతువుల జంపువారికి వివిధ శిక్షలు జెప్పబడినవి.

4. వర్ణాధిక్రమముగ స్త్రీల బలాత్కారముల, మానభంగముల, సంభో గముల జేసినవారికి కఠిన శిక్షలు వివిధమున జేర్పొనబడినవి.

5. ఆతతాయుల వెంటనే జంపవచ్చునని యనుజ్ఞ కలదు.

6. రహస్య కృతపాతకములకు వివిధ ప్రాయశ్చిత్తములు జెప్పబడినవి.

7. అభత్యభక్షణల, వర్ణ సంకరాన్న భక్షణలందు వివిధ ప్రియశ్చిత్త ములు గురులఘువులై నవి జెప్పబడినవి.

8. రాతః ప్రాప్తములైన మాంసాది భక్షణల విడిపించుటకు నిషేధము జేసినందు శాస్త్రోల్లంఘన జేయువారికి శిక్షలు జెప్పబడినవి.

శ్లో॥ 342. మద్యం మాంసం చ లళనం, పలాండం శిగుర్రమేవచ ।

శ్లేష్మాతకం వి డ్వరాహ మభక్ష్యం వర్జయేన్నరః.

తా. కల్లు, మాంసము, వెల్లిగడ్డ, ఉల్లిగడ్డ, చేదు మునిగెకాయ, త్రాటి గడ్డ, గిరిక్కాయ, లివి తినకూడదని నిషేధము గలదు.

శ్లో॥ 343. న మాంస భక్షణే దోషో న మద్యేనచ మైథునే ।

ప్రవృత్తిరేషా భూతానాం నివృత్తిస్తు మహాఫలా.

తా. మాంసభక్షణ, కల్లు ద్రాగుట, మైథునముజేయుట లివి రాగత ప్రాప్తములగునందున దోషములేకుండినను, నివి వర్జించిన మహాఫలము గలుగును కావున నిషేధించబడినవి. శాస్త్రనిషిద్ధముల సేవించిన వారలు శాస్త్రోల్లంఘనమను పాపమునందు శిక్షించబడుదురు.

9. పై జెప్పిన పాతకముల స్త్రీలుగాని, బాలురుగాని జేసినయెడల వారికి తగు శిక్షలు జెప్పబడినవి.

10. వర్ణాశ్రమాచార రూప ధర్మముల పండ్రెండు సంవత్సరములకు తక్కువ వయస్సుగల బాలురు నడువకున్నను వారికి శిక్షలుండవు. కాని నితర పాతకముల జేసినవారికి తగు శిక్షలు జెప్పబడినవి.

శ్లో॥ 344. దేశం కాలం వయశ్చక్తిం జ్ఞాత్వానిష్క్రియణం వచేత్ ।

అబుద్ధి కృతమభ్యాసం జ్ఞానం బుద్ధికృతం తథా.

తా. పాపముల దెలియకజేసిరా, అభ్యాసముగ మరల మరల జేసిరా, లేక బుద్ధి పూర్వకమున జేసిరా యనునది దెలిసికొని దేశకాలముల ననుసరించి పాపుల వయస్సు, శక్తిని గనిపెట్టి శిక్ష లివ్వవలయును.

250. బ్రాహ్మణుడు శూద్రుడిచ్చిన ఆమద్రవ్యముల గైకొనవచ్చునుగాని యావత్కాలమందే దప్ప యితర సమయములందు శూద్ర పక్షాన్నముల దినినచో అభివ్యభక్షణ మను దోషము గలుగును.

శ్లో॥ 345. నాద్యాచ్ఛాదగ్రస్య పక్వాన్నం విద్వానశౌచి నోపివా ।

ఆమమేవాదదీతాస్యా ద్రవ్యత్వా వేకరాత్రకం.

తా. విద్వాంసుడేగాని యవిద్వాంసుడేగాని శూద్ర పక్వాన్నములది నరాదు వృత్తిలేనప్పుడొక రాత్రికి సరిపడునంత ఆమద్రవ్యముల గైకొనవచ్చును.

శ్లో॥ 346. జీవితాపత్సమ మాపత్తౌ యెన్నమత్తీ త స్తతః ।

లిప్యతే న సపాపేన పద్మపత్యమివాంభసా.

తా. ప్రాణోత్క్రమణ సమయమేర్పడి నప్పుడు యేలాటి దూషితాన్నములదినిగాని తామరాకును నీళ్లంటనట్లు దోషములంటవు.

2. దూషితాన్నముల దినవలసినప్పుడు వానికి ప్రోక్షణాదులచే శౌచ విధి యొనర్చి దినవలయును. అన్యథా దోషముగలుగును.

శ్లో॥ 347. దేశం కాలం తథామానం ద్రవ్యం ద్రవ్య పరియోజనం ।

ఉపపత్తి మవస్థాం చ జ్ఞాత్వా శౌచం పరికల్పయేత్.

తా. దేశము, కాలము, ప్రమాణము, ద్రవ్యలక్షణము, దాని ప్రయోజనము, తగురీతి, అవస్థ లిట్లన్నింటిని గనిపెట్టి శౌచ కల్పన జేయవలెను.

3. దూషితాన్నములు దినబడినచో దానికై వెంటనే పుణ్యనదీ స్నాన జప, హోమాదులతో ప్రాయశ్చిత్తముల జేసికొనవలయును.

251. శిష్టుల బూజించునప్పుడు వారి వారికి తగినట్లు పూజించవలయును లేనిచో దోషము గలుగును.

సూత్రము ౨౩. “సమాసమే విషసమో పూజాతః” సముని కసమపూజ, అసమునకు సమపూజ జేసినయెడల పాపముగలుగును. సమత్వమనగా అర్హత, అసమత్వమనగా ననర్హత యనబడును. ఉ॥ చతుర్వేద పారంగతుడు సముడు వీని కల్పదక్షణ యిచ్చినచో విషమపూజ యగును. వీడుండగ నేకవేద మభ్యసించువాడు, లేక ననధ్యాయినముడు వీనికి విశేషదక్షిణ యిచ్చిన సమపూజ యనబడును గాననిది యయుక్తమైనది.

కాని చతుర్వేదవిదునకు విశేషముగ పూజించి, ఏకవేదవిదులకు సామాన్యముగ పూజించినయెడలననిర్దోష మనబడును.

2. స్త్రీలకు స్వాతంత్ర్యము నిషిద్ధముగాన వారు స్వాతంత్ర్యమునకై ధర్మశాస్త్ర మతిక్రమించినయెడల వారికి దోషముగలుగును.

శ్లో॥ 348. నాస్తి స్త్రీణాం పృథగ్యజ్ఞో న వ్యతం నావ్యుపోషితం ।

పతిం శుశ్రూషతేయేనతే న సర్వేమహీయతే.

తా. స్త్రీలు స్వతంత్రించి యజ్ఞముల జేయరాదు. వ్యతములగాని యుపవాసములగాని వారు స్వతంత్రించి జేయరాదు. వారు పతిని సేవించిననే గొప్పయగుదురు.

శ్లో॥ 349. స్త్రీకృత్వాన్య ప్రమాణాని కార్యా జ్ఞాహురనాపది,

విశేషతో గృహ, క్షేత్ర, దానదమన విక్రియాః.

తా. అపత్కాలము గానప్పుడు స్త్రీలు జేయు పనుల ప్రమాణములు. యిండ్లు, భూముల విక్రయమందు, దానముల జేయటందు, శిక్ష లిచ్చుటందు, అమ్మకముల జేయుటందు విశేషించి యప్రమాణములగును. శాస్త్రమతిక్రమించి జేసినచో నవి మన్నింపబడజాలవు.

శ్లో॥ 350. బాల్యే పితృవశే త్త్రిషేత్పాణిగ్రహన్య యవ్వనే ।

పుత్రస్యస్థ విరీభావే న స్త్రీ స్వాతంత్ర్య మర్హతి.

తా. బాల్యమందు తండ్రి యధీనురాలై, యవ్వనమందు భర్తృధీనముగ, వార్ధక్యమందు పుత్రుని యధీనమందు స్త్రీ యుండవలయును.

సూత్రము ౨౪. “నాతిచరేద్భర్తారం” అనగా స్త్రీలు భర్తాజ్ఞోల్లంఘన జేయరాదు. జేసిన దోషమగును కావున ధర్మహోని గలుగునప్పుడు అర్థ కామముల త్యజించవలయును.

శ్లో॥ 351. పరిత్యజే దర్థకామౌ, యోస్యాతాం ధర్మవర్జితౌ ।

ధర్మం చాప్యసు ఖోదర్కం లోక సంకృష్టమేవచ.

తా. ధర్మ హానికరములగు నర్థకామముల విడువ వలయును. భవిష్యత్తు నందు సుఖము కలిగించజాలని ధర్మమైనను వర్జితము. ఇట్లే ధర్మ మాభాస మాత్రమైనదై లోకహాని యగునప్పుడు విడువ వలెను.

252. పాపముల జేసియు శిక్షల దప్పించుకొనువారికి పాప పరిహారము గానేరదు గాన పాప పరిహారమునకై ప్రాయశ్చిత్తములైన జేసికొన దగును. మహాపాప పరిహారార్థ మశ్వమేధ యాగాదులు, ఇతర సర్వ పాపపరిహారార్థమునకై కృచ్ఛాదులు ప్రాయశ్చిత్తములనబడినవి.

శ్లో॥ ౫౫. “తరతి తరతి బ్రహ్మహత్యాం యోశ్వమేధేన యజతి ।
యవుచ్చై నమేవం వేద” యను ప్రమాణము గలదు.

1. కృచ్ఛము, 2. అతికృచ్ఛము, 3. చాంద్రాయణము ప్రాయశ్చిత్త భేదములు.

శ్లో॥ 352. యతాత్మానోఽన్యమ త్తశ్చ ద్వాదశాహమ భోజనం ।
పరాకోనామకృచ్ఛోఽయం సర్వపాప ప్రణాశనం.

తా. ఇంద్రియ నిగ్రహుడగుచు నప్రమత్తుడై పండ్రెండు దినములు పవాసములు జేసిన పరాకమలు కృచ్ఛ ప్రియశ్చిత్తము.

2. అతికృచ్ఛమును ప్రాజాపత్యమనియు నందురు ఇది ద్రవ్యదానముతో నిర్వహింపవచ్చును.

శ్లో॥ 353. త్రియత్రింశ త్పణానాంతు ప్రాజాపత్యస్య దాపయేత్ ।
శతం సపాదం దాప్యం స్యా త్తథ సాంతపనస్యతు.

శ్లో॥ 354. అతికృచ్ఛస్యతు తథాన ప్రషష్టిశ్చతుశ్శతం ।
కృచ్ఛాతి కృచ్ఛయోశ్చైవ పణం పంచ శతంతథా.

శ్లో॥ 355. దాపయేచ్ఛ పరాకస్యపణం పంచశతం తథా ।
త్రియత్రింశాధికం దండమిత్వాహుర్మహ్మ వాదినః.

తా. పణములనగా సువర్ణ తూకము (పూర్వకాలమందుగుంజలచే జోకు) ఒక పణసమాన మొక గుంతెత్తు బంగారము. ఇట్టి 30 పణముల బంగారు

దానము ప్రాజాపత్యమునకును, సాంతపనమను కృచ్ఛమున కగును. అతి కృచ్ఛమునకు 467 లవణములు, కృచ్ఛాతి కృచ్ఛమునకు 500 లవణములు, పరాకమునకు 500 పణముల దానము ప్రాయశ్చిత్తము.

356. శ్లో॥ ప్రాయోనామ తపః పోక్తిం చిత్తం సంయమ ఉచ్యతే ।

తపస్సంయమ సంయక్తం ప్రియశ్చిత్తం విదు ర్ముఖాః॥

తా॥ ప్రియశ్శబ్దార్థము తపస్సు. చిత్త శబ్దార్థము నిగ్రహము. రెంటి సంయోగముచే ప్రాయశ్చిత్త నిర్వచన జేయబడినది.

253. మహాపాతకాదులందు హంతకులకు మరణాంత దండనలు, ఇతరము లందు బంధనలు (ఖైదు) మొదలగు శిక్షలు జెప్పబడినవి. మహాపాతకులు ఉరిశిక్షచే మరణించిన పూతులగుదురు.

2. తత్సం సర్గమను పాతకమునకు, ఉపపాతకములకు కృచ్ఛాదులుగాని, చాంద్రాయణముగాని ప్రాయశ్చిత్త మునబడినది.

సూత్రము ౨౫ = “అథాతః కృచ్ఛాన్వ్యాఖ్యాన్య స్యామః” మొదలుకొని “అథైతాస్త్రీ స్కృచ్ఛాన్వ రిత్వా సర్వేషు వేదేషు స్నాతో భవతి । సర్వైరేవైర్జాతో భవతి । యశ్చైవంవేద, యశ్చైవంవేద” అనగా మొదటి సూత్రమునుండి తుది సూత్రమునరకు వివరింపబడిన కృచ్ఛాదు లాచరించు వారు సర్వవేదస్నాతులు, సర్వదేవతలచే జ్ఞాతులగుదురు. ఆదరార్థమునకు ద్వీవారము జెప్పబడినది. వాని యాచరణ మిట్లు :-

357. శ్లో॥ అహః పాత రహర్నక్త మహారేక మయాచితం ।

అహః పరాకంత త్రైవ ఏవం చతురహౌ పరౌ॥

తా॥ సరాళమను కృచ్ఛమందు 12 దినము లుపవసించవలయును. వీని లోని మొదటి నాలుగుదినము లుదయములం దుపవాసము సాయంత్రము లేదు. ఐదవ దినమునుండి నాలుగుదినములు సాయంత్రమే యుపవాసము వగలులేదు. తుది నాలుగు దినములం దహర్నిశము లుపవాసముజేసిన పరాక ప్రాయశ్చిత్తమగును. ఇట్లుపవాసములు జేయునప్పుడు వ్రతి నాలుగుపవాసములమధ్యన నేదై ననొకదినమం దయాచితాన్నభిక్షజేకొనవచ్చును.

358 శ్లో॥ అనుగ్రహార్థం విప్రాజాం మనుధర్మ భృతాం వరః ।

జాల వృద్ధా తురాణాం చ శశికృచ్ఛ ముపవాచహ॥

తా॥ ధర్మాత్ములలో శ్రేష్ఠుడైన మనువు విప్రాలందలి దయచే జాలురకును, వృద్ధులకును, రోగాద్యాతురలకును ఉపయోగించు శశికృచ్ఛ ముపదేశించెను.

359. శ్లో॥ పాఞ్ణాపత్యం చరన్విప్రో యద్యశక్తో దినేదినే ।

విప్రాన్పంచాన్వరాన్పుద్ధా న్భోజయేత్సమ్యగర్చితాన్॥

తా॥ పాఞ్ణాపత్యమను వైశెప్పిన కృచ్ఛములం దుపవాసము జేయ నసమర్థులైన యెడల వారు ప్రతియుపవాసమునకు బదులుగా నైదైదు గురు శ్రేష్ఠులగు బ్రాహ్మణులను పూజించి వారికి భోజనము పెట్టవలెను.

360. శ్లో॥ అథచే త్వరతే కర్తుం దివసం మారుతాశనః ।

రాత్రౌ స్థితో జరే వ్యష్టః పాఞ్ణాపత్యేన తత్సమం॥

సావిత్ర్యష్ట సహస్రం చ జప్యం కృత్వోష్ఠితే రవే ।

ముచ్యతే పాతకై స్సర్వై ర్యది న భూజహ భవేత్॥

తా॥ తొందరగా పాపపరిహారము గోరిన నొక దినమంతయు వాయుభక్ష మాత్రముగ నుపవసించి రాత్రియందు జలపాన మాత్రమే జేసిన నిది ప్రాజ్ఞాపత్యముతో సమాన మనబడును. ఉదయము లేచి 8000 ల గాయత్రీ జపము జేసిన యెడల భూణహత్య దోషముగాని నితర పాపపరిహారమగును.

361. శ్లో॥ అనాశ్రమీ నతిష్ఠేత దినమేక మపి ద్విజః ।

సంవత్సర మనాశ్రమ్య కృచ్ఛమేకం చరే ద్యతః॥

తా॥ ఒక దినమైనగాని యనాశ్రమిగ నుండరాదు. ఒక సంవత్సర మనాశ్రమిగ నుండినవాడు ఒక కృచ్ఛ పాయశ్చిత్తము జేసికొనవలయును.

362. శ్లో॥ గోమూత్రం గోమయం క్షీరం, దధి సర్పి కుశోదకం ।

ఏకరాత్రోపవాసశ్చ కృచ్ఛం సాన్తవనం స్మృతం॥

తా॥ పంచగవ్యము లివి :- 1. ఆవుపాలు 2. పెరుగు 3. నెయ్యి 4. మూత్రము 5. పేడ. వీనిని కుశోదకములతో గలిపి త్రాగినగాని, లేక

నొకటొకటి క్రమముగ శరీరమందు రాచుకొని స్నానమునుజేసి యానాడు దినరాత్రీము లుపవాసము జేసిన సాస్తవసమను కృత్య పాయశ్చిత్తము.

363. శ్లో॥ ఏకైకం గ్రాసమశ్నియా త్ర్యహణి తీర్ణి పూర్వవత్ ।

త్ర్యహంచోపవసేదస్త్య మతికృత్య స ఉచ్యతే॥

తా॥ పైన కృత్యమందు జెప్పినట్లు మొదటి మూడు దినములందు ప్రతిదిన మొక్కొక్క కజశాన్నమే చినుచు, తరువాత నగు మూడుదినములందుపవసించి, రెండవ పర్యాయమునం దిట్లే జేసిన నిది అతికృత్య పాయ శ్చిత్త మనబడును. ప్రాయశ్చిత్తముల నెఢా ప్రకారము జేయుట ముఖ్య మనబడినదే గాని కేవల మంతావ్రతనే యుపకరించదు.

364. శ్లో॥ ఫలం కతక వృక్షస్య యద్యప్యంబు ప్రసాదకం ।

న నామగ్రహణాదేవ తస్య వారి పశీదతి॥

తా॥ కతకమనగ చిల్లజంజపండు ఇది నూరి నీళ్ళందు వేసినచో నీళ్ళు స్వచ్ఛపడునుగాని కతకమను పేరు జెప్పినంతనే నీళ్ళు స్వచ్ఛపడుటలేదు.

254. చాంద్రాయణ మిట్లాచరించవలయును.

365. శ్లో॥ అష్టావష్ఠౌ నమశ్నియా త్విండాన్మధ్యం దినే స్థితే ।

వియతాత్మా హవిష్యస్య యతి చాంద్రాయణం చరేత్॥

366. శ్లో॥ చతురః ప్రాతరశ్నియా ద్విజః పిండాన్కౌతాహ్నికః ।

చతురోస్తమితే సూర్యే శిశు చాంద్రాయణం చరేత్॥

367. శ్లో॥ యథా కథంచి త్విండానాం త్రిస్రోక్షిత సమాహితః ।

మాసేనాశ్నన్త విష్యస్య చంద్రన్యైతి సలోకతా॥

తా॥ చాంద్రాయణ మాచరించ గోరినవాడు అమావాస్యనా డుపవాసము జేసి (సాస్తవస కృత్యమునందు జెప్పినట్లాచరించి) పాడ్యమినుండి యెనిమిది దినములవరకు నిత్యానుష్ఠానమైన తరువాత మధ్యాహ్న కాలమునందే ప్రతిదినమునం దొకొక ముద్ద (పిండము) చొప్పున కేవల హవిష్యము (అన్నము) దినవలయును. తొమ్మిదవనాటినుంచి నాలుగుదినములవరకు ప్రాతరాహ్ని కానుషానానంతర ముదయమునందే ప్రతిదిన మొక్కొక ముద్ద

దినవలయును. తుదిసాగ్గదినములందు ప్రతిదిన మొకొక ముద్ద చోప్పున కేవల సాయంకాలములందే దినవలయును. ఇట్లాచరించునప్పుడు మధ్యలో నెప్పుడైనగాని మూడు పిండముల మూడుదినములం దయాచిత భిక్ష యిచ్చినవి దినవచ్చును. వీటికి కాలనియమము లేదు. ఈ విధముగ నొక నెలవర కాచరించువారు సర్వపాప విముక్తులై చంద్రసాలోక్యము నొందుదురు.

సూత్రము ౨౬ = “ఎత్తైర్ద్వి జాత యశ్శోధ్యా, వ్రతై రావిష్కృతై ననః” యనగా, ఇట్టి చాంద్రాయణ వ్రతమాచరించు ద్విజుడు పరిశుద్ధు డగును.

2. చాంద్రాయణ వ్రతమాచరించు దినములందు ప్రతిదినము “ఆప్యాయ స్వపమేతుతే” 2. “సంతే పయాంసి సముయన్తు రాజా” 3. “నవోనవో భవతి” యను మూడు మంత్రములతో చంద్రునికి తర్పణల జేయవలయును. తరువాత చంద్రోపస్థాన మంత్రమున స్తుతించవలెను. కాని యుపలబ్ధ లేనందున “సుషుమ్నా సూర్యస్య రశ్మిభిః” యను మంత్రముచే నుప స్థానము జేయవలయును. తరువాత “దేవకృతస్య” యను మంత్రముచే యెనిమిది హోమముల చేయవలయును.

సూత్రము ౨౭ = “ఓంకారపూర్వకవ్యాహృతిస్సహతపః, సత్యం, యశః, శ్రీ, రూ, ర్గిడౌజస్తేజః పురుషో ధర్మశ్శివః” యను మంత్రములతో నొకొక మంత్రముచే నొక్కొక హోమము నిట్లు పదిహేను హోమముల జేయవలయును. మంత్రాంతమునందు “నమఃస్వాహా” యని హోమము జేయవలయును. హోమద్రవ్యముల గ్రాసమాత్రము జేకొని హోమము జేయదగును. గ్రాసమనగా నోటియం దనాయాసముగ బట్టునంత ముద్ద. హోమద్రవ్యము లివి :-

1. చరు (స్వయం నిర్మితము) 2. భైక్షం (తగువారి యిండ్లనుండి తానే గాని బ్రహ్మచారి దెచ్చి యిచ్చినదిగాని) 3. సక్తు 4. కణములు (నూకలు) 5. యావకం (గంజి) 6. శాకము 7. పాలు 8. పెరుగు 9.

ఘృతము 10. కందములు 11. మూలికలు (తినునట్టివి) 12. ఫలములు 13. ఉదకము 14. మధువు 15. కేవల హవిష్యము (లవణ వర్జితమైనది) పీనిలో నుత్తరోత్తరము లుత్తమోత్తమములు. ఇట్లాచరించు టొక చాంద్రదాయణ మగును. రెండవనెలం దిట్లే యాచరించినచో తనతో సహా ఇరువదితరములవారిని పాపములనుండి ఉద్ధరించును. ఇదే విధముగ సంవత్సరమువరకు పండ్రెండు చాంద్రదాయణ వ్రతము లాచరించువాడు చంద్ర సాయుజ్యమొందును.

255. పుణ్యనదీతీర్థ స్నానాదులు, జపోపవాసములు, యజ్ఞయాగ దానాదులు, హోమాదులు, తర్పణాదులు. ప్రాయశ్చిత్తమునం దంతర్గతములు పీనిచే నల్పదోషములు బోవును. ఇతర శాస్త్రములందు జెప్పినట్లాచరించిన గాని, హరినామ స్మరణచేగాని పాపపరిహారమగును. అజామిశోపాఖ్యాన ముదాహరణ గలదు.

368. శ్లో॥ సాంకేత్యం పరిహాస్యం వాస్తోభం హేళన మేవవా ।

వైకుంఠ నామగ్రహణ మశేషా ఘహరం విదుః॥

తా॥ ఇతరులకు జూపుటకై నగాని, నవ్వులాటలకై నగాని, దుఃఖముగనైన గాని, పరిహాసమునకై నగాని, దెప్పటకై నగాని నారాయణుని నామ స్మరణచే సర్వపాపములు బోవునని తెలియుచున్నది.

ఆ శౌ చ ము

256. జాతాశౌచము, మృతాశౌచమును రెండు విధము లశౌచము. ద్వివిధాశౌచము సపిండులకు దశరాత్రములుండును. పదునొకండవనాడు పరిశుద్ధులగుదురు. వివాహ సంబంధముచే స్త్రీలు సపిండులగుదురు. కాని మాతామహులకును, మేనమామలకును, వారి భార్యలకు త్రిరాత్ర మృతాశౌచమనబడినది. సపిండుల పై తరములవారికి త్రిరాత్రాశౌచము వంశ సంబంధముచే నుండును. సమానోదకులకు స్నానమాత్రాశౌచమగును. ద్వివిధాశౌచములం దేకర్మలనుష్ఠించరాదు.

369. శ్లో॥ నైష్ఠికానాం వనస్థానాం యతీనాం బ్రహ్మచారిణాం ।

నశౌచం సూతకే ప్రోక్తం శావేదాపి తథైవచ॥

తా॥ వ్రతస్థునికిని, వానప్రస్థాశ్రమికిని, యతికి, బ్రహ్మచారి కాశాచ ముండదు.

2. ద్వివిధాశాచ విశేషములు సూత్రములందు జెప్పబడనందున నితర ధర్మ శాస్త్రములందు జెప్పినట్లు నడచుకొనవలయును. ఇది గౌతమ సూత్రము లందలి పోయశ్చిత్తకాండ సంగ్రహము.

3. వ్యవహారములు

257. దాయ విభాగము—మృతుని ఋణధనాదులను దాయాదులు విభాగించుకొనెదరు.

సూత్రము ౨౮. “ఊర్ధ్వంపితుః పుత్రార్థిర్థంభజేరన్” అనగా తండ్రి జచ్చిన తరువాతనే వాని స్వార్జిత విత్తమును పుత్రాదులు విభాగించుకొన గలుగుదురు.

శ్లో॥ 370. ఊర్ధ్వం పితుశ్చ మాతుశ్చ సమేత్య భ్రాతరస్సహః

భజేరన్వైత్తకం రిక్తమనీకాస్తే హి జీవతః.

తా. తల్లి దండ్రుల ధనము వారు జచ్చిన పిదపనే అన్నదమ్ములందరు గలిసి బంచుకొనగలరు. కాని వారి జీవితమందు విభాగించుకొన జాలరు.

2. పుత్రులందరు సమాన భాగార్హులు. పుత్రులందు దత్తుడు, షేత్రజుడు జేరుదురు కాని షేత్రజునికి పుత్రులుండగ భాగముండజాలదు, దత్తుని తండ్రికొరసులు గల్గిన యెడల ఒకరసునకు వచ్చువంతులో నాల్గవ భాగము దత్తున కివ్వబడును. విభాగార్హతలేనందున షేత్రజునకు జీవికార్థ ధన మీయవలయును.

3. విభాగము ధర్మాధికారి యెదుటగాని, పరిషత్తు సమక్షమునగాని సాక్షులముందరగాని గావచ్చును.

4. తండ్రి విరాగుడైన నతని ధనము వాని యనుమతితో బంచుకొన వచ్చును. తండ్రి సన్మసింపిన ధన విభాగము జేసికొనవచ్చును. తల్లి

బ్రతికియుండినగాని విభాగమునందాటంకము గాజాలదు. ఆమె యనుజ్ఞ యనవసరమగును.

5. విభాగము జేసికొనునంతవరకు జ్యేష్ఠుడు తండ్రి ధనము కాపాడుచు నందరిని నమదృష్టితో పోషించవలయును.

6. విభాగమందు జ్యేష్ఠపాలు వైతృక ధనమందలి యిరువది యవ భాగము నియ్యవలయును. లేదా రెండావులేగాని, రెండు గుట్టములో, రెండెద్దులో, ఒక బండి లేక రథయుక్తముగ జ్యేష్ఠ పాలివ్వవలయును. ఇది జ్యేష్ఠునకు వచ్చు భాగముగాక జెప్పబడినది.

7. కనిష్ఠునకు వానికి వచ్చు భాగముగాక వైతృక ధనమునుండి ఒక మేకనో, గొఱ్ఱనో యిచ్చి ఒక బండినిండ ధాన్యము, మఱియు వాడు కోరిన యిల్లు నివ్వవలయును.

8. సంపద లేకుండినగాని, బ్రాత్యుల సమ్మతి లేకుండినగాని జ్యేష్ఠ, కనిష్ఠ పాళ్లు దీయక యే యందరు సమముగా బంచుకొనవచ్చును. ఎక్కువ ఆస్తి యుండినచో పై జెప్పిన దానికి రెండంతలు వారలకియ్యవచ్చును.

9. పుత్రిక జ్యేష్ఠురాలైన నామెకు రెండెద్ల నివ్వవలయును.

10. తండ్రికనేక భార్యలుండునప్పు డేభార్యకు మొదలు పుత్రుడు గలుగునో వాడే జ్యేష్ఠుడనబడును. అనేక తల్లుల కనేక పుత్రులుండుటచే విభాగము కుదురునప్పుడు తల్లుల సంఖ్యగా విభాగ మగును. అప్పుడు జ్యేష్ఠ భాగము పెద్ద భార్యకు సంక్రమించును. ఇట్టి విభాగమందు తల్లుల కెంత భాగమువచ్చునో యాభాగ మందామె పుత్రులందరుజేరి మరల విభాగించుకొన వచ్చును.

11. పుత్రులు లేనివాడు తనపుత్రిక వివాహమందు కన్యాదానమునకు పూర్వము “ప్రాజాపత్యేష్టిగాని, స్థాలీపాక హోమమే” గాని జేసి కన్యాదాన సమయమున జామాతతో “నాకన్యకు నీవలన బుట్టిన కుమారుడు నా కుమారుడు కావలయు” నని కోరగ జామాత యొప్పుకొనిన

యెడల ఆ కన్యకు జనించు పుత్రుడు మాతామహునికి “పుత్రికాపుత్రుడు” అనబడును. వాడే దశవిధ పుత్రులందు జేరును. కానదా య విభాగమందా పుత్రికాపుత్రుడు పుత్రులు లేనప్పుడు దాయాధికారియగును. ఇట్లు జరుగని పక్షమందు వాడు దౌహిత్య డనబడును. మృతుని భార్య, పుత్రికలు లేనియెడల దౌహిత్రుడు దాయాధికారి యగును.

12. పుత్ర సంతానములేని మృతుని ధనమున కధికారి వాని భార్య యగును. ఆమెలేని పక్షమందు పుత్రికలు ధన విభాగము జేసికొనవచ్చును. భార్య, పుత్రికలులేని మృతుని ధనమునకు దౌహిత్య డధికారి యగును. వీరెవరు లేని మృతుని ధనమునకు సపిండులు సన్నిహిత సంబంధ క్రమముగ విభాగార్హులగుదురు. సపిండులు లేకున్న సమానోదకులు, వారు లేనప్పుడు సగోత్రు లెథాసన్నిహిత సంబంధమున అధికారులగుదురు. వీరును లేనప్పుడు తేత్రజున కాధనము సంక్రమించును.

258. స్త్రీలకు స్వంత ద్రవ్యముండిన నది స్త్రీ ధనమనబడును. ఇదారు విధములు.

శ్లో॥ 371. అధ్యగ్నిర్యధ్య వాహనికం దత్తం చ పీఠి కర్మణి ।

మాతృ భాతృ పితృ ప్రాప్తం షడ్విధం స్త్రీ ధనం స్మృతం.

తా. 1. అధ్యగ్ని 2. అధ్యవాహనికము 3. దత్తము (మంగళ కర్మ లందిచ్చినవి) 4. తల్లి 5. తండ్రి 6. తోబుట్టువులు యిచ్చినవి ఇట్లారు విధములైన స్త్రీ ధనము.

2. మృతురాలి స్త్రీధనమునకు పుత్రికలు ప్రథమాధికారులు. వారందరు సమ భాగినులు. కొందరి మతమున కన్యలు, వితంతువులు, నిర్దన పుత్రికలే స్త్రీ ధనాధికారు అనబడినది కాని ఇది సర్వసమ్మతముకాదు.

3. పుత్రిక లేవరులేని పక్షమందు మృతురాలి స్త్రీ ధనమునకు పుత్రులధికారులు, పుత్రులు లేనప్పుడెవరైన భర్త యధికారియగును. భర్త లేకున్నచో నామె మాత్రుబంధువులు, వారును లేని యెడల మృతురా

ధర్మ వంశజులు సపిండాది క్రమముగ పురుషుని ధనమువలె విభాగించుకొనవచ్చును.

4. మాతాపితృల ధన విభాగముం దే పుత్రుడైన తన భాగము దీసికొనని పక్షమున వాని పుత్రుడు (పౌత్రుడు) ఆ భాగము దీసికొనవచ్చును.

259. మృతుని స్వార్జిత ధనమందు వై శిష్టిన విభాగ క్రమ మనువర్తించును. గాని వాని పితృరాజ్ఞితమందు, సమష్టి కుటుంబ ద్రవ్యమందు బంగాళ దేశమున దప్ప యితర ప్రదేశములన్నిటియందు “మితాక్షర” ప్రకారమున సమష్టి ఆస్తి న్యాయ మనువర్తించును. అనగా మృతుడు విభాగముజేసికొనక పూర్వము జచ్చిన యెడల వాని భాగము పుత్రులేకున్న లుప్తమగును. ఇతర దాయాదులకు జెందునుగాని వాని భార్యకుగాని, పుత్రికలకుగాని యా భాగము లభించదు. బంగాళమందు మాత్రము వాని భాగము స్వార్జిత ధనమువలె వై శిష్టినట్లు విభాగమగును. విభాగాంతరము మృతుడైనచో వాని భాగము వై విధముగ వాని భార్యదులు బంచుకొనవచ్చును. భారతమునకు స్వాతంత్ర్యము వచ్చిన తరువాత 1956 వ సంవత్సరమున హైందవ వారసత్వ చట్టముచే మార్పు గలిగినది. అనగా మృతుని ధనమున కందరు వారసలగుదురని నిర్ణయించబడినది. వారి వివరమందే జూడవచ్చును. మృతుడు తన స్వార్జిత ధన మెవ్వరికైన నివ్వజాలును.

శ్లో॥ 372. అనుపఘ్నం పితృద్రవ్యం శ్రీమేణ య దుపార్జితం ।

స్వయ మీహతలబ్ధం త న్నాకామో దాతు మర్హతి.

తా. మృతుడు పితృరాజ్ఞిత ధనము వెచ్చించక తన కష్టముతోనేది సంపాదించిన నది వాని స్వార్జిత మనబడును. అట్టి ధనము వానికిష్టులైన వారికే లభించును వాని కిష్టములేని వారలకు బంచరాదు.

2. కష్టార్జితమనగా విద్యచేగాని, యుక్తిచిగాని సంపాదించిన ధనమగునేగాని కృప్యాదులచే విద్యలేనివాడు సంపాదించిన ధన మనబడు.

శ్లో॥ 373. అవైద్యానాంతు పర్వేషా మీహతశ్చేద్ధనం భవేత్ ।

సమస్తత్ర విభాగస్యాత్త త్పిత్రయేతి ధారణా.

తా. విద్యలేనివాని క్షర్జితమందరు సమృద్ధించిననే స్వార్జిత ధన మన బడును. లేనియెడల నంద రది పితృరార్జిత ధన భావనగా బంచుకొన వచ్చును.

260. పుత్రులందు పది భేదములివి :- 1. ఔరసుడు 2. దత్తుడు 3. షేత్రజుడు 4. కృత్రిముడు 5. గూఢజుడు 6. అపవిద్దుడు 7. పుత్రికా పుత్రుడు 8. కానీనుడు 9. సహోధుడు 10. పౌనర్యపుడు. వీరిలో నౌరసుడు, దత్తుడు. పుత్రికాపుత్రుడు ముప్పురే ఈ కాలమందు ప్రసిద్దులు. తక్కిన వారు నామమాత్రులు పూర్వకాలమందు వ్యవహరింపబడెడివారలు.

శ్లో॥ 374. స్వక్షేత్రే సంస్కృతాయాంతు స్వయ ముత్పాదయేత్తయః ।

తమారసం విజానీయా త్పుత్రః ప్రథమ కల్పితః.

తా. వివాహ సంస్కార పూర్వకముగ భార్య యగు నట్టిదానియందు తానుత్పత్తి జేసినవాడౌరసుడు. పుత్రులందు వీడు ప్రథముడు.

శ్లో॥ 375. యస్తల్పజః ప్రమీతస్య క్లీబస్యవ్యాధితస్యవా ।

స్వధర్మేణ నియక్తాయాం స పుత్రః క్షేత్రజ స్మృతః.

తా. మృతుడైన, నవుండుకడైన, రోగియైన వాని భార్యయందు ధర్మ నియోగముచే నితరులకు బుట్టినవాడు షేత్రజుడు.

శ్లో॥ 376. మాతా పితా వాదద్యాత్తాం యమద్భిః పుత్రమాపధి ।

సదృశం ప్రీతి సంయుక్తం సంజ్ఞేయోదత్తి మస్మత్తః.

తా. తల్లి దండ్రు లెవరైనగాని తమ ఆపత్కాలమందు సంతోషముగ పుత్రునివలె నుండుటకుగాను మంత్రయుక్తమున నీళ్లు విడిచి దానమియ్య బడినవాడు దత్తుడు.

2. తక్కిన పుత్రు లీకాలమునం దప్రసిద్దులైనందున తాత్పర్యము విడువవలెనది.

- శ్లో॥ 377. సదృశం తు ప్రకుర్యాద్యం గుణదోష వివర్జితం ।
పుత్రం పుత్ర గుణైర్యుక్తం సవిజ్ఞేయోస్తు కృత్రిమః.
- శ్లో॥ 378. ఉత్పద్యతే గృహే యస్య న విజ్ఞాయేత కస్య సః ।
స్వగృహే గూఢ ముత్పన్నః తస్యస్యా ద్యస్య తల్పజః.
- శ్లో॥ 379. మాతా పితృభ్యాముత్సృష్టం తయోరన్యతరేణవా ।
యం పుత్రం పృతిగృహ్ణీయా దప విద్ధ స్స ఉచ్యతే.
- శ్లో॥ 380. పితృవేశ్మని కన్యాతు యం పుత్రం జనయే దృహః ।
కానీనం తం వదేన్నామ్నా గూఢం కన్యానముద్భవం.
- శ్లో॥ 381. యాగర్హిణీ సంక్రియతే జ్ఞాతాజ్ఞా తాపివా సతీ ।
వోధస్స గర్హో భవతి సహోధ ఇహముచ్యతే,
- శ్లో॥ 382. యావత్త్యా పరిత్యాక్త్వా విధవా స్వేచ్ఛయాపివా ।
ఉత్పాద యేత్సునర్హుత్వా న పౌనర్భవ ఉచ్యతే.
- శ్లో॥ 383. సాచేదక్షత యోనిస్యాదగతః పృత్యాగతాపివా ।
పౌనర్భవేన భర్తాసా పునస్సంస్కార మర్హతి.
- శ్లో॥ 384. మాతాపితృ విహీనోయః త్యక్తోవా స్యా దకారజాత్ ।
ఆత్మానం స్పర్శయే ద్యస్మై స్వయం దత్తస్తు నన్మృతః.
- శ్లో॥ 385. క్రీణీయాద్యస్త్యపత్యార్థం మాతాపితౌ ర్యమంతికాత్ ।
సక్రీతక సుతస్తస్య సదృశోఽసదృశోపివా.

261. ఔరసుడు లేనప్పుడు తక్కిన పుత్రులు కర్మాధికారులగుదురు కాని దాయ విభాగాధికార మార్గురికే ధర్మశాస్త్రము జెప్పినది.

- శ్లో॥ 386. ఔరస క్షేత్రజశ్చైవదత్తః కృత్రిమ ఏవచ ।
వోదోత్పన్నావ విద్ధశ్చదాయాదా బాంధవాశ్చషట్.

తా. ఔరసుడు, క్షేత్రజుడు, దత్తుడు, కృత్రిముడు, సహోధుడు, అప విద్ధుడు, వీరార్గురికరు లేనప్పు డొకడు దాయాదులగుదురు.

- శ్లో॥ 387. సర్వేషామపి తు న్యాయం దాతుం శక్త్యా మనీషిణః ।
గ్రాసాచ్ఛాదన మాత్రంతు పతితోహ్యదేయాచ్ఛసః.

తా. భాగార్హత లేనివారలందరకు కూటికి గుడ్డకు తగినంత శక్త్యను సారముగ బుద్ధిమంతు డీయ్యదగును. యివ్వనియెడల పతితుడగును.

శ్లో॥ 388. క్షేత్రజాదీన్నతానేతా నై కాదశ యధోధితాః ।

పుత్ర పృతినిధీనాహుః క్రియాలోపా న్మనీషిణః.

తా. క్షేత్రజాది పదునొకండు పుత్ర ప్రతినిధు లనబడుదురు. వీరు లేకుండిన మృతుని కంత్యక్రియలు జేయు పుత్రులుండరని బుద్ధిమంతు లందురు.

262. ఔరసుడు, దత్తుడు, లేనప్పుడు పుత్రికాపుత్రు డధికారి యగును. పుత్రికా పుత్రులందు జ్యేష్ఠ భాగము సంక్రమించదు.

శ్లో॥ 389. పుత్రికాయాం కృతాయాంతు యది పుత్రో నజాయతే ।

సమంతః ప్రవిభాగ స్యాజ్జ్యేష్ఠతా నాస్తి హిప్రియః.

తా. పుత్రులు లేనప్పుడు పుత్రికలు విభాగించుకొనగ నందరు సమాన ముగ భాగార్హులగుదురు వారి యందు జ్యేష్ఠ భాగ కల్పన యుండదు.

2. దాసీ పుత్రుడు = ద్రవ్యములందు దాసీ పుత్రునకు దాయాధికారము లేదు. జీవన మాత్రమున కధికారియగును.

శ్లో॥ 390. జాహ్మణ క్షత్రియ విశాం శూద్రా పుత్రో న రిక్తభాక్ ।

యదేవాస్యపితా దద్యా త్తదేవాస్య ధనం భవేత్.

తా. బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, వైశ్యులకు బుట్టిన దాసీ పుత్రుడు దాయాధికారి కాజాలడు. వానికేది తండ్రి యిచ్చునో అదే వాని ధనమగును.

2. మృతునికి పై జెప్పిన పుత్రాది సపిండంత మెవ్వరులేని పక్షమందు బ్రాహ్మణుని ద్రవ్యమునకు వాని గురువు, శిష్యుడు, శోత్రియ బ్రాహ్మణులు దాయాదులగుదురు. వీరులేనప్పుడు జాహ్మణుని ద్రవ్యమునకును, ఇతరుల ద్రవ్యమునకును రాజు దాయాదుడు.

3. అంగ వికలాదులకును, పండులకును, దుర్మార్గులకును మృతుని ధనమం దధికారములేదు. భార్య యాచనపై యివ్వవచ్చును.

4. అనులోమ విలోమ జాతులకు దాసీ పుతుని విధమగును.

శ్లో॥ 391. క్షేమం పూర్తం యోగమిష్ట మిత్యాహస్తత్వదర్శనః ।

అవిభాజ్యే తు తే పోక్తౌ శయ సంతృప్త మేవచ.

తా. క్షేమమనగ పూర్తము ఇష్టమనగ యోగము, ఈ యోగ క్షేమము లవి భాజ్యములని బుద్ధిమంతులందురు. మఱియు నన్నము (పండినది) మంచము లివికూడను విభాగించుకొన దగని వందురు.

5. మృతుని ధనమునుండి వాడు భోగించిన స్త్రీలందరికిని పరలోకభీతిచే నన్న వస్త్రములకు తగినంత ఇవ్వవలయును కాని ప్రాతి లోమ్య స్త్రీల కేదియు నివ్వరాదు. వారితో సంగమించుటే మహాపాతకము. వధార్హ ప్రాయశ్చిత్త మనిరి.

సూత్రము ౨౯. “యతోయమః ప్రభవౌ భూతానాం” అనగా లక్షణయాయమ శబ్దమునకు జ్ఞానార్థము, ప్రభవ శబ్దమునకు జన్మల గ్రహణ (సంసారమందు తిరిగి పుట్టుట) ఇవే శ్రేయః ప్రేయస్సులనబడుచున్నవి. ఉభయధ ఫలములు ధర్మముచే గలుగునని వేదములు జెప్పుచున్నవి.

శ్లో॥ 392. చాతుర్వణ్యం త్రయో లోకా శ్చత్వార శ్చశ్రీమాః పృథక్ ।

భూతం భవ్యం భవిష్యంచ సర్వం వేదాత్ప్రసిద్ధిమైత్.

తా. నాలుగు వర్ణములు, మూడు లోకములు, నాల్గొకమములు గల వని భూత, వర్తమాన, భవిష్యత్తులం దుండునని వేదములే తెలుపుచున్నవి. అనగా హింసానుగ్రహితులు దెలిసిననే దెలియబడుగాని యన్యథా తెలిసి కొను టశక్యము.

సూత్రము ౩౦. “ధర్మిణాం విశేషేణ స్వర్గం లోకం, ధర్మ విదాపోఽతి జ్ఞానాభినివేశాభ్యాం” అనగా ఆజ్ఞాంతము ధర్మాచరణ జేసినచో

ధర్మజ్ఞుడు, లోకమాన్యు డనబడును. ధర్మజ్ఞుడు స్వర్గ రూప ఫలమునే గాని, మోక్షమునుగాని యధాభిసంది పొందును.

సూత్రము ౩౧. “ఇతి ధర్మోధర్మః” అనగా ఇతి శబ్దము ప్రకార వాచిగాన వై విధమున జెప్పినట్లు నడుచుకొనగ నధి ధర్మమనబడును. శాస్త్ర పరి సమాప్తికి ద్వీవారము జెప్పబడినది ఇట్లు వ్యవహార కాండ గౌతమ సూత్రము లందలిది పూర్తి యగుటతో గౌతమ సూత్రముల సంగ్రహ మైనది.

ధర్మశాస్త్ర కాండము సమాప్తము.

ఆర్ష విజ్ఞాన సర్వస్వము

ద్వితీయ గుచ్ఛము

9. ఆచార కాండము

దైనిక చర్య

282. గౌతమబుద్ధి క్రియాకాండ యందాచరముల సంగ్రహించెను కాని యవి మిక్కిలి సంగ్రహములై నందున వానికి యనుకూలమైన నితర శాస్త్రములందలి ఆచారధర్మముల సంగ్రహించి యాచారకాండయందు ధర్మశాస్త్రకాండమున కనుబంధముగ ననువదింప బడినది. ఇవియాచరణ యోగ్యములై నందున విధులనబడినవి. వర్ణాశ్రమాచార రూపధర్మముల నాచరించిననే యవియర్థ వంతములగును.

శ్లో॥ 393. శర్వాగమానా మ్మాచారః పృథమం పరికల్ప్యతే ।

ఆచారః పృథవోధర్మః ధర్మస్య పృథురచ్యుతః ।

తా. సమస్తాగమములందు (తంత్రీములందు) ఆచారమే ముఖ్యధర్మ మని జెప్పబడినది. ఆచారములతో ధర్మము జనించును. ధర్మమున కీశ్వరుడు పృథువు (నియామకుడు).

శ్లో॥ 394. ఆచారాలభతే ధర్మమౌచారాలభతే ధనం ।

ఆచారాలభతే సౌఖ్యమాచారాన్మోక్ష మశ్నుతే ।

తా. ఆచారమునుండి ధర్మము, దానితో ధనము గలుగును. ఆచారము ననే సౌఖ్యము, మోక్షము గలుగును.

శ్లో॥ 395. నకులంకులమిత్యాహ రాచారః కులముచ్యతే ।

ఆచార రహితో రాజన్యేహనా ముత్యోనందతే.

తా. ఆచారమే కులమనబడును. ఆచారములేని వంశములు వంశము లనబడజాలవు. ఆచార రహితు డిహపరములందు సుఖంపజాలడు. ఇట్లు భీష్ముడు ధర్మరాజుతో జెప్పెను.

283. దైనిక నిత్య విధుల నాచరించుట ఆచారమనబడును. ఇదే వర్ణాశ్రమాచార రూప ధర్మము. దైనిక నిత్య చర్యలనగా ఉషః కాలమందు నిద్ర మేల్కొని మరల రాత్రి నిద్రించువరకాచరింపదగిన విధులు.

శ్లో॥ 396. పంచ పంచ ఉషః కాలః సప్తం చారుణోదయమ్ ।

అష్ట పంచ భవేత్ప్రాతః శేషస్సూర్యోదయ స్మృతః.

తా. ఒకదిన మందరువది ఘడియలలో (24 ఘంటలలో) 56 వ ఘడియ (శేష రాత్రి) ఉషఃకాలము, 57 వ ఘడియ అరుణోదయ కాలము, 58 వ ఘడియ ప్రాతఃకాలము, శేష కాలము సూర్యోదయ మనబడును.

2. ప్రతి మనుజు డుషఃకాలమునందే నిద్ర మేల్కొని లేచి లఘు శంక దీర్చుకొనవలెను. అప్పుడు ప్రశాంతముగ తన హృదయ కమలమునందే యున్న అంగుష్ఠ మాత్ర పురుషుని (పరమేశ్వరుని) ధ్యానించ వలయును.

3. ధ్యానము జేయనేరకున్నవారు పరమేశ్వరుని సగుణ నిర్గుణముల డెలుపు పద్య, గద్య, పాటలచే స్తుతి జేయవలయును. ఉదాహరణగా.

ప్రా త స్మృ ర ణ ము

397. శ్లో॥ ప్రాతఃస్మరామి హృది సంస్థిత మాత్మ తత్త్వం ।

సచ్చిక్షుఖం పరమహంస గతిం తురీయం ।

యత్స్వప్న జాగర సుషుప్తిమ వైతినిత్యం ।

తద్రూహ్మ నిష్కలమహం ప్రణతోస్మి నిత్యం॥

398. శ్లో॥ ప్రాతర్పజామి మనసా వచ సామగమ్యం ।
వాచో విభాంతి నిఖిలాయ దనుగ్రహేణ ।
యన్నేతి నేతి వచనై ర్నిగమా అవోచం ।
తం దేవదేవ మజ మచ్యుత మాహు రగ్రగ్యం॥
399. శ్లో॥ ప్రాతర్నమామి తమసః పరమర్క వర్ణం ।
పూర్ణం సనాతనపదం పురుషో త్తమాఖ్యం ।
యస్మిన్నిదం జగ దశేష మఖండ మూర్తై ।
రజ్జ్వం భుజంగమ ఇవ ప్రతిభాతి సద్యః॥
400. శ్లో॥ శోకత్రయ మిదం పుణ్యం లోకత్రయ విభూషణం ।
ప్రాతఃకాలే పఠేద్యస్తు సగచ్ఛే పరమాంగతిం॥
- ఇట్లు నిర్విశేష పరమాత్మ స్తుతి చేయవచ్చును.
401. శ్లో॥ ప్రాతఃస్మరామి లలితా వదనారవిందం ।
బింబాధరం పృథుల మౌక్తిక శోభినాసం ।
అకర్ణ పూర్ణ నయనం మణికుండ లాఢ్యం ।
మందస్మితం మృగమదోజ్వల ఫాలదేశం॥
402. శ్లో॥ ప్రాతర్పజామి లలితాభుజ కల్పవల్లీం ।
రత్నాంగుళీయ లసదంగుళ పల్లవాఢ్యాం ।
మాణిక్య హేమవలయాంగ దళౌభమానాం ।
పుండ్రేక్షచాప కుసుమేషు సుుణీర్దధానాం॥
403. శ్లో॥ ప్రాతర్నమామి లలితా చరణారవిందం ।
భక్తేష్ట దాననిపుణం భవ సింధుపోతం ।
పద్మాసనాది సురనాయక పూజనీయం ।
పద్మాంకుశ ధ్వజ సుదర్శన లాంఛనాఢ్యం॥
404. శ్లో॥ ప్రాతస్తువేపరశవే లలితా భవానీం ।
త్రయంతవేద్య విదితాం కరుణానవద్యాం ।
విశ్వస్య సృష్టి విలయస్థితి హేతుభూతాం ।
విశ్వేశ్వరీం నిగమ వాఙ్మన సోతిదూరాం॥
405. శ్లో॥ ప్రాతర్వదామి లలితే తవపుణ్యనామ ।
కామేశ్వరీతి కమరేతి మహేశ్వరీతి ।
శ్రీ శాంభవీతి జగతాం జననీ పరేతి ।
వాగ్దేవతేతివచసా త్రిపురేశ్వరీతి॥

406. శ్లో॥ యశ్లోకపంచక మిదం లలితాంబికాయాః ।

సౌభాగ్య భోగ లలితం పతతి ప్రభాతే ।

తస్మైదదాతి లలితా రుటతిః పృషన్నా ।

విద్యాశ్రియం విపులసౌఖ్య మనంత కీర్తిం॥

ఇట్లు సవిశేష పరమాత్మ స్తుతి జేయవచ్చును. లేదా తనకు వచ్చినట్లు పద్య, గద్య, పాటలనేగాని జదువవచ్చును. ఏదియురానివారు పరమాత్మను గురించి నమస్కారమును జేయవలయును.

4. ఓపికయున్నవారు దేవతలను, అశ్వినీ కుమారులను, సప్తఋషులను, మన్వాది పుణ్యరాజన్యులను, పృష్ఠోదాది భక్తులను, మహానదులను, కుల పర్యవసాయులను, సముద్ర, గో, భూ, హిరణ్యములను దలచి వారికి నమస్కరించవలయును.

శా చ వి ధి

2284. బహిర్దేశమందు శాచమాచరింప జనునప్పుడు కాళ్ళకు పాదుకలు (చెప్పలు) దొడిగి, తలపై గుడ్డచుట్టి, జన్నిదము కుడిచెవుపై జుట్టి బిపున నివీతముగనుంచి కమండలోదకము జేకొని వెళ్ళవలయును. త్రోవయందలి మలమూత్రాదుల దప్పించుకొనుచు నడువవలయును. భూమిపై తృణాదులవేసి దానిపై మలవిసర్జన జేయవలయును. ఇంటియందు శాచమాచరించునప్పుడు నియమిత మరుగు స్థలమందు (దొడ్డియందలి గుంటలో) మొదట పిరికెడు మన్నువైచి దానిపై మలవిసర్జన జేయవలయును. శాచమందు మౌనము విధియగును. విసర్జన జేయునప్పుడు భూమివంక జూచు చుండవలెనేగాని దిక్కుల, నాకసము వంక జూడరాదు. కమండలోదకము దూరముగనుంచి మలవిసర్జన జేయవలయును. విసర్జన పూర్తియైన పిమ్మట మెత్తని మన్ను గుదమునకు రాచుకొనుచు కమండలోదకముచే మలము బోవువరకు ప్రతాళన గావించుకొనవలయును. శిశ్నము వామహస్తమున ధరించి కమండలోదకముచే గుద, శిశ్న ప్రతాళన గావించవలయును. పిదప జలాశయముజేరి శుద్ధోదకముచే హస్త పాద ప్రతాళన గావించవలయును.

2. మలమూత్రాదుల విసర్జన జలాశయ సమీపమందేగాని, జలంలో, త్రోవ లందు, దేవాలయావర్ణమందు, వృక్షచ్ఛాయలందు, పుట్టలందు, గోష్ఠము లందు జేయరాదు.

3. మలవిసర్జన దినమానమం దుత్తరాభిముఖముగ, రాత్రి దక్షిణాభి ముఖుడై జేయవలయును. అప్పుడు తన హస్తముల తలపై నుంచుకొన రాదు. రోగాతురుడైన మహావాతాది భయాదులందు దిజ్ఞీయములేదు. భూమిని పార్శ్వించి మలవిసర్జన జేయవలయును.

407. శ్లో॥ కేశవస్వార్థ భూదేవీ జగద్రాత్రీ వసుంధరా ।

విశ్వంభరా, క్షమాయస్మాత్త స్మాచ్ఛాద్యమలం త్యజేత్॥

తా॥ భూదేవీ నీవు కేశవున కర్తురాలవు. జగత్తును పోషించు వసుంధరవు. విశ్వమును భరించెదవు, క్షమగల్గినదానవు యని స్తుతినిచేసి గడ్డిపరచి మలవిసర్జన జేయవలయును.

6. ప్రక్షాళనందు గుదమైదుసార్లు, లింగమును మూడుసార్లు, వామహస్త మొకసారి, మఱిల రెండు హస్తముల రెండుమార్లు కడుగుకొనవలయును. ఈ శౌచవిధి స్త్రీ పురుషులకును, సమస్త వర్ణాశ్రమముల వారికిని సమా నము. రాత్రిపూట శౌచమం దీ విధి సగము గావచ్చును. ఆతురునికి, జాటసారికి దీనిలో సగమునందు సగమగును. యతి, బ్రహ్మచారులకు రెండంతలు. శౌచమందు శ్వాస, వరాహాది నికృష్ట జంతువులను, రజస్వలా దులను జూడరాదు. ఇట్టి శౌచవిధి తెలియకున్నచో జేసిన కర్మలు నిష్ఫలములగును.

దం త ధా వ న వి ధి

285. శౌచాంగము దంతధావనము. పూర్వోత్తర దిశలం దెందేని గూర్చుండియే దంతధావన మొనరించవలయును. నిలుచుండి, తిరుగుచునే గాని దంతధావన జేసికొనరాదు. దంతకాష్ఠము జేనెడు పొడుగు, పొట్టుతో నుండవలయును. పులుపు, వొగరు, చేదు, సుగంధముగల నేదైన భక్ష్యయోగ్యమగు వనస్పతిని దంతకాష్ఠముగ గైకొనవచ్చును. తాలహిం

తాదులు వర్జితములు, కుకుభామ్రాశోక కపిత్థాదులు దంతకాష్ఠములుగ జేకొనవచ్చును. సూర్యోదయాత్పూర్వమే దంతధావన గావించవలయును. తూర్పువైపు దంతధావనచేసిన ఆరోగ్యము, దక్షిణమందు రోగము, పశ్చిమమందు దారిద్ర్యము, ఉత్తరమున భోగము గలుగును.

408. శ్లో॥ ఆయుర్బలం యశోవర్చః ప్రజాపత వసూనిచ ।

బ్రహ్మ పృజ్ఞాం చ మేధాం చ త్వన్నోదేహి వనస్పతేః॥

తా॥ ఆయుష్వమును, బలమును, కీర్తిని, కాంతిని, సంతానమును, పశువులను, ధనమును, బ్రహ్మజ్ఞానమును, బుద్ధిని మా కిమ్మని చెట్టును ప్రార్థించి దంతకాష్ఠమును దీసికొనవలయును.

2. అష్టమి, ద్వాదశి, చతుర్దశి, పర్వదినములు, పాడ్యమి, నవమి, జన్మనక్షత్రములందు దంతకాష్ఠతో దంతధావన జేసికొనరాదు. నిషిద్ధదినములం దామ్రపత్రముతో దంతధావన మొనరించవలయును. తర్జనీ (చూపుడు వేలి)చే దంతచాలన జేయరాదు. జేసిన పితృలకు హానిజేసిన వారగుదురు.

3. మధ్యమవ్రేలుచే దంతధావన జేసికొనవలయును. దంతకాష్ఠమును ధావనానంతరము చీల్చి పడవేయవలయును. పిదప పరిశుద్ధ జలముచే దంతధావన పూర్తిచేయవలయును. గండూషముచే పూర్తియగును. ఇట్లే ప్రతిదిన మాచరించుట విధి యనబడినది. దీనితో శుచియగును. ఈ శౌచము స్నానాంగము. ధర్మశాస్త్ర కాండయందు స్నానము లైదు విధములని జెప్పబడినవి. వారుణీ స్నానము శక్తుని గురించి తక్కిన వశక్తుని గురించి యందే వివరము గలదు. కాని వారుణీ స్నానవిధి వివర మచ్చట జెప్పనందుల కిచ్చట యా స్నానవిధి వివరించనగుచున్నది.

1. స్నానసంధ్య విధి

286. ఉదకమందు స్నానము జేయుట వారుణీ స్నానము. స్నానము, సంధ్యావందనము గలసిన దొక నిత్యకర్మయగును. స్నానసంధ్యల జేసినచే నిత్యకర్మలం దధికారియగును. నిత్యకర్మ లారువిధములు. ఇవి ప్రతిదినమం

దాచరించవలయునను విధిగలదు. ఉదయాత్పూర్వమే స్నానము జేయ వలయును.

409. శ్లో॥ స్నానం సంధ్యా, జపో, హోమా, దేవతానా చ పూజనం ।

అతిథ్యం, వైశ్యదేవం చ షట్కర్మాణి దినేదినే ।

షట్కర్మ నిరతో రాజ బ్రాహ్మణో నావసీదతి॥

తా॥ 1. స్నానసంధ్య 2. జపము 3. హోమము 4. దేవపూజ 5. అతిథి సత్కారము 6. వైశ్యదేవము ఇవి షట్కర్మలు. ఈ షట్కర్మల పరిచయ ముందాచరించుట విధి. అట్టి బ్రాహ్మణుడు దుఃఖపడడని భీష్ముడు ధర్మ రాజునకు జెప్పెను.

2. శ్లోకమందు క్రమవివక్షత లేదుగాన తగిన క్రమముగ షట్కర్మల సంగ్రహ వివరమిది :-

(1) స్నానవిధి=సముద్ర, నదీ, తటాక, కూప, భాండోదకములతో స్నానము జేయవచ్చును. ప్రతియుదక స్నానవిధులు వేరువేరు గలవు. సముద్ర స్నానమందు,

410. శ్లో॥ ఓం నమో విశ్వగుప్తాయ నమో విశ్వపరాయ తే ।

సాన్నిధ్యం కురు దేవేశ సాగరే లవణాంభస॥

411. శ్లో॥ అగ్నిశ్చ తే యోని రిడా చ దేహో ।

రేతోఽథ విష్ణు రమృతస్య నాభి॥

తా॥ విశ్వమును పాలించు విశ్వమున కుపకరించు ఉప్పునీళ్ళ రూపుడవైన సముద్రుడా నీకు ఓంకారపూర్వక నా నమస్కారము. నా సిన్నిధి గై కొనుము. నీవు విశ్వమునకు కారణుడవు. నీవలన అగ్ని యుత్పత్తి యైనది. నీ శరీరమే చంద్రుడు. నీ రేతస్సు విష్ణువు. అమృతము నీయందే బుట్టినది.

2. ఇట్లు ప్రార్థించి ఒక నారళము, జన్నిదము, ఒకకాని (నయావైన) సముద్రున కర్పించి స్నానము జేయవలయును.

3. సర్వత్రా నీళ్ళతో స్నానము జేయునప్పుడు రాత్రి ధరించిన వస్త్ర మొదలి రెండువస్త్రముల ధరించి (ఒకటి క్రిందికి, మఱొకటి ఉత్తరీయము)

స్నానము జేయవలయును. భాగీరథీ, గోదావరి మొదలగునవి మహా నదులు.

4. మహానదీ స్నానమందు నదికి నమస్కరించి, నదీ సమ్మూఖముగ, ఇత రత్ర తూర్పుముఖముగ స్నానము జేయవలయును. స్నానమునకు పూర్వము భైరవాజ్ఞ, తరువాత నదీ పార్శ్వనల జేయుటిట్లు :-

412. శ్లో॥ తీష్ఠ దంష్ట్ర మహాకాయ కల్పాంత దహనోపమ ।

భైరవాయ నమస్తుభ్య మనుజ్ఞాం దాతు మ్హ్వసి॥

413. శ్లో॥ యోసౌ సర్వగతో విష్ణుః చిత్స్వరూపీ నిరంజనః ।

స ఏవ ద్రవరూపేణ గంగాంభో నాత్ర సంశయః॥

5. యనుచు, నమస్కరించి యజ్ఞోపవీతముగ (సవ్యముగ) జన్మిదమంచు కొని జుట్టు ముడివిప్పి నాభిదఘ్న జలమందు ముడిగి స్నానమాచరించ నగును.

414. శ్లో॥ గంగా గంగేతి యోబ్రూయాద్వ్యజ్ఞానాం శతైరపి ।

ముచ్యతే సర్వపాపేభ్యో విష్ణులోక స గచ్ఛతి॥

యని గంగా స్నానమందు,

415. శ్లో॥ త్రియంబక జబోద్భూతే గౌతమస్యామ నాశిని ।

సప్తధా సాగరం యాతే గోదావరి నమోస్తుతే ॥

యని గోదావరి స్నానము.

6. ఇతర నదులందును, తటాక, కూపోద కాదుల స్నానమందు “యోసౌ” యను శ్లోకమాత్రమును జెప్పచు స్నానము జేయవచ్చును.

7. భాండోదక స్నానమందైదు ఘటములందు దర్భమిశ్రజలము నింపి దానితో స్నానము జేయవచ్చును.

416. శ్లో॥ బ్రహ్మణో ముఖసాహస్రం శివలింగ శతాని చ ।

విష్ణోర్నామ సహస్రాణి శిఖాయాగ్రంధికే సదా ॥

(యనుచు మరల జుట్టు ముడికి వేసికొనవలయును.)

8. నదీజల మాచమనముజేసి తీర్థరాశై న వరుణునకు నమస్కరించి మూడ ర్ఘ్యముల నదీజలముతో నతని కర్పించవలయును. పిదప

417. శ్లో॥ త్వం రాజా సర్వతీర్థానాం త్వమేవ జగతః పితా ।

యాచితం దేహి మే తీర్థం సర్వపాపాపను త్తయే॥

9. అనుచు మరల స్నానాచమనల జేసి దేశకాది సంకీర్తనతో నిత్య సంకల్ప మిట్లు జేయవలయును.

267. నిత్య సంకల్పము=శ్రీగోవింద గోవింద శ్రీమహావిష్ణో రాజ్జయా ప్రవర్తమానస్య, అత్రపృథివ్యాం, జంబూద్వీపే, భరతవర్షే, భరతఖండే, మేరోర్ధక్షిణ దిగ్భాగే (ఎచ్చట నుండువా రచ్చట దేశసంకీర్తన) జెప్ప వలెను. ఉ॥ (శ్రీకైల సోమ్యత్తరేదేశే కృష్ణావైన్యాం కృష్ణా గోదావర్యో ర్మధ్యే దేశే) గంగాదినదీ గర్భే ఇతరనదీ తటాకాదులందు (తన్మధ్యే) యన వలయును. సమస్త దేవతా, బ్రాహ్మణ, హరి, హరసన్నిధౌ, బ్రహ్మణ ద్వితీయపరార్థే ప్రథమపాదే ప్రథమదినే అస్మిన్వాప్యవహరిక (చాంద్రాది మానే) అప్పటికాల సంవత్సరే (వభవాది)....అయనే....మానే....వజ్రే, తిథౌ, వారే, నక్షత్రే, యోగే, కరణే, ఏవంగుణ విశేషణ విశిష్టాయాం శుభతిథౌ మమోపాత్త దురిత ఊయద్వారా శ్రీ పరమేశ్వర పీఠ్యర్థం సర్వేషాం పాపానాం ప్రాయశ్చిత్తార్థం గంగాది నామములతో స్నాన మహంకరిష్యే అనుచు స్నానముజేసి నదికిని, సూర్యునకును అర్ఘ్యమియ్య వలయును.

418. శ్లో॥ బ్రహ్మకమండలుసంఘాతే పూర్ణచంద్రనిభావనే ।

త్రైలోక్య వందితే దేవీ గృహజార్ఘ్యం నమోస్తుతే॥ (గంగకు)

419. శ్లో॥ బ్రహ్మాది శిఖరోత్పన్నే త్రికంఠకవిరాజితే ।

గౌతమప్రార్థితే దేవి గృహజార్ఘ్యం నమోస్తుతే॥ (గోదావరికి)

420. శ్లో॥ నమస్తే కమలనాభాయ నమస్తే జలకాయినే ।

నమస్తేస్తు హృషీకేశ గృహజార్ఘ్యం మయా హృతం (సూర్యునకు)

10. మఱల స్నానముజేసి వారుణీ మంత్రముల నిట్లు జెప్పుకొనవచ్చును.

శ్రుతి ౫౬. “ఓం హిరణ్య శృంగం వరుణం ప్రవద్యే తీర్థమ్మే దేహి యాచితః ।

యన్మయాభుక్త మసాధూనాం పాపేభ్యశ్చ ప్రతిగ్రహః ।

యన్మే మనసా వాచా కర్మజావా దుష్కృతం కృతం ।

తన్న ఇంద్రో వరుణో బృహస్పతి స్సవితాచ వునంతు పునః పునః ।
 నమోగ్నయేపు మతయే నమ ఇంద్రాయ నమో వరుణాయ ।
 నమ వారుణ్యై నమోద్యౌః యదపాం కూరం యదమేధ్యం ।
 యదశాంతం తదపగచ్చతాత్ అత్యాశనాదతీపానా ।
 ద్యచ్చ ఉగ్రాత్ప్రతిగ్రహేత్ తన్నోవరుణో రాజా పాణినాహ్యవమర్శతు ।
 సోహమ పాపో విరణో నిర్ముక్తో ముక్తకిల్బిషః ।
 నాకస్య పృష్ఠ మారుహ్య గచ్ఛేద్బ్రహ్మ సలోకతాం ।
 యస్యాపున వరుణః పునా త్వముమర్షణః పునాత్వముమర్షణః”

ఇట్లనుచు మునిగి స్నానము జేయవలయును. లేచి మరల నిట్లు.

శ్రుతి ౫౭. “ఇమమ్మే గంగేయమునేసరస్వతి స్తుతుధి స్తోమగ్ం ।
 సదశాపరుష్టియాఽసిక్ని యామృద్యృధేవిత స్త యార్జికీయే ।
 శృణుహ్యగ్ంషోమయా”

అనుచు తరస్సీతో జలము జూపవలెను.

శ్రుతి ౫౮. “ఋతంచ సత్యంచాభీర్ధాస్తసోధ్య జాయత ।
 తతోరాత్రి రజాయత తతస్సముద్రోరవః ।
 సముద్రాదరవః అధినంవత్సరోజాయత ।
 అహోరాత్రాణి విదధద్విశ్వస్య మిషతోవశీ ।
 సూర్యాచంద్రమసౌ ధాతాయథాపూర్వ మకల్పయత్ ।
 దివంచ పృథ్వీం చాంతరిక్ష మధస్సువః”

యనుచు నదీజలమం దంగుష్ఠముచే ప్రదక్షిణగా మూడుసార్లు జుట్టవలయును. మఱల స్నానముజేసి “అపోహిష్ఠా”ని వారుణ మంత్రములను, “శుచివోహ వ్యాది”పావమాన మంత్రములను జెప్పకొనుచు స్నానము జేయవలయును.

శ్రుతి ౫౯. “అద్ధ్యం జ్వలతి జ్యోతిరహమస్మి ।
 జ్యోతిర్జ్వలతి బ్రహ్మహమస్మి ।
 యోఽహమస్మి బ్రహ్మహమస్మి ।
 అహమస్మి బ్రహ్మహమస్మి ।
 అహమేవాహం జుహోమిస్సాహ”

యనుచు చేతిలో నీరుదీసికొని మ్రింగవలయును. స్వాహంతమందని యర్థము.

శ్లోతి ౬౦. “అకార్యకార్యవక్తీర్ణి స్తేనోభూజ హాగురుతల్పగః ।
 వరుణోపా మమమర్షణః తస్మా త్పాపాత్పూ ముచ్యతే ।
 రజోభూమి స్త్యమాగ్ం రోదయస్యః ప్రవదంతిధీరాః ।
 అక్రాన్త్యముద్రాః పృథమేతి ధర్మం జనయన్ప్రజా ।
 భువనస్యరాజావృషాపవిత్రే అధిసానోన్యే బృహతో మేవావృధే
 సువాన ఇందుః”

ఈ మంత్రము జెప్పుచు స్నానముజేసి దేవర్షి పితృతర్పణ స్నానాంగముగ జేయవలయును.

268. దేవతర్పణ పూర్వాభిముఖముగ సవ్యమున దోసిలితో నాల్గుసార్లు. (1) భూః (2) భువః (3) సువః (4) భూర్భువస్సువః దేవాగ్ స్తర్పయామి యనవలెను.

2. ఋషుల కుత్తరాభి ముఖముగ నిపీతితో నంజలి తనవంక ద్విప్పి వై జెప్పినట్లు నాలుగుసార్లు జేయవలెకాని అంతమందు భూఋషిగ్ స్తర్పయామి యనవలెను.

3. పితరులకు అపసవ్యముగ దక్షిణాభి ముఖుడై వై జెప్పినట్లే నాల్గంజలి కుడికి ద్విప్పిన తర్పణలగును. కాని అంతమందు భూః పితృగ్ం స్వధాన మస్తర్పయామ్యనవలెను. పిదప నదే దిశవంక వైకి జూచుచు తన పితృ పితామహ ప్రపితామహుల నామ గోత్ర శర్మ శబ్దము, మాతృ, పితామహి, ప్రపితామహి నామగోత్ర పదశబ్దముచే, ఇట్లే మాతామహ మాతుః పితామహ మాతుః ప్రపితామహుల నామగోత్ర శర్మ శబ్దము, వారి భార్యలు మాతామహి,మాతుః పితామహి, మాతుః ప్రపితామహి నామ గోత్ర పదశబ్దముల జేర్చి యుచ్చారము జేయవలయును.

2. అపసవ్యముగనే స్నానము జేసి మరల సవ్యమగుచు స్నానమాడి ఆచమన క్రింది మంత్రమున జేయవలెను.

421. శ్లో॥ శరీరే జర్ఘ్రితే భూతే వ్యాధి గృస్తే కశేచరే ।
 జ్ఞానధం జాహ్నుపీ (గౌతమీ) తోయం
 వైద్యో నారాయణోహరిః.

౬౧. శ్రుతి॥ “ఆపోవా ఇదగ్ం సర్వం విశ్వాభూతాన్యాపః ।
 ప్రిణోవాపః పశవోన్నమాప్రోమృతమాపః ।
 సం బ్రీడా పోవిరాడాపః స్వరాడాపో చందాగ్ం స్యాపః ।
 యజాగ్ంప్యాపో జ్యోతిగ్ం ప్యాపోసత్యమాపో సర్వాదేవతా
 భూర్భు వస్సువరావ ఓం” యనుచు స్నానము జేసినది నుండిలేవి.

422. శ్లో॥ యన్మయా దూషితం తోయ శారీర మల సంభవం ।
 తస్యపాప విశుద్ధ్యర్థం యజ్ఞాంతర్ప యామ్యహం.

తా॥ ఇట్లు శెప్పి దోసిలి యుదకము నదీ యొడ్డుపై బడవేయ వలయును.

423. శ్లో॥ యేషు వృక్షేషు గుల్మేషు వర్తంతే పితరోమమ ।
 తేషా మాప్యాయ నార్థాయ ఇదమస్తి శిఖోదకం.

తా. ఇట్లునుచు జుట్టి పిండిననీ శ్లవసవ్యముగ నదీ యొడ్డుపై వేయ వలెను.

424. శ్లో॥ యేకేచాన్మత్కు లేజాతాఽపుత్రాగోత్రిణో మృతాః ।
 తే గ్వహంతు మయాదత్తం వత్త్ర విషీడ నోదకం.

తా. ఇట్లునుచు నపసవ్యముగనే బట్ట పిండిన నీళ్ల నదీ యొడ్డుపై వేయ వలయును.

2. తరువాత మఱల నదీ స్నానము మౌనముగ జేసి ఆచమనము జేయ వలెను. ఉత్తీర్ణుడై తుడుచుకొని యంచులగల, ఖండింప బడనివి యగు రెండు శుభ్ర వస్త్రముల ధరించి శుచి ప్రదేశమందు సవ్యయజ్ఞోపవీతుడై గూర్చుండి సుండాచమనముల (పూరాణోక్తస్మృత్యుక్త) జేసిన పరి శుద్ధుడు కర్మాధికారి.

ఆచమనవిధి

269, ఆచమన భేదములు మూడివి:— 1. పురాణోక్తము 2. స్మృత్యుక్తము 3. శ్రుత్యుక్తము. వీనిలో పురాణోక్తము శౌచాంగము, స్మృత్యుక్తము కర్మాంగము, గాయత్రీ మంత్ర జప, బ్రహ్మయజ్ఞాంగ మైనది శ్రుత్యుక్తము.

1. పురాణోక్తమనగా = గోకర్ణాకృతిగ దక్షిణహస్త సంహతాంగుళి యగుచు (కుడిచేతి వ్రేళ్లు గలిపి అంగుష్ఠమును మధ్య వ్రేలు మధ్యరేఖ కంటించ గనిది గోకర్ణాకారమగును) సవ్యముగ (జన్నిదమును యెడమ భుజము వైపుండి కుడిచేతికి క్రిందుగ వ్రేలాడగ) మినుపగించి మునుగు ప్రమాణమున జలము గైకొని చప్పుడు గాకుండునట్లు కేశవాది మూడు నామములతో మూడు మార్లు పానముజేసిన నిది పురాణోక్తాచమన మగును.

2. కేశవాయ స్వాహా, నారాయణస్వాహా, మాధవాయస్వాహా, ఇట్లు స్వాహాంతమున నీళ్లు పానము జేయునప్పుడు జాహ్నుణు డానీరు నాభి నంటుదనుక నాగి రెండవ, మూడవ సారి పానముల్లే జేయవలయును. ఉత్రియుడాచమన జలము హృదయము జేరువరకు, వైశ్యుడట్టి జలము కంఠగతమగు వరకు, శూద్రుడు పెదవుల స్పర్శయగువరకు అగుచు పానము జేయవలయును. పిదప గోవింద, మాధవ నామములచే నమః యనుచు క్రమముగ రుండు హస్తముల నొకదానిచే నొకటిని కడుగవలెను. మధు సూదన, త్రివిక్రమ నామాంతములందు నమః యనుచు దక్షిణహస్త అంగుష్ఠ మూలములచే పెదవులు మూసి దానిపై రెండు సార్లు దుడుచ వలయును. ఇదే హస్తముచే రెండుసార్లు శిరముపై నీళ్లు వామన శ్రీధర నామములతో జల్లుకొన వలయును. ఇట్లే హృషీకేశ నామముతో నొక సారి యెడమహస్త తలమందు కుడిచేత నీళ్లు జల్లవలెను. యట్లే నీళ్లు దీసికొని పద్మనాభాయనమః యనుచు రెండు పాదములపై చల్లవలయును. దామోదర నామముతో నట్లే శిరముపై యొకసారి జల్లవలెను. సంకర్షణ నామముతో పిడికిలివంచి పృష్ఠ భాగముచే మూసిన పెదవుల నంటవలయును. వాసుదేవ, ప్రద్యుమ్న నామములతో క్రమముగ కుడి యెడమ ముక్కు తిమ్మైల తర్జన్యంగుష్ఠముల గలిపి నంటవలయును. అనిరుద్ధ, పురుషోత్తమ నామములతో క్రమముగ కుడి యెడమ కన్నుల మధ్య మాంగుష్ఠముల గలిపి నంటవలయును. అధోక్షజ, నారసింహ నామములతో క్రమముగ కుడి యెడమ చెవుల బిలమున నంగుష్ఠ అనామి

కల గలిపి యంటవలెను. అచ్యుతాయనమః యనుచు కనిష్ఠికాంగుష్ఠముల గలిపి నాఖి నొకేసారి స్పృశించవలెను. ఇట్లే జనార్దనాయనమః యని హస్తతలముతో నొకేసారి హృదయమును, ఉపేంద్రాయ, హరయే నమః యనుచు క్రమముగ కుడి యెడమ భుజములపై యన్ని వ్రేళ్లచే నంటవలయును. శ్రీ కృష్ణాయనమః యనుచు శిరముపై హస్తతలముచే నంటవలెను, ఇదే పురాణోక్తాచ మనము సర్వత్ర శౌచాంగముగ ననువర్తించును.

2. స్మృత్యుక్తాచమనము—పై జెప్పినట్లు గోకర్ణాకృతిగా నీళ్లు దీసి కొని మౌనముగా మూడు సార్లూచమనము జేయవలయును. గోకర్ణాకృతిగ చమనము జేయుట విధి. జేయకున్న యానీటి పానము సురాపాన సమ మనబడినది. ఇట్లే కర్మయందు రెండు చేతుల మోకాళ్ల మధ్య మంచుట విధి యనబడినది.

సూత్రము 32. “త్రిరాచామేద్విః పరిమృజ్య సకృదుప స్పృశ్యయత్సవ్యం పాణిం పాదౌప్రోక్షతి | శిరః, చక్షుషి, నాసికే, శ్రోత్రే, హృదయమాలభ్య అనగా పై జెప్పినట్లు మూడూచమనల చేసి అంగుష్ఠము గలియెని యన్ని వ్రేళ్ల గలిపి నొకేసారి మూసిన పెదవులంటుట సకృదుప స్పృశ్య యగును. యెడమ హస్త తలమందు, రెండు పాదములపై నీళ్లను చల్లుట సవ్యం పాణిం పాదౌ ప్రోక్ష్య యనబడును. శరః యనుచు నీళ్ల నెత్తిపై చల్లుకొనవలెను. చక్షుషి యనుచు మధ్య మాంగుష్ఠముల గలిపి కుడి యెడమ కన్నుల నంటుట, నాసికే యనుచు తర్జన్యంగుష్ఠములతో కుడి యెడమ ముక్కు తిమ్మెలంటుట, “శ్రోత్రే” యనుచు ననామి కాంగుష్ఠముల గలిపి కుడి యెడమ చెవుల బిలములంటుట, హస్తతలముతో హృదయము నంట హృదయ మాలభ్య యనబడును. ఇదే యర్థము నీ క్రింది శ్లోకము చెలుపును.

425. శ్లో॥ త్రిరాచామేదపః పూర్వం ద్విరు న్మృజ్యాత్తతో ముఖం ।

భావిచోప స్పృశే దద్విరాత్మానం హృదయం శిరః.

3. శ్రుత్యాచమనము = మొదట గాయత్రీ మంత్ర పాదములందొక్కొక్క పాదముచే నొక్కొక ఆచమనము జేయవలయును. స్నాహంతమందు వైశిష్టిసట్లు పానమగును. తరువాత నాపోహిష్ఠాది మంత్రములందలొక్కొక పాదముచే పురాణోక్త విధానముగ చేతుల కడుగుట మున్నగునవి జేయవలయును. ఓం భూ యశుచ ముష్టినివంచి వృష్ట భాగముతో నొకేసారి మూసిన వెడవుల స్పృశించవలెను. ఓంభువ, ఓం గం సువ యశుచ క్రమముగ కుడి యెడమ నాసికా ఓలముల తర్జన్యంగుష్ఠముల గలిపిన వ్రేళ్లతో నంటుట, ఓంమహా, ఓంజనః యశుచ మధ్య మాంగుష్ఠముల గలిపి కుడి యెడమ కన్నుల క్రమముగ నంటుట, ఓం తహః, ఓం సత్యమనుచు ననామి కాంగుష్ఠముల గలిపి కుడి యెడమ చెవుల ఓలముల క్రమముగ నంటుట, ఓంతత్స పితుర్వరేణ్య మనుచు కనిష్ఠి కాంగుష్ఠములగలిపి నాభి నొకేసారి యంటుట, ఓం భర్గోదేవ స్యధీ మహి యశుచ హస్తతలమున హృదయమంటవలెను. ఓం కీ యో యోనః ప్రచోదయాత్, ఓమాపోజ్యోతీ రససో యశుచ కుడిచేతి యన్ని యంగుళములతో క్రమముగ కుడి యెడమ భుజములపై నంటుట, “అమృతం బ్రహ్మ భూర్భు వస్సువరోం” యశుచ దక్షిణ హస్తతలముతో శిరపై నంటవలెను. ఈ శ్రుత్యాచమనతో త్రివిధాచమనలు పూర్తియగును.

2. త్రివిధాచమనల జేయువాడు పరిశుద్ధుడు కర్మాధికారి యగును. వామహస్తముచే నాచమనల జేయరాదు. కటి సూత్రము (మొల దారం) ఇతరులు ఉంచుకొనరాదు. (బ్రహ్మచారికి మాత్రముండ దగినది) గృహస్థాదులుంచుకొన నశ్రావ్యమైతది కర్మలు వారు జేసినవి నిష్ఫలములగును. ఈ యాచమన విధి త్రైవిద్యులందరికిని, అన్ని యాశ్రమముల వారికిని, అనువర్తించును. స్నానానంతరమాచమనములు చెందుజేసి భస్మధారణ జేయవలెను.

270. భస్మధారణ విధము = భస్మమనగా గోమయ పిడకల గాల్కగ వెడలు తెల్లని శుభ్రమైన పొడి భస్మము. ఇది యగ్నిసంభూత మనటదును.

426. శ్లో॥ త్రైవర్ణికానాం సర్వేషా మగ్నిహోత్ర సముద్భవం ।

ఇదం ముఖ్యం గృహస్థానాం విరజానలజం భవేత్.

తా. త్రైవర్ణ్యులందరికిని అగ్నిహోత్రమున బుట్టిన భస్మమగును కాని, గృహస్థునికి మాత్రము విరజా హోమముచే గాల్పబడిన భస్మము ముఖ్యమగును.

427. శ్లో॥ విరజానలజంచైవ ధార్యం ప్రోక్తం మహర్షిభిః ।

కౌపాసన సముత్పన్నం గృహస్థానాం విశేషతః.

తా. విరజాహోమాగ్నిచే బుట్టిన భస్మమునే ధరించుట ముఖ్యమని మహర్షులందురు. గృహస్థున కౌపాసనాగ్ని సముత్పన్నమైన భస్మ ధారణ విశేషమనిరి.

428. శ్లో॥ సమిదగ్ని సముత్పన్నం ధార్యం వై బ్రహ్మచారిణః ।

శూద్రాణాం శ్రోత్రియాగార పచనాగ్ని సముచ్ఛవం.

తా. సమిద్దోమాగ్నిచే బుట్టిన భస్మధారణ బ్రహ్మచారులకగును. శ్రోత్రియ బ్రాహ్మణుని వంటాగ్ని నుద్యవించిన భస్మము శూద్రుడు ధరించ వలయును.

429. శ్లో॥ యతీనాం జ్ఞానదం ప్రోక్తం వనస్థానాం విరక్తకం ।

అతిపర్ణాశ్రమీణాంతు శ్మశానాగ్ని సముద్భవం.

తా. భస్మధారణచే యతులకు జ్ఞానము, వానప్రస్థులకు వైరాగ్యము గలుగును. అవధూతలు శ్మశానాగ్ని ధరించవలయును.

271. “సద్యోజాతాది” పంచవేద మంత్రములచే వామహస్తతల మందు భస్మము గ్రహించి “అగ్నిరితి భస్మ, వాయురితి భస్మ, జలమితిభస్మ, స్థల మితి భస్మ, వ్యోమేతిభస్మ” అని చెప్పినదానియందు కొంచ ముదకము గలిపి “మానోమహంతం మానోరుద్రరీషః” వరకు మంత్రించి “మాన స్తోకే... నమసా విధేమ” వరకైన మంత్రములతో రెండు హస్తములచే దుడిచి “త్రియంబంకం యజామహే” యను మంత్రముచే దక్షిణ

హస్తాంగుష్ఠముచే లలాటమందు మధ్యరేఖ కుడి భ్రూనుండి యెడమ భూి (కంటిబొమ్మ) వరకు గీతపడునట్లు గీయవలెను. ఈ గీత పైకి, క్రిందికి రెండు గీతలు పడునట్లు మధ్యమ, అనామిక రెండు వ్రేళ్లచే క్రిమ ముగ యెడమనుండి కుడికి గీయవలయును. ఇట్లు మూడు రేఖలు లలాట మందు గనుపించవలయును. తరువాత భుజములందు, వక్షస్థలమందు, నాభి, పృష్ఠ భాగము, పాదాదులందల్లై భస్మరేఖలు గనుపించునట్లు గీయవలయును. గోపీ చందనము, తిరుమణి ధరించు వారూర్ధ్వ వుండ్ర ములు మూడు రేఖలు నుంచవలయును. శూన్యకపాల ముండరాదు.

2. స్త్రీలు స్నానమునకు పూర్వమే శౌచవిధి పై జెప్పి నట్లాచరించి సూర్యోదయాత్పూర్వము మంగళ స్నానము (నూనెరాచుకొని యుడుకు నీటితో) పసుపురాచుకొని జేయవలయును. శుభ్ర వస్త్రముల (చీర రెవికె) ధరించి కుంకుమతో నలంకరించుకొన వలయును.

272. శుచి ప్రదేశమందు (అలికిన భూమిపై) చేలాజిన కుళోత్తరముగ నాననముల పరచి దానిపై గూర్చుండి సంధ్యా వందనము జేయ వలయును. దేవాలయ, నదీపులిన, పర్వతారణ్యాది ప్రదేశములు స్వత శ్శుద్ధ ప్రదేశములు, గృహోద్భృతరములందు భూశుద్ధి మంత్రములతో జేసి కొనవలయును.

భూ శు ద్ధి

273. మనశ్శాంతిని భంగపరచు నానావిధ భూతములు భూమి నాశ్రయించి యుండును కావున విరోధికర భూతములను వెడలించుట భూశుద్ధి యందురు. భూశుద్ధిని గావింపకున్న కర్మలదంతరాయ మేర్పడవచ్చును.

430. శ్లో॥ ఉత్పతం త్వహభూతాని పృథి వ్యాంతర వాసినః ।

అసనాదో నమస్కృత్య బ్రహ్మకర్మ సమారభే.

431. శ్లో॥ అపసర్పంతు తే భూతాయే భూతాభూమి సంస్థితాః ।

యే భూతా విఘ్నకర్తారస్తే గచ్ఛంతు శివాజ్ఞయా.

432. శ్లో॥ అపక్రామంతు భూతాని పితౄణాం సర్వతో దిశం ।

సర్వేషామ విరోధేన బ్రహ్మ కర్మ సమారభే.

433. శ్లో॥ తీష్ఠ దంష్ట్ర మహాకాయ కల్పాంత దహనోపమ ।

భైరవాయ నమస్తుభ్య మనుజ్ఞాందాతు మహాసి.

2. పై శ్లోకములనుచు వామపాదగుడిచే (మడిమిచే) కూర్చుండు స్థల మందు మూడుసార్లు తన్నవలయును. పిదప భూమిని నిట్లు ప్రార్థించ వలయును.

434. శ్లో॥ సముద్రవనసా దేవి పర్వత స్తన మండితే ।

విష్ణుపత్ని నమస్తుభ్యం పాదస్పర్శం క్షమస్వమే.

435. శ్లో॥ పృథ్వీత్వ యాదృతా లోకాదేవిత్వం విష్ణునాదృతా ।

త్వంచధారయ మాందేవి పవిత్రం కురుదాననం.

3. భూమి నిట్లు ప్రార్థించి రానిపై ఆసనముల బరచి అందు గూర్చుండ వలయును. “దివ్యాసనాయనమః, అనంతాసనాయనమః, విమలాసయ నమః, యోగాసనాయనమః, కూర్మాసనాయనమః, అధారేశ క్త్రేయనమః, దుష్ట విద్రావిణే నృసింహాయనమః, మధ్యే పరమసుఖాయనమః” అనుచు నాది శేషునకు నమస్కరించ వలయును.

436. శ్లో॥ అపవిత్రః పవిత్రోవా సర్వావస్థాంగ తోపివా ।

యస్మరేత్పుండరీకాక్షం సదాహ్వభ్యం తరశ్శుచిః.

ఇట్లుచు పరమాత్మను దలంచి నీళ్లల నంతట, ఆసనము క్రింద, తనపై చల్లుకొనగ పరిశుద్ధుడగుచు నిత్య కర్మాధికారి యగును.

2. నిత్య కర్మానుష్ఠాన మందుదర్శ పవిత్ర, సాగ్రదర్శల ధరించ వల యును. (బ్రాహ్మణుడు నాలుగు, క్షత్రియుడు మూడు, వైశ్యుడు రెండు, శూద్రు డొకటి) త్రైవిద్యుల కుపనయనాధికారము గలడు. కాన వారు ప్రతిదినము సంధ్యావందనము జేయవలయును. శూద్రుడు ఉప నయ సంస్కారము లేనందున జేయరాదు. ద్విజులు త్రికాలములందు క్రమముగ మూడు సంధ్యలు సకాలమందే జేయుట ముఖ్యము. సకాల

మందు సంధ్యావందనముల జేయకుండిన ద్విజునకు పాపియశ్చిత్త మగును. సంధ్యావందనము నద్యాది జలాశయములందు జేయజాలనప్పుడు జల పాత్రలు మూడు. అవి సువర్ణ రజిత, తామ్రము లందేవైన గావచ్చును. (చంబు, గిలాసు, సురువలి మూడు).

సంధ్యా వందనము

274. ఆసనమందు గూర్చుండి రెండాచమనముల (పురాణోక్త స్మృత్యుక్తముల) వై జెప్పినట్లు జేసి సంకల్ప మిట్లు జేయవలయును.

“వృధివ్యాః, మేరోవృష్టి ఋషిః, కూర్మోదేవతా, సుతలంఛందః, ఆసనే వినియోగః, అనంతాసనాయనమః ప్రణవస్య, పరబ్రహ్మ ఋషిః, పరమాత్మా దేవతా, దైవీగాయత్రీచ్ఛందః, ప్రాణాయామే వినియోగః, ఓంభూః, ఓంభువః, ఓంసంభువః, ఓంమహాః, ఓంజనః, ఓంతపః, ఓంసత్యం, ఓంతత్స వితుర్వరేణ్యం, భగ్నోదేవస్యధీమహి ధియోయోనః ప్రచోదయాత్, ఓమాపో జ్యోతీరసోఽమృతం, బ్రహ్మభూర్భువస్సువరో” అను సశిరస్క, సవ్యాహృతిక, గాయత్రీ మంత్రముచే పూరక కుంభక, రేచక భేద త్రయయుత ప్రాణాయామ మొకటైనగాని జేయవలయును. (ప్రాణాయామ లక్షణము యోగ విచారమందు జెప్పబడినది).

2. దేశకాలాది సంకీర్తన వై జెప్పినట్లు జేయుట సంకల్పమనబడును, సంకల్పాంతమందు మమోపాత్త దురితక్షయ ద్వారా శ్రీ పరమేశ్వర ముద్దిశ్య శ్రీ పరమేశ్వర ప్రీత్యర్థం కాలానుగుణ్య (ప్రాతర్మధ్యాహ్న, సాయం) “సంధ్యావందనం కరిషే” యనుచు దకము విడువలయును.

3. పిదప ద్విజులు వర్ణకృమముగ ధర్మాగ్రిములతో “ఆపోహిష్ఠా”ది మంత్రముచే తన పాద, ఉదర, శిరములందు మంత్ర పాదాంతమున జల్లు కొనవలెను. పిమ్మట గోకర్ణాకృతి గల్గిన హస్తతల మందు మాషమాత్ర జలము గైకొని పాపితస్సంధ్యాయందు “సూర్యశ్చ” మంత్రమున మధ్యాహ్నక సంధ్యాయందు “ఆహునంతు” సాయ సంధ్యాయందు “అగ్నిశ్చమా

మన్యశ్చ” యను మంత్రముల సకాలమందు జెప్పి మంత్రాంత మందా జలము నాచమన జేయవలయును.

4. మఱలనట్లే దర్భాగ్రములతో “ధధిక్రావుణ్ణోఽకారిషం” ఇత్యాది “శివేనమాచక్షుషా” యను మంత్రాంతమువరకు ప్రతి మంత్ర పాదాంతము లందఱ్ఱే శిరోదర పాదమందు చల్లుకొనవలయును. పిదప పై జెప్పినట్లు ఉదకము దీసికొని “దృపదాదివముంచతు, దృపదాదివేన్ముముచానః, స్విస్నాత్వామలాదివ, పూతం పవిత్రేణై వాజ్యం, ఆవశ్యుంధంతు మైనసః” యని యా నీళ్లందెడమ ముక్కునుండి దీసిన గాలిని విడిచి యా నీరు నై రుతి దిశయందు భూమిపై బడవేయవలయును. దీనిచే పాప పురుషుడు తనలో నుండి వెడలిపోయినాడను భావన. అనగా పై మంత్రమందు మూడుదాహరణలు పాప పురుష పరిశోధనార్థము జెప్పబడినవి. ద్రుపద మనగా నొకానొక కఱ్ఱ (మొట్టు) ఇది పూర్వకాలమందు శిక్షితుల బంధించుట కేర్పడినది. ప్రతి గ్రామమందు ధర్మాధికారి స్వాధీనములో నుంచుదురు. శిక్షితు కాళ్లు జొప్పించుటకు ద్రుపదమందు ఛిద్రము లుండును. దానిపై వేరు కఱ్ఱుంచి ఛిద్రములందు చీలులు (మేకులు). బిగించుచుండిరి. హస్తములందట్టిదే బంధన యుండెడిది. శిక్ష పూర్తి యైన లేక రాజు మన్నించిన నాద్యుపదమునుండి శిక్షితుల విడుతురు. దృపదాదులనుండి వెడలించువారు ద్రుపదములనుండి వెడలినట్లు నా మనస్సు నందుండు పాప పురుషుడు దూరమగును గాత ఇది యొక ఉదాహరణ.

2. మలాపకర్షణకు జేయు స్నానము చేమలము దూరమగునట్లు పాప పురుషుడు వెడలిననే పరిశుద్ధుడనగుదును. ఇది రెండవ యుదాహరణ.

3. హోమార్థమాజ్య సంస్కారమందు ధర్మ పవిత్రతో నాజ్యము ప్రవిత్ర మైనట్లు (ఇది చతుష్పాత్ర ప్రియోగమందు గలదు) పాప పురుషుని పోకడచే నేను పవిత్రుడను ఇది మూడవ యుదాహరణ. ఇదే పై మంత్రార్థము.

275. పునరాచమన పాణిణాయామము జేసి సూర్యునకు మూడర్ఘ్య ప్రధానముల జేయవలయును. ఉదయమందు నిలుచుండి, సాయంత్ర మందు గూర్చిని, మధ్యాహ్నమందై చ్చికముగ కాలానుసార మర్ఘ్యము లివ్వవలయును. ఉదయసంధ్య యందర్ఘ్యములు మూడు, గాయత్రీ మూడు పాదములతో గలిపి ఇదే విధముగా సాయం సంధ్య యందర్ఘ్యములు. మూడొక్కొక మంత్రముతో మధ్యాహ్న సంధ్యార్ఘ్య మొకటి “హగ్ స్స శ్శుచిపద్” అను మంత్రముతో పై రెండు గాయత్రీ మంత్రములతో నిట్లు మూడర్ఘ్యముల జేయవలయును. సాయంకాలార్ఘ్యముల నీళ్లయందు విడువ రాదు. పరిశుద్ధ స్థలమందగును. సంధ్య అర్ఘ్య ప్రధానమువరకు నిత్యముగాన నాశాచాదులందైనను విడువక విధిగా నాచరించవలయును. ఉద యార్ఘ్యము సూర్యోదయమైన యెడల, సాయమర్ఘ్యము తారకోదయ మైన యెడల ప్రాయశ్చిత్తము సంభవించును. అప్పుడు కాలాతిక్రమణ ప్రాయశ్చిత్తమునకై ఒక అర్ఘ్యము పేరుగ జేయవలయును. ఇది పై జెప్పిన నిత్యార్ఘ్యముల కంటెను పూర్వమే జేసి తర్వాత నిత్యార్ఘ్యముల నివ్వవలయును. కాలాతిక్రమణ దోషము త్రిసంధ్యలందు సమానము. పూర్వమే జేయు ప్రాయశ్చిత్తార్ఘ్యమును సంకల్ప పూరకమున జేయ వలయును (ఏకాలాతిక్రమణ యగునో నాకాల నామోచ్ఛారణ జేసి అర్ఘ్య పూర్వక అర్ఘ్య ప్రధానం కరిష్యే, లేదా ప్రాణాయ పూర్వక అర్ఘ్యప్రధానం కరిష్యే) యనుచు నుడువ వలయును.

2. కాలాతిక్రమణ పక్షమం దేకాల సంధ్యకు కాలాతిక్రమణగాను లేదో యదే సంధ్య పూర్వమాచరించి పిదపి కాలాతిక్రమణ సంధ్య జేయ వలయును. త్రికాలాతిక్రమణ యగునప్పుడు మొదటనుండి మూడు సంధ్యల క్రమముగ జేయవచ్చును. “రాత్రౌ ప్రహర పర్యంతం దివా సమాచరేత్” యను ప్రమాణము. దినద్వయాతి క్రమణ యందు ధర్మ శాస్త్రోక్త ప్రాయశ్చిత్త మగును. ఏడు దినము లతిక్రమించినచో మరల నువనయ సంస్కారమే పానియశ్చిత్తమగునని జెప్పబడినది. ప్రాయశ్చిత్త విధాన మాచరించని యెడల వానికి బ్రాహ్మణత్వముండజాలదు. కాన సకాలమందు సంధ్యావందన మాచరించుటే ముఖ్యధర్మము. సకాల

మందు బ్రాహ్మణుడు సూర్యునతర్వ్య ప్రదానముల జేయకున్న వానికి సూర్యహత్యా దోషమగును. సూర్యోదయమునుండి అస్తమయమువరకు మందేహులను రాక్షసులు సూర్యునితో యుద్ధము జేతురని బ్రాహ్మణము నందు కథగలదు. బ్రాహ్మణుడిచ్చు అర్వ్యము లుదక రూప్రబహ్మస్త్రియు లనబడినవి. వానితో రాక్షసుల నోడించుటందవి సూర్యున కుపకరించును. అర్వ్య ప్రదానానంతరము మఱిల దోసిలితో నుదకము పైకొని “ఉద్యంత మస్తం యంతమా దిత్యమఖిద్యాయన్” నిలబడి ఈ మంత్రమును జెప్పి ఆత్మ ప్రదక్షిణము జేసి యానీళ్లు దుకమందేగాని పరిశుద్ధ స్థలమందేగాని, పశ్య మందుగాని విడువ వలయును. ఇట్టి మంత్రార్థజ్ఞునిక సమస్త మంగళములు గలుగును.

276. అర్వ్యములనిచ్చి ఆచమనము జేసి గాయత్రికి తర్పణలిట్లు :-

1. సంధ్యాం 2. గాయత్రీం 3. బ్రాహ్మీం 4. నిమృజీం “తర్పయామి” యనుచు నుదయ సంధ్యాయందు తర్పణ జేయవలయును.

2. సంధ్యాం, సావిత్రిం, రౌద్రీం, నిమృజీం. యని మధ్యాహ్నమందు.

3. సంధ్యాం, సరస్వతీం, వైష్ణవీం, నిమృజీం. సాయం సంధ్యాయందు.

2. తర్పణానంతరము మఱిల నాచమన, ప్రాణాయామముల జేసి గాయత్రి హృదయము “ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ” యనుచు పఠించ వలయును. మంత్రాంతమందు ప్రాణాయామ పూర్వక శ్రుత్యా చమనము వై జెప్పినట్లు జేయవలయును. ఋషిచ్ఛందో దేవతను క్రమముగ శిరము వై జిహ్వాయందు, హృదయమందు జేచ్చుట హస్తముతో స్పృశించుటన బడును. పిదప గాయత్రీ మంత్రపాదములతోడ నంగన్యాస కరన్యాసము వానిచే హృదయాదిన్యాసము జేయవలయును. అనగా అంగుష్ఠముల ముతో తర్జని గలిసిన అంగుష్ఠాభ్యాం నమః యని కరన్యాసము జేయ వలెను. అంగుష్ఠముచే తర్జని మూలమంటుట, తర్జనీభ్యాంనమః, ఇట్లంత టగును. అంగుష్ఠమును మధ్య వ్రేలును, అనామికను, కనిష్ఠికను గలుపు చనుచుండ వలెను. రెండు హస్తతలముల, వానితో పృష్ఠ భాగముల నంటుట కరతల కరపృష్ఠాభ్యాం నమఃయగును. రెండు హస్తములను

వ్యత్యస్తముగ బట్టి భుజముల నంటుట హృదయన్యాస మందలి హృదయా
యనమః, అంగుష్ఠముగలయని నన్ని వ్రేళ్లను గలపి శిరమునంటిన శిరసే
స్వాహో, దక్షిణ హస్తముష్టిచే తలకు ప్రదక్షిణగా జుట్టి వామహస్తతల
మందు గొట్టుట శిఖాయై వౌషట్, అంజలి తలకిందుగ తనవంక ద్రిప్పిన
కవచాయహుం, తర్జని, మధ్య, అనామికలతో క్రమముగ కుడికన్ను,
లలాటము, యెడమ కన్నుల నంటుట నేత్రత్రయాయ వౌషట్, మూడు
వ్రేళ్లచే నొకేసారి (యుగపద్) స్పృశించ వలయును. దక్షిణవామ తల
ప్రదక్షిణగా జుట్టి వామహస్తతలమందు చప్పడగునట్లు గొట్టిన నిది
హస్తాయఫట్. ఇదే లక్షణము మున్ముందూహించ వలయును. (అంతట
అంగన్యాసాదులిట్లే యనబడును) పిదప జపము జేయుటకు పూర్వము
మంత్రాధిష్ఠాన దేవతాధ్యాన మిట్లు :-

437. శ్లో॥ ముక్తా, విద్యుమ, హేమ, నీల, ధవళచ్ఛాయై ర్ముఖైశ్చక్షణై ।
ర్యుక్తాం ఇందునిబద్ధ రత్నమకుటాం తత్సార్వ వర్ణాత్మికాం ।
గాయత్రీం వరదాభయాంకుశ కళాం శుభ్రం కపాలింగదాం ।
శంఖం చక్రమథారవింద యుగళం హస్తైర్వహంతీం భజే,

2. సంధ్యాంగముగజేయు గాయత్రిజపము వై దికము. దీనికి ముద్రలనవసర
మందురు. కాని ఉపాసనాంగముగనైన, పురశ్చరణాదులందేగాని ముద్ర
లావశ్యకములు. ధ్యానముజేసి యిష్టమైనచో ముద్రల జేయవచ్చును.
ముద్రలు 24. ఇవి :-

438. శ్లో॥ సుముఖం సంపుటం చైవ వితతం విస్మతంతథా ।
ద్విముఖం త్రిముఖం చైవ చతుః పంచముఖం తథా ।
షణ్ముఖోఽఘోముఖం చైవ వ్యాపికాంజలికం తథా ।
శకటం యమపాశం చ గ్రీథితం చోల్మా కోల్మాకం ।
పల్లింబం ముష్టికం చైవ మత్య్సూ కూర్మవరాహకం ।
సింహాకౌంత మహాకౌంత ముద్గలం పల్లవం తథా.

277. ప్రాతస్సంధ్య జపము నిలబడి, సాయంగూర్చుండి, మధ్యాహ్నమైచ్చి
కముగ గాయత్రీ మంత్రావర్తన జపమనబడును. సహస్ర, శత, దశవారము
లైనగాని ప్రతిదినము గాయత్రిజపము విడువక జేయవలయును.

2. ఉదయమున పూర్వాభిముఖమున ఈశాన్యదిశ జూచుచు, నాభి క్రిందికి హస్తముంచి పర్వములందైన, మాలచేనైన గాయత్రీజపము లావర్తన జేయవలయును. సాయము త్రరాభిముఖుడై వాయవ్యదిశ జూచుచు హస్తము ముఖమువరకెత్తి గూర్చుండి జపించవలయును. మధ్యాహ్నమందై చ్యుకముగ హస్తము హృదయమందుజేర్చి జపించవలయును.

439. శ్లో॥ ప్రాతర్నాభినమం కుర్యాత్పూర్వహృదయే తథా ।

సాయాహ్నే నాసికా గ్రైవ గాయత్రీ జపలక్షణం॥

3. ముడాశ్రమిణులకు త్రిపాదాయత్రీజపమును విధించుటతో సంధ్యాంగమునగాని, ఉపాసనాదులందుగాని మూడు పాదములనే ఆవర్తన జేయవలయును. చతుర్థపాదము తురీయాశ్రమిణుల కుపాస్యము. బ్రహ్మయజ్ఞాంగముగ నితరులు జెప్పవచ్చును. ఆ పాదము బ్రహ్మయజ్ఞమందు చెప్పబడినది. వివర ముపాసనందుగలదు. మంత్రజపములం దర్థజ్ఞానయుక్తమైనది ముఖ్యము.

గాయత్రీ మంత్రార్థము

440. శ్లో॥ తదిత్య వాఙ్మనోగమ్యం ధ్యేయో య త్సర్వమండలే ।

సవితు స్సకలోత్పత్తిః స్థితిసంహారకారిణః ।

వరేణ్య మాశ్రయణీయం యదాధారమిదం జగత్ ।

భర్గః స్వసాక్షాత్కారేణాఽవిద్యా తత్కార్యదాహకం ।

దేవస్య ద్యోతమానస్య స్వానందాత్క్రిడతోపివా ।

ధీమహ్య హంసవేతి తేనైవాఽభేద సిద్ధయే ।

దియోంతఃకరణవృత్తిశ్చ పృత్యక్రృప్తవరచారిణీ ।

ప్రచోదయాత్ప్రేరయేచ్ఛ పార్థనే యం విశ్వతే॥

తా॥ దేవస్య=ప్రకాశించునట్టి, సవితః=సూర్యునియొక్క, వరేణ్యం=పొగడదగిన, తత్=వాఙ్మనోతీతమైన, భర్గః=తేజస్సును, యః=ఎవడు, నః=మాయొక్క, దియః=బుద్ధులను, ప్రచోదయాత్=ప్రేరేపించునోవానిని, ధీమహి ధ్యానించుచున్నాము. అనగా నెవడు మా బుద్ధులను

ప్రేరిపించుచున్నాడో యా ఉత్పత్తి స్థితి లయ కారణుడైనట్టి, ప్రకాశించునట్టి, పొగడదగినట్టి, వాఙ్మనోతీతమైనట్టి, తేజస్సును ధ్యానింపుదుమని ప్రార్థన.

278. జపానంతరమందు పాిత్రకాలమున “మిత్రస్య” సాయంకాలముందు “ఇమం మేవరుణ” మధ్యాహ్నముందు “అసత్యేనరజసా” యను మంత్రములతో నుపస్థానము, తెలిసి యోపికయున్నవారు క్రమముగ “యోసౌత పన్నుదేతి”, “ఘాఃపౌపద్యే”, “అదిత్యోవా” యను మంత్రములనుకూడ నుపస్థానములుగ త్రిసంధ్యలందు పఠించవచ్చును.

2. అనంతరమందు “ఓంనమః ప్రాచ్యైదిశే” యను మంత్రములతో దిక్కులకు నమస్కరించవలయును. మఱియు నాత్మ పరిదక్షిణముజేసి “నమో గంగాయమునయోర్మధ్యే” యను పాతము “చతుస్సాగర పర్యంతం” యనువరకు జెప్పట గ్రాయస్త్రీ వీడ్కోలనబడును. విదప దక్షిణ హస్తము కుడిచెవిపై జేర్చి స్వశాఖాంతర్గత గోత్ర, స్వనామోచ్చారణతో “అహంభోఽభివాదయే” అనవలయును. అప్పు డక్కడనుండు పెద్దలకు గురువులకు నమస్కరించవలయును. ఇది యాజుష శాఖవారి సంధ్యావందన విధి. ఇతర శాఖీయులు స్వశాఖోక్త ప్రకారముగ నవే మంత్రములతో ఇదే విధముగ త్రికాలములందు సంధ్యావందనము సకాలముననే జేయవలయును. ధర్మ శాస్త్రకాండయందు కాలనిర్ణయము జెప్పబడినది. అట్లే యాచరించవలయును. నిత్యకర్మలం దనగ జప, హోమ, దేవతపూజలందు, అతిథి సత్కారములందు, వైశ్యదేవమందు, స్నానసంధ్యాదులందు యజ్ఞోపవీతము సవ్యముగా నుంచుకొనవలయును. జుట్టుముడికి, గోచియుంచుకొనుట, మోకాళ్ళ మధ్యగ రెండుహస్తములుండుట నిత్యాదికర్మలందు విధి యనబడినది.

య జ్ఞో ప వీ త ల క్షణ ము

279. పరిశుద్ధదేశముందు (స్థలమందు) దృవించిన పత్తిచెట్టు పత్తితో జీవభర్తృకయగు బ్రాహ్మణి దీనిన దారము మూడువరుసల కలిపి మూడింటి

గుణించి తాల్చిన (వేనిన) నొకసూత్రమును మఱల మూడువరుసల జుట్టిదాని కొకముడివేసిన దిన యొక యజ్ఞోపవీతము (జన్నిదము) ముడిని బ్రహ్మగ్రంథి యందును. జుట్టి దొక జన్నిదము బ్రహ్మచారికి. గృహస్థునకు, వానప్రస్థునకు రెండు కర్మాంగముగ నొకటిట్లు మూడు యజ్ఞోపవీతములు (జన్నిదములు) జన్నిదము పొడుగు, పొట్టిగాక వామభుజముపైనుండి దక్షిణకటి నంటువరకు వ్రేలాడుటకు తగినదిగ నుండవలయును. యజ్ఞోపవీతముల “అపోహిష్ఠాది” “పావమాన” సూక్తమంత్రములతో దడిపి యవి మోకాళ్ళకు చుట్టి ఇట్లు “ఓమితీబ్రహ్మో” యను మంత్రములతో అంగువృత్తు చే ద్రిప్పచు, పవిత్రమొనర్పవలయును. పౌర్ణమితంతతునం దోంకారము, రెండవదానియం దగ్ని, మూడవదానియందు నాగము (సర్పము), నాల్గవదానియందు వాయువు, యైదవదానియందు పితృదేవతలు, ఆరవదానియందు ప్రజాపతి, ఏడవదానియందు విష్ణువు, యెనిమిదవదానియందు సూర్యుడు, తొమ్మిదవదానియందు విశ్వదేవతలుందురని నెఱుంగవలయును. తెలియకున్న ధరించినను బ్రాహ్మణత్వ ముండజాలదు.

2. దైనిక షట్కర్మలందు సవ్యముగ, పైతృక కర్మలం దపసవ్యముగ, మనుష్య ధర్మలందు నివీతముగ నుంచుకొనవలయును. జన్నిదముల నొకొకటిగా వేసుకొనవలయును. వేసికొనుటకు పూర్వము ఆచమన ప్రాణాయామ పూర్వకముగ సంకల్ప మొదలి “ఉదిత్యం జాత వేదసం” యను మంత్రముతో మోకాళ్ళకు జుట్టిన జన్నిదములు సూర్యునికి జూపించి మఱల మోకాళ్ళకు జుట్టియుంచి క్రిందిమంత్రముతోవేసికొనవలెను. “యజ్ఞోపవీతం పరమం పవిత్రం, ప్రజాపతే ర్యత్సహజం పురస్తాదాయుష్య మగ్రియం ప్రతిముంచ శుభ్రం యజ్ఞోపవీతం బలమస్తు తేజః” యనుచు ధరించి మరల నాచమన ప్రాణాయామ పూర్వకముగ నన్ని జన్నిదముల నిదే మంత్రముతో నొకొకటి ధరించవలయును.

3. సన్న్యాసికి యజ్ఞోపవీతములేదు. కాని కొందరు త్రిదండి సన్న్యాసులొక జన్నిదము ధరింతురు. యజ్ఞోపవీతము లేనివారి కే కర్మలం దధికారముండ జాలదు. ఉపనయన సంస్కారము లేని శూద్రులకు యజ్ఞోపవీతముండ

రాదు. దంభమానవర్జితుడై ధర్మపత్నిధారి యగుచు, యజ్ఞోపవీతము సవ్యముగ నుంచుకొని కచ్చ, కటిపస్త్రము, పైకి యుపపస్త్రము, జుట్టు ముడి నెప్పుడుంచుకొను బ్రాహ్మణుడు భూదేవు డనడుచు.

441. శ్లో॥ కర్మణ్యాదికృతా యే తు వైదికే బ్రాహ్మణాదయః ।
తైశ్చ ధార్యమిదం సూత్రం క్రియాంగం తద్వివేకవైశ్మతం.

442. శ్లో॥ వామాం స దక్ష కల్యం తం బ్రహ్మ సూత్రం చ తద్విదః ।
అంతర్బహి రివాత్యంతం తత్వతంతు సమన్వితం.

443. శ్లో॥ నాభ్యాది బ్రహ్మరంద్రాంతం ప్రమాణం ధారయే తుస్థిః ।
తేభిర్ధార్యమిదం సూత్రం క్రియాంగం తంతు నిర్మితం.

444. శ్లో॥ శిఖాజ్ఞానమయీ యస్య ఉపవీతం చ తస్మయం ।
బ్రాహ్మణ్యం సకలం తస్య నేతరేషాం తు కించన.

445. శ్లో॥ సూచనా త్సూత్రమిత్యాహ సూత్రం నామపరంపరం ।
తత్సూత్రం విదితం యేన స విప్రో వేదపారగః.

446. శ్లో॥ కర్మ ణ్యదికృతా యే తు వైదికే బ్రాహ్మణాదయః ।
తైశ్చ ధార్యమిదం సూత్రం క్రియాంగం తద్వివేకవైశ్మతం.

తా. సన్యాసులకు జ్ఞానమే సూత్రము. గృహస్థులు వైదిక కర్మాధి కారులగుటకు తంతు నిర్మితసూత్రము ధరించవలయును. సూత్రమనగ పరబ్రహ్మ అట్టిబ్రహ్మ జ్ఞానముగల వారికే బ్రాహ్మణత్వము, సకలము, గలదు గాని నితరులకదిగలు గజాలదు.

భూ త శు ధి

280. జపమునకు పూర్వాంగములైనవి, భూతశుద్ధి, పాపపురుష శోధన, ప్రాణప్రతిష్ఠ, అంతర్మాతృక, బహిర్మాతృకల న్యాసాదులతో తనయందు దేవతాన్యాసము లగును. మనస్సు నిష్కల్మషమై ప్రశాంతి యగునప్పుడే జపముల జేయనర్హుడగును. కావున భూతశుద్ధిదులు జేసికొనవలయును.

1. క్రింది శ్లోకము నందలి ఒకొక నామముతో వై జెప్పినట్లు కరన్యాసముల జేయవలయును.

447. శ్లో॥ అంగుష్ఠా గ్రేతు గోవిందం తర్జన్యాంతు మహీధరం ।
మధ్యమాయాం హృషీకేశం అనామిక్యాం త్రివిక్రమం ।
కనిష్ఠికాం న్యసేద్విష్ణుం కరమధ్యేతు మాధవం ।
ఏవం చ కర విన్యాసం సర్వపాప ప్రణాశనం.

2. ఓంభూః పాదాబ్యాంనమః, భువః జానుభ్యాంనమః, సువః కటాబ్యాంనమః, మహః నాభ్యైంనమః, జనః హృదయాయనమః, తపః కంఠాయనమః, సత్యం లలాటాయనమః, పరబ్రహ్మశిరసేస్వాహాః, ఓంకారస్సర్వత్రయనుచు సంగన్యాసము గావించుకొన వలయును.

3. ఓం గుంగురుభ్యోనమః, పం పరమగురుభ్యోనమః, పం పరాత్పరగురుభ్యోనమః, పం పరమేష్ఠిగురుభ్యోనమః, యని గురువులకు నమస్కరించ వలయును.

4. దక్షిణ భుజే, గం గణపతయేనమః, వామభుజే, దుం దుర్గాయైనమః, దక్షిణ జానుని ఊం శైత్రపాలకాయనమః, వామజానుని, సం సరస్వత్యైనమః, హృదయే, అం ఆత్మనేనమః, పం పరమాత్మనేనమః, సం సత్యాత్మనేనమః, గం రజాత్మనేనమః, తం తమాత్మనేనమః. ఇది శరీరమందు దేవతాదిన్యాసము దీనికై హస్తముతో జెప్పిన స్థానముల స్పృశించ వలయును.

448. శ్లో॥ నమోస్త్యంతాయ నమోస్తువేదసే ।
నమో వసిష్ఠాయ చ నమోస్తుశత్రై ।
పరాశరాయాథ నమోస్తు సాత్వతే ।
నమస్తేస్తు తే సత్యవతీ సుతాయ.

449. శ్లో॥ నమోగుర్భ్యో గురుపాదుకేభ్యో ।
నమః పరేభ్యః పరపాదుకేభ్యః ।
ఆచార్యసిద్ధేశ్వరపాదుకేభ్యో ।
నమోస్తు లక్ష్మీపతిపాదుకేభ్యః.

281. పై శ్లోకములతో గురుధ్యానమును జేసి జుట్టు ముడి నీ క్రింది మంత్రముచే.

౬౨. శ్రుతి॥ “ఓంనమో మహాద్భ్యో సమర్పకేభ్యో
నమో యువభ్యో నమ అశీనే భ్యః
యజామ దేవాన్యది శక్నవామ మాజ్ఞాయసః ।
శం సమావృక్ష దేవాః.

“సర్వభూత నివారణాయ, సశరాయహ్రాః, సశార్జాయ సుదర్శనాయాస్త్ర
రాజాయ హుం ఫట్ స్వాహా” యనుచు వేసికొనవలయును. పవిత్రతకై
నీళ్ల నంటవలయును.

450. శ్లో॥ ధర్మకంద సముద్భూతం జ్ఞానా నాలేన శోభితం ।
ఐశ్వర్యాష్ట దశోపేతం పరం వై రాగ్య కర్ణికం ।
అధోముఖంతు హృత్పద్మం పృజవే నోర్ధ్వమున్నయేత్.

తా. ధర్మమూలము (కారణము) గాగలది, జ్ఞాననాళముచే శోభిల్లునది.
అష్టైశ్వర్యములే దశములుగాగలది, వై రాగ్యమను కర్ణిక గాగలది, క్రింది
ముఖముగనుండు నది హృదయ కమలము. దాని నోంకారమున ప్రాణా
యామము జేసి పైకి వికసింప జేయవలయును. తరువాత :-

2. “ఏవం జీవాత్మానం సుషుమ్న నాడీమాగ్నేఃకుశ ముద్రయాహంస
ఇతి మంత్రేణ బ్రహ్మ రంధ్రం నీత్వాతత్ర పరమాత్మనా సహసోహం
భావేన సప్రైక్యం భావయేత్” అనగా కుంభక ప్రాణాయా మాభ్యాస
ముచే సుషుమ్నాయను నాడీ ద్వారమునుండి హృదయ కమలమందుండు
జీవాత్మను దర్శి కఱ్ఱముద్రితో (పొడుగుగా పైకిలేపి) బ్రహ్మ రంధ్రమందు
జేర్చి యచ్చటి పరమాత్మను హంససోహ మనుచు భావింపవలెను. ఇట్లు
జీవాత్మ పరమాత్మల కై కృమగును,

పా ప పు రు ష శో ధ న

457. శ్లో॥ బ్రహ్మ హత్యా శిరస్కం చ స్వర్ణస్త్రేయభుజద్వయం ।

సురాపానహృదాయుక్తం గురుతల్పకటిద్వయం ।

తత్సంసర్గ పదద్వంద్వమంగ పృత్యంగ పాతకం ।

ఉపపాతక రోమాణం రక్తశ్మశ్చ విరోచనం ।

అధోముఖం కృష్ణవర్ణ మంగుష్ఠ పరిమాణకం ।

ఖడ్గచర్మధరం పాపం వామకుక్షి విచింతయేత్.

తా. పాపపురుషునికి బ్రహ్మహత్య శిరస్సు, సువర్ణస్త్రేయము రెండు చేతులు, సురాపానముహృదయము, గురుతల్పగమన మనునది కటి (నడుము) ఉపపాతకములే రోమములు, మీసములు, కన్నులు, రక్తవర్ణములుగానుండును. వాని ముఖము కిందికి కాళ్లు పైకి యుండును. శరీర కాంతి నలుపురంగు, ఖడ్గ చర్మము శరీరము. వాడు వామకుక్షి యందు గలడని భావించి క్రింద జెప్పనట్లు వెడలించవలయును.

282. “యం” ఇతివాయు బీజేన షోడశవారం (16 సార్లు) వామ నాసాపుటేన సంశోష్య “రం” ఇత్యగ్ని బీజేన చతుఃషష్టివారం (64 సార్లు) కుంభకేన సందహ్య పునర్దావ్రింశద్వారం (32 సార్లు) “యం” ఇతిబీజేన దక్షిణ నాసాపుటేన తద్భస్మ బహినిస్సార్వ “వం” ఇతిబీజేన షోడశవారం (16 సార్లు) అమృతీ కుర్యాత్. అనగా పాణాయామమందు “యం” అక్షరముతోనా పాపపురుషునిగాలిచే పీల్చి శోషించుటకు పదహారు సార్లాయక్షర మనవలెను. పిదప రెండు ముక్కులుమూసి కుంభకమందు “రం” అక్షరమును 64 సార్లనవలెను. దానితో వాడు భస్మమగును. మరల నా భస్మమును 32 సార్లు యం బీజముతో కుడి ముక్కునుండి గాలితో బయట విడువ వలెను. పిదప కుడిముక్కుచే మరల గాలి పీల్చునప్పుడు 16 సార్లు “వం” అక్షరమైన వలయును. ఇట్లుభయ పార్శ్వములందు జేయుట యోగశాస్త్ర సమ్మతము దీనితో పాపపురుష శోధన యగును,

ధారణవిధి

283. 1. “పాదాది జాను పర్యంతం పృథివీ స్థానం చతురస్రం చతుర్దికు లాంఛితం తన్మధ్యే పీతవర్ణం “లం” బీజయుక్తేన ధ్యేయాత్” అనగా పాద ములనుండి మోకాళ్లవరకు పృథ్వితత్వమది చతుష్కోణములుగ నాల్గు దిశ లందుండును. ఆ పద్మము పీత వర్ణముగ నుండునందు మధ్యన “లం” బీజముగలదు. క్రింద తెప్పబడిన మంత్రముతో “లం” యను ధ్యానము జేయవలయును.

౬౩. శ్రుతి॥ “ఓం సోమోనా పృథివి భవానృక్ష రానివే శనీ యచ్ఛానః శర్మ సప్రథాః”
“లం” భూమ్యై నమః

2. “జాన్వాదినాభిపర్యంతం పాంస్తానం ధనురాకారముఖియోః కటోః శ్వేత పద్మలాంఛితం తన్మధ్యే శ్వేత వర్ణం వం బీజయుక్తం ధ్యేయాత్” అనగా మోకాళ్లనుండి నడుమువరకు జలస్థానము అది ధనురాకారముగ నుండును. ఉభయ పార్శ్వములందు తెల్ల వర్ణ పద్మముగల దందు క్రింది శ్రుతిచే వం బీజధ్యానము జేయనగును.

౬౪. శ్రుతి॥ “ఓం అప్పుమే సోమో అబ్రివీదం తర్విశ్వా నిభేషజా ।
అగ్నించ విశ్వశంభువ మాపశ్చ విశ్వభేషజీః” వం ఆద్యోనమః.

3. “నాభ్యాది హృదయ పర్యంత మగ్నిస్థానం త్రికోణం స్వస్తికలాంఛితం తన్మధ్యే రక్తవర్ణం రం బీజయుక్తం ధ్యాయేత్” అనగా నాభినుండి హృదయమువరకు అగ్నిస్థానము. అది త్రికోణాకార పద్మము. స్వస్తికము వలె (卐) రక్తవర్ణముగ నుండునుండు రం బీజమున క్రింది మంత్రోధ్యానము జేయవలయును.

౬౫. శ్రుతి॥ ఓం అగ్నిం దూతం వృణీమహే హోతారం విశ్వవేదసం ।
అస్య యజ్ఞస్య సుకృతుం” రం అగ్నయేనమః.

4. “హృదయాది భూమధ్య పర్యంతం వాయుస్థానం షట్కోణం షడ్చిందు లాంఛితం. తన్మధ్యే ధూమ్ర వర్ణం యం బీజయుక్తం ధ్యాయేత్”

అనగా హృదయమునుండి భూమధ్యమువరకు వాయువు స్థానము అదియారుకోణములు ఆరు దశములుగల పద్మము అది పొంగిరింగుగ నుండును అందు యం బీజముగలదు. కాన యం బీజముతో ధ్యానము జేయవలయును. మంత్రము క్రిందిది.

౬౬. శ్రుతి॥ “ఓం వాయోశ్శతంహరీజాం యవస్వ పోష్ఠాజాం ఉతవతే
సహస్రిణోరథ ఆయాతు పాజసా” యం వాయవేనమః.

౯. భూమధ్యాది బ్రహ్మగంధ్ర పర్యంత మాకాశ స్థానం వృత్తాకారం ధ్వజలాంఛితం నీలవర్ణం హం బీజయుక్తం ధ్యాయేత్ హం ఆకాశాయనమః. అనగా భూమధ్యనుండి బ్రహ్మగంధ్ర పర్యంతము ఆకాశ స్థానము. ఆ పద్మము గుండ్రముగ ధ్వజము వలె నీలి వర్ణముగా నుండును. అందు “హం” బీజముగలదు. హం బీజమున ధ్యానము క్రింది మంత్రముతో జేయవలయును.

౬౭. శ్రుతి॥ “ఓం ఆదిత్రప్తస్వ స్యరేత సో జ్యోతిష్పశ్యంతి వానరం,
పరోయదిత్య తేదివి”

౧౦. ధారణకై ప్రాణాయామమున క్రింది విధముగ బీజము లావర్త జేయవలయును.

(1) “పృథివీం పంచగుణం లం బీజేన పడుద్ధాత ప్రయోగేనాస్సు ప్రవిలాపయామి” లం, లం, లం, లం, లం, లం, యనుచు ఆరు సార్లనగ పృథివీ జయము.

(2) “చతుర్గుణావః వం బీజేన పంచోద్ధాత ప్రయోగేణాగ్నో ప్రవిలాపయామి” వం, వం, వం, వం, వం యను చైదుసార్లనగ జల జయ మగును.

(3) “త్రిగుణం పన్నీం రం బీజేన చతుర్దుద్ధాత ప్రయోగేన వాయో ప్రవిలాపయామి” రం, రం, రం, రం యనుచు నాల్గుసార్లనగ. నగ్ని జయము.

(4) “ద్విగుణం వాయుం యం బీజేన త్రిరుద్ధాత ప్రయోగేణాకాశే ప్రవిలాపయామి” యం, యం, యం యనుచు మూడుసార్లనగ వాయు జయము.

5. “ఏకగుణమాకాశం హం బీజేన ద్విరుద్ధాత ప్రయోగేణా హంకారే ప్రవిలాపయామి” హం, హం, యని రెండుసార్లనగ నాకాశ జయము గలుగును. మఱల నన్నింటి జయమునకై “లం, వం, రం, యం, హం యనుచు 4 సార్లు కలిపి ఆవర్తన జేసిన యన్నింటి జయము గలుగును. (పంచ భూతము లొకదాని యందొకటి లయమై భూమినుండ్బాకనము వరకు విలయపగుచు నహంకార మాత్రా శేషమగును).

7. “తమ హంకారం మహత్తత్వే ప్రవిలాపయామి, తస్మచుహత్తత్వం ప్రకృతౌ ప్రవిలాపయామి, తాం ప్రకృతిం పరబ్రహ్మణి ప్రవిలాపయామి త్యేవం ప్రవిలాప్య, నిత్యోహం, శుద్ధోహం, బుద్ధోహం, ముక్తోహం, సచ్చిదానంద స్వరూపోహం, బ్రహ్మై వాహమస్మి, అహం బ్రహ్మ స్మితిచిరం భావయేత్” మూడుసార్లట్లు కొనవలయును. మఱల.

8. “తస్మాత్సర్వజ్ఞాత్సర్వశ క్షేపరబ్రహ్మణః సకా శా త్రప్వ కృ తిః, ప్రకృతే ర్మహాన్మహతోఽహంకారః, అహంకారాదాకాశః, ఆకాశా ద్వాయుః, వాయోరగ్నిః, అగ్నేరావః, అద్భ్యః పృథివీ, పృథివ్యా ఓష థయః, ఓషదీభ్యోన్నం, అన్నాదేతః, రేతసః పురుషః, సవాపష పురు షోన్న రసమయః”, “ఇతిదేహోత్పత్తిం విభావ్య పునర్జీవాత్మానం హంస ఇతి మంత్రేణ సుషుమ్నానాడీ మార్గ ద్వారా బ్రహ్మరంధ్రా దానీయ, హృది ప్రతిష్ఠాపయేత్” ఈ విధముగ దలచుచు మఱల జీవాత్మను సుమ్నా నాడీ మార్గమున బ్రహ్మరంధ్రము నుండి దీసికొని వచ్చి హృదయమందు జేర్చియుంచవలయును.

“హంసస్సోహం” యనుచు మూడుసార్లన వలయును.

ప్రాణ ప్రతిష్ఠ

284. ప్రతివారు రాత్రినిద్రయందు (సుషుప్తియందు) అజ్ఞానమున లయమై (మరణించి) మఱల జాగ్రద్దశయందు (లేచినప్పుడు) బుట్టును. ఇట్లు ప్రతి

దినము జనన మరణములు గలుగు చుండును. కావున జాగ్రద్దశయందు నిత్యము ప్రాణప్రతిష్ఠ జేసికొనగ నతడు కర్మాధికారియగును.

2. "అస్యశ్రీ ప్రాణప్రతిష్ఠామహామంత్రస్య, బ్రహ్మ, విష్ణు, మహేశ్వరాః, ఋషయః, ఋగ్యజుర్ సామాధర్వాణి ఛందాని, పరప్రాణ శక్తిర్దేవతా, ఆంబీజం, హ్రీంశక్తిః, క్రోంకీలకం, స్వశరీరే ప్రాణప్రతిష్ఠా పనేవినియోగః, బ్రహ్మ, విష్ణు, మహేశ్వర, ఋషిభ్యోనమః. శిరసి, ఋగ్యజుర్ సామాధర్వాణి ఛందోభ్యోనమః, ముఖే, పరప్రాణశక్తి ర్దేవతాయైనమః, హృదయే, ప్రాణప్రతిష్ఠాపనేవినియోగః, ఆంబీజమితిగుహ్యే, హ్రీంశక్త్యైనమః, పాదయో, క్రోంకీలకాయైనమః, సర్వాంగే "యనుచు క్రింది బీజములతోన్యాయసాదుల జేసికొనవలయును.

(1) "ఓం, ఆం, హ్రీం, క్రోం=అం, కం, ఖం, గం, ఘం, జం, క్రోం, హ్రీం, ఆం, పృథివ్యప్రేక్షోవాయ్వాకాశాత్మానే. అంగుష్ఠా భ్యాంనమః". (హృదయే)

(2) ఓం, ఆం, హ్రీం, క్రోం=ఇం, చం, ఛం, జం, ఝం, ఞం, టం, క్రోం, హ్రీం, ఆం, శబ్దస్పర్శ, రూప, రస, గంధాత్మానే, తర్జనీభ్యాంనమః (శిరసి సాహ)

(3) ఓం, ఆం, హ్రీం, క్రోం= ఉం, టం, ఠం, డం, ఢం, ణం, ఊం, క్రోం, హ్రీం, ఆం, శ్రోత్రత్వకృష్ణుర్జిహ్వాఘ్రాణాత్మానే. మధ్యమాభ్యాంనమః (శిఖాయైవౌషట్)

(4) ఓం, ఆం, హ్రీం, క్రోం=ఏం, తం, థం, దం, ధం, నం, ణం, క్రోం, హ్రీం, ఆం, వాక్పాద, పాణి, పాయూపస్థానాత్మానే అనామికాభ్యాంనమః (కవచాయహుం).

(5) ఓం, ఆం, హ్రీం, క్రోం=ఓం, పం, ఫం, బం, భం, మం, ఔం, క్రోం, హ్రీం, ఆం, వక్తవ్యాదాన, గమన విసర్గానందాత్మానే, కనిష్ఠికాభ్యాంనమః (నేత్రోత్రయాయ వౌషట్).

(6) ఓం, ఆం, హ్రీం, క్లోం=అం, యం, రం, లం, వం, శం. షం, సం, హం, ఊం, అః. క్లోం, హ్రీం, ఆం, మనోబుద్ధి, చిత్తాహంకారాత్మనే కరతలకరపృష్టాభ్యాం (అస్త్రాయ ఫట్) ఇది కరన్యాసము. ఇవే బీజములతో వైక్రమముగా హృదయాదిన్యాస మనబడినది. హృదయాది న్యాసానంత రము మఱల నీ క్రింది విధముగ బీజముల శైష్వలయును.

(7) ఓం, ఆం, హ్రీం, క్లోం, యం, రం, లం, వం, శం, షం, సం, హం ఊం, అః=మమప్రాణ ఇహ ప్రాణాః. యనుచు హృదయమును హస్త ముచే స్పర్శ జేయనగును.

(8) ఓం, ఆం, హ్రీం, క్లోం, యం, రం, లం, వం, శం, షం, సం, హం ఊం, అః=మమ జీవ ఇహస్థితః.

(9) ఓం, ఆం, హ్రీం, క్లోం, యం, రం, లం, వం, శం, షం, సం, హం, ఊం, అః మమ ప్రాణ ఇహ ప్రాణాః మమ జీవ ఇహస్థితః మమసర్వేంద్రి యాణి, వాఙ్మనతత్వకృతుః శ్రోత్ర, జిహ్వోఽక్షాణ, వాక్పాదపాణి పాయూపస్థానాని స్వస్థానే ఇహైవాగత్య స్వస్వస్థానే చరం తిష్ఠంతు స్వాహా. యనుచు హస్తముచే శరీరావయవముల స్పర్శ జేయవలయును.

౬౮. శ్రుతి॥ “అమృతం వై ప్రాణా అమృతమాపః ప్రాణా ఏవ యథాప్తావ ముపాహ్వాయే”.

౬౯. శ్రుతి॥ “ఓమనునీతే పునరస్మాను చక్షుషః పునః ప్రాణమిహనో దేహి తోగం జ్యోక్ష్మశ్శేమ సూర్య ముచ్చరంత మనుమతే । మృతయానః స్వస్తి” గర్భాదనాది పంచదశ సంస్కార సిద్ధ్యర్థం పంచదశ వ్రతా వాప్యత్తికరిష్యే.

452. శ్లో॥ రక్తాంబోధి స్త పోతోల్లస దురు సరోజాది రూఢాకరాజైః ।

పాశం కోదండ మిక్షోద్భవ మథ గుణ మవ్యం కుశం పంచబాణా ।

న్ది భ్రాజాఽన్యకృపాలంఘ్నీతి నయనలసితా పీనవక్షోరుహాఢ్యా ।

దేవీ బాలార్క వర్ణ భవతు సుఖకరీ ప్రాణశక్తిః పరానః.

అంతర్మాతృకానానము

285. (1) “అన్యశ్చి అంతర్మాతృకా సరస్వతీ మహామంత్రీస్య, బ్రహ్మ ఋషిః, గాయత్రీచ్ఛందః, అంతర్మాతృకా సరస్వతీదేవతా, హలోబీజం, స్వరశ్చక్తయః బిందవః కీలకం, మాతృకాన్యాసే వినియోగః. బ్రహ్మ ఋషయేనమః శిరసి, గాయత్రీచ్ఛందసేన మోముఖే, అంతర్మాతృక సరస్వతీ దేవతాయైనమో హృదయే, హలోబీజ మితిగుహ్యే, స్వరశ్చక్తయః పాదయోబిందవః కీలకాణి సర్వాంగే మాతృకాన్యాసే వినియోగః”.

(1) “ఓం, అం, కం, ఖం, గం, ఘం, జం, ఆం. అంగుషాభ్యాం నమః (హృదయాయ)

(2) “ఓం, ఇం, చం, ఛం, జం, ఝం, ఞం. ఈం తర్జనీభ్యాం నమః (శిరసేస్వాహా)

(3) ఓం, ఉం, టం, ఠం, డం, ఢం, ణం, ణిం. మధ్యమాభ్యాం నమః (శిఖాయవోషట్)

(4) ఓం, ఏం, తం, థం, దం, ధం, నం, ణం. అనామికాభ్యాం నమః (కవచాయహుం)

(5) ఓం, ఓం, వం, ఫం, బం, భం, మం, ఔం. కనిష్ఠికాభ్యాం నమః (నేత్రత్రయాయ వోషట్)

(6) ఓం, అం, యం, రం, లం, వం, శం, షం, సం, హం, ఊం, అః కర తలకరపృష్ఠాభ్యాం నమః” (అస్త్రాయఫట్) ఈ బీజములతో నిల్లే హృదయాదిన్యాసమైన పీదప.

(7) “ఓం, అం, ఆం, ఇం, ఈం, ఉం, ఊం, ఋం, ౠం, ఌం, ౡం, ఏం, ఐం, ఓం, ఔం, అం, ఆః. ఏతాన్షోడశ వర్ణాన్కంఠస్థాసే షోడశ దశ వచ్చేన్యాసయామి” యనుచు కంఠమందు స్పృశించవలయును. ముఖం.

(8) ఓం, కం, ఖం, గం, ఘం, జం, చం, ఛం, జం, ఝం, ఞం, టం, ఠం. ఏతాన్ద్వాదశ వణ్ణాసహృదయస్థానే ద్వాదశదళపద్మేన్యాసయామి. అని హృదయ స్పర్శ.

(9) ఓం, డం, ఢం, ణం, తం, థం, గం, ధం, నం, పం, ఫం. ఏతాన్దశ వణ్ణానాభిస్థానే దశదళ పద్మేన్యాసయామి, యని నాభిని స్పృశించ వలయును.

(10) ఓం, బం, భం, మం, యం, రం, లం ఏతాన్దక్షణాన్లిక్ష్ణ స్థానే షడ్దళ పద్మేన్యాసయామి. యనుచు లిక్ష్ణము స్పృశించవలయును.

(11) ఓం, వం, శం, షం, సం. ఏతాన్శ్చ తుర్వర్ణానాధారస్థానే చతుర్దళ పద్మేన్యాసయామి. యనుచు గుడ స్పర్శ జేయవలయును.

(12) ఓం, హం, ఊం, ఏతద్వర్ణద్వయం భూమధ్యగతే ద్విదళపద్మేన్యాసయామి. యనుచు బొమ్మల నడుమ స్పర్శ జేయవలయును. పిమ్మట ధ్యానమిట్లు.

453. శ్లో॥ ఆధారే లిజ్జనాబౌ ప్రకటిత హృదయే తాం మూలే లలాటే ।

ద్వేవత్రేషోడ శారేద్విదళ దళదళే ద్వాదశార్థే చతుష్కే ।

వాసాంతే బాలమధ్యే డపకర సహితే కంఠ దేశేస్వరాణాం ।

హంక్షంత త్సార్థయక్తం సకల దళగతం వర్ణరూపంనమామి.

454. శ్లో॥ ఓం బంధూకాభాన్త్రి నేత్రాం పృథు జఘనం సత్కుక్షి ముద్రక్తవస్త్రాం

పీనోత్తుంగ ప్రవృద్ధస్తన జఘన భ్రాం యవ్వనారం భరూథాం ।

సర్వాలంకారయక్తాం సరసిజవద నామిండు సంక్రాంతమాలి ।

మంబం పాశాం కు శేష్టా భయ వరదకరా మం బికాంతాం నమామి.

బ హి ర్మా త్మ కా న్యా స ము

286. “అన్యశ్చ బహిర్మాత్మకా సరస్వతీ మహామంత్రస్య, బ్రహ్మక్షి, గాయత్రీచ్ఛందః, బహిర్మాత్మకా సరస్వతీ దేవతా, హలోబీజాని, స్వరా శ్చక్త్రాః, బిందుః కీలకం, బహిర్మాత్మకాన్యాసే వినియోగః. బ్రహ్మక్షి యేనమః శిరసి, గాయత్రీ ఛందసే నమోముఖే, బహిర్మాత్మకా దేవతా

యైనమో హృదయే, హలోబీజ మితిగుప్త్యో, స్వరశ్శక్తయః పాదయో,
బిందవః కీలకాణి సర్వాంగే మాతృకాన్యాసే వినియోగః”.

2. “అంనమఃమూర్ధ్ని । అంనమఃముఖే । ఇంనమో దక్షిణనేత్రే । ఈంనమో
వామనేత్రే । ఉంనమో దక్షిణకర్ణే । ఊంనమో వామకర్ణే । ఋంనమో
దక్షిణనాసాపుటే । బూంనమో వామనాసాపుటే । లింనమో దక్షిణగండే ।
ళింనమో వామగండే । పంనమోఽర్ధ్వోష్ఠే । ఐంనమోధరోష్ఠే । ఓం
నమోఽర్ధ్వదంతపంక్తౌ । ఔంనమోధోదంతపంక్తౌ । అంనమఃమూర్ధ్ని ।
ఆంనమోజిహ్వయాం । కం, ఖం, గం, ఘం, జం, ఏతాన్పంచ వర్ణాన్దక్షిణ
హస్తే సంధ్యగ్రేషువిన్యాసామి । చం, ఛం, జం, ఝం, ఞం ఏతాన్పంచ
వర్ణాన్వామహస్తే సంధ్యగ్రేషువిన్యాసామి । టం, ఠం, డం, ఢం, ణం
ఏతాన్పంచ వర్ణాన్దక్షిణపాదే సంధ్యగ్రేషువిన్యాసామి । తం, థం, దం,
ధం, నం ఏతాన్పంచ వర్ణాన్వామపాదే సంధ్యగ్రేషువిన్యాసామి । పంనమో
దక్షిణపార్శ్వే । ఫంనమో వామపార్శ్వే । బంనమః పృష్ఠే । భంనమో
నాభౌ । మంనమః ఉదరే । యం నమస్త్యగాత్రనే హృదయే । రంనమోఽ
స్వగాత్రనేదోర్మాత్రే విన్యాసామి । లంనమో మాంసాత్మనే కకుదిన్యాసామి ।
వంనమో మేదాత్మనే కక్షద్వయేన్యాసామి ; శంనమః అస్థ్యాత్మనే హృద
యాదిహస్తగుల్మేవిన్యాసామి । షంనమో మజ్జాత్మనే హృదయాదిపాద
యుగలేన్యాసయామి । సంనమః శుక్రాత్మనేజఠరేవిన్యాసామి । హంనమః
ప్రాణాత్మనే ముఖేవిన్యాసామి । ఊంనమో జీవాత్మనే సర్వశరీరేవిన్యా
సామి” “ఓం భూర్భువస్సురోమితిదిగ్బంధః” ఇది న్యాసములన్నింటి కను
వర్తించును గావున జెప్పవలయును. ధ్యానమిట్లు :-

455. శ్లో॥ పంచాశద్వర్ణభేదైర్ని హితవదనాందోః పాదహృత్కుక్షపక్షౌ ।
దేశాం భాస్వద్గ్ధ పర్దాకలిత శశికలా మిందుకుందా వదాతాం ।
అక్షస్రక్కుంభ చింతా లిఖిత వరకరాం త్ర్యక్షజాం పద్మహస్తా ।
మచ్చాకల్పా మతుచ్చ స్తనజ మనభరాం భారతీం తాం నమామి॥

శ్లోతి ౬౯. “ఓం చత్వారి వాక్పరిమితాపదాని । తానివిదుర్భావ్యాణామే
మనీషిణః । గుహానిత్రీణి నిహితానేంగ యంతి తురీయం వాచో మనుష్యా

వదంతీ” యనుచు జెప్పకొని యుదకప్రోక్షణదర్శనంతో జేసికొనవలయును. ఇట్లు ప్రతిదిన మాచరించువాడు నిత్యాదిసకల కర్మల కధికారియగును.

2. “దేవోభూత్వా దేవాన్యజేత్” యను. ప్రమాణముగ భూత శుద్ధ్యాదులచే శరీరము పవిత్రమై దేవుడనబడును. అర్థజ్ఞానపూర్వకముగ కర్మలాచరించుట ముఖ్యము. కావున పై జెప్పినట్లాచరించి పరిశుద్ధుడై జపాది దైనిక షట్కర్మల నాచరించవలయును. అప్పుడే జపాదులు జెప్పిన ఫలముల నియ్యనవర్థములగును.

2. జ ప ము

287. జప, జల్ప - వ్యక్తాయాంవాచి యనగా ధాత్యర్థమున జప, జల్ప శబ్దములకు వాక్కు వ్యక్తమగునట్లుగ (వినబడునట్లుగ) పలుకుట కర్థము. ఒకే శబ్దము పలుసార్లుచ్చరించుట జపమనబడును. జపము వాఙ్మానస భేదమున రెండు విధములు. మానసవాచికములు మఱల రెండేసి విధములైనవి. 1. ఉపాంశువు 2. వైఖరి, వాచికభేదములు. మనన, ధ్యానములు మానసభేదములు.

456. శ్లో॥ జపస్తు ద్వివిధః ప్రోక్తా వాచికోమానస స్తథా ।
మానసో మననధ్యాన భేదా ద్వైవిధ్య మాశ్రితః॥

457. శ్లో॥ వాచికో పాంశు రుచ్చైశ్చ ద్వివిధః పరికీర్తితా ।
ఉచ్చైర్జపాదు పాంశుశ్చ సహస్రగుణ ముచ్యతే॥

458. శ్లో॥ ఉచ్చైర్జపశ్చ సర్వేషాం యథోక్త ఫలదోభవేత్ ।
నీచైః శ్రోత్రైః చేన్మంత్రైః కురతశ్చేన్నిష్ఫలోభవేత్॥

తా॥ వాచిక మానసిక జపభేదములు రెంటిలో బిగ్గరగా నుచ్చరించుట కంటెను పెదవులపై మెల్లగ నుచ్చరించు జపములు వేయిరెట్లు గుణాదిక్యములగును. బిగ్గరగా నుచ్చరించు జపములకు జెప్పిన ఫలములు గలుగును. గాని యా మంత్రముల నీచులు వినిరేని యవి నిష్ఫలములగును.

459. శ్లో॥ మకారో మననశ్చైవ తకారస్యాణ ఉచ్యతే॥
మననత్రాణ యోగేన మంత్ర మిత్యభిధీయతే॥

తా॥ జపము లన్నివిధములైనవి మంత్రరూపములు. “మ” కారార్థము మంత్రము, “త” కారార్థము తాత్రము రెంటి యోగముచే (కూడికచే) మంత్రశబ్దము గలిగినది. మొత్తముమీద మననము జేయువారిని రక్షించు నది మంత్రమని యర్థము.

2. ధ్యాన శబ్ద నిర్వచనము ఉపాసనారూపమైనందున దేవతాకాండయందు శిష్యుడైనది. ఇచ్చట మననరూపమైన మంత్రజపముల వివరమగుచున్నది. మంత్రములొక యక్షరముగలది మొదలు అనేకాక్షరములుగలవి యుండును. ఇట్టి మంత్రములు సప్తకోటి మహామంత్రములు. ఇతరము లసంఖ్యాకములు. అన్నింటిని వివరించుట కశక్యముగాన నిచ్చట వైదిక పంచాయతన మంత్రముల మాత్రము జేర్చినబడును.

460. శ్లో॥ మంత్రోఽప్యేకాక్షరః పిండః కర్తర్యోద్వ్యక్షరామతా ।

వర్ణత్రయం సమారభ్య నవార్ణావధి బీజకః ।

తతో దశార్ణమారభ్య యావద్వింశతి మంత్రికాః ।

తతః ఊర్ధ్వం గతామాలాస్తా సుభేదోన విద్యతే॥

తా॥ ఒక అక్షరమేగలది పిండము, రెండక్షరములున్నది కర్తరి, మూడక్షరములనుండి తొమ్మిదక్షరములుగలది బీజకమంత్ర మందురు. పది మొదలు కొని యిరువదివరకు అక్షరములుగలది మంత్రములందురు. అపైన నక్షరము లెన్నియుండినగాని యది మాలామంత్ర మనబడును.

288. ఇష్టదైవ స్వరూపధ్యానజపము నామాక్షరములు, ఆ యక్షరములే మంత్రములగును. వాని యావర్తన (పలుమార్లుచచ్చరించుట) జపము. జపమునకు పూర్వము, మంత్రాక్షరములతో అంగన్యాసాదులు, దేవతా స్వరూపమును దెలుపు ధ్యానశ్లోకము శిష్యుడగుచుండునందున వానిని ఆచరించియే జపముల జేయవలయును. ప్రతిమంత్రమునకు ఋషిచ్ఛందస్సు, దేవతానామరూపములుండును. అట్టి మంత్రముల నర్థజ్ఞాన సహితముగ గురువనుగ్రహముచే దెలిసికొని పై శిష్యుని విధముగ పఠింపబడుట జపించగ యోగ్యులై ఘటములు గలుగును.

2. ప్రతి మంత్రాధి దేవత పడంగయ్యును కావున అంగన్యాసాదులు జెప్పబడినవి. పడంగములుగల దేవతా మంత్రములే వైదికములని మహామంత్రములనబడును. ఇవే ఆత్మతత్వార్థమును బోధించగలవు.

461. శ్లో॥ సర్వజ్ఞతా, తృప్తి, రనాదిబోధః స్వతంత్రతా నిత్యమచ్యుతశక్తిః ।
అనంతతా శక్తిర్విధే విధి జ్ఞాపకాహారంగాని మహేశ్వరస్య॥

తా॥ మంత్రాధిదైవతయైన మహేశ్వరునకు, 1. సర్వజ్ఞత 2. తృప్తి 3. అనాదిబోధ 4. స్వతంత్రత 5. అక్షీణమగుశక్తి 6. అనంతశక్తి. ఇట్లూరు శక్తులే అతనికి అంగములు. కావున అంగన్యాసాదులు జెప్పబడినవి.

2. సంధ్యాంగమునగాక వేరుగ నుపాసనాదులందు జేయు గాయత్రాధి మహామంత్రముల కనేక శాపములు గల్గినవి. మహర్షులచే శాపవిమోచన మంత్రము జెప్పబడినది. కావున నుపాసనాదులందు శాపవిమోచనమంత్ర జపముజేసియే మూలమంత్ర జపాదుల జేయవలయును. అన్యథా యవి ఫలమియ్యజాలవు. ఉదాహరణ కిచ్చట గాయత్రీ శాపవిమోచన మంత్ర మిట్లు :-

గాయత్రీ శాపవిమోచన మంత్రము

289. “అస్యశ్రీ గాయత్రీ సర్వశాపవిమోచన మహామంత్రస్య । బ్రహ్మ, విష్ణు, మహేశ్వరా ఋషయః । గాయత్రీచ్ఛందః । గాయత్రీదేవతా । అకారంబీజం ఉకారంశక్తిః । మకారం కీలకం । బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వర ఋషుభ్యోనమః శిరిసి । ఋగ్యజుస్సామాధర్వణఛందాసిముఖే । గాయత్రీదేవతాహృదయే । అకారం బీజమితిగుప్త్యే ॥ ఉకారంశక్తై నమఃపాదయోః । మకారం కీలకమితిసర్వాంగే । గాయత్ర్యా సర్వశాపవిమోచనార్థే వినియోగః॥

1. “సద్యోజాతం ప్రపద్యామి సద్యోజాతాయవై నమోనమః = అంగుష్ఠాభ్యాం (హృదయాయ) నమః”

2. “వామదేవాయ నమోజ్యేష్ఠాయ నమశ్రేష్ఠాయ నమోరుద్రాయ నమః కాలాయనమః కలవికరణాయ నమోబలవికరణాయ నమోబలాయ

నమో బలప్రమథనాయ నమస్సర్వభూతదమనాయ నమోమనోన్మనాయ నమః”=తర్జునీభ్యాంనమః (శిరసేస్వాహా).

3. “అఘోరేభ్యోథ ఘోరేభ్యో ఘోరఘోర తరేభ్యస్స ర్జేభ్య స్సర్వభ్య రేభ్యో నమస్తే అస్తు రుద్రరూపేభ్యః”=మధ్యమాభ్యాంనమః (శిఖాయైవౌషట్)

4. తత్పురుషాయ విద్మహే మహాదేవాయ ధీమహి తన్నోరుద్రః పృచో దయాత్”=అనామికాభ్యాంనమః (కవచాయహుం)

5. “భవేభవే నాతిభవే భవస్వమాం భవోద్భవాయనమః”=కనిష్ఠికాభ్యాంనమః (నేత్రత్రయాయౌషట్)

6. ఈశాన సర్వవిద్యానా మీశ్వర సర్వభూతానాం బ్రహ్మధిపతి ర్బ్రహ్మణోధిపతి ర్బ్రహ్మశివోమేస్తు సదాశివో” = కరతలకరపృష్ఠాభ్యాంనమః (అస్త్రాయౌషట్). ఇట్లంగన్యాసాది హృదయాదిన్యాసాంతములజేసి క్రింది శ్లోకమున ధ్యానము జేయవలయును.

462. శ్లో॥ మహానరస్వతీదేవీ మహాఫల ప్రదాయినీ ।

మహాశాపక్షయకరీ మహామంత్ర స్వరూపిణీ ।

శాపమోక్షకరీ శుభ్రే మంత్ర స్సిద్ధిరనుమతే॥

శ్లోతి 20. “అదితిర్దేవా గంధర్వా మనుష్యాః పితరోఽసురాః । తేషాం సర్వభూతానాం మాతామేదినీ మహతామహీ సావిత్రి గాయత్రీ జగచ్ఛ్రీ వృధివీ బహులా, విశ్వాభూతా, కతమాకాయా, సాసత్యేత్యమృతేతి వశిష్ఠః.”

290. వైదిక సమ్మతములైన ఆగమోక్త పంచాయతన మహామంత్రము లవి :- 1. గణపతి 2. బాలా 3. విష్ణు 4. సూర్యుడు 5. దేవీ 6. శివుడు (గురువు) వీరే షడ్భక్త్యాధిష్ఠాన దేవతలు, షడ్భక్తిముల కర్ణికలం దుందురు. ఇతర మంత్రములు శాస్త్రవిరుద్ధములు గాకుండునవి జపించ వచ్చును. భానామశీత్యాదిహింసానృతప్రాధాన్యములైనవి నింద్యములుగాన నిషిద్ధములు. (జపించరాదు) జపించినచో నిహపరలోక నిందితులగుదురు.

2. జపముల సంఖ్యానియమముచే లేక కాలనియమముగనైన జేయవచ్చును. పురశ్చరణాదులందు సంకల్ప పూర్వక ఘటాదిస్థాపనానంతరము జపించవలయును. మంత్ర కవచాదుల గురు ముఖమున దెలిసికొనవచ్చును. నిష్కామనందు మూలమంత్ర మాత్ర జపముల జేయవచ్చును. మంత్ర జపసిద్ధియైన సకాముకుడైనచో ప్రతిబంధకము లేనప్పుడు కామనలు పూర్తియగును.

3. మంత్రజపములచే నాభిచారిక ప్రయోగాదుల జేయవచ్చును. కాని యవి అధర్మమైనందున నరక ప్రాప్తిని గలిగించును.

4. ఇతరులు తనపై అభిచారిక ప్రయోగము జేసినప్పుడు తన్నివారణార్థము ప్రతిక్రియా కూలిని (ప్రత్యంగిరా) జపము జేయవచ్చును. దీనితో అభిచారికములు దొలంగును. దీనిని నిష్కామనచే జేసిన సర్వసంకట నివారణగుచు జ్ఞానము గలిగించి మోక్ష మొసంగును. జపసంఖ్య దెలియుటకు మూలచే నైన, వేర్ల పర్వసంఖ్యచే నైన జపించవచ్చును. వేర్ల సంఖ్య కంటెను పర్వసంఖ్య (వేర్ల పై గల గీతల సంఖ్య) ఉత్తమము.

5. జపసిద్ధి గోరినచో లక్ష్యము కుదురునంతాక ధ్యానశ్లోక ప్రకారముగ నిర్మించిన మూర్తుల జూచుచు జపించవలయును. మూర్తులు ధాతు నిర్మితములేగాని, పటములేగాని కావచ్చును.

463. శ్లో॥ అనామికాద్యయారభ్య పదక్షిణ్య క్రమేషువ ।

తర్జనీమూల పర్వంతం గాయతీజప లక్షణం॥

తా. కుడిచేతి అనామిక వేర్లు మధ్య పర్వమునుంచి క్రింది గీతల (రెండు క్రింది పర్వముల) కనిష్ఠికా క్రిందిగీతలపై కెక్కుచు గలిపికొని మధ్యమ పై గీతకు అనామికా పై గీతనుండి అంగుష్ఠమును ద్రిప్పుచు తర్జనీ పై గీతల నుండి క్రిందికి దిగినది పదక్షిణ యగును. ఈ పది గీతలు సంఖ్యకు జెప్పబడినవి. మఱల నావర్త జేయునప్పుడు అంగుష్ఠమును తర్జనీ క్రింది గీత నుండి విడిచియే అనామిక మధ్యగీతపై అంగుష్ఠము జేర్చవలయును. ఇదే పర్వసంఖ్య.

291. మాలసంఖ్య నూతనమిది, మాలయందు నూతనమిది పూసలుండ వలయును. అకారాదిక్షకారాంత వర్ణసంఖ్య 54. దీనికి రెట్టింపు 108. కావున మాలందు నూతనమిది రుద్రాక్షలేగాని, ఇతర పూసలేగాని గూర్చ వలయును. మాలను గలుపుట కొకటి వేరు పూసను మేరువు అందురు. దానిచే జప సంఖ్యారంభమగును. కాని మేరువును చాటరాదు. అనగా మాలతో జపాఽ వర్తన జేయునప్పుడు మేరువు వరకే మాల దిద్ది పిదప మేరువు వ్యతిరేకమైన క్రింది పూసనుండియే యవరోహణ జేయవలయును. (దిగవలయును) దీనినే ఆరోహణా వరోహణ పద్ధతి యందురు. ఇట్లు సంఖ్యావర్తన పూర్తి జేయవలయును. మాల ననామిక పైబెట్టి మధ్య మాంగుష్ఠములతో మాల పూసల లాగవలయును. తర్జని సంఘీచరాదు. గోముఖ (గుడ్డతో జేసిన గోముఖాకారము) అందు మాలనుంచుచు జపము జేయవలయును. లేదా వస్త్రాచ్ఛాదనగా నైన జేయవచ్చును. ఇట్టి మాలను అక్షమాలందురు.

464. శ్లో॥ అకారః ప్రథమోదేవీ క్షకారోన్యస్తు తత్పరః ।

అక్షమారేతి విభ్యాతో మాతృకావర్ణ రూపిణీ॥

తా. అకారమునుండి క్షకారమువరకు గలాక్షరములను మాలయందలి పూసలు బోలును. ఇట్లెంచియే మాతృకావర్ణరూపము అక్షమాల యని యందురు.

2. రుద్రాక్షల, తులసీకాష్ఠ నిర్మితముల, బంగారు నిర్మితముల, రత్న, స్ఫటిక, మౌక్తిక, ప్రవాళ, శంఖముల పూసలతో మాల జేసికొనవచ్చును. రుద్రాక్షలు జ్ఞాన ప్రదములు. ఇతరముల కామ్యమందు జేకొందురు. ఇష్టదేవత ప్రీతికరము లనబడినవి, ఆయా దేవతా మంత్రములందుపయోగించుటకు వాని వానితో మాల గూర్చుకొనవలయును.

3. రుద్రాక్షలు రుద్రాక్ష చెట్టు ఫలము లవి రుద్ర నేత్రముల బోలును. రుద్ర ముఖములవలె వానికి రేఖలుండును. వానియందు భేదములు 14 ఒక ఫలమునందొకే ముఖమునుండిన నది ఏకముఖి యనబడును. ఇది దుర్గభ

మందురు. నేపాల రాజ్యమున ఖట్టుండూ నగరమందు పశుపతి దేవాలయ ములో ఈశ్వరుని రుద్రాక్షమాలందీ యేకముఖ రుద్రాక్ష ఒకటేగలదు. దాని మహాత్య మచ్చటివారు జెప్పచుందురు.

465. శ్లో॥ ఏకవక్త్రంతు రుద్రాక్షం పరతత్వ స్వరూపకం ।

తద్ధారణా త్వరేతత్వేనీయతే విజితేంద్రియః॥

తా. ఏకముఖ రుద్రాక్ష పరతత్వ స్వరూపమది ధరించిన జితేంద్రియుడు పరతత్వమందే లీనమగును. ఇట్టితర ముఖముల రుద్రాక్షల ఫలములు జెప్పబడినవి.

466. శ్లో॥ చతుర్దశ ముఖం చాక్షం రుద్రనేత్ర సముద్భవం ।

సర్వవ్యాధి హరంచైవ సర్వదాఽరోగ్యమక్నుతే॥

తా. పదునాల్గు ముఖములు గల రుద్రాక్ష రుద్రుని నేత్రమునుండి బుట్టి నది. దాని ధరించిన సమస్త వ్యాధులు నశించును. ఎల్లప్పుడారోగ్య మను భవించును. కావున రుద్రాక్ష మాలతో నేమంత్రములనైన జపించ వచ్చును.

292. మూలాధార చక్రమునుండి పైకియుండు షట్చక్రములందు క్రమముగ గణపతి మొదలగు పంచాయతన దేవతలుందురు. వారి వారికి జెప్పబడిన మంత్రముల నారోహణ క్రమముగ జపముల కుపయోగించుటకై న్యాసాదులతో క్రింది విధముగ వివరింపబడును.

1. సిద్ధలక్ష్మీ సహిత మహాగణాధిపతి మంత్రము

(1) పృథివితత్వాధిపతి సిద్ధలక్ష్మీసహిత మహాగణపతి మూలాధారచక్ర కర్ణిక యందుండును. ఈ చక్రము రక్తవర్ణముగ నాల్గు దశములతో (రేకులతో) నుండును. నల్లిశలందుండు నాల్గు దశములతో తూర్పునుండి క్రమముగ వ, శ, ష, స వర్ణములొక్కొక రేకునందు గలవు. మధ్య కర్ణికయందు “గం” వర్ణముండును. ఇది గణపతి నామమును తెలుపును.

మూలమంత్రము = “ఓం, శ్రీం, హ్రీం, క్లీం, గ్లాం ‘గం’ గణపతయే
 వర వరద సర్వజనం మేవశమానయ స్వాహా” ఇది మూలమంత్రము.
 సంపుటీ యుక్తమందురు. సంపుటీ, సంకలనమను రెండు భేదములు.
 బీజాక్షరములతో గలసియుండనది సంపుటీ, కేవల మంత్రము సంకలన
 మంత్రము. ఉ:- ఈ మంత్రమందు “ఓం, శ్రీం, హ్రీం, క్లీం, గ్లాం బీజా
 షరములుండుటచే నిది సంపుటీ మంత్రమనబడును. “స్వాహా” శబ్దము
 నామధేయార్థము. “గం గణపతయే వరవరద సర్వజనం మేవశమానయ”
 యను ఈ అక్షరములు సంకలన మాత్రములు. ఇందిరువదొక్క యక్షరము
 లుండుటచే నిది మాలా మంత్రమగును. ఇట్లే ముందుముందూహించ
 నగును.

2. గణపతి కనేక నామములుండునని సహస్ర నామాదులతో దెలియ
 వచ్చును. అందిదిసిద్ధలక్ష్మీసహిత శ్రీమన్మహాగణపతి మహామంత్రమందురు.
 మంగళార్థమున నోంకారమన్ని విధములైన మంత్రములకు జెప్పవచ్చును.
 ఇట్టి మంత్రమునకు గణకఋషిః, నిచ్చుద్గాయత్రీ ఛందస్సు, సిద్ధలక్ష్మీ
 సహిత శ్రీమన్మహా గణపతి దేవత. గాం, గీం, గూం, గైం, గౌం, గః
 క్రమముగ నీ బీజములతో అంగన్యాస కరన్యాసాది హృదయాదాన్యా
 సాంతమగును. వైశెప్పి గం బీజమితి గుప్యో, గీం శక్త్యై నమః పాదయోః,
 గూంకీలకాయనమః సర్వాంగే సిద్ధలక్ష్మీ సహిత గణపతి ప్రసాద సిద్ధ్యర్థే
 వినియోగః. ఇట్లు శెప్పి క్రింది శ్లోకమును ధ్యానార్థము పఠించవలయును.

467. శ్లో॥ బీజాపూరగ దేక్షకార్ముక భజాచక్రాబ్జ పాశోజ్వలాః ।

ప్రేహ్యగ్రస్య విషాణరత్నకలశా పోజ్యత్కరాం భోరుహా ।

ధ్యేయోవల్లభయాన పద్మకర యాశ్చిష్టోల్ల సద్భూషయా ।

విశోత్పత్తి విపత్తి సంస్థితకరో విఘ్నేశ ఇష్టార్థదః ।

ముద్రలిలివి :- దంత, పాశ, అంకుశ, అవిఘ్న, లడుక బీజాపూరగము.

3. లం పృథివీతత్వాత్మనే గంధం, హం ఆకాశతత్వాత్మనే పుష్పం, యం
 వాయుతత్వాత్మనే ధూపం, రం తేజస్తత్వాత్మనే దీపం, వం అమృత తత్వా

త్మనే నై వేద్యం, సం సర్వతత్వాత్మనే తాంబూలాదీన్సమర్పయామి యని పై జెప్పిన లమిత్యాదులిందు జెప్పవలయును. ఇది వంచోపచార పూజ యనబడును. మున్ముందన్ని జపలములందిట్లే యూహించు కొనవలయును.

4. గురు ముఖమున మంత్రమర్దయ క్తముగ తెలిసికొని జపించవలయును. అక్షర లక్ష జపముతో మంత్ర సిద్ధియగును. కలియుగమునందు నాల్గింతలు జపించిన సిద్ధియనిరి. జపసిద్ధికై దశాంశమున తర్పణ హోమాదుల జేయ వలయును. విఘ్నములు నశించి సర్వ సౌఖ్యములు జపమున కలుగును. ఈ నియమ మన్ని మంత్రములకు గలదని తెలిసికొనవలయును.

2. కుమార కామేశ్వరసహిత బాలా మంత్రము

293. సూత్రాత్మకైన ప్రజాపతి కుమార కామేశ్వరుడు. శ్రీదేవీ కుమారి బాల. వీరు మిశ్రీతత్వాధిపాన దేవతలు (వృధివీ జలమిశ్ర) కేశీ లోలులు అనగా విశ్వోత్పత్తి స్థితిలయాదుల జేయుటే వీరికి యాటలు.

2. వీరు లిజ్జస్థానమందుగల స్వాధిష్ఠాన చక్రమందుదురు. ఈ చక్ర మారు రేకులది. వానియందు బ, భ, మ, య, ర, ల ఆరు వర్ణములు క్రమముగ నుండును. తూర్పు, పడమర, ఉత్తర, దక్షిణములు నాల్గు పై దిశ, క్రింది దిశలతో నారగును. ఈ చక్రము పీతవర్ణము. పై వర్ణములు మంత్రాక్షరమునకు ప్రతినిధులు (బదులుగా జెప్పబడినవి) మూల మంత్రము మూడక్షరముల దైనను వ్యతీహారమున (క్రిందినుండి మఱల పైకి నుచ్చ రించగ) నారక్షరములగును. ఇట్లే జపము జేయవలయును.

మూ. “ఐం, క్లీం, సాః, సాః, క్లీం, ఐం. (వ్యతీహారావర్తన)

3. మంత్రాక్షరములతో అంగన్యాసాదులు పై జెప్పినట్లు జేయవల యును. ఐం బీజమితి గుహ్యో, క్లీం శక్త్యై నమః పాదయోః, సాః కీల కాయై నమః సర్వాంగే కుమార కామేశ్వర సహితబాలప్రతిపురసుందరీ ప్రసాద సిద్ధ్యర్థై జపే వినియోగః. యని లమిత్యాదులతో పూజించవలెను. ధ్యానమిట్లు.

468. శ్లో॥ మాలాశృణో పుస్తక పాశహస్తాం ।

శాలాంబికాం శ్రీ లలితాకుమారిం ।

కుమార కామేశ్వర కేశిలోలాం ।

సమామి గౌరీం నవవర్గపేషాం.

ముద్రలు=మాల, శృణో (తంబూర) పుస్తకము, పాశము, వరద, అభయము
పై జెప్పినట్లు జపించిన జ్ఞాన వైరాగ్యాది, సకల సంపదలు గల్గును. గురు
ముఖమున మంత్ర మర్థయు క్తముగ దెలిసికొని జపించవలయును.

3. శ్రీరామ షడక్షరీ మంత్రము

294. శుద్ధజలతత్వాధిష్ఠాన దేవత విష్ణువు. అతని కనంత నామములు
గలవు. ప్రతి నామ మంత్ర మిందుజేరును. శ్రీరామనామ మహాత్మ్యము
చాలా గొప్పది. గాన నిందుదహరించబడినది. నాభియందు మణిపూరక
చక్రముగలదది, నీలవర్ణముగ నుండును. ఆ చక్రమునకు పది రేకులుండును.
డాదిఘాంత వర్ణము లా రేకులందు క్రమముగ నొక్కొక రేకు నందొక్కొక
యక్షరముగలదు. కర్ణికయందు శ్రీరాముడుండును. (లక్ష్మీసహిత విష్ణువు)
గురూపదేశముగ మంత్రము మంత్రార్థము దెలిసికొని పైవిధముగ జపించిన
వారికి విష్ణుసాయుజ్యాది ఫలములు గలుగును. విష్ణు భక్తులకు బొంద
రానిదేదియులేదు. అహింసా సత్యశమాదులు గలవారికే మంత్ర సిద్ధి
యగును. రామనామము సర్వపాపహరము. మనశ్శాంతి యగును. రామ
నామ మహాత్మ్యము బొగడకకృముగా కుండును.

469. శ్లో॥ ఒకారోఽ నలబీజం స్యాద్యేనర్వే బాడబాదయః ।

కృత్యామనోమలం సర్వం భస్మకర్మ భూభుభం.

470. శ్లో॥ ఆకారోభాను బీజస్యా ద్వేదశా త్రప్రకాశకః ।

నాశయత్యేవసాదీప్త్యా యాఽవిద్యా హృదయే తమః.

471. శ్లో॥ మకారశ్చంద్రబీజస్యాద్యద సాం పరిపూరణం ।

త్రై కాపం హరతేవిత్త్యం శీతలత్వం కరోతి యః.

తా. రకారవర్ణమునల బీజము. అదివాసనామయములగు సమస్త శుభా శుభ కర్మల తత్కార్య సహితముగ భస్మము జేయును.

అకార వర్ణము భాను బీజము అది హృదయాంధకారమును బొగొట్టి శాస్త్రజ్ఞాన జ్యోతిని వెలిగించును. మకారాక్షరము చంద్ర బీజమైనందున నది తాపత్రయముల నడంచి శీతలత్వము (మనశ్శాంతిని) కలిగించును.

472. శ్లో॥ యథైవ వటబీజస్థం పాక్రికృతస్య మహాదుర్మః ।

తథై వరామబీజస్థం జగదేత చ్చరాచరం.

అగ్నిషోమాత్మకం రూపం రామబీజే ప్రతిష్ఠితం.

తా. గనుపించు వట వృక్షము దాని బీజమందెట్లు సూక్ష్మముగ నుండునో యట్లే “రామ” అక్షర బీజములం దీచరాచర జగత్తు గలదు.

473. శ్లో॥ పీజోక్త ముభయార్థత్వం రామనామ నిదృశ్యతే ।

ముక్తిదం సాధకానాం చ రకారోముక్తిదో మతః.

474. శ్లో॥ మకారోభుక్తిదః పోక్తికైః మారూపత్వాచ్చ సర్వదా ।

పదంత్యతస్తం సర్వేరామోఽయం భుక్తిముక్తిదః.

తా. రామ నామమం దుభయార్థములు గలవు. రకారము ముక్తిప్రద మైనందున రా యనగనే ముక్తిగలుగును. మ కారము మాయార్థముచే లక్ష్మి (సంపద) కావున భుక్తిఫలము గలుగును. ఇట్టి యర్థముననే యందరు రాముని భుక్తిముక్తిఫలప్రదాత యందుదు.

475. శ్లో॥ ఆద్యారాత్తత్పదార్థం స్యా న్మకార స్త్వం పదార్థవాన్ ।

తయో స్సంయోజనసీతి చతుర్థ్యర్థంతు యజ్ఞ్యతే.

తత్సమస్యాదివాక్యం తు కేవలం ముక్తిదం మతం.

తా. తత్వమసి వాక్యార్థము రామశబ్దార్థము. వీనిలో “రా”, “తత్” పదమునకు బదులు వాచకము-వాచ్యార్థ లక్ష్యార్థములు రెంటికి సమానము “మ”, “త్వం” పదమునకు బదులు వాచకముభయార్థములు సమానము. అసి పదమునకు బదులు చతుర్థ్యర్థమనగా “రామాయనః” అను వాక్యము

నందలి (య) అక్షరము “కొఱకని” యర్థమిచ్చును గాన “రా”, “మ” లను గలుపునది, (నియమించునది) “య”, “అసి”కి బదులని తాత్పర్యము.

476. శ్లో॥ అకారాక్షరసంభూతో సౌమిత్రి ర్విశ్వభావనా ।

ఉకారాక్షరసంభూత శ్శతృష్ణు సైజసాత్మకః.

477. శ్లో॥ పౌర్ణాత్మకస్తు భరతః మకారాక్షరసంభవః ।

అర్థమాత్రాత్మకో రామో బ్రహ్మానందైకవిగ్రహః.

తా. ఓంకారాక్షరమందలి అ, ఉ, మ, అక్షరములతో లక్ష్యణ, శతృష్ణు, భరతులు క్రమముగ బుట్టిరి. వీరికే క్రమముగ విశ్వ, తైజస, ప్రాజ్ఞులని, స్థూల, సూక్ష్మ కారణ శరీరాభిమానులని యర్థము. ఓంకారము పై గల నర్థమాత్రానుస్వార స్వరూపుడు శ్రీరాముడు, బ్రహ్మానంద స్వరూపుడు. ఓంకారాక్షరములకు బదులై ర, అ, మ అక్షరములగును. వీని కలయిక (సంయోగము) రామ శబ్దము. గాన పరబ్రహ్మానంద స్వరూపుడు శ్రీరాముడని తాత్పర్యము.

478. శ్లో॥ శ్రీరామసాన్నిధ్య వశాజ్జగ దాధారకారిణి ।

సా సీతా భవతి జ్ఞేయా మూలప్రకృతిసంజ్ఞితా ।

ప్రణవత్వా త్రప్రకృతిరితి వదంతి బ్రహ్మవాదినః.

తా. శ్రీ యనగా సీతాదేవి మూలప్రకృతియగును. ఇదే రాముని సన్నిధాన మందుండుటచే జగత్తునకాధారమైనది. ఉత్పత్తి స్థితి లయాదుల జేయుచున్నది. పరబ్రహ్మ “ఈక్షణ” మాత్రకారణుడని తాత్పర్యము.

2. పరబ్రహ్మార్థమునిచ్చు శ్రీరామనామమంత్ర మితర విష్ణునామ మంత్రములతో శ్రేష్ఠమగుచున్నది. సర్వవర్ణాశ్రమిణుల కాదరణీయ మైనది.

మూ. “ఓం శ్రీరామాయనమః” ఈ మూలమంత్రమునకు బ్రహ్మ ఋషి, గాయత్రీ చ్చందస్సు, శ్రీరామోదేవత, రాం బీజం, శ్రీం శక్తిః, నమః కీలకం శ్రీరామచంద్ర పౌసాదసిద్ధ్యర్థేజపే వినియోగః. నాస్యాదులు పూర్వార్థమంత్రాక్షరములతో చేయవలయును.

3. పై జెప్పిన విధముగ నీమంత్రము సర్థయు క్తముగ గురువుతో చెలిసి కొని జపము జేయవలయును. పాపాతి పాపులైనగాని రామ నామ స్మరణచే శుదులైనటు వాల్మీకకథయే సాక్షి. ధ్యానశోకమిట్లు జేయవలెను.

479. శ్లో॥ కాలాంబోధరకాంతికాంతమతులం వీరాసనాధ్యాసితం ।
ముద్రాం జ్ఞానమయీం దధాన మసరం హస్తాంబుజం జానునీ ।
సీతాం పార్శ్వగతాం సరోరుహకారాం విద్యున్నిభం రాఘవం ।
పశ్యంతీం మకుటాంగదాదివివిధాకల్పోజ్జ్వలాంగం భజే.

ముద్రలు = శ్లో॥ శంఖం చక్రం గదా పద్మం యోనిగరుడకౌస్తుభం ।
శ్రీవత్సవనమాలం చ నవముద్రాః పృక్తిర్నితః ।

తా. శంఖము, చక్రము, గదా, పద్మము, యోనిముద్ర, గరుడముద్ర, కౌస్తుభము, శ్రీవత్సముద్ర, వనమాల లివి నవముద్రలు.

4. ఈ మంత్ర మక్షర లక్ష, ఇప్పటి కాలమందు నాగ్గింతలు జేసి దశాంశ హోమ తర్పణాదుల జేసిన నహింసాసత్యశమదమాదులు గలవారికి సిద్ధియగును.

4. సూర్యఅష్టాక్షరీ మహామంత్రము

295. అగ్నితత్వాధిష్ఠానదేవత సూర్యుడు. హృదయ కమలమునం దనాహత చక్రము గలదది పంజెండు రేకులది. దాని వర్ణము రక్త వర్ణము. ఆ రేకులందు కాదితాంత వర్ణములుండును. సూర్యుని ప్రకాశము త్ర లోకములందు సమానముగాన దశ దిశలతోపై గల సంతరితముతో (ద్యులోకము) భూమి కిందికి పాతాళము (అధోదిశ) గలిపిన 12 దిశ లగును. వానికి బదులుగ 12 రేకులందు క్రమముగ 12 అక్షరములు గల వని యర్థము జేయవచ్చును. గురుముఖమున మంత్రమర్థయు క్తముగ చెలిసికొని పై జెప్పిన విధముగ జపించవలయును.

మూ. “ఓం ఘృణిస్సూర్యాదిత్యాయనమః”.

ఈ మంత్రమునకు దేవభాగముపిః, త్రిష్టుబ్బందస్సు, సవితాదేవత. సవితా సూర్యనారాయణ ప్రసాధసిద్ధ్యర్థేజపే వినియోగః. మంత్రమందలి ఘృణిః, సూర్యః, ఆదిత్యః ఈ మూడు శబ్దములు, బీజములు వీనితోడనే అంగ న్యాసాదులు పై జెప్పినట్లు జేయవలయును.

480. శ్లో॥ రక్తాబ్జయుగ్మా భయదానహస్తం ।

కేయూరహారాంగదకుండలాఢ్యం ।

మాణిక్యమౌశిం దిన నాథ మీదే ।

బంధుకకాంతిం విలస త్త్రినేత్రం.

ముద్రలు—వ్యోమ, రతి, పద్మ, మహాశ్వేత, అస్త్రము. ధ్యాన శ్లోకము పఠించి జపించవలయును. పై జెప్పినట్టి సంఖ్యగ జపమగును, ఆరోగ్యాది ఫలములు గలుగును.

5. శ్రీ విద్యాపంచ దశాక్షరీ మహామంత్రము

296. ప్రాణవాయుతత్వము శక్తి, కంఠమందు పదహారు దశములతో విశుద్ధ చక్రముగలదు అందదిష్ఠాన దేవతాశక్తి యందురు. ఆ చక్రదశము లందు క్రమముగ నొక్కొక చేకునం దొక్కొక యక్షరముండును. ఆ యక్షరములు స్వర వర్ణములు (అచ్చులు) విశుద్ధచక్రవర్ణము ధూమ్రముగాన స్వర వర్ణములు ధూమ్రవర్ణముగానుండును. శక్తులనంతములై నందున శక్తి నామరూపము లనంతములు. వేద విరుద్ధము లేని తాంత్రికపంచాయ తనములందు దేవి యొకాయతనము. శ్రీ విద్యలందు పంచ దశాక్షరీవిద్య వేదవిరుద్ధము కానిది, వైదిక పద్ధతిచే దేవీయుపాసనార్థము పంచదశాక్షరీజపము జేయవలయును.

481. శ్లో॥ సామాన్యం పరమం చేతి ద్వేరూపేవిద్ధి మే నమ ।

పాణ్యాదియు క్తం సామాన్యం యస్తుమూఢా ఉపాసతే.

482. శ్లో॥ పరంరూపమనాద్యంతం యన్మమైవ మనామయం ।

బ్రహ్మతా పరమాత్మేతి శబ్దేనైవ యదీర్యతే.

తా. సామాన్యము, పరమను భేదముచే రెండు రూపములు నాకగునని దెలిసికొనము. చేతులు కాళ్లున్నట్లు కల్పించు రూపము సామాన్యమన బడును. అది మూఢులకుపాస్యము కాని అనాద్యసంతమైన నాపర రూపము అనామయము. (దుఃఖములేనిది—ఆనందమైనది) దానిని పర బ్రహ్మ, పరమాత్మ నామములతో బలుకుదురు.

488-a శ్లో॥ పుం రూపం వా స్మరే ద్దేపీం శ్రీరూపం వా విచింతయ ।

అథవా నిష్కలం ధ్యాయే త్సచ్చిదానందలక్షణం.

తా. నన్ను పురుష రూపమని లేక శ్రీ రూపమే యని ధ్యానించవచ్చును. లేదా నిష్కళమైన సచ్చిదానంద స్వరూపమని ధ్యానించవచ్చును.

2. పై కారణముల వలన వైదిక పద్ధతిగా దేవీ జపముల తేయవలయు ననుట నిర్వివాదము.

488-b. శ్లో॥ యశ్చనోపశ్చిమం జన్మ యదివా శంకరస్వయం ।

తేనై వంభ్యతే విద్యా శ్రీమత్సంచదశాక్షరీ.

తా. సాక్షాచ్ఛంకరునికిని, మఱిల జన్మలేని వారికిని మాత్రమే శ్రీ విద్య లభించును.

484. శ్లో॥ దశాపంచకథేదేన పరిపంచస్యవిలాసిని ।

సాక్షణీవాక్షరీయస్మా తస్మాత్సంచదశాక్షరీ. “మానసోల్లాసము”

తా. పంచ మహాభూతములైదు త్రివృత్కరణముచే పంచదశసంఖ్య యగును. మంత్రాక్షరములన్నియే గలవు కావున పంచదశాక్షరీ యని మంత్రనామము గలిగినది.

3. మనుష్యులేగాక దేవతలు, ఋషులు సహితము శ్రీదేవ్యుపాసకులైరి.

485. శ్లో॥ మనుశ్చంద్రః కుబేరశ్చ లోపాముద్రా చ మన్మథా ।

అగస్త్యోగ్నిశ్చ సూర్యశ్చ ఇంద్రోవృందశ్చివస్తథా ।

కోర్ధ బిట్టారకోదేవీ ద్వాదశాపీ యుపాసకాః.

తా. మనువు, చంద్రుడు, కుబేరుడు, లోపాముద్రా, (అగస్త్యుని భార్య) మన్మథుడు, అగస్త్యుడు, అగ్నిదేవుడు, సూర్యుడు, ఇంద్రుడు, కుమార

490. శ్లో॥ శాంతం పద్మాసనస్థం శశిధరమకుటం సంచపక్త్యంత్రినేతం ।

కూలం వజ్రం చ ఖడ్గం పరశుమఖయదం దక్షభాగేవహంతం ।

నాగం పాశం చ ఘంటాం ప్రళయహత వ హంసాంకుశం వామభాగే ।

నానాలంకారయుక్తం స్ఫటికమణి నిభం పార్శ్వతీశం నమామి.

491. శ్లో॥ లింగయోని త్రికూలంచ మాలాభయ వరోమ్మగీ ।

ఖట్వాంగం చ కపాలం చ డమరుశ్శివతోషదః,

ఇవి ముద్రలు

7. గాయత్రీ మహామంత్రము

298. సహస్ర దశములతో సహస్రారచక్రము బ్రహ్మరంధ్రమున గలదు. అది శుభ్రవర్ణమైనది. అందు “హం” బీజ మొకటియేగలదు. పరబ్రహ్మ చిచ్ఛక్తియుతుడా చక్రాధిష్ఠానదేవత. సంధ్యాంగముగ జెప్పిన త్రిపాద్గాయత్రీ మంత్ర మిచ్చట ఉపాన, పురశ్చరణాదులం దదే మంత్రమగును. సంకల్పమాత్రము వేరుగ జేయవలయును. న్యాసాదులు, ధ్యానము పై జెప్పినట్లు సంధ్యాంగమందు జెప్పినవి జేయవలయును. ముద్రలవేయిచ్చటగును.

మూ. “ఓం తత్సవితుర్వరేణ్యం, భర్గోదేవస్యధీమహి, ధీయోయోనః ప్రచోదయాత్”. దీనికి విశ్వామిత్రముషిః, గాయత్రీఛంధః, గ్రాయత్రీ దేవత, శ్రీ గాయత్రీ దేవతా ప్రసాదసిద్ధ్యర్థే జపేవినియోగః.

2. మోక్షేతరములైన త్రైలోక్య సంపదలు మంత్రపాదైక తుల్యములే గాజాలవు. కావున మోక్షార్థియగుచు జపము జేయవలయును.

8. ప్రతిక్రియా శూలనీ మహామంత్రము

299. ఆభిచారికమందేగాని, సంకట నివారణకుగాని ఈ మంత్రమును స్తోత్రమందలి ప్రతిశ్లోకమునకు సంపుటిజేసి పఠించవలయును. నిష్కామనగా జేసిన మోక్షము గలుగును.

మూలమంత్రము=“ఓం దైం స్వాహోజ్వల దుష్టగ్రహశూలనీ ఫట్జ్వలహుం, హైం మామరిదురితానోమ్రచయ, హ్లోం మామరిదురితానోమ్రచ రూపిణి జ్వల జ్వల ప్రతిక్రియాశూలనీ గ్రాసయా సుప్రియోక్త్యాన్తుం ఫట్ స్వాహా”

2. ఈ మంత్రమునకు దీర్ఘతమఋషిః, కకుబ్చందః, ప్రతిక్రియా శూలనీ దేవతా, దైం బీజం, స్వాహోశక్తిః, శూలనీ కీలకం, ప్రతిక్రియాశూలనీ ప్రసాదసిద్ధ్యర్థే జ పే వి ని యో గః. బీజాదిన్యాసము పై విధము.
1, దైం అంగుష్ఠాభ్యాంనమః (హృదయాయనమః) 2. స్వాహోత్తర్జనీ భ్యాంనమః (శిరసేస్వాహో) 3. జ్వలదుష్టగ్రహోయై మధ్యమాభ్యాంనమః (శిఖాయైవౌషట్) 4. శూలవై అనామికాభ్యాంనమః (కవచాయహుం) 5. ఫట్ కనిష్ఠికాభ్యాంనమః (నేత్రత్రయాయవౌషట్) 6. జ్వలహుం కరతల కరపృషాభ్యాంనమః (అస్త్రాయఫట్) ధ్యానము.

492. శ్లో॥ సంవర్తలన కోటి కోటి విలస త్తేజోమయీం భీషణాం ।
వీరాభిః పరిచారికాభిరభితో వీరైర్గృ హైర్దిగ్వితాం ।
నానామూర్తి మహాప్రయోగ నిపుణైర్విది ప్రియు కైపున ।
స్తానేవాళ వినాశినీం భయహరాం ధ్యాయేన్మహాశూలినీం.

300. గ్రహచార మనుకూలముగ నుండనప్పుడు, నిమిత్తాంతరమందును, నిష్కామనచేగాని నవగ్రహజపము జేయవచ్చును. నవగ్రహ జపము జేయ గోరినవారు అధిదేవత ప్రత్యధిదేవతలతో సూర్యాదిగ్రహ జపములజేయ వలయును. న్యూసాదులు, ధ్యానశ్లోకములు వేరుగ దెలిసికొనవలయును. ఇచ్చట మూలమంత్రముల బేర్కొనబడును. గ్రంథ విస్తరభీతిచే విడువ బడినది.

1. సూ ర్య గ్ర హ మం త్ర ము

301. మూ. (1) “ఓమాసత్వేన రజసావ ర్తమానోనివేశ యన్నమృతం మర్త్యంచ హిరణ్యయేన సవితారథే నాదేవోయాతి భువనాని పశ్యన్” ముఖ్య మంత్రము.

స్వామి, శివుడు, దుర్వాసుడు వీరు పండ్రెండుగురు దేవీముఖ్యోపాసకులు (శ్రీ విద్యా ప్రవర్తకులు).

3. పంచదశాక్షరీమంత్రమందు త్రికూటములు (మూడుపాదములు) గాయత్రి మంత్రము మూడుపాదము లిట్లుభయమంత్రము లొకే విధ ముండుటతో పంచదశాక్షరిని తుల్య గాయత్రి యందురు.

మూలమంత్రము="క, ఏ, ఈ, ల, హీం, హ, స, క, హ, ల, హీం. స, క, ల, హీం." శ్రీం బీజముతో గలసి షోడశాక్షరి యనబడును. సంపుటకి ఇతర బీజములను మూలమంత్రమున గురువనుగ్రహముచే బడసి వై విధముగ జపించవలయును. ఆనందభైరవ, దక్షిణామూర్తి ఋషయోః, పక్షించ్చండః, శ్రీ కామేశ్వర సహిత లలితాపరమేశ్వరీ దేవతా, క, ఏ, ఈ, ల, హీం బీజం, స, క, ల, హీం శక్తిః హ, స, క, హ, ల, హీం కీలకం, శ్రీకామేశ్వర సహితలలితాపరమేశ్వరీ ప్రసాదసిద్ధ్యర్థే జపేవినియోగః. మంత్రమందలి త్రికూటములతో నన్వయ వ్యతిరేకములచే న్యాసాదులు జేయ వలయును. సాంప్రదాయవేత్తయైన గురువు స్వపాదుకనిచ్చి పూర్ణాభిషిక్తుని జేసిన దీక్షితుడగును. ధ్యాన శ్లోకమిది.

488-a. శ్లో॥ ధ్యాయేత్కామేశ్వరాం కస్థాం కురువిందమణిప్రభాం ।

శ్రోణాంబరస్రగాలేపాం సర్వాంగే న విభూషితాం ।

సౌందర్యసేవధించేక్ష చాపపాశాంకుశోజ్జ్వలాం ।

సఖాభిరణే మాద్యాభిస్సేవ్యాం సర్వనియామికాం ।

సచ్చిదానంద వపుషాం సదయాపాంగ విభ్రమాం ।

సర్వలోకై క జననీం స్మేరస్యాం లలితాంబికాం.

ముద్రలు 488-b. శ్లో॥ శంఖం చక్రం గదాం ఖడ్గం పద్మం యోనింత్రీకూలకం ।

తార్జ్యం శక్తిం ధేనుశార్ఙ్గం నారాచం కౌస్తుభం తథా.

2. తర్పణాదుల నెధాక్రమముగ గురువనుగ్రహమున తెలిసికొని జేయ వలయును. మంత్రసిద్ధిచే చతుర్విధ పురుషార్థములు గలుగును.

6. శ్రీ శివపంచాక్షరీ మహామంత్రము

297. ఆజ్ఞాచక్రము భూమధ్యయందు రెండు దశములతో నుండును. దాని వర్ణము మెఱుపులరంగు. ఈ చక్రమందున్న చిదాకాశమందు గురు మూర్తి (శ్రీ స దా శి వు డు) అధిష్ఠానదేవత. ఆజ్ఞాచక్రరేకులందు క్రిమముగ “హం, ఊం” వర్ణములు దక్షిణోత్తరములందు గలవు. గురు మూర్తి కర్ణిక మధ్యనుండునని భావించవలయును.

2. సకల విద్యాధిదైవత పరమగురుడైన సదాశివుడు కారణగురువు. కార్యగురువులను త్రిమూర్తుల స్వరూపమందుము కావున పరమకారణ గురుడైన పరమశివుని మాహాత్మ్యము వర్ణింపజాలము.

487. శ్లో॥ గురుర్బ్రహ్మ గురుర్విష్ణు గురుర్దేవో మహేశ్వరః ।
గురుస్సాక్షాత్పరబ్రహ్మ తస్మై శ్రీ గురవేనమః.

488. శ్లో॥ సర్వజ్ఞాః శ్రుతయోపియాః పరశివః త్వత్ప్రాణ రూపాప్రియాః ।
శృంగగ్రాహిక యాతపాభృత ఇవత్వాన్న పృజల్పంతితాః ।
అన్యన్తైవతు నేతినేతి బహుశోవాచానిషిధ్యంతితే ।
తోన్యస్తాస్యామిద మిత్థమిత్యనువదేత్తత్రాపి మాదృగ్జ్ఞనాః.

489. శ్లో॥ నమేశక్తి శ్రీమన్మహిమపరమాణో రమినుతే ।
తథాపిత్వద్భక్తిం వ్యతనమవష్టభ్య కిమపిచ ।
న మంచాకోశంతీ పృవచనమథాపి పృవవృతే ।
యథాలోకేభక్త్యా పరశివన శక్త్యా స్వగతయే.

మూలమంత్రము—“ఓంనమః శివాయ”.

వామదేవఋషిః, పంక్తిచ్ఛందః, సాంబసదాశివసద్గురుదేవత, శ్రీంబీజం, నమః శక్తిః శివాయకీలకం. సాంబసదాశివదేవతా ప్రసాదసిద్ధ్యర్థే జపేవినియోగః మంత్రాక్షరములతో పై జెప్పినట్లు న్యాసాదుల జేయవలయును. గురు వనుగ్రహమున మంత్ర మర్థయు క్తముగ బడసి పై జెప్పిన విధముగ జపించ వలయును. రుద్రాక్షమాలచే జపమావర్తన జేయవలయును. మంత్ర సిద్ధిచే సమస్త ఫలములు గలుగును. ధ్యానమిట్లు :-

490. శ్లో॥ శాంతం పద్మాసనస్థం శశిధరమకుటం పంచపక్త్యంత్రినేతం ।

కూలం వజ్రం చ ఖడ్గం పరశుమభయదం దక్షిణాగేవహంతం ।

నాగం పాశం చ ఘంటాం ప్రళయహత వ హంసాంకుశం వామభాగే ।

నానాలంకారయక్తం స్ఫటికమణి నిభం పార్వతీశం నమామి.

491. శ్లో॥ లింగయోని త్రికూలంచ మాలాభయ వరోఽమృగీ ।

ఖట్వాంగం చ కపాలం చ డమదశ్శివతోషదః,

ఇవి ముద్రాః

7. గాయత్రీ మహామంత్రము

298. సహస్ర దశములతో సహస్రారచక్రము బ్రహ్మరంద్రమున గలదు. అది శుభ్రవర్ణమైనది. అందు “హం” బీజ మొకటియేగలదు. పరబ్రహ్మ చిచ్ఛక్తియుతుడా చక్రాధిష్ఠానదేవత. సంధ్యాంగముగ జెప్పిన త్రిపాద్గాయత్రీ మంత్ర మిచ్చట ఉపాన, పురశ్చరణాదులం దదే మంత్రమగును. సంకల్పమాత్రము వేరుగ జేయవలయును. న్యాసాదులు, ధ్యానము పై జెప్పినట్లు సంధ్యాంగమందు జెప్పినవి జేయవలయును. ముద్రలవేయిచ్చటగును.

మూ. “ఓం తత్సవితుర్వరేణ్యం, భర్గోదేవస్యధీమహి, ధీయోయోనః ప్రచోదయాత్”. దీనికి విశ్వామిత్రబుషిః, గాయత్రీఛంధః, గ్రాయత్రీ దేవత, శ్రీ గాయత్రీ దేవతా ప్రసాదసిద్ధ్యర్థే జపేవినియోగః.

2. మోక్షేతరములైన తైత్తిలోక్య సంపదలు మంత్రపాదైక తుల్యములే గాజాలవు. కావున మోక్షార్థియగుచు జపము జేయవలయును.

8. ప్రతిక్రియా శూలనీ మహామంత్రము

299. ఆభిచారికమందేగాని, సంకట నివారణకుగాని ఈ మంత్రమును స్తోత్రమందలి ప్రతిశ్లోకమునకు సంపుటిజేసి పఠించవలయును. నిష్కామనగా జేసిన మోక్షము గలుగును.

మూలమంత్రము=“ఓం దైం స్వాహోజ్వల దుష్టగ్రహశూలనీ ఫట్జ్వలహుం, హైం మామరిదురితానోచయ, హ్లోం మామరిదురితానోచ రూపిణి జ్వల జ్వల ప్రతిక్రియాశూలనీ గ్రాసయా సుప్రియోక్త్యాన్తుం ఫట్ స్వాహా”

2. ఈ మంత్రమునకు దీర్ఘతమఋషిః, కకుబ్చందః, ప్రతిక్రియా శూలనీ దేవతా, దైం బీజం, స్వాహోశక్తిః, శూలనీ కీలకం, ప్రతిక్రియాశూలనీ ప్రసాదసిద్ధ్యర్థే జ పే వి ని యో గః. బీజాదిన్యాసము పై విధము.
1, దైం అంగుష్ఠాభ్యాంసమః (హృదయాయనమః) 2. స్వాహోతర్జనీ భ్యాంసమః (శిరసేస్వాహో) 3. జ్వలదుష్టగ్రహోయై మధ్యమాభ్యాంసమః (శిఖాయైవౌషట్) 4. శూలన్యై అనామికాభ్యాంసమః (కవచాయహుం) 5. ఫట్ కనిష్ఠికాభ్యాంసమః (నేత్రత్రయాయవౌషట్) 6. జ్వలహుం కరతల కరపృష్ఠాభ్యాంసమః (అస్థ్రాయఫట్) ధ్యానము.

492. శ్లో॥ సంవర్తలన కోటి కోటి విలస త్తేజోమయీం భీషణాం ।

వీరాభిః పరిచారికాభిరభితో వీరైర్గృ హైర్దిగ్విశ్రాం ।

నానామూర్తి మహాప్రయోగ నిపుణైర్విధి ప్రియు కైపున ।

స్తానేవాళ వివాశినీం భయహరాం ధ్యాయేన్మహాశూలినీం.

300. గ్రహచార మనుకూలముగ నుండనప్పుడు, నిమిత్తాంతరమందును, నిష్కామనచేగాని నవగ్రహజపము జేయవచ్చును. నవగ్రహ జపము జేయ గోరినవారు అధిదేవత ప్రత్యధిదేవతలతో సూర్యాదిగ్రహ జపములజేయ వలయును. న్యూసాదులు, ధ్యానశ్లోకములు వేరుగ దెలిసికొనవలయును. ఇచ్చట మూలమంత్రముల బేర్కొనబడును. గ్రంథ విస్తరభీతిచే విడువ బడినది.

1. సూ ర్య గ్ర హ మం త్ర ము

301. మూ. (1) “ఓమాసత్వేన రజసావ ర్తమానోనివేశ యన్నమృతం మర్త్యంచ హిరణ్యయేన సవితారథే నాదేవోయాతి భువనాని పశ్యన్” ముఖ్య మంత్రము.

(2) “ఓమగ్నిం దూతం వృణీమహేహోతారం విశ్వవేధనం, అస్యయజ్ఞస్య సుకృతుం” ఇది అధిదేవత మంత్రము.

(3) “కద్రుద్రాయప్రచేతనే మీధుష్టమాయతవ్యసే, వోచేమశంతమగ్ం హృదే” ఇది ప్రత్యధిదేవత మంత్రము. వీని కలిపి ముఖ్యదేవత మంత్ర జపము జేయవలయును. అరిష్టములు దూరమై ఆత్మశాంతి గలుగును.

493. శ్లో॥ సూర్యారిష్టేతు సంప్రాప్తే సూర్య పూజాంచకారయేత్ ।
సూర్యధ్యానం పరివక్ష్యేమి ఆత్మ పీడోపశాంతయే.

2. చంద్ర గ్రహ మంత్రము

మూ. (1) “ఓమాప్యాయస్వసమేతుతే విశ్వతస్సోమవృష్టియం, భనా వాజస్యసంగథే” ఇది ముఖ్యమంత్రము.

(2) “అప్పుమేసోమో అబ్రీవీదంతర్విశ్వానిభేషజా, అగ్నించవిశ్వ శంభువమపాంశ్చ విశ్వభేషజీ”. ఇది అధిదేవత మంత్రము.

(3) “గౌరీమిమాయ సలిలానితక్షత్యే కవదీద్విపదీ సాచతుష్పది, అష్టా పదీనవపదీ బభూవుషీ సహస్రాక్షరా పరమేవ్యోమన్” ప్రత్యధిదేవత మంత్రము. వీనితో గలిపి ముఖ్యమంత్ర జపముచే నరిష్టములుబోయి మన శ్శాంతి గలుగును.

494. శ్లో॥ చంద్రారిష్టేతు సంప్రాప్తే చంద్రపూజాంచకారయేత్ ।
చంద్రధ్యానం ప్రవక్ష్యేమి మనఃపీడోపశాంతయే.

3. కుజ (మంగళుని) గ్రహ జపము

మూ. (1) “ఓమగ్నిర్మూర్ధాదివః కకుత్స్థతిః పృథివ్యాఅయం, అపాగ్ం రేతాగ్ంజిన్వతి” ఇది ముఖ్యదేవత మంత్రము.

(2) “సోమనాపృథివీ భవాన్మక్షరా నివేశినియచ్ఛానశ్శర్మసప్రథా”. అధిదేవత.

(3) “శ్రేత్రస్యవతి నావయగ్ం హితేనేవ జయామసిగామశ్వం పోషయిత్వాసనోమృడాతీదృశే”. ఇది ప్రత్యధిదేవతము. వీనికిగల ముఖ్యమంత్రజపము చేయవలెను.

495. శ్లో॥ కుజారిష్టేతు సంప్రాప్తే కుజపూజాంచకారయేత్ ।
కుజధ్యానం ప్రవక్ష్యేమి రోగపీడోపశాంతయే.

4. బు ధ గ్ర హ జ ప ము

మూ. (1) “ఉద్బుధ్యస్వాగ్నే ప్రతిజాగృహే నమిష్టాపూర్తేసగ్ం సృజేధామయంచ, పునః కృణ్వగ్స్తాపితరం యువానమన్వాతాగ్ం సీత్వయితంతుమేతం” ఇది ముఖ్యమంత్రము.

(2) “ఇదంవిష్టు ర్విచక్రమేత్రేధా నిధదేవదం, సమూఢమస్యజాగ్ం సురే”. అధిదేవత మంత్రము.

(3) సహస్రశీరుషాపురుషః సహస్రాక్షసహస్రపాద్, సభూమి విశ్వతోధృత్యాత్యతిష్ఠద్దశాంగులం” ప్రత్యధిదేవత మంత్రము వీనికిలిపి జపించవలెను. బుద్ధి ప్రశాంతమగును.

496. శ్లో॥ బుధారిష్టేతు సంప్రాప్తే బుధ పూజాంచకారయేత్ ।
బుధధ్యానం ప్రవక్ష్యేమి బుద్ధిపీడోపశాంతయే.

5. బృ హ స్ప తి గ్ర హ జ ప ము

మూ. (1) బృహస్పతేఅతియదరోఅర్హా ద్యుమద్విభాతిక్రతుమజ్జనేషుయద్దీదయచ్చప్రివర్తప్రజాతతదస్మాసుద్రవిణంధేహించిత్రం” ముఖ్యమంత్రము.

(2) బ్రహ్మజిజ్ఞానంప్రథమంపురస్తా ద్విసీమతస్సురుచోవేన అవః సబుద్ధియా ఉపమాస్య నిష్టాస్సతశ్చయోనిమనతశ్చవివః” అధిదేవత మంత్రము.

(3) “ఇద్రంవోవిశ్వతస్పరి హవామహేజనేభ్యః అస్మాకమస్తు కేవలః” ప్రత్యధిదేవత మంత్రము. వీనితో జపించిన పుత్రాదుల పీడలు నశించును.

497-a. శ్లో॥ గుర్వరిష్టేతు సంప్రాప్తే గురుపూజాంచకారయేత్ ।
గురుధ్యానం ప్రవక్ష్యేమి పుత్రపీడోపశాంతయే.

6. శుక్రగ్రహజపము

మూ. (1) “ఓంశుక్రం తేఅస్యద్యజంతేఅస్యద్విషురూపే అహనీద్యౌరివాసీ
విశ్వాహిమాయా అవసస్విధావో భద్రాతేపూషన్నిహరాతిరస్తు”. ముఖ్య
మంత్రము.

(2) ఇంద్రాణీమాసునారిషుసుపత్నీ మహమశ్రీవం సహ్యాస్యాఅపరంచ
నజరసామరతేపతిః” ఇది అధిదేవతా మంత్రము.

(3) “ఇంద్రమరుత్వంత ఇహపాహిసోమం యథాశాస్త్ర్యతేఅపిబసుతస్య తవ
ప్రణీతీతవశూరశర్మ న్నావివాసంతికవయస్సుయజ్ఞాః” ఇది ప్రత్యధిదేవత
మంత్రము. వీనితో గలపి ముఖ్యమంత్ర జపముచే పత్నీపీడ శాంతియగును.

497-b. శ్లో॥ శుక్రారిష్టేతు సంప్రాప్తే శుక్రపూజాంచకారయేత్ ।
శుక్రధ్యానం పృవక్ష్యేమి పత్నీపీడోపశాంతయే.

7. శనిగ్రహజపము

మూ. (1) “ఓంశమగ్నిరగ్నిభి స్కరశ్చన్నస్తపతుసూర్యః శంవాతో
వాత్వరసా అపశ్రీధః” ఇది ముఖ్యమంత్రము.

(2) “యమాయసోమగ్ంసునుత యమాయజుహుతాహవిః యమగ్ం
హయజ్ఞోగచ్ఛత్య గ్నిదూతోఅరంకృతః” అధిదేవత మంత్రము.

(3) ప్రజాపతేనత్యదేతాన్యన్యో విశ్వాజాతానిపరితాబభూవ యత్కా
మాస్తేజుహుమ స్తన్నోస్తువయగ్ం స్యామపతయోరయీణాం” ఇది ప్రత్యధి
దేవతమంత్రము. వీనితో గలపి మంత్రజపము జేయవలెను. పాఠిణపీడ
దొలంగును.

498. శ్లో॥ శన్యరిష్టేతు సంప్రాప్తే శనిపూజాంచకారయేత్ ।
శనిధ్యానం ప్రవక్ష్యేమి ప్రాణపీడోపశాంతయే.

8. రా హు గ్రహ జ ప ము

మూ. (1) “ఓంకయానశ్చిత్ర ఆభువదూతీసదావృధస్యఖా కయాశచిష్ట
యావృతా” ఇది ముఖ్యగ్రహమంత్రము.

(2) “ఆయంగౌఃస్వశ్చిర్నరకమీదననన్మాతరంపునః పితరంచ ప్రియం
ధృవః” అధిదేవత మంత్రము.

(3) నమోఅస్తునర్వేభ్యోయేకేచస్పృధిపీమను యేఅంతరిక్షే యేదివి తేభ్య
స్సర్వేభ్యోనమః” ప్రత్యధిదేవత మంత్రముకలిపి జపించగ గండ్లపీడ
వొందులును.

49. శ్లో॥ రాహ్వరిష్టేతు సంప్రాప్తే రాహుఃపూజాంచితాచయేత్ ।

రాహుఃప్రాణం ప్రవక్ష్యేమి చక్షుఃపీదోబళాంతయే.

9. కే తు గ్రహ జ ప ము

మూ. (1) “ఓంకేతుంకృణ్వన్న కేతువే షేశోమరాత్రాపేశశః సముషధ్విర
జాయతా” ఇది కేతుగ్రహమంత్రము.

(2) “సచిత్రచిత్రంచితయంతమస్త్రై చిత్రంక్షత్రంచిత్రతమంవయోధాం
చద్రంరయింపురుషీరంబృహంతం చద్రించంద్రాభిర్గణుతేదుష్స్వ” ఇది
అధిదేవతమంత్రము.

(3) “బ్రహ్మదేవానాంపదవీకవీనా మృషిభిర్విప్రాణాం మహిషో
మృగాణాం శ్రేణోగృధ్రాణాం స్వధితిర్వనానాం సోమఃపవిత్రమత్యేతి
రేఖన్” ఇది ప్రత్యధిదేవతా మంత్రము. వీనితో ముఖ్యమంత్రజపము
శేయవలయును. ఇట్లు జపవిధి సమాప్తము.

3. హో మ ము

302. హోమము దైనిక పట్కర్మలందు మూడవది. ప్రతినిత్య ముదయ
మందు స్నానసంధ్యల, జపములశేసి హోమము శేయవలయును. హు=
దాన, ఆదరములు ధాత్యర్థములు. దానమనగా ప్రత్యేకణ (ఉంచుట) అగ్ని

హోత్రమందు వహ్య కవ్యాదుల హోమము జేయుట తాత్పర్యార్థము మూడాశ్రమిణులకు ఔపాసనాగ్నియందుదయాస్తమములందు హోమము జేయుటనిత్య కర్మవిధి. దేవతలను గురించి జేయు హోమము హవ్యముతో, పితరులను గురించి జేయు హోమము కవ్యతో జేయవలయును. హవ్యముచే స్వాహాకారమున, కవ్యముచే స్వధాకారమున జేయబడును. వషట్కారము యజ్ఞములందుపయోగింతురు. స్వాహాకార, స్వధాకార, వషట్కార, ఓంకార, నమస్కారాః పంచబ్రహ్మణోనామాని'' యనగా స్వాహాకారాదులైదు బ్రహ్మకు నామధేయములు. మొదటిమూడు అగ్ని హోత్రమందు హోమార్థముపయోగములు. ఉపనయనాది సంస్కారముల, నవగ్రహ హోమాదుల, ఔపాసనాగ్నియందు నిత్యాగ్ని హోత్రముల, భాగవత, రుద్రయాగలములందును స్వాహాకారమున హోమముల జేయ వలయును. వైత్యక కర్మలందే స్వధాకారముపయోగము. శ్రాతాగ్ని హోత్రమందు వషట్కారమున హోమమగును. ఉపనయనానంతరము బ్రహ్మచారి నిత్యాగ్నిహోత్ర హోమములు జేయవలయును. బ్రహ్మచారి జేయు హోమవిధి ఇట్లు.

బ్రహ్మచర్యాశ్రమ నిత్యాగ్నిహోత్ర హోమము

303. బ్రహ్మచారి స్నానసంధ్యల జేసి వై శెప్పినట్లు పవితృడై జపానంతరము మమ బ్రహ్మచర్య సిద్ధ్యర్థం ప్రాతః లేక కాలానుసారమున సాయం అగ్నికార్యం కరిష్యేయని ఉదకము ఆచమన పాణాయామ సంకల్ప పూర్వకమున విడిచి చెప్పబోవు (గృహస్థునికి శెప్పబోవు) మంత్రముతో పరిశుద్ధస్థలమునందలికి దానిపై స్థండిలోల్లఖనము (పిండి ముగ్గువేసి) జేసి అగ్ని ప్రతిష్ఠాపనాది చతుష్పాత్రప్రయోగము వరకట్లేజేసి ఆ యగ్ని హోత్రమందు పాలాశసమిధలతో క్రింది మంత్రములచే నొక్కొక్క సమిధతో నొక్కొక్క హోమము జేయవలయును. మొదట క్రింది మంత్రముతో అగ్నికి చుట్టు నర్దిశలందు నీళ్లతో జుట్టవలయును. (ఈవిధి గృహస్థాగ్ని హోత్రవిధియందు శెప్పనట్లగును).

౩౦. శ్రుతి॥ ‘పరిత్వాగ్నే పరిమృజా మ్యాయషా చ ధనేనచ సుప్రజాః ప్రజయా భూయాసగ్ం సువీరో వీరైః సువర్చావర్చసా సుపోషః పోషైః సుగృహో గృహైః సు పతిః పత్యా సు మేధోమేధయా సు బ్రహ్మ బ్రహ్మచారిభిః’. అగ్నింపరిత్వేతి యను నీ మంత్రముతో అగ్ని స్థాపన జేయవలయును.

నీళ్లగ్నికి జుట్టునప్పు డీశాన్తమున కాగ్నేయమునుండి, నైఋతినుండి ఆగ్నేయమునకు మఱల నైఋతినుండి వాయవ్యమునకు, వాయవ్యము నుండిశాన్తమునకు గీతలు పడ జుట్టవలయును.

2. పిదచ “అగ్నిమిథ్వా అగ్నిమలంకృత్యా” యని రెండు సమిధెలనగ్ని యందుంచవలయును. తరువాత నీళ్లతో పైవిధమున “ఓంభూర్భువస్సువః” తో నొకటిట్లు గాయత్రిమంత్రము మూడుపాదములతో మూడుగీతలు బడ జుట్టవలయును. పిమ్మట “చత్వారిశ్శంగా” యను జెప్పబోవు మంత్రముతో నట్లు అగ్నిస్తుతి జేయవలయును. తరువాత “అదితేనుమస్వ” యను జెప్పబోవు మంత్రముతో మరల నీళ్లగ్నికి జుట్టవలయును. (ఇది ముందు జెప్పబడును అదేవిధ మిచ్చటగును) అనంతరము పదహారు హోమముల సమిధెలతో ఈ క్రింది మంత్రములతో.

1. “అగ్నయే సమిధమహోరిషంబృహతే జాతవేదసె, యథాత్వమగ్నే స మిథా స మిధ్య స ఏవం మా మాయషా వర్చసా సన్యామే ధయా, ప్రజయా పశుభిర్బ్రహ్మ వర్చసే నా న్నాధ్యేన మేధయసి స్వాహా” యని అగ్నయందొక సమిధనుంచి “అగ్నయఇదం” యని త్యాగము “సమమ” అనవలయును. ఇట్లు త్యాగమంతటగలదు. మున్నుం దూహించుకొని జేయవలయును.

2. “ఏధో స్వేధిషీ మహిస్వాహా” యని అగ్నయఇదం యనుచు త్యాగము.

3. “సమిదసి సమేధిషీ మహిస్వాహా” అగ్నయఇదం పూర్వవత్తుగ

4. “తేజోసి తేజో మయిధేహిస్వాహా” పూర్వవత్తు.

5. “ఆపో అద్యాన్వచారిషగ్ం రసేన సమ సృక్షుహి, పయస్వాగ్ం అన్న ఆగమం తంమా సగ్ం స్వజ వర్చసా స్వాహా” పూర్వవత్తు.

6. “సంనూగ్నే వర్చసా సృజ ప్రిజయాచ స్వాహా” పూర్వవత్తు.
7. “విద్యున్మై అస్యదేవాఇంద్రో విద్యాధస్సహ ఋషిభి స్వాహా” పూర్వవత్తు.
8. “అగ్నయే బృహతే నాకాయ స్వాహా” యని అగ్నయేబృహతే నాకాయేదంనమమ అనవలయును.
9. “ద్యావా పృథివీ భ్యాగ్ స్వాహా” యని ద్యావాపృథివీభ్యామిదం నమమ.
10. ఏషతే అగ్నే సమిత్రయావర్ధస్వ చాప్రాయస్వచ తయా హం వర్ధమానోభూయా సమా ప్రాయమానశ్చ స్వాహా” యని అగ్నయఇదం పూర్వవత్తు.
11. యోమాగ్నే భాగినగ్ం సంతమథాభాగం చిక్షీర్షత్య భాగమగ్నేతం కురు మామగ్నే భాగినం కురు స్వాహా” పూర్వమువలె అగ్నయఇదం త్యాగము.
12. “సమిధ మాదాయాగ్నే సర్వవ్రతో భూయాసగ్ స్వాహా” అగ్నయఇదం.
13. “భూస్వాహా” అగ్నయఇదం.
14. “భువస్వాహా” వాయవేదం నమమ అంతట.
15. “సువస్వాహా” సూర్యాయేదం.
16. “భూర్భువస్వాహా” ప్రజాపతయఇదం నమమ. పిదప నీళ్లతో పూర్వమువలె అగ్నికి జుట్టవలెను మంత్రమిది :-

“అదితేన్వమగ్ స్థాః అనుమతేన్వమగ్ స్థాః సరస్వతేన్వమగ్ స్థాః దేవసవితః ప్రాసాహి” యని అదితేన్వమన్వస్వవలె జుట్టవలయును. పార్థినిట్లు :-

౭౨. శ్రుతి॥ “యత్రై అగ్నేతేజస్తేనాహం తేజస్వీ భూయాసం ।
యత్రై అగ్నే వర్చస్తేనాహం వర్చస్వీ భూయాసం ।
యత్రై అగ్నే హరస్తేనాహం హరస్వీ భూయాసం ।
మయిమేధాం మయిప్రజాం మయ్యగ్నిస్తే జోదధాతు ।
మయిమేధాం మయిప్రజాం మయిసూర్యో భ్రాజోదధాతు” . ప్రార్థించి.

౭౩. శ్రుతి॥ “మానస్తోకేతన యే మన ఆయుషి మానోగోషు మానోఅశ్వేషురీరిషః ।
వీరాన్మానో రుద్రభామితో వ ధీర్హవిష్మంతో నమసావిధేమ”.

ఇతి జపిత్యాయనగా నీ మంత్రో జపమును జేసి.

౭౪. శ్రుతి॥ మేధావీ భూయాసం । తేజస్వీ భూయాసం । యశస్వీ భూయాసం ।
చర్షస్వీ భూయాసం । బ్రహ్మవర్చస్వీ భూయాసం । ఆయుష్మాన్భూ
యాసం । అన్నాదో భూయాసం । సర్వసమృద్ధో భూయాసం”.

ఇట్లు జెప్పి భస్మము జేకొని తిలకము ధరించవలయును. మఱల నిట్లు.

౭౫. శ్రుతి॥ “పునస్త్యాదిత్యా రుద్రావ సవ స్సమింధతాం పునర్బ్రహ్మణో
వసునీథయజ్ఞైః ఘృతేనత్వం తనువోవర్ధయస్వ సత్యాన్సంతు
యజమానస్య కామాః స్వాహా”.

అగ్నియందు సమిధ నుంచవలెను.

౭౬. శ్రుతి॥ స్వస్తిశ్చిద్ధాం మేధాం యశః పరిజ్ఞాం విద్యాం బుద్ధిగ్గోశ్చయం
బలమాయుష్యం తేజ ఆరోగ్యం దేహిమేహవ్యవాహన ।
అయందేహిమే హవ్యవాహనోన్నమ ఇతి.

ఇట్లు హోమము బ్రహ్మచారి సమిధలతో జేసి
“భవతిభిక్షందేహి । భవాన్నిక్షందదాతు”

అనుచు భిక్షాటన జేయవలయును. భిక్షాన్నము గురువనుజ్ఞతో దినవలెను.

గృహస్థుని అగ్నిహోత్రో హోమము

౩04. గృహస్థుడు వివాహ చతుర్థ దినమునుండి సన్యాసము స్వీకరించు
వరకు, స్వీకరించని పక్షమునం దామరణాంత మౌపాసనాగ్ని నొకగుండ
మందుంచుకొని కాపాడుచు అందు నిత్యమౌపాసనాగ్ని కార్యముల సాయం
ప్రాతః కాలములందు కాలానుగుణ్యముగ విడువక జేయవలెను. కార
ణాంతరమున స్మార్త ఔపాసనాగ్ని విచ్ఛిత్తియైనప్పుడు పునః సంధానము
మంత్రపూర్వకముగ జేసికొని నిత్యాగ్నిహోత్రముల జేయవలయును.
అన్యథా ప్రాయశ్చిత్తమగును. వానప్రస్థుడు వైఖానసులకు జెప్పిన

ధర్మశాస్త్రానుసారముగ అగ్నిహోత్రముంచుకొని దానియందు గృహస్థుని వలె నిత్యాగ్నిహోత్రముల కాలానుగుణ్యముగ జేయవలయును. ధర్మశాస్త్రకాండయందు శాఖాభేదమున అగ్నిహోత్ర కాలనిర్ణయము జెప్పబడినది. అట్లే స్వశాఖానుసారము జేయవలయును.

విచ్చిన్నాగ్నిపునః సంధానవిధి

305. పై జెప్పినవిధముగ ఆచమన ప్రాణాయామపూర్వకముగ దేశకాల సంకీర్తనజేసి మమ ధర్మపత్నీ సమేతస్య ఉపాత్తదురితక్షయద్వారా శ్రీ పరమేశ్వరముద్దిశ్య శ్రీ పరమేశ్వరఃప్రీత్యర్థం “మాపాసనాగ్ని మాధాస్యే విచ్చిన్న సంధానార్థంతేన పరమేశ్వరం ప్రీణయాని” అనుచుదకము విడిచి స్పృశ్తాగ్నిగుండ మందేగాని అది లేనియెడల నెచ్చట అగ్నిస్థాపన జేయునో యచ్చట అలికిన పరిశుద్ధస్థలమునందు స్థండిలోల్లేఖన ఇట్లు జేయవలెను.

2. “యత్రాగ్నిస్థావ్యతే తత్రప్రాదేశమాత్మిం స్థండిలం కల్పయిత్వా, ప్రాచీరుదగ్గగుంథాః, ఉదీచీప్రాగ్గుంథాః, త్రిప్రస్త్రిసోగ్రీరేఖాలిఖిత్వా, అద్భిరవోత్త్య, శకలమాగ్నేయాన్నిరస్య, ఉత్తరేణ పూర్వేణ వాన్యత్తోయముపదద్యాదే తద్ధారేణవిద్యతే” అనగా నెచ్చట అగ్నిస్థాపన జేయునో యచ్చట పిండిబరచి (జిట్టెటు పొడుగు వెడల్పు) దానిపై జిట్టెడు సమిధతో మూడు మూడు గీతలు పొడుగు, వెడల్పుగ (మొదట మూడుగీయు నప్పుడు పడమరనుంచి తూర్పుకు నొకటి తరువాత నొకటి దక్షిణమునుండి మొదలుకొని సుత్తరముసమాప్తి రెండవసారి మూడుగీతలప్పుడు దక్షిణము నుండి ఉత్తరమునకై పొడుగు గీతలపై నంటునట్లు గీయవలెను. అడ్డగీతలు తూర్పుదిశకు ఆరంభించి పడమరనుండి సమాప్తమగును). గీచిన సమిధ గీతలపైనుంచి దానిపై నీళ్లతో ప్రోక్షించి శకలముదీసి వెంటనే నీళ్ల స్పర్శ జేసి “భూర్భువస్సువరో” యనుచు పిండిపై అగ్ని ఉంచవలయును. (అగ్ని భార్యగాని సువాసినీ స్త్రీగాని తెచ్చియివ్వవచ్చును) ఉపపాత్రలోని నీళ్లు పారవేసి వేరొక పాత్రలో నీళ్లగ్నికి పూర్వదిశయందుగాని ఉత్తరమందు

గాని యుంచవలయును. ఇది ధారణ పాత్రయగును. అగ్ని శేషము నైరుతి దిశయందుంచవలెను. పిదప క్రింది మంత్రము జెప్పవలయును.

౭౭. శ్రుతి॥ ఉపావరోహజాత వేదః । పునస్త్యం దేవేభ్యోహవ్యం వహనః
ప్రజానన్ । ఆయుః ప్రజాగ్ం రయిమస్మాసుదేహ్యా జ్ఞస్యోదీధిహి
నోదురోజే”.

ఈ మంత్రముతో రెండు సమిధల “అగ్నిమిధ్యా అగ్నిమలంకృత్వా” యనుచు జెట్టవలెను. తరువాత నీళ్లగ్నికి క్రిందివిధమున జుట్టవలెను. “ఓంభూర్భువస్సువః” యనుచు నాగ్నేయమునుండి శాన్యమువరకు, “తత్స వితుర్వరేణ్యం” యని నైరుతినుండి ఆగ్నేయమువరకు, “భర్గోదేవస్య ధీమహి” యని నైరుతినుండి వాయవ్యమునకు, “ధీయోయోనమః ప్రచోదయాత్” యని వాయవ్యమునుండి ఈశాన్యమునకు పూర్తి జేయవలెను. భూమిపై నీళ్లగీతలు బడునట్లు జుట్టవలెను. పిమ్మట నీ గీతలపై మధ్యన బడునట్లు నీళ్లుగాని, అక్షతలేగాని జేకొని యష్టదిశలందీ క్రిందివిధముగ జెట్టవలెను. తూర్పునుండి మొదలు “అగ్నయేనమః, హుతవహోనమః, హుతాశనేనమః, కృష్ణవర్త్రనేనమః, దేవముఖాయనమః, సప్తజిహ్వాయనమః, వైశ్వానరాయనమః, జాతవేదనేనమః” యని ఒక్కొక్కటి జెట్టవలయును.

చ తు ష్పాత్ర ప్ర యో గ వి ధి

౭౮. శ్రుతి॥ “దక్షిణోత్తరైరుత్తరాధరైః పాగ్గుదగగైర్ధర్వైరగ్నిం పరిస్తృణాతి”.

ఉత్తరేణాగ్నిం దర్భాన్సగ్నస్తీర్య, ద్వంద్వంచపాత్యాణి ప్రియునక్తి, దర్భాన్యజ్ఞస్థాల్యో, ప్రోక్షణస్రవావితీ, సమాసాగౌర్వా దర్భాప్రాదేశ మాత్రేపవిత్రేకృత్వా, ప్రోక్షణపాతేనిధాయ, ప్రోక్ష్య, అపరేణాగ్ని మంతర్హితాయ ప్రోక్షణపాత్రే అపఞ్చనీయ హస్తయోరంగుష్ఠోప కనిష్ఠ కాభ్యాముదగగే గృహీత్వా ప్రాచీంతిరుత్పాయ సపవిత్రపాణినా, పాత్యాణ్యుత్తానానికృత్వాత్రిః ప్రోక్ష్యశేషోదకం దక్షిణతో నిక్షిపేత్. తే పవిత్రే ఆజ్యపాతేనిధాయ ఆజ్యంవిలాప్య, విలీనమవ్యగ్నావధిశ్రిత్య, అపరే

ణాగ్నిం పవిత్రమంతర్హితాయా మాజ్యస్థాల్వామాజ్యం నిరూప్య, ఉదీచోం గారాన్నిరూహ్యా తేష్వం గారేష్యాజ్య పాత్రమధిశీత్య, జ్వలతాదర్శేణా వద్యత్య, ఉదగుద్వాస్య, అంగారాన్పత్యూహ్య, సమోసాగ్రాద్వేదర్శా ప్రిచ్ఛిధ్యప్రజాశ్య, ఆజ్యేప్రత్యస్య, అఽఉపస్పృశ్య, త్రిః పర్యగ్నికృత్వా అపరేణాగ్నిం పవిత్రాంతర్హితేన ఆజ్యపాత్రమాదాయ, ఉదగగ్రాభ్యా పవిత్రాభ్యాం పునరాహారమాజ్యంతిరుత్పాయ, (పూర్వవత్) ప్రాగారభ్య పశ్యాన్నీత్వా ప్రాగేవపరిసమాప్తిః, పవిత్రగ్రంథిం విస్రస్య ప్రజాశ్య, పాగ గృమగ్నౌ పవిత్రే నుప్రహరతిస్రుక్రున్ వావగ్నౌప్రతితప్య, దర్శా గై సమ్మార్జ్య, స్రువమగై రంతరతోభ్యాకారగ్ం సర్వతోబిలమధ్యే సమా హారం మూలైర్దండం, జుహూమగై రంతరతోభ్యాకారం పాశీచీందర్శ మధ్యే, బాహ్యతః ప్రతిచీం మూలైర్దండం, పునః ప్రతితప్య, ప్రోక్ష్య, స్రువముత్తరతో నిధాయ, దర్శాన్పగ్నిం పరిస్పృణాతి". ఇట్టి ప్రయోగ మంతట వర్తించును. విద్యుదసివద్యమే పాప్మానమృతాత్సత్యమువైమి" యని హస్త ప్రక్షాళన.

2. పై జెప్పినట్లు అదితేనుమన్యస్య, అనుమతేనుమన్యస్య, సరస్వతేను మన్యస్య, దేవసవితః ప్రసువ"యనుచు నైఋతినుండి ఆగ్నేయమునకు, ఆగ్నేయమునుంచి వాయవ్యమునకు, వాయవ్యమునుండి ఈశాన్యమునకు ఈశాన్యమునుండి ఆగ్నేయమునకు నొక్కొక మంత్రముతో నొక్కొక సారి నీళ్లగ్నికి ప్రదిక్షణగా గీతపడునట్లు జుట్టవలెను.

అ గ్ని స్తు తి.

౭౯. శ్రుతి|| ఓంచత్వారిశృంగా స్త్రయోస్యపాదాద్వేశీర్దే సప్తహస్తాసో ఆస్య ।

త్రిదాబద్ధోవృషభోరోరపీతి । మహాదేవోమర్త్యగ్ం ఆవివేశ" .

౮౦. శ్రుతి|| "సప్తహస్తశ్చతుశృంగః, సప్తజహ్వోద్విశీర్షకః. త్రిపాద్రుసన్నవ దనః, సుఖాసీనశ్శుచిస్మితః, స్వాహాంతు దక్షిణేపార్శ్వే, దేవీంవామేస్య దాంతభి, బిభ్రద్దక్షిణహస్తైశ్చ శక్తిమన్నం స్రుచంసుగ్రవం, తోమరం వ్యజనం వామే, పుతపాత్రంతుధారయన్, మేషారూఢం జటాబద్ధం

గౌరవర్ణం మహాజనం, ధూమధ్వజం లోహితాక్షం, సప్తార్చిస్సర్వ కామదం, ఆత్మాభిముఖమాసీనం ఏవంధ్యాయేద్ధతాశనం”.

ఇట్లుగిన్నెత్తిజేయవలయును. మఱల.

౮౧. శ్రుతి॥ “ఏషహిదేవః పృథివీసునర్వాః పూర్వోహితాతస్య ఉగర్భే అంతః, స విజాయ మానస్సజనిష్యమాణః, పృత్యజ్మథా స్తిష్ఠతి విశ్వతోముఖః, ప్రాజ్ఞాభాగ్నిమ మాభిముఖోభవ, సుముఖోభవ. సుప్రసన్నోభవ”.

అని తనవై పుదోసిలి ద్రిప్పవలెను.

౯. మఱల పూర్వమువలె సంకల్పముజేసి శ్రీ పరమేశ్వర ప్రీత్యర్థం బౌపాసనాంతర్హిత ప్రియశ్చిత్తార్థం “అయాశ్చ, మనోజ్యోతిర్భూ ర్భవస్సు వరోమిత్యేతై ర్మం తై ర్రాజ్యాహుతీం హోష్యే” అని యుదకము విడిచి వామ, దక్షిణహస్తములందు కృమముగ స్రుక్ స్వలజేకొని, ఆజ్యపాత్రండలి నెయ్యి సుగ్రచే గ్రహించుచు. ఏకం, ద్వే, త్రిణీ, చత్వారి (జామదగ్గులు పంచ) యనుచు స్రవయందు నింపి యా స్రుక్కువల దక్షిణహస్తముతో బట్టి క్రింది మంత్రములతో ప్రియశ్చిత్త హోమముల జేయవలయును.

౮౨. శ్రుతి॥ “ఓంఅయా శ్చాగ్నేస్స నభిశ స్తీశ్చ సత్యమిత్యమయా అసి, అయసా మనసా, ధృతోయసాహవ్యమూహిషే యానోదేహిభేషజగ్ స్వాహా” యని హోమముచేసి అగ్నయశ్చదం నమమ. మఱలనల్లె నెయ్యినింపి రెండవ హోమము జేయవలయును.

“మనోజ్యోతిర్బు షతామాజ్యం విచ్ఛిన్నం యజ్ఞగ్ం సమిదం దదాతు, యా ఇష్టా ఉషసోనిమృచశ్చతాస్సందదామిహ విషాఘృతేన స్వాహా” హోమ ముచేసి ఉషసోనిమృగ్యశ్చదంనమమ. పిదప ఒకేసమయో నెయ్యి ఒక్కొక్కసారి దీసికొనుచు ఒక్కొక్క హోమమిట్లు “భూస్వాహా”, అగ్నయశ్చదం నమమ, భువస్వాహా వాయువేదంనమమ, సువస్వాహా సూర్యాయేదంనమమ, భూర్భు వస్స్వస్వాహా ప్రజాపతయశ్చదంనమమ. “అదితేష్వమగ్గ్స్థాః, అనుమతేష్వ మగ్గ్స్థాః, సరస్వతే స్వమగ్గ్స్థా, దేవసవితఃప్రాసావీ, అనుచు పై శెప్పినట్లు నల్లిశంధు అగ్నిగుండమునకు నీళ్ల జుట్టవలయును.

4. మఱల నాచమన ప్రాణాయామ సంకల్ప పూర్వకముగ కాలానుగుణ్యమున (సాయం, పాితః) “ఔపాసనహోమంతండులై ర్హోష్యే” యని యుదకము విడిచి, తడిపిన బియ్యముదీసికొని (అకులోగాని, సుచలోగాని) “తండులనాదయ, అభిఘార్వ” అనగా బియ్యముపై నెయ్యి స్పృశతో వేసి, వానిలోకొన్నింటిని దీసికొని (మధ్యమ, అనామికాంగుష్ఠములతో) వానితో సాయంకాలమందు, ప్రాతఃకాలమందు కృమముగ క్రింది కృమ మంత్రములతో.

౭౩. శ్రుతి॥ ఓంఅగ్నేయేస్వాహా” యనుచు అగ్నియందు హోమముజేసి (వేసి) అగ్నేయఇదం నమమ. రెండవసారి తండులములన్ని దీసికొని “అగ్నేయే స్విష్టకృతేస్వాహా” యనుచు హోమముజేసి “అగ్నేయేస్విష్టకృదఇదం” నమమ యనవలయును. పాితః కాలమిందిట్లు:-

2. ‘ఓంసూర్యాయస్వాహా’ అని హోమముజేసి ‘సూర్యాయఇదంనమమ’.
2. ‘అగ్నేయేస్విష్టకృతేస్వాహా’ అనిహోమముజేసి ‘అగ్నేయేస్విష్టకృద ఇదంనమమ’ యనవలయును.

౮౪. శ్రుతి॥ ‘యత్రవేత్థవనస్పతేర్దేవానాగ్ం గుహ్యేనినామాని, తత్రహవ్యాని కామయ స్వాహా’ యని నొకనమిధ హోమముగ్నియందు (వేసి) మఱల నొక నమిధ ‘స్వాహా’ యనుచు వేసి ప్రజాపతయిదం నమమ యనవలయును. ‘అగ్నిస్తుతి క్రింది మంత్రము’.

౮౫. శ్రుతి॥ ‘అగ్నేత్వనోన్మి అంతమః, ఉతతాతా శివోభవ వరూధ్యః, తంత్యా శోచిష్టదీదివః, సుమ్నాయనూన మీమహే సఖిభ్యః వసురగ్నిర్వసుశ్రవాః అచ్చానక్ష ద్యుమత్తమో రయిందాః, సనోబోధి శృధీహవమురుష్యాణో అఘాయ తస్మనస్మాత్. స్వస్తిశ్శ్రిద్ధాం మేధాం యశః ప్రజాం విద్యాం బుద్ధిగ్ శ్శ్రిమం బలమాయుష్యం తేజఆరోగ్యం దేహిమే హవ్యవాహన శ్రియందేహిమే హవ్యవాహన యనుచు దోసినితనవంక ద్విప్పవలయును. 2 సార్లు. మఱల సంకల్పముజేసి.

6. కాలానుసారముగ “ఔపాసన హోమసాధుణ్యార్థమనాజ్ఞాతత్రయ దళగాయత్రి మంత్రజపం కరిష్యే” యని యుదకమువిడిచి క్రిందిమంత్రము పఠించి జపము జేయవలయును.

౮౬. శ్రుతి॥ ఓమనాజ్ఞాతం యదాజ్ఞాతం యజ్ఞస్యక్రియతే మిదు, అగ్నే తదస్య కల్ప
యత్వగ్ం హివేత్థ యథాతథం, పురుషనమ్మితో యజ్ఞోయజ్ఞః పురుష నమ్మితః,
అగ్నేత్వదస్య కల్పయత్వగ్ం హివేత్థ యథాతథం, యత్నా కత్రామన సాదీ నదజ్ఞేన
యజ్ఞస్యమన్వతే మర్త్యానః, అగ్నిష్టద్ధోతాకృతు విద్విజానస్య జిష్టోదేవాగ్ం ఋతు
శోయజాతి' యనుచు అనేన అనాజ్ఞా తత్రయమంత్రజపేన భగవాన్సర్వాత్మక యజ్ఞ
పురుషః పీఠాతు యని యదకమువిడిచి మఱల పూర్వమువలె సంకల్పాదులజేసి సర్వ
ప్రాయశ్చిత్తం కరిష్యే యనుచుదకము విడిచి 'ఓంభూర్భువస్స్వాహా' అని
స్వవతో నెయ్యి నొకేసారి అగ్నియందు హోమము జేయవలయును. 'ప్రజాపతయ
ఇదంనమమ' త్యాగమనవలెను. 'వృష్టి ర సి వృశ్శ మేపాప్మానమృతాత్సత్య
ముపాగాం' యని హస్తప్రక్షళన జేయవలెను. విష్టున్మరణ రెండుసార్లు జేసిన
నిత్యాగ్నిహోత్రకార్య పూర్తియగును. ఇట్లే ప్రతిదినమందు సాయం ప్రాత రౌపాస
నాగ్నికార్యముల జేయునప్పుడు ప్రాయశ్చిత్త హోమాదులు వర్జితములు.

906. ఇట్టి ఔపాసనాగ్నియందు శ్రద్ధగలవారు జపించు మంత్రములనే
గాని, లక్ష్మీసూక్తముచలనుగాని, నవగ్రహహోమాదులుగాని ఒక్కొక్క
మంత్రాంతమందు "స్వాహా" యన్నప్పుడు హోమముల జేయవచ్చును.
హోమములచే నిష్కాముకులకు చిత్తశుద్ధి యగుచు మోక్షము జ్ఞానమున
గలుగును. ఆత్మజ్ఞానులకు హోమాదుల నవసరము.

900. శ్లో॥ ప్రకాశామర్మ హస్తాభ్యామవలంబ్యోన్మనీ సుగ్రహం ।
ధర్మాధర్మ కలాస్నేహం పూర్ణవహ్నోజు హోమ్యహం.

తా. జ్ఞానము, విచారమను రెండు చేతులందు "ఉన్మనీ", "మనోన్మనీ"
యను స్రుక్కు స్రువలజేకొని, ధర్మాధర్మములను (పుణ్యపాపములను)
నెయ్యి బ్రహ్మాగ్నియందు హోమించుచున్నానని జ్ఞాని యనుకొనును.

501. శ్లో॥ అంతర్నిరంతర నిరింధనమేధమానే ।

మోహంధకార పరిపంధిని సంవిదగ్నౌ ।

కస్మిన్చిదద్యుత మరీచి వికాస భూమౌ ।

విశ్వంజుహోమి వసుధాదివావసానం.

తా. కట్టెలు లేకయే ఎల్లప్పుడు హృదయకాశమందు వెలంగెడు
జ్ఞానాగ్నియందు (మోహమను చీకటి విరోధియగు జ్ఞానాగ్నియందు)

ఆజ్ఞానాన్ని యొకానొక అద్భుతమైన జ్యోతి స్థలమందుగలదు. అనగా పరిపూర్ణ పరబ్రహ్మజ్యోతి యందాయజ్ఞాన విరోధి జ్ఞానముగలదు. ధర మొదలుకొని శివుని పర్యంతమైన విశ్వమును (ప్రపంచమును) అందే హోమము జేయుదనని జ్ఞాని దలంచుచుండును.

2. ఔపాసనాన్ని హోత్రహోమము నిత్యమైనందున స్మార్తగుండమునందే శ్రౌతులు పై జెప్పిన నిత్యాన్ని హోత్రముల సాయం పాితః కాలము లందు జేయుటవిధి. స్మార్తలీయోపాసనాన్నియందే పున్నమ అమావాస్య లందు “స్థాపికా” మను హోమముల జేయవలయును. ఈ హోమ వివరము సమాప్తము.

బ్రహ్మయజ్ఞ దేవఋషి పితృతర్పణలవిధి

307. స్వాధ్యాయాంగమైనందున హోమానంతరము బ్రహ్మయజ్ఞము జేయవలయును. ఇది వైశ్వదేవాంగ బ్రహ్మయజ్ఞమున (బలి) కంటెను వేరగు కర్మవిధి. దీనికై పై జెప్పినట్లు రెండొకమనలజేసి దేశకాలాది సంకీర్తనల పాణిణాయ పూర్వకమున జేసి మమోపాత్తదురిత క్షయద్వారా శ్రీ పరమేశ్వరిత్యర్థం “బ్రహ్మయజ్ఞేనయత్యే” యనుచుదకము విడిచి మఱల “విద్యుదసి” యను పై జెప్పిన మంత్రముతో హస్తప్రతాళన జేసి కొనుచు శ్రుత్యాచమనస్మృత్యాచమన పై జెప్పినట్లు జేయవలయును. దర్భ పవిత్ర గలవాడై దర్భాననస్థుడగుచు దర్భల ధరించవలెను. “దర్భే ష్వాసీనో దర్భాన్దారయమాణస్స పవిత్రపాణినా దక్షిణోత్తరౌపాణిపాదౌకృత్యాటమితి ప్రతిపద్యతే” అనగా జలము హస్తమందు జేకొని తనకు ప్రదక్షిణగా జుట్టుటకు వీరాననస్థుడై కూర్చుండి ఓ మనుచు హస్తమును (కుడిచేతిని) ద్రిప్పి కుడి తొడపై నుంచిన వామహస్తతలమందు కుడిచేతిలో నుండు నీళ్లనుంచి దానిపై దర్భలనుంచి దానిపై హస్తతలము బోర్లించి యుంచవలయునని యర్థము. అప్పుడిక్రింది మంత్రముల పఠించవలెను.

౮౭. శుక్తి॥ ‘ఓంఋషోక్షరే పరమేవ్యోమన్యస్మిన్దేవాది విశ్వేనిషేదుః యస్తస్మ వేదకిమృదాకరిష్యత యస్తద్విదుస్త ఇమేనమాసతే’ ఈమంత్రము 3 సార్లనవలెను.

౮౮. శ్లో॥ 'ఓంభూర్భువస్సువః తత్సవితుర్వరేణ్యం భర్గోదేవస్య ధీమహి ధీయోయో నఃప్రచోదయాత్ ఓం భూతత్స వితుర్వరేణ్యం ఓంభువః తత్సవితుర్వరేణ్యం భర్గోదేవస్య ధీమహి ఓంసువః ధీయోయోనః ప్రచోదయాత్ ఓంసువః ధీయోయోనః ప్రచోదయాత్ ఓంభూర్భు వస్సువః తత్సవితుర్వరేణ్యం భర్గోదేవస్య ధీమహి ధీయోయోనః ప్రచోదయాత్సర్వో రజసిసావదోం'. ఇట్లు మంత్రముచ్చరించి మఱల యజురేవదులు.

౮౯. శ్లో॥ "ఓమిషేత్వోర్జేత్వా వాయవస్థోపాయవస్తః దేవోవస్సవితా ప్రార్వయతు శ్రేష్ఠతమాయకర్మణే ఆప్యాయధ్వ మగ్నియాదేవభాగ మూర్ధ్వస్వతీసయస్వతీ పరిజాపతీ రనమీమా అయజ్మేమానస్తేన ఈశతః మాఘశగ్ం సోరుదగిస్యహేతిః పరివోపృణక్తురధృవాస్మి న్గోపతాస్యామ బహ్వీర్యజమానస్య పశూన్వాహి". 'బ్రహ్మ సంధత్తం తన్నేజిన్వతం తత్రగ్ం సంధత్తం తన్నే జిన్వతం ఇషగ్ం సంధత్తం తామే జిన్వతం ఊర్జగ్ం సంధత్తం తామేజిన్వతం రయగ్ం సంధత్తం తామేజిన్వతం పుష్టిగ్ం సంధత్తం తామేజిన్వతం ప్రజాగ్ం సంధత్తం తామేజిన్వతం పశూగ్ం సంధత్తం తామేజిన్వతం స్తుతోజసిన్దాః దేవాస్వాశ్శుక్రపాః ప్రణయంతు సువీరాః పరిజాః పరిజనయన్పరీహి'. మఱల

౯౦. శ్లో॥ 'ఓంసమోబ్రహ్మణే ధారణమ్మేత్స్వనిరాకరణం ధారయితా భూయానం మామముష్యఓం ఋతంతపః సత్యంతపశ్రుతం తపశ్శాంతం తపోదమస్తపః శమస్తపః దానంతపోయజ్ఞంతపః భూర్భువస్సు వర్చహై త దుపాస్యే తత్తపః యథాపృక్షస్య సంప్రప్సితస్య దూరాద్గంధోవాతి ఏవం పుణ్యస్య కర్మణోదూరాద్గంధోవాతి యథాసిధారాం గర్తేవహితామవక్రామే యద్యువేహలేహవా విహ్వయిష్యామి గర్తంపతిష్యామిత్యే తదమృతా దాత్మానం జుగుప్సేత్'. 'ఓంసహనావ వతుసహ నోభునక్తు సహవీర్యం కరవావహైః తేజస్వినావధీతమస్తు మావిద్విషావహై ఓం శాంతిశాంతిశాంతిః'.

౯౧. శ్లో॥ 'ఓం అహంవృక్షస్యరేరివా కీర్తిః పృష్ఠగిరేరివ ఊర్ధ్వపవిత్రోవాజినీవ వస్వదమృతమస్మి ద్రివిణగ్ం సవర్చసం సుమేధామృతోక్షితః ఇతి త్రిశంకోర్వే దానువచనం ఓంశాంతిః యి సార్లు పిదప ఋగ్వేదమంత్రమిట్లు.

౯౨. శ్లో॥ "ఓం అగ్నిమిశేపురోహితం యజ్ఞస్యదేవమృత్విజం హోతారం రత్న ధాతమం ఓంశాంతిశాంతిః యి సార్లు. పిమ్మట సామవేద మంత్రమిట్లు :-

౯౩. శ్లో॥ 'ఓంఅగ్న ఆయాహివీతయే గృణానోహవ్యదాతయే నిహతాసత్సిబద్ధిషి' ఓంశాంతి యి సార్లు మఱల నథర్వణవేద మంత్రమిట్లు జెప్పవలయును.

౯౪. శ్రుతి॥ 'ఓంశన్నోదేవీరభీష్టయ ఆపోభవంతుపీతయే శన్నోరభిశ్రవంతునః ఓంశాంతి యి సార్లనవలయును.

2. "అథశిష్యం ప్రవక్ష్యేమి వృద్ధిరాదైచ్ఛ మయరసతజభనలగ సగ్ం హితః సమామ్నాయస్స మామ్నాయః పంచసంవత్సరమయం గ్లౌ, గ్మా, జ్మా, జ్మై అథాతోదర్శ పూర్ణమా సౌవ్యాఖ్యాస్యామః". (ఇదంగాధ్యసము)

3. అథాతోధర్మ జిజ్ఞాసా అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసా అథాతస్సామయాచారి కాన్తర్మా న్వాఖ్యాస్యామః ఇది పురాణ న్యాయ ధర్మశాస్త్రాధ్యసము.

౯౫. శ్రుతి॥ ఓంభూర్భువస్సువః సత్యంతపశ్చద్ధాయాంజుహోమి ఓంనమోబ్రహ్మజే నమో స్త్యగ్నయేనమః పృథివ్యేనమః ఓషధీభ్యః నమోవాచే నమోవాచస్పతయేనమో విష్ణవే బృహతేకరోమి ఓంశాంతి యి సార్లు జెప్పి 'వృష్టిరసి' యను పై జెప్పిన మంత్రముతో హస్తప్రక్షళన జేయవలెను.

2. పూర్వోక్తమున నాచమన సంకల్పారుల జేసి బ్రహ్మయజ్ఞాంగ దేవ, ఋషి, పితృతర్పణం కరిష్యే నీళ్లు విడిచి,

౯౬. శ్రుతి॥ 'అత్రబ్రహ్మనయో యేదేవాః తాన్దేవాగ్ స్తర్పయామి సర్వాన్దేవాగ్ స్తర్పయామి సర్వాన్దేవగజ్ఞాగ్ం తర్పయామి సర్వాన్దేవ పత్నీగ్ తర్పయామి సర్వాన్దేవ పుత్రాగ్ం తర్పయామి సర్వాన్దేవ పౌత్రాగ్ం తర్పయామి భూర్దేవాగ్ం తర్పయామి భువర్దేవాగ్ం తర్పయామి సువర్దేవాగ్ం తర్పయామి భూర్భువస్సుర్దేవాగ్ం తర్పయామి'. యనుచు నొక్కొక మంత్రముతో సవ్యముగ నొకొక తర్పణ దేవతల గురించి జేయవలయును.

2. నివీతిగ (జన్మిదము హారమువలె నుంచుకొని) కృష్ణద్వైపాయనాదయో యేముషయః.

౯౭. శ్రుతి॥ "తాన్మషీగ్ం తర్పయామి తర్పయామి (అంజలి తనవై పువంచి) సర్వా న్మషీ స్తర్పణ 2 సార్లు సర్వాన్మషిగజ్ఞాన్ 2-సర్వాః ఋషిపత్నీగ్ తర్పయామి-1 సారి. సర్వాన్మషిపుత్రాగ్ం 2 హర్లు సర్వాన్మషి పౌత్రాగ్ం 2 సార్లు. భూః ఋషిగ్ం 2, భువఃఋషిగ్ం 2, సువఃఋషిగ్ం 2, భూర్భువస్సువఃఋషిగ్ం 2 సార్లు ప్రజాపతిం కాండర్షిం 2 సార్లు, అగ్నింకాండఋషిం తర్పయామి 2, సోమం కాండర్షిం 2, విశ్వాన్దేవాన్కాండర్షిగ్ం 2. సాగ్ం కీర్దేవతాకపనిషదగ్ం తర్పయామి 2

యాజ్ఞీకీర్దేవతా ఉపనిషదగ్ం 2, వారుణీర్దేవతా ఉపనిషదగ్ం 2, బ్రహ్మణగ్ స్వయం భువం 2, సదసస్పతిం 2 సార్లు తర్పయామి.

3. ప్రాచీనావీతిగ స్వధాకారముచే పితృతర్పణలను తర్జనిపై నుండి నీళ్లు జారునట్లు జేయవలెను. “సోమః పితృమాన్యమౌంగిరః అగ్నిష్వాత్తాగ్నిః కవ్యవాహనాదయోయేపితరః తాన్నిత్రాగ్ం స్వధానమస్తర్పయామి 3 సార్లు. సర్వాన్నిత్రాగ్ం 3, సర్వాన్నిత్యగణాగ్ం 3, సర్వాన్నిత్య పత్నీగ్ం 1 సారి, సర్వాన్నిత్యపుత్రాగ్ం 3, సర్వాన్నిత్యపౌత్రాగ్ం 3, భూపితృగ్ం 3, భువపితృగ్ం 3, సువఃపితృగ్ం 3, భూర్భువః స్సువఃపితృగ్ం 3 పిమ్మట కర్తవ్య పితృపితామహ, ప్రపితామహాలకు వారి వారి నామగోత్ర శర్మ, వర్మ, గుప్తశబ్దముల త్రైవిద్యలు క్రమముగ నామాంతమందె జేర్చి వసు, రుద్ర, ఆదిత్యపదముల పితృ, పితామహ, ప్రపితామహులకు క్రమముగ జెప్పి తర్పణలు జేయవలయును.

ఉ :- అస్మత్పితరంహరితస గోత్రం రామేశ్వరశర్మం వసురూపం స్వధానమః తర్పయామి ఇట్లు మూడుసార్లు, పిమ్మట మాతృ, పితామహి, ప్రపితామహాలకు (తల్లి, తండ్రితల్లి, తాత తల్లికి) వారిగోత్ర నామాంతములందువ దేశబ్దమును చేర్చి, వసు, రుద్రాదిత్య క్రమముగా నొక్కొకసారి స్వధానమః స్తర్పయామి యనుచు నుదకము పై జెప్పిన విధముగ విడువ వలయును.

ఉ :- 2. అస్మద్మాతరం హరితస గోత్రాం, రామపదాం వసురూపాం స్వధానమః స్తర్పయామి.

2. ఇదే విధమున మాతామహ, మాతుః పితామహ మాతుఃప్రపితామహులకును, (తల్లితండ్రికి, తల్లితండ్రి తండ్రికిని, తల్లితాత తండ్రికిని) మఱియు వారి భార్యలకును, (తల్లితల్లికి, తల్లితండ్రితల్లికి, తల్లితాతతల్లికిని) వారి గోత్రనామాంతములందు క్రమముగ వసు, రుద్రాదితుల్యపదములు జేర్చి స్వధాకారమున తర్పణలగును, ఉ :- అస్మద్మాతామహం కౌశికస గోత్రం రామేశ్వరశర్మం వసురూపం స్వధానమస్తర్పయామి 3 సార్లు.

ఉ :- 2. అస్మద్మాతామహీం కౌశికస గోత్రాం రాధపదాం స్వధాన మస్తర్పయామి 1 సారి.

3. వీరి తరువాత పితృవంశ, మాతృవంశజులకు (ఆత్మబంధు, పితృబంధు, మాతృబంధువులకు నీకింది శ్లోక తాత్పర్యక్రమము) నందరికిని పురుషులకు 3 సార్లు, స్త్రీలకు 1 సారి తర్పణ జేయవలయును.

502. శ్లో॥ ఆదౌపితృతథా మాతాసాపత్నీ జననీతథా ।

మాతామహోమాతృమాతా స్వభార్యా చ సుతస్తథా ।

భౌతా పితృవ్యస్తత్సుతా స పరిగృహమాతులా ।

స్వసాచై వశ్యకురౌ చ దౌహిత్యోదుహితాతథా ।

భాగినేయకన్ముషా చ పితృష్వసామాతృష్వసా ।

జామాతభావుకస్తథా శ్వాలకస్య చ గోత్రజాన్ ।

తాన్మృషేజైవ కృమశః విధివ త్తర్పయేత్కథీః.

తా. మొదట తండ్రి (తండ్రి, తండ్రి, తండ్రి తాత్పర్య) 2. మాత (తండ్రి తల్లి తాతతల్లిసహ) 3. మాతామహ (తల్లి తాత, తల్లి ముత్తాతసహ) 4. మాతృమాత (తల్లి తల్లి, తల్లి తాత తల్లిసహ) 5. స్వభార్య జచ్చినప్పుడు (భార్యలందరకు) 6. సుతునకు (మరణించిన పుత్రులందరికిని దత్తునకు) 7. తోబుట్టినవారి కందరికిని (అన్నలకు, తమ్ములకు జచ్చినవారికిని భార్యలతోసహ) 8. చచ్చిన విన పెద్ద తండ్రులకును, వారి భార్యలకు (పుత్రులతోసహ వారి భార్యలకును) 9. శనకోడండ్రుకును 10. మేనమామలకును, వారిభార్యలకును 11. అక్కచెల్లండ్రులకు వారి భర్తలతోసహ 12. భార్య తల్లిదండ్రులకు 13. పుత్రికలందరికిని 14. దౌహిత్యులందరికిని 15. మేనల్లండ్రుకు వారి భార్యలతోసహ 16. తండ్రితోబుట్టు స్త్రీలకు (మేనత్తలకు) 17. తల్లితోబుట్టు స్త్రీలకు (చిన్నమ్మలకు) 18. బిడ్డ మొగనికి (జామాతకు) 19. మేనత్తల కొడుకులకు (భార్యలతోసహ) 20. భార్యతోబుట్టినవారికిని (బావ, మరదులకును) గురువులకును భార్యలతోసహ వై జెప్పినట్లు స్వధాకారమున తర్పణలు క్రమముగ జేయవలెను. పిమ్మట నామ గోత్రములు దెలియని గోత్రజుల కందరికిని, బంధువులకి కీంది శ్లోకములతో.

503. శ్లో॥ ఆ బ్రహ్మస్తంబ పర్యంత దేవర్షి పితృమానవాః ।

తృవ్యంతు పితరస్సర్వే పితృమాతామహాదయాః.

504. శ్లో॥ అతీతకులకోటి నాం సప్తద్వీపనివాసినాం ।
తేషామప్యాయనార్దాయ ఇదమస్తితిలోదకం.

505. శ్లో॥ నారకేషు సహస్రేషు యాతనాయేషు సంస్థితః ।
తేషామప్యాయ నార్దాయ దీయతే సలిలం మయా॥

ఇట్లు జెప్పి మృతబంధువులకు తర్పణజేయుటట్లుగును.

506. శ్లో॥ యే బాంధవాశ్చా బాంధవాః యేచాన్యే జన్మబాంధవాః ।
తే సర్వే తృప్తి మాయాంత మయాచత్తాంబునా సహ॥

507. శ్లో॥ యేకే చాన్మత్కులేజాతా అపుత్రా గోత్రిణోమృతాః ।
తేషామప్యాయ నార్దాయ వస్త్ర విష్పీడ నోదకం॥

ఈ శ్లోకముచే బట్టపిండిన నీళ్లను తెలియని బంధువుల గురించి యివ్వ వలయును.

4. దే వ పూ జ

308. దివ్—కీర్తిదాయాం, ద్యోతనే యను రెండును ధాత్యర్థములు. ప్రకాశించుటచేగాని, కీర్తించుటచేగాని దేవశబ్ద నిర్వచనము. దీనికి లక్ష్యార్థము పరబ్రహ్మ. వాచ్యార్థమున బ్రహ్మాదిదేవతలనరు జెప్పబడుదురు. పూజయనగా దేవుని మహికరించుట (గొప్పజేయుట) అర్థము. ఇందులకు తన శరీర, పాత్ర, ధనాదుల సహితము దేవుని కర్పించుట ముఖ్యార్థ మగును. లాక్షణికముగా :-

దేవుడు తనకిచ్చిన అన్నాదులను యిష్టదేవత కర్పించి పూజించుట సాధారణార్థము ఇదే వాడుకయందు గలదు. ఆత్మజ్ఞానము కల్గినంతవరకు దేవతామూర్తులను కల్పించుకొని వాని కర్చనాదులతో బూజించవలయును.

2. ఆత్మజ్ఞానమైనవారు దేవశబ్దమునకు లక్ష్యార్థమైన పరబ్రహ్మార్థమునే గ్రహించి యభేదదృష్టిచే మూర్తిపూజల జేయరు.

3. ఉపాసకులు లక్ష్యము నిల్చుకొను నేర్పరులైన ధ్యానమాత్రమే జేయుదురు గాన మూర్తిని బూజించరు.

4. మఱికొందరు పానకులు మానసిక స్నానసంధ్యలను, మానసిక జప-హోమాదులను, మానసిక పూజలనే జేతురు.

మానసిక స్నానాదుల జేయుటందు పాగ్రిణాయామాద్యప్రాంగ-
సాగము దాని సాధనము. యోగసిద్ధులకే యది శక్యమగును. ఇతరుల
కశక్యము గాన మానసిక స్నానాదుల గోరువా రీ క్రింది శ్లోకముల వరకు
మాత్రము జేసినచో వారి కట్టిఫలములు గలుగును.

508. శ్లో॥ ఖండితం పుండరీకాక్షం మంత్రమూర్తిం హరిం స్మరేత్ ।

శ్యామలం శాంతహృదయం ప్రసన్నవదనం శుభం॥

509. శ్లో॥ దివ్యచందన లిప్తాంగం చారుహాసం శుభేక్షణం ।

వనమాలా పరివృతం దివ్య పీతాంబరావృతం॥

510. శ్లో॥ అనేకరత్న సంఘన్న స్ఫురన్మకుట కుండలం ।

నారదాదిభిరాసేవ్యం భాస్వద్విమల కంకణం॥

511. శ్లో॥ నకింకిణీక కేయూర ధారిణం మకుటోజ్వలం ।

సువర్ణకంకణైర్ద్రిప్తం కింకిణీ భిర్ద్విరాజితం॥

512. శ్లో॥ గరుత్మతా వినతయా స్త్రూయమాన మహర్నిశం ।

ధ్వజ వజ్రాంకుశాలక్ష్య పాదపద్మైస్సు నిర్మలం॥

513. శ్లో॥ తత్పాద పంకజాం గంగాం నిపతంతీంస్వమూర్ధని ।

చింతయేద్బ్రహ్మరంద్రేణ ప్రవిశంతీంస్వకాంతనం॥

514. శ్లో॥ తయాసంక్షళితం ద్యాయే బాహ్యమభ్యంతరంమలం ।

తత్క్షణాద్వి రజోమంత్రీ జాయతే స్ఫటికోపమః॥

515. శ్లో॥ ఇదం మానసికం స్నానం ప్రోక్తం హరిహరాదిభిః ।

ఇదం స్నానం వరం మంత్రా త్సహస్రాదధికం స్మృతం॥

516. శ్లో॥ సార్థ త్రికోటి తీర్థేషు స్నానాత్కోటి గుణాధికం ।

రజస్తమో మోహజాతా న్జగత్సర్వస్య సుషుప్తిజాన్॥

517. శ్లో॥ వాఙ్మనః కాయజా న్దోషాన్మ వైతాన్మ వభిర్హరేత్ ।

518. శ్లో॥ జ్ఞానహృదే ధ్యానజలే రాగద్వేషమలాపహే ।

యస్మాతిమానసే తీర్థే సయాతి పరమంపదం॥

519. శ్లో॥ ఇడా భాగీరథీ గంగా పింగళా యమునానదీ ।
తయోర్మధ్య గతానాదీ సుషుమ్నాచ సరస్వతీ॥
520. శ్లో॥ ఏవం జ్ఞానప్రదే తీర్థే రాగద్వేషమలాపహే ।
యస్మాన్నితి మానసే తీర్థే సయాతి పరమాంగతి॥
2. సంధ్యా జపాదుల మానసిక విధ మీ క్రింది శ్లోకముల పఠించుటచేనగు.
521. శ్లో॥ అచ్యుతోహ మనంతోహ మవ్యక్తోహ మహం హరిః ।
ఆనందోహ మచింత్యోహ మజోహ మృతోస్మృహం॥
522. శ్లో॥ నిత్యోహం నిర్వికల్పోహం నిరాకారోహ మవ్యయః ।
సచ్చిదానంద రూపోహం పరిపూర్ణో స్మృహం సదా॥
523. శ్లో॥ బ్రహ్మైవాహం న సంసారీ ముక్తోహ మితిభావయేత్ ।
అశక్నువంధారయంతు వాక్యమే తదుదీరయేత్॥
3. దేవపూజా మానసిక మీ క్రింది శ్లోకముల పఠనచే జేయవలయును.
524. శ్లో॥ రత్నైః కల్పితమాననైర్హ్రి మజలైః స్నానం చ దివ్యాంబరం ।
నానారత్న విభూషితం మృగ మదా మోదాంకితం చందనం ।
జాజీవంపక బిల్వపత్ర రచితం పుష్పం చ ధూపం తథా ।
దీపం దేవదయానిధే పశుపతే హృత్కల్పితం గృహ్యతాం॥
525. శ్లో॥ సౌవర్ణేమణి ఖండరత్న ఖచితే పాత్రే ఘృతం పాయసం ।
భక్ష్యం పంచవిధం పయోదధియుతం రంభాఫలం పానకం ।
శాకానామయుతం జలే రుచికరం కర్పూర ఖండోజ్వలం ।
తాంబూలం మనసామయావిరచితం భక్త్యా ప్రభోషీస్వికురు॥
526. శ్లో॥ ఛత్రం చామరయోర్యుగం వ్యజనకంచా దర్శకం నిర్మలం ।
వీణాభేరి మృదంగ కాహళ కళాగీతం చ నృత్యం తథా ।
సాష్టాంగం ప్రణత స్తుతిర్బహువిధం హ్యేతత్ప్రమస్తంమయా ।
సంకల్పేన సమర్పితం తవ విభోపూజాం గృహ్యేణప్రభో॥
527. శ్లో॥ ఆత్మాత్వం గిరిజామతిస్సహ చరాపాగ్జాః శరీరం గృహం ।
పూజాతే విషయోప భోగరచనా నిద్రాసమాధి స్థితిః ।
సంచారః పదయోః ప్రదక్షిణ విధి స్తోత్రాణి సర్వాగిరో ।
యద్యత్కర్మ కరోమితత్త దఖిలం శంభో తవారాధనం॥

528. శ్లో॥ కరచరణకృతం వాకాయజం కర్మజం వా ।

శ్రవణ నయనజంవా మానసం వా పరాధం ।

విహితమ విహితం వా సర్వమే తత్త్వమస్య ।

జయజయ కరుణాబ్ధే శ్రీమహాదేవ శంభో ॥

529. శ్లో॥ శృణు బ్రహ్మ విదాంశ్రేష్ఠ దేవతార్చన ముత్తమం ।

న దేవః పుండరీకాంక్షోన దేవస్తుత్రితోచనః ।

అకృత్రిమమ నాద్యంతం దేవం తుచిచ్ఛివం విదుః॥

తా॥ బ్రహ్మజ్ఞులందు శ్రేష్ఠుడా! ఉత్తమ దేవతార్చన జెప్పెదవినుము.

కల్పిత నామరూపములుగల విష్ణువేగాని, శివుడేగాని దేవుడని యదార్థ మైన యర్థముగాజాలదు. యదార్థమందు దేవుడు కల్పిత మూర్తిరూపుడు గాని, మనోమయుడుగాని గాజాలదు. కృత్రిమములుగాని, ఆద్యంతములు లేని కేవల చిన్మాత్రుడు, స్వయంప్రకాశుడు (దేవుడు) శివుడు.

530. శ్లో॥ అహింసా పృథమం పుష్ప మింద్రియాణాం చ నిగ్రహం ।

జ్ఞేతిపుష్పం దయాపుష్పం జ్ఞానపుష్ప మతఃపరం ।

తపఃపుష్పం సత్యపుష్పం భావపుష్ప మథాష్టకం॥

తా॥ జ్ఞానులకు పుష్పము లివి:- 1. అహింసా 2. ఇంద్రియనిగ్రహము

3. తమ 4. దయ 5. జ్ఞానము 6 తపస్సు 7. సత్యము 8. భావన.

531. శ్లో॥ దేహో దేవాలయః ప్రోక్తః సజీవః కేవలశివః ।

త్యజేదజ్ఞా నిర్మాల్యం సోహ్రం భావేనపూజయేత్ ॥

తా॥ దేహమే దేవాలయము. వాసనవర్జితుడైన కేవల జీవుడు శివదేవుడు.

ఇట్లు దెలిసికొని యజ్ఞానమను నిర్మాల్యమును విడిచి ఆత్మ దేవు నర్పించ వలెను.

532. శ్లో॥ అజ్ఞాత శివతత్త్వనాం ఆకారాద్యర్చనం స్మృతం ।

యోజనాధ్వన్య శక్తస్య కోశాధ్వః పరికల్పితః॥

తా॥ పై జెప్పినట్లు శివతత్త్వ జ్ఞానము గలుగనివారికి మూర్తిపూజ కల్పించ బడినది. 8 మైళ్లు నడువజాలనివానికి 2 మైళ్ళే దూరముగలదని లోకులు కల్పించి చెప్పదు రదే న్యాయమిచ్చటని దెలిసికొనవలయును.

309. పరమహంస పరివ్రాట్టులైన జ్ఞాన సన్యాసులందును, స్థిరవైరాగ్య వివేక యుక్తులందు మాత్రమే వారి ప్రశాంత మనస్సులందు నివాతాచంచల దీపము వెలుంగునట్లు ఆత్మజ్ఞాన మచంచలముగ నుండునుగాని యితరులందట్టిది యుండజాలదు. కావున ఆత్మజ్ఞాన మట్టిదిగలుగునంతవరకు ప్రతివారునిత్యకర్మలందు మూర్తిపూజాదుల విడిచినయెడల పతితులగుదురు. దైనిక షట్కర్మలందు జేరిన నాల్గవదైన దేవపూజ విధియగునుగాన విడువక జేయవలయును గాని నిరసించరాదు. ఆత్మజ్ఞుడు సహితము లోక సంగ్రహార్థము ధర్మాచరణ జేయవచ్చును.

533. శ్లో॥ యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠస్తత్ర దేవేతరోజనః ।

సయత్ప్రమాణం కురుతే లోకస్తదనువర్తతే॥ గీ. అ. 3 శ్లో. 21

తా॥ గొప్పవాడేది జేయునో, ప్రమాణముగ గ్రహించునో యదే యితరులు ప్రమాణముగ గైకొని యాచరింతురు.

534. శ్లో॥ దుఃఖాన్యపి సుఖాయంతే విషమస్య మృతాయతే ।

మోక్షయతే చ సంసారోయత్ర మార్గస్సశాంకరః॥

తా॥ ఆత్మజ్ఞుడు లోకసంగ్రహార్థ మాచరించునప్పుడు దుఃఖముల సుఖములుగా భావించును. విషము నమృతముగ, సంసారమునే మోక్షముగ భావించును.

2. సుఖదుఃఖముల సమముగా జూచుచు లోకకల్యాణమునకై వర్తించు వారి యాచరణ లోకులకు సుఖప్రదమగును. ఎట్లు వర్తించినగాని “సర్వథా వర్తమానోపి సయోగీమయివర్తతే” యను న్యాయము వారి కనువర్తించునుగాన వారియందు దోషారోపణ జేయరాదు. ఇట్టి యాత్మజ్ఞానము గలుగునంతవరకు దేవపూజ విడిచి మూర్తిపూజ నిందించినవారికే దోషములు గలుగును. ఉభయభృష్టులగుదురు.

పద్యము 18-దారుశిలాది భావమున దైవములన్నిరసించి తామసు ।

త్రేరుదు రెంతచేరువ యొకో తమ కాత్మ వివేకపాకము ।

ల్వారి ధరంబులి న్విడిచి వచ్చిన చాతకధూర్తు లంబుధి ।

నారు గనంగ శక్తులె సుధా మధురోదక పానసౌఖ్యముల్॥

310. మూర్తులందు పరబ్రహ్మ అస్తిరూపమని భావనగాన భక్తిశ్రద్ధలే దేవపూజయందు ప్రధానము. కాని సంఖారాధిక్యము (పూజాద్రవ్యముల పాచ్చు) ముఖ్యము గాజాలదు. దంబార్థముగ జేయరాదు. ప్రేమయే కారణమగును. ఆ ప్రేమయే భక్తి శ్రద్ధనామములతో జెప్పబడుచున్నది. కావున మూర్తులందు బ్రహ్మదృష్టి యుంచియే పూజించవలయును. వానిని (మూర్తులను) యవి దారుశిలను భావముచే పూజించరాదు.

535. శ్లో॥ శివభక్తి ప్రథా పూర్ణే శరీరే వృత్తిరస్యయా ।

వృత్తమేత ధనుషేయం సతచ్చత్తచ్ఛదాఽణం॥

తా॥ శరీరమందెప్పడు పరిపూర్ణ శ్రద్ధాభక్తులతో వృత్తి జ్ఞానముదయించునో నప్పుడు దానిచే శివవ్రతమనుష్ఠించవలయునేగాని తుచ్ఛమైన శిలా మూర్తిని మాత్రము ధరించినంతనే శివపూజ గాజాలదు.

536. శ్లో॥ అస్తిభాతి ప్రియంరూపం నామచేత్యంతు పంచగం ।

ఆద్యత్రయం బ్రహ్మరూపం జగద్రూపం తతోద్వయం॥ “పంచదశి”

తా॥ అస్తి, భాతి, ప్రియము (సత్తు, చిత్తు, ఆనందము), రూపము నామము లివి యైదుమూర్తులందు అంశములు (కళలు). మొదటి మూడంశములు బ్రహ్మస్వరూపములు తుది రెండు జగద్రూపములు (వికారములు).

311. వర్ణాతిశయ, జ్ఞానాతిశయములచే దేవతల నామరూపాతిశయముల దారుశిలాది మూర్తులందు కల్పనజేతురు. పంచాయతన దేవతాకల్పన వేదవిరుద్ధము గాజాలదు. దేవత నామరూపముల మూర్తులందు పాణి పౌతిష్ఠాదులచే కల్పనజేయబడును. ప్రాణవ్రతిష్ఠ రెండువిధము లివి :-

1. స్థిరపౌతిష్ఠ 2. చరపౌతిష్ఠ.

1. దేవాలయములందు సమస్తజనుల కుపయోగపడుటకై మూర్తులందు స్థిరప్రతిష్ఠల జేయబడును.

2. ప్రతివాడు తన మాతృమునకే యుపయోగపడుటకు మూర్తులందు చరపౌతిష్ఠ జేసికొనుచు నిత్యము పూజించును. కల్పసూత్రములందు స్థిర చర ప్రతిష్ఠా విధానము జెప్పబడినది. అదే ప్రకారముగ జేయవలయును.

3. పంచాయతన దేవతల దేవాలయములందు మూర్తులుంచి ప్రాణ ప్రతిష్ఠలనుజేయునప్పు డేదేవతను మధ్యనుంచి తక్కినదేవతల నర్చితములందుంచగ నా దేవాలయ మా దేవతనామమున బల్కుచుందురు. మన భారతదేశ మందన్ని మతముల దేవాలయములు గలవు.

537. శ్లో॥ యదాతుమధ్యే గోవింద మీశాన్యం శంకరం యజే ।

దాగ్నేయే గణనాథంచ నైరుత్యాం తపనం తథా ।

వాయవ్యమంబికాంచైవ యజేన్నిత్యం సమాహృతః.

తా. ఎచ్చట మధ్యన విష్ణువు, శంకరుడు, గణపతి, సూర్యుడు, దేవి కృమముగ ఈశాన్యాగ్నేయ, నైఋతి, వాయవ్య దిశలందుంచుదురో అదివిష్ణు దేవాలయమందురు.

538. శ్లో॥ యదాతుశంకరంమధ్యే ఈశాన్యం శ్రీపతింయజే ।

దాగ్నేయాం చ తథా హంసం నైరుత్యాం పార్వతీసుతం ।

వాయవ్యంచ సదాపూజ్యా భవానీం భక్తవత్సలా.

తా. ఏ దేవాలయమందు మధ్యన శంకరుని, తక్కినవారిని పై జెప్పినట్లుంచుదురో యది శివాలయము.

539. శ్లో॥ హేరంబంతు యదామధ్యే ఐశాన్యామచ్యుతంయజే ।

దాగ్నేయాం పంచవక్త్రంతు నైరుత్యామచ్యుతం తథా ।

వాయవ్యమంబికాంచైవ యజేన్నిత్యమతంసీరితః.

తా. ఏ దేవాలయమందు మధ్యన గణపతిని తక్కిన నలుగురిని పైజెప్పినట్లుంచుదురో యది గణపతి దేవాలయమందురు.

540. శ్లో॥ సహస్రాంశుం యదామధ్యే ఐశాన్యాం పార్వతీపతిం ।

ఆగ్నేయామేకదంతంచ నైరుత్యామచ్యుతం తథా ।

వాయవ్యం పూజయేద్దేవీం భోగమోక్తైక భూమికాం.

తా. సూర్యుడు మధ్యగల దేవాలయమును ఆదిత్యాలయమందురు.

541. శ్లో॥ భవానీంతు యదామధ్యే ఐశాన్యాం మాధవం యజే ।

దాగ్నేయాం పార్వతీనాథం నైరుత్యాం గణనాయకం ।

సృద్ధ్యోతనంతు వాయవ్యా మాచార్యస్తు పూజయేత్.

తా. దేవాలయమందు మధ్యన దేవి, ఈశాన్యమందు విష్ణు, అగ్నేయమందు శంకరుడు, నైరుతియందు గణపతి, వాయవ్యమందు సూర్యుడుందురో అది దేవీగుడి యందురు.

312. చరమూర్తి పూజలకు స్వతస్సిద్ధములైన శాలిగ్రామములు ముఖ్యములు. వానికి ప్రాణప్రతిష్ఠాదులనవసరములు, ఇతరములైనవి బంగారు మొదలగు ధాతునిర్మితములకును, శిల, దారు, మృణ్మయాదులకును, యంత్రములకును, ప్రాణవృత్తివృత్తి జేసికొనియే పూజలకుపయోగించవలయును. భక్తిశ్రద్ధలచే నిష్కామనగా నిత్యము పూజించగ నవచిరకాలము నందు చిత్తశుద్ధిని కలిగించును. సకాముకులకు ప్రతిబంధకము లేనప్పుడు చిరకాలమున ఫలమొసంగును.

542. శ్లో॥ ఆరోగ్యం భాస్కరాదిచ్చె ద్ధనమిచ్చె ద్ధుతాశనాత్ ।

ఐశ్వర్య మీశ్వరాదిచ్చె న్మోక్షమిచ్చె జ్జనార్ధనాత్.

తా. సూర్యనిపూజచే ఆరోగ్యము, ధనము అగ్నిపూజతో, ఈశ్వరపూజచే నైశ్వర్యము, విష్ణు పూజతో మోక్షము గలుగునని గౌతముడు క్రియాకాండయందు జెప్పెను.

543. శ్లో॥ అతఃపరంచ దేవానామర్చనం కారయేద్బుధః ।

గణేశం పూజయేద్యస్త విఘ్నస్తస్యనవిద్యతే ।

ఆరోగ్యార్థేర్చయేత్సూర్యం ధర్మమోక్షయమాధవం ।

శివం ధర్మార్థమోక్షయ చతుర్వర్గాయ చండికాం.

తా. స్నానసంధ్య జపహోమానంతరము దేవతలపూజ బుద్ధిమంతుడు జేయవలయును. గణపతిపూజచే విఘ్నములు దొలంగును, సూర్యుని వలన ఆరోగ్యముగలుగును. విష్ణుపూజచే ధర్మమోక్షములుగలుగును. శివపూజవలన ధర్మార్థమోక్షము గలుగును. దేవిని పూజించినవారికి చతుర్విధ పురుషార్థఫలములని పద్మపురాణమందు గలదు.

313. పూజాభేదములివి :- 1. పంచోపచారములు 2. షోడశోపచారములు 3. చతుషష్ఠుపచారములు.

1. వై జెప్పిన లమిత్యాదులు పంచోపచారములు.

2. షోడశోపచారములివి :- ధ్యానా, వాహనా, సన, పాద్యా, ఘ్రి, ఆచమన, స్నాన (పంచామృతాది) పునరాచమన, వస్త్రోపవస్త్ర, యజ్ఞోపవీత, ఆభరణాద్యలంకార, అఘ్రిత, ధూప, దీప, నైవేద్య (శర్కరాది) ఫలతాంబూల, దక్షిణ, నీరాజన మంత్రపుష్ప, ప్రదక్షిణాది నమస్కారస్తుతి, నృత్యగీతాది సర్వస్వసమర్పణాంతములు.

3. చతుష్షష్టిపూజలు తాంత్రికములు-తంత్రభేదమున వేరు వేరు గలవు. త్రిపురతంత్రమందు జెప్పినట్లు దేవీపూజలందు చతుష్షష్టిపూజలుజేయుదురు. అశక్తులను గురించి జెప్పిన శ్రీ శంకరభగవత్పాదకృత చతుష్షష్టి శ్లోకవరణ జేయవచ్చును.

2. సంకల్ప పూర్వకముగ వృథివి, కలశ, శంఖు, ఘంట, గణపతిని (ఆవరణదేవతలను) ముందుపూజించియే ఇష్టదేవతపూజ వై విధములం దేదేనిచే నై నగాని జేయవచ్చును. పూజద్రవ్యములు, అఘ్రితలు, కాలోద్భవ పత్రపుష్పాదులు, పంచామృతములు, నీళ్లు, గంధము, పసుపుకుంకుమ, ఊదువత్తులు, కర్పూరము, శర్కరాదులు, ఫలములు, దీపములు, దక్షిణ, తాంబూలములు. వీనితో దేవునర్పించవలయును.

3. అర్చానంతరము దేవునకు ప్రదక్షిణ నమస్కారములు జేసి నృత్య గీతాదులతో స్తుతి జేయవలయును.

544. శ్లో॥ నమస్కారస్తథా శీఘ్ర సిద్ధాంతోక్తిః ప్రరాకృమః ।

విభూతి ప్రార్థనాచేతి షడ్విధం స్తోత్రలిక్షణం.

తా. నమస్కారము జేయుట, దీవెనలగోరుట, నీవే దేవుడనుట, అతని పరాక్రమ విభూతుల వర్ణించుట, అతనిని ప్రార్థించుట లీయారు స్తుతులనబడును.

4. దేవునికి స్నానము జేయించునప్పుడు వైదికమంత్రములచేగాని, భక్తితోతాంత్రికోక్త విధానమునగాని జేయవచ్చును. శ్రద్ధయే తపస్సనబడినది. అశ్రద్ధచే జేయరాదు, జేసిన పూజ నిష్ఫలమగుచు పాపము గలుగును.

545. శ్లో॥ అశ్రద్ధాపరమం పాశ్మశ్శ్రద్ధాహి పరమంతపః ।
తస్మాదశశ్రద్ధయా దత్తం హవిర్వాశ్నంతి దేవతాః ।
ఇష్టాదత్వాపివామూర్ఖః స్వర్గం సహినగచ్ఛతి.

తా. వై జెప్పినది తాత్పర్యము.

546. శ్లో॥ శంకావిహితచారితో యస్వాస్విభిష్యాయ మాశ్రితః ।
శాస్త్రాతిగస్త్యుతో మూర్ఖోధర్మతంతోపలోధనాత్.

తా. మూర్ఖుడు ధర్మశాస్త్ర మతిక్రమించి స్వకపోల కల్పితముచే స్వేచ్ఛా చరణ జేసిన పతితుడగును. “ధర్మోరక్షతరక్షితః” కావున భక్తి శ్రద్ధలచే దేవపూజ జేయవలయును. దేవపూజజేసిన దైనికషట్కర్మలందలి నాల్గవ నిత్యకర్మ జేసినవాడగును. ఇట్లు దేవపూజ సమాప్తము.

5. వై శ్వ దే వ ము

314. వై శ్వదేవమును దైనికషట్కర్మలందారవదిగా శ్లోకమున జెప్పబడినది. అందే అతిథి పూజ నైదవది యనబడినది. కాని శ్లోకమునందు క్రమవిషక్షేలేదు కావున వై శ్వదేవమును ముందాచరించియే యతిథిపూజ గావింపవలయును. పాకము సిద్ధమైనంతనే అన్నసంస్కారార్థమునకై వై శ్వదేవము మొదట జేయవలయును. సంస్కృతాన్నము దేవత నివేదనకుపకరించును. నివేదనాంతరమతిథ్య భ్యాగతుల కన్న మిడవలయును. మొదటనే యతిథులకన్న మిచ్చినచో శేషాన్నముచే వై శ్వదేవము దేవతా నివేదన జేయరాదు. ఉచ్చిష్టాన్నమనబడును. కావున వై శ్వదేవముచే సంస్కారమగుచున్న పంచసూన దోషపరిహారము జేయవచ్చును. “పాత క్రమాదర్థక్రమోబలీయాన్” అను న్యాయమిచ్చట వర్తించును.

547. శ్లో॥ చుల్లీఘేనీ చైవ మార్జనీలేపనీ తథా ।
ఉదకుంభీ చ పంచైతే పంచసూనాపక్వీరితా.

తా. పంచసూనములివి :- 1. చుల్లీ=పొయ్యిలు 2. ఘేనీ=కట్టెల మంట 3. మార్జనీ=ఊడ్లు 4. లేపనీ=అలుకజల్లుట 5. ఉదకుంభీ=నీళ్లఘటములు. ఈ పనులు జేయునప్పుడు జీవహింస ఘటించును. ఇట్టి యెదు దోషముల పంచసూనములందురు.

2. అన్నముల పాకము జేయునప్పుడీ పంచరూపములు సంభవించుట లనివార్యము లైనందున వైశ్వదేవముజేసి యన్నసంస్కారము గావించని యెడల దోషయుక్తాన్నములతో దేవతా నివేదనగాని, అతిభృశ్యాగతుల కీడుటగాని, భుజించుటగాని దోషమే యగును. ఇందువలన వై శ్వదేవమును మొదటనే జేయుటవిధి.

548. శ్లో॥ అకృత్వావై శ్వదేవేతు యదిదేవ నివేదనం ।
సద్యః పాషండతామేతి కర్తోచ్ఛిష్టం యదిస్మరేత్.

తా. వైశ్వదేవమునకు పూర్వము దేవునికి అన్నము నివేదించిన యెడల నుచ్చిష్ట మనబడినందున కర్త వెనువెంటనే పాషండుడనబడును. మఱియు

549. శ్లో॥ నివేదితేన చాన్నే న వేశ్వదేవం యదిష్యతే ।
వినియోక్త విధాదేవమీమాంసాయాః ప్రకోపనః.

తా. దేవతా నివేదితాన్నముచే వై శ్వదేవము జేసిన యెడల మీమాంసా శాస్త్రమందలి వినియోగవిధికి విరోధమగును.

550. శ్లో॥ వ్యత్యయో నహిశంకార్హా స్మృతివాక్యవిరోధతః ।
వై శ్వదేవం విధాయాదౌతదన్నం మంత్రే సంస్కృతం ।
దేవేభ్యశ్చ ప్రదాతవ్యం బలికర్మావసానకం.

తా. ధర్మశాస్త్రప్రమాణమునకు విరోధమగునప్పుడు వ్యత్యాసముగ (క్రిందు మీదుగ) జేసినగాని దోషముగలుగదు. కాన శంకించ రానగున వై శ్వదేవమే మొదటజేసి తరువాత సంస్కారాన్నమున దేవతలకు నివేదన ద్వారబలి మున్నగునవి జేయవలయును.

551. శ్లో॥ ఖడ్గధారా సమంవిద్యాత్స్మిర్త కర్మమునీరితం ।
సూక్ష్మేత్సూక్ష్మతరంతచ్ఛయత్త స్మృతివిలోకనాత్.

తా. బోధాయనముని జెప్పిన ధర్మశాస్త్రమాలోకించగ స్మార్తకర్మ యతి సూక్ష్మమున కంటెను సూక్ష్మము. శ్రుతి తాత్పర్యజ్ఞుడైనందున నతడు జెప్పినది కత్తిపదను వంటిది. (పొరపాటునందు హాని యగును).

552. శ్లో॥ స్మృతిజ్ఞానాదనుష్ఠాన మనంతం ఫలదం విదుః ।

స్మృత్యాభివేషి వృద్ధాభ్యాం త్రీభ్యోమార్గావగాహనం.

తా. శాస్త్రజ్ఞానముచే కర్మలనుష్ఠించినచో ననంత ఫలముగలుగును. స్మృతి ప్రమాణము లభించనిచో పెద్దలవలనగాని, వృద్ధస్త్రీలవలనగాని తెలిసికొని కర్మలనుష్ఠించవలయును.

553. శ్లో॥ శృతిస్మృతివిహీనాంధో కాణోహ్య త్రైకయావినా.

తా. శ్రుతి స్మృత్యర్థములు దెలియనప్పుడంధుడు, నేదొకటి దెలియ నప్పు డేకాక్షుడగును.

554. శ్లో॥ యాతయామంగతరసం పూతి పర్యుషితంచయత్ ।

ఉచ్చిష్టమపిచామేధ్యం భోజనంతామ సంప్రియం. గీ. అ-17 శ్లో-10.

తా. అన్నము పక్వము పూర్తిగానిది, పాసిపోయినది, రసహీనమైనది, దాచియుంచినది, ఇతరులుదినగ మిగిలినది, దిను ఆహారపదార్థములు తామ సులకే ప్రియము.

2. వై కారణములున్నందున వైశ్వదేవకర్మ ముందుగ జేయవలయును. ఇది కర్మనామధేయమేగాని శ్రాతయాగ నామధేయము గాజాలదు. 48 సంస్కారములందు జేరిన వైశ్వదేవమొక స్మార్తకర్మ. వైశ్వదేవమునందు పంచమహాయజ్ఞముల జేయవలయును. ఔపాసనాగ్నిసిద్ధి గలవారధి కారులు. వైశ్వదేవ సమస్త జేయనివారు పంచమహాయజ్ఞముల జేయుట కనధికారులు. వీరు అన్నసంస్కార మాత్రమునకై లోకికాగ్నియందు వైశ్వదేవము జేయవచ్చును. స్మార్తలు, శ్రాతులు వారికి ఔపాసనాగ్ని విచ్చిత్తియైనచో లోకికాగ్నియందు పంచమహాయజ్ఞయు క్త వైశ్వ దేవము జేయవలయును. వైశ్వదేవ మెఱుంగని వారి యిండ్లందు భుజించవలసి నప్పుడైనగాని వైశ్వదేవమును జేయువారు లోకికాగ్నియందే వైశ్వ దేవము విధిగా యొసరించి భుజించవలయును.

315. దేశకాల సంకీర్తన ఆచమన ప్రాణాయామ పూర్వకముజేసి అన్న సంస్కార ద్వారా ఆత్మ సంస్కారార్థం శ్రీయజ్ఞేశ్వర మధిశ్య శ్రీయజ్ఞే

ప్రీత్యర్థం పంచమహాయజ్ఞేనయజ్ఞేయని వైశ్వదేవ సమస్తజేసినవారును, ఇతరులు శ్రీ పరమేశ్వర ముద్దిశ్య శ్రీ పరమేశ్వర ప్రీత్యర్థం షడాహుతి వైశ్వదేవ కరిష్యేయని యుదకమువిడిచి “యత్కాగ్నిస్థాప్యతే” యను మంత్రములతో పై జెప్పిన ప్రకారమగ్నిస్థాపనాదుల జేసికొనవలయును. పిమ్మట ఆకుల పాత్రయందన్నమును మధ్యగ వ్యంజనాదికముల నొకచోట పక్కన యుంచవలయును (మొదట పాత్రయందు నీళ్లు ప్రోక్షించి నెయ్యి వేసి అన్నాదులుంచవలయును) క్రింది మంత్రముచే నన్నపాత్ర అగ్నిపై పెట్టితీసి అగ్నికి ఉత్తరమున అలికిన నేలపై జెట్టి ప్రోక్షించి యభిఘారము వేసి భాగములు వేరుజేయవలెను.

“అన్నమగ్నావధిశ్రిత్య ఉదగుద్వాస్య అద్భిఃప్రోక్ష్య అభిఘార్య తదన్నం పంచధావిభజ్య (స్మర్తృలు) ఇతరులు తదన్నంత్రైధావిభజ్య యనుచు మూడు భాగములందొకటి పూర్వదిశకు రెండవది యుత్తరము, మూడవది పశ్చిమమునకు వేరు జేయవలెను.

2. షడాహుతి హోమములు, అగ్నిదానము, బలిహరణాదు లందరికిని సమానము. పూర్వభాగాన్నమునుండి షడాహుతులు క్రింది మంత్రములతో జేయవలయును. ఆహుతి మృగీముద్ర(మధ్యమానామికాంగుష్ఠములగలిపి)చే నన్నము దీసికొని యొక్కొక మంత్రముతో నొకొక ఆహుతి అగ్నియందు స్వాహోంతమున హోమము జేయవలయును. తర్జనీకనిష్ఠికల నంటనీయక పైకి ఉంచవలయును. మొదట “విద్యుదసి” యను మంత్రముతో హస్త ప్రక్షాళన జేసికొని, “అదితేనుమన్యస్వ” మంత్రముతో నీళ్ళగ్నికి ప్రదక్షిణగా పై జెప్పినట్లు జుట్టియే అన్నము జేకొనవలయును.

1. “ఓమగ్నాయే స్వాహా” అగ్నయ ఇదంసమమ. త్యాగమన్ని హోమము లకు విధి.
2. “సోమాయ స్వాహా” సోమాయేదం. (ఇది సంఖ్యకు పాచ్చైనను పెద్దలనుష్ఠించవలెననిరి.)
3. “విశ్వేభ్యో దేవేభ్యస్సాహా” విశ్వేభ్యో దేవేభ్యః ఇదం.

4. “ధృవాయ భూమాయ స్వాహా” ధృవాయ భూమాయేదం.
5. “ధృవక్షితయే స్వాహా” ధృవక్షితయ ఇదం.
6. “అచ్యుతక్షితయే స్వాహా” అచ్యుతక్షితయ ఇదం.
7. “అగ్నేయే స్విష్టకృతే స్వాహా” అగ్నేయే స్విష్టకృత ఇదం. (త్యాగ మన్నిటికి)

3. కొంచమన్నము పూర్వోత్తర భాగములనుండి చేకొని ప్రక్కనున్న వ్యంజనములతో గలిపి మృగీముద్రచే దీసికొని అగ్నికు త్తరమందుండు ఊష్ణభస్మమందు “అగ్నేరు త్తరతః ఊష్ణేభస్మమని స్వాహా” యనుచు దానిని భస్మమందుంచి ప్రజాపతయ ఇదంనమమ యనవలయును. (మనస్సు నందే యనవలెను) అనంతరము “వృష్టిరసి” “అదితేన్దమగ్గిస్తా” మంత్రముల పై జెప్పినవి జేయవలయును. పిమ్మట నేత్రాచమన సంకల్పపూర్వకముగ శ్రీయజ్ఞేశ్వర (శ్రీపరమేశ్వర) ప్రీత్యర్థమగ్రిదానంకరిష్యే యని విడిచి మఱి “విద్యుదసి” “అదితేనుమన్యస్వ” పూర్వమువలెజేసి అన్నభాగ పూర్వమునుండి స్మర్తలు, ఇతరులు పశ్చిమభాగమునుండి జెప్పిన ముద్రతో నన్నముజేకొని క్రింది మంత్రముతో “ఓం దదామీత్యగ్నిర్వదతి । తథేతి వాయురాహతత్ । హంతేతిసత్యంచంద్రిమాః । ఆదిత్య త్తన్దత్యమోమితి । ఆపఃతత్సత్యమాభరన్యో యజ్ఞస్యదక్షిణాం । మమోపాత్తదురితక్షయోమే కామస్సమృతాగ్న్ స్వాహా” అగ్నేయే పరమాత్మన ఇదంనమమ. మఱి “నదితేన్దమగ్గిస్తా” “వృష్టిరసి” జేయవలెను.

4. మఱి పూర్వము జెప్పినట్లు ఆచమన సంకల్పాదులజేసి స్మర్తలు పంచ మహాయజ్ఞానంతరము ఇతరులు వెంటనే వ్యాహృతిహోమం కరిష్యే యను చుదగము విడిచి “విద్యుదసి” “అదితేనుమన్యస్వ” జెప్పి “అన్నభాగాన్ని శిత్వా” యని గలిపిన అన్నమునుండి వైవిధముగ నొక్కొక్క ఆహుతి ఒక్కొక్క క్రింది మంత్రముతో హోమము జేయవలయును.

1. “ఓం భూస్వాహా” అగ్నేయ ఇదంనమమ. 2. “ఓం భువస్వాహా” వాయవే ఇదంనమమ. 3. “ఓం సువస్వాహా” సూర్యాయ ఇదంనమమ.

4. “ఓం భూర్భువస్స్వస్వాహా” ప్రజాపతయ ఇదంనమమ. మఱల “అదితేస్వ మగ్గ్స్తా” “వృష్టిరసి” జేసి అగ్నిస్తు వై జెప్పినట్లు జేసి పూర్వమువలె సంకల్పాదులజేసి కాలానుగుణ్యముగ వై శ్వదేవకర్మ సాధుణ్యార్థమనా జ్ఞాతత్రయ, దశవార గాయత్రి మంత్ర జపంకరిష్యే యనుచుదకమువిడిచి వై జెప్పినట్లు జేయవలయును. పిదప అనేనషడాహుతి వై శ్వదేవకర్మణా భగవాన్సర్వాశ్రకః యజ్ఞపురుషః ప్రీణాతు యనుచుదకమువిడిచి దేవత లకు మహానివేదన జేసిన పిమ్మట బలిహరణము అతిథి సత్కారాది భోజ నాంత నిత్యకర్మల పూర్తి జేయవలయును.

315. వై శ్వదేవ సమన్తజేసిన శ్రాతస్మార్తయాజులు షడాహుతి హోమా నంతరము అగ్నికి పశ్చిమమందు మొదట భూమిననికి క్రింది ప్రకారముగ బలుల క్రింది విధముగ స్మార్తయాజుషకారికా ప్రకారముగ పంచధా విభాగించిన యన్నమునుండి పూర్వభాగమున షడాహుతిజేసి, పూర్వో త్తర భాగములనుండి కొంచము కొంచమున్నము దీసికొని వ్యంజనాదులతో నూజ్ఞశస్త్రమందువై జెప్పినట్లుహోమముల జేసినపిదప బలులనుంచక పూర్వమే అలికిన భూమిపై తూష్టి “హస్తేన” “అవోత్వ్య”, “పరిషిచ్య” ప్రతిసారి యనుచు నైదువ్రేళ్ళని గలిపిన ముద్రతో నుత్తర భాగాన్నమునుండి యొక్కొక్క మంత్రముతో నొక్కొక బలిపెట్టవలయును. కారిక-“కర్తా శుచిర్భూత్యాఽచార్యముఖా దైశ్వదేవ స్వరూపం సర్వం యథాశాస్త్రం జ్ఞాత్యాఽచార్యం సంపూజ్యతదనుజ్ఞాం గృహీత్వా యథా ధర్మోపదేశం ప్రథమమాచార్య సన్నిధౌకుర్యాత్” అనగా కర్త శుచియగుచు నాచార్యునివలన యథాశాస్త్రముగ వై శ్వదేవకర్మయంతయు దెలిసికొని చారి యనుజ్ఞతో నతనిముందర మొదటిదినమందు వై శ్వదేవమును (బలులజెట్టు ప్రకారము దెలియుటకు) జేయవలయును.

555. శ్లో॥ ప్రథమం పూర్వదిగ్భాగే ద్వితీయం చ తథోత్తరే ।

తృతీయం మధ్యమం పోక్తం చతుర్థం దక్షిణే తథా ।

పంచమం పశ్చిమం పోక్తమితిభాగ వినిర్ణయః॥

తా॥ పంచధాన్న విభాగమందు మొదటిభాగము తూర్పుగ, రెండవదు త్తరము వంకగ, మూడవది మధ్యనుండునట్లు నాల్గవదాని దక్షిణమున, నై దవ భాగము పడమరగునట్లు భాగకల్పన జేయవలయును.

556. శ్లో॥ షడాహతీరగ్రిభాగే ద్వితీయే శాకహోమకం ।

ద్వితీయే బలిదానంస్యా దగ్గిదానం తృతీయకం ।

తృతీయే దేవ భూతేపి పితృర్దేవ చతుష్టయం ।

పంచమే మానుషో హోమం వైశ్వదేవస్య లక్షణం॥

తా॥ 1 వ భాగమునుండి (తూర్పునగల) షడాహుతి. 2 వ (ఉత్తరమున గల) భాగమునుండి కొంచెమన్నము వ్యంజనాదులతో గలిపి ఊష్ణభస్మ హోమము. దీనినుండియే (2 వ దానినుండి) బలులబెట్టవలయును. 3 వ (మధ్యనగల) భాగమునుండి అగ్రదానము, దేవయజ్ఞము, భూతయజ్ఞము. 4 వ (దక్షిణమునగల) భాగమునుండి పితృయజ్ఞము. 5 వ (పశ్చిమమునగల) భాగమునుండి మనుష్యయజ్ఞము జేయవలయును. 1. “ధర్మాయస్వాహా” అని బలిపెట్టి దీనిచుట్టు నీళ్లు ప్రదక్షిణగా జుట్టుటకుముందు దేవతనామముచే త్యాగము ప్రతిబలినిపెట్టి “నమమ” యనవలెను. 2. “అధర్మాయస్వాహా” అధర్మాయేదంనమమ. ఈ రెండుబలుల కొకే సారి నీళ్ళు జుట్టవలెను. 3. “అద్యభ్యస్వాహా”=అద్యభ్యిదం. 4. “ఓషధి వనస్పతిభ్యస్వాహా”=ఓషధివనస్పతిభ్య ఇదం 5. “రక్షోదేవజనేభ్య స్వాహా”=రక్షోదేవజనేభ్య ఇదం. 6. “గృహ్యభ్యస్వాహా”=గృహ్యభ్య ఇదం. 7. “అవసానేభ్యస్వాహా”=అవసానేభ్యఇదం. 8. “అవసాన పతిభ్యస్వాహా”=అవసానపతిభ్య ఇదం. 9. “సర్వభూతేభ్యస్వాహా”=సర్వభూతేభ్య ఇదం. 10. “కామాయస్వాహా”=కామాయ ఇదం. 11. “అంతరిక్షాయస్వాహా”=అంతరిక్షాయ ఇదం. 12. “యదేజితిగతియచ్చ చేష్టతినామోభాగోయం నామేస్వాహా”=వాయవ ఇదం. 13. “పృథివ్యై స్వాహా”=పృథివ్యా ఇదం. 14. “అంతరిక్షాయస్వాహా”=అంతరిక్షాయేదం. 15. “దివేస్వాహా”=దివఇదం. 16. “సూర్యాయస్వాహా”=సూర్యాయ ఇదం. 17. “చంద్రమసేస్వాహా”=చంద్రమస ఇదం. 18.

“నక్షత్రేభ్యస్వాహా”=నక్షత్రేభ్య ఇదం. 19. “ఇంద్రాయస్వాహా”= ఇంద్రాయేదం. 13 వ బలి మొదలుకొని 19 వర కేడుబలుల “ప్రోక్ష్యా వోక్ష్య పరిమృజ్య” ప్రాగవవర్గముగ అగ్నికి దక్షిణదిశయం దలికిన భూమిపై పడమరనుండి తూర్పుగ నొకదాని కొకటిగబెట్టి యన్నిటి కొకే సారి నీళ్లతో పరిషేచనజేసి 20. “బృహస్పతయేస్వాహా”=బృహస్పతయ ఇదం. 21. “ప్రజాపతయేస్వాహా”=ప్రజాపతయ ఇదం. 22. “బ్రహ్మణే స్వాహా”=బ్రహ్మణ ఇదం. 20 నుండి 21 వరకగు మూడుబలుల దక్షిణదిశ యందే 19 వ బలిముందర నొకదానికి ముందొకటిగ తూర్పునకుబెట్టి వేరువేరుగ ప్రోక్షణజేయవలయును. పిదప అవసవ్యముగ “ప్రోక్ష్యపరిమృజ్య” 23. “సథాపితృభ్య స్వాహా” యనుచు బలిబెట్టి పితృభ్య ఇదంనమమయని అప్రదక్షిణగా నీళ్లుజుట్టి సవ్యము “అవశపస్పృశ్య” యని నీళ్ళంటవలెను. ఈ 23 వ బలిని 17 వ బలికి సరిగ దక్షిణమునకు దూరముగ బెట్టవలయును. (17-23 మధ్య ఇంకొక బలికి స్థలముండునట్లు) మఱల నవసవ్యము “ప్రోక్షణావోక్షణ”జేసి 24. “నమోరుద్రాయపశుపతయేస్వాహా”=యని బలిపెట్టి పశుపతయేరుద్రాయ ఇదం యనుచు ప్రదక్షిణగా నీళ్లుజుట్టి సవ్య ముగనవ “ఉపస్పృశ్య”జేసి నేత్రాచమన ప్రాణాయామ పూర్వక సంకల్ప మున శ్రీయజ్ఞేశ్వర ప్రీత్యర్థం “భూతయజ్ఞేనయజ్ఞే” యనుచుదకము విడిచి “విద్యుదసి” చేసి అలికిన భూమిపై 9 వ బలికి నుత్తరముగ ముందు వేరుగ “ప్రోక్షణావోక్షణ”జేసి దానిపై 25. “భూతేభ్యోనమః”యనుచు బలిపెట్టి భూతేభ్యః ఇదంనమమయనవలెను. మఱొకపక్షమునం దిట్లు మంత్రము. “యే భూతేభ్యో ప్రచరంతి దివా లేదానక్తం (కాలానుసార ముగ) బలిమిచ్చంతోవితుదస్య ప్రేష్యాః తాభ్యోబలిం పుష్టికామోహరామి మయి పుష్టిం పుష్టిపతిర్దధాతు స్వాహా” యనుచు బలిపెట్టి దివానక్తం చారిభ్యోభూతేభ్య ఇదంనమమ అనవలెను. 25 వ బలికి నీళ్ళు ప్రదక్షిణగా జుట్టి “వృష్టిరసి” తో హస్తప్రీత్యాశన (ఈ బలికి అన్న మధ్య 3 వ భాగమునుండి దీసికొని భూతయజ్ఞము జేయవలయును.) మఱలాచమన ప్రాణాయామపూర్వక సంకల్పముగ శ్రీయజ్ఞేశ్వర ప్రీత్యర్థ “మగ్నిదానం

కరిష్యే''యని యదకమువిడిచి అగ్నికి పై జెప్పినట్లు "అదితేనుమన్యస్వ"తో నీళ్ళు జుట్టి "విద్యుదసి" జేసికొని 2 వ మధ్యభాగాన్నము మృగీముద్రతో దీసికొని "ఓం దదామి" యని పై జెప్పిన మంత్రముతో నగ్రదానము అగ్నియందు హోమము జేయవలయును. "నమమ" త్యాగము జెప్పిన పిమ్మట "వృష్టిరసి"ని "అదితేన్వమగ్గ్"ను తరువాత జేయవలయును. పూర్వమువలె ప్రాణాయామ సంకల్ప పూర్వకముగ "పితృయజ్ఞేనయత్యే" యనుచుదకము విడిచి అపసవ్యమై దక్షిణదిశయం దలికిన భూమి "అవో ఖ్యాది"నిజేసి 2 రే వ బలి "పితృభ్యస్వధాన్తు" యనుచు బెట్టి పితృభ్య ఇదం నమమ యని అప్రదక్షిణగా ప్రోషించి (జుట్టి) సవ్యముగ నపొపస్పృశ్యజేసి "వృష్టిరసి" జెప్పి మఱల పూర్వమువలె సంకల్పాదిపూర్వకముగ శ్రీయజ్ఞేశ్వర ప్రీత్యర్థం మనుష్య యజ్ఞేనయత్యే యనుచుదకము విడిచి నివీతిగా 5 వ పశ్చిమ భాగాన్నమునుండి మృగీముద్రతో నవాదానము జేసికొని "మనుష్యేభ్యోహంతా" యను మంత్రముతో అగ్నియందు హోమము జేయవలెను. మనుష్యేభ్య ఇదంలేక సనకసనందనాది పరమయోగిభ్యః ఇదం యనుచు త్యాగము జెప్పవలయును. మఱల "అదితేన్వమగ్గ్స్థా"జేసి "వృష్టిరసి" జేసికొని ప్రాణాయామ సంకల్ప పూర్వకముగ శ్రీయజ్ఞేశ్వర ప్రీత్యర్థం "బ్రహ్మ యజ్ఞేనయత్యే" యనుచుదకము ఒదలి 2 వ ఉత్తర భాగాన్నమునుండి యెదువేళ్ళు గలిసిన ముద్రతో నవాదానము జేసికొని 27. ప్రజాపతయే స్వాహా" యనుచు దక్షిణదిశయం దలికిన భూమిపై 22 వ బలికి దక్షిణమందు "పోషణాపోషణ" జేసిపెట్టి ప్రజాపతయ ఇదంనమమ యనవలయును. పిమ్మట నాల్గుభాగాన్నముల నొకేచోటుజేర్చి మఱలాచమన ప్రాణాయామ పూర్వక సంకల్పముజేసి వ్యాహృతిహోమం కరిష్యేయని "విద్యుదసి" "అదితేనుమన్యస్వ"తో నీళ్ళగ్నికిచుట్టి పైజెప్పిన "భూస్వాహా"ది మంత్రములతో వ్యాహృతి హోమమునుజేసి "అదితేన్వ మగ్గ్స్థా" జేసి "వృష్టిరసి"తో హస్తప్రతిక్షాళన జేసికొని "అగ్నేత్వన్నోం తమ" యను పై జెప్పిన మంత్రముతో నగ్నిస్తుతినిజేసి గో బ్రాహ్మణేభ్యః శుభం భవతుయని స్వగోత్ర నామోచ్చారణజేసి "అభివాదయే" యనవల

యును. పిదప సంకల్ప ప్రాణాయామపూర్వకముగ శ్రీయజ్ఞేశ్వర ప్రీత్యర్థం పంచమహాయజ్ఞాంగ సాద్గుణ్యార్థం “అనాజ్ఞాతత్రయ, దశవారం గాయత్రి మంత్రజపం కరిష్యే” యనుచుదకము విడిచి వై జెప్పినట్లు మంత్రపఠన గాయత్రి జపముజేసి అనేన పంచమహాయజ్ఞకర్మణా భగవాన్స్వాత్మకః యజ్ఞపురుషః ప్రీతాతు యనుచుదకము విడువవలయును. పిమ్మట దేవతా మహానై వేద్యముజేసి ద్వారబలిహారదార్ధము శేషాన్నము దీసికొనిపోయి బహిర్ద్వారము పక్కన క్రింది శ్లోకపఠనతో ప్రోషించిన భూమిపై బలి పిండమువేసి యుదకము విడువవలయును.

557. శ్లో॥ శ్వానౌహిశ్యామ శబలౌ వైవస్వత కురోద్భవా ।

తాభ్యాం బలిం ప్రదాస్యామి రక్షితాం పథి నర్వదా॥

558. శ్లో॥ ఐంద్రీ వారుణ వాయవ్య యామ్యానౌ నైఋతోద్భవః ।

వాయసాః పరిగృహ్ణంతు భూమౌపిండం మయాహృతం॥

“శ్వావాయనేభ్య ఇదం” నమమయని త్యాగముజెప్పి లోపలజేరి హస్త పాద ప్రక్షాళన జేసికొని అతిథి, అభ్యాగతుల నిరీక్షణజేసి పోష్యనర్గమునకు ముందు భోజనమిచ్చి తాను భుజింపవలయును. ఇదే విధమున వైశ్వదేవ కర్మ నిత్యము జేయవలయును. వైశ్వదేవకర్మ సమాప్తము.

6. అ తి థి పూ జ

316. అతఃసాతత్యగమనే యను అధాత్వర్థమందు “అతతిస్థితః=అతిథి యగును. సాతత్యగమనజేయు (నిత్యముదిరుగు) వారు అతిథులు లక్షణచే తై డికులనబడుదురు. గృహస్థునింటికన్నార్థులైన పాంధులు జేరినప్పుడు సత్కరించి వారి కన్నాదులనిచ్చుట అతిథ్య ధర్మము. ఇది దైనిక నిత్య కర్మలందారవధర్మము. శక్తిలేనియెడల అతిథులకు నుండుటకై వసతి, అర్ఘ్యపాద్యాదుల, పానీయోదకములనైన నిచ్చి అతిథిని సంతోష పెట్టవల యును. గృహస్థుడే ఇతరాశ్రమిణుల కాశ్రయము. కావున బ్రహ్మచారి, యతిథి, బితులకన్న ప్రధానముజేయుట విధియగును. వీరికి మాధుకరము తొందరగా నివ్వవలసియుండునప్పుడు పాకాన్నమునుండి వైశ్వదేవార్థము,

మహానివేదనకు వేరు పాత్రాలందన్నము వేరుగదీసికొని శేషాన్నమునుండి మాధుకరమిచ్చిన దోషముగలుగదు. అతిథులకు, వైశ్వదేవానంతరము మధ్యాహ్నకాలమందు జేరిన అభ్యాగతులకు అన్నమిడకతానే భుజించిన దోషముగలుగునని కఠోపనిషత్తునందు ఇతర శుశ్రుతులందు జెప్పబడినది.

౯౮. శ్రుతి॥ “యస్యాగ్నిహోత్రమదర్శ. మపార్థమాస్య. మచాతుర్మాస్య మనా గ్రయణ, మతిథివర్జితంచ ఆహుత, మవై శ్వదేవ, మవిధినాహుతమాస ప్రమాస్తస్యలోకాన్ని నస్తి”. ‘ప్రశ్నోపనిషత్’

తా. అగ్నిహోత్రము, దర్శపూర్ణమాస యాగములు, చాతుర్మాస్యలు, అతిథిపూజ జేయకుండుట విధిగా హోమము జేయకునికి, జేసిన ద్రవ్యము హుతముకాకుండుట, వైశ్వదేవము లివి యెచరాచరించరో వారి ఏడు తరముల వారి పుణ్యలోకిములకు హాని గలుగును.

2. అతిథుడైన సచికేతునకు ఆతిథ్యమియ్యనందున తనకు దోషము గలుగకుండుటకై యముడు సహితము సచికేతునకు మూడువరంబులొసంగి నట్లు కథ శ్రుతియందు గలదు.

౯౯. శ్రుతి॥ ‘తిస్రోరాత్రీయదవాత్సీ గృహేమే అనశ్చన్ద్రహ్మన్నతిథిర్నమస్యః నమస్తైబ్రహ్మన్ స్వస్తిమేస్తుతస్మాత్ప్రతితిత్రిన్వరాన్సృజేష్వ’.

3. గృహస్థుడతిథ్యభ్యాగతుల సత్కారార్థమునకై యన్న సంచయము జేసికొనవచ్చును.

౧౦౦. శ్రుతి॥ ‘నకంచనవసత్ప్రత్యా చక్షిత తద్రవతంతస్మాద్యమూకయాచ విధయా బహ్వన్నం ప్రాప్నుయాత్’. అనగా యోగ్యమైన కర్మలచే నన్నసంచయమతిథి సత్కారమునకుగాను జేసికొనవలయును. అతిథికి ఉండుటకు వసతిలేదని మఱింపరాదు.

3. అతిథిపూజ శృద్ధాభక్తులతో యాచరించవలయును, “అశృద్ధయా ఆదేయం” యని శ్రుతిగలదు. అతిథిపూజ దైనికపట్కర్మలందారవ కర్మ నిత్యవిధియచబడినది. ఇట్టి దైనిక పట్కర్మలాచరించువారికి నిస్సంశయముగ వై శ్వదేవ ఫలముగలుగును. వైశ్వదేవానంతరము దేవతలకు

మహానివేదన యొనర్చిన శేషాన్నముతో నతిథి యభ్యాగతులకు, పోష్య వర్గమును శృప్తిపరచి శేషమమృతాన్నమును తాను భుజించవలయును. ఇట్టి గృహస్థుడే ధార్మికుడు. ప్రాణినిత్యము గృహస్థుడు పగలు, రాత్రి రెండుపూటల వైశ్యదేవానంతరము భోజనము జేయవలయును.

4. కారణాంతరములచే గృహస్థుడు నిత్యకర్మల దినమాసముందు ననుష్ఠించ జాలకున్న యెడల రాత్రి ప్రహర పర్యంతము నిత్యకర్మల విడువక నాచరించవచ్చును.

భో జ న వి థి

317. భోజనము తూర్పుముఖముగ జేసిన ఆయుష్యము. దక్షిణదిశ యందపకీర్తి (కొందఱి మతమునకీర్తి) పశ్చిమ ముఖమందు లక్ష్మీప్రాప్తి ఉత్తరదిశముఖమున ఋతఫలముగలుగునని గృహస్థుని భోజన లక్షణము గౌతముడు జెప్పెను.

2. భోజనస్థలమినికి శుద్ధిపరచిన భూమిపై భోజన పాత్రనుంచవలయును. పాత్రనుంచకపూర్వమే భూమిపై నీళ్లతో మండలమును గీయవలయును. వర్ణ క్రమముగ మండలమిట్లు చతురస్ర, త్రికోణ, వర్తుల, అర్ధచంద్రాకారముల క్రమముగ బ్రాహ్మణ, ఊత్రియ, వైశ్య, శూద్రులు మండలముల జేసికొని దానిపై భోజన పాత్రనుంచి, పాత్రలు “విస్తరి” ఆకు పాత్రయగుచో దానిపై నీళ్ళుజల్లి అభిషేకముంచి (నెయ్యివేసి) తరువాత అన్నాదులుంచవలయును. పాలాశ, పద్మ, కుటజ, మధపర్ణ (ఇప్పాకులు) అరటి పాత్రలకుపయుక్తములు గావచ్చును. కాని

559. శ్లో॥ గర్భస్థకదళీ పత్రం జలస్థం పద్మపత్రకం ।

లతాపాలాశపత్రంచ భుంక్త్వాచంద్రాయణం చరేత్.

తా. విప్రుని అరిటాకు, మునిగియుండు తామరాకు, తీగమోతుకాకు, నిషిద్ధము. వీనితో యన్నముల దినినచో చాంద్రాయణమును పోయ శ్చిత్తముజేసిన దోషముబోవును.

560. శ్లో॥ సదండం కడశీప్రతం వామభాగేగృతస్థితం ।

నిరదండం నిరగ్గింప భుంక్త్వాచంద్రాయణం చరేత్.

తా. విస్తరి అరటి ఆకగునప్పుడు అది దండము అగ్రముగలదై ఎడమకు అగ్రముగా నుంచుకొనవలయును. గాని దండములేని అగ్రములేని దానితో భుజించిన చాంద్రాయణ ప్రియశ్చిత్తమగును.

318. పాలు, నెయ్యి, పప్పు, వ్యంజనాదుల నుపయోగించవచ్చును. శక్తి యున్నను, సంభవించినప్పుడు భక్ష్య, బోజ్య, చోష్య, లేహ్యదుల దినవచ్చును.

2. పాత్ర యందన్నాదుల వడ్డించిన పిమ్మట అన్నముపై యభిఘారము వేయవలయును. గాయత్రీ మంత్రముతో పోషించి దక్షిణహస్త జలముచే “సత్యంత్వరేన” యను మంత్రముతో పగటి భోజనమునకు “ఋతంత్యా సత్యేన” మంత్రముతో రాత్రి భోజనమందు పాత్రచుట్టు నీళ్ళనుజుట్టి, పిమ్మట విస్తరికి దక్షిణమందు చిత్రగుప్తాదుల కీర్తించివిధమున కొంచ మన్నమునుంచి దానిపై పోషణజేసి ఆకు బోర్లించి హస్త ప్రక్షాళనజేసి కొనవలయును. మంత్రములివి :-

“చిత్రాయనమః చిత్రగుప్తాయనమః యమానమః సర్వభూతదమనాయ నమః” యనుచు నొక్కొక్కటి పెట్టవలయును. రాత్రి నిట్లు జేయరాదు.

3. పిదప హస్తమునందు ‘అపోశన’ కునీళ్ళను భార్యగాని నితరులుగాని యిచ్చినవి జేకొని ‘అమృతమస్తు అమృతోపస్తరణమసిస్వాహా’ యని చప్పుడు గాకుండునట్లు మ్రింగవలయును. తరువాత ప్రాణాహుతుల నీ క్రిందిమంత్రముతో మ్రింగవలయును. 1. ‘ప్రాణాయస్వాహా’ 2. అపానాయ స్వాహా 3. వ్యానాయస్వాహా 4. ఉదానాయస్వాహా 5. నమానాయ స్వాహా’ యనుచొక్కొక యాహుతిని తన దక్షిణహస్త తర్జనీమధ మాంగుష్ఠమునగలిపి యాముద్రతో కేవలాన్నమునే చేకొనుచు ప్రాణాయ రెండవసారి తర్జనీవిడిచి మధ్యమానామికాంగుష్ఠములతో అపానాయ), మూడవసారి అనామిక కనిష్ఠాంగుష్ఠములతో వ్యానాయ, నాల్గవసారి

కనిష్ఠనువిడిచి నాల్గువేళ్ళతో ఉదానాయ, ఐదవసారి యైదువేళ్ళనుగలిపిన ముద్రతో సమానాయ' స్వాహంతమునందు ముఖములో వేసికొనవలయును.

4. భోజనసమయమందు పై యాహుతులు వేసికొనునప్పుడే వామ హస్తముచే భోజనపాత్రనింటించి యుంచవలయును. గాని ప్రాణాహుతులు వేసికొనిన పిమ్మట వామహస్తముతో పాత్రనంటరాదు. అంటిన దోషమగును. వామహస్తమును పాత్రనుండి దీయునప్పుడు వామపాదాంగుష్ఠముచే పాత్రనంటియుంచవలయును. 'నాంతరేభోజనం' యను గౌతమ వచనముచే యవాంతర భోజనము నిషిద్ధము గానాన్వారబ్ధముండవలయును. ఇట్లు జేయు ప్రాణాహుతులందొక్కొక యాహుతికి ఫలములు క్రమముగ నిట్లొక్కొక్కటి యుపబడినది. అత్య, సర్వభూతములు, నాగులు, దేవతలు, పితరులు తృప్తినొందుదురు. పాత్రజుట్టిన జల శేషము త్రాగరాదు.

5. భోజనము జేయునప్పుడు రెండుహస్తముల మోకాళ్ళమధ్య నుంచవలయును. ఇట్లు భుజించువారికి యొక్కొక్క కబళభక్షణం దొక్కొక్క 'అతిరాత్రి' యను యాగఫలము లభించును. ఇట్టి భోజన విధిని అగ్ని హోత్రవిధి యందురు. ఒక లవణ భక్షణయైన ఆవాంతరముగ నుండుచు భుజించినచో గోమాంస భక్షణతుల్య పాపమని జెప్పబడినది.

6. భోజనసమయమందు నీళ్ళ పాత్రను దక్షిణమువై పునుంచి కొనవలయును. యెడమవై పునుంచి కొనిన పాత్రలోని నీరు ద్రాగిన దోషమగును.

581. శ్లో॥ యదాభోజనకాలేతు వామపార్శ్వేస్థితం జలం .

శ్వానమూత్రసమంతోయం పీత్వావాంద్రాయణం చరేత్.

7. అనేకులుగలిసి పంక్తి భోజనము జేయునప్పుడు దృష్టి దోషము గలుగదు. 'త్రిసుపర్ణా' ది మంత్రములతో అన్నము పవిత్రమగును.

8. భోజనము పూర్తియైనప్పుడు త్తరాపోశన క్రింది మంత్రముతో బుచ్చుకొని లేవ వలయునేగాని ఆపోశనదీసికొనక లేవరాదు లేచిన దోషమగును.

“అమృతాభిధానమసి రౌరవేఘ్నైనిలయే పద్మార్బుదనివాసినామర్దినా ముదకం దత్తమక్షయ్యముపతిష్ఠతు” యని నీళ్ళు ఆపోశనగా మ్రింగ వలయును.

562. శ్లో॥ యత్రకృచన సంస్థానాం త్విద్భ్రష్టోపహతాత్మనాం ।

దుర్గతీనాం మయాదత్త ముచ్చిష్టముపతిష్ఠతు.

9. వై శ్లోకముతో భుక్తశేషాన్నము భూమిపై వైచి నుదకముచే హస్తప్రతాళన దానిపై వైచి ఉత్తరాపోశన పైజెప్పినట్లు దీసికొన వలయును. తరువాత లేచి ముఖహస్త పాదప్రతాళన జేసికొనవలయును. తర్జనీతోదంతచాలన జేయరాదు. జేసిన పిశరులకు హాని గలిగించిన వారగుదురు. పిమ్మట శుచిస్థలమందు గూర్చుండి రెండాచమనల (పురాణోక్త స్మృత్యుకముల) జేసి క్రింది మంత్రము పఠించవలయును.

౧౦౧. శ్రుతి॥ వాఙ్మతనన్నసోపాఞః అక్షశృఙ్ఖః కర్ణయోశ్రుతం బాహవోర్బలం ఊర్వోరోజః అరిష్టావిశ్వాన్యంగానితనూః తనువామేనహ నమస్తేస్తు మామాహిగ్ంసీ వయఃసువర్ణః ఉపసేదురిందగ్ం ప్రియమేధా ఋషయోనాథమానః అపద్వాంత మూర్ధుహిపూర్ధిదక్షిర్ముద్గ స్మాన్నిధయేవబధ్నాన్రాణా నాంగ్గంధిరసి రుద్రోమా విశాంతకః తేనన్నేనాప్యాయస్వ నమోరుద్రాయవిష్ణవేర్మృత్యోర్మేపాహి అంగుష్ఠ మాత్రః పురుషః అంగుష్ఠంచ సమాశ్రితః ఈశస్సర్వస్యజగతః ప్రభుః ప్రీతాతు విశ్వభుక్”.

౧౦౨. శ్రుతి॥ ‘త్వమగ్నేద్యుభి స్తవమాశుశుక్షణి స్తవమద్భ్యస్తవమశ్మనస్పరి ।

త్వంవనేభ్య స్తవమోషధీభ్య స్తవంనృణాంనృపతే జాయతేశుచిః’.

ఈ మంత్రమును పఠించి రెండు హస్తాంగుష్ఠములచే నీళ్ళు గైకొని కన్నులదుడువ వలయును. ఇదే యర్థమందు క్రింది శ్లోకమును పఠించవలయును.

563. శ్లో॥ శర్యాతించ సుకన్యాంచ చ్యవనం చేంద్రీమశ్వినౌ ।

భోజనాంతేస్మరన్నక్ష రంగుష్ఠాంబునిక్షిపేత్.

తా. భోజనమైన పిమ్మట శర్యాతి, సుకన్య, చ్యవన, ఇంద్ర, అశ్వినీ కుమారులు వీరిని స్మరించుచు అంగుష్ఠముల నీళ్లతో కన్నుల దుడువ వలయును.

564. శ్లో॥ అగస్త్యః కుంభకర్ణంచ శమంచ బడజానలం ।

ఆహార పరిణామార్థం స్మరామిచ వృకోదరం.

తా. భోజనాంతమందు అగస్త్యుని, కుంభకర్ణుని, యముని, బడజానలాగ్నిని, భీముని స్మరించుచు పొట్టవై హస్తము ద్విప్పక నగ అన్నము జీర్ణమగును.

319. జాహ్నుణ భోజనోచ్ఛిష్ట పాత్రల శూద్రులంటరాదు. పాత్ర నెత్తి యాస్థల పరిశుద్ధి గావించునప్పుడు భోజన పరిశుద్ధి యగును.

2. భోజనమైన పిన్నుట మూడు పూగఫలములుగాని, నక్కలుగాని, విడముగాని చర్మణ జేయవలయును. ఏక సంఖ్యగదినరాదు. తమలపాకుల నారలుదీసి తుది, మొదళ్ల తృంచి విడము జేసికొనవలయును. భోజనమైన వెంటనే కాలినడక జేయరాదు. కొంచము విశ్రాంతి గైకొన వలయును. పగలు నిద్రించరాదు. విశ్రాంతియైన సాయంకాలమువరకు సిద్ధాంతచింతనగాని, వేదాభ్యాసముగాని, సద్గ్రంథ పఠనగాని జేయవలయును. అర్ధాస్తవయమువరకు పురాణ కాలక్షేపణ జేయవలెను. అర్ధాస్తవయమునుండి నక్షత్రము లుదయించువరకు సాయసంధ్య జేయవలెను. రాత్రిభోజనము గృహస్థుడు జేయవచ్చును.

౧౦౩. శ్రుతి॥ “తస్మాద్విరన్నోమనుష్యేభ్యః ఉపప్రాయతే ప్రాతశ్చసాయంచ”.

అను ప్రమాణముగ బాపాసన హోమానంతరము వైశ్వదేవముజేసి భుజించవలయును.

3. అలక్ష్మి పరిహారమునకై మృదుశయ్యయందు కొంచమైనగాని సువాసనగల పుష్పముల సంగ్రహించుకొని భార్యయు క్తముగ శయనించవలయును. నిసిద్ధదివసములందు భార్యాసంగమము జేయరాదు.

320. స్వగృహమందు శయనించునప్పుడు తల తూర్పువంక, శ్వశుర గృహమందు దక్షిణముగ, పరవాసములందు పశ్చిమముగనుంచి శయనింపవలయును. ఉత్తరమువైపు యెప్పుడుగాని తలయుంచి శయనించరాదు. నిద్రపేల్కొని ఉషఃకాలమందే లేచి మఱల పై జెప్పినట్లు దైనిక నిత్యకర్మల విధిగా నాచరించవలయును.

565. శ్లో॥ త్రిసంధ్యం శక్తితః స్నానం, తర్పణం మార్జనం తథా :

ఉపస్థానం పంచయజ్ఞాన్కుర్యాదామరణాంతికం.

తా. శక్తియున్న వారుణీస్నానము, త్రికాలసంధ్యల, తర్పణ మార్జనాదుల, ఉపస్థానముల, పంచయజ్ఞముల బ్రతికియున్నంతవరకు విడువక వై శెప్పిన విధముగ నాచరించవలయును.

2. ఈ యాచారకాండయందు శెప్పినట్లు సనాతనధర్మము లాచరించు వారికి చతుర్విధ పురుషార్థములు గలుగును. గౌతముడు ఆదర్శార్థమున ద్వివారము (రెండుసార్లు) లభించు సనుశబ్దప్రయోగమును జేసి క్రియాకాండను పూర్తిజేసినాడు. ఇట్టి సంగ్రహముగ ఆచారకాండముతో త్రివర్గములనెడి ధర్మార్థకామముల విచారము పూర్తియై ద్వితీయగుచ్ఛము సమాప్తము.

ఇతిశ్రీ అంబాగస్త్యేశ్వర కరుణాపాత్ర శ్రీశీలప్పవంశ పారావార

రాకాసుధాకర రామశర్మ సూనుసకల విద్యజ్ఞున విధేయ

రామకృష్ణశాస్త్రి కృత ఆర్ష విజ్ఞానసర్వస్వమందు

ఆచారకాండముతో ద్వితీయగుచ్ఛము ప్రథమ

భాగము సర్వము సంపూర్ణము.

ఓం తత్ సత్.

